ئانا يۇرت سۆيگۈسى

(بىرىنچى كىتاب)

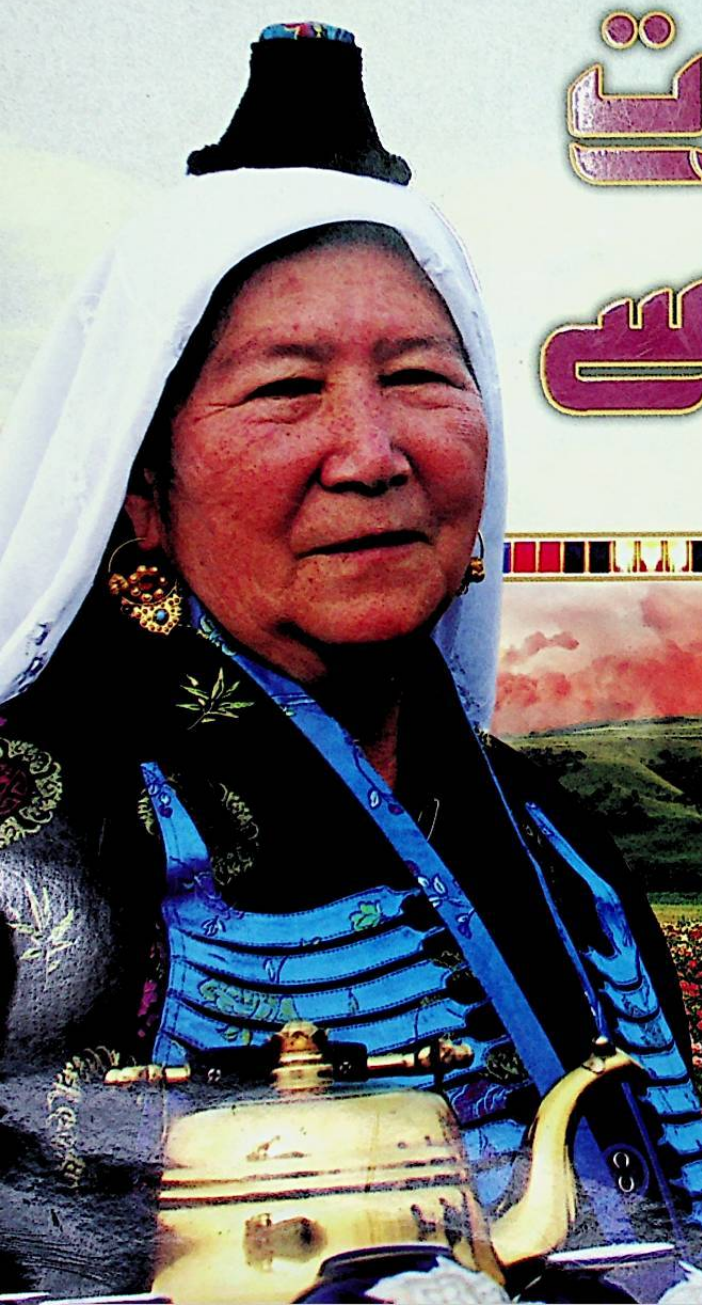

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئانا يۇرت سۆيگۈسى

(بىرىنچى كىتاب)

« ئانا يۇرت سۆيگۈسى » ناملىق مەجمۇئەنى تۈزۈش هەيئىتى

پىلانلىغۇچى: ربهم نىياز

باش تۈزگۈچى: مەتتۇرسۇن ئوبۇلقاسىم

تۈزگۈچىلەر : ئالىمجان ئابلىز، مەتسەيدى مەتقاسىم، ئابدۇخالىق مەتتۇرسۇن، ئايىمنىسا سۇلايمان، ئايىمنىسا هاشىم

مىللەتلەر نەشرىياتى

مۇندەرىجە

شېئىرلار ..... زەھۇرى 1
يوقتۇر ..... ئىمىن روزى 4
شېئىرلار ..... مۇھەممەت تۇرسۇن ھاشىم 6
مۇخەممەس ۋە غەزەللەر ..... قادىر تۇردى 10
شېئىرلار ..... باقى تۇردى 18
ئۇچ غەزەل ..... ئابدۇقادىر مەتقۇربان 25
شېئىرلار ..... مەتتوختى ئىسمائىل 30
يۇرت تالاپەت كۆرمىسۇن ..... مەتقاسىم ئابدۇراخمان 34
ئۇنتۇلماس خىزمەت، ئۇنتۇلماس ئەزىمەت ..... نۇرمۇھەممەت توختى 48
نەسرلەر ..... مەتتۇرسۇن سۇلايمان 63
ئويتوغراق ناخشىلىرى ..... مۇھەممەتئەيسا قۇربان 69
تىلىسە بېرىدىكەن ..... ئۆركەش ئىبراھىم 77
شېئىرلار ..... مەتقاسىم مەتنىياز 84
قارلۇق قەسىدىسى ..... ياسىن زىلال 91
مەنمۇ يۇرتكىمنى سىلەرگە بېرىمەن ..... غەيرەت ئاسىم 105
مۇسا ھاكىمبەگدىن قالغان ھېكايىلەر ..... ئابدۇقادىر تۇرسۇن 145
شېئىرلار ..... رېھىم نىياز 158
خوتەن ئىشقى ..... ئوبۇل ھاشىم 172
«كېرىيە» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە كېرىيەلىكلەرنىڭ يەر ـ جاي نام-
لىرىنى قويۇش ئالاھىدىلىكى ..... مۇھەممەت ئىبراھىم 176
شېئىرلار ..... ئابدۇغېنى ھاشىم 190
«ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» گە قاتنىشىش ..... ئابابەكرى رەجەپ 195
شېئىرلار ..... بارات ئىمىن 209
مۇۋەششەھلەر ..... ئىبراھىم رەھىم (بارچۇقى) 211
ئىككى شېئىر ..... بەيدۇللا روزى 215
كېرىيە مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا
..... سادىر تۇرسۇننىياز ئۇدۇنلۇق 218

ئاگاھ بولۇڭلار ئادەملەر! ..... مەتسىلىم مەتقاسىم 246
غاردىكى ئويلار ..... ئەنۋەر تاشتۆمۈر 284
مۇھەببەت ئۇنتۇلمايدۇ ..... مۇھەممەت بارات تەشنائى 293
كېسەل ..... ئەنۋەر ھوشۇر 318
شېئىرلار ..... ئەسقەر ياسىن 329
قويمەن ئۆپۈقتىن يۇدۇپ قۇياشنى ..... مۇھەممەدتۇرسۇن ئەبەيدۇللا 336

شېئىرلار

زەھۇرى

شائىر مۇھەممەت قاسىم تۇردى زەھۇرى 1901 ـ يىلى كېرىيە ناھىيە بازار ئىچى ھېيتكاھدا ئولتۇرۇشلۇق كىچىك تىجارەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. باللىق چاغلىرىدا ئۆز يۇرتىدىكى مەدرىسەلەردە ئوقۇغان. كېيىن چىرىيەنىڭ دامكو يېزىدىكى پوناق مەدرىسەسىدە ئوقۇغان. مەدرىسەلەردە ئوقۇشنى تاماملىغاندىن كېيىن، ئىلمىي تەھسىلگە مەشغۇل بولۇپ تىل، تارىخ، ئەدەبىيات ۋە تېبابەتچىلىك ئىلىملىرى بويىچە بىلىم ۋە ماھارەت ئىگىلىگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ خەلق ئارىسىدىكى راستچىللىقى، ئادالەتپەرۋەر ئوبرازى بىلەن ئۆز ۋاقتىدىكى ئىلغار بولغان خەلق چىل تەشكىلاتلارغا نامزات قىلىپ كۆرسىتىلىپ، پائالىيەتلەرگە باشلامچىلىق قىلغان. 1947 ـ يىلى، مەسئۇل ئورۇنلار تەرىپىدىن چوڭچىگدا ئېچىلىدىغان «گومىنداخۇي» ۋەكىللىكىگە تەكلىپ قىلىنغاندا ئاشكارا ئىپادە بىلدۈرۈپ، ۋەكىللىك سالاھىيىتىدىن ۋاز كېچىپ، بېرىشنى رەت قىلغان. شائىرنىڭ بۇ ھەققانىي غۇرۇرىغا ئاداۋەت قىلىنىپ، بوھتان چاپلاپ تۇرمىگە تاشلانغان. شائىرنىڭ ئەڭ مۇنەۋۋەر شېئىرلىرى ئەنە شۇ تۇرمىدە يېزىلغان. ئاق كۆڭۈل شائىر مەرھۇم 1981 ـ يىلى يوقلۇق ئالىمىگە كەتتى.

1

خەستە كۆڭلۈم شاد ئولسۇن روھى ئەفزادىن گەپۇر،
بارچىنى تاشلاپ تۇرۇپ ئول يۈسۈپ، ئەيسادىن گەپۇر.

دىلغا ياقماسنى قۇلاقمۇ ئاڭلىماس يادىڭدا تۇت،
دىل كۆيۈكلەر ئەيسا مەسھىتىن گەپۇر.

دەردى بارغە دەردى يوقلەر ھېچقاچان مەھرەم ئەمەس،
دەردى بارنىڭ كۆڭلىنى ئاچ سەغىرىنادىن گەپۇر.

جىسىملارنى جەلپ ئەتكۈدەك چالغۇچنى چالساڭ بى كېرەك،
دىل ئاچارغا كىمىيادەك سەرمۇغەننادىن گەپۇر.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

2

ئەقىل جاۋۇ ئاشىنالەر قاشىدە تۇرغۇم كېلۇر،
ئاستانىسىدە تۇرۇپ خىزمەت ئادا قىلغۇم كېلۇر.

پەيزىلىك بەزمىدە، غەم سوققان كۆڭۈلنى شاد ئېتىپ،
غۇنچىدىن شەبنەمدە چىققان گۈل كەبى كۈلگۈم كېلۇر.

خەستە دىلدىن جۇش ئۇرۇپ چىققان تۇتۇن ئاھىم بىلەن،
تۇن، سەھەر باغلاپ نەپەس دىلدارەك ئۇزگۈم كېلۇر.

جان قۇشى جىسىمدە بىر، گەر ئۇچسا يوقتۇر قايتماغى،
بۇ ئېغىز مېھمان باردا خۇش ناۋا يۇرگۈم كېلۇر.

گەر جان ئۇزسەم ئاندە كەلمەستىن بۇرۇن غېمىم ئېغىر،
مۇندە تۆھپە توپلىسام ئاندە خۇشال بولغۇم كېلۇر.

ئى زەھۇرى تۆھپە توپلاش ۋاقتى قولدىن كەتمىسۇن،
بۇ ۋاقىت ئەۋزەللىكىن بىر ـ بىر بايان قىلغۇم كېلۇر.

3

ئى پەلەك ۋاژ گۇنى كاج رەفتار،
نېمە قىلدى ساڭا زىلۋىل ئەنكار.

خۇش نەۋا تۇتى داغ ھىجرانىدە،
قاغا ـ قۇزغۇنلار باغۇ بوستانىدە.

ئاغمىچى خەلق ئىچىدە دەۋەتچى،
خەلقنى ئەزگۈچى ـــ ساداقەتچى.

ئاقىۋەت بىزگە ھەم ھەقىقەت بار،
كۇننى ياپماقتا كىمدە قۇدرەت بار.

ئى پەلەك ئاچ كۆزۈڭنى ھوشيار بول،
دەردمەنلەردىن سەن خەۋەردار بول.

4

«يادىمە تەڭرىم كېلۇر بەختىم قارا بولغانسېرىم،
يالتىراپ يۇلتۇز يانۇر تۇنلەر قارا بولغانسېرى.»

تا ئەلەم كۆرمەي كىشى ئۆمرى ئۆتەر غەپلەت بىلەن،
غەپلىتىدىن ئويغىنار رەنجىپ ئەلەم كۆرگەنسېرى.

رەخنى قاياناتسا شاخاردا، ئۇرسا چوڭ توقماق بىلەن،
كىر - غۇباردىن پاكى بولغاي تاش بىلەن سۇرگەنسېرى.

ئى، زوھۇرى تارتىپ ئۆتكەن دەردىڭنىڭ ياراسى بار،
ئەجرىنى كامىل بېرۇر ئۇمىدنى چوڭ قىلغانسېرى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

يوقتۇر

(شېئىر)

ئىمىن روزى

مەرھۇم ئىمىن روزى 1917 ـ يىلى تۇغۇلۇپ، 1997 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى 80 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن. مەرھۇم ياشلىق دەۋرىدە تىككۈچىلىك كەسپىنى پۇختا ئىگىلەپ، يۇرت ئىچىدە نام چىقارغان ۋە شاگىرتلىرىنى داڭلىق تىككۈچى ئۇستىكارلاردىن قىلىپ يېتىشتۈرگەن. ئىمىن روزى ياشلىق دەۋرىدىن باشلاپلا تىرىشچان، غەيرەتلىك، مېھرىبان، مەرىپەت سۆيەر، ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە ھېرىسمەن، شېئىرىيەتكە ئىشتىياق باغلىغان ئادەم بولۇپ، ئەينى يىللاردا بىر تەرەپتىن تىككۈچىلىك بىلەن تىرىكچىلىك قىلسا، بىر تەرەپتىن ساۋات چىقىرىش كۇرسلىرىدا ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغان ۋە نۇرغۇن كىتابلارنى ئوقۇپ روھىي دۇنياسىنى ئىلىم ـ مەرىپەت نۇرى ۋە ئىلغار ئىدىيەلەر بىلەن يورۇتقان. ئۇ ياش ۋاقتىلىرىدا كېرىيە ناھىيەلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىدا ئۇيۇشمىسىدا ئىشلىگەن. ئازادلىقتىن كېيىن، سابىق كېرىيە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى ئاساسىدا قۇرۇلغان «ئىتتىپاق» تەشكىلاتىدا داۋاملىق (تاكى مۇشۇ تەشكىلات تارقىتىۋېتىلگەنگە قەدەر) ئىشلەپ، 1953 ـ يىلىدىن 1959 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپىدا خىزمەت قىلغان. 1959 ـ يىلىدىن 1980 ـ يىلىغىچە خاتا ئەيىبلىنىپ، ييزىدا ئۇۋالچىلىق تارتقان. 1980 ـ يىلى خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن.

كېلىپ بۇ پانىي ئالەمگە ھايات قالغان كىشى يوقتۇر،
كۆرۈڭ دۇنياپەرسلەرنى ئۆلۈم بىلەن ئىشى يوقتۇر.
ئۇلارنىڭ دوستى پۇل، دىلدارى پۇل، پوستى پانھى پۇل،
ئۇلارنىڭ تەڭگىدىن ئۆزگە قېرىنداش ـ سىردىشى يوقتۇر.
ئۇلارنىڭ ۋەدىسى ۋەدە ئەمەس، ئەھدىمۇ شۇنداقلا،
ئۇلار بەختىگە ياز كەلگەندە بار، تەلەي قىشى يوقتۇر.
قەسەملەرگە ھەشەملەر كەلتۈرەر، دۇنياغا دۇم چۈشكەن،
پۇچۇق يارماقتا بىر جان كەتسە مەيلى، كۆز يېشى يوقتۇر.

بۇ دۇنياغا كەلدى ـ كەتتى ئاجىز ئاشىق يەنە بىر خىللا،
ھايات ئادەمگە بىر نۆۋەت، ئۇنىڭ ئىككى بېشى يوقتۇر.
نەپسىگە تەسلىم بولۇش ئىنسان ئۈچۈن بەكمۇ ئۇيات،
نەپسىنىڭ كەينىگە كىرگەننىڭ ھاياتى پەس ھايات.
«نەپسى شەيتان» دەيدۇ ئەل، شەيتان لەئىن ئۇ ئازدۇرار،
نەپسى شەيتانغا يېتەكلەنگەن بولۇر، ئاخىرىدا مات.
نەپسى شەيتان ئەل ـ جامائەتتىن يىراقلاتقاي دەرىخ،
نەپسى شەيتانغا بېرىلگەندىن مۇئەللىم چىقمىغاي.
چىقسىمۇ شەرمەندە ـ پەسلىكتىن بىرەر ئەرگە ساۋات،
نەپسى غالىب ئىلغىماس ھالال ـ ھارامنى ھېچقاچان.
نەدە بىر يارماقچە پايدا بولسا سۆرەيدۇ قانات،
نەپسىگىلارنىڭ ئىلكى ئىپلاس، نەپسى توڭگۇزدىن يامان.
ئاجىز ئاشىق نەپسىگىلاردىن پەندىيات! مىڭ پەندىيات!

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

شېئىرلار

مۇھەممەت تۇرسۇن ھاشىم

مۇھەممەت تۇرسۇن ھاجىمنىڭ ئىجادىي ئەسەرلىرىدە قوللىنىپ كەلگەن تولۇق ئىسمى ھاجى مۇھەممەت تۇرسۇن ھاشىم كېرىيە. مەرھۇم 1914 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىنىڭ بازار ئىچى تاناي بېشىدا ئولتۇرۇشلۇق تىجارەتچى ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. 1948 ـ يىلى چوڭ دادىسىنى قايتۇرۇپ كېلىش ئۈچۈن سەئۇدى ئەرەبىستانىغا بېرىپ شۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان. تىجارەت ھەم ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، «ئىبادەتنامە»، «ئەسراجى بىل مىراس»، «مۇتتەقىپ خۇپىيىئى جۇمە» قاتارلىق ئۈچ پارچە كىتابىنى نەشر قىلدۇرغان. يەنە 100 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر ئېلان قىلدۇرغان. 1999 ـ يىلى قازا قىلغان.

كېرىيە

قاچانكى يادلىسام يۇرتۇم كۆزۈم ئالدىدۇر كېرىيە،
كىچىكىمدىن ئۆسكىنىمچۇن تېتىغ ئالغان بۇ يۇرەك كېرىيە.
باھارنىڭ كۈنلىرى كەلسە، شامالالار ھەر تەرەپ يۇرسە،
يېقىملىق ئەترە ـ ئەنبەرنىڭ پۇراقى ھىدلىنىپ كېرىيە.
ۋۇجۇدۇمغا شىپالىقنىڭ قانلىرى ھەم ئېقىپ كىرسە،
دىلىم يايراپ قۇچاقىدا ھەر تەرەپ ئويناپ ئىدىم كېرىيە.

ئەجەبمۇ يارىتىلغاندۇر ھاۋا بىرلە سۇيى تاتلىق،
بۇ تۇپراق باشقىدىن ئارتۇق چىقارۇ گۈل كەبى ئاشلىق.
يازنىڭ كۈنلىرى پىشسا مېۋىلەر نەچچە خىل تاتلىق،
يېگەيلەر بارچە تارتىنماي قارنى تويغۇچە لەززەتلىك.
باشاق ئويناپ ئاداش بىرلە كۆڭلىنى خۇشلىغان كېرىيە.

شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى بەك ئۇز ئاقارۇ ئىككى ئۆستەڭ،
شۇ ئۆستەڭدىن سۇ ئىچۈرلەر باغۇ ئارا بوستان.
بۇنىڭدىن ئارتۇقى تاناي بېسۇيى ئاقار لەڭ ـ لەڭ،
كوچا، ئىشىك ئالدىدا سۇلار ئاققان ئەزىز كېرىيە.

كى ئوتتۇز كۆلنى توشقۇزۇپ ئاياغى چىقماقتا،
نازاكەت كەلتۇرۇپ بۇ سۇ دەرەخ، باغچىغا ياقماقتا.
بۇ كۆللەر سۈپسۈزۈك سۇدا لىپىلداپ خوش كۆرۈنمەكتە،
نەچچە خىل گۈل - چېچەكلەرنىڭ پۇراقى كۆكتىن ئاشماقتا.
يۇرىكىم، جىسمىم راھەتلىنىپ خوش ئوخلىغان كېرىيە.

ھاۋا، سۇ ياخشىلىقنى كۆرسىتەي ئى مېھرىبان دوستلار،
چوڭ بولسام بۇ شەھەردە بار ئىكەن بىر - ئىككى تېۋىپلەر.
يىغىشۇر ئەردىلەر دارى قىلىپ بەزى بىكاردىلەر،
ئۆزىدىن چىققان ئوت - خەس، قارىئۆرۈك، بەدىياننى بەردىلەر.
خوداڭنىڭ پەزلى بىرلە شىپا قىلۇر نەچچە كېسەللەر،
دەللىدۇر ساپ ھاۋاغا بۇ ھېكايە قىش - يازلىقلەر،
بۇ دېمەتلىك ھاۋادا چوڭ بولۇپ ئۆستۇم كېرىيە.

يېمىشنى داڭلىماق كۆرگەن كىشى ئوچۇن ھېچ كېرەك ئەمەستۇر،
باھاردا ئوجمىسى پىشقاي ئاق سۇزۇك تەنگە قوۋۇتتۇر.
سېتىپ ئالماس ئۇنى كىشى ئېرىق - ئۆستەڭ بويىدىندۇر،
شىپالىقتا ۋوجۇدۇمنى چوڭايتقان بۇ ئەزىز كېرىيە.

جانانە، ئاق ئۆرۈك، خوندەك، خۇۋانىسى بەكمۇ شېرىندۇر،
قوغۇن، تاۋۇز، ئۇزۇم، شاپتۇلى بىر - بىرىدىن ئارتۇقتۇر.
يېزىلغان مېۋىلەرنىڭ ئوخشىشى ھەممە يېرىدە كۆپتۇر،
ئەگەردە ياخشىلىقتا مېۋە - چېۋە بۇنىڭدىن بەزمە كەمدۇر.
كۆزى كۆرگەندە تەستىق ئەيلىگەي كۆرمىگەنلەر شەكتۇر،
بۇ خىسلەتتە ياراتقان ھەقتائالا سېنى كېرىيە.

ئېگىز تاغدىن جىلغىلار بويلاپ ئاققاندۇر تولا سۇلار،
بۇ جىلغىلار قىرغاقلىرىدا ئالتۇن، كۈمۈش كۆپ مەدەنلەر.
ئەتراپىدا ئورمان، ياياۋ - كۆكلەم تۇرلۇك ئوتلۇق جايلار،
تارىخلاردا قارا قۇرۇم، ئالتۇنتاغ دەپ ئىسمى بارلار،
ئىگەم شۇنداق ياراتقانكەن تاغلىرىنى ئەزىز كېرىيە.

تومۇز كىرسە كەلكۇن كېلىپ يۇرتتىن ئاشقان تولا سۇلار،
قەدىم تەكلىماكان ئىچىدە نەچچە كۇن ئاقۇرلار.
دەريا بويى دەپ ئاتالغان بۇ ياياقتا مال چارۋىلار،
سۇلار ئىچىپ، چۆپكە تويۇپ ئويناپ ئەركىن چېپىشۇرلەر.
تۆھپەڭگە ياراشقۇدەك ئېسىل جايلار ئەزىز كېرىيە.

يۇرتىمىزنىڭ كەڭلىكىدىن بەرىكىتىنىڭ كۆپلۈكىدىن،
خەلقلىرى ئوۋچىلىققا ئادەت قىلغان بەك كوندىن.
ئوۋچىلىققا بەك ياخشىكەن يۇرتىمىزنىڭ تۆت ئەتراپى،
قۇش، قارچىغا، لاچىن، تۈيغۇن ياخشى ئاتلار باقماقلىقتىن،
شىكار قىلىپ، قۇشلار قۇشلاپ، ئاتلار چېپىپ ئويناپ ـ كۈلۈپ يانغان كېرىيە.

يۇرت ئىچىدە بۇغداي، قوناق، كەندىر، زاغۇن، گۈرۈچ، پاختا تېرىلۇرلەر،
ئۆستەڭ بويىدا تۇگمەن سوقار شوخ ئاۋازدا چۆرگىلۇرلەر.
يۇرت خەلقلىرى بۇغداي، قوناق ئاشلىقلارنى كەلتۈرۈرلەر،
كېچە ـ كۈندۈز مېڭىپ تۇگمەن سانسىز ئاشنى ئۇن قىلۇرلەر.
كاتتا، كىچىك ئۇننى تارتىپ ئۆيلىرىگە ئېپ كېتۈرلەر،
قىشلىق ئۇن دەپ ئادەت قىلغان ئەزىز كېرىيە.

ئۆزلىرى ھەم ھايۋانلىرى كەڭتاشا يەپ ھەم ئاشقايلەر،
ئادەملەرنىڭ خۇلقى ـ پەيلى، ئەخلاقى ئۇز خۇش چىرايلار.
بۇغداي ئۆڭلۈك، ئاھۇ كۆزلۈك قارا قاشلىق قىز ـ ئايالار،
ئالىم ئەرلەر، زىرائەتچى، سانائەتچى، تىجارەتچى بۇ ئىنسانلار.
كۆپ خىسلەتلىك ياراتقانىكەن تەڭرىم سېنى ئەزىز كېرىيە.

ئەي ئەزىز يۇرت ئوغلانلىرى ئۆز يۇرتۇڭنىڭ تەرەققىياتىغا جان كۆيدۈرۈش ۋەزىپەڭدۇر،
پۇرسەتكى بار، سەن چېلىشىپ ئىلىم بىرلە سائادەتكە يول باشلىغىن.
مەن يىراقتا سېنىڭ ئۈچۈن ھېچبىر خىزمەت قىلالمىدىم،
بۇ قوشاقنى يېزىپ چىقتىم كېلىشىۋندۇر ـ كېلىشمىسۇن.
لالە كەبى قىزىل چوغدۇر يۈرەك پارەم ساڭا كېرىيە،
ھۆرلۈكىڭگە، ئىقبالىڭغا جانىم پىدا ساڭا كېرىيە.

يۇرتىمىز كېرىيەنىڭ ياز كۈنلىرى توغرىسىدا يېزىلغان نەزمىلىرىم

باھارنىڭ كۈنلىرى كەلدى چېچەك ـ چوكانلار ئاچىلدى،
كاتتا، كىچىك دەرەخلەر ياپراق چىقىرىپ يېشىلدى.
نەچچە تۈرلۈك جانىۋارلار ھەر تەرەپكە ئۇچۇردى،
تورغاي، پاختەك، تۇمۇچۇق، قارلىغاچلار سايرىشىپ، تولا كۆڭۈل ئاچۇردى.

«كاككۇك ـ كاككۇك» ساداسى يۇرەك باغرىم ئېزەردى،
ئەجەب سۇزۇك شامالالار شوخ يېقىملىق چىقاردى.
دەريا، ئۆستەڭ، ئېقىنلار، ئېقىپ تۇرغان لىق سۇلار،
باغۇ بوستان، تېرىلغۇ مەيدانلارغا كىرەردى.
كاتتا، كىچىك باغلاردا نەچچە رەڭدە چېچەكلەر،
دىماقىمغا پۇراقى ئىپار ـ ئەنبەر چاچاردى.
ئېتىز ـ ئارەك، گۈللۈكلەر توشقۇزۇلغان ياپىنچاقلار،
چېچەك ئېچىپ رەڭگارەڭ، ئېچىلغاندۇر بۇ گۈللەر.
گۈل ئۈستىدە بۇلبۇللار سايراپ جاھان ئالاردى.

كۆزىڭىزگە يالتىراپ خۇش كۆرۈنگەن چىملىقلار،
كاتتا، كىچىك ئېتىزلار، ياپيېشىللىق بۇغدايلار.
قاراپ تۇرساڭ يىراقتىن، ساپلىشىدۇ مېڭەڭلەر،
قارىغاندا ئەتراپىڭغا، خاپا كۆڭۈل ئاچۇردى.
تەرىپ قىلغان تۇپراقنى سوراپ قالسا كىشىلەر،
ئاتى ئۇنىڭ ئۇيغۇردۇر، تەكتى ئۇيغۇر تۇركلەر.
مىڭ ـ مىڭ يىللىق تارىخلار سەھىپىگە يېزىلدى،
بۇ تۇپراق ئۇيغۇر يۇرتى، بەرىكەت ئاڭا چېچىلدى.
تېتىغ ئالغان يۇرىكىم دائىم سۆيەر بۇ يۇرتنى،
نىجاتلىق بەر ئىلاھىم مەزلۇم قالغان ئەرلەرگە.

مۇخەممەس ۋە غەزەللەر

قادىر تۇردى

شائىر ۋە بالىلار ئەدەبىياتى يازغۇچىسى قادىر تۇردى 1936 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1952 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1965 ـ يىلىدىن 1990 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك مائارىپ ئىدارىسى، كېرىيە ناھىيەلىك پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشلىگەن. 1990 ـ يىلى پېنسىيەگە چىقىقان. 2008 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كېسەل سەۋەبى بىلەن 72يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

شائىرنىڭ تۇنجى شېئىرى 1964 ـ يىلى «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغاندىن بۇيان، ھازىرغا قەدەر 160پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان. بۇ نەشىدىن باشقا، «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى» گېزىتىدە 52 پارچە شېئىر، 114 پارچە شېئىرىي تېپىشماق، بەش پارچە نەسىر، چۆچەك ۋە مەسەللىرى ئېلان قىلىنغان.

شائىرنىڭ «ئۇلار بىزنىڭ ئۇلگىمىز» ناملىق شېئىرىي ئېيتىشىشى 1990 ـ يىلى تۇنجى قېتىملىق «غۇنچە مۇكاپاتى» ماقالە ـ ئەسەرلەر مۇسابىقىسىدە بىرىنچىلىككە، «مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن» ناملىق نەسرى 1993 ـ يىلى جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆسمۈر بالىلار گېزىت ـ ژۇرناللىرىنىڭ باھالىشىدا ئۇچىنچىلىككە، «شېئىرىي تېپىشماقلار» ناملىق ئەسرى 1993 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە گېزىت ئەدەبىيات بەتلىرىدىكى ئەسەرلەرنى باھالاشتا ئۇچىنچى دەرىجىگە ئېرىشكەن.

بىز مەرھۇم شائىرنى چوڭقۇر قايغۇلۇق ھېسسىياتىمىز بىلەن ياد ئېتىمىز. تۆۋەندە بىز ئۇنىڭ بىر قىسىم شېئىرىي ئەسەرلىرىنى دىققىتىڭلارغا سۇنىدۇق.

ئۇچ مۇخەممەس

(ئابدۇرېھىم ھېكمەتنىڭ ئۇچ غەزىلىگە مۇخەممەس)

1

ئەل ئوتىدا كۆيگىلى خۇشتارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل،
چېھرىدىن قەلبى گۈزەل دىلدارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل،
ئەل دىلىدا قامىتى چىنارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل،
مەن ئۆزۈم بۇيەردە، ئەمما يارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل،
مەن ئوچۇن تۇن ئۇيقۇدىن بىدارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل.

كۆيمىگەنتىم ھېچ كىشىگە مەن ئاشۇ ياردىن بۆلەك،
كۇن ۋە تۇن ئوخشاش سوقاتتى بىر ـ بىرىگە قوش يۈرەك،
كەلگۈسىنىڭ تېمىغا قويساق دېگەنتۇق تەڭ كېسەك،
قىلدى بىزنى ئايرىلىشقا مۇپتىلا بۇ شۇم پەلەك،
جەم بولۇشقا ئىتىقادى بارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل.

مەن قاچان كۇلسەم كۇلۇپ گەر غەم يېسەم غەم ئەيلىگەن،
مېھرى بىرلە ئىللىتىپ قەلبىمنى كۆكلەم ئەيلىگەن،
دىل بېغىمغا گۈل تېرىپ بارغانچە كۆركەم ئەيلىگەن،
مەن ئوچۇن سەككىز بېھىشنى قەلبىگە جەم ئەيلىگەن،
ئۆزگىلەرگە كۆڭلى كۆكسى تارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل.

ئەھدە قىلدىم مەن بۇ دۇنيادا ھايات بولسام ئامان،
ئۆز ئوقىدا ئايلىنىپ تۇرسا جىمىكى يەر ـ جاھان،
مەن ئاشۇ يارغا دىلىمنى بەرگىنىم بەرگەن ھامان،
باشقا قىزغا بەرمىكىم دىل شىركى بىللادىن يامان،
ئەلمىساقتا بۇيرۇغان جۇپ يارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل.

ئاھ ئەجەب قىلدى مېنى شۇل يار ئوتىغا مۇپتىلا،
تاس ـ تاماس قالدى جېنىمنى ئالغىلى ئۇ دىلرەبا،
داڭقىنى قىلسام شۇ قىزنىڭ بىر كۇنى دوستلار ئارا،
«بەك كۆرۈمسىزكەن سېنىڭ يارىڭ» دېدى بىرى ماڭا،
ئىشتا چەبدەس، قەلبى ئاپپاق قارغا ھەمراھتۇر كۆڭۇل.

كەچتە توقۇيدۇ گىلەم، ئېتىزدا ئىشلەپ كۈندۈزى،
ئالدىراش چاغدا يۇمۇلىماس ئىشنى پۈتتۈرمەي كۆزى،
بەيگىدە قالمايدۇ ئەردىن، ئۇ دېگەن سەھرا قىزى،
ئىشلىگەچ بىر ياز ئېتىزدا كۆيسە كۆيگەندۇ يۈزى،
كۆڭلى تۇز، قەلبى گۈزەل گۈلزارغا ھەمراھدۇر كۆڭۈل.

دوستلىرىم ئاۋارە بوپ ئۇنى ـ بۇنى تاپماڭ ماڭا،
ئاي پەرى رۇخسارلەر بەھۇدە قاش ئاتماڭ ماڭا،
باشتىلا قىسقان گۈلۈم بار، قايتا گۈل قىسماڭ ماڭا،
كۆزلىرىمدىن سۆيگۈ ئىزلەپ تەلمۈرۈپ باقماڭ ماڭا،
تۇنجى سۆيگەن سۆيگىنىم گۈلنارغا ھەمراھتۇر كۆڭۈل.

2

ئۆزۈڭگە زەپمۇ رام قىلغان مېنى خۇلقۇڭ، نازىڭ جانان،
ئەجەب تاشلاپ قويۇپ كەتتىڭ نېمىكىن غەرىزىڭ جانان،
قۇلاقىمدا جاراڭلايدۇ شۇ دەم چالغان سازىڭ جانان،
ئۆزۈڭ كەتكەن بىلەن كەتمەس قۇلاقىمدىن سۆزۈڭ جانان،
سۆزۈڭ كەتمەس قۇلاقىمدىن دېمەك ھەمراھ ئۆزۈڭ جانان.

شۇ كەملەردە ۋىسال كۆزلەپ بېغىڭنىڭ كەينىگە بارسام،
ئۆزۈڭ ئامراق ئاشۇ ناخشاڭغا راۋابىمنى جاراڭلاتسام،
كېتەتتى بىر بولۇپ باغدا سېنىڭ ناخشاڭ مېنىڭ ناخشام،
ئېسىمدىن چىقمىغاي ھەرگىز ئۆرۈكلۈك باغدىكى ئاخشام،
لېۋىمگە بال تېمىتقاندا شەپەق بولغان يۈزۈڭ جانان.

قاچانكى بىر كۈنى باغدا داداڭ بىزنى كۆرۈپ قالدى،
مېنى قوغلاپ، سېنى سوتلاپ قىيىن ـ قىستاققىمۇ ئالدى،
پەقەتلا چىقمىدىڭ باغقا قاراپ كۆز گۆھەرىم تالدى،
«ساۋابلىق ئىش»ئۈچۈن بىللە داداڭ مەككىگە ئېلىپ ماڭدى،
بىلىپ تۇردۇم ماڭا قىيماي كېتىپ قالدى كۆزۈڭ جانان.

ئىبەرتەي دەپ سالامنامە كېچىلەپ نەچچە خەت پۈتتۈم،
ئادرېسىڭنى بىلەلمەي كۆزلىرىمدىن قان ۋە ياش تۆكتۈم،
سامادىن يۇلتۇزۇڭ ئىزلەپ خىيال دەريالىرىغا چۆكتۈم،
يۇزۇڭ ئايدەك، كۈلۈپ كۈندەك كېلەر دەپ زارىقىپ كۈتتۈم،
خىيالىي سىردىشىم بولدى پەلەكتە يۇلتۇزۇڭ جانان.

كېلەر چاغىڭنى مۆلچەرلەپ كۆن، ئايلارنى ساناپ كۆردۈم،
بىراق سەن كەلمىدىڭ مەنمۇ پىلانىنى كەينىگە سۈردۈم،
ئىزىڭنىڭ بوز توپاسىنى كۆزۈمگە نەچچە رەت سۈرتتۈم،
بېغىڭنىڭ سۈڭگۈچىدىن ھېچ كېتەلمەي ئايلىنىپ يۈردۈم،
ماڭا بولدى ھەرەم ـ مەككە سېنىڭ ماڭغان ئىزىڭ جانان.

يېقىندا ئاڭلىسام مەككىگە كەتكەنلەرمۇ كەلگەنمىش،
سۈرۈشتۈرسەم داداڭ سېنى ئېلىپ بىر ياققا كەتكەنمىش،
«قىزىمنىڭ توي ئىشى بار» دەپ چېپىپ ھەرياقتا يۈرگەنمىش،
داداڭ كەلدى بولۇپ سالتاڭ سېنى بىر بايغا بەرگەنمىش،
قەيرى باي بىلەن ئۆتكەيمۇ كېچەيۇ كۈندۈزۈڭ جانان.

چىگىلگەنكەن كۆڭۈل رىشتىم سېنىڭ ئىشقىڭغا چەمبەرچاس،
سېنىڭسىز كۈنلىرىم ئۆتتى يۈرەكسىم ئۆرتىنىپ بەك تەس،
دېدىكى بىرى ئۆرتەنمە يېڭى قىز تاپ قېنى تۈر دەس،
بىراق مەن باشقا قىزلارغا پەقەت كۆز سالمىغايمەن بەس،
قامال قىلغاچ ۋۇجۇدۇمنى مۇھەببەت يىلتىزىڭ جانان.

يۈرەك ئىشقىم، ئەقىدەمنى دىلىڭ كەم چاغلىغان بولسا،
قەيرى باي ئاش ـ تاماق بىرلە گېپىڭنى مايلىغان بولسا،
ھەشەمەت ساراي ـ ئايۇان بېشىڭنى باغلىغان بولسا،
زىبۇزىننەت، بىسات ـ بايلىق سېنى راست ئالدىغان بولسا،
گېپىڭدىن سىققۇسى بىر كۈن ۋەتەن بەرگەن تۇزۇڭ جانان.

سېغىنىپ ئىككىمىز يۈرگەن يېزا ـ قىشلاقۇ يايلاقنى،
خىيال ئەيلەپ مېنىڭ بىرلە ئۆمۈرلۈك بىللە بولماقنى،
داداڭغا ئىلتىجا قىلساڭ ئانا يۈرتۇڭغا قايتماقنى،
داداڭ تاڭغان بولۇپ قالسا ئەگەردە تاشقا توقماقنى،
قېچىپ كەلگىن كۈتەر ھەرچاغ ۋەتەن دالا ـ تۇزۇڭ جانان.

3

ئىشىك ئالدىڭدا تۇرغاندا چېچىڭنى سەن تاراپ دىلبەر،
پېقىر مەست بولدى خۇشلۇقتىن سۇمۇرگەندەك شاراب دىلبەر،
شۇئان كەينىڭگە ئەگەشسەم سېنى ھەردەم ماراپ دىلبەر،
ئەسىر قىلدىڭ ۋۇجۇدۇمنى خۇمارلىق بىر قاراپ دىلبەر،
شۇنىڭچۇن بىر پەقەت سەنلا ماڭا قالدىڭ ياراپ دىلبەر.

ساڭا دىل بەرگىنىم بەرگەن سېنىڭسىز تاق يۇرەلمەيمەن،
سېنىڭسىز كۆنلىرىمنى ھېچ كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەلمەيمەن،
سېنىڭ ۋەسلىڭگە يەتمەستە ساراڭلىقتىن توزەلمەيمەن،
ئۆزۈمنى ئۇنتۇدۇم شۇندىن بېرى ئەقلىمنى بىلەلمەيمەن،
سىڭىپ كەتكەچ تومۇرۇمغا سېنىڭ ئىشقىڭ تاراپ دىلىمدا.

سېنى ئەمرىمگە ئالماقنى دىلىمغا چىڭ پۈكۈپ يۈردۇم،
ئىشق دەريالىسىغا سەكرەپ كىرىپ چوڭقۇر چۆكۈپ يۈردۇم،
يېتەلمەي ئارزۇ ـ ئارمانغا كۆزۈمدىن ياش تۆكۈپ يۈردۇم،
ساڭا قەلبىمنى ھېچ ئىزھار قىلالماي تەلمۈرۈپ يۈردۇم،
شېھىت بولماقتا تاس قالدىم ئوتۇڭدا جان خوراپ دىلىمدا.

ئىشق ئوتى پەسەيگەي دەپ ئىچىپ باقتىم گۈلاپلاردىن،
ئىچىپ باقتىم تۇمەن ئاپقۇر ھاراق، مەيزاپ، شارابلاردىن،
كۆيۈك دەردى ئېشىپ چۈشتى كۆيۈپ پىشقان كاۋاپلاردىن،
شېھىت بولسام قۇتۇلمامتىم بىراقلا بۇ ئازابلاردىن،
مۇھەببەتتە قەلەندەرمەن ئەجەب ھالىم خاراب دىلىمدا.

يۈرەككە ئوتنى سېلىپ ئەقىل ـ ھوشۇمنى ئۆزۈڭ ئالغان،
ئۆزۈڭ كەتكەن بىلەن ئىشقىڭ مېنىڭ كۆڭلۈمدە قېپقالغان،
يولۇڭغا كۆز تىكىپ كۈن ـ تۈن كۆزۈمنىڭ گۆھىرى قالغان،
پېقىر غەمسىز يىگىت ئەردىم بۇ سەۋدانى ئۆزۈڭ سالغان،
قېچىپ يۈردۈڭ نېچۈن ئەمدى مېنىڭدىن ياتسىراپ دىلىمدا.

ۋىسال ئىزدەپ بېرىپ گاھى بېغىڭنىڭ كەينىگە مۆكتۈم،
كۆرەلمەي ھېچ دىدارىڭنى كوچاڭدىن مىڭ ـ تۇمەن ئۆتتۈم،
كۆڭۈلنىڭ قات ـ قېتىغا دەيدىغان گەپلەرنىمۇ پۈكتۈم،
جامالىڭغا بولۇپ تەشنا كېچە ـ كۈندۈز سېنى كۈتتۈم،
ۋە بەزى مەست كەبى ياتتىم يولۇڭنى مەن توراپ دىلىمدا.

جۇدالىقتا چىدالماي ھېچ شاراب ئىچمەيمۇ مەست بولدۇم،
نە مەستكى دۇم چۈشۈپ نەچچە پالاكەت باستى نەس بولدۇم،
ساراڭ ـ مەجنۇن ئاتالدىم ھەم ئاۋام ئالدىدا پەس بولدۇم،
مېنىڭ ئادەملىكىم نەدە، سېنىڭ پايىڭدا خەس بولدۇم،
كۆرۈپلا يىرگىنىپ ئۆتتۈڭ تېخى بوينۇڭ بۇراپ دىلىمدا.

سېنى دەپ جان ـ تېنىم خوراپ، توزۇپ توزغاقتا ئايلانسام،
ۋە يا بەرگىدىن ئايرىلغان سېرىق ياپراقتا ئايلانسام،
قىزىل يۇلغۇن ئىدىم ئەسلىي بۇگۇن قامغاقتا ئايلانسام،
سېنى كۆن ـ تۈن كۈتۈپ شۇنداق ئۆلۈپ تۈپراقتا ئايلانسام،
مېنى ئاندىن سۆيەرسەنمۇ كېپەنىمگە ئوراپ دىلبەر.

مۇھەببەتتە ۋىسال تاپماق نېمانچە تەسكە توختايدۇ،
پەلەكنىڭ قىسمىتى نېچۈن مېنى تار يەردە قىستايدۇ،
ئىشق ئوتۇم جىمى ئوتنى ئۆزىگە يىغقان ئوخشايدۇ،
مېنىڭ ئاشقىلىقىم قاڭقىپ ئەرشكە چىققان ئوخشايدۇ،
دوزاخنىڭ لەشكىرى كەپتۇ مېنىڭدىن ئوت سوراپ دىلبەر.

غەزەللەر

بۇگۈن

پاھ ئەجەب تاپتۇق روناق دەۋرانىمىز ئالتۇن بۇگۈن،
دەۋرىمىزنىڭ ئىشقىدا كۆيدى يۈرەك يالقۇن بۇگۈن.

بارچە مىللەت بىر بۇيۇك مەنزىلگە ماڭدۇق ئۆم بۇگۈن،
سېپىمىز مەھكەم پولاتتەك، روھ ئەجەب جۇشقۇن بۇگۈن.

ئىلمۇ ئېرپان قۇدرىتى بىزنى سەپەردە تاۋلىدى،
ئۆمرىمىز داستانىغا قاتتى تۇمەن مەزمۇن بۇگۈن.

ئاتلىساق ھەر پەللىدىن كۈتتى تۇمەن زەپەر قىزى،
بۇ بۇيۇك شانلىق سەپەردىن ھەممىمىز مەمنۇن بۇگۈن.

كىم بۇ سەپنى پارچىلاپ بۇزماقتا تىكسە كۆزىنى،
قەھرىمىزدە كور بولۇپ ئۆلگەي ئاشۇ مەلئۇن بۇگۈن.

دەۋرىمىزگە ھېچ دەۋر يەتمەس ئاڭا تارىخ گۇۋاھ،
لەيلى بولسا پەللىمىز كارۋانىمىز مەجنۇن بۇگۈن.

چوڭ يۇرۇشنىڭ بىر كۈنى بولغاچقا نەچچە يىلغا تەڭ،
يۈكسىلىشنى بىر كۆرۈپ بولدى جاھان مەپتۇن بۇگۈن.

ئاپىرىن، مىلك ئاپىرىن كومپارتىيە سەردار سائىا،
قەلبىمىزنىڭ سۆيگۈسى تاشتى بولۇپ كەلكۈن بۇگۈن.

بىزگە

تىلەكنى پارتىيە دائىم قىلىپ بەرگەچكە ھەل بىزگە،
ياشانغاندا ياشاردۇق بىز، بەختتىن ئاقتى سەل بىزگە.

سوراپ ھال يوقنى بار قىلدى، جاپادا ئېتىبار قىلدى،
كۆيۈندى خەيرخاھلىقنى قاراتتى دەلمۇدەل بىزگە.

ساياھەت ـ سەيلە قىلدۇردى، كۆڭۈلنى ئاچتى، كۈلدۇردى،
كۈلۈپ باغرىنى كەڭ ئاچتى ۋەتەن ئاتلىق گۈزەل بىزگە.

ئۈزەيلى، كۆككە ئۇرلەيلى ۋە يا زېمىندا يۈرمەيلى،
سەپەر تۈلپارى دەل ـ تەييار رىيازەت يوق تۈگەل بىزگە.

مېھىر ـ شەپقەتنى ياغدۇردى جىمى ئارمانغا قاندۇردى،
ياشانغاننى قەدىرلەشتە يېتەلمەس ئۈزگە ئەل بىزگە.

ئۇلۇغ كومپارتىيە شۇنچە بەختتىن تۇتتى گۈل ـ غۇنچە،
جاۋابەن خەيرخاھلىققا تۆلەش لازىم بەدەل بىزگە.

بېقىپ بىزگە يېڭى دەۋران ئاتا قىلدى قۇۋۋەت دەرمان،
ئۇلۇغ كومپارتىيە بارکى ئاسان يەتمەس ئەجەل بىزگە.

دېھقان بەردى

دېھقان بەردى خىلمۇخىل ئاشلىق ـ ماي دېنىمنى،
دېھقان بەردى ھەربىر ۋاق يېگەن ئېشىم ـ نېنىمنى.

نان يېمىسەم ھالسىراپ قالماسمىدىم يىقىلىپ،
دېھقان بەردى تومۇردا ئوقچۇپ ئاققان قېنىمنى.

دېھقان پاختا تەرمىسە ياكى پىلە باقمىسا،
يۆگەيتتىم مەن نېمىدە قىپيالىڭاچ تېنىمنى.

ئۇ ئۆستۈرگەن دەرەختە ئايۇان ساراي ئۆي سالدىم،
دېھقان بەردى يەل - يېمىش ھەتتا قايماق چېيىمنى.

پۈتكۈل ھايات سۇ ئىچتى دېھقان چاپقان ئۆستەڭدىن،
دېھقان بېقىپ چوڭ قىلدى غوجام بىلەن خېنىمنى.

دېھقان ئۇلۇغ ھەرقاچان ئۆتۈپ قالسام ئالدىدىن،
كۆكسۈمدىدۇر قوللىرىم تەڭلىمەيمەن يېنىمنى.

ئاز كېلىدۇ دېھقانىنى مىندۇرسەممۇ بوينۇمغا،
شۇڭلاشقا مەن ئۇلاردىن ئايىمايمەن جېنىمنى.

شېئىرلار

باقى تۇردى

باقى تۇردى 1942 ـ يىلى قاراقاش ناھىيەسىنىڭ ئاچچىغۇي يېزىسىدا، دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا باشلانغان بولۇپ، 1956 ـ يىلى «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان تۇنجى شېئىرى «تېرىم جېكى» بىلەن مەتبۇئاتلاردا كۆرۈنۈشكە باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ تاتلىق مىسرالىرى، ئوبزور، مۇھاكىمىلىرى «شىنجاڭ گېزىتى»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» (ھازىرقى «تارىم»)، «خوتەن گېزىتى» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئارقا ـ ئارقىدىن جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشكەنىدى.

ئۇ 1988 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىدە قازا قىلدى. شائىرنىڭ نەۋقىران چاغلىرىدا بورانلىق يىللارغا دۇچ كېلىپ ئوقۇش پۈرسىتىدىن، يېزىش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولدى. ئىجادىي ئەمگەكلىرى دېگۈدەك نابۇت قىلىۋېتىلدى.

پەلەك چاقى تەتۈر چۆرگىلەشتىن توختاپ، زامان ئوچۇق چىراي ئاچقان يىللاردا، شائىرنىڭ جاراھەتلەنگەن قەلبى، جىسمانىيىتى ساقايماس كېسەل ئازابىدىن زەخمناك بولدى... ئۇ ئىككى كۆزى تۇتۇلۇپ قالغان، قۇلىقى ئاڭلىماس، پۇت ـ قولى پالەچ بولۇپ قالغان ئېچىنىشلىق ئەھۋال ئاستىدىمۇ پەرزەنتلىرىگە ئېيتىپ بېرىش ئۈسۈلى بىلەن يېزىشنى توختاتمىدى!

ـــ ياسىن زىلال

يۇرەك ساداسى

كەلسە ئاجايىپ ياز ـ باھار، تاشسا يۇرەكتىن كۈي ـ قوشاق،
نۇرلانسا زۇلمەتلىك جاھان، پارلاپ سائادەتتىن چىراغ.
شادلىقتا دىللار يايرىسا، بۇلبۇللار خۇشخۇي سايرىسا،
ھەر ياندا دوستلار بەزمىسى سالسا يۇرەككە ئىشتىياق.
ئاھكىم، ئاسارەت قوينىدا، تۇھمەت ـ توقاملار بوينىدا،

شائىرلار غەمكىن ھەر مەھەل، ھەر ياندا تەھدىت رام - توسۇق.
تەلمۇردى تاڭغا چاك يۈرەك، ئاچماي ئۆمرى گۈل - چېچەك،
تەگمەكتە باشقا بى سەۋەب، قانغا بويالغان سىم تاياق.
بولدۇق ئەركسىز شۇنچىلا، روھىي ئازابقا مۇپتىلا،
قانخور چاياناار زورلۇقى گۇم بولسا - ھە، ئۆتمەي ئۇزاق؟...!
چىقسا ھەقىقەت بىر ئۈتۈپ، شادلانسا دىللار جۇش ئۇرۇپ،
ئەنبەر - ئىپاردىن گاڭ قەلەم ھەر يانغا چاچسا خۇش پۇراق.
گۇم بولسا زورلۇق، ھەيۋىلەر، لەت بولسا ئاسىي تەلۋىلەر،
تاپساق بەختلىك ھۆر ھايات، باسساق ھەقىقەتكە ئاياغ.
شائىرلار سايراپ ھارمىسا، كۈيلەپ باھارنى قانمىسا،
تاپسا شەرەپلىك نامىنى، دەۋران ئاڭا ئاچسا قۇچاق.
كۈلسەك باھاردىن شادلىنىپ، كەتسەك سەپەرگە ئاتلىنىپ،
غالىب سەپەر كارۋانىغا بولسام ئىدىم، زەر قوڭغۇراق.
قۇچسا جاھاننى ناخشىلار، تولسا چېچەككە باغچىلار،
بۇلبۇل كۈيىنىڭ پەيزىدىن ئالسا ھۇزۇر - زوق ھەممە ياق...

ئۆتكەن ئۆمۈرنى ئەسلىشىپ، يۈرمەيلى دوستلار قەستلىشىپ،
دەريا ئەزىم ھاسىل بولار، ھەربىر كۆڭۈل بولسا بۇلاق.
يۆتكەپ سەپەردە نۇقتىنى، تاشلاپ خۇراپىي بوغچىنى،
تۇلپارنى سالساق بەيگىگە، ھېچ گەپ ئەمەسقۇ تام - توسۇق.
كۆكلەمگە پۇركەن ئەي ۋەتەن، بولسۇن پىدايىڭ جانۇ تەن،
ئاھ! سەن يەنە بىر رەت زەپەر قۇچقىن، جاھاندا تاپ ئاتاق.

ساڭا

ئۆلگىچە يارىڭ بولاي ئەي ئىشقى ئوت يارىم ساڭا،
مىڭ قېتىم بولسۇن تەسەددۇق بۇ غېرىب جانىم ساڭا.
قاپقارا زۇلفۇڭغا باغلاندى جېنىمنىڭ رىشتىسى،
ئېيتقۇسىز پەيۋەندە بولدۇم نۇر - دىلىستانىم ساڭا.
رەھمە قىل جانان مېنىڭدەك بىناۋا بىچارىگە،
ئاھ، قاچان ئاڭلانغۇسىدۇر نالە - ئەپغانىم ساڭا.
بىل سېنىڭ ئىشقىڭدا مەن كۆيدۇم قومۇشتەك گۈركىرەپ،
چارە قىل ئوتقا، ئامانەت ئۆمۈر بوستانىم ساڭا.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

كۆلدى دەۋران

كۆپ زامان ئۆتتى هايات دەرد ئىلكىدە،
بەختىگە تار كەلدى شۇنچە كەڭ جاهان.
ياشىدى شۇم تەلۇىلەر كۆپ بەختىيار،
ياخشى ئەرگە ياخشىلىق كەلمەي هامان.
ئارىدا دەۋرانە بولدى كۆلكىلىك،
بىھۇدە دەريا بولۇپ جىق ئاقتى قان.
كۆيدى هەم پىشتى هايات قالغانلىرى،
چىقمىدى تەندىن، ئىكەن چىكى نەرسە جان.
ئاخىرى ئوڭشالدى ئالەم باشقىدىن،
قايتا گۈل قىستى باهاردا بۇ ماكان.
بىر ئۇلۇغ ئارزۇدا دەس تۇردى خەلق،
باق، ئەنە هۆر كەلگۈسى بولدى ئايان.
باشقا قونغاي بىر كۈنى بەخت قۇشى،
بارىمىز غايە يولىدا هەرقاچان.

ئۆمۈر خۇشاللىقى

ئالدىمغا چىقتى گۈل سەنەم، تەبرىك شارابى تۇتتى هەم،
ياغدى خۇشاللىق ئالقىشى، هەربىر يۈرەكتىن دەمۇدەم.
هەربىر چېهرىگە كۈلكە يار، هېسداش قەلبلەر بىغۇبار،
تۇتتى قولۇمدىن مېهرلىك، كەتكەچ بېشىمدىن دەرد ـ ئەلەم.
باشتىن ئاجايىپ كۈن ئۆتۈپ، قەلبىمۇ تەكرار ئۆرتىنىپ،
دەردلەرگە هەمراھ بىر ئۆمۈر ئۆتتۇم چىرايدا كۈلكە كەم.
ياغدى باهارىم يامغۇرى، چۈشتى بېشىمغا كۈن نۇرى،
تاپتىم هاياتنى قايتىدىن، بولدۇم ئەزىز هەم مۆھتەرەم.
كەلدى شۇ كۈندىن ئامىتىم، رۇسلاندى يارىدەم قامىتىم،
قۇدرەتكە تولدۇم باشقىچە، تەۋرەيدۇ ئەمدى گاڭ قەلەم.
ئىلكىگە ئالدى نەۋ باهار، مەڭگۇ ياشايمەن بەختىيار،
شاھ سۈپەتلىك بۇ هايات، قوشتى ئېشىمغا يېڭى تەم.
تويلار قىزىتتۇق هەممىمىز، كەتتى جاراڭلاپ نەزمىمىز،
دوستلار، يارەنلەر، ئاشنىلار بىر يەرگە بولغاچ قايتا جەم.
يەتتىم بۇگۈن يار ۋەسلىگە، ئۆمرۇم باهارى پەسلىگە،
چەكسىز هاياجان ئىلكىدە، ئالەمچە سۆيگۈ، كۆزدە نەم.

ساۋاق ئالدىم

سائادەت بەھرىدىن كۈلگەن دېھقانمەن ئۇشبۇ ھالەتتە،
ھايات ئۆمرۈمگە لەززەت ـ تەم قوشۇلدى ياخشى سائادەتتە،
بېيىشنىڭ نۆۋىتى كەلدى، تۆكەي ئەجرىمنى غەيرەتتە،
كۈلەر بەخت ـ سائادەت غۇنچىسى ھەر يەردە مېھنەتتە،
دېھقان ھەرگىز ئەمەستۇر ئۆچ، ئۆتۈشكە قۇت ـ پاراغەتتە.

گۈزەل ئىقبالغا يول ئالدىم ماڭا كۈچ بەردى دەۋرانىم،
جاسارەت تاشتى دىلدىن، ياندى روھىمدا ئۈمىد شامىم.
تولۇق قەدرىنى تاپقاچقا بۇگۈن دېھقان دېگەن نامىم،
قۇرۇق ـ قاقشال بولۇپ قالغان تېنىمدە يايرىدى جانىم،
مېنى قوللايدۇ دەۋرىم ھەرقاچان ئەلۋەتتە ـ ئەلۋەتتە.

ئېزىلدى بىر زامان ۋاي ـ ۋاي پەلەكنىڭ تاشىدا باشىم،
بوغۇلدۇم قەرزگە، يوقتۇر تاغاردا بىر سىقىم ئاشىم،
يۇرەكنى ئەزسە پەرزەنتلەر تۆكۈلدى قان كەبى ياشىم،
دەرىخانا! زۇلمى ئاچلىق ۋەجى كۆز يۇمدى قېرىنداشىم،
ھايات قايغۇسىدا ئىڭرار ئىدى ئەل شۇنچە ھەسرەتتە.

بولۇپ دەپسەندە، خار ئەركىم، قولۇمدىن ھۆرلۈكۈم كەتتى،
باراقسان باغباراڭمغا ياۋايى زەخىملەر يەتتى،
ئۇماچ قەرزى مىراس قالغان ئۆيۈمنى چاقتى ـ گۈم ئەتتى،
پەلەك ئېيىتتى گويا ئەمدى ئۆلۈمگە باغلا بەل قەتئىي،
ئۇنىڭدەك كۈننى كۆرمەس بارچە جان ھەتتا قىيامەتتە.

ھايات كەچمىشلىرىدىن مەنمۇ كۆپ تەكرار ساۋاق ئالدىم،
كېچە تاڭ ھىجرىدە جاھانغا ئىشتىياق ئالدىم،
ئەقىل قەلبىمگە نۇر سەپتى گويا مەشئەل ـ چىراغ ئالدىم،
ئانا يۇرت ـــ ئەل ئۈچۈن جەڭگاھقا ماڭماققا ياراغ ئالدىم،
تۆكۈپ تەر بىر ئۆمۈر كەتمەن چاپارمەن ياخشى مەقسەتتە.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

مېنىڭ سۆيگۈم

سورايدۇ يار بۇرادەرلەر،
مېنىڭدىن سۆيگىنىڭ قايسى؟
مۇھەببەت ئىشقىدىن تاللاپ،
يۈرەكتىن سۆيگىنىڭ قايسى؟

دېدىمكى، مەن ئەمەس دوستلار،
لەۋەن قىزلارغا مەستانە.
ئىلىم ـ قەلبىمدە يانغان شام،
ئاڭا مەن مەڭگۈ پەرۋانە.

ئۇمىد ـ ئارزۇ چېچەك ئاچقان،
گۈزەل ئىقبالغا ئاشىقمەن.
ۋەتەننى جان بىلەن سۆيگەن،
ۋاپا ئەھلىگە لايىقمەن.

ئۇستازىم

جان ئۇستازىم سىز بىلەن ماڭا،
كەلگەندى بىر جۇدالىق،
بۇگۈن خۇشال دىدار كۆرۈشتۇق،
سالالماپتۇ ئىككىلىمىزگە،
قارا قىسمەت ئۆلۈم، ۋىدالىق.

ئايرىلدىڭىز گۈلزار قويىنىدىن،
ئاھ، قەدرىڭىز شۇنداق ئۆتۈلدى،
ئەجرىڭىزنى ئويلىغاندا مەن،
دىل مېھرىڭىز چوڭقۇر يادلىنىپ،
يېشىم يامغۇر بولۇپ تۆكۈلدى.

تۆھپىڭىزگە چاپلاندى تۆھمەت،
ياغدى سىزگە زۇلمەت ئوقلىرى،
بەتنىيەتلەر قىلىسىمۇ زورلۇق،
ئېگىلمىدى شەمشاد قەددىڭىز،
كار قىلمىدى ياۋنىڭ ئوقلىرى.

گۈلزارغا سىز تىككەن كۆچەت بىز،
مېھرىڭىزدىن بولغان بىز بەرداەم،
يۈرەكلەرگە شەربەت بەرگەن سىز،
ئەي ئۇستازىم كۆللى جاھاندا،
سىز ئۇلۇغسىز، سىز ئەڭ مۆھتەرەم.

كۈتمەكتە مېنى ئىستقبال

كۆكتە ئىس - تۈتەكلەر تولغىنار ئىدى،
زېمىندا داد - پەرياد ئاڭلىنار ئىدى.
سەل بولغان بۇ ئەزىز خەلقنىڭ يېشى،
يۈرت قوينى بىزلەرگە گويا دار ئىدى.

خۇدايا توۋا بۇ قانداق قىسمىتىڭ،
دەپ دادلار سالاتتى بۇندا ئەل - ئاۋام.
باشلاردا ئۇيغايتتى زۇلمەت قامچىسى،
ھەر ياندا ئۇر - يىقىت! تۈتقۇن - قەتلىئام.

مىسكىن ئەل دۈئاغا قول سوزۇپ مەخپىي،
كېچىدە قولىدىن چۈشۈرمەي تەسۋى.
ئەسىرلەپ تەلمۈردى كۆككە - ئەرشكە،
تەڭرىنىڭ كەلمىدى لېكىن ھېچ رەھمى.

ئەل روھى نۇرلاندى شۇنداق ھېكمەتتىن،
كۈرەشسىز ھۆرلۈك يوق، بەدەلسىز ۋىسال.
بىر پارلاق غايىدىن جانلىنار قەلبىم،
بارىمەن، كۈتمەكتە مېنى ئىستىقبال.

كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنسەڭ....

قىزىم بوپتۇ مۇشتەرى،
زوق - شوق بىلەن گېزىتكە.
ئىگە بوپتۇ ئۇنىڭدىن،
نۇرغۇن يېڭى بىلىمگە.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ھەر كەچ ئولتۇرۇپ،
گەپنىت كۆرەر قۇرمۇ قۇر.
قىلىقلىرى يوق ھەرگىز،
بۇرۇنقىدەك بولمىغۇر.

خۇشلۇقۇمدىن مەن ئۇنى،
چىن دىلىمدىن قوللىدىم.
قويۇپ ئەركى ـ مەيلىگە،
ھەرگىز توسقۇن بولمىدىم.

سۆيۈپ دېدىم ئۇنىڭغا:
ـــ ئۆگەن تىرىش جان بالام.
مەكتەپ بىلىم بۇلىقى،
شەربەت ئىچىپ قان بالام.

كۆڭۈل قويۇپ ئۆگەنسەڭ،
ئىستىقبالىڭ كەڭ بالام.
ئىلىم ـ پەنگە ھېچنېمە،
كېلەلمەيدۇ تەڭ بالام.

زېھنىڭ تولۇق ئېچىلسۇن،
قاناتلىنىپ ئۇچ بالام.
ھەر جەھەتتىن يۈكسىلىپ،
شان ـ شەرەپلەر قۇچ بالام...

قۇلاق سالدى سۆزۈمگە،
تولۇق، خۇشخۇي ئاڭلىدى.
شۇندىن بۇيان مەكتەپكە،
مىنۇت كېيىن قالمىدى.

ئۇمىدىم چوڭ قىزىمدىن،
گەپنى يەردە قويمايدۇ.
بەل باغلىدى قىزىمغۇ،
ئىلگىرىلەشنى ئويلايدۇ.

ئۇچ غەزەل

ئابدۇقادىر مەتقۇربان

پىشقەدەم شائىر، مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى مەرھۇم ئابدۇقادىر مەتقۇربان 1943 ـ يىلى نىيە ناھىيەسىنىڭ سوغراق كان رايونىدا تۇغۇلۇپ، شۇ يىلى ئائىلىسى تۇرۇشلۇق كېرىيە ناھىيە ئويتوغراق يېزىسىغا كۆچۈپ كەلگەن. 1952 ـ يىلىدىن 1957 ـ يىلىغىچە ئويتوغراق يېزىسىدا باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. 1967 ـ يىلىغىچە خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1981 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيە كۆكيار ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى بولغان. 1985 ـ يىلىغىچە ناھىيەلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدا كاتىپ، مۇئاۋىن ئىشخانا مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1991 ـ يىلىغىچە ناھىيەلىك پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ ئىشلىگەن. 1994 ـ يىلىغىچە خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېت ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەپ، كېسەل سەۋەبىدىن دەم ئېلىشقا چىققان. 1998 ـ يىلى 4 ـ ئايدا كېسەل سەۋەبى بىلەن 55 يېشىدا ئالەمدىن ئۆتكەن.

شائىر ئابدۇقادىر مەتقۇربان 1959 ـ يىلى «خوتەن گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان «تىراكتور كەلدى» ناملىق شېئىرى بىلەن ئىجادىيەت سەپىگە كىرىپ كەلگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا بىر قاتار شېئىرلىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭ «سۆيگۈ قوشاقلىرى» ناملىق چاتما شېئىرلىرى 1982 ـ يىلى خوتەن ۋىلايىتى ئۇيغۇشتۇرغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاشتا ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

سۆيەت

خىسلىتىڭ بولسا مىسالى خۇش پۇراق ئۇز گۈل سۆيەت،
دىل ساڭا شەيدايى بولغاي خۇشناۋا بۇلبۇل سۆيەت.

سەپىرى ئادەم بولۇشىڭ ياخشىلىقتىن باشلىنۇر،
ئەۋرىشىم نازۇك چېغىڭ بۇ خۇددى تال سۆمبۈل سۆيەت.

ئارزۇلاپ ئۆستۈردى گۈلدەك ئۆز ئېلىگ غەمخور ئانالگ،
بالىلىق قەرزىنى ئاقلا ئارزۇلۇق ئوغۇل سۈپەت.

مېۋە بەر شاخىدا بالدەك، ئەل ئاڭا تەگسۇن ئېغىز،
تاشلىغىن سايە باراقسان، يىلتىزى چىگ غول سۈپەت.

پەللىلەر ئاشماقتا كارۋان سەپ تۈزۈپ قىلدى يۈرۈش،
سەنمۇ چاپ بۇ سەپ ئارا چوگ بەيگىدە دۇلدۇل سۈپەت.

سەنمۇ ياز ئېسىل سەترلەر، ئابدۇقادىر ھەر زامان،
كۆيلىگىن، بار بولسا كىمدە ياخشى خىسلەت مول سۈپەت.

بولمىغىن

بىر قىيا باقسا گۈزەل سەۋدايى بىھوش بولمىغىن،
لەۋزىدىن تامسا ھەسەل مەستانە مەستخۇش بولمىغىن.

ناز ـ كەرەشمە جىلۋە قىلسا، سەن ئۇنىڭغا ئالدىنىپ،
«شېرىن ئاي» ئۆتمەي تۇرۇپلا ھەسرىتى قوش بولمىغىن.

بولدى بەس كەينىگگە باق، ناكەس ساڭا گەپ ئوينىتۇر،
بىر كۈنى ئاندىن يېنىپ ھەسرەتتە ناخۇش بولمىغىن.

نادامەت ئارغامچىسىدا باغلىنىپ ئىككى قولۇگ،
بارچە ئىشق ئەھلىگە، سازايى پوش ـ پوش بولمىغىن.

مەرگىمۇش بەرسە ھەسەل دەپ، سەن ئۇنى بىلمەي ئىچىپ،
دىل پەرىشان بىناۋا، غەم بىرلە ناخۇش بولمىغىن،

ۋادەرىخا بەرمە كۆڭۈل نامەرد سۆزىگە ئىشىنىپ،
بىۋاپا سۆيدۈم دېسە سەن ئالدىراپ خۇش بولمىغىن.

ئاتا تىلىكى

بولسا ئوغلۇم ئەدەپلىگ، ناچار ئەخلاق بولمىسا،
بەلەن بولسا خۇي ـ پەيلى نادان، ئەخمەق بولمىسا،

كونىلارنىڭ ھېكمىتى: «ئەخلاق ئادەم زىننىتى»،
نە قىممىتى ئادەمنىڭ بىلىم، ئەخلاق بولمىسا.

ياشلىق چېغىڭ گۈل چېغىڭ ئەقىل ـ ئىدراك مول چېغىڭ،
ئوت ـ گىياھتىن نە پەرقىڭ، گۈلدەك پۇراق بولمىسا.

ئادالەتنى ياقلىسا، نەپكە قىيا باقمىسا،
ھەق، مىزاندا، كاسىسى سىكار ـ سامراق بولمىسا.

مۇشكۈلاتنىڭ ئالدىدا قورقۇپ تۇرماي دالدىدا،
كۆكرەك كېرىپ ئېتىلسا، ئەسلا قاچاق بولمىسا.

كاللا تۇرۇپ دولىدا باشقىلارنىڭ قولىدا،
ئويىنايدىغان ئويۇنچۇق ياكى ياچاق بولمىسا.

نومۇسىنى ساقلىسا غۇرۇرىنى ساتمىسا،
بېشىدىكى بىراۋنىڭ ئەسكى تۇماق بولمىسا.

غەيرىتى يوق، دىتى يوق، ئىش قىلاردا ئېپى يوق،
قىلغان ئىشى بىتايىن، ۋاچا ـ ۋاچاق بولمىسا.

كۆپتۇرمىسە ئىشىنى بىزار قىلىپ كىشىنى،
مىسقالچىلىك ۋەزنى يوق پۇچەك ياماق بولمىسا.

ئەلگە كۆيسە كۆيۈنسە، ئەل گۈللىسە سۆيۈنسە،
سۇنى ئىچىپ كەينىدىن «كوزا چاققاق» بولمىسا.

پاك تۆرەلدى ئالەمگە، ئۆلۈم باردۇر ئادەمگە،
كەتسە يەنە پاك پېتى، كېپەن «شالتاق» بولمىسا.

خىجىل بولسا ئاۋامدىن، قولنى يىغسا ھارامدىن،
جۆندىمىسە پەم بىلەن «مۇت»قا ئامراق بولمىسا.

ئەجىر قىلسا ئىشلىسە، ھالال يېسە چىشلىسە،
ئىككى قولى ساق تۇرۇپ ئىشتان «ياماق» بولمىسا.

ئاتىسىنى قاقشاتقان، ئانىسىنى يىغلاتقان،
تۆزكور، ناكەس، نان قېپى، ھارامتاماق بولمىسا.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كۆڭۈل ـ كۆكسى كەڭ بولسا، يېگەن ئاشتا تەم بولسا،
يىراق تۇرسا ھەسەتتىن، جانغا پىچاق بولمىسا.

«سۇنى سەپ سىڭەر يەرگە، سۆزنى قىل سىغار يەرگە»
بۇنى تۇتسا ئېسىدە، تىلى «ۋاتاق» بولمىسا.

ئېغىزىنى چايقىماي، ئەتراپىنى بايقىماي،
كەلسە ـ كەلمەس ۋالاقشىپ، ئىشى چاتاق بولمىسا.

يىراق تۇرسا خۇمسىدىن، ئالدامچىدىن ـ تۇلكىدىن،
ئېغىز ـ بۇرۇن يالىشىپ، ئاپاق ـ چاپاق بولمىسا.

پەرزەنتلىرى بار بولسا، ياخشى خۇلق يار بولسا،
ئوغلى ھۇرۇن، قىزلىرى ئەركە ـ نايناق بولمىسا.

قەدىرلىسە ۋاقىتنى، قەدىرلىسە بەختىنى،
قاتارار يېرى مەشغۇلى ھەر كۈن قاۋاق بولمىسا.

ھەم قىلمىسا جىنايەت، ئەل رىزقىغا خىيانەت،
ياتار جايى ـ ماكانى ھەپسە ـ قاماق بولمىسا.

«ئۆمۈر دېگەن ساناقلىق» ئەۋزەل ئۆيدە ئىناقلىق،
كۈندە جېدەل، كۈندە جەڭ «خوتۇن تالاق» بولمىسا.

بولسا شەرمى ـ ھاياسى ئادەملىكنىڭ بەرناسى،
ئەل ئىچىدە يامان سۆز، يامان ئاتاق بولمىسا.

كۆڭلى ئۇنىڭ تۇز بولسا، قىلغان ئىشى ئۇز بولسا،
قۇيرۇق ئېسىپ ساتقىنى ئۆپكە شالاق بولمىسا.

ھىيله ـ مىكىر ئىشلىتىپ، دوستنى سېتىپ چىشلىتىپ،
نىزا تېرىپ ئارىغا باشقا چوماق بولمىسا.

توغرا يولدىن ئازمىسا، خەقكە ئورا قازمىسا،
بېلى سۇنۇپ ئاقسۆەت، پاچاق ـ پاچاق بولمىسا.

ئىچى ـ تېشى بىر بولسا، تۇزسە ئەگەر «گىر» بولسا،
تىلى قايماق ياغلىما، دىلى مايماق بولمىسا.

«سەللە يوغان ئىمان يوق، داۋزا يوغان بىر نان يوق»
بىلىم دېسە خەۋەرسىز، «باداڭ قورساق» بولمىسا.

ما تىتەينىڭ گېپىنى، ئۆزىنىڭ ئۆلۈم خېتىنى،
ئېلىپ بارغان سىيىت نوچى، «سىيىت ئەخمەق» بولمىسا.

ئىلىم ـ ھېكمەت چىراغدۇر، بىسى ئۆتكۈر ياراغدۇر،
يېڭىلەمدۇ دۇشمەننى، قولدا ياراغ بولمىسا.

يېڭىلىققا ئىنتىلسە، ئىجادكار بوپ يېتىلسە،
ئىگىلىسە ئىلىم ـ پەن، نادان قاششاق بولمىسا.

كىمكى تۆۋەن ساپاسى، كۆپتۈر ئۇنىڭ جاپاسى،
بىلىمسىزلىك نادانلىق، گالغا سىرتماق بولمىسا.

يىتەي دېسە ئارمانغا، باقسا بۇگۈن دەۋرانغا،
ئېتى تۇرۇپ پىيادە، شاڭخو مازاق بولمىسا.

ئۆز ھالىغا ئېچىنسا، ئەمدى كۆزى ئېچىلسا،
ھاياتلىقتا بىكارچى، سالپا ـ سایاق بولمىسا.

يۇياي دېسە زىللەتنى، يۆگىمىسە ئىللەتنى،
ئالتۇن بولسا ئالىقىنى «پۇچۇق ياماق» بولمىسا.

سەپەر مۇشكۈل يول ئۇزاق، بەزەن مۇشكۈل تېپىلغاق،
يېتەلەمدۇ مەنزىلگە، ئاتلار ئويناق بولمىسا.

«ئامەت كېتەر بوشلاقتىن، ئىمان كېتەر شوخلۇقتىن»
باشقا چۈشەر مىڭ سەۋدا، ئادەم «ئويغاق» بولمىسا.

كىملەر ئىدۇق كىم بولدۇق؟ ئەمدى كېلىپ نېم بولدۇق؟
ئۆزگەرمەيدۇ بۇ تەقدىر، شۇنداق سوراق بولمىسا.

ئابدۇقادىر سۆزلىدىڭ، ياخشىلىقنى كۆزلىدىڭ،
مەقبۇل بولسا ئېيتقىنىڭ، زىنھار چاقچاق بولمىسا.

www.uyghurkitap.com

شېئىرلار

مەتتوختى ئىسمائىل

مەتتوختى ئىسمايىل 1930 ـ يىلى 9 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيەسىنىڭ شەنبەبازار يېزىسىنىڭ سايۇاغ كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1948 ـ يىلى خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتتۈرۈپ سايۇاغ، پوندىرا، كۆكيار يېزىلىرىدا ئەمدىلا قۇرۇلغان مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلىگەن. 1952 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئۈرۈمچىگە بېرىپ «كادىرلار بىيۇروسى مەكتىپى»دە 13 ئاي ئوقۇپ يەنە كۆكيار، پوندىرا، سايۇاغ مەكتەپلىرىنىڭ رايونلۇق مەكتەپ مەسئۇلى بولغان. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى، ھۆكۈمەت كاتىپى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن، ئاخىرىدا مەدەنىيەت ئىدارىسىدە ئۇزۇن يىل ئىشلەپ كېرىيەنىڭ مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. 1991 ـ يىلى 3 ـ ئايدا كېسەل سەۋەبى بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن.

مەتتوختى ئىسمايىل كۆپكە قادىر، ئەتراپلىق يېتىلگەن مەدەنىيەت تەشكىلاتچىسى بولۇپ، ئۇ رەسساملىق، خەتتاتلىق، سازەندىچىلىك، چالغۇ ئەسۋاب ياساش قاتارلىقلاردا ۋايىغا يەتكەن ئۇستا بولۇپلا قالماي، يەنە ھازىر جاۋاب شائىر، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتچىسى ۋە ماھىر تەشۋىقاتچى ئىدى.

گۈزەل يۇرتۇم

يۇرتىمىزنىڭ قوينى گۈزەل كۆركەم باراقسان،
ئورمانلىرى زەپ ياشنىغان بوستان ـ گۈلىستان.

مەدەنگە باي كۆز يەتكۈسىز ھەيۋەت تېغى بار،
مېۋىسى تەل، تەمى ھەسەل جەننەت بېغى بار.

ئېقىنلاردا زۇمرەت سۇلار ئۆركەش ياسايدۇ،
ئېتىزلاردىن مول ھوسۇلنىڭ كۈيى ياڭرايدۇ.

زاۋۇتلاردىن ئاڭلىنىدۇ گۈدۈك ساداسى،
چىمەنزاردا جارانلايدۇ بۇلبۇل ناۋاسى.

شاد ـ بەختىيار شۇڭا يۇرتنىڭ ئوغۇل ـ قىزلىرى،
گۈل ئۈندۈرەر ھەممە سەپتە باسقان ئىزلىرى.

دەيمىز شۇڭا يۇرتىمىزنى جەننەتتەك گۈزەل،
دەۋرىمىزگە رەھمەت ئوقۇپ ئېيتىمىز غەزەل.

ئوغلۇمغا

بارچە مېھىر سەركىسى ــ ئاناسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم،
ۋەتەن ھاياتىنىڭ بەركىسى ـ پاناھسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

يازدا كۈنلۈك، قىشتا ئوت، دوستقا دوست دۈشمەنگە تاش،
بەلبېغىڭ ئالتۇن تېغىدىن ئاتاسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

ئەلگە قىلغىن جان پىدا، يۇرتقا تۆككىن قان ـ تەرىڭ،
بۇ ئۇلۇغ بۇرچۇڭ ھامان، ۋاپاسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

مەيلى ئىشلە، مەيلى ماڭ بىھۇدە باسما قەدەم،
مەنزىلىڭ بولسۇن ئېنىق قارارسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

يىگىتلىك بەلگىسى خاسلا بۇرۇت بىلەن تۇماق ئەمەس،
پەقەت پاك ۋىجدان كېرەك، ئاساسسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

يۇرت ئەھلىگە ئىسسىق بول، زەبۇنلۇققا تۇتما يول،
كىشىلەر ئارزۇلاپ سۆيسۇن، باھاسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

ئۆزۈڭدىن چوڭغا ھۆرمەت قىل، قوپال بولما بويۇن قاقما،
تاپتىن ئازمىغىن، سۆزدە ھاياسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

پاتما غەپلەت ئۇيقۇغا، ئۇرغۇت روھىڭنى ھەر زامان،
ياڭرات جەڭگىۋار ناخشا، ناۋاسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

مېۋىسىز كۆچەت بولما، ئىزى يوق قەدەم باسما،
ياڭراق چال دۇتارىڭنى ساداسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

بولۇپ سۇمۇرغ ئېگىز قىلاي پەرۋاز دېسەڭ مەغرۇر،
ئاڭا لايىق پېيىڭ تاۋلاپ قاناتسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

بىلىم ئۆگەن، كامالەت تاپ، گۈزەل ئەخلاقنى خىسلەت قىل،
نادانلىقنىڭ يولى ئەگرى ساۋاتسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

پىلانسىز بىر قەدەم باسما بىكارغا ئاتما ئوقيارنى،
يەتتە ئۆلچەپ بىر كەسكىن ھېسابسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

قىلدەك قالسىمۇ كۆچۈڭ پىلدەك زوق بىلەن ئىشلە،
بىھۇدە ئۆتمىسۇن ئۆمۇر، نىشانسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

سەگەك بول ۋە كەمتەر بول، ئادالەتتىن تۆتۈپ كەڭ يول،
ھەقىقەت ئالدىدا تىك تۇر، ۋىجدانسىز ئۆتمىگىل ئوغلۇم.

ئوتتۇز يىللىق تارىخىڭ، قۇتلۇق شەرەپ ـ شانىڭ

(مەرىپەت گۈلزارلىقى ـــ كېرىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ تۇنجى قۇرۇلۇش تەيـ-
يارلىقى ۋە ئەمەلىي ئىش باشلىنىشىدىن بۇيانقى 30 يىللىق تارىخىي ئەسلىمە ئاساـ-
سىدا خۇشاللىق ئىپتىخارىم بىلەن يازىمەن)

باغ دېمەيمىز ھەممە يەرنى گىياھسىز تۇرسا قۇرۇق،
باغ بىنا بولماس ئەزەلدىن سالماي كۆچەت، چاچماي ئۇرۇق.

باغقا كىم سالغاي نەزەر مېۋىسى بولماي تۇرۇپ،
گۈل ـ چېچەكسىز باغدا بۇلبۇل سايرىماس خەندان ئۇرۇپ.

مۇندىن ئوتتۇز يىل بۇرۇن قەد كۆتۈردۈڭ تۇنجى رەت،
كېرىيە خەلقى شادلىقىدىن ئېيتتى مۇبارەك ـ مەمنۇنىيەت.

مەرىپەتنىڭ باغچىسى سەن ئەبجۇشتىن تۇرغان ئۇلۇڭ،
كېرىيەدىن ـ بېيجىڭغىچە قالدۇردى ئىز سالغان يولۇڭ.

ئوزۇقۇڭ بولغاچ شېرىن بال ـ ناۋات، شېكەر ـ قەنتتىن،
مەرىپەت تەشناسىدا ئۈركەشلىدى ئىلھام تەندىن.

سانسىز ئەۋلاد ئېلىپ تەلىم سەن بەرگەن ئىلىم ـ پەندىن،
چالدى ئالقىش ئېيتتى رەھمەت رازىمەن بولۇپ سەندىن.

پەرۋىشكەدىن نوتىلار بەردى مېۋە، گۈل سايە،
ساپ ئېنىق بولغاچ ئاساس قەلبىدە ئومىد ـ غايە.

«ئېتىبارلىق پەن ـ ماڭارىپ» دەپ چىقارغان قانۇنلىغا،
«سالام مۇئەللىم» دېگەن ياڭراق ئېھتىرام دولقۇنلىغا.

بۇ سېنىڭ پەخرىڭ سېنىڭ، ئۇنتۇلماس ئەجرىڭ سېنىڭ،
جۇملىدىن تارىخ بېتىدە شان ـ شەرەپ قەدرىڭ سېنىڭ.

ئوتتۇز يىللىق تارىخىڭ زور قۇتلۇق شەرەپ ـ شانىڭ،
تېخىمۇ دەۋران سۈرۈشكە داغدام پارلاق ئىمكانىڭ.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

يۇرت تالاپەت كۆرمسۇن

(ھېكايە)

مەتقاسم ئابدۇراخمان

يازغۇچى، ژۇرنالىست مەتقاسم ئابدۇراخمان 1944 ـ يىلى 6 ـ ئايدا خوتەن ۋىلايىتىنىڭ كېرىيە ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. 1961 ـ يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە قاتناشقان. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن 1983 ـ يىلغىچە خوتەن ناھىيەسىنىڭ 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ-لىرىدە، خوتەن دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ۋە خوتەن مالىيە ـ سودا مەكتىپىدە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلىگەن. 1983 ـ يىلىدىن باشلاپ خوتەن «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆ-تىگەن. ھازىر دەم ئېلىشتا.

مەتقاسم ئابدۇراخمان 1978 ـ يىلى «جوۋ زۇڭلىنى ئەسلەيمىز» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە قوشۇلغان. شۇنىڭدىن بۇيان ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئۇنىڭ يۈز پارچىغا يېقىن ھېكايە، شېئىر، نەسرلىرى ئېلان قىلىندى. «پال قاپقىنىڭ سىرى»، «كانچىنىڭ ئوغلى»، «ئۆركەش»، «ئالتىنچى بارماق»، «شېھىت» قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىندى. بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك ئورۇنلار تەرىپى-دىن مۇكاپاتلاندى. ئۆزى «مۇنەۋۋەر مۇھەررىر» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. خىزمەت داۋامىدا ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنى قېزىش، رەتلەشكە تېگىشلىك ھەسسە-سىنى قوشتى.

ئۇ ھازىر جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، ئاپتونوم رايونـ لۇق ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى.

زامانلاردىن بېرى ئۆزىنىڭ بەتبەشىرە كۆرۈنۈشى، زالىملىق بىلەن تول-غان پەرمان ـ يارلىقلىرى، رەھىمسىز، ئاچ كۆز دورغا ـ يايلىرى بىلەن پۇقرادىن تارتىپ ئەمەلدارغىچە، پېقىردىن زەردارغىچە ھەممىنىڭ يۈرىكىگە

دەھشەت سېلىپ كەلگەن شەڭگەن يامۇلى بۇگۈن تىغ زەربىسىدىن سەكراتقا چۈشكەن يولۋاستەك سۈرىنى يوقاتقانىدى.

يامۇلنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى جىگىساجۇينىڭ سېپىل ئۈستىگە تارتىلغان تېلېگراف ئانتېننىلىرى بۇ زۇلۇم ئوچىقىنىڭ دەرد ـ ھەسرىتىگە ئورتاقلاش-قاندەك مۇڭلۇق غۇيۇلدايتتى. كىچىك بالىنىڭ ئېغىزىدىن ئېمىزگە چۈشمەگەندەك، ھەمشە ئەپيۇن غاڭزىسىنى چىشلەپ يامۇل ئىشكى ئالدىدا غادىيىپلا يۇرىدىغان مۇغەمبەر ياڭ مىشۇمۇ كۆزگە چېلىقمايتتى. ئەتراپتىكى شوپاڭخا-نىلاردا رەققاسلار ۋە قىمارۋازلارنىڭ شوخلۇقلىرىمۇ بېسىقىقان. ئىپلاسلىقلار بىلەن تولغان بۇ ئوردىدىكى تۆرە ـ ئەمەلدارلارنىڭ كۆڭلىنى ئۇۋلاشقا ئادەت-لەنگەن ياسىما نازلىق سەتەڭلەرنىڭمۇ بۇگۈن چىرايى سولغۇن. ھەيۋەتلىك يا-مۇل سېپىلى ئۈستىگە قۇرۇلغان قوۋۇق ئۈستىدىكى ئون ئىككى شوئارلىق يېشىل بايراقمۇ «ئەمدى كۈنۈم تۇگىدى» دېگەندەك، قىڭغىيىپ قالغان موم يا-غاچقا يۆگىلىپ قالغانىدى. ئەما ئۆستەڭ بويىدىكى چايخانىلارغا، ناۋايخانىلار-نىڭ پەشخۇنلىرى ئەتراپىغا توپلاشقان كىشىلەرلا ئەزەلدىن ئادەتلىنىپ كەلگەن خەۋپسىرەشلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا گاھ پىچىرلىشىپ، گاھ ئاۋازىنى ئۇنلۇك چىقىرىشىپ بىر يېڭى ئۇچۇر توغرىسىدا بىر ـ بىرلىرىنى خەۋەرلەندۇرەتتى. مانا شۇنداق سۆھبەت سورۇنلىرىنىڭ بىرى ـــ بارات ناۋاينىڭ بورا كەپە چايـ-خانىسى. بۇ جاي ھازىر ئاشۇ يېڭى خەۋەرگە تەقەززا بولغۇچىلار بىلەن توشقانىدى.

ـــ ئازادلىق ئارمىيە خوتەن قىسمى[1] ئارقىلىق كېلىۋېتىپتۇ. ئەتە ـ ئۆگۈن ئىلچىغا چۈشكۈدەك، ـــ دېدى چايخانىغا ھېلىلا كىرىپ كەلگەن شەنلى مەكتەپ مۇئەللىمى قەييۇم خوشال كەيپىياتتا.

ـــ «سۇنى كۆرمەي ئۆتۈك سالما» دەپتىكەن، ئالدىراپ خوش بولۇپ كەت-مەيلى. دىنمىز، ئىرقىمىز ئوخشىمىغان بىر تائىپەنىڭ بىزگە سىلى ـ رە-ھىم قىلىشى مەھەل ئىش. قالغىنىغا ئۇلار يۇرتقا ئەلەم تارتىپ كەلگەندىن كېيىن كۆرەرمىز. ئۆتكەندە بەزىلەر «ئىلىلىقلار كېلىدىكەن» دەپ خوشاللىقتىن تېرىسىگە سىغماي قېلىۋىدى، ئاز ئۆتمەي چاشقان تۆشۈكى ساراي بولدى، ـــ دېدى بۇلۇڭدا ئولتۇرغان ھاشىم مىخپ.

ـــ ئۇرۇمچىدە بىللە ئوقۇغان بىر مەكتەپدىشىمدىن خەت ئالدىم. ئۇلار-نىڭ ئاقسۇ ئاۋاتتىن يولغا چىققىنىغا بىر ئاي بولۇپتۇ. ئولۇشكۇن خوتەندىن كەلگەن رەۋەندىلەر[2] «دوتەي يامۇلىدىكىلەر ۋە ھەربىي تەرەپ قارشىلىق قىلـ-ماستىن، كوممۇنىستلارنى كۈتۈۋېلىشنىڭ تەرەددۇتىغا چۈشۈپتۇ» دېيىشىدۇ، ـــ قەييۇم مۇئەللىم سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، پەتنۇستا چاي كۆتۈرۈپ كەل-

① خوتەن قىسمى ـــ ئاقسۇ بىلەن خوتەن ئارىسىدىكى تەكلىماكان قۇملۇقىنى بېسىپ ئۆتىدى-غان پىيادىلەر يولى.

② رەۋەندى ـــ ئات ئۇلاغ بىلەن يۈرت ئارا يۈك توشۇپ كۈن ئالىدىغان كىشىلەر.

گەن باراتئاخۇن سۆزگە ئارىلاشتى.

— مەن مۇشۇ ئۆمرۈمدە تۆت ھۆكۈمەتنىڭ ئالماشقىنىنى كۆردۈم. ئۇلار بىرىدىن بىرى نائەھلى چىقتى. پۇقرا ئاش ـ ناندىن بەكرەك ئەركەككە موھتاج. ھازىر بۇ كېلىدىغانلار توغرىسىدىمۇ سۆز ـ چۆچەك كۆپ. «كوممۇنىستلار كىشىلەرنىڭ خوتۇنىنى، مال ـ مۈلكىنى تارتىۋالىدۇ، ھەممىنى چىغرىقنىڭ قۇلىقىدىن ئۆتكۈزگەندەك تەپتىش قىلىدۇ. بىر مەھەللىنى بىر قازان غىلا قاراشلىق قىلىپ قويىدۇ» دېگەندەك... ياخشىسى بىز «ئامبال كەپتۇ دېسە، ئېتىنىڭ بوغۇز يەيدىغان توۋۇرسى بارمىكەن؟» دەپ ئولتۇرغىنىمىز تۇزۇك.

— مەن بىر غايىبانە ئىش توغرىسىدا تەخمىن قىلىۋاتقىنىم يوق. ھازىر ئازادلىق ئارمىيە تاغ ئارقىسىنىلا[1] ئەمەس، پۈتۈن ئىچكىرى تەرەپنى ئۆز ئىدارىسىگە ئېلىپ بولدى. پەقەت مۇشۇ ياقا ماكانلا قالدى. ئاقسۇ، قەشقەرلەردىن كەلگەن ئۇچۇرغا قارىغاندا ئۇلار بارغانلا يېرىدە يوقسۇل ـ پۇقرالارنىڭ ۋەكىللىرىدىن ھۆكۈمەت تەشكىللەپتۇدەك. بۇ يەردىكى گومىنداڭ پىرقىسىنىڭ ھازىرقى ئەنسىزچىلىكى ما لىيەنجاڭنىڭ قېچىشىغا تەرەددۇت قىلىۋاتقانلىقى ھەر ھالدا كوممۇنىستلارنىڭ ئۇلارغا ئوخشىمايدىغانلىقىنى ئىسپات قىلىمامدۇ، — دېدى قەييۇم مۇئەللىم يۇقىرىقى مۇجمەل قاراشلارغا رەددىيە بېرىپ.

— ما لىيەنجاڭنىڭمۇ ئىككى قولى قانغا بويالغان، ئەگەر كوممۇنىستلار كەلسە، ئابلاخان شەنجاڭنىڭ ھالى نېچۈك بولار؟ — دېدى كونا سەنئەتچى مەتيۇسۇپ.

— ئۇرۇمچىدە يېڭىلا چىققان بىر گېزىت قولۇمغا چۈشكەنىدى. ئۇنىڭدا ئازادلىق ئارمىيە قوماندانلىقى «كومپارتىيە، گومىنداڭدىن ھەقىقەتكە قايتقانلارغا چىقىش يولى، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە مۇكاپات بېرىدۇ» دېگەن مەزمۇندىكى نۇتقىنى كۆردۈم. بۇنىڭدىن قارىغاندا ئابلاخان كومپارتىيەگە ئەل بولسىلا دەخلى ـ تەرۇزغا ئۇچرىماسلىقى مۇمكىن. چۈنكى ئۇ بىتىمدا سايلانغان، ئەلگە چوڭ يامانلىقمۇ قىلمىدى.

— ناتايىن، قەغەزدىكى نەرسىگە ئىشىنىپ بولماس، ھېلىتىنلا بەزىلەر «ئابلاخاننى يوقىتايلى» دەپ كوچىغا چىقىشتىغۇ، — دېدى مەتيۇسۇپ بېشىنى چايقاپ.

— ئۇنى دېسىلە ئىش جىق، — دېدى قەييۇم مۇئەللىم چىرايىغا جىددىيلىك يۈگۈرتۈپ، — ھازىر يۇرتتىكى بەزى ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر، مائارىپچىلار ئازادلىق ئارمىيەنىڭ كېلىدىغانلىقىنى، بىر ھۆر زامانىنىڭ بېشارىتىنى سېزىپ نەچچە ۋاقىتتىن بېرى خورىكى چوڭىيىپ كەتكەن سۈتخورلارنىڭ دەككىسىنى بېرىشكە باشلىدى. يەنە شامالغا قاراپ ئارا ئېتىشقا كۆنگەن بەزىلەر، ھۆكۈمەت ئالمىشىش پۇرستىدىن پايدىلىنىپ، ئۇيۇشمىنىڭ ھوقۇقىنى، ھۆكۈمەت ۋەخپىلىرىدىن كىرگەن پۇل ـ مالنى قولغا كىرگۈزۈۋېلىش ئۈچۈن

① تاغ ئارقىسى — تەكرىتاغنىڭ شىمالى.

جىددىي كۆرەشمەكتە.

ــ «ئابلاخاننى يوقىتىمىز» دەۋاتقانلارمۇ بار، بۇنداقلارنىڭ كۆپچىلىكىنىڭ نىيىتى خالىس بولسىمۇ، لېكىن ئازادلىق ئارمىيە كەلگەندە «غەلىبىدە بىزنىڭمۇ ئۇلۇشىمىز بار» دەپ، نەپكە ۋە تېخىمۇ چوڭراق مەنسەپكە مىنمەكنى كۆڭلىگە پۈككەنلەرمۇ يوق ئەمەس. ئىشقىلىپ، ھەر ئىككى گۇرۇھ چوڭ بېلىق تۇتۇش تەمەسىدە قارماق تاشلىغان. ئەپسۇسكى، «ئۆيدىكى سودا بازارغا توغرا كەلمەپتۇ» دېگەندەك، ئۇلارنىڭ مەقسىتىگە يېتىشى بىر تېپىشماق. ھەرقانداق بىر ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزىگە يارىشا ئەدلىيەسى، قانۇن ـ نىزامى، ئەلدىكى ھەر ـ قايسى تەبىقە، گۇرۇھلارغا قاراتقان سىياسىتى بولىدۇ. رېسىيەدىكى (رېسىيە ــ روسىيە.) ئەھۋالدىن قارىغاندا، كوممۇنىستلار پۈتۈنلەي تۆۋەن قاتلام پۇقرالارنىڭ ــ مەيدە ـ چۆيدىلەرنىڭ ھۆكۈمىتى بولىدۇ، بۇنىڭدا شەك يوق...

ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ كېلىپ شەنلى مەكتەپتە مۇئەللىملىك قىلىۋاتقىنىغا ئەمدىلا ئىككى يىل بولغان قەييۇم مۇئەللىم ھاكىمىيەت ئالمىشىشنىڭ بۇ ھارپا كۈنلىرىدە كوممۇنىستلاردىن گۇمانلىنىپ، ئۆز ئىستىقبالىلىرى ئۈستىدە غەم يەپ، بولغۇسى ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرگە قانداق ماسلىشىش توغرىسىدا باش قاتۇرۇۋاتقان كىشىلەرگە ئۆزى جىددىي كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن، پات ئارىدا ۋەقەگە ئايلىنىدىغان زور ئىش توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى لىللالىق بىلەن تەرغىبات قىلىۋاتقاندا، شەڭگەن يامۇلىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ھاكىم ئىشخانىسىدىمۇ دەل مۇشۇ خۇسۇستا سۆھبەت داۋام قىلماقتا ئىدى...

ــ ئۆزلىرىگە مەلۇم، ــ دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى خېلىدىن بېرى ئويغا پېتىپ ئولتۇرغان سەنىمخۇيىنىڭ يىغاڭى رەجەپ مەخسۇم ئۇدۇلىدىكى قوش دېرىزە ئارىسىغا ئېسىلغان جياڭ جېيشىنىڭ رەسىمىگە خاۋاتىرلىنىپ قارىغاندىن كېيىن، ــ خوتەن لەڭزە بىلەن دوتەي يامۇلىدىكىلەر كوممۇنىستلارنىڭ شەپىسىنى ئاڭلا ـ ئاڭلىمايلا ئاق بايراق چىقىرىپ ئىت جېنىنى پىنھانغا ئالماقچى بولۇشۇپتۇ. بۇ يەردە بولسا، ما لىيەنجاڭنىڭ خىيالىنى تېخى بىلىپ بولمايدۇ. ناۋادا ئۇ قۇيرۇقىنى ئەلەم قىلماقچى بولسا، يۈرتنى سۆلۈقتا قويۇشى تۇرغان گەپ. ئۇ بانكىغا كۆز تىككىلى نەۋاق. ئاخىرى بېرىپ «مانتىنى ھېكىم يېدى، تاياقنى يېتىم» دېگەندەك، ھېساب ـ كىتابقا بىز قالمىزمىكىن. ئەڭ ئاقىل چارە ــ دەرھال رەسكالىقنى پۈتكۈزۈپ ھەجگە ماڭماق كېرەك. ئۇ ھالدا زىخمۇ كۆيمەيدۇ، كاۋاپمۇ.

ساقاللىرىغا ئەمدىلا ئاق سانجىغان بولۇشىغا قارىماي چېكە چاچلىرى چۈشكەن، نەچچە كۈندىن بۇيانقى ئەنسىزچىلىكلەر ۋەجىدىن مەڭزىدىن قېنى قېچىپ چىرايى سولغۇنلاشقان ئابلاخان ھاكىم بېشىدىن مانچېستېر دوپپىسىنى ئېلىپ ئالدىدىكى شىرە ئۈستىگە قويدى ـ دە، رەجەپ مەخسۇمغا قارىمايلا دېدى:

ــ جانابىي مەخسۇم، «تەگمىگەن تاياقنا ۋاي بېشىم» دەپ ئالتە كۈن بۇ ـ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

رۇن يۇرتنى تاشلاپ كەتسەك، پۇقرا بىزنى تۆكۈرۈكىدە كۆممەمدۇ؟ يۇرت باشسىز قېلىپ، ئوغرى ـ يالغان ئاۋۇپ، دۆلەت خەزىنىسىدىكى دۇنيا ـ دەپىنىلەر بۇلاڭ ـ تالاڭغا ئۇچرىمامدۇ؟ پۇقرا بىزنى نېمىدەپ باش قىلىپ سايلىغان؟ بۇنى ئويلاپ كۆردىلىمۇ؟...

ـــ جانابلىرى، پېقىر ھازىر مالىنىڭ ئەمەس، جانىنىڭ غېمىنى قىلغۇلۇق، دېگەن قاراشتا. كوممۇنىستلارنىڭ تىغى سىلى ـ بىزدەك ئەمەلدارلار بىلەن بايلارغا چېنەلگەن، چار پادىشاھنىڭ ئۆزبېكىستان، تۈركمەنىستاندىكى خېلى كۆپ ئەمەلدارلارنىڭ ئىلى، چۆچەك ۋە ئالتە شەھەرگە قېچىپ چىقىپ پاناھلانغالىقى ئەسلىرىدىن چىقتىمۇ؟ پۇقراغا كەلسەك، ئۇ چارپىياغا ئوخشاش بىر-نېمە، مەسچىتكە كىم ئىمام بولسا شۇنىڭغا ئىقتىدا قىلىۋېرىدۇ. يۇرتنى ئادىل-لىق بىلەن باشقۇردۇم، دېگەنلىرى بىلەن ھېلىلاتىن «ئابلاخانىنى يوقىتىمىز» دەپ چىققانلار بولدىغۇ؟

ـــ جانابلىرىغا مەلۇملۇق، كەمىنىلىرى ئۆز رايىمغا مۇخالىپ، ھۆكۈمەت رايىغا خىلاپ ھالدا بىتىم (بىتىم ـــ تېچلىق كېلىشىمى) ۋەجى بىلەن ھاكىملىققا سايلىنىپ قالدىم. ۋاھالەنكى، ئۆزۈڭغا قالماي ئۆزۈمنىڭ بىر قورچاقلىقىنى، مۇھىم ئىشلارنىڭ ما لىيەنجاڭ تەرىپىدىن ئۇيان ـ بۇيان قىلىنىدىغانلىقىنى، يامۇلدىكىلەرنىڭ كۆپى ئەخلاقسىز، نەپسانىيەتچى كىشىلەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. شۇڭا يۇرتنى ئەدلى ـ ئادالەت بىلەن سوراش دېگەن نىيىتىم ئىشقا ئاشمىدى. ئەقەللىيسى شەنلى مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئۇچ ئايلىق مائاشىنى چۆنتەككە سېلىش تۇپەيلى چوڭ جېدەل چىققان ئەھۋالدىن، يەنە ئۆتكەن يىلى يەر بېجىنىڭ يېرىم باراۋەر كۆپەيتىلىپ يىغۇۋېلىنغانلىقىدىن خەۋىرىم بولمىسىمۇ، ئەمەلدە بۇ مەسئۇلىيەت پېقىرنىڭ زىممىسىدە ئەمەس دېيىلەمەيمەنغۇ؟!

ـــ بەللى ـ بەللى، ـــ دېدى رەجەپ مەخسۇم تېتىكلەشكەن ھالدا، ـــ «ھاماقەتنىڭ بۇرنى ساختىپەزنىڭ قارمىقىدا» دېگەندەك، ئۇ ھېيلىگەرلەر ھەممە قوقاقنى سىلىگە يۆتكەپ، جانلىرىغا زامىن بولامدىكىن، دېگەن ئەندىشىدىمەن. شۇڭا...

ـــ خەيرىيەت، ھازىرقى كۈندە ئوتنى كىم تۇتسا، شۇنىڭ قولى كۆيىدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتمىسىمۇ، كېلىدىغان ھۆكۈمەتكە بانكىنى، ئاشلىق سېكىنى ساق ئۆتكۈزۈپ بەرمەي بۇ يەردىن كېتىش خىيالىم يوق. سىلى بىللا، ساڭدا ئون سەككىز مىڭ خەلق ئون يىل ئىشلىمەي يېسە يەتكۈدەك ئاش بار، بانكىدا تۇڭگان ۋاقتىدىن بۇيانقى يىغىلغان ئاقچا بار. پۇقرانىڭ بۇ جانجان مۇلكىنى خالىغان كىشىنىڭ تالان ـ تاراج قىلىشىغا تاشلاپ بېرىشكە بولماس. ھەجىگە بولسا مۇنداق نائىلاجلىقتىن قاچقۇن سۈپىتىدە بېرىش ساۋاب ئەمەس. ئۇنىڭدىن كۆرە يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ جازاسىنى كۆتىمەن.

ـــ بانكا بىلەن ساڭنى قوغداپ قالالمىسىلىچۇ؟ قوغداپ قالسىلىمۇ ئۇلار

كەچۈرمىسىڭ؟

ـــ سىلى مال تونۇمايدىكەنلا، يىجاڭ، ئابلاخانىنى زادى نېمىدەپ ئويلايدىلا؟ بانكا بىلەن ساقچى قوغداپ قېلىپ كومۇنىستلاردىن ئىت جېنىنى تەلىمەكچى، ئەمەل تەمە قىلماقچى دېمەكچىمۇ؟ يوقسۇ، ئىسكەندەردىنمۇ ئېشىپ قالغان شەھەرلەر بۇ. مەنسىزمۇ پەلەكنىڭ گەردىشى چۆرگىلەۋېرىدۇ. دېھقان بىر تال دانىنى نېمە بىلەن ئەھياغا كەلتۈرىدۇ؟ ھۆپىگەر بىر تىيىننى قانچىلىك زىيارەت بىلەن تاپىدۇ؟ بۇنى بىلەملا، مەخسۇم؟ شۇنى ئۇنتۇمىسلاكى، مېنى ئانام ھالال سۈتى بىلەن باققان، ئاق ـ قارىنى پەرق قىلسۇن دەپ ئوقۇتقان...

ئابلاخان بارغانسېرى چېچىلىپ تاكى رەجەپ يىجاڭ ئىشخانىسىدىن ئاستا سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ كەتكەنگە قەدەر سۆزلىدى. ئۇ قولىنى كەينىگە تۇتۇپ ئىشخانىدا بىر ھازا ئۇيان ـ بۇيان ماڭغاندىن كېيىن دەھلىزگە چىقتى ـ دە، خىزمەتچى كۆتۈرۈپ كەلگەن بەقەسەم تونىنى پاكار، سېمىز بەستىگە يېپىنىپ ئارقا تەرەپتىكى ئۆيىگە ئىتتىك يۈرۈپ كەتتى.

* *

ئابلاخان ئۆيىگە كېلىپمۇ تىنچلىنالمىدى. يۈرەك باغرىنى نېمىدۇر بىر نەرسە ئۆرتەپ، جىسمانىيىتى ئارامسىزلاندى. مۇلازىملار ئېلىپ كىرگەن تەملىك چۆچۈرىمۇ گېلىدىن ئۆتمىدى. ئاخىرى ئۇزىنىڭ مەخسۇس ئارامخانىسىغا كىرىپ ياستۇقىغا يۆلەندى. ھازىر ئۇنىڭ ھەمىشە رەھىمدىللىك، سەمىمىيەت ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان چوڭ كۆزلىرى سەل نۇرسىزلانغان، مەڭزىدىن قان قاچقانىدى. ئۇ رەجەپ مەخسۇم بىلەن قىلىشقان سۆھبەتنى ئەسلىدى. ھاكىم بولغاندىن بېرىقى ئۇچ يىللىق تارىخنى خىيالىغا كەلتۈرگەن ھالدا ئۆز ـ ئۆزىگە خىتاب قىلدى:

«مەن ھاجىتىمدىن ئاشقۇدەك بىر ياخشى روزغارنىڭ مۇتىۋەللىسى ئىدىم. خاتىرجەم ھالدا ئىبادەت قىلىش، ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتاتتىم. دۇنيا ـ دەپىنە، تاجۇ تەختكە ئىنتىلمەيدىغانلىقىمنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي بىتىم ۋاقتىدا پۇقرالار مېنى يۈرتنى ئادا-لەت بىلەن سورايدۇ، تەرىقەتكە يول ئاچىدۇ، دېگەن ئۈمىدتە ھاكىملىققا سايلاشتى. نائىلاج ھالدا قالدىم. ئەپسۇس، مىڭ ئەپسۇس! ئىشلار پۇقرانىڭ كۈتكىنىدەك، مېنىڭ ئويلىغىنىمدەك يۈرۈشمىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي، بىتىم بۇ-زۇلۇپ زامان زورنىڭ، مال قاراقچىنىڭ بولدى. پارىخور بەگ ـ غوجامىلار ئاۋامنىڭ پۇل ـ مالىغا ھەسەل كوزىسىغا ئولاشقان چۈنەنەك ياماشتى...بۇ يەرگە ئەلىنىڭ ئامانلىقىنى قوغدايمىز، دەپ كەلگەن ھەربىي ئەپەندىلەر بولسا يانچۇقىنى تولاپ قېچىشنىڭ كويىدا. كومۇنىستلار كەلسە بۇ ئىشلارنى ئادىللىق بىلەن تەپتىش قىلارمۇ؟ رەجەپ مەخسۇمنىڭ تەكلىپى بويىچە ئىش

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كۆرمەي خاتا قىلدىممۇ ـ يا؟... قېچىش... ياق!... گەرچە مەن كوممۇنىستلار بىلەن بىر مەسلەكتە بولمىسامممۇ بېشىمدىكى بۇ قارغىش تەگكۈر تاجنى تاپ. شۇرۇپ بەرگۈچە ئەل ـ يۇرتنىڭ پايدا ـ زىيىنىغا ئىگىدارچىلىق قىلىپ تۇ. رۇشۇم كېرەك...»

ئابلاخان مۇشۇ تەرىقىدە خىيال سۈرۈۋاتقاندا ئىشىك يېنىك چېكىلدى. رۇخسەت قىلىنغاندىن كېيىن ئىشىك باقار كىرىپ:

ــ ما لىيەنجاڭنىڭ مەھرىبى «ھاكىمغا جىددىي بىر ئىش توغرىسىدا مە. لۇمات قىلاتتىم» دەيدۇ، ــ دېدى. كىرىشكە ئىجازەت بېرىلگەندىن كېيىن. ئۆيگە ھەربىي فورمىدىكى ياغاق يۈز، شاپ بۇرۇت، ئېگىز بوي كەلگەن ھاشىم «لەنزە» دېگەن كىشى كىرىپ ھاكىمغا سالام بەجا كەلتۈردى. ئۇ ئىشىك تۈۋۈدىكى كۆرسقا ئولتۇرۇپ، ئالدىراپ سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ كېرەملىك ھاكىم جانابلىرى، مەن ما لىيەنجاڭنى ھېمات بىلىپ گۇ. ناھلىق ئىشلارنى ئاز قىلمىغان ئادەممەن. ئەمدى كېچىكسەممۇ پۇقراغا بىرەر ياخشى ئىش قىلىپ بېرىپ، كەچۈرۈمگە ئېرىشىشنى ئويلىدىم...

ــ ئەزمەڭنى ئەزمەي ئاساسىي مۇددىئاغا ئۆت، ۋاقتىم ناھايىتى قىس، ــ دېدى ھاكىم ئۇنىڭغا شۇبھىلىك ھالدا قاراپ.

ــ كەچۈرسىلە، ھاكىم، ئوچۇقىنى ئېيتسام، بىر شۇم خەۋەر ئېلىپ كەلدىم. ما لىيەنجاڭ لەنزىدىكى ئىشەنچلىك قولچوماقلىرى بىلەن مەخپىي يە. غىلىش قىلىپ، كوممۇنىستلارغا قارشى تۇرۇش پىلانىنى تۈزۈپ چىقىپتۇ...

ئابلاخان ھاكىم بۇ سۆزدىن سەل جىددىيلەشكەندەك بولدى ـ يۇ، ھاشىم «لەنزە»نىڭ كېلىش مۇددىئاسىدىن گۇمانلانغاچقا، ئۇنىڭدىن سۆز كۈتۈپ جىم ئولتۇرۇۋەردى.

ــ مەن لىيەنجاڭنىڭ رەپىقىسى بۇيرۇغان بىر تاپشۇرمىنى بېجىرىپ كە. لىپ ئۇلارنىڭ ھۇجرىسىغا كىرگەنىدىم. ياندىكى ئۆيدىن ما لىيەنجاڭنىڭ «بۇ يەردىن قوزغىلىش كۈنى ساڭغا ئوت قويۇۋېتىپ كوممۇنىستلارغا بىر تالمۇ دان قالدۇرماسلىق كېرەك، بانكىدىكى ئالتۇن ـ كۈمۈشنى يىگىرمە ئەسكەر بىلەن بېرىپ...» دېگەندەك سۆزلىرى قۇلىقىمغا كىردى. ئۆز ئامانلىقىمنى كۆزدە تۇ. تۇپ ئۇ يەردە ئۇزۇن تۇرمايلا تاشقىرىغا چىقىپ كەتتىم. ئۇلار كوممۇنىستلار ئاقسۇدىن بۇ تەرەپكە قوزغالغانلىقىنى ئۇققاندىن بۇيان بۇ ئىشنىڭ پېيىگە چۈشكەن.

ــ ئۇلارنىڭ قاچاقچى بولغان نىشانى قەيەر؟ بىلەلىدىڭمۇ؟

ــ چەرچەن. ئەھۋال كۆزەتكىلى بەش كىشىنىڭ يولغا چىققىنىغا بۈگۈن ئون بەش كۈن بولدى. ئۇ يەرگە بارغاندىن كېيىن ۋەزىيەت يەنە ئوڭۇشسىز بولسا، تىبەت ئارقىلىق چەت ئەلگە قاچاقچى.

ــ دەيدىغانلىرىڭ يەنە بارمۇ؟

— يوقسۇ، هازىرچە مۇشۇلا.

ئابلاخان، هاشىمغا بىر تىللا ئېلىپ ئۇزاتتى - دە، «يېڭى ئەھۋال بولسا، مېنى ئىزلە» دەپ ئۇنىڭ كېتىشىگە رۇخسەت قىلدى.

بۇ تاسادىپىي خەۋەر ئۇنى يەنە خىيالغا ئەسىر قىلدى..«ئۇ نىجاسەتتىن ھەرقانداق شۇملۇقنى كۈتۈشكە بولىدۇ، — دەپ ئويلىدى ئۇ، — زاۋالى يەتكەن چايان ئەڭ ئاداققى زەھىرىنى سېلىشنى ئۇنىتۇمايدۇ. جىياڭ جېيېشىمۇ دۆلەت مالىيەسىدىكى قالدى - قاتتى دۇنيانى ئېلىپ تىكىۋەتتى. ئەمدى بۇ چۇپرەندە- مۇ ھەي...ئىنسان سۈرىتىدە تۇرەلگەن مەلئۇن. زۇلۇم ۋە جاھالەتنىڭ ئەلچە- سى. سەن نەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئەل - يۇرتنى زار قاقشىتىپ، قان يىغلات- قىنىڭ يەتمەي، خەلقنىڭ ئاش - ئوزۇقىنى كۆلگە ئايلاندۇرۇۋېتىپ، مۇشۇ قىلمىشىڭ بىلەن جان تەلۋىسىگە چۈشكەن خوجايىنلىرىڭغا كوممۇنىستلارغا ئاش - ئوزۇق قالدۇرمىدىم، دەپ خۇش خەۋەر يەتكۈزمەكچىمۇ؟ قېنى كۆرۈپ باقارمىز. سېنىڭ ئەسكەرلىرىڭ بولسا، مېنىڭ كەينىمدە ئەل - يۇرت بار...»

مۇشۇ تاپتا ئابلاخاننىڭ كەيپى بوشىشىپ ئارامىلىقنى خالاۋاتقان بولسە- مۇ، لېكىن هازىرقى ھەربىر ئۆتكۈنچى مىنۇتنى قولدىن بېرىپ قويۇش، ھې- سابسىز بەدەل بېرىشكە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى ئويلاپ سىرتقا چىقتى. ئەتراپ- تا خىزمەتچى كۆرۈنمىدى، شۇڭا ئىشىك تۈۋىدىكى جېسەكچىگە، جىيەنى — جىڭساجۇي ئامانلىق ساقلاش بۆلۈمىنىڭ كېچاڭى ئوسماننى چاقىرىپ كېلىش- كە بۇيرۇدى - دە، ئۆيدىلا پېشىن نامىزىنى ئۆتەشكە كىرىپ كەتتى.

ئۇ، نامازنى تامامىلاپ مېھمانخانىغا چىققىنىدا، شەپكىنى قېشىغچە باس- تۇرۇپ كىيگەن، قىلىچ ۋە تاپانچا ئاسقان بەستىلىك ئوسمان كېچاڭ ئابلاخانغا سىپايىگەرلىك بىلەن چاس بېرىپ، ئۆزىنىڭ ۋەزىپىگە تەييارلىقىنى ئىپادە قىلدى.

— ئىنىم، — دېدى ئابلاخان چىرايى ئۆزگە ئوخشاپلا كېتىدىغان ئوس- مانىڭ دولىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، — جان تىكىپ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك بىر ۋەزىپە بار. ئۇ ئىككىلىمىزگىلا سىر ئەمەس، بىراق ئۇچىنچى بىر كىشى بە- لىپ قالسا، چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ. ما لىيەنجاڭ ساڭغا ئوت قويۇۋېتىپ قاچ- ماقچى بولۇۋېتىپتۇ. سەن كەچقۇرۇنغىچە زېرەك، ئاغزى چىڭ، پالۋان ساق- چىلاردىن ئوتتۇزنى تاللاپ ساڭنى قورۇقلايسەن. ئىش ناھايىتى مەخپىي ئو- رۇنلاشتۇرۇلسۇن. مۇددىئاسى ئېنىق بولمىغان ھەر قانداق يوچۇن كىشى ساڭ- غا يېقىنلاشسا، قەتئىي ئېتىپ تاشلا، بۇ مېنىڭدىن بۇيرۇق. ۋەزىپىنىڭ مۇھ- لىتى هازىرچە ئېنىق ئەمەس. خېيىم - خەتەر قاچان ئۆتۈپ كەتسە، شۇئان تارقىلىسىلەر.

ئابلاخان سۆزىنى تۈگىتىپ ئوسمانغا «قانداق» دېگەن نەزەر بىلەن قارىغا- نىدى، ئۇ تاغىسىغا يەنە چاس بېرىۋېتىپ جاۋاب بەردى:

www.uyghurkitap.com

ـــ خاتىرجەم بولۇڭ. بېشىم كەتسىمۇ، بۇ بالا ـ قازانىڭ ئالدىنى ئېلىش. قا تىرىشىمەن.

ئابلاخان ئوسمانغا بىر تۇگۇنچەكنى ئۇزىتىپ تۇرۇپ:

ـــ بۇ تەڭگىلەرنى قوغداشقا قاتناشقان ساقچىلارغا ئۈلەشتۇرۇپ بەر. ۋە. زىپە كۆڭۈلدىكىدەك ئادا بولسا، يەنە ئىنئام ئالىدۇ، ـــ دېدى ـ دە، جىيەنىگە چىقىشقا رۇخسەت قىلدى.

ئوسمان كەتكەندىن كېيىن ئابلاخانمۇ مەھرىمى بىلەن ئۆيدىن چىقتى. ئۇ، ئۇيۇشمىنىڭ رەئىسى مۇختەر ئەپەندى بىلەن مۇشۇ ئىش خۇسۇسىدا كېڭىشمەكچىدى. ئىشنىڭ مەخپىيەتلىنى ئويلاپ ئۆزىنىڭ ياسداق مەپىسىنى قالدۇرۇپ، ئادەتتىكى بىر پوچتا مەپىسىگە ئولتۇرۇپ، ساڭ بىلەن جىڭسا جۇي ئارىلىقىدىكى پاتقاقلىق يول ئارقىلىق ئون بەش مىنۇتتا ئۇيۇشما قورۇسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. لېكىن مۇختەر ئەپەندى ئىشخانىسىدا يوق بولۇپ چىقتى. خېلىغچە ئىز ـ دېرەك قىلىش ئارقىلىق ئاخىر ئۇنىڭ سانايىنەپىسەنىڭ گېرىمخانىسىدا ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. ئەسلىدە يۇرت مۇنەۋۋەرلىرى بۇ ھازىرقى داۋالغۇش ھالىتىدە تۇرۇۋاتقان ۋەزىيەت ھەققىدە مۇھاكىمە قىلىشۋاتاتتى.

ئابلاخان ھاكىم گېرىمخانىغا كىرىپ كەلگەندە مۇختەر ئەپەندى سانايىنەپىسەنىڭ مۇدىرى قادىرجان، يازغۇچى ۋە دراماتورگ ھوشۇر ئەپەندى، قەييۇم مۇئەللىم قاتارلىقلار ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ قىزغىن ئېھتىرام بىلەن قارشى ئالدى. سالام بەجا كەلتۇرۇلگەندىن كېيىن، ئابلاخان مۇختەر ئەپەندىگە تەۋەززۇ بىلەن دېدى:

ـــ بۇ قېرىنداشلىرىم بىلەن مۇئامىلىلىرى تۇگىگەندىن كېيىن مۇھىم بىر ئىش توغرىسىدا مەسلىھەتلىشۋالساق دېمەكچىدىم، ـــ ئۇنىڭ شۇ تاپتا ئەتراپتىكىلەردىن قورۇنۇۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى.

ـــ مەرھەمەتلىرى، ھاكىم، بىراق مۇددىئادىكى ئىش ئىككىمىزنىڭ شەخسىيىتىگە تەئەللۇق بولماي: يۇرت ئىشى توغرىسىدا بولسا، بۇ ئىنىلىرىم سۆھبىتىمىزگە مالالىق يەتكۈزمەيدۇ. ئۇلارنى كەمىنىلىرى بىلەن ئوخشاش كۆرسىلە بولىدۇ. بۇ يەردە ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسى رىيانىيەتلەردىن خالىي، ئەل ـ يۇرتنىڭ غېمىنى يەۋاتقان ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر. ئېھتىمال بۇلارنىڭ بىرەر مەسلىھەتى بىزگە كېرەك بولۇپ قالار...

ـــ ئۇنداقتا، ئۆزلىرىگە بولغان ئىشەنچىم بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئارىسىدا بىرەر نابۇكارنىڭ يوقلۇقىغا كاپالەت بېرىدۇ. ئەمىسە ئىش مۇنداق، ـــ ئابلاخان بىر كونا دۇغانغا ئولتۇرۇپ سۆزىنى داۋام قىلدى، ـــ كوممۇنىستلار بوسۇغىمىزغا كېلىپ قالدى، ئۇلار يۇرتنى ئۆتكۈزۈۋېلىش جەريانىدا بېھۇدە غەلىيان چىقىپ قان تۆكۈلمەسلىكى، ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈك، ئارخىپلارنى بۇزغۇنچىلىقتا ئۇچراتماي ساق ـ سالامەت ئۆتكۈزۈپ بېرىشتە مېنىڭ مەسئۇ-

لىيىتىم چوڭ. لېكىن يۇرتنىڭ تىزگىنى قولدىن چىقىپ كەتكەن بۇ كۈنلەردە ھەممە ئىشنى ئىزىغا سېلىشقا مېنىڭ ئامالىم ئاز. شۇڭا، يۇرت ـ پۇقرانىڭ ئامان ـ ئېسەنلىكىنى ئارزۇ قىلىدىغان ھەرقايسىلىرىدەك ئىنسانپەرۋەر كىشىلەرمۇ ئۆزىدە ئاز ـ تولا مەسئۇلىيەت ھېس قىلىشىڭلار كېرەك ۋە شۇنداق. لىقىغا ئىشىنىمەن. بۈگۈن ما لىيەنجاڭنىڭ بانكىنى بۇلاپ، ساڭغا ئوت قويۇۋېتىپ، چەرچەن تەرەپكە قاچماقچى بولغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. بۇ تەۋەككۈل چىلىككە قارىتا مەلۇم ئېھتىيات تەدبىرلىرىنى ئويلاپ قويغان بولسامۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئۇزۇل ـ كېسىل ئۇنۇم بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىش تەس. بۈزغۇنچىلىقنىڭ يۈز بېرىشى بۈگۈن ـ ئەتە، قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا تۇرماقتا. بۈنىڭغا قارىتا ھەرقايسىلىرىنىڭ كېچەشلىرى قانداقكىن؟

ـــ جانابلىرىنىڭ بۇ جىنايى شۇملۇقتىن ئالدىن خەۋەر تېپىپ، دۆلەت مۇلكىنىڭ بىھۇدە نابۇت بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلگەنلىكىلىرى خەلقپەرۋەرلىك خىسلەتلىرىنى يەنمۇ نامايان قىلىدۇ. بۇ يولدا قىلغان خىزمەتلىرى تارىختا ئۇنتۇلماس ئەستىلىك سۈپىتىدە ساقلىنىدۇ. بىز يۇرتقا كەلگەن بۇ خەۋپنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا قولىمىزدىن كېلىدىغان ھەرقانداق ئىشنى قىلىشقا تەييارمىز، ـــ دېدى ھاكىمنىڭ سۆزىدىن جىددىيلەشكەن مۇھىتنى يەندى، ئارقىدىنلا قەييۇم مۇئەللىم سۆز ئالدى:

ـــ ھازىر پۇقرا گومىنداڭدىن بۇرنى ـ قۇلىقىغىچە تويغان بولسىمۇ، لېكىن بەزى بۇزۇقلارنىڭ پىتنە ـ پاساتلىرى ۋەجىدىن كومۇنىستلاردىنمۇ خەۋپسىرىمەكتە. بىز كومپارتىيەنىڭ قولىمىزغا چۈشكەن پىروگراممىنى، ھۆجۇم تەلىرىنى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق خەلقچىل، دېموكراتىك بىر ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلىدىغانلىقىغا ئىشەنىمىز. شۇڭا، ئوقۇتقۇچىلار، دېھقانلار ۋە كاسىپلار ئارىسىدا تەشۋىق ـ تەرغىباتنى كۈچەيتىپ، ئۇلارنىڭ كومۇنىستلار ھەققىدىكى ئەندىشىلىرىنى تۈگىتىش بىلەن بىرگە، ما لىيەنجاڭنىڭ بۇ سۈيىقەستىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئۇلارنىمۇ جەلپ قىلىسىز...

ـــ شۇنداق. زۆرۈر تېپىلغاندا پۇقرانىڭ ياردىمىگە تايانماي بولمايدۇ، ـــ دېدى خېلىدىن بېرى ئويغا پېتىپ ئولتۇرغان مۇختەر ئەپەندى سۆز ئېلىپ، ـــ ئالدى بىلەن ھاكىمنىڭ ما لىيەنجاڭ بىلەن كۆرۈشۈش ئىمكانىيىتى يوققا چىقىمغان بولسىلا، ئۇنىڭ بىلەن ئاخىرقى قېتىم ئىشنى پۈختا قىلىش يۈزىسىدىن بولسىمۇ، كۆرۈشۈپ ئوي ـ خىيالىنى چېكىپ بېقىش ئىشلارغا پايدىلىق. چۈنكى، ئۇنىڭ قولىدا ھازىر بەش يۈزدىن ئارتۇق چېرىك بىلەن خىل قوراللار بار...

ھاكىم مۇختەر ئەپەندىنىڭ مۇلاھىزىسىنى ماقۇل تاپتى ۋە كېچەشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ لەڭزە تەرەپكە يۈرۈپ كەتتى. باشقىلار بولسا، ساڭنى قوغداش ئىشىدا ئۆزىگە تېگىشلىك ۋەزىپىلەرنى بېجىرىش ئۈچۈن گىرىمخانىدىن چىقىشتى.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

* *

ئابلاخان ما ليەنجاڭنىڭ كۈنگۈرىلىرىنىڭ ھەممىسىدە گۈش ماربغان مۇ-شۇكتەك پىلىموت ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇرغان ئېگىز سېپىللىق ئەسكەرخانىسى-دىن چىققىنىدا ئالەم شامغا تارتقانىدى. ئۇ كېلىۋېتىپ لەگزە ئىچىدە ئەسكەر-لەرنىڭ نېمىدۇر بىر ئىشنىڭ تەرەددۇتىدا جىددىيلىشىۋاتقان، ئۇيان - بۇيان ئۇتۇشۇۋاتقان كۆرۈنۈشلەرنى ما ليەنجاڭنىڭ: «قىسمىنىڭ يۆتكىلىشى توغرا-سىدا يۇقىرىدىن بۇيرۇق بار. شۇڭا ماڭا جىددىي پۇل لازىم بولۇۋاتىدۇ» دېگەن سۆزلىرى بىلەن باغلاپ، ئۇنىڭ بۇگۈن كېچىدىلا قېچىشنىڭ كويىغا چۈشكەن-لىكىنى خىيالەن مۇقىملاشتۇردى. چۈشتىن كېيىن شەھەردە تارقالغان: «ئازادلىق ئارمىيە ئۆتەڭگە يېقىنلاپ كەپتۇ، ئۆگۈنلۈكە شەھەرگە كىرگۈدەك» دېگەن خەۋەرلەر ئۇلارنىڭ بۇگۈن - ئەتىدىن قالماي قاچىدىغانلىقىنى ئا-ساسلايتتى.

دېمىسىمۇ ما ليەنجاڭ ئاللىقاچان بانكىنى قۇرۇقداپ بولغانىدى. ئۇ ئابلاخان ھاكىم تىياتىرخانىدا مۇختەر ئەپەندىلەر بىلەن كېڭەش قىلىۋاتقانىدا ئونچە ئەسكەر بىلەن بانكىغا ئارقا ئىشىك ئارقىلىق كىرىپ خادىملارنى نەزەر-بەند قىلىدۇ - دە، خاڭجاڭنى ئالدىغا سېلىپ ئالتۇن بار ئۆينى ئاچقۇزىدۇ ۋە بار ئالتۇنلارنى تاسقاپ ئۆتكەمىدە قالغانلىرىنى بۇلاپ ئېلىپ كېتىدۇ. ھاكىم بۇ ئەھۋالنى ما ليەنجاڭنىڭ سۆز ئوراممىدىن پەملەپ، ئالتۇنىنىڭ يېرىمىنى بولسىمۇ بانكىدا قالدۇرۇش توغرىسىدا مۇسۇلمانچىلىقنى شېپى كەلتۈرۈپ يالۋۇرىدۇ. بىراق ئۇ: «سىز بۇ پۇللارنى كوممۇنىستلارغا سوۋغا قىلماقچىمۇ؟» دەپ رەت قىلىدۇ. ساڭغا ئوت قويۇش توغرىسىدا سۆز ئېچىلغانىدا «مېنىڭ ئۇنداق ئويۇم يوق» دەپ تانىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ خۇنۇك كۆزلىرىدىن چاقنىغان شۇم نۇر، فۇگۇەنى بىلەن مەنىلىك ھالدا كۆز قىسىشلىرى، بۇگۈن كېچىدىلا قول سالماقچى بولغان ياۋۇز نىيىتىنى مانا مەن دەپ ئاشكارىلاپ تۇراتتى. ئابلاخان يامۇلدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، تېزلا غىزالانىدى - دە، ئىشخا-نىسىغا كېلىپ مەھرىمگە پانار ياققۇزدى، ئاندىن ئۇيۇشمىغا بېرىپ مۇختەر ئەپەندىنى چاقىرىپ كېلىشكە ئەۋەتتى. ئۇنىڭ ئەس - يادى بۇگۈن كېچە ساڭ-نى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇپ قېلىش توغرىسىدىكى خىياللار بىلەن بەند ئىدى. «...جان قۇتقۇزۇپ قېچىش ئۈچۈن ئالدىراۋاتقان بۇ مەككارنىڭ ئوت قويۇشقا پۇتۇن ئەسكىرىنى سەپەرۋەر قىلىشى تەس، ھازىرقى ۋاقىتتا بۇرۇنقى قىلمە-شىدىن قورقۇپ قېلىۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ھەممىسىمۇ يەنە ئۇستىلەپ جىنايەت ئۆتكۈزۈشنى خالىماس...شۇنداقتىمۇ قورۇقچىلارنى يەنە ئاۋۇتۇش كېرەك، مۇختەر ئەپەندى، قەييۇم مۇئەللىملەر خەيرخاھلاردىن ئەللىككە يېقىن پىدا-ئىيلار تەشكىللىيەلىسە بولغىنى، شۇنداقتىمۇ ئەگەر ئىشنىڭ ئالدىنى ئالال-

مىساق، ھېچبولمىغاندا زىيانىنىڭ ئازراق بولۇشىنى كۆزلەپ ئىش تۇتارمىز. بۇگۈن كېچە مۇھاپىزەت ئىشىغا ئۆزۈمۇ قاتنىشىشىم كېرەك...»

خۇپتەن نامىزىدىن تارقىغان مەھەللە مۇختەر ئەپەندى بەش - ئالتىگە يېقىن كىشى بىلەن ھاكىم ئىشخانىسىغا كىرىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا قەييۇم مۇئەللىم، سەنئەتچى مەتيۇسۇپ يەنە شەھەردە ھەممىگە تونۇشلۇق بولغان ئىمىن ئاقساقال، داڭلىق مۇپتىمھاجى ۋە ئىككى ھۇنەرۋەن كىشى بار ئىدى. سالام - سەھەت قىلىشلاردىن كېيىن بۇ مويسىپىتلار ساڭنى، يۇرتنىڭ ھايات - ماماتىغا مۇناسىۋەتلىك بۇ بايلىقنى ئامان ساقلاپ قېلىشنىڭ چارە - ئامالىلىرى ئۈستىدە كۆپلەپ باش قاتۇرۇشتى. ئۇلار ھەتتا دۇشمەنگە تاقابىل تۇرالماي ساڭغا ئوت كەتكەن تەقدىردە، پۇتۇن شەھەرنى ھەربىكەتكە كەلتۈرۈپ ئۆچۈرۈۋېلىشقا قەدەر ئويلىشىپ ئاندىن ئارقا ئىشىك بىلەن ساڭ تەرەپكە جۆنەشتى.

* *

كېچە بىخەتەر ئۆتۈپ، بالا - قازانىڭ ئالدى ئېلىندى. ئىككىنچى جىڭ مەزگىلىدە ساڭدىن يۇز قەدەمچە نېرىدا ئېلىكتىر چىرىغى يېنىپ ئادەم شەپىسى پەيدا بولغان بولسىمۇ، تۇيغۇن، پىداكارلىق روھقا تولغان جېسەكچىلەرنىڭ مىلتىقلىرىنىڭ شاراق - شورۇقلىرىدىن تېزلا جىمىقتى. شۇنىڭدىن كېيىن يىراقتا ئىتلارنىڭ ھاۋۇشىلىرى، توخۇلارنىڭ چىللاشلىرىدىن باشقا شەپە بولمىدى.

ئابلاخان ھاكىم كېچە ساڭنىڭ قوبۇلخانىسىدا تۇنەپ مۇھاپىزەت ئىشىغا قوماندانلىق قىلدى. تاڭ ئېتىشقا يېقىن ئۇ ئۆزىنى يېنىك ھېس قىلدى. ئۆيىدىن چىقىپ كېرىلىپ ئەسنىدى ۋە تاختايلىق شوتا ئارقىلىق بۇغداي سېپىگە ئۆگزىسىگە چىقىپ ئەتراپقا نەزەر سالدى. شەرقتە ئۇپۇق ئاقىرىپ بارماقتا ئىدى. تاڭنىڭ سەلكىن شامىلى ئۇنىڭ چېھرىسىدىكى ئۇيقۇسىزلىقنى قاچۇردى. ئۇ «ئازدىن كېيىن قۇياش چىقىدۇ، خەۋپمۇ تۇگەيدۇ» دېگەننى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. ئۇنىڭ خىيالى يەنە بىر خىيالغا ئۇلاشتى. «ئەتە - ئۆگۈن كومىسىتلار يېتىپ كېلىدۇ، يۇرت ئۇلارنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ ئېھتىمال مەن سوراق سەھنىسىگە چىقارمەن. گومىندالڭ پىرقىسىغۇ يۇرتقا زۇلۇم ئۇرۇقىنى چېچىشتىن باشقىنى قىلمىدى. مەنمۇ ئۆزۈمنى ‹ئاق بالىخان› دېمەيمەن. پارا يېمىگەن، بىلىپ تۇرۇپ قىسازلىق ئىشلارنى قىلمىغان بولسامۇ، لېكىن مېنىڭ قۇرۇق نامىم، قولۇمدىكى قارغىش تەگكۇر ئاشۇ مۇھۇر، ئەلنىڭ زەردىسىنى قاينىتقان ئىشلارمۇ يوق ئەمەس. ئەقەللىيسى دىنىمىز ئىسلام ئۇچۇن جامەنى تەمىر(تەمىر - قايتا ياساش، رېمونت قىلىش.) قىلدۇرغان چاغدا يۇرتتىكى بەزى نەپسانىيەتچىلەر پۇقرالارنىڭ ئىئانىلىرىگە قانائەت قىلىشماي، يەنە

ئۇلاردىن كۆپلەپ نەپ ئېلىشىنىڭ كويىدا بولدى. ھەي بۇ جاھانىنى، ئەگەر يېڭى ھۆكۈمەت ئادالەتنى جارى قىلسىپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتسىغۇ...كاشكى...لېكىن، مېنىڭ نامىم ـ نەسەبىم، ئەسلىمگە قاراپلا ھەممىنى بىر تاياقتا ھەيدىسە، ئامانلىقىم، ئىقبالىم نېمە بولماقچى؟ مەن ئەل تالاپەت كۆرمىسۇن، پاراكەندىچىلىك چىقىپ، يۇرتتا قان تۆكۈلمىسۇن دەپ قولۇمدىن كېلىشىچە تىرىشتىم. بۇنى ئۇلار بىلىپ يېتەرمۇ؟!»

ـــ ما لىيەنجاڭ كېچىدە قېچىپتۇ، ـــ دېگەن ئاۋاز ھاكىمنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى. ئۇ كەينىگە بۇرىلىپ مۇختەر ئەپەندى ۋە قەييۇم مۇئەللىمنى كۆردى.

ـــ بىرگە قېچىشتىن يالتايغان ئەسكەرلەردىن ئۇقۇشۇمچە ما لىيەنجاڭ يېرىم كېچىدە بۇ يەرگە چارلىغۇچى ئەۋەتكەنكەن. مۇداپىئەنىڭ كۆچلۈكلۈكىنى بىلىپ، قول سالمايلا تىكىۋېتىپتۇ، ـــ دېدى مۇختەر ئەپەندى غەلىبە ئىشەنچى بىلەن.

ـــ ئۇلار قاچقان بولسا ئۇنداقتا... ـــ ھاكىم سۆزىنى ئاياغلاشتۇرمايلا جىم بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى سوئال مەنىسىدىمۇ ياكى ئويلاپ قويغان بىرەر پىلانى بارلىقىدىن دېرەك بېرەمدۇ، بىلىپ بولمايتتى.

ـــ ئۇنداقتا، ـــ دەپ سۆزىنى ئۇلىدى قەييۇم مۇئەللىم ئىشەنچ بىلەن، ـــ ئارىسالدى بولۇپ تۇرۇشنىڭ ھېچ ئورنى يوق. بۇگۈن ئون ئىككى شوئارلىقىنى «ئۇزاتتۇق». ئەتە بەش شوئارلىقىنى كۆتۈۋالغىلى چىقىمىز. بەلكىم ئۆزلىرىمۇ...

ـــ ھەقنىڭ ھۆكۈمى شۇ، ـــ دېدى مۇختەر ئەپەندى، ھاكىمغا يېقىنلىشىپ، ـــ سىلىنىڭ كۆڭۈللىرىنى چۈشىنىمىز. ئەندىكىپ يۈرمىسىلە. خەلق سىلىنى يامان كۆرمەيدۇ. كومپارتىيەنىڭ سىياسىتى ئادىل، خەلقنىڭ رايىغا بېقىپ ئىش كۆرىدۇ.

ـــ ئۆزۈمۇ شۇنداق ئويدىمەن. ئۇلارنىڭ بىزگە ئىنايەت قىلىشىغا ئىشىنىمەن. مۇبادا كېيىنچە جازاغا تارتىلسامۇ ئەتە چوقۇم ئۇلارنى كۆتۈۋېلىشقا چىقىمەن. بۇ ئادەت ۋە رەسمىيەت ئۇچۇنمۇ مۇھىم.

ئۇلار پەسكە چۈشتى. ساڭ ئالدىغا ئادەم توپلاشقانىدى. كىشىلەر ما لىيەنجاڭنىڭ قاچقانلىقىنى، ئاشلىقتا ئوت قويۇۋېتىش قەستىنىڭ ئالدى ئېلىنغانلىقى توغرىسىدا پاراڭ سېلىشاتتى.

ـــ ئىش مۇنداق بولسۇن، ـــ دېدى ھاكىم مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر قۇبۇلخانىغا كىرىپ بولغاندا، ـــ ھەرقايسىلىرى ناھىيە تەۋەسىدىكى ئوقۇتقۇچىلارغا ۋە باشقا ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەرگە ئەتە سەھەر يىغىلىپ بولۇشقا خەۋەر بەرسىلە، سانايىنەپسەدىكىلەرمۇ تەييارلانسۇن. مەن يامۇلدىكىلەرنى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى پۇقرالارنى يىغىشقا ئورۇنلاشتۇراي، ئازادلىق ئارمىيەنىڭ ئالدىغا چىقىپ ئۇلارغا ياخشى تىلەك ۋە ئارزۇيىمىز، شادىيانە ناخشا ـ ئۇسۇللىرىمىز بىلەن ئېتەكنى كەڭ يېيىپ كۆتۈۋالايلى. بۇ، يۇرتنىڭ بەخت ـ سائادىتى، ئەرك ۋە بىرلىكىنى كۆتۈۋېلىشنىڭ تۇنجى مۇراسىمى بولۇپ قالسۇن، ـــ دېدى.

* *

چىگقىچۇش مەزگىلى، شەھەردىن يىگىرمە چاقىرىمچە يىراقلىقتىكى بوستانكۆل كەنتىنىڭ ساي بىلەن تۇتاشقان جايدىكى سۆگەتلىكتە قوللىرىغا رەڭلىك بايراقچىلارنى كۆتۈرۈۋېلىشقان سانجاق ـ سانجاق ئادەملەر توپى كۆز يەتمەس ساينى ئوتتۇرىدىن بۆلگەن يەكەن يولىنىڭ ئىككى چېتىدە سەپ تارتىپ تۇرۇشاتتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممىنىڭ چېھرىدە ئۈمىد ۋە خۇشاللىق، تەقەززالىق جىلۋىلىنەتتى. بەزىلەر ساينىڭ غەربىي شىمال تەرىپىدىكى ئۈپۈقتا ئالىقانلىرىنى سايىۋەن قىلىشىپ قارىشاتتى.

ھەممە «ئەنە كەلدى» دېگەن خەۋەرگە ئىنتىزار ئىدى. شۇ ئەسنادا شەھەر ـ دىن ئون نەچچە مەپدە يەرلىك مەمۇرلەر چىقىپ كېلىشتى. مەپدىن ھەممە ـ دىن بۇرۇن چۇشكەن ئابلاخان توپىنىڭ ئالدىغا بېرىپ يولغا قارىدى. باشقا ئەمەلدارلارمۇ تەلپۈنۈش بىلەن بىر ھازا سەپسېلىشتى. چۆگۈن قاينىمى ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن «كەلدى...ئازادلىق ئارمىيە كەلدى» دېگەن سادا ئەتراپنى بىر ئالدى. ساينىڭ ئۇ تەرىپىدىكى بوستانلىقتىن كۆپ ۋاگونلۇق پويىزدەك ئۇزۇن بىر سەپ بارغانسېرى يوغىناپ كۆرۈنمەكتە ئىدى.

سەپ بېشىدا لەپىلدەپ كېلىۋاتقان قىزىل تۇغ قۇياش نۇرىدا تاۋلىنىپ كۆزنى چاقاتتى. قارشى ئالغىلى چىققان دېھقانلار، ھۈنەرۋەنلەر ئۇزۇن يىل جۇدالىققا مۇپتىلا بولغان قېرىنداشلىرىنىڭ ئالدىغا چىققاندەك ئۇلارغا تەلپۈ ـ نەتتى. داقا ـ دۇمباق، ناغرا ـ سۇناي ئۇنى بۇ كەڭ سايدا يىراقلارغا كېتەتتى. مانا، ئۇلار ئازادلىق ناخشىسىنى توۋلاپ تېخىمۇ يېقىنلاپ كەلدى.

ئابلاخان، مۇختەر ئەپەندى، قەييۇم مۇئەللىم...قاتارلىق يۇرت ۋەكىللە ـ رىمۇ ئالغا سىلجىشتى. قارشى ئالغىلى چىققانلارغا خۇشال تەبەسسۇم بىلەن قول سوزۇپ كەلگەن ھەربىي باشلىق بىلەن تۇنجى قېتىم ئامان ـ ئېسەنلىك سوراشقانلارنىڭ ئالدىنقى قاتاردا ئابلاخان ھاكىم بار ئىدى.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ئۇنتۇلماس خىزمەت، ئۇنتۇلماس ئەزىمەت

نۇرمۇھەممەت توختى

ئەمدىكى گەپ، قەلەم ئەھلىگە تونۇشلۇق مەتقاسىم ئابدۇراخمان ھەققىدە. دەل مۇشۇ زات ھەققىدە شائىر ياسىن زىلال بۇنىڭدىن ئون بەش يىلچە بۇرۇن: «بۇ ئەدىبنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ھاياتى ھەم ناھايىتى ئاددىي، ھەم تولىمۇ مۇرەككەپ بىر ئۇزۇن داستان. ئۇ ئۆزىمۇ نۇرغۇن كەچمىشلىرىنى ئەسلەپ بولالمىغاندەك، بىزمۇ ھەممىنى دەپ بولالمايمىز. ئەمما تۆھپە مەڭگۇ ئۇنتۇلمايدۇ» دەپ يازغانىدى. بەرھەق، راست. ئادەمنى ئۇنتۇلدۇرمايدىغىنى ئۇنىڭ خىزمەت ـ تۆھپىسى. ھەرگىزمۇ «ئۇنتۇمايلى» دەپ ۋاقىرىغان شوئار ئەمەس. ئوغۇل بالا تۇغۇلغاندا ئېيتىلمىدىغان «مۇبارەك» نىڭ بىرى، نەسەب داۋاملاشتۇرغۇچى دۇنياغا كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئېيتىلسا، ئىككىنچى «مۇبارەك» ئالدىنئالا ئۇنىڭ كەلگۈسىدە ئەل ـ ۋەتەن ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمىتىگە ئېيتىلىدۇ. مانا شۇ ئەل ـ ۋەتەن ئۈچۈن قىلىنىدىغان خىزمەت تۆھپە دېيىلىدۇ. تۆھپىسىز ئادەم باھاردا بىخلىنىپ، كۆزدە سارغىيىپ تۆكۈلگەن بىر تال ياپراق، خالاس. ئەزىمەس، خازان بولغاندا ياپراقنى كىممۇ ئەسكە ئېلىپ يۈرسۇن؟ تۆھپىسىز ئادەم مۇقەررەر ئۇنتۇلىدۇ. «ئۇنتۇمايلى» دەپ ۋاقىرىغان ھالەتتىمۇ ئۇنتۇلۇۋېرىدۇ. سېنى ئەسكە سالالىغۇدەك ئىش ئىزلىرىڭ، گەپ ـ سۆزلىرىڭ، ئادەت ـ پەزىلەتلىرىڭ قالمىسا، نېمە ئۇنتۇلدۇرمايدۇ سېنى؟ ئۇنتۇلماسلىقنىڭ ئامالى پەقەت بىر. يەنى ئەل ـ جامائەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ تۆھپە يارىتىش — ياخشى نام قالدۇرۇش.

مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ ھاياتىنى تۆھپىلىك ھايات، دەپ خۇلاسىلەشكە بولىدۇ. ئۇ ئاز كەم يېرىم ئەسىرلىك ۋاقىتنى ئەلگە، جەمئىيەتكە خىزمەت قىلىشقا بېغىشلىدى. ئۇنىڭ جەمئىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن كۆرسەتكەن ھەممىتى ئۆزى ۋە ئائىلىسى ئۈچۈن تىرىشقانلىرىدىن كۆپ بولدى. ئىككى قېتىم مۇبارەك ئېيتقان جامائەتنىڭ ئۈمىدىنى ئاقلىدى. ئۇنىڭ ھاياتى راستىنلا «ناھايىتى ئاددىي ھەم تولىمۇ مۇرەككەپ بىر ئۇزۇن داستان». بۇ داستان ئەلۋەتتە ئەستايىدىل ئوقۇپ چىقىشقا، قايتا ـ قايتا مۇتالىئە قىلىشقا ئەرزىيدۇ. بۇ داستان ھەتتا كېيىنكى ئەۋلادلارغا نېمىگە، قانداق تىرىشىش كېرەكلىكىنىمۇ ئېيتىپ بېرەلىشى مۇمكىن.

هۆرمەتلىك مۇئەللىم

«كۆپلىگەن كىشىلەر مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى مۇئەللىم، دەپ ئاتىشىدۇ» دەپ يازىدۇ شائىر ياسىن زىلال ئۆز ماقالىسىدە. ئەلۋەتتە ئاشۇ «كۆپلىگەن كىشىلەر» مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى تونۇمايدىغان، بىلمەيدىغان كىشىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېزا ئىگىلىك بانكىسىدا مۇئاۋىن بانكا باشلىقى بولۇپ، شۇ يەردىن ياش تۇرۇپ پېنسىيەگە چىققان ئەدىب ئابدۇرېھىم ھېكمى ياسىن زىلالىدىن ئون بەش يىلچە كېيىن مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ مۇئەللىم ئاتىلىشىدىكى سەۋەب ۋە ئۇنىڭ ھېكمىتى توغرىسىدا مەخسۇس بىر پارچە ماقالە ئېلان قىلىپ، ئۆزىنىڭ مۇئەللىم ئاتىلالمىغانلىقىغا بولغان ئەپسۇسلىنىشىنى ئىزھار قىلدى. داڭلىق شائىر روزى سايىتمۇ ئۆزىدىن بىر ياش كىچىك بۇ خىزمەتدىشىنى «مەتقاسىم مۇئەللىم» دەپ ئاتايتتى. شائىر، پىروفېسسور ئابدۇللا سۇلايمانمۇ شۇنداق ئاتايدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى مۇئەللىم دەپ ئاتىمايدىغانلاردىن ئۇنىڭ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە تولۇق دارىلمۇئەللىمىندىكى ساۋاقداشلىرىدىن باشقا يەنە پەقەت بىرلا كىشى بار. ئۇ بولسىمۇ ئەدىب مۇھەممەت چاۋار. ۋاھالەنكى ئۇنىڭ مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى مۇئەللىم دەپ ئاتىماسلىقىغا ھەرگىزمۇ ھۆرمەتسىزلىك يوشۇرۇنغان ئەمەس. ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ مۇئەللىملىكىگە قارىتىلغان كۆچلۈك ئىززەت ـ ھۆرمەت لاۋۇلداپ تۇرىدۇ...

مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى بىلمىدىغان ـ بىلمەيدىغان، تونۇيدىغان ـ تونۇمايدىغان ئادەملەرنىڭ بىردەك ئۇنى مۇئەللىم ئاتىشىدىكى سەۋەب نەدە؟ سەۋەب بىرلا: ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ـــ كۆرۈنۈشى، گەپ ـ سۆزى، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىن راستتىنلا ھەقىقىي مۇئەللىمگە خاس بىر خىل سالاپەت بالقىپ تۇرىدۇ. دېمىسىمۇ ئۇ راستتىنلا مۇئەللىم. 1958 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا، ئەمدىلا ئون تۆت ياشنىڭ قارىسىنى ئالغان، يېڭىلا تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن ئالمىدەك سۈزۈك، كۆكباشتەك سۈتۈن مەتقاسىم، تۇغۇلغان ئانا يۇرتى كېرىدىن ئايرىلىپ، كىرا قىلغان بوز ئېشەككە مىنىپ، بەش كۈن يول يۈرۈپ خوتەن دارىلمۇئەللىمىنگە كەلگەندە، ھەقىقەتەنمۇ مۇئەللىم بولۇشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى. ئۇ خوتەن دارىلمۇئەللىمىنىدە ئوقۇغان ئۈچ يىلدا كېرىيەگە بىر قېتىممۇ قايتالمىغان بولۇشى مۇمكىن. بالا ئوتىدا كۆيگەن بىچارە ئانا ئۇچ ئوغلىنى يوقلاپ يىراق كېرىيەدىن كېلىپ كەتكەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى مەتقاسىمنىڭ ئاكىسى دارىلمۇئەللىمىنى پۈتتۈرۈپ، خوتەن ناھىيەسىگە تەقسىم قىلىنغان. ئىنىسى بولسا، ئۆزىگە ئوخشاشلا دارىلمۇئەللىمىنىدە قىسقا كۇرستا ئوقۇۋاتاتتى. مەكتەپ دېگەندە تىرىشىپ ئوقۇشتىن باشقا يەنە نېمە

ئىش بار؟ مەخپىي مۇھەببەتلىشىش بار. مەتقاسىم بەلكىم مەخپىي مۇھەببەتنىڭ ئوت ـ يالقۇنىدا پۈچىلانغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئۇ 1961 ـ يىلى 7 ـ ئايدا تولۇق دارىلمۇئەللىمىننى ئىككىنچى قارارىدا پۈتكۈزگەن چاغدا راستىنلا بىر مۇئەللىم بولۇپ چىققانىدى. ئۇنىمۇ ئاكىسىغا ئوخشاشلا خوتەن ناھىيە ـ سىگە خىزمەتكە تەقسىم قىلىشتى. ئۇ يىللاردا تەقسىماتقا غىدىڭ ـ پىدىڭ قىلىشقا بولمايتتى. «سەيشەنمازار» ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر يىل ئىشلىگەندىن كېيىنكى ئالىي مەكتەپكە بىرىپ ئوقۇش ئۇرۇنۇشى، ئانىنىڭ نارازىلىقى تۇ ـ پەيلى ئىشقا ئاشمىدى. داۋاملىق مۇئەللىملىك قىلىشقا توغرا كەلدى. «داكۇي» ئوتتۇرا مەكتەپ، «خانئېرىق» ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيەلىك دارىلمۇئەللىمىن، «بوزاق» ئوتتۇرا مەكتەپ... خوتەن ناھىيەسىدە ئۇ مۇئەللىملىك قىلمىغان ئوتتۇرا مەكتەپ، ئۇنىڭ ئايىغى تەگمىگەن يۇرت ـ مەھەللە قالمىدى. ئۇ چاغلاردىكى مۇئەللىملىك ياتاق، ئىشخانا، دەرسخانا ئارىسىدىلا ئاياغلاشمايتتى. يەنە دەرستىن سىرت ئەمگەك قىلىدىغان، ئوقۇشتىن قاچقان ئوقۇغۇچىلارنى يىغىپ ئەكىلىدىغان ئىشلار بار ئىدى. ئوقۇشتىن قاچقانلارنى يىغىپ ئەكىلىش ئىشى مۇئەللىملەرنى بەك ئاۋارە قىلاتتى. مەتقاسىم مۇئەللىم ئوقۇشتىن قاچقانلارنى يىغىپ ئەكىلىش ئۈچۈن «كوھمارىم» تېغىدىن ئون قېتىم ئېشىپ، «تۇسۇي» دىن «پەيزاۋات» تىن، «لاڭرۇ» دىن، «پۇپۇنا» دىن، «ئەگرى ساي» دىن بالا يىغقان بولۇشى مۇمكىن. «بورانچى» دەرياسىنى ئون قېتىم كېچىپ «سېرىغىز»، «چاناق» تىن، «يۇرۇشكە»، «ناينىاق» تىن بالا يىغقان بولۇشى مۇمكىن. ئوتتۇز ـ قىرىق كىلومېتىرلىق تاغ يولىدا، ئون بەش ـ يىگىرمە كىلومېتىرلىق توپىلىق يوللاردا «قاچقۇن» قوغلاش ئوڭايمۇ؟ ئىشلىتىدىغان ماشىنا ـ موتو تۇگۈل ئات ـ ئېشەكمۇ يوق. پىيادە، ئاچ قورساق «قاچقۇن» قوغلاشنىڭ جاپاسىنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايتتى. ئاشۇ كۈنى «ئەگرى ساي» دىن تۇتقان «قاچقۇن»، «پۇپۇنا» دىن ئاشقاندا، قاپقاندىن قۇتۇلغان توشقاندەك «پەرتتىدە» قېچىپ كەتتى. قوغلا ـ قوغلا يەنە «ئەگرى ساي» غا يەتكەندە ئاران تۇتتى. ئۇزۇن، ئېگىز ـ پەس تاغ يولىدا ئوۋچىدەك يۈگۈرۈپ ھارغان، ئاچقان مەتقاسىم مۇئەللىمنىڭ شۇنداق ئاچچىقى كەلدىكى، ئۇ بىردىنلا غەزەپلەنگەن ساقچىغا ئايلاندى. بېلىدىن كەمىرىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، «قاچقۇن» ئوقۇغۇچىنى شۇنداق ساۋاب كەتتىكى، يالاڭ ئاياغ، يىرتىق كىيىملىك «قاچقۇن» چۈنۇق يىگەن مايـ مۇندەك چىرقىراپ كەتتى. ساقچى توختىمىدى. تاكى «قاچقۇن» «ئىككىنچى قاچمايمەن» دەپ ۋەدە بەرگۈچە ساۋاۋەردى...

مەتقاسىم مۇئەللىمنىڭ تۇنجى ۋە ئاخىرقى قېتىملىق ساقچىلىقى شۇ بولۇشى مۇمكىن. بالىنى ئۇرۇپ بولۇپ پۇشايمان قىلغىنىمۇ، كۆزىگە ئىسسىق ياش ئالغىنىمۇ شۇ بىر قېتىم بولۇشى مۇمكىن.

ھەپتىسىگە يىگىرمە ـ يىگىرمە تۆت سائەتلەپ دەرس ئۆتۈش، دەرستىن سىرت يەنە ئەمگەك قىلىش، «قاچقۇن» تۇتۇش ـــ مۇئەللىملىك قىلىش، جاپا

چېكىشلا دېگەنلىكمۇ؟ ياق، دۇنيا جاپا ـ مۇشەققەتتىن تۇزۇلگەن ئەمەس. شاد-لىقمۇ تېپىلىپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ مەكتەپ دېگەندە شادلىق كۆپرەك بولۇشى كېرەك. بەزى شەنبە كەچلىرى «داكۇي» دىن يولغا چىقىپ، «بوزاق» ۋە «تۇ-سالالا» نىڭ ئون بەش كىلومېتىرغا سوزۇلغان كەنتلىرىنى پىيادە بېسىپ ئۆ-تۇپ، خوتەن شەھىرىگە كىرىش، «پەندىيەن» (هازىرقى ئىتتىپاق مەيدانىنىڭ شەرقىي شىمال بۇرجىكىدە ئىدى) دە بىر قاچىدىن لەڭمەن يەپ، ئازراق ئۈ-چىشىپ، كېچىسى قايسىبىر تونۇشنىڭ ئۆيىدە قونۇپ، ئەتىسى بازار ئويناپ، كەچتە يەنە پىيادە «داكۇ» غا قايتىش جەريانىدىكى چاقچاق ۋە خوشاللىقلار ئەنە شۇ شادلىقلار جۇملىسىدىن. مەكتەپتىن مەكتەپكە يۆتكىلىش، دارىلمۇئەللى-مىنىدە مەخپىي مۇھەببەتلەشكەن گۈزەل بىلەن توي قىلىش، تۇنجى ئوغۇلنىڭ دۇنياغا كۆز ئېچىشى، قاباھەتلىك «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىكى بوھـ-تان...ھەش ـ پەش دېگۈچە يىگىرمە ئىككى يىل ئۆتۈپ كەتتى. يىگىرمە ئىككى يىللىق چېنىقىش، ئېغىر ـ بېسىق، مۇھەببەت ـ نەپرىتى ئېنىق، بىلىم ـ تەجرىبىسى تولۇق، ھەقىقىي بىر مۇئەللىمنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى. ئۆزىنى قەدىرلەشنى بىلىدىغان، ئۆزگىلەرنىڭ كۆڭلىنىمۇ ئاۋايلايدىغان بىر ئەزىمەتنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى. ۋۇجۇدىدىن، تونۇيدىغانلارنىمۇ ـ تونۇمايدىغانلارنىمۇ ھېيىقتۇرىدىغان بىر خىل سالاپەتنىڭ بالقىپ تۇرۇشىدىكى مەنبە، شۇ مۇئەل-لىمنىڭ ۋۇجۇدىدىكى سالاپەت دېگەنمۇ شۇ. شۇڭا كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ئۇنى مۇئەللىم دەپ ئاتىشىدىن ھەرگىز ئەجەبلەنمەسلىك كېرەك.

1983 ـ يىلى باھاردا مەتقاسىم ئابدۇراخمان ياش ئوقۇغۇچىلارغا مۇئەل-لىملىك قىلىدىغان مەكتەپلەردىن ئايرىلىپ، خوتەندە نەشر قىلىنىۋاتقان «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىغا باش مۇھەررىر بولۇپ يۆتكىلىپ كەلدى. لېكىن بۇ ھەرگىزمۇ مۇئەللىملىكتىن ئايرىلىشتىن دېرەك بەرمەيدۇ. ژۇرنالىستلىق ـــ مەلۇم مەنىدە ياش شائىر ـ يازغۇچىلارغا مۇئەللىملىك قىلىدىغان، ئەدەبىي ئەسەرلەر ئارقىلىق ئومۇمىي ئاۋامغا مۇئەللىملىك قىلىدىغان ئىش بولغانلىقـ-تىن، مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى مۇئەللىملىكنىڭ بىر سېپىدىن يەنە بىر سېـ-پىگە يۆتكىلىپ كەلدى دېيىشكىلا بولاتتى. ئۇ كېيىنكى سەپتىمۇ تاكى پېنـ-سىيەگە چىققانغا قەدەر ئوخشاشلا يىگىرمە ئىككى يىل مۇئەللىملىك قىلدى. ئىككى يىگىرمە ئىككى يىل جەمئىي قىرىق تۆت يىل مۇئەللىملىك قىلغان، ھازىرمۇ مۇئەللىملىك قىلىۋاتقان ئادەمنىڭ ۋۇجۇدىدىن مۇئەللىملىك سالاپەت-نىڭ ئۇرغۇپ تۇرۇشىدىنمۇ ئەجەبلەنمەسلىك كېرەك.

تىرىشچان يازغۇچى

مەتقاسىم ئابدۇراخمان يېزىقچىلىققا خېلىلا كېچىكىپ، ئوتتۇز تۆت يېـ-شىدا، 1978 ـ يىلىدىن باشلاپ كىرىشكەن. ئۇنىڭ كېچىكىشىگە سەۋەب بولـ-

غان ئاممللار بەك كۆپ. كەسپىي ئامىل، تەربىيەلىنىش، سىياسىي، ئىجتىمائىي ئاممللار، ئاشۇ يىللاردىكى قەلەمكەشلەرگە تۇتۇلغان پوزىتسىيە قاتارلىقلار، شۇ جۈملىدىن، دارىلمۇئەللىمىنده ئۇيغۇرچە مەتقاسىم ئابدۇراخمان ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ھەر خىل پەنلەردىن دەرس ئۆتىدۇ. كۆپرەك سىياسىي ۋە ئەخلاق دەرسلىرىنى ئوقۇتىدۇ. 1970 ـ يىللارنىڭ بېشىدا خوتەن ناھىيەلىك دارىلمۇئەللىمىنگە يۆتكىلىپ كېلىپ خوتەننىڭ شۇ چاغدىكى بىر دىنىبىر قەلەمنى تاشلىمىغان يازغۇچىسى قاھار جېلىل ۋە داڭلىق شائىر تۇر سۇنئاي ھۇسەيىن (ئەر ـ خوتون) لار بىلەن خىزمەتداش بولۇپ ئىشلەيدۇ. 1976 ـ يىلى كۈزدە قەشقەر پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومنى پۈتتۈرگەن ئوت يۈرەك شائىر روزى سايىتمۇ ئۇلار بىلەن خىزمەتداش بولىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمان ئۇلار بىلەن تېزلا يېقىن ـ سىرداش ئاغىنىلەردىن بولۇپ قالىدۇ. بۇ پاكىت بىزگە مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ يېزىقچىلىققا كىرىشىشىگە ئاشۇلار تۈرتكە بولغان بولسا كېرەك، دېگەن تەسىراتنى بېرىدۇ. ئەمەلىي ئەھۋالمۇ شۇنداق بولۇشى مۇمكىن. ئەمما چوڭقۇرراق مۇلاھىزە قىلساق، سەۋەبنىڭ بۇ يەردىلا ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىمىز. ئۇلار بىلەن خىزمەتداش ۋە دوست ـ سىرداش بولغان ئادەملەر بىر مەتقاسىم ئابدۇراخمانلا ئەمەسقۇ؟ ئۇلارنىڭ باشقا دوست ـ يارەنلىرى قولىغا قەلەم ئالماي، بىر مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭلا يېزىقچىلىققا كىرىشىشى ـــ بۇ يەردە بىر ئىچكى ئامىلنىڭ رول ئويناۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدۇرىدۇ، ئەلۋەتتە. ئەمەلىيەتتە رول ئويىنىغۇچى ئىچكى ئامىللار بولۇشى ناتايىن. ئاشۇ يىللاردىكى ئەدەبىي ئەسەرلەر قەھەتچىلىكى زۇرۇرىيىتى ھېس قىلدۇرغان بولۇشى مۇمكىن. 1978 ـ يىلى باشلانغان ئىسلاھات ۋە ئەدەبىياتقا تۇتۇلغان پوزىتسىيەنىڭ ئۆزگىرىشى غەيرەت ئاتا قىلغان بولۇشى مۇمكىن. ئەلۋەتتە ئىچكى ئامىل بىرىنچى. مول خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، كىلاسسىك ئەدەبىيات ۋە تاشكەنت، ئالمۇتالاردا نەشر قىلىنغان زور تۇركۈم ھازىرقى زامان ئەدەبىياتى بىلەن كەڭ ئوچراشقان مەتقاسىم ئابدۇراخماندا، يېزىقچىلىق ئىچكى ـ تېخنىكىۋى تەييارلىقى پېتىلمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئاشۇ ئىچكى ـ سىرتقى ئامىللارنىڭ تۇرتكىسىدە ئۇ 1978 ـ يىلى تۇنجى شېئىرىنى ئېلان قىلىدۇ ۋە يېزىقچىلىققا رەسمىي كىرىشىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ 1982 ـ، 1983 ـ يىللىرى شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا بىلىم ئاشۇرۇشى، 1983 ـ يىلى «يېڭى قاشتېشى» تەھرىراتىغا يۆتكىلىپ كېلىپ باش مۇھەررىر بولۇشى، 1984 ـ، 1987 ـ يىللىرى رادىيو ـ تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىدا ئىشتىن سىرت ئەدەبىيات تولۇق كۇرسىنى تاماملىشى قاتارلىقلار ئۇنىڭ كەسپىي خىزمەت ئىقتىدارىغا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي، يېزىقچىلىق ئىچكى ساپاسىنى ئاشۇرۇشتىمۇ مۇھىم رول ئويناپىدۇ. ئۇنىڭ كېيىنكى ئەدەبىي ئىجادىيىتى شېئىرىيەتتىن كۆرە، ھېكايىچىلىقتا بەكرەك نامايان بولىدۇ. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا شائىرانە قاينام ـ تاشقىنلىق خېلىلا

كەم ئىدى. ئەكسىچە، نەسرىي ئەدەبىياتقا كېرەكلىك تۇرمۇش جۇغلانمىسى ۋە ئېغىر ـ بېسىق، جاپادىن قورقماي بېسىپ ئولتۇرالايدىغان مىجەز مۇجەسسەم ئىدى. ئۇ ھېكايىلىرىنى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاساسلىق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىشقا باشلايدۇ. ئۇ ھازىرغىچە توپتوغرا ئوتتۇز يىل ئەسەر ئېلان قىلدى. ئېلان قىلىنغان ئەسەرلەردىن «پال قاپقىنىڭ سىرى» (ھېكايىلەر توپلىمى، شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى، 1986 ـ يىل نەشرى)، «كانچىنىڭ ئوغلى» (ھېكايىلەر توپلىمى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1992 ـ يىل نەشرى)، «شېھىت» (ھېكايە ـ پوۋېستلار توپلىمى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1999 ـ يىل نەشرى)، «ئالتىنچى بارماق» (ھېكايىلەر توپلىمى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2004 ـ يىل نەشرى)، «ئۆركەش» (بىرلەشمە شېئىرلار توپلىمى، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1987 ـ يىل نەشرى) قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭ ھېكايە ـ پوۋېستلىرىدا نادانلىق، خۇراپاتلىق، چېرىكلىك، بىئوروكراتلىق، كونسېرۋاتىپلىققا ئوخشاش ئىللەتلەر قامچىلىنىپ، كىشىلەرنى پاكلىق، ياخشىلىق، ئىتتىپاقلىق، باتۇرلۇق، ئىشچانلىققا ئۈندەش، گۈزەللىك، مۇھەببەت، راستچىللىق، ئادالەت، دۇرۇسلۇق مەدھىيەلىنىپ، يېڭىلىققا، ئەركىنلىككە، ئىلغارلىققا ئۈندەش ئاساسىي مەلۇدىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئۇنىڭ مۇئەللىمانە ئەخلاقىنىڭ، مۇئەللىمانە تۇيغۇ ـ تەسىراتلىرىنىڭ، مۇئەللىمانە ئارمانلىرىنىڭ ئىپادىلىنىشى ۋە جاكارلىنىشى بولۇشى مۇمكىن. مۇئەللىمانە ئەخلاققا ئىگە بولمىغان كىشىنىڭ قەلبىدىن قانداقمۇ بۇنداق سەمىمىي ئەيىبلەش ۋە ئۇستازلارچە ئۈندەش ئۇرغۇپ چىقسۇن؟

مەتقاسىم ئابدۇراخمان يېزىقچىلىقى ئەدەبىي ئەسەرلەر كاتېگورىيەسى بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. ئۇ يەنە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى قەلەمگە ئېلىش، نەشر قىلدۇرۇش، قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇش، تەتقىق قىلىش، تارىخ ۋە رېئال ئىجتىمائىيەت تەتقىقاتى جەھەتلەردىمۇ ئاز بولمىغان ئەمگەكلەرنى قىلدى. ئۇ ئەل ئىچىدىن توپلاپ ھازىرقى يېزىق ئاساسىدا قايتا ئىشلەپ نەشر قىلدۇرغان خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە قەدىمكى ئەسەرلەردىن «غېرىب ـ سەنەم» (داستان، ئايرىم كىتاب، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1996 ـ يىلى)، «تاھىر ـ زۆھرە» (نەزمىي ـ نەسرىي ئارىلاش داستان)، «سەنۇبەر بىلەن پەرىزات»، «شېرىپ بوجاق»، «پەندنامە»، «قەلەندەرنىڭ خوتۇن توغرىسىدىكى لىرىك داستانى»، «ئەرزىيەت»، «تۇردى موللام ئەسەرلىرى»، «بەك تۇر بىلەن چىڭ تۇر»، «سەيپۇل مۇلۇك» قاتارلىقلارنى سانىشىمىز مۇمكىن. بۇلارغا، تەھرىرلىكىنى ئۇستىگە ئالغان «نىيا خەلق چۆچەكلىرى» قاتارلىق ئۇچ توپلامنى ۋە ئۇ باش مۇھەررلىك قىلغان «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا كىلاسسىك ئەسەرلەرنىڭ ئاكتىپلىق بىلەن ئېلان قىلىنىپ تۇرغانلىقىدەك پاكىتنى قوشساق، مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى ئەسەرلىرىنى رەتلەش، قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇش جەھەتتىكى تۆھپىسى كۆز ئالدى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

دىمىزدا ئېنىق نامايان بولىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ تارىخ ۋە رېئال ئىجتىمائىيەت تەتقىقاتى جەھەتتىكى ئەمگەكلىرىمۇ ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە بەلگىلىك سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ ھازىرغىچە بۇ ساھەدە «كەسىپ تاللاشتا ئۇمۇملۇقنى چىقىش قىلىش كېرەك»، «لاپقۇتلىشىپ ئىشلەش ھازىرقى مەسئۇلىيەت تۇيۇمى، ھازىرقى شارائىتقىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ»، «ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ ئالتۇن بۆشۈكىدە»، «شىنجاڭنىڭ تۇڭمەنچىلىك تارىخى»، «كان قوشاقلىرىنىڭ ئىجتىمائىي رولى ۋە قىممىتى ھەققىدە»، «توي مۇھەببەتنىڭ خاتىمىسىمۇ»، «ئىتىرىخىي ھەمىدى، دىكى سەھۋە ـ خاتالىقلارغا ئىزاھات»، «كىلاسسىكلارنىڭ خەتەن ھەققىدىكى نۇقتىئىنەزەرلىرى»، «ئۇيغۇر ماقال ـ تەمسىللىرىدىكى مىللىيلىك ۋە ئورتاقلىق»، «زۇمرەتتەك زۇمرەتنىڭ جۇلاسى ـــ چىنلىقنى بۇرىملاش» (ئەدەبىيات ـ سەنئەت گېزىتى)، «ئانا مەكتىپىمگە تەۋسىيە»، «ئىشلەپچىقىرىش كۇچلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنى سوتسىيالىزمنىڭ تۇپ ۋەزىپىسى قىلىشتا چىڭ تۇرۇش كېرەك»، «تۇركىي تىللار دىۋانى»نىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى رولى ۋە قىممىتى»، «خوتەن ۋىلايىتىدىكى بىر قىسىم يەر ـ جاي ناملىرىنىڭ كېلىپ چىقىشى»، «ئىشچانلىق ۋە تەدبىر ـــ بېيىشتىكى مۇھىم ئامىل»، «مەڭگۈ ئۆڭمەس ئابىدە ـــ تۇڭمەن». «ئۆزلۇك ھەققىدە»، «ئۇنتۇلماس مۇلاقات، ئۇزۇلمەس رىشتە»، «گەپنى كۇنداشلىق مەسلىسىدىن باشلايلى»، «ئۇيغۇر ماقال ـ تەمسىللىرىدىكى تېببىي بىلىملەر»، «خوتەندە ئېچىلغان تۇنجى پەننىي مەكتەپتە ئوقۇپ چىققان زىيالىيلار» قاتارلىق ئوتتۇز پارچىغا يېقىن ماقالە يازدى ۋە ئېلان قىلدى. بۇ ماقالىلەرنىڭ تارىخ ۋە رېئاللىقىمىز دىكى مەجھۇل مەسىلىلەرنى چۇشەندۇرۇشتە ئوينىغان رولىنى ھەرگىز تۆۋەن مۆلچەرلەشكە بولمايدۇ. بىز ھەتتا ئاشۇ ماقالىلەر ئارقىلىق غۇۋالاشقان ئوتۇمۇشنىڭ بەزى مۇھىم كارتىنىلىرىنى، رېئاللىقىمىزدىكى توتەك باسقان بۇرجەكلەرنى ئېنىق كۆرۈۋېلىشىمىز مۇمكىن.

ھېكايە ـ پوۋېستلىرىدىن ئالتە كىتاب ـ توپلام نەشر قىلىنغان مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى ئۇنىڭ نەزەرىيەۋى تەتقىقاتلارغا ۋاقىت ئاجرىتىشى بىلەن زادىلا تەسىرگە ئۇچرىغىنى يوق. ئۇ 2004 ـ يىلى پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىنمۇ قەلىمىنى زادىلا تاشلاپ قويمىدى. ياشىنىڭ چوڭىيىشى، جىسمانىي قۇۋۋەتنىڭ چېكىنىشى تۇلپارىنى مۇقەددەس سەپەردىن توختىتالمىدى. ئۇ يېقىنقى يىللاردىن بىرى يەنە «ئاتىغا بېقىپ بالا»، «بېزا باشلىقىنىڭ مونولوگى»، «بۆرىنى بۆلۈپ ئۆلتۇر»، «مىڭ تەڭگىلىك نەزمە»، «ھەقلىق مۇلازىمەت»، «سۇلايمان قالۇن»، «شەيتانغا تاش ئېتىش»، «تىكىپ سۆكەر ھەجەرخان»، «مەسئۇلىيەت كىمدە؟» قاتارلىق ھېكايە، نەسرىلەرنى يازدى ۋە ئېلان قىلدى. ئۇ ھازىرمۇ زور تىرىشچانلىق بىلەن ئىجادىيەت ئېلىپ بارماقتا.

تىرىشچانلىق ـــ ھۆرمەت ۋە شان ـ شەرەپنىڭ مەڭگۈلۈك چىللىغۇچىدۇر.

سى. مەتقاسىم ئابدۇراخمان ئەسەرلىرىنىڭ پات - پات ۋە ئۇزۇلمەي ھەر دەرد-جىلىك مۇكاپاتلارغا مۇشەررەپ بولۇپ تۇرۇشى ئەنە شۇ ھۆكۈمنى ئىسپاتلايدۇ. ھازىرغىچە ئۇنىڭ «يەر ئىگىسى»، «ھازىدارلار»، «سەركە»، «ھەج سەپىرى ئالـ-دىدا»، «گۈل»، «ئارتىس»، «دېھقان ھەيكىلى ئالدىدا» قاتارلىق ئەسەرلىرى خو-تەن ۋىلايىتىدە ئۇيۇشتۇرۇلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىدە ئايـ-رىم - ئايرىم بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا سازاۋەر بولدى. «ئىشچانلىق ۋە تەدبىر — بېيىشتىكى مۇھىم ئامىل» دېگەن ماقالىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئىجتىمائىي پەن ماقالىلىرىنى باھالاش پائالىيىتىدە ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «ئارتىس» ناملىق ھېكايىسى «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكا-پاتى» غا ئېرىشتى. مەتقاسىم ئابدۇراخمان تىرىشچان يازغۇچى بولۇپلا قالماي، يەنە جاپاكەش مۇھەررىر. ئۇ يىگىرمە ئىككى يىل جەريانىدا يۈز ساندىن كۆپ-رەك ژۇرنالدىكى ئەسەرلەرنى تەھرىرلىدى. ئۇنىڭ بۇ ئەمگىكىمۇ دىققەتكە سازاۋەر بولۇپ، 1993 - يىللىق «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نى تارقىتىش ۋە بىرىنچى قېتىملىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنىدا «مۇنەۋۋەر مۇھە-رىر» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. مۇكاپاتقا ئېرىشىش — ئەمگەكنىڭ ئېتىراپ قىلـ-نىشى ۋە نەتىجىنىڭ مۇئەييەنلەشتۇرۇلۇشى ئەلۋەتتە. ۋاھالەنكى. ئېتىراپ قە-لىش ۋە مۇئەييەنلەشتۇرۇشنىڭ ئۆسۈلى بۇ بىرلا ئەمەس. ئەل - ئاۋامنىڭ ھۆرمىتى، جەمئىيەتنىڭ قەدىرلىشى تېخىمۇ ئېنىق مۇئەييەنلەشتۇرۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمان تىرىشچانلىقى ۋە ئەمگەك نەتىجىلىرى ئۈچۈن «كاندىدات ئالىي مۇھەررىر» ئىلمىي ئۇنۋانىغا تەكلىپ قىلىندى. ئې-لىمىزدىكى قەلەمكەشلەر جەمئىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك، جۈملىدىن جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيە-تى، كىلاسسىك ئەدەبىيات تەتقىقات جەمئىيىتى، خەلق ئېغىز ئەدەبىيات جەم-ئىيىتى، ئون ئىككى مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتى، خوتەن ۋىلايەتلىك يازغۇ-چىلار جەمئىيىتى قاتارلىقلار ئۇنى ئەزالىققا تەكلىپ قىلدى. خوتەن ۋىلايىتە-دە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ پەقەت ئىككىلا ئەزاسى بولۇپ، ئۇنىڭ بىرى مەتقاسىم ئابدۇراخماندۇر. مۇشۇ بىر قاتار قەلەمكەشلەر جەمئىيەتلىرى-نىڭ ئەزالىققا تەكلىپ قىلىنىش — ئۇنىڭ يېزىقچىلىق جەھەتتە قولغا كەل-تۈرگەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنىڭ يەنە بىر خىل ۋە رەسمىي يوسۇندا ئېتىراپ قىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. قەلەمكەشلەر جەمئىيەتلىرى كوچىدا ئۇچرە-غانلا ئادەمنى ياكى ئاز ۋە سۈپەتسىز يازغانلارنى ئەزالىققا تەكلىپ قىلىپ يۈر-مەيدۇ - دە ئەلۋەتتە. يەنە بىر جەھەتتىن ئالغاندا، يازغۇچىلار جەمئىيەتلىرى-نىڭ ئەزالىققا تەكلىپ قىلىشى ئەدەبىيات ساھەسىنىڭ ھۆرمەتلىشى ۋە قە-دىرلىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ تەسىراتى نۇقتىسىدىن ئالغاندىمۇ، مەتقاسىم ئابدۇراخمان ھەقىقىي بىر تىرىشچان يازغۇچىدۇر. ئۇ تېخى ئەدەبلا

ئاتمىش بەش ياشقا قەدەم قويدى. ئەقىل ـ پاراسەتنىڭ راسا چوققىسىغا ئۆرلىدى. ئۇ بۇنىڭدىن كېيىن يېزىقچىلىق جەھەتتە يەنمۇ مول نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىشى مۇمكىن.

تىنىم تاپماس تەشكىلاتچى

مەتقاسىم ئابدۇراخمان ئۆزگىچە روھقا ئىگە ئەدەبىيات ئىشلىرى پائالىيەتچىسى ۋە تەشكىلاتچىسى. ئۇنىڭدىكى پائالىيەتچانلىق تۇغما بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭدىكى تەشكىلاتچىلىق مەكتەپلەردە ئۇزۇن يىل سىنىپ مۇدىرى بولۇش جەريانىدا ئاستا ـ ئاستا يېتىلگەن بولۇشى مۇمكىن. تەشكىلات ـ كادىرلار تارماقلىرى ئۇنىڭدىكى بۇ ئارتۇقچىلىق ھەم يېزىقچىلىق قابىلىيىتىنى نەزەردە تۇتۇپ، 1983 ـ يىلى ئۇنى خوتەندە نەشر قىلىنىۋاتقان «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىگە يۆتكەپ كېلىدۇ. راستىنى ئېيتقاندا ئۇ چاغلاردا تېخى مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ تەھرىرلىك، ژۇرنالىستلىق، ئەسەر ئۈيۈشتۇرۇش، ئەدەبىي پائالىيەتلەرنى تەشكىللەش جەھەتلەردە ھېچقانداق تەجرىبىسى ۋە ھېچقانداق بىلىمى يوق ئىدى. ئۇ تەھرىر بۆلۈمىدە، ئىلگىرى خوتەن ناھىيىلىك دارىلمۇئەللىمىندە بىللە ئىشلىگەن، ئوخشاش بەتنام بىلەن ئوخشاش قىسمەتكە دۇچار بولۇپ، ئوخشاشلا يىراق يېزا مەكتەپلىرىگە يۆتكىۋېتىلگەن شائىر روزى سايىت بىلەن يەنە خىزمەتداش بولىدۇ. روزى سايىت ئىككى يىلچە ئىلگىرى تەھرىر بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كەلگەن بولۇپ، خوتەن مائىيە مەكتەپتە ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ ئىشلەۋاتقان بۇ كىشى خىزمەتدىشى ۋە ئاغىنىسى بىلەن دائىملىق باردى ـ كەلدىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتاتتى. بۇ قېتىم مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنى تەھرىر بۆلۈمىگە يۆتكەپ كېلىشنى ئاشۇ روزى سايىت تەۋسىيە قىلغان بولۇشى، تەھرىر بۆلۈمىدە ئادەم كەملىكىنى شېپى كەلتۈرگەن بولۇشى مۇمكىن. چۈنكى شۇنىڭ ئالدىدىراق ئىلگىرىكى باش مۇھەررىر ئابدۇرېھىم ئىلاجى ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيەسىگە يۆتكىلىپ كېتىپ، روزى سايىتنىڭ يالغۇز ژۇرنال چىقىرىشىغا كەسىپ ئەھلى بولمىغانلار نازارەت قىلىۋاتاتتى. كەسىپ ئەھلى، كەسىپكە يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەك، دېگەن غوۋغا راسا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلگەن شۇ يىللاردا روزى سايىتنىڭ بۇ تەۋسىيەسى ئېقىپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ئەمدى مانا مەتقاسىم ئابدۇراخمان كونا خىزمەتدىشى ۋە ئاغىنىسى روزى سايىتقا بىۋاستە باشلىق بولۇپ قالىدۇ. دوست ـ ئاغىنىلەر ئارىسىدا، بولۇپمۇ ئەدەبىيات ساھەسىدىكى دوست ـ يارەنلەر ئارىسىدا ئەمەل ۋە دەرىجە پەرقى ئانچە ئېتىبارغا ئېلىنىپ كەتمەيدىغۇ، بۇ ئىككى ئاغىنە ئارىسىدىمۇ شۇنداق بولىدۇ. بەلكىم شۇ چاغلاردا روزى سايىت ئىلگىرى جاپىپار ئەمەت ئاكىدىن ئۆگەنگەن تەھرىرلەش ۋە ژۇرنال

چىقىرىش ئىش ـ ھالقىلىرىنى بۇ يېڭى باشلىنىغا ئۆگەتكەن بولۇشى مۇمكىن. مەتقاسىم ئابدۇراخمان يېڭى خىزمەتنىڭ تەرتىپ ھالقىلىرىنى تېزلا ئۆزلەشتۈرۈۋالىدۇ ۋە يېڭى خىزمەتكە كىرىشىپ كېتىدۇ.

ئاشۇ 1980 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرى، باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتى ساھەسىدىمۇ ئاجايىپ زور يېڭىلىقلار ئوتتۇرىغا چىقىۋاتقان مەزگىل ئىدى. كىشىلەرنىڭ ئېڭى تۇغانىنى بۆسۈپ ئۆتكەن ئۇلۇغ سۈرەك يېڭى ئىدىيە، يېڭى قاراشلارغا يوپۇرۇلۇپ بېرىۋاتاتتى. مەزمۇنى، ئىپادىلەش ئۇسۇلى يېڭى بولغان ئەسەرلەر بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئېلان قىلىنىۋاتاتتى. بولۇپمۇ ھەر يىلى ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنى بۇنداق ئېسىل ئەسەرلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە تۈرتكە بولۇۋاتاتتى. 1985 ـ يىلى يازدا، «ئۇيغۇر چىنچى قېتىملىق ئۇيغۇر ئەدەبىياتى مۇھاكىمە يىغىنى» خوتەندە ئۆتكۈزۈلىدۇ. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن يۈز نەپەردىن ئارتۇق شائىر ـ يازغۇچى قەدەم تەشرىپ قىلىدۇ. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ شۇ چاغدىكى سەركىلىرى ۋە تايانچلىرى قالماي كېلىشىدۇ. يىغىن ۋە مۇھاكىمە مىسلىسىز داغدۇغا بىلەن يېگىرمە كۈن داۋام قىلىدۇ. مانا مۇشۇ يېگىرمە كۈنلۈك پائالىيەتنىڭ تەييارلىق ۋە تەشكىللەش خىزمەتلىرىنى مەتقاسىم ئابدۇراخمان بىلەن روزى سايىت ئىككىلا كىشى ئىشلەيدۇ. ئۇلار خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللىشى ئاستىدا يىغىننى زور مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۈرىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمان مۇشۇ قېتىملىق پائالىيەت جەريانىدا، ئەدەبىي پائالىيەتلەرنى ئۇيۇشتۇرۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى ھەقىقىي تونۇپ يەتكەن بولۇشى، قويۇق ئەدەبىيات ھاۋاسى بەرپا قىلىشتا پائالىيەت ئۇيۇشتۇرۇشتىن ئۆزگە ئۇنۇملۇك ئۇسۇل يوقلۇقىنى چوڭقۇر ھېس قىلغان بولۇشى مۇمكىن. پائالىيەت ئۇيۇشتۇرغاندىلا ئۇچراشقىلى، مۇھاكىمە ئېلىپ بارغىلى، پىكىر ئالماشتۇرغىلى، يېڭى ـ يېڭى ئەسەرلەرگە ئۇل سالغىلى بولاتتى. شۇنداق قىلىپ، بۇنى ھېس قىلغان مەتقاسىم ئابدۇراخمان خوتەندىكى ئەدەبىي پائالىيەتلەرنىڭ ئاكتىپ ئۇيۇشتۇرغۇچىسىغا ـــ تەشكىلاتچىسىغا ئايلىنىدۇ. ئۇ تەھرىر بۆلۈم مەسئۇلى بولۇپ ئىشلىگەن يىگىرمە ئىككى يىلدا، ئون ئالتە قېتىم ئەدەبىي ئىجادىيەت مۇھاكىمە يىغىنى، ئون ئۈچ قېتىم نوروز بايرىمىنى كۈتۈۋېلىش ئەدەبىيات ـ سەنئەت يىغىلىشى، تۆت قېتىم تۆھپىكار ئەدىبلەر (ئون ئىككى ئادەم) ئەسەرلىرىنى مۇھاكىمە قىلىش ـ ئۇلارغا تون كىيدۈرۈش يىغىلىشى، ئون ئىككى قېتىم كىلاسسىك ئەدىبلەرنى، داڭلىق ئەسەرلەرنى ۋە قۇتلۇق كۈنلەرنى خاتىرىلەش يىغىلىشى، بەش قېتىم داڭلىق ئەدىبلەرنىڭ (ئۆتكۈر ئەپەندى، ئىمىن تۈرسۈن ھاجىم، مەمتىمىن يۈسۈپ، ئابلىمىت يۈسۈپ داموللا ھاجىم، ئازاد سۇلتان) نۇتقىنى ئاڭلاش يىغىنى، ئالتە قېتىم ئېكسكۇرسىيە ـ تۈرمۇش ئۆگىنىش يىغىلىشى، بىر قېتىم «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» نى تارقىتىش ۋە ئەدەبىيات مۇھاكىمە يىغىلىشى (شىنجاڭ بويىچە)

قاتارلىق ئەدەبىي پائالىيەتلەرنى ئۈيۈشتۇرىدۇ. ھەر قېتىمقى پائالىيەتكە كەم بولغاندا ئاتمىش ـ يەتمىش نەپەر، كۆپ بولغاندا يۈز ـ يۈز ئەللىك نەپەر (نو. رۇز بايرىمى يېغىلىشلىرىدا ئەلۋەتتە نەچچە يۈز) شائىر ـ يازغۇچى قاتنىشىدۇ. يېغىن ـ مۇھاكىمە ۋاقتى تۆت ـ بەش كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. ئۇرۇمچىدىن، قەشقەردىن داڭلىق ئەدىبلەر تەكلىپ قىلىنىدۇ. ئەدەبىي پائالىيەتلەر بەزى يىللىرى ئىككى قېتىم، بەزى يىللىرى ئۈچ ـ تۆت قېتىمغا يېتىپ، خوتەندە. كى ئەدىبلەرنىڭ بايرام ۋە مەكتىپىگە ئايلىنىدۇ. باشقا ۋىلايەت ئەدىبلىرىنى ھەۋەسلەندۈرۈۋېتىدۇ. ئەگەر يۇقىرىقى ئەدەبىي يېغىلىشلارغا ئادەتتىكى ۋاقىتلاردىمۇ ھەرقايسى جايلاردىن كېلىپ ـ كېتىۋاتقان شائىر، يازغۇچى، ئا. لىم ـ ئۆلىمالارنى كۈتۈۋېلىش كىچىك يېغىلىشلىرىنى قوشىدىغان بولساق، خوتەندىكى ئەدىبلەر يېغىلىشلىرىنىڭ سانى ئىككى ھەتتا ئۈچ ھەسسە كۆپە. يىدۇ. بۇنداق كۆپ ئەدەبىي يېغىلىشلار قويۇق ئەدەبىيات ھاۋاسى پەيدا قىلمە. سۇنمۇ؟ مۇشۇ يېغىلىشلارنىڭ ھەممىسىنى مەتقاسىم ئابدۇراخمان تەشكىللە. دۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ مۇشۇنداق ئەدەبىي پائالىيەتلەرنى تەشكىللەپ يۈرۈشىنى، نۇرمۇھەممەت توختى 1983 ـ يىلىدىلا «قۇرۇلمىغان يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ سايلانمىغان رەئىسى ئەدەبىي پائالىيەت ئۈيۈشتۇرماقتا» دەپ خەۋەر قىلغانىدى. كېيىنرەك مۇشۇ ئەدەبىي يېغىلىشلار توغرىسىدا يازغۇچى داۋۇت مەتنىياز «ئەدىبلەر بايرىمى» سەرلەۋھەسىدە ئۇزۇن بىر ئەدەبىي ئاخ. بارات يېزىپ، ئاشۇ ھېچبىر باشقا ۋىلايەت ۋە شەھەردە كۆرۈلمىگەن بۇنداق كۆپ ئەدەبىي يېغىلىشلارنى نۇقتىلىق بايان قىلىدۇ. ئۇ يازمىسىدا «مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ مۇشۇ جەھەتتىكى تۆھپىسىنى ئېتىراپ قىلماسلىققا ھېچ. كىمنىڭ ۋىجدانى يول قويمايدۇ»، «ئەگەر خوتەندىكى ئەدەبىيات قوشۇننىڭ تەشكىلاتچىسى مەتقاسىم ئابدۇراخمان بەل قويۇۋېتىدىغان بولسا، بۇ ئىش (ئە. دەبىي يېغىلىشلار) ئۇزۇلۇپ قېلىشى مۇمكىن (ئىدى)» دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ. بەرھەق راست، ۋاھالەنكى، مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ ئۈيۈشتۇرمەن دېيىشى بىلەنلا ئەدەبىي پائالىيەتلەرنى ئۈيۈشتۇرۇپ كەتكىلى بولىدىغان ئوڭاي ئىش ئەدە بولسۇن؟ ئالدى بىلەن يېغىلىش ئۈيۈشتۇرۇش توغرىسىدا دوكلات ـ ئىل. تىماس يېزىپ، ئون قېتىم سۆيلەپ رۇخسەت ـ ئىجازەتنامە ئېلىش كېرەك. رۇخسەت ئالغان بىلەنلا ئىش پۈتمەيدۇ. يېغىن خىراجىتى ئەدە؟ ئەدىبلەرنىڭ تامىقىغا، ياتىقىغا پۇل كېرەك. ئاددىي ياتاقتا ياتسا، تېخى ئاخىرىدا كاتتا زىيا. پەت بەرمەسە ماي تارتىپ قالىدىغان تاۋى نازۇك ئادەملەر ئۇ. يېغىن ئاچىدە. غانغا زال، يېغىنغا ئاپىرىپ ـ ئەكېلىدىغانغا ماشىنا ـ قاتناش قورالى كېرەك. ئۇ يەرلەرگە پىيادە بارالمايدۇ يازغۇچى ـ شائىر دېگەن. ھەممىسگە پۇل كې. رەك. مەتقاسىم ئابدۇراخمانغا ئاتىسىدىن ئون بەش چارەك ئالتۇن مىراس قال. غان ئەمەس، يېغىن خىراجىتىنى چۆنتېكىدىن چىقىرالمايدۇ. ھۆكۈمەتنىڭ ژۇرنال چىقىرىشقا بەرگەن پۇلى ئىنچىكە ھېسابلاشنىڭ نەتىجىسى بولۇپ،

باشقا ئىشلارغا سىنىت ئاشمايدۇ. پۇل نەدە؟ مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ پائالىيەت ئۈيۈشتۇرۇش جەريانىدىكى زۆرۈرىيەتلەرنى ھەل قىلىمەن دەپ چاپقان يوللىرى. نى ھېسابلاپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس. پۇل باشقۇرغۇچى ۋە پۇلدارلار ئالدىدىكى سارغىيىشلىرىنى تەسۋىرلەپ بولۇش مۇمكىن ئەمەس. ئەمما ئۇ باشتىن - ئا- خىر زادىلا بەل قويۇۋەتمەيدۇ. يىغىلىش ئۈيۈشتۇرۇشىنىڭ يېڭى يوللىرىنى — ھەمكارلىشىپ پۇل چىقارغۇچىلارنى تاپىدۇ. بۇلار ناھىيەلەرنىڭ ھاكىملىرى ئىدى. ناھىيەئىلەرنى تونۇشتۇرىدىغان ئەسەرلەرنى يازمىز، نەتىجەئىلەرنى مەد- ھىيەلەيدىغان شېئىرلارنى دېكلاماتسىيە قىلمىز، دېسە كىمنىڭ قۇلىقىغا خۇشياقمىسۇن؟ ئۇلار خىراجەتنىڭ بىر قىسمىنى چىقىرىشقا ماقۇل بولۇشى- دۇ. شۇنداق قىلىپ 1993 - يىلىدىن باشلاپ، ۋىلايەت مەركىزىدە، ئىككى يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ كەلگەن ئەدەبىيات مۇھاكىمە يىغىنى بىلەن، ھەر يىللىق نورۇزنى كۈتۈۋېلىش يىغىلىشى ناھىيەلەرگە يۆتكىلىدۇ. چىرىغا، قارىقاشقا، گۇمىغا يۆتكىلىدۇ. ئەلۋەتتە يىغىلىش ئالدىدا مەتقاسىم ئابدۇراخ- مانىنىڭ ناھىيەلەرگە يەتتە قېتىم بېرىپ، ھاكىملارنى ئەيۋەشكە كەلتۈرۈشىگە، ئىشلارنى ماسلاشتۇرۇشىغا توغرا كېلىدۇ. يەتكۈچە يول جاپاسى تارتىدۇ. قاد- ناش ھادىسىگىمۇ ئۇچرايدۇ. شۇنداق بولسىمۇ، ھەر ھالدا ئىشلار ئەمدى ئۆز ئىزىغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. «غورا - غورىنى كۆرۈپ ئالا بولىدۇ» ئەمەسمۇ، قايسى ناھىيە ئارقىدا قېلىشنى خالىسۇن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە 1997 - يىلى شۇ چاغدىكى ۋالىي «يىللىق ئەدەبىي يىغىلىشلارنى ھەر يىلى بىر ناھىيە مەسئۇل بولۇپ ئۆتكۈزسۇن» دەپ يوليورۇق بېرىدۇ. ناھىيەلەرنىڭ قاتارىغا چوڭ شىر- كەتلەرمۇ قېتىلىدۇ. يىللىق ئەدەبىيات مۇھاكىمە يىغىنىنى ھەر يىلى بىر نا- ھىيە ياكى شىركەتتە ئۆتكۈزۈش تۈزۈمگە ئايلىنىدۇ ۋە تاكى مەتقاسىم ئاب- دۇراخمان پېنسىيەگە چىققانغا قەدەر داۋاملىشىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ ئۈيۈشتۇرۇشى ۋە تەشكىللىشى بىلەن يازغۇچى - شائىرلار بايرىمىلا بولۇپ كەلگەن نورۇز بايرىمى ئاستا - ئاستا ئومۇمىي خەلقنىڭ بايرىمىغا ئايلىنىدۇ. ئەڭ مۇھىمى نورۇز بايرىمى ئەمدى خوتەن ۋىلايىتىدە ھۆكۈمەت باشچىلىق قە- لىدىغان، ھۆكۈمەت تەشكىللەپ ئۆتكۈزىدىغان رەسمىي بايرامغا ئايلىنىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ تەشكىلاتچىلىقىنىڭ نەتىجىسى ئىككى يىغىلىشنىڭ تۈزۈمگە ۋە بايرامغا ئايلانغانلىقىدىلا ئەمەس، بەلكى خوتەن ۋىلايىتىنىڭ ئەدە- بىيات ئىشلىرىنىڭ كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە تەرەققىي قىلغانلىقىدىمۇ ئىپادىلە- نىدۇ. 1983 - يىلى «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى ئەتراپىغا ئۈيۈشقان ئاپتورلار سەكسەن - توقسان نەپەر ئەتراپىدا بولغان بولسا، ئاشۇ زور كۆلەملىك ئەدەبىي پائالىيەتلەر قويۇق ئەدەبىيات ھاۋاسى يارىتىلىشىغا كېيىنكى 2003 - يىلىدا ئاپتورلارنىڭ سانى ئۈچ يۈز - تۆت يۈز نەپەردىن ئاشىدۇ. پېشقەدەم ئەدەبلەر قاتارىغا زور بىر تۈركۈم تالانتلىق، ياش شائىر - يازغۇچىلار قېتىلىدۇ. «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنى پەسىللىك ژۇرنالدىن قوش ئايلىق ژۇرنالغا ئۆزگەر-

تىشكە توغرا كېلىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ سۈپىتى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، خەلق ياقتۇرۇپ ئوقۇيدىغان كۆپلىگەن ئەسەرلەر مەيدانغا كېلىدۇ. بۇ جەريانداا مەتقاسىم ئابدۇراخمان يەنە كادىرلار تارماقلىرىنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ مۇھەررىر كوچىنى تولۇقلايدۇ. يېڭىدىن ئوچ نەپەر تالانتلىق ياشنى تەھرىرلىككە يۆتكەپ كېلىدۇ. ژۇرنالىنىڭ پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خوتەن ژۇرنالىنىڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنى قۇرۇشقا مۇۋەپپەق بولىدۇ. ھەرقايسى نامەلۇم قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، گۈما، چىرا، قاراقاش، كېرىيە نامەلۇم ناھىيىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم قىلىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. مەتقاسىم ئابدۇراخمان «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا ئىشلىگەن دەسلەپكى يىلدا، ئەدەبىي پائالىيەتلەرنى تەھرىر بۆلۈم نامىدىن ئۇيۇشتۇرسا، كېيىنكى يىلدا يازغۇچىلار جەمئىيىتى نامىدىن ئۇيۇشتۇرىدۇ. مەيلى ئونى مۇئاۋىن رەئىس ياكى باش كاتىپ دەپ ئاتىسۇن، ئەمەلىيەتتە يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئىشلىرىغا ئەملىي يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئادەم يەنىلا مەتقاسىم ئابدۇراخمان ئىدى. مەتقاسىم ئابدۇراخمانىنىڭ تەشكىلاتچىلىقى يەنە ژۇرنال سەھىپىلىرى ئوچۇن ئەسەر ئۇيۇشتۇرۇش، كادىرخانىچىلار ۋە زەردارلارنىڭ قوللىشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاش ـ مۇكاپاتلاش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىش، ژۇرنالدا تۆھپىكار ئەدىبلەرنى رەسىملىك ياكى چۈشەندۈرمە قىلىپ تونۇشتۇرۇش، ساقسىز ياكى ياشىنىپ قالغان ئەدىبلەرنى يوقلاش، ئاخىرەت سەپىرىگە كەتكەنلەرنى ئۇزىتىش قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ كۆزگە چېلىقىدۇ. ئۇنىڭ بۇ تىرىشچانلىقلىرى خوتەندىكى ئەدىبلەر ئارىسىدا باشقىلار زوقلانغۇدەك ئۆم ـ ئىناقلىقنى، ھەمكارلىق ـ ئىتتىپاقلىق ۋەزىيىتىنى يارىتىدۇ. خوتەندىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنىڭ ئاشۇ يىللاردىكى مىسلىسىز گۈللەپ ياشنىشىنى ئاشۇ ئۆم ـ ئىناقلىقنىڭ نەتىجىسى دېمەي مۇمكىن ئەمەس. مەتقاسىم ئابدۇراخمان جاپا ـ مۇشەققەت، خورلۇق ۋە تاپا ـ تەنە، پىتنە ـ پاساتلاردىن قورقماي ئۇيۇشتۇرغان ئەدەبىي پائالىيەتلەرنىڭ نەتىجىسى دېمەي مۇمكىن ئەمەس. مەتقاسىم ئابدۇراخمانى تىنىم تاپماس ئەدەبىيات پائالىيەتچىسى ۋە تەشكىلاتچىسى دېگىنىمىزنىڭ ئاساسلىرى ئەنە شۇ. ئەمەلىيەتتىمۇ مۇشۇنداق بىر خالىس پائالىيەتچى ۋە تەشكىلاتچى بولمىسا، قىلىشقا تېگىشلىك، قىلىش مۇمكىن بولىدىغان نۇرغۇن ئىشلار قىلىنماي قالىدۇ ئەلۋەتتە.

پەزىلەتلىك ئادەم

ئوتتۇرا بوي، غوللۇق، سەمرىپ كەتمىگەن، بۇغداي ئۆڭ، قاڭشارلىق مەتقاسىم ئابدۇراخمان دائىم قاپىقىنى تۇرۇپ يۇرگەندەك تەسىرات قالدۇرىدۇ

ئادەمدە. چوڭ ۋە سەل چوڭقۇر كۆزلىرى ھومىيىپ قارىغاندەك، ھىم يىمىرىلگەن لەۋلىرى مەڭگۈ ئېچىلمايدىغاندەك تۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭ قاقاھلاپ كۈلگىنىنى، ئېچىلىپ - يېيىلىپ يۈرگەنلىكىنى كۆرگىلى بولمايدۇ. ئۇزاق يىللار ئىلگىرىلا خىزمەتدىشى جالالدىن بەھرامنىڭ ئۇنىڭ چىرايىنى ماكسىم گوركىنىڭ فوتو سۈرىتى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، ئۇنى «گوركى چىراي» دەپ ئاتىغانلىقى ۋە دائىم «گوركى» دەپ چاقىرغانلىقى، شۇ سەۋەبتىن. ۋاھالەنكى، مەقاسىم ئابدۇراخمان تا ھازىرغىچە گوركىدەك شاپ بۇرۇت قويغىنى يوق. ئىشقىلىپ ئۇ ئانچە ئىسسىق چىراي ئادەم ئەمەس. كەم سۆزلۈكى، ئىش - ھەرىكەتتىكى ئېغىر - بېسىقلىقى، ھەزىل - چاقچاقلاردىن يىراقلىقى ئۇنىڭ قەلبىدىكى قاينىاق مېھىر - مۇھەببەتنى، ساداقەت - ۋاپادارلىقنى يوشۇرۇپ تۇرىدۇ. يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنىمۇ يوشۇرۇپ تۇرىدۇ. ئاشۇ يوشۇرغۇچى ئۆز نۇقتىدە بىر خىل جىددىي، ئەستايىدىل، دۇرۇس، تەلەپچان ئوبرازنى، ئىززەت - ھۆرمەتكە بەكلا ئېتىبار بىلەن قارايدىغان ئوبرازنى نامايان قىلىدۇ. ناتونۇش كىشىلەرنىمۇ مۇئەللىم دەپ ھۆرمەتلەشكە مەجبۇر قىلىدىغان سۈر ئەنە شۇ بولۇشى مۇمكىن. تونۇش ۋە ناتونۇش كىشىلەرنىمۇ ئۇنىڭغا بىگۇمان ئىشىنىشكە ئېلىپ بارىدىغان تەرەپمۇ شۇ بولۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇ ئىشىنىشكە بولىدىغان، ھەرقانداق سۆز - سىرنى ئىشىنىپ ئېيتقىلى بولىدىغان، ھەرقانداق ئىشنى ئىشىنىپ تاپشۇرغىلى بولىدىغان ئادەم. ئۇنىڭ ئەل - ئاغىنە، دوست - يارەنلىرىنىڭ كۆپ بولۇشىنمۇ ئاشۇ ئىشەنچ پەيدا قىلغان. ئۇ يوقلاپ تۇرىدىغان دوست - يارەنلەر كۆپ بولغاندەك، ئۇنى ئىزدەپ تۇرىدىغان ئەل - ئاغىنىلىرىمۇ شۇنچە نۇرغۇن. ئۇنى ئۇزاق يىللار ئىلگىرىكى ساۋاقداشلىرى، ئۇزاق يىللار ئىلگىرىكى خىزمەتداشلىرى، ئۇزاق يىللار ئىلگىرىكى ئوقۇغۇچىلىرىغىچە يوقلاپ تۇرىدۇ. بېيىپ بېشى ئاسمانغا تاقاشقۇدەك بولغانلىرىمۇ، ئەمەل تۇتۇپ قورسىقى تاغاردەك يوغىناپ كەتكەنلىرىمۇ، ئادەتتىكىچە، ھەتتا مۇقىم كىرىمسىز قالغانلىرىمۇ يوقلاپ تۇرىدۇ. مۇشۇ ھەقتە ئۇنىڭ قىرىق تۆت يىللىق جۇپتى گۈلئەۋزەل خانىم: «ئەگەر مۇز قاپاق بولمىغان بولسا، ئوقۇغۇچىلىرى قانچىلىك ھۆرمىتىنى قىلاتتىكىن - تاڭ، ئوتتۇز - قىرىق يىل ئۆتكەن بولسىمۇ يوقلاپ كېلىدىغانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدۇ» دېگەن گەپنى ئېيتقان. مېھىر - مۇھەببەت، ياخشىلىق، كۆيۈنۈش دېگەنلەر پەقەت سۆز ۋە چىرايدىلا ئىپادىلەنمەيدۇ. ئۇ بىر قاراش، بىر تەلەپ، بىر يېتەكلەش، بىر كىچىك ئىش ئارقىلىقمۇ ئىپادىلىنەلەيدۇ. ئاشۇ يىلدىكى قوغلاپ تۇتۇشتا «ئەگرى ساي» دا تۇتۇلۇپ، كۆن تاسمىنىڭ تەمىنى راسا تېتىغان «قاچقۇن» كېيىن يېزا كادىرى بولغانىدى. ئۇ يوقلاپ كەلگەندە ئېيتقان: «شۇنداق قىلىپ بولسىمۇ مەكتەپكە ئەكىرمىگەن، ئاشۇنداق چىڭ تۇتمىغان بولسىلا، ئوقۇپ ماڭاشلىق بولالمىسمىز نەدىكى ئىش دېسىلە، ئاشۇ قېتىمقى تاياقلىرىغا رەھمەت ئېيتسام بولىدۇ...» دېگەن سۆزلەر گۈلئەۋزەل خانىمنىڭ ئېسىدە. ھازىرمۇ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ھەر يىلى يازدا ئۇلارنىڭكىگە ئويىنغىلى چىققاندا ئاشۇ ھەقتە پاراڭ بولۇپ تۇ-رىدۇ. چاقچاقلار پاراقلىغان كۈلكىلەرنى ھاسىل قىلىدۇ. مەتقاسىم مۇئەللىم بوش كۈلۈمسىرەيدۇ. نېمە دەيمىز؟ ئاشۇ بىر قېتىملىق تاسما بىلەن ساۋداش-قىنىڭ نېمىگە ئۇندىگەنلىكىنى، ئۆزىنى قايسى ئىقبالغا ئېلىپ كىرگەنلىكىنى «قاچقۇن» ئۆزى چۈشەنگەندەك، بىزمۇ بۇ يەردە تەلەپ، ئۇندەش يۇزىسىدىن ئە-دەپلەشنىڭ ۋە ئېيتىلغان قاتتىق گەپلەرنىڭ بەزىدە مېھىر ـ مۇھەببەتكە، ھۆرمەتكە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى ھېس قىلمىشىمىز مۇمكىن. ۋاھالەنكى ئۇنداق قوپاللىق مەتقاسىم ئابدۇراخمان ھاياتىدا پەقەت بىرلا قېتىم يۈز بەرگەن ئىش، خالاس. مەتقاسىم ئابدۇراخمان ئەمەلىيەتتە ناھايىتى چىقىشقاق ۋە مۇلا-يىم، ۋاپادار ۋە ساداقەتمەن. ۋاپادارلىق ۋە ساداقەتمەنلىك باغچىسىدا دوست ـ يارەنلەرنىڭ دائىم سەيلانىلەر قىلىپ تۇرۇشى، گۈلىستاندا بۇلبۇل يايرىغان-دەكلا بىر ئىش ئەمەلىيەتتە. ئۇنىڭ دوست ـ يارەنلىرىنىڭ كۆپ بولۇشىنى ھەرگىز ئاشۇ ۋاپادارلىق ۋە ساداقەتمەنلىكتىن ئايرىپ قارىماسلىق كېرەك ۋە لېكىن ۋاپادارلىق ۋە ساداقەتمەنلىك ـــ پەقەت دوستلار ئۇچۇنلا! مەتقاسىم ئاب-دۇراخمان ئۆز رەقىبلىرىگە زادىلا يول قويۇپ باققان ئەمەس. ئۇنىڭ مۇھەببەت ـ نەپرىتى ناھايىتى ئېنىق بولۇپ، ھەر قانداق خۇشامەتچىلىك، تىل ياغلىمىلىق-تەك ئىللەتلەردىن بەك يىراق. شائىر ياسىن زىلال: «مەتقاسىم ئابدۇراخمان ۋىجدان ئالدىدا سۆكۈلمەي، شۆھرەت ئالدىدا پۈكۈلمەي، قارىغىش ـ ھەسەتلەر-نى كۆزگە ئىلماي، ئاجىزلارغا كېرىلمەي، كاتتىلارغا ئېگىلمەي ياشاپ كەلگەن يازغۇچىدۇر» دەپ يازغىنىدا، ئۇنىڭ ئاشۇ تەرەپلىرىنى نەزەردە تۇتقان. شۆھرەت ۋە ئىمتىياز ئالدىدا، رەقىب ۋە پىتنىخورلار ئالدىدا ۋىجدانىنىڭ پاكلىقىنى ساقلاپ قېلىش ـــ ئەڭ ئېسىل ئادەملىك پەزىلەت ئەمەلىيەتتە. مەتقاسىم ئاب-دۇراخمانىنىڭ پەزىلەتلىك ئادەملىكى، يەنە ئۇنىڭ ۋاپادار ئەر، مېھرىبان، تەلەپ-چان ئاتا ئىكەنلىكىدىمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ راۋۇرۇس بەش ئوغۇلنى جەمئىيەتكە تەقدىم قىلدى. ئۇ مۇئەللىملىك سالاھىيىتى بىلەن ئوقۇغۇچىلىرىدىن، يازـ غۇچىلىق سالاھىيىتى بىلەن ئەسەرلىرىدىن، تەشكىلاتچىلىق بىلەن نەتىجىلە-رىدىن، ئاتىلىق سالاھىيىتى بىلەن ئوغۇللىرىدىن پەخىرلىنىشكە ھەقلىق. ئۇنىڭ ئاتمىش بەش يىللىق ھاياتى ھەرگىز بىكارغا ئۆتمىدى. كېيىنكى ئۆمرى يەنە پەخىرلىك تۇيغۇلار ئىچىدە داۋام قىلغۇسى. سالامەت بولسۇن!

نەسرلەر

مەتتۇرسۇن سۇلايمان

يازغۇچى مەتتۇرسۇن سۇلايمان 1946 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىنىڭ سىيەك يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1958 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە سىيەك باشلانغۇچ ۋە شەنبەبازار ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇغان. 1968 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، يېزىغا قايتا تەربىيە ئېلىشقا چۈشكەن. 1972 ـ يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن، ئاتچان يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. 1981 ـ يىلىدىن 2007 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە خىزمەت قىلغان. ھازىر دەم ئېلىشتا.

يازغۇچى مەتتۇرسۇن سۇلايمان 1981 ـ يىلىدىن باشلاپ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە كىرىشكەن بولۇپ، «ئۇ كىم»، «سەمەندەر»، «زەمزەم بۇلاق خاتىرىسى» قاتارلىق ھېكايىلىرى بىلەن جامائەتچىلىككە تونۇلغان. ھازىرغا قەدەر 50 پارچىدىن ئارتۇق ھېكايىسى، «ئىككى تەقۋادار»، «شاۋقۇنلۇق گۈگۈم» ناملىق ھېكايىلەر توپلاملىرى نەشر قىلىندى. بىر قىسىم ئەسەرلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىندى. يەنە بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشتى. ئۇ نەتىجىلىرىگە ئاساسەن، ئىلگىرى ـ ئاخىرى بولۇپ، «جۇڭگو ئالىملىرى قامۇسى»، «مەشھۇر ھازىرقى زامان مائارىپچىلىرى قامۇسى» قاتارلىق قامۇسلاردىن ئورۇن ئالدى.

ئۇ جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ، جۇڭگو مائارىپ ئوقۇتۇش، تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. ھازىر ئۇ «شاۋقۇنلۇق گۈگۈم» ناملىق رومانىنى نەشرگە تاپشۇرۇش ئالدىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

كېرىيە

كېرىيە قەدىمىي ئەزىم يۇرت، بۇيۇك تەكلىماكانىنىڭ جەنۇبىي ئوتتۇرا ئېتىكى، كېرىيەلىكلەرنىڭ گۈللۈك بېغى، گۈلىستان جەننىتى، مەرىپەت نۇرى بىلەن چاقنىغان ساخاۋەتلىك جاي. ئۇنىڭ قىرىق مىڭ كىۋادرات كىلومېتىر ـ

www.uyghurkitap.com

دىن ئارتۇق كۆلىمى، ئابىھايات زەمزەم سۇيى بىلەن تويۇنغان، تۆپرىقى بىباھا گۆھەر. تەكرىتىغى ئالتايغا ئوخشاش غالىبانە شۆھرىتى، قاراقۇرۇم تېغى ئاجايىپ مۆجىزىسى، مۇقەددەس سېپىلى، كىلىماتىنىڭ ئۇنىڭغا سۇغىتى. مەشھۇر تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ خوتەن، يەكەن، تارىم، چەرچەن، كۆنچى ئېقىنلىرى. دەك كېرىيە دەرياسى ئۇنىڭ تومۇرى، تىنىدىكى قان. ئۇ شۇرلايدۇ، گويا يار قىن سىمفونىيەدەك ئابىھايات سۇيى، ئاپپاق سۇتى، يېشىل يايلاق، گۈزەل بوستانلىق، شېرىن ـ شەربەت مېۋىلىرى بىلەن تەكداشسىز سانالغان ئىقلىم، قەدىمكى يىپەك يولى ئۆتكى، هەممىنى ئەللەيلىتىپ ئۆستۇرگەن ماكان.

زامانىنىڭ تەبەسسۇمى ئۇنىڭ كۈلكىسى. غۇر ـ غۇر شامال ئۇنىڭ چاچلىرىنى يېنىك ـ يېنىك يەلپۈتتى، ئاپپاق تاغ چوققىلىرى كۈمۈشتىن بېزەك تاقىدى. يېشىل ئوتلاق شەپەق رەڭگىدە قىزىرىپ، كۆكۈچ تاۋلاندى. ئات، قۇلان، كېيىكلىرى، ئەتىۋارلىق قۇش ـ قانات، ياۋايى مەخلۇقاتلىرى بەشىنى ئاسمان قىلىپ ئۇلۇغ تىندى. ساھىلى مەخمەل، دۇردانە ـ دۇردانە چېچەك. شېشىدەك تىنىق، قاشتېشىدەك سۇزۇك، زۇمرەت سۇيىدە بېھى، ئالما، لالە ـ رەيھان يۇيۇنۇپ تارايدى. ھەر گىياھ، تاش توپىسى قىممەتلىك ئىپار، چەكسىز قۇملۇق، ئېگىز تاغ. تېغى، چۆلى، نېفىت، گازدىن بېشارەت، قۇملىرى ـ ئۇران، ئالتۇن، مىس، تۆمۇر، تۇز، ئەفىدۇنپىركون، تېتان، تورمالىن، روكېل، ئاپاتىت، كۇۋارتسلاردىن، دېرەك. بارلىق تاغ، دالا، ئېتىز قىرلىرىدا قارا ئالتۇن، ئاق ئالتۇن، سۇيۇق ئالتۇن داۋالغۇدى. گويا پۈتمەس ـ تۈگىمەس خەزىنىدەك. ئۇ كېرىيەلىكلەرنىڭ بەخت تەلىيى، بەرىكىتى، رىزقى.

نېمىدېگەن ئېسىل ئىقلىم، خۇدا نەزەر تاشلىغان جاي، ساھىلى جاۋاب قىلدى، قاشتېشى، گىلەم ماكانى ـ خوتەن؛ ئات، ئالما ماكانى ـ ئىلى، گىزىر، ئۈزۈم ماكانى ـ تۇرپان، شوخلا ماكانى ـ كورلا، گۈرۈچ، ياڭاق ماكانى ـ ئاقسۇ، ئەنجۈر ماكانى ـ ئاتۇش، تۈگە، چىلان ماكانى ـ قومۇل، يىپەك ماكانى ـ يەركەن بىلەن بىزنىڭمۇ تىرىشساق تەڭ تۇرغۇچىلىكىمىز، ئېشىپ چۈشكۈچىلىكىمىز بار. قاغىلىق، چىرا، يېڭىسار، نىلقا، تاشقورغان، كۆچا، باغراشنىڭ ئانار، پىچاق، ئارقار، قوتاز، بېلىق، بادام، ئەلتېرىلىرى بىزدىمۇ كەم ئەمەس، دەريا بويى يېزىسى ئالاھىدە مۇھىت رايونى، توشقانزەدىكى، قىزىلگۈل بازىسى يەنە جەلپىكار قۇش مۇنار. ئاشۇ قۇش مۇنار جاھان ئەينىكىدە بىر كۈنى تېخىمۇ، چوقۇم جۇلا كېرىيە، باياشاتلىق، شاد ـ خۇراملىق، بەخت ـ سۇلتانلىق، شۇڭا ئاپىرىدىدۇر بۇ ئەزىز تۇپراق.

چۈش

چۈش كۆرۈپتىمەن، قانداق باغ، كىمگە، نەگە تەۋە ئىكەنلىكىنى بىلمەي-مەن. ئارتۇق ھەۋەس، پەۋقۇلئاددە تەشنالىق مېنى بۇ باغقا ئېلىپ كىرگەنىدى. كىمدۇ بىرى ئۈچ تال شاپتۇلنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ: «ئال، بالام، كىچىك بالا دېگەننىڭ يېگۈسى كېلىدۇ، ئۆزى تاتلىق، روھىڭنى ئۇرغۇتىدۇ» دېدى. تەم تې-تىغاچ باراڭلىق ئاربىسىنى ئايلاندىم. ئۇينىاق كۆزلىرىم ئېگىزدە - پەستە، ئالدى - كەينىمدە توختاۋسىز چاپىدۇ، نوتا ئۈستى خۇددى كۆكتىن تارقىغان سان - ساناقسىز چاچرانما مەرۋايىت ئىدى. ئالاھىدە يۇرۇشلەشتۇرۇلگەن تەرەپ - تەرەپ ئېرىقچە ئاقىدىغان سۇيى سىمابتەك لىغىرلاپ، كۆمۈشتەك رەڭدار ياپراقلارغا تەڭگىسىمان نۇرلار چاچاتتى. قويۇق سايە قۇياش تەپتىنىڭ تەبەس-سۇملۇق جىلۋىسىدىن خىجىللىنىپ ئۆزىنى كەينىگە تارتاتتى. سول تەرەپتە باراقسانلىق بىر تۈز، سۇس بىنەپشە رەڭلىك مېۋىلەر بىلەن تولغانىدى. ئوڭ تەرەپتە ياقۇت رەڭگى ئالغان قىزغۇچ سېرىق ئالمىلار شەبنەم تامچىغان كەھ-رىۋا جامدەك خىلمۇخىل يالتىراپ كەتكەنىدى. ئۈدۈلۈمدىكى قاتار - قاتار تەك باراڭلىرى، ساپاق - ساپاق ئۈزۈمدە ئۈنچە - مارجاندەك تاۋلىناتتى. ئۇ قاتتى-كى قوش - قوش ئانار دانىلىرى ئوتتۇرىسىدىن يېرىلىپ، ئىللىققىنا كۈلۈمسىرەتتى.

بىپايان زېمىن، گۈزەل تەبىئەت سېخىي نېمەت كۆكسىنى كەڭ ئاچىدۇ. دائىملىق مېھمىنى ــ پەسىل قۇشلىرى باغقا كېلىدۇ. ساماۇ ھەتتا لەرزىلىك تەۋرىنىپ تەبەسسۇم قىلىۋاتقان ئالما، ئۆرۈك، بېھى، ئەنجۇر، شاپتۇللىرىغا تويماستىن زوقلىنىپ ساقاللىرىنى سىيپايدۇ. زېمىن سېخىي يار ئىللىق، ھۇسۇلى لەززەتلىك سوۋغىسىنى تېزرەك تەقدىم قىلىشقا ئالدىرايدۇ. ھېلىقى لەۋ سۈرۈخلۇق كۈلكىسىنى ياپالمىغان ئانارغا قاراپ ئىختىيارسىز كۈلۈپ تاشلىدىم. ئۇھا!... شۇ كۈلۈش بىلەن ئۆزۈمۇمۇ ئويغىنىپ كەتتىم. نېمىنى كۆردۈم؟ قايسى باغ؟ خىيالىمنى ئاختۇرۇپ باقسام، كۆرگىنىم ئەسلىي ئوقۇغان مەكتىپىمنىڭ بۇك - باراقسان بېغىكەن، راست، بۇ ساپ ھاۋالىق مەكتەپنىڭ سىنىپ بىناسىنىڭ ئالدى - كەينىدە ئاشۇنداق يولمۇيول بۆلۈنگەن توسۇقسىز بېغى بار ئىدى. ئەمەلىيەتتە مېۋىلىكمۇ باغ، مەكتەپمۇ باغ، دېھقان بىلەن ئو-قۇتقۇچىنىڭ پەرقى پەقەت قەلەم بىلەن كەتمەندە. ھەر ئىككىلىسى پەرۋىشكار، بايىقى شاپتۇل تۇتقۇزغۇچى ماڭا تونۇشلۇق، كۆيۈمچان ئوقۇتقۇچى ئىدى. چۈش رېئاللىق ئەمەس، رېئاللىقمۇ ئۇنىڭ ئەكسى ئەمەس، يەنە چۈشۈمگە قايتقۇم كەلدى. قايتقانسېرىم بالىلىق ھېسلىرىم تېخىمۇ ئۇلغىيىپ، شۇ مەكتەپ، شۇ مەرىپەت ئوچىقى كۆز ئالدىمدا يېڭىباشتىن تىرىلدى.

www.uyghurkitap.com

باهار سۈيى

سىم ـ سىم يامغۇر ياغدى. كۆل ـ كۆلچەك، دەريا ـ ئېقىن نۇرسىمان ئۇنچە ـ مەرۋايىت بىلەن بېزەلدى. ئېرىق ـ ئۆستەڭ رەڭدار شارقىراتما، ئۇ ـ نىڭدىن يەلپۇنگەن نەپىس شايى يەر باغرىنى پۈۋلەپ قۇچاقلىدى. تەبىئەت يەـ قىملىق، تەبىئەت سېخىي، دەل ـ دەرەخ، ئۆسۈملۈك، ئورمان زوقلۇقتا شـ ـۇرلاپ تەبەسسۇم قىلدى، مال ـ ۋاران، ھايۋانلار ئەركىلەپ، ئويناقلاپ كۆكتە ساما ئويندى. مەۋجۇتلۇق ـــ سۇ، شۇ سۈدىن ۋۇجۇدىغا يەتكەن قان جىمى ھا ـ ياتلىق ھەربىتىنىڭ تۇرقىغا روھ، جىسمىغا تىنىق بەرگەنىدى.

بىر بېسىپ ـ ئىككى بېسىپ تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ئۆگزىسىگە چىقىپ قالغانلىقىمنى تۇيماي قالدىم. ئەمدى يامغۇر توختىغان، قۇياش ئاسمان يوچۇـ قىدىن پەسكە سىيرىلىپ، زېمىننىڭ يۈرەك سوقۇشىنى تىڭشاۋاتاتتى. قايتا لالىزار گۈلشەن كۆرۈندى. بىر تال ياپراق بەرگىدە بىر تامچە سۇ يالىلداپ تۇراتتى. ئۇ خۇددى بىر شەبنەم، ئۇنىڭدىن قايتقان قۇياش ئەكسى خاسىيەتلىك زۇمرەت ئېقىنىنىڭ قۇرۇماس قاينامىلىق دولقۇنىنى ئەسلىتەتتى. بۇنىڭغا قاراپ «تامچىدىن دەريا ـ قانال، دېڭىز ھاسىل بولىدۇ» دېگەن كونا گەپ يادىمغا كەلـ ـدى ھەم بۇنىڭغا «ئەگەر ئاشۇ تامچە يىغىلمىسىچۇ؟ ئىسراپ قىلىنىسىچۇ؟ ئاسراش، قوغداش ئېڭى بولمىسىچۇ؟» دېگەنلىرىمۇ قوشۇپ قويغۇم كەلدى. مەـ ـۇزارلىق، گىياھزارلىق، ئورمانزارلىق كۆز يەتكۈسىز كەڭ چەكسىزلىك، مەخمەلدىن تون كىيگەن يايلاق، كۆپكۆك دالا، ئاپپاق شايىدىن تاج كىيگەن مەڭگۈلۈك چوققا، ئۇيۇق لېۋى زېمىننى سۆيۈپ، يېشىللىق ھۆسنىدە تېخىمۇ كۆركەم جۇلالىنىپ كەتكەنىدى. ئۇيۇق بىلەن زېمىن دۇنيانىڭ ئاستىن ـ ئۈستۈن ئىككى كالىپوكى، يەنە كېلىپ، بۇ ئىككىسىنىڭ ئارىلىقى ـــ ياشاش ئارىلىقى، ئاشۇ ئارىلىقنىڭ قاڭشىرىدا تۇرۇپ ئەقلىمنى بىر پەس يوقىتىپتەـ ـمەن، خىيالىم، ئەكسىچە يات تامامەن باشقا بىر ئەھۋالغا بۇرىلىپ كەتتى.

دەشت ـ باياۋان، جەزىرە ـ قېقىر، بايىقى بوستانلىقتىن ئەسەرمۇ يوق. ئالەم قۇرغاقچىلىق، قەھەتچىلىك، تاغ ـ ئېدىرلار قۇرۇپ قاقشالغا ئايلانغان، قۇياشنىڭ ئوتتەك تەپتىدە بۇزاق توپىدىن توزاق كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى. قاڭـ ـجىراپ يېرىلغان تاش يېرىقىدىن ئۆسىلەپ چىققان كەسىلەنچۇكىنى بۇزۇلغان قاش كۆمۈپ تاشلىدى. ھېچ ياق ـ ھېچ تەرەپتە ھاياتلىق شەپسى يوق، بۇ، يەر شارىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مەخلۇق ئىدى. ئالەمدىن مەۋجۇتلۇق ئۆچتى. ياق، بىر دەمدىن كېيىن ئۇ توپىدىن ھاسىراپ ـ ھۆمۈدەپ بېشىنى چىقىرىپ «سۇ... سۇ... ماڭا سۇ بېرىڭلار!» دېدى. سۇ نېمىش قىلسۇن. ئۇ ئاغزىنى ماكىلداتقەـ ـنىچە ئۆزىنى ئوڭدىسىغا تاشلاپ يەنە: «ئەسلىي سۇ بار ئىدى. ئۇنى ئىنسانلار

ئاسرىمىدى، قوغدىمىدى، بۇلاق كۆزىگە توپا چاچتى، ئېچىش، پايدىلىنىش، ئىشلىتىشنى بىلمىدى. شۇڭا تەبىئەت بەزىدە ئۇلارنى سۇغا باستۇرۇپ جازالىدى، بەزىدە سۇيىنى كەملىتىپ ياكى توختىتىپ جازالىدى. مانا ئەمدى ھېچنېمە يوق، مەنمۇ يوق، مەن بولمىسام سەنمۇ يوق» دېدى. ئۆزۈمدىن ئەندىشىلىنىپ كۆزۈمنى يوغان ئاچتىم. ئاھ، ھەشقالىلا! ساپساق تۇرۇپتىمەن. راست، ئۇنىڭ ئېيتقىنىدەك يۇقىرىسىدىنراق سۇ كۆرۈندى.

سۇ شۇنچە سۈزۈك، شۇنچە تىنىق. شۇ مەھەل بىرى ئىككى يېقىغا قارىمايلا ئۇنىڭغا گەندە، قىغ، نىجاسەت تۆكتى. يەنە بىرى، كۆل - داشقال، غەلىدى - غەش، تاپ، سۈلياۋ خالتا تاشلىدى. قايسىدۇر بىرلىرى ھاجەتخانىسىنى ئېرىق - ئۆستەڭ لېۋىگە قىستاپ كەپلىدى. يەنە بىرلىرى سۇغا ياندىپلا ئېغىل چىتلىدى، ئېشەك باغلىدى. قىسمەنلىرى ئۆستەڭ ئۈستىگە لەمپە - توسۇق قۇرايلا ئاشخانا، بوتكا ئاچتى، توخۇ - ئۆردەك يۈڭدىدى. كىگىز - گىلەم، تېرە چىلايدىغانلىرى، تاماق قالدۇقى، كىر سۈيى، يۇندى، ماغزاپ تۆكىدىغانلىرىمۇ چىقتى. نامازخان تاھارەتكە ئالدىراپلا ئۆستەڭگە چۈشتى. يەنە كېلىپ، بۇنىڭغا سانائەت بۇلغانمىلىرى، ئەخلەتلىرى، زاۋۇت، كان - كارخانا، مۇئەسەسە، شىركەتلەرنىڭ قويۇپ بەرگەنلىرىمۇ قوشۇلدى. شۇئان قايانداندۇر بىرلىرى سۇ ئىمپورتىغا يۈگۈرگەندەك قىلدى، بوتۇلكىغا قاچىلاقلىق سۇنى قان باراۋىرىدە سېتىۋېلىپ ئىچتى. مەنمۇ ئۆزۈمنى شۇ ياقتا ئاتقاندەك قىلدىم. «...سۇ...ماڭمۇ بىر تېمىم بىرىڭلار!» كەينىمدە كەسلەنچۈك مېنى قوغلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ چۆپى كۆك چامغۇرلۇق سۇيۇق ئاشتەك قۇيۇلۇپ كېلىۋاتقاندەك ئۆستەڭگە ئۆزىنى ئاتتى - دە، بىر يۇتۇم ئىچىپلا يىقىلدى. بارا - بارا ئېتىزلىق تىنالماي قالدى. زېمىن قاتتىق يۆتەلدى. شۇ يۆتەل بىلەن ئۆزۈمۇ سىلكىنىپ كەتتىم، خىيالىم شۇ ھامان ئۇيۇق قاڭشىرىدىن تېنىمگە ئۇچۇپ چۈشتى. نەدە مەن، دەڭسەپ باقسام، جېنىم تېخىچە جىسمىمدىكەن، تىنىپ ئولگۈرتەلمەيمەن، چاڭقاپ كېتىپتىمەن، كالپۇكۇم گەز - كېپەكلەپتۇ، تىلمىدا دەررۇ كېكىردىكىمدىن نەم سىيرىدىم.

شۇنداق. ئادەمزات، مۆجىزات، جىمى جانلىق سۈدىن ئىبارەت ئوق مەزىدە ئۆرە تۇرىدۇ. ئانىنىڭ سۈتى، تومۇرىدا ئاققىنىمۇ سۇ، گىياھ، ھايۋاناتلىق، ئۇستىخانىمۇ سۇ، يەر شارىنىڭ يەتمىش پىرسەنتى سۇ، ئادەمنىڭمۇ يەتمىش پىرسەنتىگە يېقىنى سۇ. بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىدىغىنى سۇ، كېرەكسىز خىلىتلارنى ھەيدەپ چىقىرىدىغىنىمۇ سۇ، تەبىئەت سۇ، ھاياتلىقنىڭ ئۆزى سۇ، ئەنە شۇ سۇ بولغاچقىلا دۇنيانىڭ ئىككى لېۋى ئارىلىقىغا ئورناشقان بۇ گۈزەل ئىقلىم ئايغا قونغان ئالتۇن تاۋاقتەك جۇلالىنىپ، تەبىئىي شەرت - شارائىت، كىلىمات ئەۋزەللىكىدە تۇرلۇك مېۋە، ئوغۇز، رىزقى - نېمەت،نېسىپلىرىنى ئۆزۈلدۈرمەي ئىنسانغا يەتكۈزۈپ تۇرىدۇ. ھاياتلىقنىڭ يالقۇنلۇق سەھىپىسى بۇيۇك قار - مۇز چوققىلىرىنىڭ مەڭگۈلۈك ئېقىنىدىن باشلانغان.

بۇ ئېقىنغا بۇلاق سۇيى، يەر ئاستى سۇيى، يامغۇر سۇيى قوشۇلسىمۇ، يەنىلا تىپىك چوڭ قۇرۇقلۇق خاراكتېرلىك ئىقلىمنىڭ قۇرغاقلىق قۇملۇق كىلىما. تىنى قاندۇرالمايدۇ. سۇ زاپىسى، سۇ مىقدارى، سۇ سۈپىتى دۇنيا نەپەس قۇرۇلمىسىنىڭ پەۋقۇلئاددە شەكلى. پايدىلانغىلى، ئىشلەتكىلى بولىدىغان سۇ چەكلىك. ئۇ پۈتۈن يەر شارى سۇ جۇغلانمىسىنىڭ يۈزدىن ئوتتۇزىنمۇ تەشكىل قىلالمايدۇ. نوپۇسنىڭ شىددەت بىلەن كۆپىيىشى، بوز يەر ئېچىشىنىڭ كېڭىيىشى، سۇغا بولغان بېسىمنىڭ كۈچىيىشىنى بىلگەن تۇرۇپ، سۇ بىلەن يەرنىڭ مۇناسىۋىتى ئوبدان بىر تەرەپ قىلىنمىسا، بىخەتەر ئىشلىتىلمىسە، ساپلىقى تەسىرگە ئۇچرىسا، ئىسراپ قىلىنسا، بۇلغانسا، كېيىنكى كۈنلەر نەمە بولىدۇ، شەكسىزكى، دۇنيا ھاسىغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئادەملەر ئۆز ـ ئۆزىنى نابۇت قىلىدۇ.

مەن ئەنە شۇنداق ھېسلار ئىچىدە ئاستا ـ ئاستا جىمىرلاپ تۇرغان بايىقى يامغۇر تامچىسىنىڭ نۇر ھالقىسى ئاستىغا بېرىپ توختىدىم. غەربىي ئۇيغۇقتا يېيىلغان ھەسەن ـ ھۈسەن ئۆز ئەتراپىدا سالا ـ سالا ئېكىن، ئورمان، باغ ـ ئېتىز ھاسىل قىلىۋاتاتتى. كەچكى شەپەق مەندىن بۇرىلىپ كۆز ئالدىمدىكى كۆكۈچزارلىقتا يەلپۈندى. قويۇق ئۆسكەن ياپيېشىل ئۆسۈملۈكلەر ئۆز ـ ئۆزىدىن چاقنىغان زۇمرەت دولقۇنەك تاۋلىناتتى. تۇتىشىپ كەتكەن يوپۇرماقلار ئارىسىدىن كۆرۈنگەن گۈل ـ چېچەكلەر خۇددى دانە ـ دانە مەرۋايىتلاردەك كۆكتە تارقىغان يۇلتۇزلارغا ئوخشاپ كېتەتتى. ياپراقلارغا قونغان يامغۇر دانچىلىرى مەيىن شامالدا سىلىق ئۇرۇلۇپ قىرلىق يانداملارغا مارجانەك چېچىلاتتى. سۇتتە يۇيۇنغاندەك تەكشى تارانغان كەك دالا كۆز يەتكۈسىز يېشىلزارلىق، چىمەنزارلىق ئىدى. يەرمۇ، ئاسمانمۇ خۇددى كەشتىچىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تىككەن كەشتىسى، زېمىن، كۆكلەم ـــ ھەر بىرىنىڭ قىلدام قان تومۇرلىرىدا شىرقىراپ ئاققان سۇ تەكتى شەكسىز، باراقسانلىقتا پورەك ـ پورەك غۇنچە ياراتتى. ھېلىقى يامغۇر تامچىسى يوپۇرماقتىن سىرغىپ بوينۇمغا چۈشتى. مەنمۇ سۇغا ئايلىنىپ ئۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە زېمىنغا سىڭىپ كەتتىم. ئەما كىمدۇر بىرى ئۇستۇمگە چىرىندى، لەش، پېسەندى تۆكتى.

ئويتوغراق ناخشلىرى

مۇھەممەتئەيسا قۇربان

مۇھەممەتئەيسا قۇربان 1943 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىنىڭ سىيەك يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1962 ـ يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن، شۇ يىلى 9 ـ ئايدا قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كىرگەن. 1966 ـ يىلى مەكتەپنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈزگەندىن كېيىن، قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، «خوتەن گېزىتى» ئىدارىسى، «شىنجاڭ گېزىتى» قاتارلىق ئورۇنلاردا ئىشلىگەن. 1981 ـ يىلى خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن كېرىيە ناھىيەسگە يۆتكىلىپ كېلىپ، ناھىيەلىك پارتكوم ئىشخانىسى، تەشۋىقات بۆلۈمى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى ئىشخانىسى، مەدەنىيەت ئىدارىسى ۋە سىياسىي كېڭەش تارىخىي ماتېرىياللار كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلاردا مەمۇرىي ۋەزىپىلەردە بولغان. ئۇ 1962 ـ يىلى «شىنجاڭ پىئونېرلىرى» گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان «ياشا دەيمەن» دېگەن تېمىدىكى شېئىرى بىلەن ئىجادىيەت سېپىگە كىرگەن. شۇنىڭدىن كېيىن «شىنجاڭ ئەدەبىياتى» (ھازىرقى «تارىم» ژۇرنىلى)، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «قەشقەر گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى»، «بېيگى قاشتېشى» ژۇرنىلى قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللاردا 200 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان. «توي سوۋغىسى» قاتارلىق يەتتە توپلامغا شېئىرلىرى كىرگۈزۈلگەن. 1991 ـ يىلى خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىش خىزمىتىدە مۇنەۋۋەر شەخس بولۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىشقا رەھبەرلىك قىلىش ئىشخانىسى تەرىپىدىن تەقدىرلەنگەن.

مۇھەممەتئەيسا قۇربان جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

www.uyghurkitap.com

باشلانما

«ئويتوغراق، ئويتوغراق ئەي ئەل گۈلشىنى،
شائىرلار شۇنداق دەپ سېنى داڭلىغان.
شۇ ئۆلمەس كۆيلەردىن، ئوتلۇق ناخشىدىن،
تەرىپىڭ، نامىڭنى جاھان ئاڭلىغان.

سەن يۈرتۇم كېرىيەنىڭ شەرقىي قوۋۇقى،
كارۋانلار ئۈزۈلمەي ئۆتۈپ تۇرىدۇ.
ئاجايىپ سەمىمىي، مېھماندوست خەلقىڭ،
ھۆرمەتتە چاي تۈتۈپ كۈلۈپ تۇرىدۇ.

چولپاندەك چاقنىغان سېھىرلىك زېمىن،
شېئىر بىلەن قوشاقتا قاتاي دېدىم مەن.
باھاردا ئۇرغۇغان ئىلھاممىم بىلەن،
مېھرىڭگە مېھرىمنى چاتاي دېدىمەن.

ئويتوغراق

سەن قۇملۇق ئىچىدە يارالغان بوستان،
ھاياتلىق ئالىمىدە چاقناپ تۇرىسەن.
سەن قۇملۇق ئىچىدە ئۈزگەن بىر كېمە،
مەنزىلدىن مەنزىلگە قاتناپ تۇرىسەن.

سەن يېشىل تاجىسى تەكلىماكانىڭ،
ھىدىڭ بار بارخانلار تىنىقلىرىدا.
سىمابتەك يالتىراپ ئەجدادلار تەرى،
سۈڭ يىللىق توغراقىڭ يېرىقلىرىدا.

تېببابەت ھۆكمى بار دوڭغاق جىگدىنىڭ ــ
ھەسەلدەك سارقىغان يېلىملىرىدا.
شائىرنىڭ قەسىدە- ئىزگۈ كۆيلىرى،
ئارخېئولوگ كىتابى بىلىملىرىدا.

تاغلارنىڭ كۆكسىنى يارغان ئېقىنلار،
قوينۇڭدىن چۆللەرگە ئۆتۈپ كېتىدۇ.
يۈلغۇنلار، يانتاقلار، گىدە قومۇشلار،
زىلال پەيزىدىن كۈلۈپ كېتىدۇ.

ھالال تەن، ھالال جان، ھالال مېھنەتلىك،
ئادەمنىڭ چېھرىدە قۇياش كۈلىدۇ.
قاداقلىق قوللاردا ئۇيناپ كەتمەنلەر،
ئەسىرلىك چۆللەرمۇ گۈلگە تولىدۇ.

گۈل تۇرماق قۇملارمۇ چېچەكلەر سەندە،
تۇپرىقىڭ ئۇنۇملۇك شۇ قەدەر مۇنبەت.
ساپ ھاۋا، ساپ تۇپراق ياشىرىدۇ جان،
لاپ ئەمەس قوينۇڭنى دېسەم بىر جەننەت.

ئويتوغراق ئاياللىرى

ئېشەك ئالساڭ سوقتىياقتىن،[1]
خوتۇن ئالساڭ ئويتوغراقتىن.
—— كېرىيە خەلق ماقال ـ تەمسىللىرى

ئويتوغراقنىڭ ئاياللىرى شەرمى ـ ھايالىق،
قارا قاشلىق، قارا چاچلىق ھۆسنى زىبالىق.
يېڭە تۇتقان قوللىرىدا ئويناپدۇ كەتمەن،
ھاللانماستىن ئۇلار ئىشلەر شۇنداق جاپالىق.

ئورغۇپ تۇرار كۈچ مادارى ساغلام بەستىدىن،
ئالىقانلىرى چىڭىپ تۇرار نوغۇچ دەستىدىن.
كىيىملىرى ئاددىي ئەمما شۇنچىلىك رەتلىك،
خانىمىكى دەيسەن ئۇلار ئۆتسە رەستىدىن.

ئەتىگىنى قوناقلىقتا قىرسا چۆنەكنى،
پاختىزارغا بېرىپ چۈشتە تۇرەر بىلەكنى.
كەچقۇرۇندا كەشتىلەنگەن پەشتاما تارتىپ،
سېغىپ كېتەر سىمىنتالنى[2] —— سېمىز ئىنەكنى.

① سوقتىياق —— كەتتىنىڭ نامى.
② سىمىنتال —— سورتلۇق كالا.

www.uyghurkitap.com

رەتلىك قىلىپ يىغسا سەھەر يوتقان - كۆرپىنى،
يۆگەپ قويار پاكىز يۇيۇپ قازان - قومۇشنى.
پېتىرىكۆمەچ كۆمگىنىدە ئوچاق مەڭگۈ،
ئۇنتۇماستىن قالدۇرىدۇ خېمىرتۇرۇچنى.

سورۇنلاردا تاقما - تۇققا يامان سۆزى يوق،
غەيرىي ئەرگە قارايدىغان ئوغرى كۆزى يوق.
مېھمانلارغا قىزىلگۈلدەك چىراي ئاچىدۇ،
قوشنىلارغا ئەلەت داۋام سۆرۈن يۇزى يوق.

ئويتوغراقنىڭ ئاياللىرى شەرمى - ھايالىق،
ئۆز ئۆيىگە، ئۆز ئېرىگە سادىق، ۋاپالىق.
كۈلدى پەرزەنت، كۈلدى ئېرى، كۈلدى ئائىلە،
بولغاچ ئۇلار جەمئىيەتتە يېرىم دۇنيالىق.

بۇغراقۇم[1]

بۇغراقۇم ئېگىز قۇم، قۇملارنىڭ شاھى،
سەن ھەقتە تارقالغان كۆپلىگەن بايان.
شۇ بايان، شۇ قىسسە شۇ رىۋايەتتىن،
كەچمىشىڭ ئەۋلادقا بوپ كەلدى ئايان.

سەپەردە كۆز يۇمۇپ مۇسا بۇغراخان،
گۆرلۈكى سېنىڭدىن ئويۇلغانمىش.
تەۋرۈك مىراس بوپ بۇغرا دېگەن نام،
سەن ئۇچۇن ئىسىم بوپ قويۇلغانمىش.

گەر ئۆتسە ئالدىڭدىن قىزىل كىيىملىك —
كىشىلەر تەخسىرات بولۇپ كېتەرمىش.
قوي سويۇپ نەزىرە بەرمىسە شۇئان،
ساقايماي بەزىسى ئۆلۈپ كېتەرمىش.

مانا بۇ رىۋايەت، روھىيەت قوقاق،
گوللىغان گۈناھقا باغلاپ ئاۋامنى.
تەقدىر دەپ ھېچ كىشى زۇۋان سۆرمىگەن،
جاھالەت پىرلىرى يۈتسا جاھاننى.

① بۇغراقۇم — ئويتوغراق يېزىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى چوڭ قۇم بارخىنى. رىۋايەت قىلىنىشىچە، مۇسا بۇغراخان خوشۇقۇم بارخىنىغا دەپنە قىلىنغانلىقتىن، ئۇنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان ئىمىش.

ئېگىز سەن گويا كى تەڭرىتېغىدەك،
نېمىتى ئالدىڭدا پىرئون قەبرىسى.
قامەتلىك بويۇڭنى پەسلىيەلمىدى،
بورانلىق يىللارنىڭ زۇلۇم جەبرىسى.

كەلكۇنلەر، قىيانلار يالاپمۇ باقتى،
بىر سىقىم توپاڭنى ئېقىتالمىدى.
تەلۇلەر كەتمەندە كولاپمۇ باقتى،
ۋە لېكىن تىك تۇردۇڭ يېقىتالمىدى.

سەن بەلگە، سەن تۇمار ئويتوغراق ئۇچۇن،
سەييياھلار قىزىقىپ سېنى كۆرىدۇ.
يامىشىپ بەس - بەستە ئۇستۇڭگە چىقىپ،
گۇل زېمىن پەيزىنى قېنىپ سۈرىدۇ.

ئەتراپىڭ ئايلاندى ياڭاقزارلىققا،
سۇۋادان تېرەكلەر ئاشتى بويۇڭدىن.
بەختىڭدىن قاقاھلاپ شادلىنىپ كۇلدۇڭ،
نەغمىلەر ياڭرىغان مەشرەپ تويۇڭدىن.

شىرىن دورغا[1]

ئويتوغراق سېنىڭدە شىرىن ئىسىملىك،
ھېسامدەك چاقچاقچى بىر كىشى ئۆتكەن.
ئاۋامنىڭ غېمىنى ئۆز غېمى بىلگەن،
مېھنەتكەش خەلقنىڭ دىلكىشى ئۆتكەن.

ئۇ ئىدى يۇرت چوڭى مۇسا بېگىمنىڭ،
ئىشلاردا تەدبىرلىك يۇزلۇك دورغىسى.
پەرمان ئېپ ماڭاتتى كەنتى - كەنتىگە،
ئاستىدا دۇلدۇلدەك ئېتى - يورغىسى.

لەتىپە - چاقچاقتىن كۇلدۇرۇپ ئەلنى،
ھەر مەلە - دوقمۇشتا تۇزەتتى سورۇن.
دەيتتى ئۇ «قۇل بولماي ياشايلى دېسەك،
ئىشلەيلى يۇرتداشلار بولمايلى ھۇرۇن...»

① شىرىن دورغا — 19 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا كېرىيە ھاكىمىيىتىگە دورغا بولغان كىشى بولۇپ، ئۇ خەلقپەرۋەر، چاقچاقچى ئادەم ئىكەنمىش.

جاهاننىڭ ئېتىكى يوقسۇللارغا تار،
كېپ تۇرار يامۇلنىڭ ئالۇتىنى تېخى.
«گادايلار تېز بول! دەپ قامچا چۆرۈيدۇ،
بەك يامان بېگىمنىڭ دالۇنكى تېغى.

ئاۋامغا شۇنداق دەپ بەرسە تەسەللى،
دەيتتى ئۇ: «خان بېگىم ئىنساپ قىلالا.
سىلە، بىز دېگەننى بېرىپ بولدىغۇ،
دېھقاننىڭ ئەجرىنى ھېساب قىلالا؟»

مۇسا بەگ چېكىدىن ئاشسا بەزىدە،
چاقچاقتا تۇيدۇرماي ساۋاپ قويىاتتى.
غەزەپتىن چاقىرسا «شەيتان شىرىن» دەپ،
خوش دەيتتى، بەزىدە ئاياپ قويىاتتى.

ئۇ شۇنداق دورغىدى ئىسمىغا لايىق،
كۆڭۈلنى ئايايتتى سۆزى شىرىندى.
كۆلكىدىن پەسلەيتتى بەگنىڭ ئاچچىقى،
لەتىپە ـ چاقچاقتىن ئۆزى شىرىندى.

«ياخشىدىن نام قالۇر، ياماندىن داد»،
ئۆچمىدى ئول شىرىن دورغىنىڭ نامى.
ئارىدىن قانچە يىل ئۆتتى ۋە لېكىن ـــ
ئۆچمىدى نۇر چېچىپ ياخشىلىق شامى.

ھەممىسى مۇناپىق، زالىمدىن ئەمەس،
ئۆتمۇشتە چوڭ ـ كىچىك ئەمەل تۇتقانىنىڭ.
تۆھپىسى قالىدۇ شىرىن دورغىدەك،
«خەلق» دەپ چاپقانىنىڭ، كۆڭۈل ئۇتقانىنىڭ.

يېس يۇلغۇن[1]

كىندىكى سەن تەكلىماكانىنىڭ،
ياقۇت كەبى چاقناپ تۇرىسەن.
قۇم بورانغا ئەگمەيسەن بويۇن،
ھاياتلىقنى ساقلاپ تۇرىسەن.

① يېس يۇلغۇن ـــ ئويتوغراق بوستانلىقىدىكى بىر كەنت.

بىر زاماندا نىياز ھېكىم بەگ[1]
سەندە قونۇپ ياتقىنىمۇ راست.
ساۋاب تىلەپ خوتەن خەلقىدىن،
يوغان كۆلنى[2] چاپقىنىمۇ راست.

خوراز چىللاپ كۈلگەندە شەپەق،
ئوينار كۆلدە ئاسمان زەڭگىرى.
بولۇپ قالغان شۇڭا يېس يۇلغۇن،
غەرب، شەرقنىڭ ئاۋات لەڭگىرى.

سودىگەرلەر ئېپ كەلسە ئېشەك،
تىكەنلىكتىن[3] يىراق دۇخادىن.[4]
ئېپ كېلەتتى ئەتلەس ھەم گۈگۈت،
بۇخارادىن، قەشقەر، قوقاندىن.

تېزەكلىرى قۇرۇماي كەلدى،
دەڭلىرىدە تۆگە، قېچىرنىڭ.
سۇنۇقلىرى ھازىرمۇ بارغۇ،
جانان چىنە، ساپال ھىجىرنىڭ.

ئۆزۈڭ كىچىك خىلۋەت بىر ماكان،
لېكىن نامىڭ تارىخ بېتىدە.
ۋەتەن خەلقى سېنى بىلىدۇ،
گەر تۇرساڭمۇ جاھان چېتىدە.

ئويتوغراقنىڭ مېھرىگىياھى

ئويتوغراق كەنتى يېشىل بوستاننى
قۇچاقلاپ ياتىدۇ يۇلغۇنلۇق دالا.
باھاردا يۇلغۇنلار چاچىدۇ ھال رەڭ،
ئاسمانۇ زېمىننى قويمايدۇ چالا.

① نىياز ھېكىم بەگ — تارىختا ئۆتكەن نىياز ھېكىمبەگ.
② يوغان كۆل — يېس يۇلغۇندىكى چوڭ كۆلنى كۆزدە تۇتىدۇ.
③ تىكەنلىك — چاقىلىق ناھىيەسىنىڭ يېزىسى.
④ دۇخا — ھازىرقى دۇنخۇاڭنى كۆرسىتىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب توپ بېكىتى www.uyghurkitap.com

ناماياڭ بولسدۇ تومۇز كىرگەندە،
تۇپراقتا يۇلغۇنىڭ يىلتىز چېچىكى.
بۇ دېمەك ئويتوغراق مېھرىگىياھى،
قىممىتى بىباھا توشقانزەدىكى.

كۆك قۇمدا بار دەيسىز قانداق كارامەت،
چوڭلۇقى چايداندەك زەدەككە قاراپ.
تەپەككۇر قۇشىڭىز ئۆرلەيدۇ كۆككە،
تەبىئەت سوۋغىسى ھېكمەتكە قاراپ.

قۇلىقى بەك ئۇزۇن سودىگەرلەرنىڭ،
خەۋەرنى ئاڭلىدى، كەلدى پۇل ئېلىپ.
كەلدى ئۇ تەيۋەندىن مەبلەغ سالاي دەپ،
ئويتوغراق يېزىغا ئۇدۇل يول ئېلىپ.

كەلدى ئۇ قولىدا دوگۇور دەپتىرى،
ۋەتەننىڭ شەرقىدىن ــ يىراق خاڭجۇدىن.
كەلدى ئۇ، قانچىلىك بولسا ئالاي دەپ،
سانائەت مەركىزى شەھىرى ياڭجۇدىن.

قوينى كەڭ قۇملۇقنىڭ مېھرىگىياھى،
ئويتوغراق خەلقىغە ئېپكەلدى ئامەت.
پۇل تېپىپ يۇزلەندى هاللىق تۇرمۇشقا،
ئاشقاچقا يىلمۇيىل كىرىم ـ دارامەت.

ئاياغلاشما

ئايلىنىپ چىقتىم قەلەمنى ئات قىلىپ،
ئويتوغراق ئاتلىق گۈزەل بوستاننى مەن.
شادلىقىم، ئىلهاملىرىم بولدى قانات،
سەيىر ئېتىپ چىقتىم سۈزۈك ئاسمانىنى مەن.
سوۋغا ئېلىپ ياندىم خۇشال، خەلقىم ئۈچۈن،
تەسىراتتىن ئۇشبۇ شېئىر ـ داستانىنى مەن.

تىلسە بېرىدىكەن

(ھېكايە)

ئۆركەش ئىبراھىم

ئۆركەش ئىبراھىم 1951 ـ يىلى ناھىيەمىزنىڭ شەنبە-بازار باشسايباغ كەنتىدە دۇنياغا كەلگەن. 1958 ـ يىلىدىن 1962 ـ يىلىغىچە ئۆز كەنتىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1962 ـ يىلىدىن 1965 ـ يىلىغىچە شەنبەبازار تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە، 1965 ـ يىلىدىن 1968 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. 1972 ـ يىلىدىن 1976 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇپ، ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇشنى تاماملاپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە مەكتىپىنىڭ كۇتۇپخانىسىغا تەقسىم قىلىنىپ، 1984 ـ يىلىغىچە شۇ يەردە ئىشلىگەن. كېيىن، خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كەلگەن.

يازغۇچى، ئىقتىدارلىق ژۇرنالىست ئۆركەش ئىبراھىم 1973 ـ يىلى «پۇلۇ تېغىدىكى جەڭ» ناملىق شېئىرى بىلەن ئەدەبىيات سېپىگە كىرگەن. ئۇنىڭ «يۇرتۇمغا زىيارەت» قاتارلىق 20 پارچىگە يېقىن شېئىر، ناخشا تېكىستلىرى ھەر-قايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. 1979 ـ يىلىدىن باشلاپ ئۇ پىروزا ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ «تەكلىپ»، «يېڭى قوشنام»، «مەتيانىڭ ھەسرەتى»، «مىراپنىڭ خىيالى» قاتارلىق 20 نەچچە پارچە ھېكايىسى ھەرقايسى گېزىت، ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن. «ئايپەرى» ناملىق ھېكايىلەر توپلىمى 1987 ـ يىلى شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتىدىن نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭدىن باشقا 10 نەچچە پارچە ئىلمىي ماقالىسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنىپ، جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشكەن.

يازغۇچى، ژۇرنالىست ئۆركەش ئىبراھىم ئەدەبىي تەرجىمە ئىشلىرى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك يازغۇچى، شائىرلارنىڭ 100 پارچىدىن ئار-تۇقراق ئەدەبىي ئەسەر ۋە ماقالىلىرىنى تەرجىمە قىلىپ، ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇر-ناللاردا ئېلان قىلدۇرغان. ئۇنىڭ «كىتاب ئوقۇغانىدا» ناملىق تەرجىمە كىتابى

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

1987 ـ يىلى شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنغان. ئۆركەش ئىبراھىم 1987 ـ يىلى تەھرىرلىك ئۇنۋانىغا، 1994 ـ يىلى كاندىدات ئالىي مۇھەررىرلىك ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. ئۇ ھايات ۋاقتىدا جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى جەمئىيىتىنىڭ ۋە شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى ئىدى.

ئۇ غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ ئالدىمغا بوراندەك كېلىۋىدى، كەينىمگە بىر-نەچچە قەدەم داجىپ بەردىم ـ دە، يول بويىدىكى بىنانىڭ تېمىغا چاپلىشىپلا قالدىم.

ـــ ۋاي جېنىم ئادىشىم، بارمۇ سەن؟ ـــ دەپ تەكرارلايتتى ئۇ مېنى قۇ-چاقلاپ مەڭزىنى مەڭزىمگە يېقىپ، دەسلىپىدە مېنى قورقۇنچ باسقانىدى. ئۇ-نىڭ مېنى كۆرۈپ ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلغان چېغىمدىلا ئاڭ-دىن يۇرىكىم ئىزغا چۈشكەندەك بولدى. مەن ئۇنىڭ قۇچىقىدىن ئاستا سۈغۇ-رۇلۇپ چىقىپ چىرايىغا قاراپلا يەنە چۆچۈپ كەتتىم. چۈنكى، مەن ئۇنى تونۇ-مىغانىدىم.

ـــ كىم بولىسەن؟ ـــ دېدىم مەن ھەيران بولۇپ.

ئۇ يەنە قاقاھلاپ كۈلۈپ كەتتى، ئاندىن كۆزلىرىنى ھەييارلىق بىلەن ئوينىتىپ تۇرۇپ:

ـــ ماڭا ئوبدانراق قاراپ باققىنا، ئاداش؟ تونۇيسەن، ـــ دېدى.

ـــ ياق، سېنى كۆرمەپتىكەنمەن، ـــ دېدىم مەن دەرھاللا.

ـــ تەھرىر دېگەن بىر دۆۋە قەغەزنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىپ ئۇنتۇغاق بو-لۇپ كېتىدىكەن ـ دە، ـــ دېدى ئۇ، كۆزلىرىنى مەسخىرە ئارىلاش خۇمارلاش-تۇرۇپ، ـــ سەن تويلارغىمۇ باردىغانسەن؟

ـــ چاقىرسا ئەلۋەتتە بارىمەن، ئەجەب بۇنى سوراپ قالدىڭغۇ؟

ـــ ھەببەللى، بىز تويدا بىللە بولغان، بۇنىڭدىن ئۈچ ـ تۆت يىل بۇرۇن ھېلىقى ئاداشنىڭ تويىدا، ئىسمى نېمىتى، ياق، ئۇنىڭ بالىسىنىڭ سۈننەت تويىدا. مەن شۇ چاغلاردا باشقىلاردىن سېنىڭ تەھرىر ئىكەنلىكىڭنى ئاڭلاپ، سەن بىلەن تونۇشۇپ قالاي، دېگەن نىيەتتە ئالدىڭغا بىر رومكا ھاراق كۆتۈرۈپ بارغان، ئەمما سەن بېرىشىمغىلا بىر قىز بىلەن تانسىغا چۈشۈپ كەتكەن، مەن سېنى شۇ چاغدا كۆرگەن.

ـــ دېمەك، سەن مېنى كۆرگەن، ئەمما مەن سېنى كۆرمىگەن، شۇنداقمۇ؟

ـــ ھەي، سەن شۇ مىنۇتتا كۆرمىگەن بىلەن پۈتۈن بىر ئاخشاملىق سو-رۇندا مېنى كۆرمەي قالمىغانسەنمۇ؟ راست، سەن تانسىدىن چۈشۈپ بولغۇچە مەن رومكامنى باشقىلار بىلەن سوقۇشتۇرۇۋېتىپ كېتىپ قالغان. بەلكىم مەن

تەڭشىلىپ قالغان بولسام كېرەك، ئەمما مەن ئۇستەلمۇ ئۇستەل ئارىلاپ يۈرۈپ ھاراق ئىچكەن، شۇ چاغدىمۇ كۆرمىگەنمۇ؟ بىر سورۇندا ئولتۇرۇۋاتقان ئادەم چوقۇم بىر - بىرىنى كۆرۈشى، بىر - بىرى بىلەن تونۇشۇۋېلىشى كېرەك - دە.

— مەندە بىرەر ئىشلىك بارمىدى؟ — دېدىم سائىتىمگە قاراپ قويۇپ ۋە مېڭىشقا تەمشىلىپ.

— ناھايىتى مۇھىم ئىش بىلەن سېنى ئىزدەپ كەلدىم، ئاداش، — دېدى ئۇ شاققىدە ئالدىمغا ئۆتۈپ، — پەۋقۇلئاددە مۇھىم ئىش بىلەن.

— قېنى ئېيتە.

— ماقالە يازغان. سەندەك ئاغىنەم بولغاچقا ئۆز قولۇم بىلەن ئاپىرىپ بېرەي دېدىم، مۇھىمى سەن بىلەن بىر يۇز كۆرۈشۈۋالاي دېدىم.

— ئۇنداق بولسا ئەكەل، ماقالەڭنى ماڭا بېرىپ قوي.

— توختا، ئالدىرىما، ئاداش، مەن ماقالەمنى ئىشخاناڭغا ئەكىرىپ بېرەي، ئىشخاناڭنى بىر كۆرۈۋالاي. تەھرىر بۆلۈمىنى قانداق تاپارمەن دەپ ئەنسىرىگەنىدىم، تەلىيىمگە سەن ئۇچراپ قالدىڭ، بەك ياخشى بولدى.

ئۇ ئىشخانىغا كىرگەندە ئاندىن قويۇن يانچۇقىدىن ماقالىسىنى چىقاردى - دە، ماقالىنى ماڭا سۇندى. ئاندىن كۆزۈمگە يېلىنغان قىياپەتتە تىكىلىپ تۇرۇپ:

— جېنىم ئاداش، خۇش بولۇپ قالاي، مۇشۇ ماقالەمنى ژۇرنىلىڭغا بېسىپ قويە، ئونۇڭان ئالماقچى ئىدىم، ئونۇڭان. ماقۇلما، ئاداش... — دېدى.

— ماقالىنى كۆرمەي تۇرۇپ بىر نەرسە دېگىلى بولامدۇ؟ بولدى، سەن كېتىپ تۇر، كېيىن ماقالىنى كۆرۈپ بېقىپ بىرنېمە دەيلى.

— ئۇنداق بولسا، مەن بىردەم جىمجىت ئولتۇرۇپ بېرەي، ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا بىر ئوقۇۋېتە، جېنىم ئاداش، خۇش بولۇپ كېتەي، — دېدى. «بۇ بۇرا-دەر شۇ ئەپتى بىلەن قانداقمۇ ماقالە يازالىسۇن. بولدى، ھازىرلا ئوقۇپ ماقالىسىدىن بىرمۇنچە نۇقسانلارنى تاپاي - دە، قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ بىراقلا قوتۇلاي» دېگەنلەرنى ئويلاپ ماقالىنى ئوقۇشقا كىرىشتىم.

بىراق ماقالىنى ئوقۇپ بولۇپ ھەيران قالدىم. بۇ ماقالىنى بۇ بۇرادەرنىڭ يازغانلىقىغا ئىشەنگۈم كەلمىدى. بىر تۇرۇپ ماقالىگە قارايمەن، بىر تۇرۇپ ئۇنىڭغا قارايمەن. چۈنكى، ماقالە ناھايىتى ياخشى يېزىلغانىدى. ئۇنىڭ ئۇسلۇبىمگە بىز دەل مۇشۇنداق ماقالىگە ئېھتىياجلىق ئىدۇق. بۇ بىر رېئاللىق تۇرۇساً، ئىشەنمەي نېمە ئىلاج، ئاخىرى ئازراق ئىمكان قالدۇرۇپ دېدىم:

— ماقالە يامان ئەمەستەك قىلىدۇ، ئېلىپ قالاي، تەھرىرلەر كۆرۈپ بىر نەرسە دەرمىز.

— تەھرىرلەش دېگەن نېمە گەپ ئۇ، ئاداش، ماقالەمنى بايىلا تېخى تەھرىرلەۋاتاتتىڭغۇ؟ ئۇنداق دېمەي ھازىرلا تەھرىرلىۋېتە، خۇش بولۇپ قالاي.

مېنى يەنە كۈلكە قىستىدى:

— ماقالەڭنى تەھرىرلىگىنىم يوق، پەقەت بىرەر قۇر ئوقۇپ چىقتىم شۇ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

— هه ئۇقتۇم، ئوقۇپ بولۇپ «ژۇرنالغا باساي» دەپ پوزىتسىيە بىلدۇ- روش، تەھرىرلەش دېگەن گەپكەن - دە، ئۇنداق بولسا ھازىرلا شۇنداق دەپ تەھرىرلىۋېتە، ئاداش.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ مېنى تېخىمۇ قاتتىق كۈلكە قىستىدى. مەن كۈلكەمنى تەستە بېسىپ، ئۇنىڭغا قىسقىلا چۈشەنچە بېرىپ قويدۇم:

— تەھرىرلەش دېگەن، ماقالىنى يەنە بىر قېتىم پىششىقلاپ چىقىش، دېگەن گەپ.

— پەتىۋايىڭلار تولىكەن، ئاداش، مەيلى، ماقالەمنى قانداق ئۆزگەرتسەڭ ئۆزگەرتىۋەرگىن، لېكىن قىسقارتىۋەتمىگىن، جىقلاشتۇرۇپ قويساڭ تېخى ياخشى. ئۇنۇڭ باھالايدىغانلارنىڭ گېپى تولىكەن، نەچچە مىڭ خەتلىك ماقالە يازمىغان بولسا، ئۇنۇڭ بەرمەيمىز، دەپ تۇرۇۋالمىدىكەن.

ئۇنىڭ بىلەن يەنە پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشقا زادىلا رايىم بارمىدى:

— سەن كېتىپ تۇرغىن، قالغىنى بىزنىڭ دائىرىمىزدىكى ئىشلار، — دېدىم مەن ئاخىرى گەپنى ئۇزۇپ.

— ئەمىسە مەن قايتاي، — دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ.

— خوش، — دېدىم مەنمۇ ئورنۇمدىن تۇرۇپ.

— بىرەر رېستورانغا كىرەمدۇق - يا؟ — سورىدى ئۇ توساتتىن ماڭا سوئال نەزىرىدە قاراپ.

— رەھمەت، ۋاقتىم يوق، — دېدىم مەن كەسكىن رەت قىلىپ.

ئۇ كەتتى، مەنمۇ «ئوھ!» دېدىم.

ئەتىسى ئىشخانامغا كىرىشىمگىلا ئۇستىلىمدىكى تېلېفون جىرىڭلاپ كەتتى. تۇرۇپكىنى قولۇمغا ئالسام يەنە شۇ بۇرادەر.

— ماقالەمنى باستىڭمۇ، ئاداش؟ — دېدى ئۇ.

— باشقا يەنە يېڭى گەپلىرىڭ بارمۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ سوئالىغا جاۋاب بەرمەي.

— ئۇنۇڭ ئالاي دېگەنىدىم، ئاداش، ماقالە سىلەرنىڭ ژۇرنالدا بېسىلسا بەكرەك ئىناۋەتكە ئىگە بولىدىكەن، جېنىم ئاداش، ماقالەمنى بىر بېسىپ قويە.

مەن زۇۋان سۇرمىدىم. ئۇ تېلېفوندا ئەنە شۇنداق كونا گەپلىرىنى بىر ھازا تەكرارلىغاندىن كېيىن تۇرۇپكىنى قويۇۋەتتى. ئەتىسى ياڭىزا كۆرۈپ ئول- تۇرسام ئۇ بۇرادەر يەنە ئىشخانامغا ھەجىيىپ كىرىپ كەلدى - دە، ئۇدۇل قە- شىمغا كېلىپ قولۇمنى چىڭ قىسىپ سالاملاشقاندىن كېيىن، يانچۇقىدىن بىر قاپ تاماكا چىقىرىپ ماڭا بىر تال سۇندى، مەن چېكىۋاتقان تاماكامنى كۆر- سىتىپ قويدۇم. ئۇ دەرھال تاماكىنى قېپىغا سېلىپ قويدى.

— مەن تاماكىنى كۆندە بىر - ئىككى تال چېكىپ قويىمەن، — ئۇ ئېڭە- شىپ ئېغىزىنى قۇلىقىمىنىڭ يېنىغا ئەكەلدى - دە، سۆزىنى داۋام ئەتتى، — ما- قالەم قانداق بولدى، ئاداش؟

— نېمىگە شۇنچە ئالدىرايسەن؟ — دېدىم مەن سەل ئاچچىقلىنىپ، — قولۇمدىكى ئىشلار تۈگىگەندە ئاندىن بىر ئىش قىلمامدۇق.

— شۇنداق، شۇنداق، ئۇنداق بولسا ماقۇل، ئاداش، — ئۇ شۇنداق دېگەنچە بىر ئورۇندۇقنى تارتىپ ئولتۇردى. مەن ئۆز ئىشىمنى قىلىۋەردىم. ئۇ بىر پەس جىمجىت ئولتۇرغاندىن كېيىن:

— مەن كېتەي، جېنىم ئاداش، ئاشۇ ماقالەمنى بىر بېسىپ قويغىنە، مەن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى بولۇپ كېتەي.

— يەنە شۇ گەپمىدى، — دېدىم مەن خاپا بولۇپ، لېكىن يەنە نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. ئادەم جىددىيلەشسە ھامان ئەقىل تاپىدىكەن، تۇيۇقسىز، «گەپ ماقۇلدىن ئاشماس، ساخالدىن تام» دېگەن تەمسىل ئېسىمگە كېلىپ قالدى. مەن «ماقۇل» دېدىم ـ دە، ئۆز ئىشىمنى قىلىۋەردىم، ئۇ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن بىر ئايغىچە ئۇ ماڭا بەزىدە تېلېفون ئۇرۇپ، بەزىدە ئۆزى ئىشخانامغا كېلىپ تۇردى. مەنمۇ تېپىۋالغان چارەم بويىچە ئۇنىڭ ھەرقانداق گېپىگە «ھە، ماقۇل» دەپلا جاۋاب بېرەتتىم. چۈنكى، غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەمگە چۈشەنچە بېرىپ ئولتۇرۇش خۇددى «كالىغا ساتار چالغاندەكلا» بىر ئىش ئىدى. ماقالىسى بولسا ژۇرنالغا بېرىلگەنىدى. ئەمما، مەن بۇ خەۋەرنى يەتكۈزۈشكە، قىسقىسى ئۇنىڭغا گەپ قىلىشقا زادىلا رايىم يوق ئىدى.

بىر كۈنى ئۇنىڭدىن يەنە تېلېفون كەلدى. ئاۋازى ناھايىتى جارانلىق ئىدى، بىرەر ئىشتىن خۇشال بولغاندەك قىلاتتى. ئۇ تېلېفوندا بىرمۇنچە ۋەز ئېيتقاندىن كېيىن، تېلېفون بېرىشتىكى مۇددىئاسىنى ئېيتتى.

— جېنىم ئاداش، ماقالەمنى بېسىپسەن، بەك ياخشى بوپتۇ، بەك ياخشى بوپتۇ، مەن ئەمدى ئۇنۇڭ ئالدىغان بولدۇم، ئۇنۇڭ...

— ھە، شۇنداق بولدى، — دېدىم مەن نائىلاج.

بۇنى قانداق ئۇقۇۋالغانلىقى ماڭا نامەلۇم ئىدى. شۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ نەگە ئەمدى تېلېفوندا دەيدىغان گېپى، «ژۇرنال قاچان چىقىدۇ» غا ئۆزگەردى. ئۇ كۈندە دېگۈدەك «ژۇرنال قاچان چىقىدۇ» دەپ تېلېفون بېرىشنى زادىلا ئۇنۇتمايتتى. مەن گەپنى قىسقارتىپ «ئاز قالدى» دەپلا جاۋاب بېرەتتىم.

بىر كۈنى ژۇرنالنىڭ يېڭى سانىنى زاۋۇتتىن ئەمدىلا ئەكېلىپ تۇرۇشمىزغا، ئۇ ئاسماندىن چۈشكەندەكلا پەيدا بولدى. ئۇ، بۇ قېتىم ئۇنچىۋالا قىزغىن سالام قىلىپ كەتمىدى. ئۆزىنى سالاپەتلىكرەك تۇتۇپ ئاستا كېلىپ كېرىسلودا ئولتۇردى.

— ۋاھ، دەل ۋاقتىدا كەپتىمەن ـ دە، ژۇرنىلىڭ چىقىپتۇ ئەمەسمۇ، ماڭا بىرنى بېرەرسەن، — دېدى ئۇ قىمىر قىلماي ئولتۇرۇپ.

مەن ئۇن چىقارمايلا ئۇستىلىمدە تۇرغان ژۇرنالدىن بىرنى ئۇنىڭغا سۇندۇم. ئۇ ژۇرنالنى ئېلىپ مۇندەرىجىسىگە شۇنداق قاراپ ئىسمىنى كۆردى بولغاي، ئۇنى قاتلاپلا يانچۇقىغا سالدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

— ماقالەڭنى ئوقۇپ باقمامسەن؟ ئاز - تولا تەھرىرلەندى، — دېدىم مەن ئۇنىڭ بۇ ئىشىدىن تەئەججۇپلىنىپ، چۈنكى ھەرقانداق ئاپتور ژۇرنالدا ئۆز ئەسىرىنى تۇنجى كۆرگىنىدە قىزغىنلىق بىلەن ئوقۇپ چىقاتتى. چىرايىدا بولسا خۇشاللىق جىلۋىلىنەتتى. لېكىن، بۇ بۇرادەرنىڭ چىرايىدا ھېچقانداق ئىنكاس يوق ئىدى.

— بۇنى بۇرۇنمۇ ئوقۇپ باقمىغان، ھازىر ئوقۇپ نېمە قىلىمەن، ئاداش، بىر نەرسە ئوقۇسام بېشىم ئاغرىيدۇ مېنىڭ، — دېدى ئۇ پەرۋاسىزلا.

— ئۆزۈڭ يازغان نەرسىنى ئوقۇمىغان دېگىنىڭ نېمىسى! — دېدىم مەن، ھاڭ - تاڭ بولۇپ.

— ۋاي جېنىم ئاداش، بۇنداق نەرسىلەرنى يازمەن، ئوقۇيمەن دەپ مېڭەمنى ئۇپراتىپ ئولتۇرىدىغان سارائىمۇ مەن؟

— ئۇنداقتا بۇ ماقالە...

— ئالدىرىما، ئاداش، ئېيتىپ بېرىمەن، ئۇنۇڭ ئالاي دېگەن، ئۇنۇڭغۇ ماڭا بىر تېيىن، لېكىن ئۇنۇڭ ئالسا ماڭا ئاشقا پۇل قوشۇلىدىكەن ئەمەسمۇ؟ ماڭا پۇل بولسىلا بولدى، ئەمما ئۇنۇڭ ئالاي دېسە، ماقالە يازمىسا بولمايدىكەن، شۇڭا، دائىم مېڭىسىنىڭ قېتىقىنى چىقىرىپ ئولتۇرۇپ ماقالە يازىدىغان بىر ئەخمەق ئاغىنەمگە ماقالە يېزىپ بەرگىن دەپ تۇرۇۋالدىم. قەلەم ھەققىنى ئۆزۈڭ ئالغىن، گېزىت - ژۇرناللارغا ئىسمىڭ كۆپ چىققان، بىر قېتىم ئىسمىڭ چىقماي قالسا ئۆلۈپ كەتمەيسەن، دەپ يالۋۇردۇم. بىرقانچە قېتىم مېھمان قىلدىم، ئاخىرى بۇ ماقالىنى شۇ يېزىپ بەردى دېگىنە، ئاداش.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ داڭ قېتىپ ئولتۇرۇپ قالدىم. ئارىنى بىر پەس سۈكۈت قاپلىدى.

— مۇنداق ئىشتى دېگىن، بۇرادەر، — دېدىم مەن جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، — ئۇنۇاننى قاچان ئالىسەن؟

— ئاز قالدى، مۇشۇ ماقالەمنى كۆتۈرۈپ تەشكىلات بۆلۈمىگە كىرىمەن، ئۇلار ماڭا ئانكېت بەرسە شاق - شۇق تولدۇرىمەن - دە، بۇ ماقالىنى قوشۇپ خالتىغا سالىمەن، شۇنىڭ بىلەن ئىش پۈتتى، دېگەن گەپ، خۇدا بۇيرۇسا ئۇنۇاننى ئېلىپ ماڭاشمنى ئۆستۈرۈۋالغاندىن كېيىن، شاقلا پېنسىيەگە چىقىپ كېتىمەن.

— نېمىشقا؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭغا سوئال نەزەرى بىلەن قاراپ.

— ۋاي ئادىشىم، سەن ئۇقمايدىكەنسەن، ھۆكۈمەت بەرگەن ئالتە توك - توك ماڭاش بىلەن مۇشۇك ئاپتاپقا چىقامتى. سودا قىلىمەن، سودا. پۇل بولسا جاھان، ئاش بولسا قازان دەپتىكەن.

— مۇشۇ ساغلام بەستىڭ بىلەن، يەنە كېلىپ تېخى يېشىڭ قىرىققا ئۇلاشماي تۇرۇپلا پېنسىيەگە چىقىمەن دېسەڭ، تەشكىل قوشۇلامدۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ تۇرقىغا بىر قۇر قاراپ قويۇپ.

— ئامال تاپمەن. پەقەت بولمىغاندا تامغا بىرلا ئۇسۇيمەن - دە، سارائ بولۇۋالمەن. يالغان سارائ. ئۇ چاغدا، مېنى پېنسىيەگە چىقارمىغىنىنى بىر كۆرەي، مەن دېگىنىمنى قىلىدىغان ئادەممەن.

مەن ئېغىر سۆكۈتكە چۆمدۇم. ئۇنىڭغا ئەمدى گەپ قىلىشنىڭ ھاجىتى قالمىغانىدى. ئۇ بىر ھازا ۋاتىلدىغاندىن كېيىن ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ:

— مەن كەتتىم، — دېدى - دە، ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. بۇ قېتىم ئۇ «رېستورانغا كىرەمدۇق» دېگەن گەپنى قىلمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭدىن تېلېفونمۇ كەلمىدى، ئارام تېپىپ قالدىم، ئۇنى ئۇنتۇپلا كەتتىم.

ئارىدىن بىر ئايدەك ۋاقىت ئۆتكەنىدى. مەن ئىشقا كېتىۋېتىپ تۇيۇقسىز ئۇ بۇرادەرنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇ ئۇدۇل مەن تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. مەن ئىختىيارسىز ھالدا قايرىلىپ كېتىدىغان بىرەر يول بارمىكىن دەپ ئىككى يېقىمغا قارىدىم، چۈنكى ئۇنىڭ ئالدىمنى توسۇپ يەنە شۇنداق ۋاتىلداشلىرىنى زادىلا ئاڭلىغۇم يوق ئىدى، قىسقىسى ئۇنى كۆرەر كۆزۈم يوق ئىدى. شۇ ئەسنادا ئۇ ئالدىمغا كېلىپ قالدى، بىراق ئۇ ماڭا پەرۋاسىزلا قاراپ قويۇپ، خۇددى تونۇمىغاندەكلا ئۆتۈپ كەتتى. مەن «خۇداغا شۈكۈر» دېدىم ئىچىمدە، مەن ئۇنىڭدىن مەڭگۈ قۇتۇلغىنىمغا خۇش ئىدىم.

ئارىدىن بىرنەچچە ئاي ئۆتكەنىدى. تۇيۇقسىز ئۇ بۇرادەر ھەققىدە ئېچىنىشلىق بىر خەۋەر ئاڭلاپ قالدىم. ئۇ راستىنىلا سارائ بولۇپ قالغانىدى. بۇ گەپ ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ يۈرەتتى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا ئۇ دەسلەپ ئۇنۇۋان ئېلىش ئۈچۈن تەرەپ - تەرەپكە چېپىپ يۈرگەن. ئۇنۇۋان ئالالمىغاندىن كېيىن سۆزلەپ قالغان. كېيىنچە رەسمىي سارائ بولۇپ قالغانىكەن، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ ئىختىيارسىز ھالدا «تىلىسە بېرىدىكەن» دە، دەۋەتتىم ئۆز - ئۆزۈمگە پىچىرلاپ.

شېئىرلار

مەتقاسىم مەتنىياز

مەتقاسىم مەتنىياز 1943 ـ يىلى 7 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيەسىنىڭ قاراقىر يېزىسىدا تۇغۇلغان. تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، 1962 ـ يىلى 10 ـ ئايدا نىيا ناھىيەسىدە خىزمەتكە قاتناشقان. ئۇ خىزمەتكە قاتناشقاندىن بېرى، نىيا ناھىيەسىدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچى، ناھىيەلىك مەدەنىيەت يۇرتىنىڭ باشلىقى، ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇدىرى، ناھىيەنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى، ناھىيەلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قاتارلىق خىزمەت، ۋەزىپىلەردە بولغان. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا باشلانغان بولۇپ، 1961 ـ يىلى 4 ـ ئايدا «شىنجاڭ پىيونېرلىرى» گېزىتىدە «پىيونېرلىق مېۋىسى»، 1962 ـ يىلى «تارىم» ژۇرنىلىدا «ئەزىز»، «مېھنەت» قاتارلىق شېئىرلىرى ئېلان قىلىنىپ، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغىغان. 40 نەچچە يىلدىن ئىجادىيەت مۇساپىسى جەريانىدا، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا 600 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، باللادا، مەسەل، ساتىرا، فېلىيەتون، سەھنە ئەسەرلىرى قاتارلىق ئىجادىيەت ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنغان. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى»، «مىراس» قاتارلىق ژۇرناللاردا ۋە بەزى گېزىتلەردە ئارخېئولوگىيە، يۇرت تارىخىغا ئائىت بىر تۈركۈم ئىلمىي ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان. 1992 ـ يىلى شىنجاڭ ياشلار ـ ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن «ئارخېئولوگ خاتىرىسى»، 2004 ـ يىلى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن «ئىرادە ئۆتكەللىرى» ناملىق شېئىرلار توپلىمى نەشر قىلىنغان. «توي تەنتەنىسى»، «غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر»، «100 شېئىر»، «قامچا» قاتارلىق تاللانغان شېئىرلاردىن تۈزۈلگەن توپلاملارغا ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن. ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت دائىرىسىدە ئېلىپ بېرىلغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيەتلىرىدە ئەسەرلىرى كۆپ قېتىم مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

شائىر مەتقاسىم مەتنىياز جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

هايات يولى هەققده ناخشا

1

هايات يولى تىلسمات، چىغىرلىرى پىلسىرات،
تەرگە چۆمۈپ، تەمتىرەپ داۋانىدىن تەس ئۆتتۈم.
يىقىلسام دەس تۈرغۈزدى ئەقىدە ۋە ئېتىقاد،
هارغانلارنى هاپاشلاپ خالىسلىقتىن مەست ئۆتتۈم.

چامدىمىنى بىر دەڭسەپ، قىلىپ شۇنچە ئېهتىيات،
باشقا ئېلىپ باشقىنى، كەمتەر ئۆتتۈم، پەس ئۆتتۈم.
هۈزۈر بىلدىم شۇلارنى، مىننەت، تەمە بەرى يات،
تىلىنسىمۇ تاپىنىم، چىداپ زەبەردەس ئۆتتۈم.

مېهرىم بىلەن ئىللىتىم هېچبىر جاننى كۆرمەي يات،
ئادەمىيلىك تۈيغۇدا ئەسكە ئېلىپ ۋاپانى.
مەندىن ئەسلا تەزمىدى شۇ ئەپۇچان هېسسىيات،
دەسسىمىدىم يولۇمدا، بىر تال قۇرت، گىياهنى.

ئاچ قالغاندا ئۆزگىنىڭ لوقمىسىغا كۆز سالماي،
چىكتىپلا بەلباغنى تاغ يۆتكىدىم كۆكلۈم توق.
قاراڭغۇدا ئۇمىدسىز قالسا كىم قىر ئاشالماي،
پەرلەپ گۈنسىز چىراغنى قولۇم كۆيدى، پۇشمان يوق.

يەنە بويۇن تولغىدى تاۋى نازۇك بۇ هايات،
تەتۇر چىقىپ تەلىيىم دارامەتكە دوق تەگدى.
بۇ قىسمەتكە ئەتراپتا، كىم ئېچىنار، كىملەر شاد،
ئىزززىتىمنى زېدىلەپ مالامەتتىن ئوق تەگدى.

هايات بويۇن تولغىسا، قارىمىدىم تولغىنىپ،
تەبىئىتىم ئەزەلدىن كۆنۈك چىدام ـ سەۋرىگە.
سوغ نەزەرلەر ئەكسىدە كۆزى چېقىپ چوغلىنىپ،
يالقۇن بولۇپ ياماشتىم گىرەلەشكەن جەبرگە.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

2

ئەي يارەنلار، باش چايقاپ قىلماڭ بۇنچە نەسىھەت،
بىكار ئۇپراپ دەرد تارتماي يول تۇتۇڭ دەپ باشقىچە.
ئەتەم ئۇچۇن كۆيۈنگەن كۆڭلىڭىزگە مىڭ رەھمەت،
ئەقلىم زايە كەتكەن يوق، تاكى مۇشۇ ياشقىچە.

ئەجەبلەنمەڭ، ھاياتنىڭ يولى ھەر خىل ھەر كىمگە،
نېمە قىسمەت كېلەرنى ئالغان ئۆزۈم مۆلچەرگە.
قايتمىغاندەك كارۋان دۇچ كەلسە بوران ـ كەلكۇنگە،
رازى مېنىڭ مەردلىكىم تاللىغان يول ـ سەپەرگە.

3

ھەممە ياخشى خاتاسىز تارتۇقلانسا ھۆرمەتتە،
نىقابلانغان ساختىنى ئايرىۋالسا بارچە كۆز.
غەيرەتلىكلەر پۈتلاشماي تۇغ ئۇيناتسا نۇسرەتتە،
نادانلارنى ئازدۇرۇپ كېتەلمىسە ساختا سۆز.

باھاردىكى گۈل ـ چېچەك ئۇششۇمىسە ھەسرەتتە،
ئەتمىشتىگە مۇناسىپ بولسا دائىم تەگمىشىڭ.
«ناھەق» دېگەن قىرتاق سۆز بولماس ئىدى لۇغەتتە،
ئاش يېگۈچە تاش چاينap ئاغرىمايتتى ساق چىشىڭ.

ھەق يول تۇتساڭ ھەقىقەت دەرھال سېنى سۆيمەيدۇ،
چۈنكى ئىككى ئارىدا تۇمان توسقان جەريان بار.
كۆيۈپ شۇنچە ئۇپرىساڭ كۆيگەنلىرىڭ كۈلمەيدۇ،
چۈنكى ئۇنىڭ بېشىدا قورقاقچى بار، شەيتان بار.

شۇڭا رەنجىش، تەمتىرەش مەجەزىمگە مىڭ ئۇيات،
قېيىداشمۇ، ئاھ ئۇرۇشمۇ چۈشكۈنلۈكنى چىللايدۇ.
پىداكارمەن ئەھدىمگە، قويسا مەيلى تەرسا ئات،
شۇ تەرسالىق ئادەمنىڭ ئادىمىنى خىللايدۇ.

4

ساختىلىققا شان بەرىش تەتۇرلۇكى تۇرمۇشنىڭ،
بېقىپ ئۇنىڭ رايىغا ياماڭلىققا ئاغمايمەن.
يېتىۋالسام خەنجىرى جانغا پاتقاي نومۇسنىڭ،
شەيتان ھېسلار نەرى كەت، نازلىرىڭغا باقمايمەن.

جۇدۇن تەگسە تۇگۈلۈپ چۈشكەن يەڭگىل ياپراقتەك،
لاتقىلارغا قوشۇلۇپ جىلغىلاردا ئاقمايمەن.
بەلكى قارا بۇلۇتنى يارغان چېقىن ـ چاقماقتەك،
بۇ ۋاپاسىز ھاياتتا ۋاپا بولۇپ چاقنايمەن.

پاك روھنى كېسەلمەس ھەتتاكى قىلىچ

1

كالىدەك ئىشلىسەڭ «كالا» ئاتىلىپ،
يۈك يۈدۈپ يۈگۈرسەڭ دېيىشسە «شاللاق».
ساختا گەپ ساتمىساڭ قاتاردىن قېلىپ،
«ئىقتىدار قېنى» دەپ قىلىشسا مازاق.

يېتىملار بېشىغا مېھرىڭنى تۆكۈپ،
«يارىماسلارغا باشچى» ئاتالساڭ.
تۈلكىلەر قوۋمىنىڭ سىرىنى تۆكۈپ،
ھىيلىلەر ئىچىدە تۆھمەتكە قالساڭ.

خالىسلىق سۈيىدە دەشتنى ياشناتساڭ،
شانىڭدىن تاج كىيسە نامى يوللۇق زات.
چاتقاللار ئىچىدىن يېڭى يول ئاچساڭ،
ھەسەتتىن تەۋرىسە پىتنەيۇ پاسات.

دېڭىزلار تېگىدىن جاۋاھىر سۈزۈپ،
بوپ قالساڭ ئاقىۋەت «ئوغرىغا جۈپ» سەن.
چۈقانلىق بەيگىدە چىقساڭ گەر ئۇزۇپ،
لەۋھەنى ئېپكەتسە قايسىبىر خۇپسەن.

ئۆكتەملەر زوربغا بولماي سالاكەش،
«ئۆكتىچى» ئاتىلىپ پەشۇاغا كەتسەك.
خەلقىگگە كۆيۈپ سەن بولساڭ نۇر - ئاتەش،
«ئوت قويماق قەستى» دەپ دەۋاغا كەتسەك.

پەزىلەت، شۆھرىتىڭ نۇر چاچسا يەنە،
كېچە ئاسمىنىدىكى تولۇن ئاي كەبى.
رەزىللەر ئۆچۈرمەك، يوتماق قەستىدە،
كېلىشسە قۇيۇندەك دەۋرەپ ئەسەبىي.

پىسەنتكە ئالما، ئەي تۆھپىكار زېرەك،
ئىرادەڭ زەنجىرى بوشىمىسۇن ھېچ!
ئىشلەۋەر، مەھكەم بول تۆمۈر قوزۇقتەك،
پاك روھنى كېسەلمەس ھەتتاكى قىلىچ.

2

يامانغا نەپرەتلىك، نومۇسچان بىر ئەر،
ئوغرىلار قوۋمىغا قالسا قوشۇلۇپ.
ھەرقاچان ئۇنىڭغا يۇزلىنەر خەتەر،
رەزىللەر تۆھمەتكە چۈشەر بىر بولۇپ.

يامانغا ياخشىلار چايان كۆرۈنەر،
ياخشى ئىش يامانلار نەپئىگە زاۋال.
پاتقاقتا مىلىنەر، داڭگالدا تۇنەر،
قۇيۇننىڭ كۈچىدىن ئۇچقان پەي، پاخال.

بۇ ئالەم ئاشۇنداق، ياخشىغا ھامان
كۈشەندە بەتنىيەت ياكى مەنمەنچى.
يامانىنى لەت قىلىپ ئاشكارا - پىنھان،
ياخشىنى ئەزىزلەر ئەلنىڭ ئىشەنچى.

خەلقتۇر بىلگۈچى بارچە - بارچىنى،
نە قىسمەت يۈز بەرسۇن، شۇنىڭغا ئىشەن.
مۇقەددەس، غالىبتۇر ئەل ئىشەنچىسى،
ئۆزۈڭنى چۈشەن، خەلق رايىنى چۈشەن.

3

گەر ئادەم قەيسىداپ پاك روھتىن كەچسە،
باشقا بىر چىغىرغا ئۆتۈپ كېتىدۇ.
دەردتىن يانجىلسا، ئۇمىدى ئۆچسە،
چۈشكۈنلۈك لاتقىسى يۈتۈپ كېتىدۇ.

ئىشەنگەن مۇقەددەس ئېتىقادىڭنى
داغسىز ساقلاشقا قىل سەن كاپالەت.
ئالقىش ۋە تەشەككۈر قۇچىدۇ سېنى،
دەسسىلسەڭ قالىدۇ تۆھمەت ـ ھاقارەت.

تەكلىماكان تەزكىرىسى

بوراندا بارخانلار كۆچتى ئاھ ئۇرۇپ،
قۇيۇندا پىرقىراپ سەرسانە بولدى.
ئەسرلەر ئۆزىدى، قۇملار سۈرۈلۈپ،
كەچمىشى تېپىشماق، ئەپسانە بولدى.

«باھاردا كۆھىقاپ، تومۇزدا تونۇر،
تەۋەككۈل قىلغانغا بارسا كەلمەس يول...»
داۋراڭلار ئەقىلدىن كەلدى ئۈستۈن زور،
ئارمانلىق دۇئالار بولمىدى مەقبۇل.

كىملەردۇر قۇملۇقنى قارغىدى، سۆكتى،
سانىدى ھاياتقا تەھدىت ۋە ئاپەت.
گاھى ئۇ ئىزادىن سۈكۈتكە چۆمدى،
گاھىدا چاپچىتتى تولغاندۇردى دەرد.

سېھرىي پەردىسى ئېچىلغان ھامان،
ئايلاندى ئۇ گويا نۇرلۇق چىراغقا.
ئايلاندى يۇرەككە بۇ ئەزىم ماكان،
تومۇرلار سوزۇلغان يىراق ـ يىراققا.

ئاتىقى ئۆلۈمدەك ۋەھىمىلىك يەر،
جانسىز تۆمۈرلەرگە قىلدى جان ئاتا.
قۇدرەت كامالىدىن بېرىپ خۇش خەۋەر،
ھەيرەتتە قالدۇردى ئالەمنى ھەتتا.

مىليونلار كۆڭلىدە ئىنتىلىش ـ ھەۋەس،
كۆرۈندى كېلەچەك جەننەت راھىتى.
ئەمدى ئۇ «ھالاكەت دېگىزى» ئەمەس،
بىر «گۆھەر زېمىن» غا ئايلاندى ئېتى.

قارلۇق قەسدىسى

ياسىن زىلال

تالانتلىق شائىر، ئىقتىدارلىق ژۇرنالىست ياسىن زىلال 1963 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىنىڭ بازار ئىچى ھېيتگاھ قازان كوچا مەھەللىسىدە زىيالىي ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1970 ـ يىلىغىچە ئائىلە تەربىيەسىدە بولغان. 1979 ـ يىلى 7 ـ ئاي-غىچە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى پۈتتۈرۈپ، شۇ يىلى 9 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات فاكولتېتىغا قوبۇل قىلىنغان. 1984 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئوقۇشنى ئەلا نەتىجە بىلەن پۈتكۈ-زۈپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا كادىرلار ئىدارىسىگە تەقسىم قىلىنغان. 1985 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئەدەبىياتقا بولغان ئوتتەك ئىشتىياق-ىنىڭ تۈرتكىسىدە ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى «مىراس» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كەلگەن. ئۇ ھازىر جۇڭگو خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتى تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ مۇئا-ۋىن رەئىسى، ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتى، فولكلور تەتقىقات ئىشخانىسىنىڭ مۇدى-رى، «تارىم» ژۇرنىلى نەشرىياتىنىڭ باشلىقى، باش مۇھەررىرى.

شائىر ياسىن زىلال شېئىرىيەت ئىجادىيىتى جەريانىدا، ئاپتونوم رايونىمىز-دىكى ھەرقايسى گېزىت ـ ژۇرناللاردا نەچچە يۈز پارچە شېئىر ئېلان قىلدۇرۇپ، جامائەتچىلىك ئارىسىدا ياخشى تەسىر قوزغىدى. «ئانا»، «جۇدالىق پەريادى»، «ساداقەت»، «بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار»، «زىلالنامە» قاتارلىق داستانلارنى، «مۇھەب-بەت»، «ساداقەت» قاتارلىق شېئىر توپلاملىرىنى ئېلان قىلىپ، ئۆزىنىڭ يۇقىرى شېئىرىي تالانتىنى نامايان قىلدى. ئۇنىڭ خەلق ئەدەبىياتى ۋە كلاسسىك ئەدەبى-ياتقا دائىر نەشرگە تەييارلىغان ئەسەرلەردىن «خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر سو-ئال ـ جاۋابلار»، «ئەمىر گۆر ئوغلى»، «ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى» (4 ـ توم)، «ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى» قاتارلىق كىتابلىرى نەشردىن چىقتى.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

كېرىيە ئانام!

ئېھ، كېرىيە مۇقەددەس ئانام،
ئېھ، كېرىيە مۇقەددەس ماكان.
قارىغىنا زادى كىم ئۆزى،
يالقۇن ئەمگەن ئۇ قايسى پەرۋان؟
كىم ئۇ ھىدلاپ بوۋاقتەك سېنى،
گىرە ـ گىرە قۇچاقلاۋاتقان؟!
ئەي قىبلىگاھ، ئۆزلارنىڭ ئۆزى،
كىم ھىجرىڭدە يۇرىكى گۈلخان؟!
كىم مېھرىڭدە بەخت يۇلتۇزى،
كىم غۇرۇرى نۇر تاشقىن ئاسمان؟!
قارا، قارا! ئوبدان زەن قويۇپ،
كىم ئۇ لەۋزى دەريانى داستان؟!
ئۆزى قەلەم، دېمى ئاتەش دەم،
كىم تاشلارغا كۈي چېكىۋاتقان؟!
كىم ئۇ شۇنچە سەۋدايى مۇشتاق،
بۇ كىم ئادەم، بۇ نېچۈك ئىنسان؟!

ئۆز كېرىيە، ئانا بۆشۈكۈم،
ئالتۇن دىيار، قەدىم خاندان.
تونۇدۇڭمۇ ئوغلۇڭنى ئانا،
مەن پەرزەنتى پاكىڭ جانىجان.
مەن بىر قەترەڭ،
مەن سېنىڭ زەررەڭ.
زەررەڭ قۇياش، قەترەڭ بىر ئوكيان.
مەن دىلپارەڭ، جىسمىڭ ـ ھۈجەيرەڭ،
سېنىڭ مۈلكۈڭ جىسمىمدىكى جان.
مەن كۆز نۇرۇڭ، مەن جىگەر ـ گۆشۈڭ،
شەجەرەڭگە ئىسمىم ئويۇلغان.
ساڭا سىڭگەن ئىڭگەلەشلىرىم،
كىندىك قېنىم ساڭا قويۇلغان.
سەندە قاتقان سۈنماس پەرلىرىم،

سەن قېقىنۇس ئۇچقان ئاشىيان.
ئىپتىخارلان ئۆزۈڭدىن ئانا،
پەخرىمگە تەڭ مىڭلىغان جاھان.

ئېھ، كېرىيە، باغرى كەڭ دالام،
سەن ئانامسەن، ئانام تۇغۇلغان.
سېنىڭ زاتىڭ مېنىڭ ئەجدادىم،
سەن دادامسەن، دادام تۇغۇلغان.
مەن جىسمىڭدا پارلىغان بىر تاڭ،
مەن ۋەسلىڭدىن تامغان قەترە قان.
مەن مېھرىڭدە كۆكلىگەن بالاڭ،
مەن بىر ئارچا مەزمۇت، باراقسان.
مەن روھىڭدىن ياڭرىغان ئاھاڭ،
گاھ شاد خەندان، گاھ مۇڭ ـ پەرىشان.
مەن كېچەڭدە پارلىغان چولپان،
مەن دەشتىڭدە يانغان زور گۈلخان.
ھىدلىرىڭدا ئانامنىڭ ھىدى،
قۇچاقلىسام سېنى ھەرقاچان.
لاۋا تاغدەك دولقۇنلار باغرىم،
كۆزلىرىمدىن تاشار ھاياجان.

ئېھ، كېرىيە، كونا ـــ قېرى يەر،
سەن ئەمەسسەن قالتىس بىر شەھەر.
ئۈلۈغلۇقۇڭ، قەدىمىيلىكىڭ،
شۇنچىلىك پاك، شۇنچىلىك دىلبەر.
باغ ـ باغلىرىڭ بىر گۈزەل زۇمرەت،
تاغ ـ تاغلىرىڭ بىر ئۈيۈل گۆھەر.
يايلاقلىرىڭ بەئەينى سۇرەت،
تارام ـ تارام ئۆزۈلمەس كەۋسەر.
ھەيرەت سېلىپ ئۆزۈملەر كۆككە،
تال ـ شاخلاردا جىلمىيار ئۈكەر،
مېۋىزارلار: «كەل، مەرھابا!» دەر.
ئامالىم ئاز بېرىشقا زاتەن،
روھىم سېنى ئەگىپلا يۇرەر.
شەپەق يېپىپ سۇبھىلىرىڭگە،
كۈندۈزلىرى كۈن بولسام ئەگەر.
كېچىلىرى بولىمەن ئەختەر.

ئېسىڭدىمۇ، بالا ئىدىمغۇ،
مەن سېنىڭدىن ئايرىلغان چېغىم.
ئۇزاتقاندا ئەلكۈن بۇلدۇقلاپ،
ئۇزۇلگەندەك بولغان جان بېغىم.
كۆزلىرىمگە بۇلاقلار تولغان،
يۈزلىرىمدە مىڭ دەريا ئېقىم.
سىنەمدە ئوت ـ گۈلدۈرماملار،
يۈرىكىمدە دەھشەتلىك چېقىن.
جان دادامنىڭ كۆزلىرىدە ياش،
ئۆكسەر ئانام ـــ هايات چىرىغىم.
يىغلاپ ـ يىغلاپ قوۋۇم ـ قېرىنداش،
سەنمۇ يىغلاپ قالغان تۇپرىقىم.
ئۇنتۇلمايدۇ شۇ پۇرقەتلىك دەم،
تەڭ يىغلاشقانىدۇق گۈلبېغىم.
ئۆتۈپ كەتتى يىگىرمە ئۈچ يىل،
ساقايمىدى هىجرانلىق دېغىم.

ئېھ، كېرىيە، چوڭ قىلغان ئۇۋام،
گۈزەل يۈرتۇم، تاغۇ تاشلىرىم...
ۋىسالىڭدا چىڭ باغاشلىرىم!
سەھەر شەبنەم بولۇپ تامچىغان،
سېغىنىشتا تۆككەن ياشلىرىم.
شامالىلاردىن سەزگەندۇ بەلكى،
ئۆپۈكمىنى قەلەم قاشلىرىم.
چېچەكلەردىن هىدلىدىم مەن هەم،
ئەي دىلرەبا، گۈل ئوتقاشلىرىم.
مېنى پات ـ پات ئەسلەمدىغاندۇ،
قول بېرىشكەن شۇ ئاداشلىرىم.
بىر نان تاپساق بىللە تەڭ يېگەن،
نېچۈك هالدا جان قاياشلىرىم؟
ئايرىلمايمىز تائەبەد دېگەن،
قېنى سىلەر، ساۋاقداشلىرىم؟!
ئۇلار سەندە قالدى، كېرىيەم،
ئولتۇرمىغاي ئۇ قۇياشلىرىم!

ئېھ، كېرىيە، كېرىيە ئانام!
سېنىڭ توپاڭ مېنىڭ ۋۇجۇدۇم.
ئېقىنلىرىڭ ئابىھاياتىم،
شامالىرىڭ نەپسىم ـ دېمىم.
ساڭا باسقان تۇنجى ئىزىمنى،
پاك باغرىڭدا چىققان قەدىمىم.
قاناتلانغان ئىقبالىم سەندە،
ئۇمىدلەردە يورۇغان دىلىم.
سۆيگۈ ھېسلار سەندە ئويغانغان،
ساڭا سىڭگەن ياشلىق ئەلىمىم.
سەن پۇراقان ماڭا گۈلنى ھەم،
گۈلزارىڭدا بىر گۈل سەنمىم.
سەن بەرگەنتىڭ ماڭا ھارارەت،
سەن بەرگەنتىڭ ماڭا پاراسەت.
شائىر قىلغان مېنى قەلىمىم،
ئادا بولماس قەرزدارىڭ مەن.
ئەي ئانا يەر، جانجان ئېلىم!

ئانا يېرىم! ئەي باغرى باغرىم،
سېغىنىمەن سېنى يىراقتا.
مېھرىڭ ئاشار دەمسېرى دىلدا،
ھىجرىڭ يانار كۆزدە ـ قاراقتا.
گەر سېغىنساڭ ھىجرىڭدە كۆيگەن،
ئوغلانىڭنى سەنمۇ ئۇ ياقتا.
ئۇنى كۆرگىن خىيالەن، غايەن،
ھەر پەسلىدە ئالتۇن ياپراقتا.
ئۆتتى ياشلىق جۇدالىق بىلەن،
سۆڭەك ـ سۆڭەك كۆيدى پىراقتا.
قىرىق بىرگە خەت چەكتى ئۆمۈر،
قالغان ھايات ئەمدى سوراقتا؟
كۆزلىرىمدىن بۇلدۇقلايدۇ ياش،
چۆگۈن تاشقان كەبى ئوچاقتا.
قاچانغىچە ئۆتەرمىزكىنتاڭ،
سەن ئۇ ياقتا، ئاھ، مەن بۇ ياقتا؟!

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

ئانا يۇرتۇم، ئەزىز كېرىيەم،
ئەي پاك تۇپراق، مۇقەددەس زېمىن!
جىسمىم سەندىن بولسىمۇ ئۇزاق،
ۋەسلىڭدە مەن،
مەن سەندە لېكىن.
ماڭلىيىڭدىن قۇياش ئۆچمىسۇن،
قۇرۇمسۇن گۈلستان ئېكىن.
بۇلاقلىرىڭ ئالتۇن چايقىغاي،
دەريايىڭدا ئۇلۇغۋار بىر گۈن.
سەنمىلەردىن لالدۇر پەرىشتە،
يىگىتلىرىڭ باھادىر تېكىن!
شۆھرىتىڭگە تاغلار بوي سوزغاي،
جەننەت دېگەي: بېھىش شۇمىكىن؟!
ئەزىز بېشىم سەجدىڭدە ھامان،
بول خاتىرجەم، بول مەڭگۈ ئىمىن،
مانا ھامان دۇئايىڭنى بەر،
ئامان بولغىن، دىلپارەم، دېگىن!

قارلۇق

ئەمدى ئىلىكىم گۆھەر، ياقۇت،
دىلىمدا ھېسسىي دەريا قۇت.
غۇرۇرلۇق، ئىپتىخارلىق مەن،
ئۆزۈم دىلپارىسى مەھمۇد.
ئۆزۈم ئەۋلادى مەھمۇدنىڭ،
شەرەپ بارمۇ يەنە ئارتۇق.
مېنىڭ كىندىك قېنىم ئاققان
يېرىمنىڭ نامىدۇر قارلۇق.

بىلەمسەن، نامىدۇر «قارلۇق»
دېگەن نام ئەسلىي ئەجدادنىڭ.
ئاشۇ نام ۋەسلىدە باقى
قۇياشتەك پەخرى ئەۋلادنىڭ!

قەدىم كېرىيە دېگەن يەردە،
ياشار «قارلۇق» دېگەن ئايماق.
پۇتۇن بىر يۇرتقا تارقايدۇ،
بۇ يەردىن سۈت، قېتىق، قايماق.

شەھەرنىڭ كۆكسىدە ئۆستەڭ،
ئۇنىڭ ھەم نامىدۇر قارلۇق.
ئۇيالغاي تەمىدىن زەمزەم،
ئەمەس كەۋسەر ئۇدىن ئارتۇق.

زېمىنغا جان بېغىشلايدۇ،
سۈيى ئابىھايات ئۆستەڭ.
سۆيەر مەڭزىڭگە راھەت دەم،
خىيابان بويىدىن ئۆتسەڭ.

بۇ يەرنىڭ ئەرلىرى ئەركەك،
ئەقىللىق، تولىسى دانىش.
قېنىدا قېنى مەھمۇدنىڭ،
گېپى گەپتۇر، ئەمەس رايىش...

بۇ يەرنىڭ ئەرلىرى بەردەم،
گويا توغراققىلا ئوخشاش.
ھايالىق قىزلىرى بەرنا،
ئۆزى ئاي، لەۋلىرى ئوتقاش.

ئاشۇ يەردە، شۇ تۇپراقتا،
تۆرەلدىم مەن، تۇغۇلدۇم مەن.
شۇ يەردە ئۆمىلەپ ئۆستۈم،
شۇ يەردىن ئۇچۇرۇلدۇم مەن.

بۇگۈن شۆھرەتلىرىم ئەنقا،
پەلەك بويلاپ بەلەن پەرۋاز.
خۇشال خەندانلىرىم قالتىس،
ساڭا بەرگەي قىيالار ساز.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

مەگەرچە ئەرشىئەلادا،
ياشارمەن تاغ بولۇپ قەددىم.
ھامان قارلىقتىدۇر كەبەم،
غادايماقلىق ئەمەس ھەددىم.

كېرىيە دەرياسى

ساھىلدا ياتىمەن قۇمغا كۆمۈلۈپ،
زېمىننى قۇچاقلاپ كۆيدۈرەر ئاپتاپ.
قۇم دۆڭلەر كۆكسىدە قۇياش تەپتى بار،
بارخانلار چېپىشار كۆزلەردىن ئۇزاپ.
بەش قەدەم نېرىدا يەلپۈنەر چىمقاش،
تولغىنىپ بىر دەريا ئاقار شارقىراپ.
بۇ قاش دەل پاسىلى ئىككى ئىقلىمنىڭ،
قىسمەتلەر كۆمۈلگەن بۇندا بىھېساب.
كەچمىشلەر ئۆتمەكتە كۆزۈمدىن قۇمدەك،
دولقۇنلار بارىدۇ ئۇندىن ئالدىراپ.

بۇ دەريا ئوقچۇيدۇ قاراقۇرۇمدىن،
ئادەمنىڭ كۆزىدەك بۇلاقلار ئارا.
تاشلاردىن تاشلارغا ئۇرۇلار باغرى،
كىم دەيدۇ ئېقىننى ئەمەس دىلىارا.
سەرگەشتە ئاشقىتەك ئۆرگۈلەر قاينام،
گاھ دەھشەت ئۇن بىلەن سالىدۇ نىدا.
گاھ يۇلقۇنسا دەريا قىنىدىن،
گاھىدا ياۋاشلاپ قالىدۇ گويا.
ئاھ، ئۇنىڭ مۇقەددەس ۋەسلىدىن ئايان،
شىر يۈرەك ئاتا ۋە مېھرىبان ئانا.

دەرياغا دېۋەيلەپ دولقۇنلايدۇ قۇم،
گاھىدا كۆك بويلاپ كۆتۈرەر قۇيۇن.
گاھىدا ئېقىننى قىلار مەسخىرە،
تىلسىمات قوينىدا كۆرسىتىپ ئالۋۇن.
دەريامۇ مەۋج ئۇرۇپ ئاقار گۈركىرەپ،
ھەيۋەتلىك ئۆركەشلەر كۆتۈرۈپ بويۇن.

گاهىدا ۋادىنى سالار لەرزىگە،
بارخانلار باغرىنى باسقاندا ئۇپقۇن.
گاهى تەڭ جىملىنار ئىككىلا ئىقلىم،
ئالەمنىڭ ئىشلىرى بەجايى ئويۇن.

رەڭمۇرەڭ دۇنيا بۇ، رەڭمۇرەڭ ئىقلىم،
مانا كۆز ئالدىمدا تالاي مەنزىرە.
مىڭ يىللار كەچمىشى تاسقىلار دىلدا،
كەلمىشلەر نامايان بولمىسا خىرە.
قۇتۇرغان بورانلار كۆككە قۇم چېچىپ،
گاھ باغۇ چىمەنلەر بولسا مۇڭ، تىيرە.
تۇرۇلگەن ئۆركەشلەر قىنىدىن ئېشىپ،
چۆللەرگە كۆكتاتلار سالىدۇ گىرە.
تارىملار تارالغاچ ئېرىق - ئېرىقتىن،
خىيابان باغ - گۈلزار بولمىش جەزىرە.

دەريانىڭ نىگاھى ئىككى كۆزۈمدە،
ئۇزۇلمەس نەزەردە مەن ھەم چېھرىدىن.
دولقۇنلار قۇچاقلاپ بولغان ۋەسلىمنى،
دىلىمدا بىر تاتلىق سېزىم مېھرىدىن.
ئېچىرقاق كۆڭۈللەرگە ئىلاھىي ۋىسال،
دوزاخ مىڭ ياخشىدۇر ئۇنىڭ ھىجرىدىن.
قايناملار قېتىدا قالتىس ھېكايە،
ئىبرەتلىك ھېكمەتلەر ھايات سىرىدىن.
ساماۋى سېمالار بولار نامايان،
بەھرلەر بەند قىلار سېنى سېھرىدىن.

ئېقىنلار دەم ئۇرار ئۆزگە تىل بىلەن،
كىم دەيدۇ سۆزلىمەس تەبىئەت - ئالەم؟!
ئىنسانلار دۇنيانىڭ بەرقى، زەررىسى،
ئالەمدۇر ئادەمدىن ئۇلۇغ، مۇقەددەم.
كىم دەيدۇ دەريانى يىغلىمايدۇ دەپ؟
ئاسمانىڭ كۆز يېشى ئەمەسمۇ شەبنەم!
تاغلارمۇ سۆزلەيدۇ ئۆز نۆۋىتىدە،
كۈلدۇرەر خۇشاللىق، يىغلىتار دەشنەم.
مەن بۇ دەم ساھىلدا گاھى شاد - خەندان،
گاھى زار يىغلايمەن ئەزگەندە ئەلەم.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ يەردە مۇھەببەت، بۇ يەردە سۆيگۈ،
بۇ يەردە ئوت ـ ھىجران، بۇ يەردە ۋىسال.
بۇ يەردە ئارمانۇ تىلەكلەر ئەزگۈ،
بۇ يەردە كارامەت، بۇ يەردە ئىقبال.
بۇ يەردە پەرھادلار تاغلارنى يارغان،
بۇ يەردە ئاھۇ كۆز قىزلار ئاي جامال.
بۇ يەردە ئاشىقلار قەبرىسىز قالغان،
بۇ يەردە مەشۇق ھەم بولغان بەختى دال.
بۇ يەرنىڭ بىر كۈنى يۈز يىللىق داستان،
سۆزلىسەڭ ـ سۆزلىسەڭ تۈگىمەس سوئال.

سوئاللار سوئاللارنى كېلىدۇ باشلاپ،
دەريادەك ئوقچۇيدۇ ھېسلىرىم ـ يادىم.
نەھرىلەر كۆكسىگە ئۆزۈمنى تاشلاپ،
ئەتراپقا قارايمەن، دەپ: «ئېھ، ئابادىم!»
بۇ يەرنى كىم شۇنداق قىلغان يېشىللىق،
ئۇ مېنىڭ ئەزەلىي نەسلىم ـ ئەجدادىم.
قالتىس بىر بازار بۇ يېپەك يولىدا،
كارۋانلار راھەت دەم ئالغان رابادىم.
قىرىقىم يۇيۇلغان قاش يۇغان سۇدا،
قاشتېشى مىسالى پاك ئېتىقادىم.

ئويلارنىڭ چېكى يوق، ئويلار بىر تىلسىم،
تۇيۇلار ئۆتمۇشلەر بەجايى ھېلى.
ھېسلارنى ھېچ نەرسە قىلالماس تەسلىم،
بىر چامدام كەلمىشنىڭ مىڭ يىل مەنزىلى.
ئەسىرلەر مۇقەددەم سىلجىپ ئۆزۈمدىن،
لۇتفىنى كۆرىدۇ زىلالىنىڭ دىلى.
تۇن ئارا ئوت بولۇپ يانىدۇ مەشرەپ،
بۇ يەردە ئاھ چېكەر ئاشىق زەلىلى.
ئۇلارنىڭ تىنىقى مۇشۇ دەريادا،
دەريانىڭ مەۋجىدە ھامان غەزىلى!

ساھىلدا ياتىمەن گۈلنى قۇچاقلاپ،
ئاھ، بېلىق بىلەكتە گىرەلىڭ بويۇم.
ئۇستۇمدە ئاتەشلىك قۇياشنىڭ تەپتى،

جىسمىمدا يالتىرار ئاق زەر كەبى قۇم.
چېكەمدىن چېپىلدار زېمىنغا مېھرىم،
ئىچىمەن ئېقىندىن ھەم يۇتۇم - يۇتۇم.
بۇ يەردە تاقىشار بېشىم ئاسمانغا،
بۇ يەردە خەت چېكەر تاشلارغا پۈتۈم.
بۇ دەريا دەم بەرگەن، جېنىمغا مېنىڭ،
بۇ مېنىڭ ئېقىنىم، مېنىڭ قۇملۇقۇم!

تاختا كۆۋرۈك

بىر تالاي يوللارنى كەزدىم ئۆمرۈمدە،
بىرمۇنچە شەھەرنى كۆردۈم ئۇندا مەن.
مەرمەردەك يوللاردا قالدى ئىزلىرىم،
چىمەنزار ساھىلدا باستىم كۆپ قەدەم.
شاھىنشاھ سارايلار راسلىدى تۆشەك،
سەيلىگاھ تاغلارغا بېرىپ ئۆتتۈم دەم.
بۆلەندىم سەھەردە يارقىن نۇرلارغا،
تاڭ شەپەق باش قويغان مۇنارىدا دىلجەم.

نى كاتتا كۆۋرۈكتىن ئۆتتۈم مەردانە،
شامالغا چېچىمنى ئويناتقان پېتىم.
تاش ئاتتىم ئېقىنغا ھەم دانە - دانە،
زۇمرەت سۇ ئۈستىدە ئەركىلەر بېتىم.
ئاپپارات كۆتۈرگەن قىزلار پەرۋانە،
پاراسلاپ تارتىلدى نۇرغۇن سۈرىتىم.
شۇ كاتتا دەملەردە دىلىم گۈلخانە،
يۈرەكنى سىيرىيدۇ سۆيگۈ پۇرقىتىم.
ھەرلەھزە سېغىندىم تۇغۇلغان يەرنى،
مېنى رام قىلالماي قالدى ھەشەمەت.
توپىلىق يوللارنى ئەسلەپ ئېرىدىم،
شۇ ساددا سەھرالار يادلاندى قەۋەت.
سۆگەتلەر تېگىدە كەلدى مۇڭداشقۇم،
ئاھ، نېمە ئۈچۈنكىم جان ئىكەر ھەسرەت.
ھاياتىي ئەقىدەم يۇرت رىشتىگە بەند،
مانا بۇ ساداقەت سۆيگەن مۇھەببەت.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇ ھەشەم كۆڭۈلۈكلەر كىملەرگە تالىق؟
مەن «تاختا كۆڭۈلۈك» نى تىلەك ئەيلىدىم.
مەن ئاشۇ ئۆستەڭدىن سۇ ئىچىپ ئۆسكەن،
مەن ئەركە ھەم ئويچان بىر گۈدەك ئىدىم.
گۈدەكلىك گۈل قىستى «تاختا كۆڭۈلۈك» تە،
ئۆزۈمنى چىمك، بەردەم ئەركەك ئەيلىدىم.
بالىلىق ئىزلىرىم «تاختا كۆڭۈلۈك» تە،
كۆڭلۈمنى يۇلتۇزلۇق پەلەك ئەيلىدىم.

ئۇ يەردە، كۈندۈزى قىزىيدۇ بازار،
ئۇ يەردە تەڭلىشەر نەرخ ۋە باھا.
ئۇ يەردە قىشتىمۇ گۈپۈلدەر باھار،
ئۇ يەردىن تارايدۇ خۇش جەننەت ھاۋا.
پاھ، ئۆرۈك، شاپتۇل، ئۈزۈم ھەم ئانار،
شەربەتتۇ قەتىلەر يۇرەككە داۋا.
ئۇ يەردە يوقىلار دىلىڭدىن ئازار،
ئۇ يەردە غەش كۆڭلۈڭ بولغاي مۇسەپپا.

ئۇ يەردە تۇنلىرى سۆزلىنەر قىسسە،
ئۇ يەردە يېقىشلىق ھەمسۆھبەت ـ پاراڭ.
يۇز يىللىق كەچمىشلەر بولسا ھېكايە،
تۇيمايلا قالىسەن قانداق ئاتتى تاڭ.

ئۇ يەردە ئەڭ نازۇك خەۋەر، غۇلغۇلا،
ئۇ يەردە غەم ئورتاق، ئورتاق كۈي، ئاھاڭ.
ئۇ يەردە ھەر ئىنسان تاپىدۇ ئەقىل،
ئۇ يەردە گەپ يەيدۇ ھەتتاكى سارىڭ.

ئېھ، تاختا كۆڭۈلۈكۈم، تاختا كۆڭۈلۈكۈم،
مەن سېنى يىراقتا ئەسلەيمەن ھامان.
سەن ماڭا ئەقىلگاھ، روھىي تۇۋرۇكۈم،
قەترەڭ قان، توپاڭ تەن، زۆرۈ، كۈلكەڭ جان.
سېمايىڭ سېغىنچى سېھرىي يۆلىكىم،
جىسىمدا سەن بەرگەن ئۆمۈرلۈك دەرمان.
مەھكەمرەك قۇچاقلا مېنى، تىلىكىم،
تۆت پەسىل ۋەسلىڭنى قىلىمەن ئارمان.

ساماۋى بىر ئويىنى قۇچىمەن ھەرئان،
نەپسىم بىر سېھرىي يالقۇن بوپ كەتسە؛
ئاھ، مېھرى جان بەخش تاختا كۆۋرۈكۈم
ۋاللىدە بىر ئۆيۈل ئالتۇن بوپ كەتسە.
سۆلىرى ئايلانسا ئابىھاياتقا،
جان قوۋمىم مىڭ ياشقا ئۆيغۇن بوپ كەتسە.
يۇرتۇمدىن چاڭقاقلىق كۆچسە ئەبەدلىك،
قۇم دەريا، بارخانلار دولقۇن بوپ كەتسە.

مۇقەددەس ھېيتگاھ

قەدىمىي مەھەللە، قەدىمىي ئۆيلەر،
تانابتەك سوزۇلغان تار، ئۇزۇن كوچا.
مەھەللە ـ مەھەللە تۇتىشىپ كەتكەن،
كوچىدا كوچىلار بار ئاچا ـ ئاچا.

ئۆگزىلەر، ئۆگزىلەر بىلەن ئۇلاشقان،
كۇۋۇكتىن كۇۋۇكقا ئۇچىدۇ كەپتەر.
ئۆي ـ ئۆينىڭ ئارىلىقى ئىككى غېرىچلا،
قوشنائىغا ئائىلىنىپ تۇرىدۇ گەپلەر.

ئۇ ھويلا، بۇ ھويلا ئۆز ھويلائىدەكلا،
تاملارنى يۆلىشىپ تۇرىدۇ تاملار.
كۆڭۈللەر كۆڭۈللەر بىلەن ئىچىككەن،
ئۆزئارا سۇنۇلۇپ تۇرار تائاملار.

ئۇ ئۆيدە ئۇزۇم بار، بۇ ئۆيدە ئۇجمە،
تەك ـ تاللار كۆكلىگەن چىرمىشىپ شاختا.
بۇ ئۆينىڭ ئالمىسى چۈشسە ئۇ ياققا،
ئۇ ئۆينىڭ نەشپۈتى چۈشەر بۇ باغقا.

ئاتىلار تاھارەت بىلەن سەھەردە،
ئۆيىدىن چىقىپلا ببىرىشەر سالام.
كەچمىشلەر، كەلمىشلەر، كۈلكە ـ پاراڭلار،
سۆزلەنسە كۆڭۈلگە تەسەللى ـ ئارام.

ئانىلار سالامى سۈيىمى بىلەن تەڭ،
قولىدا سۈپۈرگە، سۇ تولغان چېلەك.
سۈپۈرۈپ، سۇ چېچىپ هويلا ـ كويلاردا،
پاكلايدۇ يۈيۈلغان جانان چىنىمدەك.

پاك يەردە پاك سالام، قىزغىن تىلەكلەر،
مەكتىنى مەكتىگە يېقىشىپ كېتەر.
شادىغا شادىمان، دەردىگە دەرمان،
گاهىدا مۇڭدىشىپ ئېقىشىپ كېتەر.

ئاتىلار ئىناقتۇر، ئانىلار ئېجىل،
بالىلار ئۆسىدۇ مېھرىبان، ئامراق.
سەبىيلەر چوڭلاردىن ئالىدۇ ئەندىز،
تۆت پارچە قىلىدۇ بولسا بىر تال قاق!

بوۋايلار ئۆگزىدە قۇياش ئاستىدا،
سۆزلەيدۇ مەردلىكتىن هېكايە ـ چۆچەك.
مومايلار هويلىدا ئاي يورۇقىدا،
كۈلدۈرەر سەبىيلەر قەلبىدە چېچەك.

سۈتتەك ئاق، تاڭدەك پاك، كۈندەك سېھرىلىك،
يارالغان ئەسلىدە ئىنسانىي ئالەم.
هېكمەتلەر، خىسلەتلەر، مەردلىك، مۇھەببەت،
جەم بولسا بولغايمىز هەقىقىي ئادەم.

ئېھ، قەدىم قىبلىگاھ، مۇقەددەس هېيتگاھ،
قۇملارغا كۆك يايغان ئەزىم مەھەللە.
سېغىنىدىم ئېھ، ئېسىل يوسۇنلىرىڭنى،
مىسرالار لال ساڭا ئېيتسام مەدھىيە.

مەنمۇ يۇرىكىمنى سىلەرگە بېرىمەن

(پوۋېست)

غەيرەت ئاسىم

سەھەردە خانقىزنىڭ ئاپپاق قوزىسى يەنە مەھەللىنىڭ ئايىغىدا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ ئوماق كۆزلىرى ئىنسان ئىز باسمىغان ئورمانلىقتىكى بۇلاقتەك تىنچ، خاتىرجەم ئىدى. ئاپپاق بوينىدىكى مۇڭ تارقىتىپ تۇرىدىغان چىرايلىق قوڭغۇرىقى ئېرىق بويىدىكى ئوتلار ئارىسىدا تاتلىق ئۇخلاۋاتقان ھاشاراتلارنى ئويغىتىۋەتتى. ئۇ ئاسماندىن چۈشكەن پەرىشتەدەك يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ، دىققەت بىلەن ساي تەرەپتىن كەلگەن شەپىلەرگە قۇلاق سالاتتى، ئۇ ئوماق بېشىنى ھېلى ئۇياققا، ھېلى بۇياققا قىلىپ خېلى ئۇزۇن تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، ئاستاغىنە كەينىگە يېنىپ، زۇنۇننىڭ قورۇسىنىڭ ئالدىغا كەلدى. دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن ئىچكىرىگە قارىدى، ئاندىن بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ــ ئەتىگەن تۇرغىن ئورنۇڭدىن، شەيتان قوپسۇن بوينۇڭدىن، ــ دەپ مەرەپ كەتتى.

ــ خانقىزنىڭ ئوماق قوزىسى كەپتۇ ــ دە، ــ دېدى ئوچاق بېشىدا ناشتىلىق تەييار قىلىۋاتقان مەريەم ئانا، ئۇ بالىسى ياتقان ئۆينىڭ دېرىزىسى ئالدىغا كېلىپ توۋلىدى:

ــ زۇنۇن، ئورنۇڭدىن تۇر، بالام، چاي تەييار بولدى.

زۇنۇن ئىسسىق يوتقاندا چوش كۆرۈۋاتاتتى، ئاپىسىنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئۇنى بۇ ئالەمگە قايتۇرۇپ كەلدى، ئۇ كۆزلىرىنى ئېچىپ ئىسسىگە كېلىپ بىر-دەم جىم يېتىۋالدى، ئۇنىڭ چۈشلىرىدىكى ئالامەتلەر تېخى ئىسسىق يوتقاندا يەنىلا ئۇنىڭغا ھەمراھ ئىدى. ئۇ چۈشلىرىنى يەنە باشتىن ــ ئاياغ بىر ئۆتكۈزۈۋېلىپ «يا بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم» دەپ بېشىنى ئىسسىق تەكىيەدىن كۆتۈردى.

زۇنۇن ئورنىدىن تۇرۇپ تالاغا چىقتى، تاغنىڭ ساپ ھاۋاسى ئاخشامقى چۈشتەك ئۇنىڭغا ئولاشتى، قويۇق قارىغاي شاخ ئارىلىرىدىن لەيلەپ كەلگەن نەم ھاۋا مەھەللىنىڭ ئاخىرىغا جايلاشقان بۇ قورۇ ئىچىدە يالغۇز ئانا ــ بالىغا

مەدەت بېرىپ تۇراتتى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى ئاڭلاندى، قۇياش تېخى باغنىڭ ئۇ تەرىپىدە ئىدى، كەينى ـ كەينىدىن كېلىۋاتقان ساپ ھاۋا ئايلىنىپ كېلىپ مەھەللىگە سالام بېرەتتى، بۇ يەرنىڭ سەھىرى چۈشتەك، رىۋايەتلەردىكى سىر ـ لىق جىلغىلاردەك تىنچ ئىدى.

زۇنۇن يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيۇپ بولۇپ، داستىخانغا كېلىپ ئولتۇرغاندا مېھرىبان ئانىسى مەريەم ئۇنىڭ چېيىنى تەييار قىلىپ بولغانىدى، ئەتكەنچاي ئۈستىدە ئويناپ تۇرغان ئاپپاق قايماقلار زۇنۇننىڭ ئاغزىغا بارغاندا، ئۇنىڭ قورسىقىدا ئارام ئېلىۋاتقان ئاخشامقى ياخشى چۈشلىرى بىر ـ بىرلەپ كۆز ـ لىرىنى ئېچىشقا باشلىدى. ئۇلار زۇنۇنغا: «سىلەر نېمىدېگەن بەختلىك ـ ھە، مۇشۇنداق ياخشى قايماقلار بىلەن ياشايسىلەركەن ئەمەسمۇ» دەپ پىچىرلاشتى. ئانا ئۇنىڭ بۇگۈنكى مىجەزىنى بايقىدى:

ـــ مىجەزىڭ يوقمۇ، بالام؟ـــ دېدى مەريەم.

ـــ ياق مىجەزىم ياخشى، ئاپا.

ـــ گەپ قىلمايسەنغۇ؟

ـــ ئەتىگەندە دۇكانغا بالدۇراق باراي دەپ قالدىم...

ـــ ھە، شۇنداق قىل، بالام... تويۇڭنى قىلمۇھتسەك بولاتتى، بالام...

ـــ مەن ئۇ قەز بىلەن توي قىلمايمەن، ئاپا.

ـــ ياۋاش قىزتى، بالام... داداڭ رەھمەتلىك بولغان بولسا ئۇ باشقا گەپ بالام، خانقىزمۇ ياخشى، بىراق ئۇ باي ئائىلىنىڭ قىزى، مىجەزى بىزگە تازا چۈشىنىپ كەتمەسمىكىن دەيمەنغۇ...

ـــ مەن ئۇنى ئۆزىمىزنىڭ تىنىقىغا كۆندۈرۈپ كېتىمەن، ئاپا، مەن كىچىكىمدىن ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، ئۇنى ئۆزۈمنىڭ مىجەزىگە كۆندۈرەلەيمەن، مۇشۇ كۈنلەردە دادىسى پۇل تاپسا بالىلىرىنىڭ مىجەزى ئۆز ـ گىرىپ كېتىدىغانلىقىنى كىم بىلسۇن دەيسەن، ئاپا...

ـــ شۇ ئاكىسىنىڭ يۈرۈشىنى قارىمامسەن، تار يوللاردىمۇ ماشىنىسىنى بوراندەك ھەيدەيدۇ...

چايدىن كېيىن مەريەم دۇئا قىلدى، زۇنۇن ئورنىدىن تۇرۇپ، ئاپىسى بىلەن خوشلىشىپ، دەرۋازا تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت، بالام، ـــ دېدى مەريەم ئۇنى ئۇزىتىپ چىقىپ.

ـــ بۇگۈن چۈشتە كەلمەيمەن، ئاپا.

ـــ ئەمىسە كەچتە بالدۇرراق قايتىپ كېلەرسەن، بالام...

زۇنۇن «بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم» دەپ بوسۇغىسىدىن ئاتلاندى، يولغا چۈشۈپ قىزىل كۆۋرۈك تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

مەھەللە يولىدا ئادەم سېغىنىپ يۈرگەن ھاۋالار ئۇنىڭ تىنىقى ئەتراپىغا ئولاشتى. مەھەللىنىڭ ئىچى شۇ قەدەر تىنچ ئىدى. يولدا بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى. پەقەت قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئايىغى تەرىپىدىكى تېرەك يوپۇرماقلىرىدا ئا ـ

دەمگە ھۆزۇر بېرىدىغان ئىللىق نۇرلار كۆرۈنۈپ تۇراتتى. بۇ، تاغنىڭ ئۇ چېتىدىكى دەسلەپكى قۇياش نۇرلىرىنىڭ دەسلەپكى سالاملىرى ئىدى. يۇلغۇن چېچەكلىرىدەك يېقىملىق نۇر چېچەكلىرى سەھەردە ئەمدىلا كۆزىنى ئاچقان مەھەللىگە مېھرىنى چېچىپ تۇراتتى. زۇنۇن ئالدىدىكى قۇياش چاچمىلىرىغا قاراپ ئىلگىرىلەۋاتاتتى.

يولدا بېشىنى كۆتۈرمەي سوكۇلداپ ماڭىدىغان ئىتلار ئۇياقتىن - بۇياق-قا ئۆتۈشۈپ تۇراتتى، ئاددىي ئۆيلەرنىڭ چايخانا مورىلىرىدىن چىققان سىرلىق ئىسلار ناياقشىپ، تاغ تەرەپتىكى ئايغىنى كۆرگىلى بولمايدىغان نەچچە مىڭ يىللىق تەبىئىي ئورمانلىققا خۇشامەت قىلىپ تەتۈر شامالغا ئەگىشەتتى. زۇنۇن، مەمەت «مەنتاق»نىڭ ھويلىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئېرىق بويىدىكى بىر تۈپ ئاق تېرەككە باغلانغان موزاينىڭ تېرەك بىلەن قىلغان سۆھبىتىنى ئاڭلاپ قالدى.

— بۇ مەمەت «مەنتاق» دېگەن ئاداش مېنى شۇنچىمۇ خارلامدۇ ئەمدى، سېنى كۆندە سەھەردە ماڭا مۇشۇنداق باغلاپ قويىدۇ، — دېدى ئاق تېرەك.

— مەمەت «مەنتاق»نىڭ پورداق خوتۇنى ئانامنى سېغىنىۋالمىسا بولمايدۇ ئەمەسمۇ؟— دېدى موزاي بىچارە ھالىنى ئېيتىپ، ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدە نۇردىن ئەسەر يوق ئىدى.

— سەنمۇزە ئاداش، ئۇ پورداق خوتۇن بېشىنى كۆتۈرۈپ بولغۇچە بېرىپ ئاناڭنى ئېمىپ - ئېمىۋالساڭ بولمامدۇ؟— دېدى ئاق تېرەك.

— نەدە ئۇنداق ئاسان ئىش بولسۇن، ئۇلار كېچىسى مېنى ئانامدىن ئايرىۋېتىدۇ ئەمەسمۇ؟ — دېدى موزاي، — بىراق ئۇلار يۇرىكىمنى ئانامدىن ئايرىۋېتەلمەيدۇ.

— مانا بەك ياخشى گەپ قىلدىڭ، مەن بۇ گېپىڭنى ئاڭلاپ يېنىكلەپ قالدىم، راست دەيسەن، ئادەملەرنىڭ قولىدىن جىق ئىش كېلىدۇ، لېكىن ئۇلار بىزنىڭ يۇرىكىمىزنى يىلتىزىمىزدىن ئايرىۋېتەلمەيدۇ، ئۆتكەندە مەمەت «مەنتاق»نىڭ پورداق خوتۇنىغا ماۋۇ بىر تال ئاق تېرەكنى كېسىپ، ئورۇندۇق ياسىتىپ ئاشخانىسىغا ئاپىرىۋالاي دېگەنىدى، ئۇنىڭ شۇ گېپىنى ئاڭلاپ بەك قايغۇرۇپ كەتكەنىدىم، مانا ھازىر بۇ گېپىڭ ماڭا بىر ئىلھام بولدى، كەسسە - كەسمىسە كۆتۈكۈم قالمىدۇ، كۆتۈكۈمنى قېزىۋەتسە يىلتىزىم قالمىدۇ. يىلتىزىملا قالسا بىر كۈنى ئەمەس بىر كۈنى يەنە كۆكلەيمەنغۇ، — دېدى ئاق تېرەك.

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا مەمەت «مەنتاق»نىڭ پورداق خوتۇنى تەرەپكە قاراپ دەرۋازا ئالدىدا پەيدا بولدى، ئۇ موزاينى تېرەكتىن يېشىپ، سۈت بەرمەي تۇرۇۋالغان ئانىسىغا ئېمىتىش ئۈچۈن ئەكىرىپ كەتتى.

مەمەت «مەنتاق» قىزىل كۆۋرۈكنىڭ بېشىدىكى بازاردا ئاشخانا ئاچاتتى. ئاشخانىسىدا لەڭمەندىن باشقا تائام چىقارمايتتى. چۈش بولار - بولماستا ھەم-

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ـــ هه ـ هه مۇنداق ده...
ـــ ئىككى كۈن بولدى، گەپ قىلماي ياتىدۇ، ـــ دېدى ئاق قوزا.
ـــ دوختۇرغا ئاپارمىدىڭلارمۇ؟
ـــ ئاپاردۇق دورا بەردى، دورا ئىچىۋاتىدۇ، ـــ دېدى ئاق قوزا كۆزلىرىنى ئوينىتىپ.
ـــ ئەمىسە سەن خانىمزغا دەپ قوي، مەن چۈشتىن كېيىن ئۇنى يوقلاپ بارىمەن.
ـــ ماقۇل...زۇنۇنكا دەريا بويىغا بارغان بولساق، سىزگە دەيدىغان بىر گەپىم بار ئىدى، ـــ دېدى ئاق قوزا.
ـــ ئەمىسە سەن يول باشلا...
ئاق قوزا بىر سەكرەپ، ئىككى سەكرەپ قوڭغۇرىقىنى چېلىپ زۇنۇننىڭ ئالدىغا چۈشتى. زۇنۇن ئاق قوزىغا ئەگىشىپ دەريا بويىغا كەلدى. تاغ باغرىدىن يېرىلىپ چىققان زۇمرەت سۇ شەھەر تەرەپكە قاراپ ئېقىۋاتاتتى. ئاق قوزا چىرايلىق بىر چىملىققا كېلىپ تۇرۇپ، مۇشۇ يەردە ئولتۇرايلى، دېدى. ۋاقىت تاغ كەينىدىكى قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرلىرىنى دەريا بويىلىرىغا چېچىپ بولغانىدى. چىملىقتىكى گۈللەر ئۈستىدە چۈش كۆرۈۋاتقان شەبنەملەر قۇياش نۇرلىرى ئاستىدا پارقىراشقا باشلىدى، سۇلارنىڭ تاشقا ئۇرۇلۇۋاتقان ئاۋازلىرىدىن پەيدا بولغان مېلودىيەلەر تىرىشىپ ئاق قوزىنىڭ قوڭغۇراق مۇڭلىرى بىلەن سۆيۈشەتتى.
ـــ مۇشۇ يەردە ئولتۇرايلى، ـــ دېدى ئاق قوزا. زۇنۇن ئاق قوزىنىڭ ئالدىدا ئولتۇردى. ئاق قوزا كۈلۈپ ئۇنىڭغا قارىدى:
ـــ ئاخشام خانىمز ھەدەم بىلەن سىزنى چۈشەپ قاپتىكەنمەن، زۇنۇنكا، سىزگە شۇ چۈشۈمنى دەپ بېرەي، ـــ دېدى ئاق قوزا.
ـــ سۆزلە، ساقام، سۆزلە، ـــ دېدى زۇنۇن جانلىنىپ، ئۇنىڭ كۆزلىرى ئاي نۇرىدەك نۇرلىنىپ كەتتى.
ـــ ئاخشام چۈشۈمدە خانىمز ھەدەم ئىككىمىز بازارغا كىرمەكچى بولۇپ، قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگە كەلگەندە، سىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدۇق. سىز بەك چىرايلىق ياسىنىۋاپسىز، ئەمدى مەن ئەۋلىيا بولۇپ كېتىدىغان بولدۇم، ئەۋلىيا بولۇپ كەتسەم خوتۇن ئالالمايمەن. ئەگەر مۇشۇ ھاياتىمدا خانىمز بىلەن توي قىلالمىسام، ماڭا تۇرمۇشنىڭ لەززىتى بولمايدۇ، دەپسىز. خانىمز ھەدەم بۇ گەپنى ئاڭلاپ يىغلاپ كېتىپتۇ، شۇ زامان ئۇنىڭ پۈتى ساقىيىپ كېتىپتۇ، ئاقسىمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇ خۇشال بولۇپ، ئەمىسە ئىككىمىز توي قىلايلى، زۇنۇن، ماڭا بىر جۈپ ياۋا توشقان تۇتۇپ بېرىڭ، مەن ئۇنى كەپتەرلىرىمگە قوشۇپ بېقىپ، توشقانلىرىمنى ئاسماندا ئۇچىدىغان قىلىمەن، دەپتۇ. سىز بۇ گەپنى ئاڭلاپ، خانىمز، ئەگەر سىز بىر قىزىل دۇلدۇلغا ئۆزگىرىلىسىڭىز، ئۇ ۋاقىتتا مەن سىزگە مىنىپ يىراق تاغلارغا بېرىپ سىزگە ئاق چىرايلىق

توشقانلارنى تۇتۇپ بېرىمەن، دەپسىز. خانقىز ھەدەم بۇ گەپنى ئاڭلاپ، ياق ئۇنداق قىلمايمەن، ئەگەر مەن ئاتقا ئۆزگىرىپ كەتسەم، سىزدىن ئايرىلىپ قالىمەن، ئۇ ۋاقىتتا مەن قانداق قىلىمەن، دەپتۇ. مۇشۇ يەرگە كەلگەندە ئويغىنىپ كېتىپتىمەن، زۇنۇنكا...

— توۋا، — دېدى زۇنۇن ھەيران بولۇپ، — مەنمۇ ئاخشام ساڭا ئوخشاش مۇشۇ چۈشنى چۈشەپتىمەن...بۇ قانداق گەپ بولۇپ كەتتى؟

— ئەمىسە چۈشىگىزدە مەن گەپ قىلىپتىمەنمۇ يا؟— دېدى ئاق قوزا كۆزلىرىنى چوڭ ئېچىپ.

— سەن بىرلا ئېغىز گەپ قىلىپسەن، ئەگەر خانقىز ھەدەم ئات بولۇپ كەتسە مەن لاچىن بولۇپ ئۇنىڭ قولىغا قونۇۋالىمەن دەپسەن، — دېدى زۇنۇن.

— نېمىدېگەن ياخشى، ئىككىمىز ئوخشاش چۈش كۆرۈپتۇق - دە، زۇنۇن ئاكا، — دېدى ئاق قوزا خۇشال بولۇپ.

— سەن چۈش ئۇرەلەمسەن؟ خانقىزنىڭ ماڭا توشقان تۇتۇپ بېرىڭ، دېگىنى نېمە دېگىنى ئىكەن؟— دېدى زۇنۇن.

— ياق مەن چۈش ئۇرۇيەلمەيمەن. ئادەملەردەك ئەقىللىق بولمىسام، — دېدى ئاق قوزا.

— ئەمىسە ساڭا رەھمەت، قوزام. مەن دۇكانغا باراي، ئېسىڭدە بولسۇن، مەن خانقىزنى چۈشتىن كېيىن يوقلاپ بارىمەن، ئۆزىگە دەپ قوي، — دېدى زۇنۇن.

— ماقۇل، — دېدى ئاق قوزا ئورنىدىن تۇرۇپ. ئۇ سەكرەپ - سەكرەپ مەھەللە تەرەپكە كەتتى. زۇنۇن ئاق قوزا غايىب بولغۇچە قاراپ تۇردى، ئاندىن قايرىلىپ يولىغا راۋان بولدى.

زۇنۇن قىزىل كۆۋرۈكتىن ئۆتكەندە سەھەرچى سودىگەرلەر بازاردا ئىشلىرىنى باشلاپ بولغانىدى. بازار كۆۋرۈكنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى كەڭ ئورمانلىقنىڭ ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، سودىگەرلەر قېيىن، ئاق تېرەك، قارىغايلار ئارىلىشىپ كەتكەن ئورمان ئىچىدىكى بوش يەرلەرگە دۇكانلىرىنى بەكمۇ ئەپچىل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇۋالغانىدى. بازاردا زۇنۇندىن باشقا موزدۇز يوق ئىدى. زۇنۇن بۇ ھۇنىرىنى دادىسى رەھمەتلىكنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە مۇشۇ بازاردا بىر ئۆمۈر موزدۇزچىلىق قىلغان سەلىم بوۋايدىن ئۆگەنگەنىدى. ئەسلىيده بوۋاي شەھەردە بىر ئاياغ كىيىم زاۋۇتىدا ئىشلەيتتى. دەم ئېلىشقا چىقىقاندىن كېيىن مۇشۇ بازارغا، يەنى سىكلىسىنىڭ قېشىغا چىقىپ تۇرغانىدى. بوۋاينىڭ بالىچاقلىرى بولمىغاچقا، مۇشۇ تاغلىق رايونغا كېلىپ ياشاشقا مەجبۇر بولغانىدى، بوۋاي ئەتە - ئاخشاملىرى تۇغقانلىرىغا ئاياغ تىكىپ بېرىپ يۇرگەن ئىشلىرى زۇنۇننىڭ دادىسىنى قىزىقتۇرغانىدى. رەھمەتلىك، بوۋايغا ئادەمگەرچىلىك قىلىپ، بالىسىنى ئۇنىڭغا شاگىرتلىققا بېرىپ، ئۇنى ياخشى بىر ھۇنەرۋەن قىلىۋالغانىدى. زۇنۇن ياغاچچىلىقىمۇ قىلاتتى. بۇ ھۇنەرنى ئۇ-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

نىڭغا دادىسى ئۆگىتىپ قويغانىدى. دادىسى: «بىر ئوغۇل بالىدا بىرنەچچە ھۈنەر بولۇشى كېرەك، ھۈنەر دېگەن ئاش ـ نان دېمەيدۇ، قورساقتا ساقلىنىپ تۇرۇۋېرىدۇ، لازىم بولغاندا ھەممە يەردە ئاش ـ نان بولىدۇ» دەيتتى. ئۇ دادىسى ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن بەزى كۈنلىرى ئۆيىدە ياغاچچىلىق قىلسا، بەزى كۈنلىرى بازاردا ياماقچىلىقمۇ قىلدى. ئۆگەنگەن ھۈنەرنىڭ ھالاۋىتىنى كۆرگەنىدى.

ھەيۋەتلىك قىزىل كۆۋرۈك مۇشۇ بازارنىڭ بىردىنبىر كۆركەم نىشانى ئىدى. بۇ كۆۋرۈكنىڭ قىزىل كۆۋرۈك دەپ ئاتىلىشىدا رىۋايەتلەر بەك جىق ئىدى. چوڭلار، بۇ بۇرۇن ئورۇسلار سالغان كۆۋرۈك، ئۇلار كۆۋرۈكنىڭ ئىككى قانىتىدىكى يۆلەنچۈك ياغاچلىرىنى قىزىل سىرلىغاچقا، قىزىل كۆۋرۈك دەپ ئاتىلىپ كەلگەن، دەپمۇ چۈشەندۈرەتتى. بىر يىلى شەھەردىن شاپ بۇرۇت، زەيالىيسىمان بىر ئادەم كېلىپ، مۇشۇ كۆۋرۈك توغرىسىدا خېلى جىق گەپ قىلغانىدى. ئۇ ئادەم، بۇ ئەسلىيدە 1860 ـ يىللاردىن كېيىن ئىمام قىزىل دېگەن بىر ئادەم سالغان كۆۋرۈك. ئۇ ئەسلىدە كاتتا بىر سودىگەر بولۇپ، ئاتا ـ بوۋىلىرى ياشىغان مۇشۇ ئورۇنغا بىر كۆۋرۈك سېلىپ بەرگەن، كېيىن بۇ كۆۋرۈك ئىمام قىزىل كۆۋرۈك، دەپ ئاتالغان. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئىسىم قىزىل كۆۋرۈك دەپ ئۆزلەشكەن، دېگەن گەپلەر تارقالغانىدى. شۇ شاپ بۇرۇت: ئىمام قىزىل دېگەن ئادەمنىڭ يۇزى قىزىل ئىكەن، شۇڭا ئۇنى ئىمام قىزىل دەيدىكەن، دەپ ئەسكەرتكەنىدى. ئۇ نەچچە يىللارنىڭ ئالدىدا، ساياھەت ئىشلىرى باشلىنىپ كەتكەندىن كېيىن، بازارلىق ھۆكۈمەت شەھەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشچە كۆۋرۈكنىڭ ھەممە يېرىنى قىزىل سىرلاپ ھەتتا بازاردىكى ھەممە دۇكانلارنىمۇ قىزىل سىرلاشقا ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ساي ئەچىدىكى سايادەت ئورۇنلىرىنىڭ ھەممىسىنى قىزىل سىرلاتقۇزۇپ، مۇشۇ ئورۇننىڭ ئالاھىدىلىكىنى شەكىللەندۈرگەنىدى.

زۇنۇن دۇكاننىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئۆمەر قاسساپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى.

ـــ بۈگۈن يەنە كېچىكىپ قالدىڭغۇ، ئۇكا، مانا بۇ كەمگىچە ئون نەچچە سايادەت ئورنىغا گۈش سېتىپ بولدۇم، سەھەر تۇرمىساڭ بولمايدۇ، ئۇكا، ياماقچىلىق ئىشلىرىنى ئاز قىل، قىشلىق ئاياغلارنى جىقراق تىك، شۇنىڭدا بىر تىيىنىڭ ئىككى بولىدۇ، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ـــ ماقۇل، ئاكا، ـــ دېدى زۇنۇن دۇكاننىڭ ئىشكىنى ئاچقاچ.

ـــ ئۆزۈڭ كىچىك بولغىنىڭ بىلەن، ئۇكام، سەن ماقۇلغا جاۋاب يوقنى ياخشى ئۆگەنگەنكەنسەن. ماۋۇ يولۇڭنىڭ ئۇ چېتىدىكى شەھەردىن چىققان ئىككى سەتەڭنىڭ ھاراق ساتىدىغان دۇكىنىغا ئازراق كىر دېسەم، ماقۇل، ئاكا دەيسەن، لېكىن يەنە شۇلارنىڭ دۇكىنىدىن چىقالمايسەن، بولمايدۇ، قىز بالىمۇ ھاراق ساتىدىغان ئوقەتنى قىلامدۇ، شەھەرلىك قىزلار بىلەن ھەپىلەشمە،

ئۇلارغا بىر قاراپ قويىسالا ئون كۈن چىرايىڭدىن كېتىسەن، ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ــ ماقۇل، ئاكا...

ــ سەن مېنىڭ گېپىمگە ماقۇل دېمەي، ياق دېسەڭ بولغۇدەك، ئۇكا... زۇنۇن كۈلۈپ كەتتى.

ــ شەھەردىن بەك ياخشى خۇرۇم ئاچىقتىم، ئۆمەر ئاكا، ئالمۇتا تەرەپتىن كىرگەن خۇرۇم ئىكەن، ساڭا خۇدايىم بۇيرۇسا ياخشى بىر ئۆتۈك تىكىپ بېرىمەن، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ رەھمەت، ئۇكا، قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن، داداڭ رەھمىتى ئەقىللىق ئادەم ئىدى. شۇڭا ساڭا مۇشۇنداق، مەشكە تۆت تال كۆمۈر تاشلاپ شورپا قىلىپ قويىمەن، چۈشتە ئىككىمىز بىللە تاماق يەيمىز. بۇ كۈنلەر مۇشۇنداق، ئۇكا، بىر كۈن بولسىمۇ ياخشى ياشاش كېرەك...شەھەرلىكلەر ئەمدى ئەقىلىنى تاپتى، ئۇلار ساياھەت قىلىشنى ئۆگىنىۋالدى...

ئۆمەر قاسساپ قىزغىن سۆزلەۋاتقاندا، دۇكانغا خېرىدار كىرىپ قالدى، ئۇ خېرىدارغا گۆشنىڭ باھاسىنى دەپ بەردى.

ــ ئاللا دېدىم، تاغدىمۇ گۆشنىڭ كىلوسى يىگىرمە سوم بولامدۇ ھەي، شەھەر بىلەن پەرقى قالمىدىغۇ، ــ دېدى ياش خېرىدار.

ــ شۇنداق، ئۇكا، ھازىر ھەممە يەردە باھا ئوخشاش بولۇپ كەتتى. نەگە بارساڭ قازانىنىڭ قۇلىقى تۆت دېگەن مۇشۇ، ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ــ ئۇنداق يېرىنى بىلگەن بولساق گۆشنى ئۆزىمىز ئالغاچ چىقاتتۇق - دە، ــ دېدى يەنە بىر خېرىدار.

ــ ئوخشمايدىغان يېرىمۇ بار، ئۇكام، ئەسلىي ئويۇننى نەدە ئويناساڭ شۇ يەرنىڭ گۆشنى يەيسەن، ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

خېرىدارلار كۈلۈپ كەتتى.

ئۇلار بىر قوينىڭ گۆشنى ئېلىپ كەتتى.

زۇنۇن دۇكاندا ئىشقا كىرىشىپ كەتكەندى، ئۇ كىرەشنۇاي تېرىدە شەھەردىن چىققان ئاشۇ ئىككى سودىگەر قىزلارغا ساپما كەش تىكىۋاتاتتى. گۈلبوستاننىڭ كەشىسى پۈتكەندى، ئارزۇگۈلنىڭ بىر پاي كەشىسى قالغانىدى. تۇنۇگۈن ئۇ ئارزۇگۈلگە ئەتە چۈشتە پۈتتۈرۈپ بېرىمەن، دەپ جاۋاب بەرگەنىدى.

ئاشۇاقتى بولغاندا ئۆمەر قاسساپ زۇنۇنىنى دۇكىنىغا چاقىردى. ئۇنىڭ كىچىك مېشىدا، ئەپچىل كىچىك كوربدا قاينىۋاتقان شورپىسى پىشىپ قالغانىدى. زۇنۇن ئاغزىغا بىر پارچە گۆش سالدى، شۇ ئاربدا ئۆمەر قاسساپ ئۇ ياق - بۇ ياققا قاراپ قويۇپ قولىدىكى يېرىم ئىستاكان ھاراقنى كۆتۈرۈپ بىر يول بىلەن ئىچىۋەتتى. ئاندىن تولۇق بىر تىنىپ، ئاغزىدىكى ھاراقنىڭ سېسىق پۇرىقىنى چىقىرىۋەتتى.

ــ سېنىڭزە ئۇكا ھەممە يېرىڭ ياخشى، مۇشۇ ھاراق ئىچمەيدىغان يېرىڭ

بولمايدۇ ـ ده، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ بىر چىشلەم گۆشنى ئاغزىغا سېلىپ.

ـــ مەن ئەمدى بۇ ئوقەتنى ئۆگىنىلمەيدىغان ئوخشايمەن، ئۆمەر ئاكا، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ سەنزە ئاجايىپ بىر بالا بولدۇڭ ـ ده، هاراق ئىچمىسەڭ قانداق ئوغۇل بالىچىلىق قىلىسەن؟

زۇنۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى.

ـــ سەن، ئۆمەركا، مۇشۇ كۈنگىچە تۆت ـ بەش ماشىنا هاراق ئىچىپ بولغانسەن ـ هە؟ ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ بۇ ئىشتا بىر نېمە دېيەلمەيمەن، ئۇكا، ئىشقىلىپ مەن بۇ ئوقەتكە بەك كىچىك كىرىشىپ كەتكەن، هاراقنىڭ پەيزىنى، ئىچكەن ئادەم بىلمىدۇ، ئۇكا، هاراق هېچبولمىغاندا ئادەمنى قانائەتچان، تىنچ ياشىتىدۇ.

ـــ ئۇنداق دېمە، ئۆمەركا، هاراق ئىچىپ تاپتىن چىققان ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەسقۇ.

ـــ ئۇلار هاراق ئىچىشنى بىلمەيدىغان ئادەملەر قارا، جاهاندا گۆشتىن ياخشى نەرسە يوقتۇر؟ لېكىن گۆشنى بەك جىق يەۋالساڭمۇ ئۆلىسەن ئەمەسمۇ، سەن دېگەنلەر ئىچىشنىڭ يولىنى بىلمەيدۇ...هە، تويۇڭنى قاچان ئويىنايمىز، ئۇكا، يېشىڭ بىر يەرگە بېرىپ بولدى، ئاپاڭ يالغۇز، ئۆيگە بىر قىز ئەكىرىسەڭ بولمايدۇ. تالادىكى خۇشاللىق ئۆيگە ئاش ـ نان بولمايدۇ. مەن سەندىن كىچىك ۋاقتىمدا دادام خوتۇن ئېلىپ بەرگەن، تۆۋەندىكى نەچچە مەھەللىنىڭ قىزلىرىنى ساراڭ قىلىپ بولغان...

ـــ خۇدايىم بۇيرۇسا بۇ يىل كۈزدە توي قىلىمەن، ئۆمەركا.

ـــ كۈزدە؟ كۈزدە توي قىلىدىغان يىللار بىر يەردە قالدى، ئۇكا، هازىر دېگەن ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈن مەۋرچىلىق، كۈندە كۈز، سۆيگىنىڭ بۇگۈن ماقۇل دېسە، ئەتىسى توي قىلىدىغان يىللار بۇ، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ـــ راست دەيسەن، ئاكا، بىراق بىزنىڭ ئىشىمىزغا خانقىزنىڭ دادىسى تازا قوشۇلماي تۇرۇۋاتىدۇ. ئاپىسى قوشۇلدى، دادىسى ئەخەتكام، مەن يېتىم ئوغلاققا قىز بېرەتتىممىكەن، دەيدىغان ئوخشايدۇ، سەن ئۇ ئادەم بىلەن ياخشى ئاغىنە، ئۆزۈڭ بىرنېمە دەپ باققان بولساڭ، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ تېخى مۇنداق گەپلەرمۇ بارىكەن ـ ده، ئۇكا، ئاۋۇ گۈينىڭ دەۋاتقان گېپىنى قارا، مەن بىلمەيدىغان ئەخمەتمۇ ئۇ، ئۇنى بىز ئەسلىي ئەخەت «نايزاق» دەيتتۇق، تۆت ئادەم يىغىلغان يەردە ئاغىنىلەر بىر جىڭ هاراق ئىچىپ بولغۇچە، قولىنى كۆتۈرۈپ كەلسە ـ كەلمەس ئۇسسۇل ئويناىدىغان نەرسە ئىدى. ئۇ پۇل تاپقاندىن كېيىن بىز ئۇنىڭ لەقمىنى ئاتىمايدىغان بولغان، قانداق پۇل تاپتى دەمسەن ئۇ «نايناق»نى، بىلىسەن ئۆزۈنىڭ ئاغزى يۇمشاق، ياۋاش موزاي بەش كالىنىڭ ئەمچىكىنى ئېمىپتۇ، دېگەندەك، ئۇ «نايناق» كېيىنكى كۈنلەردە ئورمان ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بىلەن ئاداش بولۇۋالدى. ياغاچ

ئېلىپ، ياغاچ سېتىپ پۇل تېپىپ كەتتى. كېيىن تېخىمۇ ئاسان ئىشقا چۈشۈالدى ئۇ، رەسمىيەتچىلىك قىلىپ يول تېپىپ كەتتى. ئوقەتچىلەرگە ياغاچ سېتىش رەسمىيىتىنى ھەل قىلىپ بېرىدۇ. مۇنداقچە قىلىپ ئېيتقاندا، تالون ساتىدىغان گەپ. مانا مۇشۇ ئورمانىنىڭ پايدىسىنى ئاشۇ ئوغرى كۆردى، شەھەرده نەچچە يەرده ئىجارىگە بېرىۋاتقان دۆكىنى بار، بىنا ئۆيلىرى بار، بالىسىنىڭ ئوقىتىمۇ يامان ئەمەس، مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇ تاغنىڭ قارىغىلىرىدىن كەلگەن پايدا، سەن بىلەن بىز نېمە قىلالايتتۇق؟ ئۇي سالىمىز دەپ تۆت ـ بەش تال لىم ياغاچ، بەش ـ تۆت چەنزە ئېلىپ قويغان يېرىمىز بار شۇ. ئەخەتنىڭ سالغان ئۆيىنى كۆرمەمسەن، ئىككى قەۋەت ئون نەچچە ئېغىز ئۇي، بەزى ئۆيلىرىگە يىللاپ ئادەم كىرمەيدۇ، قورۇسىدا نەچچە ماشىنا...توۋا مانا ئەمدى ئۇ سېنى يېتىم ئوغلاقنىڭ بالىسى دەپتۇ ـ دە، بۇ بىر ئوغۇل بالىنىڭ دەيدىغان گېپىمۇ ئەمدى؟ سەن بەك ياۋاش، ئۇكا، مەندەك ئادەم بولىدىغان بولساڭ، ئۇنىڭ مەنمەنچىلىكىنى ئۇرۇش ئۇچۇن بولسىمۇ قىزىنى ئېلىپ قاچاتتىم. شەھەرگە ئەكىرىپ تۆت كۇنلا ئايلاندۇرۇپ چىقساڭ، ھەممە ئىش سەن دېگەن يەرگە كېلىپ بولاتتى، شۇنداق قىلىپ باقامسەن ـ يا؟ ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ زۇنۇنىڭ كۆزىگە قاراپ.

ـــ خۇدايا توۋا، ئاكا...

ـــ سەنزە، ئۇكا، موللىنىڭ قولىدا چوڭ بولغاندەك بىر بالا بولىدۇ دە، كەچتە مەن ئەخەت بىلەن كۆرۈشەي، خاتىرجەم بول، ئۇنى ئۆزۈم كەلتۈرىمەن، قولۇڭدا گۇلدەك ھۇنىرىڭ بار، ئۇ ئاقساق قىزنى ساڭا بەرگىنىگە خۇشال بولسا بولىدۇ، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ـــ ئەمىسە شۇنداق قىل، ئاكا، ساڭا ياخشى بىر ئاياغ تىكىپ بېرىمەن، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ ماڭا ئۇنداق گەپ قىلما، ئۇكام، مەن دېگەن سېنىڭ ئاكاڭ تۇرسام، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

بىر كىچىك ماشىنا يول ئۇستىدە توختىدى، ئىككى يىگىت ماشىنىدىن چۈشۈپ دۇكان تەرەپكە يول ئالدى. ئۇلار دۇكانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۆمەر قاسساپ بىلەن كۆرۈشۈپ، بىر قوينىڭ گۆشىنى خالىتىغا سېلىپ گەپ قىلماي ئۆمەر قاسساپ دېگەن پۇلنى بېرىپ، ئىككىسى ئىككى تەرەپنى تۇتۇپ، ماشىنىسى تەرەپكە قاراپ كەتتى.

ـــ مانا مۇنداقمۇ بالىلار بار، ئۇكا، ماۋۇ گۆشنىڭ كىلوسى قانچە، دەپ سوراپمۇ قويمايدۇ ـ ھە، ئىشقىلىپ جاھانىنىڭ ئىشلىرى قىزىۋاتىدۇ، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ـــ گۆشنىڭ تەمىنى بىلمەيدىغان نەرسىلەر ئۇلار، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ دادىسىنىڭ پۇلىنى خەجلەيدىغان نان قېپىلار ـ دە.

شۇ دەقىقىدە يېقىملىق، تونۇش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، خانقىز ـ

نىڭ ئاق قوزىسى قوڭغۇرىقىنى سايرىتىپ گۆش دۇكانىنىڭ ئالدىدا پەيدا بولدى، ئۇنىڭ بويىندا زۇنۇنغا تونۇش بولغان كىچىك گۆش سومكىسىمۇ بار ئىدى، زۇنۇن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ قېشىغا كەلدى.

ــ گۆشكە كەلدىڭما؟ قوزام، ــ دېدى زۇنۇن ئاق قوزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

ــ خانقىز ھەدەم گۆشكە ئەۋەتكەن، ئۇ سېنىڭ كېلىدىغان خەۋىرىڭنى ئاڭلاپ، بەك خۇشال بولۇپ كەتتى. ساقىيىپ ئورنىدىن تۇرۇپلا كەتتى، چۈشىتىن كېيىن ئۆزى ساڭا تاماق ئېتىپ بېرىدىغان بولدى، ــ دېدى ئاق قوزا قوڭغۇرىقىنى ئويناتىپ.

ــ مۇشۇ خانقىزنىڭ قوزىسى ئادەمدىن ياخشى جۇمۇ. ساڭا مۇشۇنداق خۇش خەۋەرلەرنى ئەكېلىدۇ ئەمەسمۇ، قىز بالا دېگەن پىشىپ قالغاندا يالغۇز ياتسا ئاشۇنداق ئاسانلا ئاغرىپ قالىدۇ، ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

زۇنۇن ئاق قوزىنىڭ بويىندىكى سومكىنى ئېلىپ، ئۆمەر قاسساپقا بەردى. ئۆمەر قاسساپ سومكىنىڭ ئىچىدىكى پۇلنى ئېلىپ، بىر سان گۆشنى ئېلىك سۆڭەك بىلەن پارچىلاپ، جايلاشتۇرۇپ سومكىغا سېلىپ بەردى. زۇنۇن سومكىنىڭ يېڭى بوغقۇچلىرىنى تۇزەشتۇرۇپ ئۇنى قوزىنىڭ دۇمبىسىگە باغلاپ بەردى.

ــ ئەمىسە مەن ماڭدىم، زۇنۇنكا، چۈشتىن كېيىن كېلىمەن، سېنى ئۆيگە باشلاپ بارىمەن، ــ دېدى ئاق قوزا زۇنۇنغا قاراپ قويۇپ.

ــ خانقىززە بۇ قوزىنى بەك ياخشى ئۆگىتىۋالغانكەن ــ دە، ــ دېدى ئۆمەر قولىنى ماتاغا سۈرتكەچ تۇرۇپ، ــ خانقىزنىڭ مەجەزى يوق ئىكەن ــ دە؟

ــ ھە چۈشتىن كېيىن ئارزۇگۈل بىلەن بېرىپ يوقلاپ كېلەي دېگەنتىم، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ياخشى بوپتۇ، بىراق بىر جېنىڭغا ئىككىنى ئالمايدىغانسەن، ئۇكا؟ ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ــ خەقنىڭ ئۆيىگە يالغۇز كىرەلمەيمەن ــ دە، ئاكا.

ــ ھەر ھالدا بايقا، ئۇنىڭ ئاشۇ ئاق قوزىسى ھەممە ئىشنى بىلىدۇ، ئارزۇگۈل بىلەن بولغان ئىشلىرىڭنى دەپ قويمىسۇن يەنە، ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ــ ئۆزۈڭ بىلىسەن، مەن خانقىزنىڭ ئاشۇ قوزىسىدەك ياۋاش ئادەم. مەندە دېگۈدەك نېمە ئىش بار دەيسەن.

ــ ئۇنداق دېمە. بىر ئوغۇل بالىنىڭ چوقۇم دېگۈدەك، ھېكايە قىلغۇدەك ئىشلىرى بولۇشى كېرەك، ــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ــ ئەمدى ئۇنداق گەپ ــ سۆزلەرمۇ ئاستا ــ ئاستا بولۇپ قالار، ئۆمەركا...

ــ ئوغۇل...

زۇنۇن دۇكىنىغا كىرىپ كەتتى. ئۇ ئارزۇگۈلنىڭ ئاخىرقى بىر پاي ساپ-

ما كەشنى پوتكوزدى، ئاندىن گولبوستاننىڭمو كەشنى ئېلىپ سۇرتوپ، ئار-زۇگولنىڭ كەشى بىلەن بىر قېلىپ سومكىسىغا سالدى، ئاندىن بېشىنى كۆ-تۇرۇپ، يولنىڭ قارشىسىدىكى ماگىزىنغا قاردى.

«چۇشمۇ بولۇپ قاپتۇ، بىللە چاي ئىچەرمىز، ئايىغىنى ئاپىرىپ بېرەي ئەمدى» دېدى ئۇ ئۆز - ئۆزىگە. ئۇ قولىغا ئاياغ سالغان سومكىنى ئېلىپ، دۇ-كاندىن چىقتى، ئىشكىنىڭ ئىلغۇرىنى ئېلىپ قويۇپ، سايغا كېتىدىغان يەنە بىر يولنىڭ دوقمۇشىدىكى سامسىخانىغا كەلدى. سامسىنىڭ مەززىلىك پۇراق-لىرى دوقمۇشنى بىر ئالغاندى. يۇسۇپجان ئۇستام ھەدەپ سامسا يېقىۋاتا-تتى.

— زۇنۇنئاخۇن ئۇستام كەلدى بالىلار، دۇكانغا باشلاڭلار، — دېدى يۇ-سۇپجان ئۇستام خېرىدار چاقىرغان مۇڭلۇق ئاۋازى بىلەن توۋلاپ.

— مەن دۇكانغا كىرمەي، ئۇستام، ئەكېتەي، — دېدى زۇنۇن.

— چۇشتە يەنە رەڭلىك ئولتۇرۇپ چاي ئىچىدىكەنسىلەر - دە، خۇدايىم بەرگەن ئۇستام جۇما ئۆزلىرى، شەھەردىن چىققان پەرىلەرنىڭ ئەتكەنچىيى بە-لەن ياشىرىپ كېتىدىغان بولدىلا - دە، — دېدى يۇسۇپجان ئۇستام چاقچاق قىلىپ.

— سامسىغا ئامراق قىزلار ئىكەن، چىرايلىرى ئوڭۇشلۇپ قېلىۋاتىدۇ، — دېدى زۇنۇن.

— سىلىدەك نوچى ئوغۇل بالا بار يەردە ھەممە يەرلىرى ئوڭۇشلۇپ كې-تىدۇ جۇما، — دېدى يۇسۇپجان كۇلۇپ.

— يەنە شۇ ئۆزلىرىنىڭ سامسىسىغا رەھمەت ئېيتىدىغان گەپ.

ئۇلار ھەر ئىككىلىسى كۇلۇشۇپ كەتتى.

ئۇستامنىڭ شاگىرتلىرى ئوخشىغان ئوتتۇز سامسىنى ئىلگىرىكىدەك بىر چىرايلىق تىزىپ داستىخانغا ئوراپ زۇنۇننىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. ئۇ سام-سىنىڭ پۇلىنى بېرىۋېتىپ كەينىگە يېنىپ، يولنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۇپ، گۇل-بوستان بىلەن ئارزۇگۇلنىڭ ماگىزىنىغا كىردى. ئارزۇگۇل ئۇنى تاتلىق كۇل-كىسى بىلەن كۇتۇۋالدى. ئۇنى ماگىزىن ئىچىدىكى ياتاق ئۆيگە باشلىدى، گۇل-بوستان ئالدىدىكى ھاراق ئالغىلى كەلگەن بىر خېرىدارنى يولغا سېلىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ قېشىغا كىردى.

— ئەھۋالىڭىز ياخشىمۇ، زۇنۇن، — دېدى گولبوستان ئۇنىڭدىن ئەھۋال سوراپ.

— ياخشى، ئۆزۈڭلار ياخشى تۇرۇپسىلەرمۇ؟ — دېدى زۇنۇن.

— مەن تازا ياخشى ئەمەس، كېچىلىرى كۇندە سىزنى چۇشەپ چىقىمەن، — دېدى ئارزۇگۇل چاقچاق قىلىپ.

— راست، زۇنۇن، ئارزۇگۇل كېچىلىرى ۋاي زۇنۇن، ۋاي زۇنۇن دەپ جۆيلۇپ چىقىدىغان بولۇۋالدى. ئەتە - ئاخشاملىرى بۇ دوستۇمنى يوقلاپ تۇر-

مىسكىن بولمايدىغان ئوخشايدۇ، ــ دېدى گۈلبوستان ئارزۇگۈلگە چاقچىقىغا ماسلىشىپ.

ــ مۇشۇنداق جاھان ئىكەن بۇ، سىز مېنى چۈشەيدىكەنسىز، مەن يەنە بىرىنى چۈشەيدىكەنمەن، ــ دېدى زۇنۇن كۈلۈپ.

ــ مۇبارەك بولسۇن، زۇنۇن، يەنە شۇ خانقىز ئاقساقنى چۈشەپ يۈرمەگەنسىز، ــ دېدى ئارزۇگۈل كۈلۈپ.

ــ پىشانەمگە يېزىلغىنى شۇ ئوخشايدۇ، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئاداش، گەپنى ئازراق قىل، سامسا پۇراۋاتىدۇ، ئەتكەنچاي قىل، زۇنۇن بىزنى يوقلاپ كەپتۇ، چۈش بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ.

ــ ياخشى مۇشۇ بازار بويىچە زۇنۇندەك ئېسىل يىگىت يوق ـ ھە، سۆيگىنى بار ئىكەن، كۆيگىنى بار ئىكەن، بولمىغان بولسا ئۆزۈم ئىگىلىۋالاتتىمەدە ـ ھە، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

زۇنۇن كۈلۈپ تۇرۇپ داستىخاندىكى تاماقنى گۈلبوستانغا بەردى.

ــ كەشلىرىمىزنى بەك چىرايلىق تىكىۋېتىپتۇ، ئاداش، ــ دېدى گۈلبوستان.

ــ مەن دېدىمغۇ، زۇنۇن ھەممە ئىشنى گۈل كەلتۈرۈۋېتىدۇ، بۇرۇنقى زامان بولغان بولسا توقاللىققا بولسىمۇ تېگىۋالاتتىم ـ دە، ــ دېدى ئارزۇگۈل كۈلۈپ، گۈلبوستانمۇ كۈلۈپ كەتتى.

گۈلبوستانغا قارىغاندا ئارزۇگۈل چاقچاقچىراق ئىدى. ئۇ ئەتكەنچىينى ئېتىپ بولۇپ، ماگىزىنىنىڭ ئىشىكىنى ئىچىدىن ئېتىۋالدى، ئاندىن داستىخان سېلىپ چېينى ئەكەلدى.

سامسا داستىخانىنىڭ ئىچىدە يۇمشاپ بەك ياخشى بولۇپ قالغانىدى.

ــ قېنى ئېلىڭلار، ياخشى قىزلار.

ــ ئەمدى بۇ سامسىلار بىزنىڭ بولدى، زۇنۇن، سىز ئېلىپ بېرىڭ، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

زۇنۇن قولىغا بىر سامسا ئالدى، ئۇ ھۇزۇرلىنىپ سامسىنى بىر چىشلىدى.

گۈلبوستان قولىدىكى سامسىنى يەپ بولۇپ، زۇنۇنغا قارىدى.

ــ بايام دېرىزىدىن قاراپ تۇرسام خانقىزنىڭ ھېلىقى جىن قوزىسى ئۆمەركامنىڭ ئالدىدا ئويناقشىپ تۇراتتىغۇ؟

ــ گۆش ئالغىلى كەپتۇ، خانقىز ئاغرىپ قاپتىكەن، مەن ئەتىگەندە مەھەللىدە ئۇنىڭغا، چۈشتىن كېيىن خانقىزنى يوقلاپ بارىمىز، دەپ قويغان، خانقىز گۆشكە ئەۋەتىپتۇ، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئۇ قىزنىڭ جىن قوزىسى پەقەت بىز تەرەپكە ئۆتمەيدۇ، بەزىدە نېرى تۇرۇپ بىزنىڭ ماگىزىنىغا قاراپ ئالىمىپ قويۇپ، ئۇركۈپلا كۆۋرۈك تەرەپكە قاچىدۇ، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ بىزگە ئۆچ ئۇ جىن قوزا، ــ دېدى گۈلبوستان.

— ئۇنى ئارزۇگۈل ئۆزىدىن كۆرسە بولىدۇ، بىر كۈنى بازاردا ئاق قوزىنى كۆرۈپ خانىزىنى دوراپ مېڭىپتىكەن، بىچارە قوزا بەك خاپا بولۇپ كېتىپتۇ. بۇنى ئۇ ماڭا مەھەللىنىك ئايىغىدا دەپ بەردى. سىلەر ئۇ قوزىدىن خاپا بولماڭلار. مەن سىلەرنى ياخشى چۈشىنىمەن، — دېدى زۇنۇن.

— ياخشى گەپ بولدى، ئاداش، بۇ، ئەگەر كىچە بولغان بولسا قىزلارنى يىغىپ زۇنۇنغا بىر ئولتۇرۇش قىلىپ بېرىدىغان گەپ بولدى ـ دە، — دېدى ئارزۇگۈل قاشلىرىنى ئويناتىپ.

— سىزدە كۆڭۈللا بولسا مەندە ياخشى گەپ جىق، ئارزۇگۈل، — دېدى زۇنۇن.

— ئۇغۇ شۇ، بىراق بۇ كۆڭۈل دېگەن گەپ بىلەنلا رازى بولۇپ كەتمەيدىكەن قاراڭ، زۇنۇن، — دېدى ئارزۇگۈل.

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— ئەمىسە بۇ گەپچە چۈشتىن كېيىن خانىزنى يوقلايسىلەكەن ـ دە، — دېدى گۈلبوستان.

— ئارزۇگۈلنى قوشۇپ بەرمىسىڭىز مەن قانداق كىرىمەن ئۇلارنىڭ ئۆيىگە، — دېدى زۇنۇن.

— ئۇنداق دېمەڭ، زۇنۇن. خانىز قاشلىرىنى ئويناتقىلى تۇرسا مەن چىدىمايمەن، — دېدى ئارزۇگۈل چاقچاق قىلىپ.

— كىرىۋەر، ئاداش، سېنىڭ كۈنداشلىقىڭ تۇتۇپ بولغۇچە، ئۇ ئاقساقىنىڭ جېنى چىقىپ بولامدۇ تېخى! — دېدى گۈلبوستان.

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

— مەن بىللە بارسام بولمايدۇ، خانىزنىغۇ ئويناتىۋېتىمىزغۇ، لېكىن ئۆيدىكى ئەردىن چىققان جادۇگەر ھەدىسى يامان، ئۇ قارا مەدەك بىلەن پەقەت خۇشۇم يوق، — دېدى ئارزۇگۈل.

— ئەسلىي تۇغمىدى دەپ قويۇۋېتەكەنكەنغۇ، — دېدى گۈلبوستان.

— تۇغسىغۇ ئۇنىڭ مىجەزىنى كىم خوتۇن قىلىدۇ، — دېدى ئارزۇگۈل.

— ئاڭلىسام مېھمان كەلسە ئۆزىنى كۆرسەتمەسمىش، — دېدى زۇنۇن.

— قەسەم پۈراپ تۇرىدىغان خوتۇنغۇ ئۇ، — دېدى گۈلبوستان.

— ئاشۇنداق خوتۇنلارنىڭ كۆپىنچىسى قېچىر چىقىپ قالمىدىكەن، — دېدى ئارزۇگۈل، — سىزمۇ دىققەت قىلىڭ، زۇنۇن، خانىزمۇ ھەدىسىنى دوراپ قالمىسۇن يەنە.

— خۇدايىم ساقلا، — دېدى زۇنۇن.

— ئەمىسە سەن چۈشتىن كېيىن زۇنۇنغا ھەمراھ بولۇپ بىللە بار، ئاداش، مەن ماگىزىننى ئاچقاچ تۇراي، ئاخشاملىقىغا ئۇچىمىز ئولتۇرايلى، بىر دەم تۇرۇپ ئۆمەركامنىڭ گۆشىدىن ئەكىلىپ قازانغا سېلىپ قويىمەن، ماگىزىننى بالدۇر تاقاي، ماۋۇ زۇنۇننىڭ بىزگە تىكىپ بەرگەن كەشىگە رەھمەت

ئېيتىپ ئۇنى مېھمان قىلمايمىزمۇ؟ ــ دېدى گۈلبوستان ئارزۇگۈلگە قاراپ.
ــ شۇنداق قىلايلى، مەن بېرىپ گۆشىنىڭ ياخشى يېرىدىن ئېلىپ ئەۋەتەي، ــ دېدى زۇنۇن.
ــ ياق، بۇگۈن بىز سىزنى مېھمان قىلىمىز، زۇنۇن سىزنى ياخشى بىر تەمپ خانقىزغا تەييار قىلمىساق بولمايدۇ، ــ دېدى گۈلبوستان.
ــ ئەمىسە سىلەرگە رەھمەت، مەن دۇكانغا چىقاي، بىرەر سائەتتىن كېيىن كېلىمەن، بۇ ئەتىر پۇراپ تۇرىدىغان ئۆيۈڭلەردە بەك ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتسەم ئۆمەركام چىدىمايلا قالىدىكەن، ــ دېدى زۇنۇن قىزىقچىلىق قىلىپ.
ــ ھېلىمۇ چىداۋاتىدۇ ئۇ قىزىل كۆز، باشقا ئادەم بولغان بولسا ئۆلۈۋالاتتى، ــ دېدى گۈلبوستان.
زۇنۇن كۈلدى. ئۇ كۈلكىسىنى يىغىپ داستىخانغا دۇئا قىلدى. يۈسۈپجان ئۇستامنىڭ لېگىنى بىلەن داستىخىنىنى ئارزۇگۈل ئاچقىپ بېرىدىغان بولدى. ئۇ قىزلار بىلەن خوشلىشىپ ماگىزىندىن چىقىپ كەتتى.
ــ بوپتۇ، ئاداش، زۇنۇنغا ھەمراھ بولۇپ بېرىشىپ بەر، زۇنۇننىڭ ئوغۇل بالىچىلىقى بار، خۇشال بولۇپ قالسۇن، ــ دېدى گۈلبوستان ئارزۇگۈلگە قاراپ.
ــ بىر نېمىلەرنى كۆتۈرۈپ زۇنۇن بىلەن بىللە ماڭسام خەقلەر نېمە دەر؟ ماۋۇ شەھەرلىك زۇنۇننى ئوقۇتۇۋاپتۇ دەيدۇ ـ دە، ئاداش.
ــ نېمە دېسە دېمەمدۇ، ئاداش، كىم بىلەن كىمنىڭ كارى مۇشۇ كۈندە، ئۆزۈڭگە پاك، ئۆزۈڭگە چىڭ بولساڭ بولدى، ــ دېدى گۈلبوستان.
زۇنۇن بازارنىڭ مەركىزىي تەرىپىگە بېرىپ ئالما، ئۈرۈك قېقى قاتارلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ تەييار قىلدى، ئاندىن دۇكانغا قايتىپ كېلىپ، ئۆمەر قاسىمنى ئازراق گۆش ئېلىپ، قولىدىكى نەرسىگە قوشۇپ گۈلبوستانغا ئاپىرىپ بەردى، ئاندىن دۇكانغا قايتىپ كېلىپ بىردەم ئىش قىلدى.
ــ مەن ئەمدى دۇكاننى تاقايمەن، ئۇكا، گۆش تۈگىدى، بىر سان قالغان، بالىلارغا ئاپىرىپ بېرىمەن، ھە ئۆزۈڭ بۇگۈن سەل ئالدىراپ قالدىڭغۇ، ئاۋۇ ئىككى سەتەڭنىڭ ماگىزىنىغا بايامقى بىر سان گۆشنى كىرگۈزۈۋەتتىڭغۇ؟ــ دېدى ئۆمەر قاسىمۇ زۇنۇنغا دېرىزىدىن قاراپ.
ــ كەچتە ئارزۇگۈلنەر بىلەن بىردەم ئولتۇرىدىغان بولدۇق، ــ دېدى زۇنۇن.
ــ ئوغۇل!... «ياشلىقىم ــ پاشالىقىم» دېگەن مۇشۇ ماناً...ياش ۋاقتىڭدا بىر سائەت بولسىمۇ جانانە رەنانىڭ قېشىدا ئولتۇرۇۋالساڭ ئۆمرۈڭ ئۇزۇن بولىدۇ. بۇ ئىشلارنىڭ ياممنى يوق، ئۇكا، ئاكاڭ قارىغاي، مەنمۇ ئۆز ۋاقتىدا بىر كۈننى ئىككى كۈن قىلىپ ياشىغان، ــ دېدى ئۆمەر قاسىمۇ، ــ ئەمىسە كەچتە ئەخمەت بىلەن كۆرۈشىمەن، ئىشلارنى ئۆزۈم توغرىلايمەن.
ــ رەھمەت، ئاكا.

ئۆمەر قاساپ دۇكىنىنى تاقاپ ئېغىر سومكىسىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە قايتتى. بىر سائەتتىن كېيىن زۇنۇن ئارزۇگۇل بىلەن خانقىزنىڭ ئۆيىگە كەلدى. ئۇلارنى ھە دېگەندە دەرۋازىنىڭ ئالدىدا تۇرغان خانقىزنىڭ ئاق قوزىسى قارشى ئالدى.

— مېھمان كەلدى، — دەپ ۋارقىرىدى قوزا ئىنچىكە ئاۋازى بىلەن.

دەرۋازا ئاستا ئېچىلدى. خانقىز خۇشخۇي ھالدا مېھمانلار بىلەن كۆرۈشۇپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدى:

— ئۆيگە كىرىڭلار، — دېدى.

— ئاغرىپ قالدى دەپ ئاڭلىدۇق، — دېدى ئارزۇگۇل ئارتىسلارچە كۈلۈمسىرەپ.

— رەھمەت، خېلى ياخشى بولۇپ قالدىم، — دېدى خانقىز.

— ئاغرىپ قالغىنىڭىزنى بىلمەپتۇق، — دېدى زۇنۇن.

— ياخشى بولۇپ قالدىم. ئەتىگەن ئاق قوزام سىلەرنى كېلىدىغان بولدى دېگەن بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بىردەمدىلا ياخشى بولۇپ قالدىم، — دېدى خانقىز.

— مۇنداق دەڭ، خانقىز، ئەمىسە سىز ئادەم سېغىنىپسىز، — دېدى ئارزۇگۇل چاقچاق قىلىپ.

— شۇ، سىز ئادەم خالاپ قاپسىز، خانقىز، ئۆيدە بىكار ئولتۇرسىڭىز قانداق بولىدۇ؟ بىزنىڭ ماگىزىنىمىزغا بېرىڭ، پاراڭلىشىمىز يا بولمىسا بىر يەردە ئىشلەڭ، — دېدى ئارزۇگۇل.

— ھازىرچە بىر يەردە ئىشلىمەي تۇرسۇن، كېيىن خۇدايىم بۇيرۇسا ئۆزۈم بىر دۇكان ئېچىپ بېرىمەن. شەھەردىن مال ئاچقىپ سېلىپ بېرىمەن، — دېدى زۇنۇن.

— ئادەم بىكار بولۇپ قالسىمۇ شۇنداق مەجەزى يوق بولۇپ قالىدۇ، نېمە كېسەل بولۇپ قالغىنىنىمۇ بىلمەي قالىدۇ، ئۇيقۇڭىز قانداقراق؟ — دېدى ئارزۇگۇل.

— ئانچە ياخشى ئەمەس.

— چۇش كۆرەمسىز؟

— ھەئە.

— چۈشىڭىزدە بىز بارمۇ؟

— بار...

— مانا مەن دېمىدىممۇ، سىز ئادەم سېغىنىپسىز. بۇنداق ئۆيدىن تالاغا چىقماي ئولتۇرۇۋالسىڭىز بولمايدۇ، كۈندە بىزنىڭ قېشىمىزغا بېرىڭ، چۇشىتە بىللە تاماق يەيمىز. زۇنۇن ئوخشىتىپ سامسا ياقتۇرۇپ كېلىدۇ، شۇ ۋاقىتتا كۈندىن ـ كۈنگە جانلىنىپ كېتىسىز، — دېدى ئارزۇگۇل.

«خانقىزنى ئۆيناتقىلى تۇردى ماۋۇ سەتەڭ» دېدى زۇنۇنىڭ يۈرىكى.

— ماقۇل ئەمدى، كۈندە بازارغا چىقىپ ئايلىنىپ كەلمەسەم بولمايدىغان

ئوخشايدۇ، ــ دېدى خانقىز كۈلۈپ، زۇنۇن ئۇنىڭ بۇ ھالىتىنى كۆرۈپ خۇشال بولدى.

ــ شۇنداق قىلىڭ، بولمىسا شەھرىكىم گۈلبوستان زۇنۇننى ئىگىلىۋالىدىغان ئوخشايدۇ.

زۇنۇن كۈلدى.

ــ مەيلى، زۇنۇن ئۆزىمۇ شەھەرلىك قىزلارغا ئامراق. ھېلىمۇ كۆندە سىلەرنىڭ ماگىزىنغا كىرىۋالىدۇ، ــ دېدى خانقىز، ئۇ بىردىنلا ئۆڭۈپ كەتتى. «خانقىزنى يەنە بىر دەسسىتىپ كەتتى ــ دە يامان شەھەرلىك» دېدى زۇنۇنىڭ يۈرىكى.

ــ شۇڭا سىز پات ــ پات بازارغا بېرىپ تۇرمىسىڭىز بولمايدۇ، دوستۇم، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ئىشكىنىڭ ئالدىدا قوڭغۇراقنىڭ تاتلىق ئاۋازى ئاڭلاندى، خانقىزنىڭ ئوماق ئاق قوزىسى پۈتى بىلەن ئىشكىنى ئېچىپ بوسۇغىدا پەيدا بولدى.

ــ خالىدە ھەدەم، تاماق تەييار بولدى دەيدۇ، خانقىز ھەدە، ــ دېدى قوزا باشلىرىنى ئوينىتىپ.

ــ ماقۇل مەن چۈشەي، ــ دېدى خانقىز. ئۇ ئارزۇگۈلگە قارىدى، ــ سىلەر بىردەم ئولتۇرۇپ تۇرۇڭلار، مەن ھازىرلا چىقىمەن.

خانقىز ئۆيدىن چىقىپ كەتتى، زۇنۇن ئورنىدىن تۇرۇپ بەكمۇ ئېسىل بېزەلگەن ئۆينىڭ كۆرۈنۈشلىرىنى تاماشا قىلىشقا باشلىدى.

ــ ئۆينى بەك چىرايلىق ساپتۇ، زۇنۇن، پۇلنىڭ كۈچى ــ دە مانا بۇ، ئەگەر خانقىز بىلەن توي قىلىپ قالسىڭىز مۇشۇ ئۆيلەر سىزنىڭ بولۇپ كېتىدۇ ــ دە ھە، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ ئەمدى مېنى ئوينىتاي دەپسىز ــ دە، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئۇنداق ئەمەس، دەيمەن ــ دە ئەمدى، ئەخمەتكام دېگەن ئادەم، قىزىنىڭ پۈتى ئاجىز، ئەتە ــ ئاخشاملىرى ئۇياق ــ بۇياققا بۇيرۇپ جاپا سالسىڭ بولمايدۇ، قىزىمنى ئالىمەن دېسەڭ چوقۇم بىزگە ئىچ كۆيۈ ئوغۇل بولۇپ مۇشۇ ئۆيگە كىرىشىڭ كېرەك دەپ تۇرۇۋالسا، ئامالىڭىز يوق.

ــ خۇدايىم توۋا دەڭ، شەھەرگە ئېلىپ قاچمامدىم، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئەخمەق بالا ئىكەنسىز، شەھەرگىمۇ قىز ئەپقاچامدۇ، شەھەردە نى ــ نى پەرىلەر تۇرسا... ــ دېدى ئارزۇگۈل كۆزلىرىنى ئوينىتىپ.

ــ لېكىن ئۇ پەرىلەر مەن ئۇچۇن نەپەس ئالمىدىغان پەرىلەر ئەمەس ــ دە، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئۇنداق دېمەڭ، زۇنۇن، ھەممە يەردە ياخشى قىزلار بار، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ سىزگە ئوخشاش ــ ھە، ــ دېدى زۇنۇن كۈلۈپ.

ئارزۇگۈل كۈلدى.

خانقىز چىرايلىق قول چۆگۈن بىلەن مىس چىلاپچىنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىردى. ئۇ مېھمانلارنىڭ قولىغا سۇ ئېلىپ بولۇپ، چىرايلىق داستىخىنىنى سېلىپ ئۈستەلگە قەنت ـ گېزەكلەرنى تىزىپ مېھمانلارغا چاي قۇيدى.

ـــ قېنى چايغا بېقىڭلار، ئارزۇگۈللەرنى بىر چاقىرىڭالغۇم بار ئىدى، چاقىرالمىدىم، سەت بولدى، ـــ دېدى خانقىز.

ـــ ئۇنداق دېمەڭ، چاقىرمىغىنىڭىز بىلەن زۇنۇن سىزنىڭ ئورنىڭىزدا چاقىرىپ تۇرۇۋاتىدۇ، ـــ دېدى ئارزۇگۈل.

ـــ زۇنۇن ھەممە ئىشلارغا يېتىشىدۇ، ـــ دېدى خانقىز.

ئارزۇگۈل كۈلۈپ كەتتى.

«بوش نەرسە ئەمەسكەن، بۇ ئاقساقمۇ؟» دېدى ئارزۇگۈل ئىچىدە.

خانقىز چىقىپ كەتتى، بىر ھازادىن كېيىن تاۋاقتا ئاش كۆتۈرۈپ كىردى.

ـــ ئەمىسە تاماق ئېلىڭلار، ـــ دېدى خانقىز كۈلۈپ.

پولۇ ئوخشىغانىدى. ئاشىنىڭ مەززىلىك پۇراقلىرى ئادەمنى خۇش قىلاتتى. ئۇلار خۇشخۇي ھالدا تاماققا قول ئۇزاتتى.

ـــ ئۆزىڭىزمۇ كېلىڭ، ـــ دېدى ئارزۇگۈل.

خانقىز ئارزۇگۈلنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ـــ ئاش بەك ئوخشاپتۇ، خانقىز، ئۆزىڭىز ئەتتىڭىزمۇ ـ يا؟ ـــ دېدى ئارزۇگۈل.

ـــ ھەئە.

ـــ سىز ئاشخانا ئاچسىڭىز بولغۇدەك.

ـــ ئەگەر خانقىز ئاشخانا ئاچسا، مەن دۇكىنىمنى تاقاپ خانقىزغا ياردەملىشىمەن، ـــ دېدى زۇنۇن.

خانقىز كۈلۈپ قويۇپ گەپ قىلماي تۇرۇۋالدى.

تاماقتىن كېيىن ئارزۇگۈل ئورنىدىن تۇرۇپ:

ـــ مەن باشقا ئۆيلەرنى كۆرۈپ باقاي، ـــ دەپ زال تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

زۇنۇن پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، خانقىزغا:

ـــ ئۆمەركام دادىڭىز بىلەن كۆرۈشىدىغان بولدى، مەن ئەخمەتنى قايىل قىلىمەن دەيدۇ، ئەگەر دادىڭىز قوشۇلسا كۆزگە قالماي توي قىلايلى، خانقىز، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ دادام ئەڭ مۇھىم، زۇنۇن، دادام قوشۇلمىسا بولمايدۇ، ـــ دېدى خانقىز.

ـــ مەن ئىشىنىمەن، ئۆمەركام دادىڭىزنى قايىل قىلىدۇ، ئەگەر دادىڭىز پەقەت قوشۇلماي تۇرۇۋالسا، شەھەرگە قاچىمىز...

ـــ ئۇنداق دېمەڭ، زۇنۇن، مەن ئاتا ـ ئانامنى يەرگە قاراتمايمەن، ئەگەر دادام قوشۇلمىسا مەن توي قىلماي تۇرۇۋالسام، ئاپام دادامنى قايىل قىلىدۇ، بەك ئالدىراپ كەتمەيلى، ئەگەر ئاپىڭىز سىزنى ئالدىرىتىپ كەتسە تۇغقىـ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ئىگىلارنىڭ ھېلىقى قىزى بىلەن توي قىلىۋېرىڭ، ئەگەر ئۇ قىزنى خالىمىسىڭىز ئارزۇگۈل بىلەن گۈلبوستاننىڭ بىرىنى ئالسىڭىزمۇ بولۇۋېرىدۇ.

ــ سىز بەك ياخشى جۇمۇ، خانقىز، ھەممە ئىشلارنى مۇشۇنداق توغرا چۈشىنىسىز، ئەگەر ئىشلار سىز دېگەندەك بولسا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى ئالسام دەيمەن، ــ دېدى زۇنۇن كۈلۈپ.

ــ ئۇنداق قىلماي ماڭمۇ بىر ئورۇن قالدۇرغايسىز، ــ دېدى خانقىز.

ــ مەن سىزگە بىرنەچچە قېتىم دېگەن، خانقىز، مەن چوقۇم دېگىنىمنى قىلىمەن. ئەگەر دادىڭىز بىزنىڭ ئىشىمىزغا يېقىن كەلمىسە، مەن سىزنى ئېلىپ شەھەرگە كېتىمەن. شەھەرنىڭ ھەرقانداق بىر بۇلۇڭىدا جان بېقىپ كېتىمىز، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئۇنداق دېمەڭ، زۇنۇن، مەن ئاپامغا دەي، ئاپامۇ دادامغا دېسۇن، ــ دېدى خانقىز.

ــ ياق ئاپام كەچتە سىرتقا چىقارمايدۇ، ــ دېدى خانقىز ئوتتەك كۆزلىرىنى زۇنۇننىڭ كۆزلىرىدىن قاچۇرۇپ.

ئارزۇگۈل قايتىپ كەلدى.

ــ بەك جىق ئۆيكەن بۇ، خانقىز، سىرتتىن قارىسا ئۇچ ـ تۆت ئېغىز ئۆيدەكلا، گىلەملىرىمۇ بەك چىرايلىق ئىكەن، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ رەھمەت، ــ دېدى خانقىز.

ــ ئەمىسە دۇئا قىلىپ بېرىڭ، ئۇستام، چىقايلى، بەك ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كەتسەك، گۈلبوستان: «بۇ ئىككىسى باشقا بىر يەرگە كېتىپ قالدىمۇ ـ قانداق؟» دەپ ئولتۇرالماي قالمىسۇن، ــ دېدى ئارزۇگۈل كۈلۈپ، ئۇ مەقسەتلىك ھالدا مۇشۇ گەپ ئارقىلىق خانقىزنىڭ چىشىغا تەگدى.

زۇنۇن كۈلدى.

ئارزۇگۈل كۈلكىسىنى بېسىپ داستىخانغا كېلىپ ئولتۇرغاندا، خانقىز چىرايلىق جىن تاۋاقتا قالغان ئاشنى ئېلىپ ئۇنى دېرىزىنىڭ تەكچىسىگە قويۇپ، ئارزۇگۈلنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى، زۇنۇن قولىنى كۆتۈرۈپ دۇئا قىلدى.

ئۇلار خوشلىشىپ ئۆيدىن چىقتى، مېھمانلار تۆۋەنگە چۈشۈپ چىرايلىق دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، خانقىزنىڭ ئاق قوزىسى قوڭغۇرىقىنى جىرىڭشىتىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ رەھمەت، سىزنى ئاۋارە قىلدۇق، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ سىلەرگىمۇ رەھمەت، ــ دېدى خانقىز.

ــ زۇنۇنكا، ھېلىقى چۈشىگىزنى خانقىز ھەدەمگە دەپ بەردىم، ــ دېدى ئاق قوزا باشلىرىنى ئوينىتىپ.

ــ رەھمەت، ــ دېدى زۇنۇن.

ئۇلار خوشلىشىپ يولغا چىقتى، قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئالدىغا كەلگەندە،

ئارزۇگۈل زۇنۇنغا:

ــ سىز خانقىزىڭ ئاشۇ ئاق قوزىسى بىلەن ئاغىنە بولۇپ كېتىپسىز ـ ھە، بىراق ئۇ قوزا بىزنى كۆرسە پەقەت چىرايىنى ئاچمايدۇ. ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ ھايۋاننى چۈشەنمەك تەس ئارزۇگۈل، ھايۋانلىڭ ئۇچەيلىرى ئادەمنىڭ ئۇچەيلىرىدىن جىقراق بولىدۇ.

ــ تووۋا، مۇنداق دەڭ، زۇنۇن، سىز ھەممە ئىشنى بىلىسىز ـ ھە...

ــ بۇنى ماڭا ئۆمەركام دەپ بەرگەن.

ــ ھە، ئاخشاملىققا خانقىز بىلەن كۆرۈشىدىغان بولدىڭىزمۇ؟ ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ ئاپىسى چىقارمايۋېتىپتۇ.

ــ ھە، مەن تېخى توغرىلىيالمغان بولسىڭىز ياتاقنى بېرىپ تۇرايلى دېگەن، ــ دېدى ئارزۇگۈل گەپنى ئوينىتىپ.

ــ مۇشۇ جەننەتتەك قىزىل كۆڭرۈكتە، ياتاقنى نېمە قىلىمىز، ئارزۇگۈل، ــ دېدى زۇنۇن ئارزۇگۈلنىڭ كۆزىگە قاراپ.

ــ شامال تېگىپ قالمىسۇن دەيمەنغۇ، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ بۇ يەرنىڭ شامىلى ئادەمگە پايدا قىلىدۇ ئارزۇگۈل، بىر كۆزىڭىزنى ئىككى قىلىدۇ، بىر يۇرىكىڭىزنى ئىككى قىلىدۇ، بىر يولىڭىزنى مىڭ قىلىدۇ، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئاللا دېدىم، زۇنۇن، بوش ئادەم ئەمەسكەنسىز جۇمۇ، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ سىلەر بىلەن دوست بولغاندىن بىرى ئەقىللىق بولۇپ كەتتىم، ــ دېدى زۇنۇن.

ــ ئەمىسە كەچتە بىزنىڭ ياتاقتا ئولتۇرىمىز، زۇنۇن، سىزنى مېھمان قىلىمىز، ــ دېدى ئارزۇگۈل.

ــ كەچتە كۆرۈشەيلى، سىلەرمۇ كۇن پاتقۇچە سودا قىلىۋېلىڭلار، مەن ھېلىقى مەلىكە «گۈشنان» دېگەن خوتۇننىڭ ئايىغىنى ئېلىپ قويغان، مەنمۇ ئازراق ئىش قىلىۋالاي، ــ دېدى زۇنۇن.

ئارزۇگۈل زۇنۇن بىلەن خوشلىشىپ ئالدى ـ كەينىگە بىر قارىۋېلىپ يولنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۈپ كەتتى. زۇنۇن بىر دەم مېڭىپ پەسكە چۈشۈپ، دۇكىنىغا كىرىپ كەتتى.

بايام خانقىز زۇنۇن بىلەن ئارزۇگۈلنى ئۇزىتىپ دەرۋازا قېشىغا كەلگەندە، ئۇنىڭ ھەدىسى خالىدە بىرىنچى قەۋەتتىكى ئۆيدە ئولارنى دېرىزىدىن كۆرۈپ تۇرغانىدى. خالىدەنىڭ كۆزلىرى ئەخلەتتەك سەتلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ئوغۇل بالىنىڭكىدەك دوقا پېشانىسى قارىداپ كەتكەنىدى. چىرايى بىر ئۆڭۈپ، بىر تۇرۇلۇپ تۇراتتى. مېھمانلارنىڭ كېتىشى بىلەن ئۇ دېرىزىدىن سىڭلىسىنى قېشىغا چاقىردى.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ـــ ئاۋۇ شەھەرلىك شاپاقچى نېمىدەپ زۇنۇننىڭ كەينىگە كىرىۋالىدۇ-كەن؟ ـــ دېدى خالىدە ئەمدى ئۆيگە كىرگەن سىڭلىسىغا ئالىيىپ، ئۇنىڭ تە-لەپپۇزى ئەرلەرنىڭكىدەك قوپال ئىدى. ئۆمەر قاساپنىڭ ئۇنىگىمۇ ئوخشاپ-قالاتتى.

ـــ زۇنۇن ئۆزى قانداق يالغۇز كىرىدۇ، ھەدە...

ـــ سەن تەگمەي تۇرۇپلا ئۇ نېمەگىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتىسەنغۇ؟ ـــ دېدى خالىدە.

ـــ راست، ھەدە، شەھەرلىك قىزلار دېگەن ئاشۇنداق ئوچۇق - يورۇق يۈ-رۈۋېرىدىكەن، ئۇلارنىڭ باشقا ئىشى يوق. ھازىر دېگەن شەھەرلەردە بىر قىز-نىڭ بىر قۇچاق يىگىت دوستى، بىر يىگىتنىڭ بىر قۇچاق قىز دوستى بولى-دىكەن ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى خانقىز.

ـــ توۋا، ئاڭقارا، سەن نەدىن بىلىپ كەتتىڭ ھەي بۇنداقلارنى؟

ـــ ساي ئىچىدىكى ساياھەت ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتقان قىزلاردىن ئاڭلى-مامدىم؟ ـــ دېدى خانقىز.

خالىدە بويى ئېگىز، ئۇستىخانلىرى قوپال ئايال ئىدى. ئۇ ئون يىلنىڭ ئالدىدا قاراسۇ دېگەن يەرگە ياتلىق بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ بەش يىلغىچە پەرزەنت يۈزى كۆرمىدى. ئۇنىڭ ئېرى شۇ يەردە مال بورداپ پۇل تاپقان قاسساب-گەن ئادەم ئىدى. ئۇ ئايالىغا تېڭىپ، دوختۇر، موللا، قارىنىڭ بەرگەن دورىلە-رىنى ئىچكۈزۈپ ئامال ـ چارىنىڭ ھەممىسىنى قىلىپ باقتى. لېكىن خالىدە يەنە تۇغمىدى. ئاخىرى ئۇ خالىدە بىلەن ئاجرىشىپ، باشقا بىر قىز بىلەن توي قىلىۋالغانىدى. شۇ قىزدىن ئىككىنچى يىلى بىر پەرزەنت يۈزى كۆرگەنىدى. خالىدە ئاپىسىنىڭ يېنىغا قايتىپ كەلگىنىگىمۇ بەش يىل بولغانىدى. ئۇ مۇ-شۇ بەش يىل ئىچىدە ئۆيدە ئاپىسىغا ھەمراھ بولۇپ، ئۆيدىن تالاغا چىقماي كۈن كەچۈرۈپ كەلگەنىدى. ئوتتۇرىلىقتا ئۆيگە بىر قېتىم ئەلچى كىردى. مەھەللە-دىكى چوڭ ئايالار ئۇنى بازاردىكى ياسىن ناۋايغا چېتىپ قويساق، دەپ كىرگە-نىدى. خالىدەنىڭ ئاپىسى قۇندۇز بۇ گەپنى ئاڭلاپ خاپا بولدى. قۇندۇز شۇ يەردىلا ئايالارغا رەنجىدى: «سىلەرنىڭمۇ قىزىڭلار بار، مۇشۇنداقمۇ گەپ قىلامسىلەر، دادىسىدەك بىر ئادەم تۇرسا ئۇ مۇشۇمۇ گەپمۇ، يا مېنىڭ قىزىم ئاچ قالمىسا، ياكى كوچىغا چىقىپ كەتمىسە!؟» دەپ خاپا بولغانىدى. «قۇندۇز ئۇنداق دېسەڭ بولمايدۇ، دوستۇم، بىز خالىدەنى كوچىغا چىقىپ كەتتى، دەپ كەلمىدۇق ئۆيۈڭگە. قىز بالا بولغاندىن كېيىن بىر ئەرنىڭ قولىدا تۇرسۇن دەۋاتىمىزغۇ؟ يامان گەپمۇ بۇ. تەقدىر پېشانە دېگەن مۇشۇ» دېگەنىدى ئۇنىڭ شاراپەت ئىسىملىك بىر دوستى. نەتىجىدە بۇ ئىش ئەمەلگە ئاشمىدى. ئەسلىدە ياسىن ناۋاي ئەللىك ياشتىن ئاشقان ئادەم بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا يىگىرمە ياشتەك ياش پەرقى بار ئىدى.

خالىدە سىڭلىسىنى چاقىرىپ يېنىدا ئولتۇرغۇزدى. ئاندىن ئۇنىڭغا تۇر-

مۇش توغرىسىدا جىق سۆزلىدى. ئۇنىڭ تەلەپپۇزى يەنە شۇنچە قوپال، چىرايـ
ىدىن قەسەم پۈراپ تۇراتتى. خانقىز ھەدىسىگە بەك ئىچ ئاغرىتاتتى. «ئايال خەق
دېگەن تۇغمىسىمۇ بەك بىچارە بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ. ھەدەمنىڭ مىجەزى
كۇندىن ـ كۇنگە ئوساللىشىپ كېتىۋاتىدۇ» دەپ ئويلىدى ئىچىدە.

ـــ ... مۇشۇنداق گەپ، سىز تۇرمۇشنى بوش چاغلىماڭ، ھەممە ئىشتا
دادامنىڭ ئاغزىغا قاراڭ. «ئاتاڭ رازى، ئاناڭ رازى ـــ ئاللاھ رازى» دېگەن گەپ
بار. مانا مەن ئۆزۈمنى ئالسام ئۆز ۋاقتىدا شەھەردە قىزلار بىلەن بىللە قا ـ
سمىبەگ بىلەن تونۇشۇپ قېلىپ، دادام قوشۇلمىسىمۇ ئاشۇ بالا بىلەن تۇي
قىلىۋالغان، دادام ئۇنىمىغاندا: «ئەمىسە كېتىمەن، بولمىسا ئۆلۈۋالىمەن» دەپ
دادامنى قاقشىتىپ تۇي قىلىۋالغان، مانا بۇگۇنكى كۇنگە كەلگەندە جاجامنى
يېدىم. مەن شۇ ۋاقىتتا دادام ـ ئاپامنى قاقشاتقانىدىم. ئاخىرى مۇشۇ كۇنگە
قالدىم. شۇڭا سىز دادامنىڭ ئاغزىغا قاراڭ. مەنمۇ ئاپامغا دەي، ئاپام دادامنى
قايىل قىلسۇن. ئەگەر دادام قوشۇلمىسا، چىڭ تۇرۇۋالسا بۇ ئىشقا ئالدىراپ
كەتمەڭ. دادام سىزنى يامان بولسۇن دەمدۇ؟ دادام چوقۇم سىزنىڭ كەلگۈسـ
ىڭىز، تەقدىرىڭىز ئۈچۈن باش قاتۇرۇۋاتىدۇ، بىلىمەن زۇنۇن ياخشى بالا، ئۇنىڭ
قولىدا بىر نېنى ئىككى بولىدىغان ھۇنىرى بار، نەگە بارمىسۇن تۆت تامدىن
ئىس چىقىرىپ بىر ئۆينى بېقىپ كېتىدۇ. شۇنىڭدىمۇ سىز زۇنۇنغا بەك ئـ
ىشىنىپ كەتمەڭ، سىز ئويلىمامسىز، سىڭلىم، شەھەردىن ئاشۇ ئىككى نايناق
قىزىل كۆڭۈلكە پەيدا بولغاندىن بېرى ئۇ ئاشۇلار بىلەن بەك يېقىن بولۇپ
كەتتى. مەيلى قانداق بولمىسۇن ئاخىرقى ھېسابتا بىر ئوغۇل يەنە بىر قىزنى
ياكى يەنە بىرنەچچە قىز بىلەن ھەقىقىي دوست بولالمايدۇ. مۇنداق دوستلۇق
ئاخىرى بېرىپ شۇ ئەرنى شۇ قىزنىڭ ھېسسىياتىغا قۇل قىلىپ قويىدۇ. ئا ـ
قىۋەت مۇشۇ، شۇڭا سىز زۇنۇننى ياخشى سىناڭ. مەسىلەن، ئۇنى بايام مەن
ئېيتقاندەك بىرنەچچە قېتىم سىناڭ. «ئەگەر ماڭا سادىق بولسىڭىز، زۇنۇن،
سىز مۇزداۋانغا بېرىپ شۇ يەردە ئۆسىدىغان ‹ئانام ـ دادام› دەيدىغان ئاشۇ
گۈلدىن ماڭا ئۈزۈپ ئەكېلىپ بېرىڭ» دەڭ. مۇشۇنداق قىلىپ ئۇنى بىرنەچچە
قېتىم سىنىغاندىن كېيىن، سىز زۇنۇننىڭ ھەقىقىي كۆڭلىنى بىلىۋالالايـ
سىز، ـــ دېدى خالىدە، ئۇنىڭ سەت كۆزلىرىدە ھېچقانداق نۇر قالمىغانىدى.

ـــ ماقۇل، ھەدە، مەن سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلايمەن، ـــ دېدى خانقىز.

قىزىل كۆۋرۈكنىڭ كەچكى مەنزىرىسى بەك گۈزەل ئىدى. كۆز باغلىنىش
ئالدىدا شەھەردىن چۈشتە يولغا چىققان سايياھەتچىلەرنىڭ ماشىنىلىرى دەل
مۇشۇ ۋاقىتتا قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئۇستىدىن ئۆتەتتى. ماشىنىلارنىڭ چاقلىرى
قۇچاق يەتمەيدىغان كۆۋرۈك ياغىچى ئۇستىگە بېسىلغاندا، ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ
ھەممە يېرى مېھمانلارنى قارشى ئېلىپ سايرىشىپ كېتەتتى، شەھەر تەرەپكە
قاراپ ئاقىدىغان سۇلار توختىماي ئۆزىنىڭ مۇقامىنى توۋلايتتى. غەربكە قاراپ
پېتىۋاتقان ئاخىرقى قۇياشنىڭ سىرلىق نۇرلىرى قىزىل كۆۋرۈك ۋە ئۇنىڭ

ئۇيغۇر كتاب توپ بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئاستىدىن ئۆتۈۋاتقان ئۇلۇغ سۈلارنى تېخىمۇ سىرلىقلاشتۇرۇۋېتەتتى. بازارنىڭ ئاشخانا بۇلۇڭى تەرىپىدىكى ئاشخانىلاردىن چىققان ئوتۇن ئىسلىرى ھاۋا بوشلۇقىدا گۈگۈم ئەكەلگەن مىڭ يىل ئالدىدىكى چۆچەك ـ رىۋايەتلەر بىلەن كۆرۈشۈپ بىرلىشىپ، پۈتۈن قىزىل كۆۋرۈكنى مىڭ يىل ئالدىدىكى تىنچ، ساپ، سىرلىق، مۆڭلۈق ھالىتىگە قايتۇرۇپ كېلەتتى. سایاھەت تامىقىدىن زېرىكىپ بىردىن ـ ئىككىدىن كېلىپ قالغان سایاھەتچىلەر چەكسىز ھاياجان ئىچىدە مۈشۈ بازاردا ئاددىي، لېكىن چۈشىدىكىدەك يېقىملىق ئاشخانىلاردا ئولتۇرۇپ ھۈزۈرلىنىپ بىر تەخسە لەڭمەن يەۋالاتتى. ئاندىن مەنتىگى بىلەن ھۈزۈرلىنىپ ئولتۇرۇپ، نەچچە مىڭ يىللىق قارىغايدىن ياسالغان قېلىن، تەبىئىي ئۈستەلنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ بىر شېشە ھاراق ئىچكۈسى كېلەتتى. ئاخىرقى قۇياش نۇرلىرى پۈتۈنلەي غايىب بولغاندىن كېيىن، يىراق ئورمانلاردىن ئۇچۇپ كەلگەن تۇرلۇك ئۇچار قاناتلارنىڭ مۆڭلىرى بىلەن بىرلىشىپ قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئاستىدا ئۇچرىشاتتى. ئادەملەر بەخت، مۇڭ ئىچىدە قەدەھ كۆتۈرۈشۈپ ئۇلۇغ سۈغا سالام بېرەتتى. سۇ قۇياشنى قوغلىشاتتى. شۇڭا ئۇلار ئۆتكەن يېرىگە بەرىكەت تاشلاپ ماڭاتتى. ئادەملەر رىۋايەتتىن ئايرىلمايتتى. ئۇ ھەممە ئىنسانىنىڭ داش قازىنى ئىدى. قاراڭغۇ بازارنىڭ ھاۋاسىنى، ۋاقىتنى، ئادەملەرنى ئۆي ـ ئۆيلەرگە قىستاپ ئەكىرىۋېتەتتى. جاھان مۇڭ، رىۋايەتلەرگە قالاتتى.

گۈلبوستان تاماقنى تەييار قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئارزۇگۈل دۇكاندا بېشىنى كۆتۈرمەي ئىشلەۋاتقان زۇنۇننى چاقىرىپ چىقتى، ئۇلار ماگىزىننى ئىچىدىن تاقىۋالدى، توكىنى ئۆچۈرۈپ ئىچىدىكى ياتاق ئۆيگە كىردى.

قورداق ناھايىتى ئوخشىغانىدى. ئۇلار يەنە مەززىلىك تاغ نېنىغا ئېغىز تەگدى. گۈلبوستان تاماقنى ئادەت بويىچە چىنە تاۋاقتا ئەمەس، ھەربىر ئادەمگە ئايرىم قىلىپ ئاپقۇرغا ئوسغانىدى.

ـــ سۈيى بەك ئوخشاپتۇ، گۈلبوستان، ـــ دېدى زۇنۇن قولىدىكى ئاپقۇرنى جوزىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ.

ـــ بايام دورا ـ دەرمەكنى مەن ئەكىلىپ بەرگەن، شۇڭا ئوخشايدۇ، ـــ دېدى ئارزۇگۈل چاقچاق قىلىپ.

ـــ شۇنداق، ئاداش، ئىشقىلىپ، ياخشى ئىشنىڭ ھەممىسى سېنىڭ، ـــ دېدى گۈلبوستان زۇنۇنغا قاراپ قويۇپ.

ـــ گۈلبوستاننىڭ قولىنىڭ تەمى بار، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ توۋا ماۋۇ زۇنۇننى بايام تېخى خانقىزنىڭ ئۆيىدە تاماق يەۋاتقاندا مېنى خانقىزغا، ئارزۇگۈل قورداققا بەك ئوستا دەپ ماختاپ بەرگەنتى، ـــ دېدى ئارزۇگۈل قىزىقچىلىق قىلىپ.

ـــ سەن ئەمىسە بۇ گەپنى چۈشەنمەپسەن، ئاداش، ئۇ دېگىنىچۇ، مەن بىلەن بالدۇرراق توي قىلمىسىڭىز، ئارزۇگۈل بىلەن توي قىلىۋالمەن، دېگەن-

نى، ــ دېدى گۈلبوستان.
ــ ھەي ئاداش، زۇنۇن مۇشۇنداق گەپلەرنى بىلەرمۇ؟ ــ دېدى زۇنۇننىڭ كۆزىگە قاراپ.
ــ ئەمەلىيەتنى ئۇنتۇپ قاپسەن ـ دە؟ ــ دېدى گۈلبوستان.
ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.
تاماقتىن كېيىن ئۇلار پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. گۈلبوستان بىلەن ئار-زۇگۈل زۇنۇننىڭ مىجەزىنى ياخشى كۆرەتتى. شۇڭا ئۇلار پات ـ پات ئۇنى ياتقا چاقىرىپ ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن سۆزلەپ قىزىقچىلىق قىلىپ ئولتۇراتتى. بەزىدە ئىش ـ ئوقەت ئۈستىدىمۇ سۆزلىشىپ قالاتتى.
قىزلارنىڭ جۈشقۇن روھىي ھالىتى زۇنۇنغا تەسىر قىلاتتى. ئۇ ئۇچىدە ئۇلارغا قايىل بولاتتى. ئاندىن ئۇنىڭدا قىزلارنىڭ تارىخىنى، بېسىپ ئۆتكەن يوللىرىنى بىلىشكە قىزغىنلىقى پەيدا بولاتتى. لېكىن ئۇ بۇ ئارزۇسىنى قىزلارغا دېيەلمەيتتى. مانا بۈگۈن مانا مۇشۇ يېقىملىق ياناقتا ئۇ يەنە بىر قې-تىم ئۇلارنىڭ ئۆتكەن كۈنلىرى ئۈستىدە بىلگۈسى كەلدى. چۈنكى ئۇ قىزلار توغرىسىدا ئاڭلىغان بەزى گەپ ـ سۆزلەر دائىم ئۇنى قىزىقتۇراتتى.
ــ بولمىسا ئۇچىمىز بۈگۈن ئوغۇل بالچىلىق قىلىپ بىر شېشە ھاراق ئىچىپ قويامدۇق ـ يا؟ ــ دېدى ئارزۇگۈل گۈلبوستانغا قاراپ.
ــ مەيلى، ئاداش، ئۆلۈپ كېتىدىغان جاھان. بىزمۇ بىرەر قېتىم مەست بولۇپ باقمايمىزمۇ؟ ــ دېدى گۈلبوستان.
زۇنۇن كۈلۈپ قويۇپ گەپ قىلمىدى.
ــ ئىككىمىز مەست بولۇپ زۇنۇننى تالىشىپ كەتسەك، ــ دېدى ئارزۇ-گۈل زۇنۇننىڭ كۆزىگە قاراپ.
ــ مەن بار يەردە زۇنۇنغا ئىگە بولالمايسەن، ئاداش، قولۇڭنى پۇتۇڭغا باغلاپ قويسام، قىمىرلىيالمايسەن، ــ دېدى گۈلبوستان.
ــ زۇنۇن يېشىپ قويامدۇ؟
ــ ياق، زۇنۇن مەن تەرەپ، بۈگۈن مېنىڭ قوردىقىمنى يېگەن تۇرسا، ــ دېدى گۈلبوستان.
زۇنۇن كۈلۈپ كەتتى.
ــ زۇنۇن، كۈلمەڭ، گەپ قىلىڭە، ئازراق بىرنېمە ئىچەمدۇق؟ ــ دېدى ئارزۇگۈل.
ــ ئاپام مېنى ھەرگىز ھاراق ئىچمە بالام، دېگەنىدى، ــ دېدى زۇنۇن قىزىقچىلىق قىلىپ.
ــ ئاپىڭىز بېشىڭىزدا قاراپ تۇرمىغاندىن كېيىن ئىچىۋەرمەمسىز؟ ــ دېدى گۈلبوستان.
ــ بىراق مۇشۇ قىزىل كۆڭۈلۈك تەۋەسىدە رومكا تاپقىلى بولمايدۇ جۇمۇ، ــ دېدى زۇنۇن.

www.uyghurkitap.com

— شۇ، سىلەردە رومكا يوقكەن دەپ، بىز ھەممە نەرسىنى ئاچىقىپتۇق.
— دېدى ئارزۇگۇل. گۈلبوستان كۈلۈپ كەتتى.
— بۇ قىزىل كۆۋرۈك دېگەن يەر قىزىق يەركەن. بەزى ئىشلارغا ھەيران-مەن. ماگىزىنلىرىمىزغا ئون ئوغۇل بالا كىرسە توققۇزى بىزنىڭ تارىخىمىزنى بىلگۈسى كېلىدۇ. بۇ يەرنىڭ ئادەملىرى خەقلەرنىڭ قورسىقىدىكى ئىشلارنى بىلىشكە بەك ئامراقكەن، ھەممىسى كۆزىمىزنىڭ ئىچىگە قاراپ، ئېرىڭلار بار-مۇ؟ دەپ سورايدۇ، مۇشۇمۇ گەپمۇ ئەمدى؟ شەھەردە كىم بىلەن كىمنىڭ كا-رى؟— دېدى ئارزۇگۇل.
— شۇنداق چوڭ يەردە ھەممە ئادەم ئۆزىنىڭ ئىشى بىلەن بولىدىكەن، بىزگە ئوخشاش چەت ـ ياقىلاردا ياشايدىغان ئادەملەر ھەممە ئىشقا دىققەت قى-لىپ قالمىزكەن. مەنمۇ ئاشۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرى. بۈگۈنمۇ شۇ گەپ تې-شىلىپ قالدى، مەن ھەقىقەتەنمۇ سىلەرنىڭ ئەھۋالىڭلارغا قىزىقمەن. بىزنىڭ تونۇشۇپ، دوست بولۇپ قالغىنىمىزنىڭ شەرىپى بولۇپ قالسۇن ماڭا ئازراق گەپ قىلىپ بېرىڭلار، — دېدى زۇنۇن.
— مانا، ئاداش، بۇ قىزىل كۆۋرۈكتىكىلەر بەك يامان، زۇنۇن بىزنىڭ تېشىمىزنى بىلىپ بولدى، ئەمدى ئىچىمىزنى بىلگۈسى كېلىۋاتىدۇ. ئۆزۈڭ بىرنېمە دەپ بەر، ئاداش، ئەمدى، — دېدى ئارزۇگۇل.
— ... ھە بوپتۇ، زۇنۇن بىلەن سىرداش بولۇپ قالايلى. بىرەر ئىشلار بو-لۇپ قالسىمۇ بىزگە باشپاناھ بولۇپ قالار، نېمە دەيمىز ئەمدى، بۈگۈن گەپ مۇشۇ يەردە كېلىڭ؟ ئۈزۈن گەپنىڭ قىسقىسى، زۇنۇن، ئەسلىي مېنىڭ ئارزۇ-يۇم ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش ئىدى، ئۆزۈم دوختۇرلۇق كەسپىگە ھەۋەس قىلا-تتىم. دادام دائىم ماڭا، بۇ ساۋاب تاپىدىغان كەسىپ دەيتتى. چۈنكى ئۇ ئۆز ۋاقتىدا يول مېڭىپ يۈرۈپ، مەھەللىمىزىكى بىر ھاجەتمەننىڭ قورۇ ـ جايىنى بىر دوختۇر ئاغىنىسىگە ئېلىپ بەرگەنىدى. جاي ئەرزان سېتىلغانىدى. باش-قىلارغا كەتكۈچە مۇشۇ دوختۇر ئاغىنەمگە بولسۇن، بىر مەھەللىدە بىر دوخ-تۇرنىڭ بولۇشى بەك ياخشى ئىش. ئەتە ـ ئاخشاملىرى چوڭ ـ كىچىكلەر ئاغ-رىپ قالسا، ھە دېگەندىلا ئەسقاتمىدۇ، دەيتتى. مەن دائىم ئۇلارنىڭ ئۆيىگە كى-رىۋالاتتىم. دادامنىڭ شۇ ئاغىنىسى ماڭا ئوكۇل سېلىشنىمۇ ئۆگىتىپ قويغا-نىدى. لېكىن مەن بۇ مەقسىتىمگە يېتەلمىدىم. مەن ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمەي قالدىم. كېيىن ئويلىسام تەبىئىي پەنگە ئىمتىھان بەرمەي، ئىجتىمائىي پەنگە ئىمتىھان بەرگەن بولسام چوقۇم ئۆتۈپ كېتەتتىمكەن. ئۆي-دە بىر ـ ئىككى يىل بىكار بولۇپ قالدىم. مەكتەپكە قايتا كىرىپ ئوقۇي دې-سەم يۈزۈم چىدىمىدى. شۇ يىلى ئۆيگە ئەلچى كىرگەن چېغى، ئاپام تويۇڭنى قىلۇۋېتەيلى، قىزىم، دەپ بېشىمنى ئاغرىتىشقا باشلىدى. يىغلىدىم، ئاپام گېپىمدە چىڭ تۇرۇۋالدى. ئۇ بىر ئاتۇشلۇق باي ئادەمنىڭ بالىسى ئىكەن. دادا-سى شاڭخەي، گۇاڭجۇلاردىن رەخت، پەردە دېگەندەك نەرسىلەرنى ئەكىلىپ سا-

تىدىكەن. مەن ئويلاپ قالدىم ـ دە، ئەگەر مەن ھېچ نەرسىنى بىلمەي شۇ بالا بىلەن تۇرمۇش قۇرسام مەن شۇ ئائىلىنىڭ بىر خىزمەتچىسىگە ئايلىنىپ قالىدىغان كېيىن بالىلىق بولۇپ قالسام، بىر ئۇمۇر ئائىلە ئىشلىرىدىن باش كۆتۈرەلمەي ياشايمەنكەن. بۇ مەن ئۇچۇن تۇرمۇش بولماستىن جان بېقىپ كۇن ئۆتكۈزۈش بولۇپ قالىدىكەن دېدىم ـ دە، ئۆيدىن قېچىپ چىقىپ كەتتىم، سەھرادا تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىدە بىر مەزگىل تۇرغاندىن كېيىن، ساۋاقدىشىم ئارزۇگۇل بىلەن بىرلىشىپ مۇشۇنداق ئىش ـ ئوقەتكە كىرىشىپ كەتتۇق. ئارزۇگۇلنىڭ پۇل تاپقان بىر ئاكىسى بار، نىجات بىزگە مەبلەغ سېلىپ بەردى. ئۇ ئاساسەن ئالمائاتادىن شىنجاڭغا مال كىرگۈزەتتى. ئۇ نېمە ئىش ئوڭ كەلسە شۇنى قىلاتتى. ئۇياقتىن پاختا، مىس، كىيىم ـ كېچەك دېگەندەك نەرسىلەرنى ئۆتكۈزەتتى. بىزدىن بولسا يېمەك ـ ئىچمەك، ئۇششاق تاۋار، ئۇي جاھازلىرى دېگەندەك نەرسىلەرنى ئاچىقاتتى. ئاشۇ يىلى نىجات بىزگە بەك ياخشى ياردەم قىلدى. شەھەردە بىزگە بىر دۇكان ئېچىپ بەردى. ئاساسەن ئالمائاتادىن كىرگۈزۈلگەن خۇرۇم چاپان بىلەن تۇركىيەنىڭ گىلەملىرىنى ساتاتتۇق. ئىش ئوقىتىمىز بەك ياخشى بولدى. ئىككى يىل ئىچىدە نىجاتنىڭ سالغان مەبلىغىنى قايتۇرۇپ بولدۇق...

ـــ ئاداش نىجات دېمەي نىجاتكا دېمەمسەن؟ـــ دېدى ئارزۇگۇل قىزىقچىلىق قىلىپ.

ـــ ئاكاڭ بىزدىن ئاران ئىككى ياش چوڭ ئىكەن، ئاداش، ئۇنىڭ ئۇستىگە ماڭا قاش ئېتىپ يۇرسە قانداق ئاكا دەيمەن؟ـــ دېدى گۇلبوستان چاقچاق قىلىپ.

ـــ ئالمائاتادا ئۇزۇن يۇرۇپ ئاشۇنداق شوخ بولۇپ كېتىپتۇ ئۇ، خاپا بولما، ئاداش، ـــ دېدى ئارزۇگۇل.

ـــ شەھەر بالىلىرى ـ دە ئۇلار دېگەن، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ خاپا بولۇپ ساراڭمۇ؟ سېنىڭ يۇزۇڭنى قىلدىم، ئاداش، بولمىسا ئاكاڭغا تېگىۋالاتتىم، ـــ دېدى گۇلبوستان كۇلۇپ.

ـــ ئەرگە تېگىشكە ئالدىرىما، بىزمۇ ئۆزىمىزنىڭ ئويىچە بىر يېرىشىۋالايلى. ئەر دېگەن جىق نەرسە، ـــ دېدى ئارزۇگۇل.

ـــ خوش، مۇشۇنداق گەپ، زۇنۇن. لېكىن بىز يازنىڭ كۇنلىرىدە بىكار بولۇپ قالدۇق. بىر كۇنى بىر تويدا ئولتۇرۇپ، مۇزداۋان تەرەپتىكى بىر تاغلىق رايوندا قىزىل كۆۋرۈك دېگەن پۇرسەت كۇتۇپ تۇرغان يەر بار ئىكەن، دېگەن ئۇچۇرنى ئاڭلاپ، ئارزۇگۇل ئىككىمىز مۇشۇ يەرگە كەلدۇق. شۇنىڭ بىلەن بىز بىر قارارغا كەلدۇق. خەق قىلغان ئىشنى بىز قىلساق نېمە بوپتۇ دەپ، شەھەرگە قايتىپ بېرىپ، سودا ـ سانائەت ئىدارىسىدىن رەسمىيەت ئۆتەپ، مۇشۇنداق ئورۇنغا كېلىپ ماگىزىن ئېچىۋاتىمىز، زۇنۇن. ئەمدى مەن ئويلايمەن، مەيلى قانداق ئىشلار يۇز بەرمىسۇن، بىز مۇشۇ تىجارەت يولىدىن چې-

كىنمەيمىز. توي قىلىش ئىشلىرىنى كېيىن ئويلىشىمىز، ئەگەر كەلگۈسىدە سىزگە ئوخشاش ئىش بىلىدىغان، ئادەمنىڭ ھالىغا يېتىدىغان يىگىتلەرگە ئوچرىساق، توي قىلىمىز، بولمىسا، مەن ئۆزۈم چوقۇم ئۆزۈمنىڭ مىجەزى بو-يىچە ياشايمەن ھەم كەلگۈسىدە مېنىڭ مىجەزىمگە بويسۇنىدىغان بىر يىگىتكە ئىگە بولالىشىمغا ئىشىنىمەن، ئالدى بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ئەركىنلىككە ئىگە بولۇش كېرەك. ئەرنىڭ قولىغا قارىمايدىغان ھالەتتە ياشاش كېرەك.

مەن بەزىدە شۇنداق ئەقىللىق تەربىيەلەنگەن قىزلارنىڭ ئەرلىرىنىڭ قو-لىغا ياكى ھېسسىياتىغا باغلىنىپ قالغانلىرىنى ئوچرىتىمەن. ئۇلار ئادەمنى ھەرقايسى جەھەتتىن بوغىدىغان ئاشۇنداق يىراق قائىدىلەر ئىچىدە ياشايدۇ. مەن ئىچىمدە ئۇلار ئوچۇن قايغۇرىمەن. ئۇلار چېچەك، لېكىن گۈل بولۇپ ئې-چىلالمايدۇ. ئۇلار باغ، لېكىن ئاشۇ غۇنچە ئۆزلىرىگە مەنسۇپ ئەمەس...مۇ-شۇنداق بىر خىل يوشۇرۇن مۇھىتتا، ئۇزۇن يىللاردىن بېرى، بەكمۇ جىق سەر خىل خوتۇنلار توزۇپ تۆگىدى، ئۇلار قىممەتكە ئىگە بولىدىغان يىللاردا قىممەتكە ئىگە بولالمىدى. مەن بۇگۈن سىزگە چىرايلىق سۆزلەپ قويىدىغان بولدۇم. بىز نېمە ئۈچۇن مۇشۇ يەرگە كېلىپ جاپا چېكىپ ئىگىلىك تىكلەي-مىز دەپ تىرىشىمىز؟ بىزدىكى مەقسەت ئۆز پىكرىمىز، ئۆز ئويىمىز بويىچە ياشاش، بىزنى مۇشۇ نەرسە تۇتۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، شۇڭا روھىمىز روشەن، پارلاق، ئەقىلگە ئىگە بولۇش، ئەقىلنى ئىقتىسادقا ئايلاندۇرۇش ھەم كەلگۈسىدە شە-ھەرده چوڭ ـ چوڭ ئىشلارنى قىلىش، ئۆزىمىز ئۈچۈنلا ئەمەس، باشقىلارنىڭمۇ غېمىنى يېيىش، كەلگۈسى ئىز باسارلىرىمىزغا ئىمكانىيەت قالدۇرۇش، مانا بۇ بىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نىشانىمىز ۋە ئامىتىمىز...

زۇنۇن گۈلبوستاننىڭ گېپىگە قىزىقىپ قالغانىدى، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلاپ باقمىغان نۇرغۇن يېڭى گەپلەرنى ئاڭلىدى.

ـــ ياخشى گەپ قىلدىڭىز، گۈلبوستان. بىزنىڭ مۇشۇنداق قىزىل كۆڭ-رۈكتە سىزدەك سۆزلەيدىغان ئادەم تاپقىلى بولمايدۇ، ـــ دېدى ئۇ گۈلبوستانغا قاراپ.

ـــ خوش ئەمىسە مەنمۇ تۆت ئېغىز گەپ قىلىپ قويای، زۇنۇن، ـــ دېدى ئارزۇگۈل گەپ ئارىلاپ، ـــ مەن سىزنىڭ مىجەزىڭىزنى ياخشى كۆرىمەن، شۇ-ڭا سىزدىن بەزى گەپ ـ سۆزلەرنى سىر ساقلىمايمەنـــ دېمەكچى بولغىنىم، بىرنەچچە يىلدىن بېرى بىر ـ بىرىمىزنى چۈشىنىشىپ قالدۇق. سىزگە بۇگۈن ئۆزىمىزنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ساتىدىغان بولدۇق. مەن توي قىلىپ ئەتىسلا ئېرىمدىن ئاجرىشىپ كەتكەن، شۇ يىلى ئالىي مەكتەپكە ئۆتەلمىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئاپام مېنى بىر تۇغقىنىمىزنىڭ بالىسىغا بېرىۋەتتى. ئۇ ئاداش توي كۈنى يېرىم كېچىدە مەن بىلەن جېدەلگە چۈشۈپ كەتتى. ئاخىرى ئۇچ كۈندىن كېيىن بىز ئاجرىشىپ كەتتۇق. كۈنلەر ئۆتتى، كېيىن گۈلبوستان بىلەن بىرلىشىپ مۇشۇنداق ياشاۋاتىمىز، مانا ھازىر بىزدىن ئامانەت سورايدە-

غان ئادەمۇ يوق...

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ ئارزۇگۈل، سىز بەك يامان قىز ئىكەنسىز، بەزى گەپلىرىڭىز ئادەمنى قورقۇتۇپ قويىدىكەن، ــ دېدى زۇنۇن.

ياتاقنىڭ ئىچى جىمجىت كەتتى. ھەممەيلەن ئويغا پېتىپ قالدى. تالا خالىمىتىرجەم ياشايدىغان مومايىنىڭ كۆزلىرىدەك تىنچ ئىدى.

دېرىزىدىن سالقىن شامال كىرىۋاتاتتى. ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ كۆلەڭگىلىرى گۈللەرگە، ئوتلارغا، غازاڭلارغا ئايلىنىپ ئارزۇگۈلنىڭ كۆز ئالدىدا ئوسۇل ئويناۋاتاتتى. مۇڭ ــ ھەسرەت گۈللەر ۋە غازاڭلار ئارىسىدا ئۆتكەن كۈنلەرگە يەنە بىر قېتىم باھا بېرىشكە باشلىغانىدى.

يېقىملىق ئىت ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇ ئاۋاز رىۋايەتلەردىكى ئىتلارنىڭ ئاۋازىدەك سىرلىق ئىدى. ئۇنىڭدا ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئاۋازىمۇ بار ئىدى. زۇنۇن ئېسىنى يىغىپ ئارزۇگۈلگە قارىدى. ئۇنىڭ مەڭزلىرى قىزىرىپ، شاختىنىڭ ئۇچىدا پىشقان ئالمىدەك چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى. كۆز ياشلىرى مەرۋايىت بولۇپ، جامالىنى نۇرلىتىشقا باشلىدى...

زۇنۇن مۇشۇنداق ھېسسىيات ئىچىدە كۆيۈۋاتقاندا ئۆمەر قاسىمنىڭ ئۆيىدە ئەخمەت بىلەن قىزىق پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. ھاراق ۋاقتى ــ ۋاقتىدا ئۇلارنىڭ قېنىنى قىزىتىپ تۇراتتى.

ــ ئەمىسە سەن پورۇڭنى ئېتىپ بولدۇڭ، مەن ئازراق گەپ قىلىپ باقايمۇ؟ــ دېدى ئۆمەر قاسىمنىڭ.

ــ شۇ سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلايمەن دەپ كەلدىمغۇ؟ ــ دېدى ئەخمەت كېرىلىپ ئولتۇرۇپ.

ــ بىزنىڭ زۇنۇننىڭ ئىشى... ئۇ قىزنىڭ خانقىز بىلەن چىقىشىپ قالغان چېغى، ئۆيگە ئادەم كىرگۈزەي دېسە، ئۇنىماپسەنغۇ؟ ــ دېدى ئۆمەر قاسىمنىڭ.

ــ ھە ماۋۇ ئىشنى ئەمدى ساڭا نېمە دېسەم بولا، ئاداش، قىز بالا دېگەنىڭ ئىشىنى ئۆزۈڭ بىلىسەن، بۇنداق چوڭ ئىشتا بەك ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىغا قاراپ كەتسەك بولمايدۇ...

ــ مۇشۇ ئىشقا سېنى ئارىلاشتۇرۇپ يامان قىپتۇ ــ دە، زۇنۇن يامان بالا ئەمەس، ئۆزۈمۇمۇ ئۇنىڭ تىككەن ئايىغىنى كىيىۋاتىمەن. سەن ئۇنىڭ دادىسىنى بىلىسەنغۇ؟ــ دېدى ئەخمەت ئۆمەر قاسىمقا قاراپ.

ــ بىلىمەن، دادىسى ئۆلۈپ كەتتىغۇ؟ ــ دېدى ئۆمەر قاسىمنىڭ.

ــ قانداق ئۆلۈپ كەتكىنىنى ئوبدان بىلىسەنغۇ؟

ــ ئاللا دېدىم، ئەمدى سەن بۇ ئىشنى ئاشۇ ئىشقا تاقاۋاتامسەن؟ ئۇنداق قىلما ئاداش، يامان بولىدۇ، ياخشىلىقنى جىقراق ئويلا؟ ــ دېدى ئۆمەر قاسىمنىڭ.

ــ مەن ياخشى ئىشلارنى ئويلىغىنىم بىلەن خەقلەر ئۇنداق ئويلىمايدۇ ــ دە؟

ــ ئۇنداق دېمە، كىشىلەر ئاللىبۇرۇن ئۇ ئىشلارنى ئونتۇپ كەتتى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

— ئۇنداق ئىش يوق، ئاداش، ئەگەر مەن قىزىمنى زۇنۇنغا بەرسەم، كىشىلەر دەرھال ئاشۇ ئىشنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. مانا ئەخمەت قىزىنى بۇزۇقچىلىق قىلىپ ئۆلگەن ئالماسنىڭ ئوغلىغا بەردى، دەيدۇ، مەن ئۇچۇن بىر نومۇس ئىش، ئاداش، بۇ، — دېدى ئەخمەت. ئۇ ئالدىدىكى هاراقنى كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى.

— ئاللا دېدىم مۇنداق دە، ئاداش؟ مۇشۇ كۇنلەردە سەن شان - شەرەپ ئىزدەپ يۇرۇپسەنكەن - دە، مۇنداق دە؟! توۋا قىل. سەن بىلەن بىزدە ئاشۇنداق نەرسە بارمۇ؟ سەن ئۆزۈڭنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قاپسەن، ئاداش، لېكىن مەن ئۆزۈمنىڭ قانداق بىر ئادەم ئىكەنلىكىمنى ئۇنتۇغىنىم يوق. توغرا، ئالماس خەقنىڭ خوتۇنىغا چېقىلىپ تۇتۇلۇپ قالدى. تاياقنىڭ زەربىسىدە ئۇزۇنغا بارماي ئۆلدى. سەن ئۆزۈڭ قانداق نەرسە؟ سەنمۇ ئوغرى، مەنمۇ ئوغرى، ئالماس، سەن، مەن هەممىمىز ئوخشاش، ئالماس ئادەم ئوغرىلاپ جېنىمدىن ئايرىلدى. بۇ ئۆزىنىڭ ئىشى. سەن ياغاچ ئوغرىلاپ هە دېگەندىلا ئۆزۈڭنى ئوڭشۇالدىڭ. كېيىنكى ئىشلىرىڭ يۇرۇشۇپ كەتتى. بۇمۇ سەن ئۇچۇن بىر ئوڭ كېلىپ قالغان ئىش، بۇ ئىشلارنىڭ زۇنۇن ياكى خانقىز بىلەن مۇناسىۋىتى يوق. هەممە ئادەمنىڭ ئەسكىلىكى شۇ يىللاردا تۇگىدى. بىز بۇگۇن يېڭى بىر ئادەم، ئەمدى مەنچۇ؟ مەنمۇ ئوغرى، مەن ئوغرىنىڭ قولىدىن مال ئېلىپ، سېتىپ رەسۋا بولدۇم. تۇرمىگە كىرىپ چىقتىم. مەن بىلىپ تۇرۇپ ئوغرىلاردىن مال ئالدىم. مۇشۇنداق گەپ، هەممىمىز ساق ئەمەس، ئاداش، پەقەت بىزنى بېقىۋاتقان مۇشۇ تاغلار، مالىلار، بىزگە جان بېرىۋاتقان مۇشۇ دەريالار پاك، سېنىڭ بېشىڭدىنمۇ ئاز ئىش ئۆتمىدى. يەنە ئوڭشالمايسىنا، ئاداش، چوڭ قىزىڭغا قارا، ئاجرىشىپ قايتىپ كەلدى. ئۆيدىن تالاغا چىقماي ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭغا نېمە دەيسەن ئەمدى؟ توۋا قىل، ئاداش، ئادەملا بولىدىكەن ئۇنىڭ ئاجىزلىقى بولىدۇ، سەتچىلىكى بولىدۇ، سەن ئالماسنىڭ شۇ ئىشىنى ئاغزىڭغا ئالما، خەقلەر سېنىڭ هەم مېنىڭ ئەسكىلىكلىرىمىزنى دېمەي قالارمۇ؟ بىز هەممىمىز توۋا قىلساق بولىدۇ، ئاداش، مېنىڭ دەردىم يوقمۇ؟ سەن بىلمەيسەن، مۇشۇ كۇنگىچە مەھەللىنىڭ چوڭلىرى مېنىڭ قولۇمدىن گۆش يېمەيدۇ، ئۇلارنىڭ بالىلىرى، نەۋرىلىرىمۇ مەندىن گۆش ئالمايدۇ. مېنى ئۇلار ئاشۇ يىللاردىكى ئىشلار بىلەن، هارام مال ساتىدۇ بۇ ئوغرى، دەپ قارايدۇ. مەن بۇ دەردىمنى كىمگە ئېيتىمەن، ئاداش؟ ئامال يوق، مەن توۋا قىلغان، يەنە توۋا قىلىۋاتىمەن دەپ ئۆزۈمنى ئاياپ ياشاۋاتىمەن. ئەمدى سەن بۇ ئىشتا رەھمەتلىك ئالماسنىڭ ئاشۇ ئىشىنى باهانە قىلىۋالساڭ، ئۇ ۋاقىتتا سەن قانداق ئادەم بولۇپ كەتتىڭ؟ شۇكۇر قىلىشنى، توۋا قىلىشنى بىلمەيدىغان ئادەم تاپقىنىنى ئەۋلادىغا دەسمايە قىلىپ قالدۇرالمايدىغان ئادەمگە ئوخشايدۇ، ئاداش، مەن بۇرۇن بۇ ئالەم بىر پۇرسەت، قىلىۋالغىنىڭ قىلىۋالغان دەپ چۇشىنەتتىم. ئەسلىدە ئۇنداق ئەمەس ئىكەن، ئاداش، ئالەمنىڭ هەممە ئىشلىرى ئۆز يولى بىلەن بولىدىكەن، پېشانىسىگە يېزىلغىنى، رىزقىغا چېچىلغىنى سېنىڭكى

ئىكەن، ئەگەر سېنىڭمۇ مېنىڭ، مېنىڭمۇ مېنىڭ دېسەڭ، ئالەم قانۇنىيىتى جاجاڭنى بېرىدىكەن. ۋىجدانىڭ ئازاب چېكىدىكەن. بىز تەييار پوشكالنىڭ ئۈستىگە تۇغۇلمايدىكەنمىز، ئاداش، ئۇزۇكچىلىك، جاپالىق تۇرمۇش بىزنى ئېگىز ـ پەس يوللارغا باشلاپ قويغان يېرىمۇ بار. بىزنىڭ ئىقتىسادىمىزنىڭ دەسلەپكى ئاساسلىرى بۇلغىنىشتىن خالىي ئەمەس، تىنچ كۈنلەردە ۋە ياخشى تائام ۋە شارابلار ئالدىدا بىزنىڭ توپلىغان ئاشۇ بايلىقىمىز يىللارنىڭ باھاسى ئالدىدا باش كۆتۈرەلمەيدۇ. بۇ تۇرغان گەپ. مەنمۇ توۋا قىلغان، ئاداش، يەنە توۋا قىلىۋاتىمەن. بۇنىڭدىن كېيىنكى بىر كۈنۈم بولسىمۇ ئەمدى پاك ئۆتسۇن دەيمەن. دېمەك، بىز يەنە شۇ ئۇمىد ئىچىدە ياشاۋاتىمىز، تۇرمۇش ئىچىدە ياشاۋاتىمىز، كەلگۈسى بالىلىرىمىز ئۈچۈن ئاساس تىكلەيمىز. ئەمدى قىزىڭنىڭ ئىشىغا كەلسەك، سەن بۇ ئىشتا ئارتۇق گەپ قىلما. ھەرگىز، مەن ئاشۇنداق بىر سەتچىلىك بىلەن ئالەمدىن ئۆتكەن بىر ئادەمنىڭ بالىسىغا قىز بېرەمدىم؟ دېگەن ئويدا بولما. بىز ھەممىمىز چاغلىق، ئاداش، پاك ئادەملەر سەندەك، مەن دەك يېرىم كېچىگىچە ھاراق ئىچىپ ئولتۇرمايدۇ. زۇنۇننى ئۆزۈڭ بىلىسەن، سەممىي بالا بولدىغۇ؟ مۇشۇ قىزىل كۆڭۈلۈكتىكى بالىلارنىڭ ئالدىغۇ؟ ھۇنەر قىلىشتىن باشقا ئىشنى بىلمەيدۇ، ھاراقتا يوق، تاماكا چەكمەيدۇ. باشقىنى قويايلى، مەسىلەن، بىزنىڭ ئاغىنىلەرنىڭ بالىلىرى ئىچىدە زۇنۇندەك بالىسى بارلار بارمۇ؟ يوق!...

ـــ ئوغۇل بالا ھاراق ئىچمىسىمۇ بىر قىسما تۇرامدۇ نېمە، ئاداش؟ـــ دېدى ئەخمەت قولىغا رومكا ئېلىپ.

ـــ ئەڭ ياخشىسى، ئاداش، قىزىڭنى ئالىدىغىنى ئىچمىگىنى ياخشى. ئىچمىگىنى بىر ئۆمۈر ساپ ياشايدۇ، ماڭا ئوخشاش ئوغرىلاردىن مال ئالمايدىغان، ساڭا ئوخشاش ئورمان ئىدارىسىنىڭ باج رەسمىيىتىنى ئېلىپ ساتمىدىغان ئادەم بولمايدۇ، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

ـــ سەن بىزنىڭ تارىخىمىزنى يوققا چىقاردىڭغۇ، ئاداش؟ جاھاندا بەزى ئىشلار مۇشۇنداق يامان ئىشلار بىلەن باشلىنىدۇ ئەمەسمۇ؟ بۇ جاھاندا بىزدىنمۇ يامان ئادەملەر بار ـ ھە؟

ـــ ئەمدى ئۇ يىللار ئۆتۈپ كەتتى دەيمەنغۇ، ئاداش؟ قىزىڭنى بەختسىز قىلىپ قويسەن، سەندە تەجرىبە ـ ساۋاق يوق ئەمەس، ئۇنى سۆيگىنىگە بەر!...

ئۇلار ئۇزۇنغىچە پاراڭلىشىپ ئولتۇردى. ئۆتكەن كۈنلەردىكى گۆھەر بەتلەرنى قايتا ئېچىپ، ياخشى كۈنلەر ئىچىدىكى ياخشى ئىشلار ئىچىدە ئۇخلاپ قالدى.

زۇنۇن يەنە ئادىتى بويىچە سەھەر تۇرۇپ ئاپىسىنىڭ كالا ساغىدىغان ئىشلىرىغا ياردەملەشتى. ساپ ھاۋا تاغنىڭ ئۇچىدىكى دەسلەپكى قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىنى ئوچاق بېشىغا چېچىپ بولغانىدى. بۇ گۈزەل مەنزىرە، ئۆرلىگەن سۈت قايماقلىرىنىڭ مەززىلىك پۇراقلىرى بىلەن بىرلىشىپ چايخانا مۇ-

ئۇيغۇر كتاب توپ بېكىتى www.uyghurkitap.com

ھىتىغا تەبئىي مەززىلىك پۇراقلارنى سوۋغا قىلاتتى. زۇنۇن چېيىنى ئىچىپ بولۇپ ئاپىسى بىلەن خوشلىشىپ دەرۋازىدىن چىقتى، مەريەم ئۇنى ئۇزىتىپ بولغۇچە چىقتى.

ـــ خۇدايىمغا ئامانەت، بالام.

ـــ خوش ئەمىسە، ئاپا.

مەھەللىدە يەنىلا ئادەم كۆرۈنمەيتتى. بەزى ھويلىلارنىڭ چايخانىسىدىن تېخى ئىس ـ تۈتەكمۇ چىقمىغانىدى. لېكىن ھېلىقى موزاي دەرۋازا ئالدىدىكى ئاق تېرەككە باغلىنىپ بولغانىدى. ئۇنىڭ ئانىسىنى سېغىنغان مۆرەشلىرى يەنىلا زۇنۇننىڭ دىققىتىنى تارتتى.

ـــ سېنىڭ ئىگەڭ مەندىن بالدۇر تۇرىدىكەن ـ ھەـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ شۇنداق، ئۇ ھەر كۈنى ئانامنىڭ سۈتىنى ئالغۇچە ئالدىرايدۇ. ئاندىن ئۇنى ماشىنىدا كېلىپ سۈت ئالىدىغان ئادەمگە ئالدىراپ ساتىدۇ، ئاندىن ئۇ ھەدەپ ئولتۇرۇپ چېيىنى ئىچىدۇ، مەن شۇ ۋاقىتتا ئازاد بولىمەن.

ـــ شۇنداق، سەنمۇ خاپا بولما، ھەممىمىز بىر نىشاننىڭ قولى، ـــ دېدى زۇنۇن. ئۇ يولىغا راۋان بولدى.

خانىزىنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، ئۇ قەدىمىنى ئاستىلاتتى. ئۇ خانىزىنىڭ سۇ ئالغىلى چىقىشىنى ياكى ئۇنىڭ ئوماق قوزىسىنىڭ تالاغا ئويناپ چىقىشىنى كۈتەتتى. لېكىن ئۇ شۇ قەدەر ئاستا ماڭغان بولسىمۇ ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا بۇنداق مەنزىرىلەر كۆرۈنمىدى. ئۇ قىزىل كۆۋرۈك ئۈستىگە كەلگەندە، سايى تەرەپتىن چىققان ئىككى ساياھەت ماشىنىسى ئۇنىڭ قېشىدىن تېز ئۆتۈپ كەتتى. تاغنىڭ ئۇچىدىكى قۇياش نۇرلىرىنىڭ دەسلەپكى چەشمىلىرى دەريانىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى يىراق تاغلارنىڭ چوققىسىدىكى قارىغاي ئۇچلىرىنى رەڭگە كىرگۈزۈپ بولغانىدى. دەريا سۈلىرىنىڭ تاشقا ئۇرۇلغان ئاۋازى، كالىلارنىڭ مۆرەشلىرى بىلەن بىرلىشىپ قىزىل كۆۋرۈكنىڭ سەھىرىنى تېخىمۇ سىرلىقلاشتۇرۇپ تۇراتتى.

ئۆمەر قاسساپ ئاللىبۇرۇن دۇكىنىنى ئېچىپ بولغانىدى. ئۇ دۇكان ئىچىدە ھەدەپ ئاسقۇدىكى گۆشلىرىنى رەتلەۋاتاتتى. ئۇ ئادىتى بويىچە ھەممە قوي گۆشىنى بىردىن تارازىغا سېلىپ ئۇلارنى رەتلەپ ئېسىپ، كىلو سانىنى كۆڭلىگە پۈكۈۋالاتتى. خېرىدار كەلگەندە تېنىمەيلا ئۇلارنى يولغا سالاتتى.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كەل، ئۇكام، ياخشى قوپۇپسەنمۇ؟ ئاخشام قۇلىقىڭ قىزىپ كەتكەندۇ، ئەخەتنى كەلتۈردۇم، ئۇكا، مانا ئەمدى پات يېقىندا توپۇڭنى قىلىۋېتىمىز، ـــ دېدى ئۆمەر زۇنۇننىڭ سالىمىنى قوبۇل قىلىپ.

ـــ رەھمەت، ئۆمەركا، خۇدايىم بۇيرۇسا...

ـــ ياخشى، ئۇكا، خۇدا دەپ تۇر... ئەمدى تەييارلىقنى باشلاۋەر، قىزىڭ بىلەن كۆرۈش، قالغان ئىشلىرىڭغا مەن بار، ـــ دېدى ئۆمەر قاسساپ.

زۇنۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ، روھلىنىپ كەتتى. ئۇ دۇكىنىنى ئېچىپ ئىچە-

گه كىردى. لېكىن قولى ئىشقا بارمىدى. سىرتقا چىقتى. ھە دېگەندە نەزەرىنى قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئۇچىدىكى غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان خانقىزنىڭ ئۆيىگە تىكىپ، تەلپۈندى. كېيىن يولنىڭ قارشىسىغا ئۆتۈپ ئارزۇگۈللەرنىڭ ماگىزىنىغا كىردى.

— ئۆمەركامنىڭ مېڭىشىدا نەتىجە بارمۇ، زۇنۇن؟— دېدى ئارزۇگۈل.

— خۇش خەۋەر، خانقىزنىڭ دادىسى قوشۇلۇپتۇ.

— مۇبارەك بولسۇن، — دېدى گۈلبوستان، — ئۆمەركام قاقباش ئاخىرى ئەخمەتكامنى قايىل قىپتۇ - دە!

— مۇبارەك بولسۇن، زۇنۇن، ئەمىسە مۇشۇ ئاي ئىچىدە تويىڭىزنى ئويلىنايدىغان ئوخشايمىز، — دېدى ئارزۇگۈل.

— خۇدايىم بۇيرۇسا...

دەل مۇشۇ ۋاقىتتا خانقىزنىڭ ئوماق ئاق قوزىسى ماگىزىن ئىچىدە پەيدا بولدى. ئۇ ئۆزى كىرىپ بولغۇچە قوڭغۇرىقىنىڭ ئاۋازى كىرىپ بولغانىدى. ئۇ زۇنۇنغا تالاغا چىقايلى، دېگەن مەنىدە چىرايلىق بېشىنى ئويناتىپ شەرەت قىلدى. زۇنۇن قوزىنىڭ كەينىدىن تالاغا چىقتى. ئۇلار قىزىل كۆۋرۈكنىڭ قېشىغا كەلگەندە قوزا ئۇنىڭغا قارىدى:

— خانقىز ھەدەم ئاخشاملىققا دەريانىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى تېرەكلىكتە كۆرۈشەيلى، سىزنى بالدۇرراق بېرىپ تۇرسۇن دەيدۇ، — دېدى قوڭغۇراقلىرىنى ئويناتىپ.

— ماقۇل، مەن بالدۇر بېرىپ تۇرىمەن، — دېدى زۇنۇن خۇشخۇي ھالدا.

— خوش ئەمىسە.

ئاق قوزا ئويناقشىپ كۆۋرۈكنىڭ ئوستىگە چىقىپ كەتتى.

زۇنۇن كەينىگە يېنىپ ئارزۇگۈلنىڭ ماگىزىنىغا قاراپ يول ئالدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى ئېگىز - پەس ئۆيلەر، دۇكانلار، ئاشخانىلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ چۈشلىرىدىكى جەننەت بازىرىغا ئايلاندى...

— خانقىزنىڭ ئاشۇ يېتىم قوزىسى بىزنى تازا ياقتۇرمايدۇ، گېپى بولسا ئالدىمىزدا دەۋەرمەمدۇ؟— دېدى ئارزۇگۈل ئىشكتىن كىرىۋاتقان زۇنۇنغا كۆرۈپ.

— ھايۋان دېگەن ھايۋانلىقىنى قىلمامدۇ، ئاداش، — دېدى گۈلبوستان.

— كەچتە تۆۋەنكى تېرەكلىكتە كۆرۈشىدىغان بولدۇق، — دېدى زۇنۇن.

— مانا ئەمىسە، ئىشلار يۇرۇشۇپ كېتىدىكەن - دە خۇدايىم بۇيرۇسا، — دېدى گۈلبوستان.

— ئاخشاملىققا ماراپ باقمامدۇق، ئاداش، — دېدى ئارزۇگۈل قىزىقچىلىق قىلىپ.

— سەن مارا، ئاداش، مەن ماڭمىسامۇ ماڭغاندەك، — دېدى گۈلبوستان كۈلۈپ.

ئۇيغۇر كتاب توپ بېكىتى www.uyghurkitap.com

— ماراپ نېمە قىلىسىلەر، ئاخشاملىققا ئۇنى مۇشۇ يەرگە ئەكەلمەيمىز. مۇ؟— دېدى زۇنۇن.

— ھەرگىز ئۇنداق قىلمايمىز، زۇنۇن. سىلەر ياتاقتا كىرىپ ئولتۇرۇپ بولغۇچە ئارزۇگۇل خانىمزىنىڭ چاچلىرىنى يۇلۇپ بولىدۇ، — دېدى گۇلبوستان، ئۇ ئىتتىكلا ئارزۇگۇلگە شەرەت قىلىپ قويدى.

— ئۇنداق دېمە، ئاداش، ئۇ قىزنىڭ سۈمبۈل چاچلىرى زۇنۇنغا كېرەك. مەن زۇنۇنغا زىيان سالىدىغان ئىشلارنى قىلسام بولمايدۇ، يۈرىكىم ئۇنىمايدۇ... ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

زۇنۇن قىزلار بىلەن خوشلىشىپ ئۆزىنىڭ دۆكىنىغا كەتتى. قىزلار زۇنۇن ئۇچۇن خۇشال ئىدى.

— شەھەرلەردە مۇشۇنداق سەممىي بالا تېپىلمايدۇ ـ ھە، گۇلبوستان، — دېدى ئارزۇگۇل زۇنۇننىڭ مېڭىشىغا قاراپ تۇرۇپ.

— ئۇنداق دېمە، ياخشى بالىلار ھەممە يەردە بار، پەقەت بىز ئۇلار بىلەن تونۇشالمىغان يېرىمىز بار شۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئوغۇل بالا بەك سەممىي بولۇپ كەتسە بولمايدۇ، ئاداش، — دېدى گۇلبوستان.

زۇنۇننىڭ قولى بىر كۇن ئىشقا بارمىدى. چۇشتىن كېيىن ئۇ توختىماي گۇلگە قاراپ ۋاقتىنى ئۆتكۇزدى، ئاخىرقى قۇياشنىڭ نۇرلىرى تۆۋەنكى تاغلارنىڭ ئەڭ ئېگىز قارىغاي شاخلىرى ئۇستىدىن غايىب بولۇشى بىلەن، ئاللىبۇرۇن دۆكىنىنى تاقاپ قىزىل كۆۋرۈكنىڭ ئاستىغا چۇشۇپ بولغان زۇنۇن مۇڭلىشىلەن ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىگە ھەمراھ بولۇپ، تېرەكلىككە قاراپ يول ئالدى.

تېرەكلىكنىڭ ئىچى شۇ قەدەر تىنچ ئىدى. بەكمۇ يىراق يەردىن يېقىملىق تونۇش ئىتلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. زۇنۇن ئون يىلنىڭ ئالدىدىكى قارا بوراندا ئۆرۈلۈپ چۇشكەن چوڭ بىر تېرەك كۆتىكىدە ئولتۇردى. دەريانىڭ چوڭ ـ چوڭ تاشلارغا ئۇرۇلۇپ ئېقىۋاتقان سۇلىرىنىڭ مۇڭلىرى مىڭ يىللار ئالدىدىكى رىۋايەتنىڭ قالدۇقلىرى قىرلاردا قالغان بۆلەكلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ئۆتەتتى. قىزىل كۆۋرۈكنىڭ كېچىسى شۇ قەدەر تىنچ ئىدى. ساي ئىچىدىكى سايادەتچىلەر ھاراق ئىچىپ ناخشىغا چۇشۇپ كەتكەندە بۇ يەرنىڭ ھەممە سودىگەرلىرى ئارام ئېلىپ ئىشلىرىنى توختاتتى. مەھەللىدىكى ھەممە ئۆيدىن چىقىدىغان يېقىملىق ئىسلار ساپ ھاۋا بوشلۇقىدا دەريا سۈيىگە ئەگىشىپ تۆۋەنكى تۇمان ئۆتەڭلەرگە قوشۇلۇپ كېتەتتى.

زۇنۇن ئوي ـ خىياللار ئىچىدە دۇلدۇلغا ئايلىنىپ بولغانىدى. توساتتىن يېقىملىق قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى، ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ يولغا قارىدى. خانىمزىنىڭ ئاق ئوماق قوزىسى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا پەيدا بولدى. ئۇ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ قوزىنىڭ قېشىغا كەلدى. قوزا قوڭغۇرىقىنى ئوينىتىپ تۇرۇپ: «خانىمزىنىڭ ھەدەم كەلدى» دېدى. ھە دېگەندە خانىمزىنىڭ تونۇش ھىدى زۇنۇننىڭ بۇرنىغا ئۇرۇلدى. ئۇ چوڭ چامداپ بېرىپ خانىمزىنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. ئاق

قوزا بايام زۇنۇن ئولتۇرغان ياغاچ كۆتىكىگە چىقىپ ئۇلارنىڭ مۇھەببىتىدىن ھۆزۈرلىنىۋاتاتتى...

ئۇيقۇغا كەتكەن تاغ كېپىنەكلىرى قايتىدىن كۆزىنى ئاچتى. قاراڭغۇدا ئۇلار ئەڭ گۈزەل ئىدى. تاتلىق ئارزۇ ـ مۇھەببەت ئىچىدە قانات قېقىشتى.

زۇنۇن ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا بەختكە كۆمۈلۈپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ يۈرەك تارلىرىدىن چىققان مۇھەببەت ئۇنچىلىرى خانقىزىنىڭ ئايدەك جامالىغا تىزىلىپ تۇراتتى. ئاخىردا خانقىز تەكرارلاپ ئۆزىنىڭ ئاغزى بىلەن ھەدىسىنىڭ قورسىقىدىكى گەپلەرنى يەنە زۇنۇننىڭ ئېسىگە سالدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئاق قوزا ئىچىدە: «يامان بولدى، خالىدە ھەدەم خانقىز ھەدەمگە گەپ ئۆگەتمىسە بولاتتى» دېدى.

ۋاقىت خانقىزنى ئۆيگە ئەكەتتى. ئاق قوزا قوڭغۇرىقى بىلەن يول ئاچتى. قىزىل كۆۋرۈكنىڭ قېشىغا كەلگەندە ئۇلار قۇچاقلىشىپ خوشلاشتى.

ـــ ياخشى چۈش كۆرۈڭ، خانقىز، ـــ دېدى زۇنۇن.

ـــ رەھمەت، سىزمۇ ياخشى چۈش كۆرۈڭ، ـــ دېدى خانقىز.

خانقىز قوزىسى بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇنى ھەدىسى كۈتۈپ تۇراتتى. زۇنۇننىڭ ئۆيىگە كەتكۈسى كەلمىدى. ئۇ مەھەللىدىن چىقىپ ساي تەرەپكە قاراپ يول ئالدى. ئۇ ساينىڭ ئىچىنى ساياھەت قىلغاچ خانقىز تاپشۇرغان ئىشنى پىلانلاۋاتاتتى...

ئەتىسى سەھەردە زۇنۇن ئېتىنى توقۇپ تەييار بولدى. ئۇ ئاپىسى مەريەمگە: «تاغقا چىقىدىغان ئىشىم چىقىپ قالدى، ئاپا، ئۆتكەندە سەرسانباي تويلىرى قالساڭ، ئۆزۈڭ بالدۇرراق مەن بىلەن كۆرۈشەرسەن دېگەن، ئۆزۈم چىقمىسام ئۇنىڭغا خەۋەر بەرگۈدەك ئادەم يوق» دېدى. مەريەم ئوغلىغا ئاقيول تىلىدى: «ئەمىسە يولۇڭغا قارايمەن، بالام» دېدى.

مۇشۇ قېتىمقى سەپەردە زۇنۇننىڭ قىلىدىغان ئىشى ئىككى ئىدى. ئۇ ئاپىسىغا مالنىڭ ئىشىنىلا دېدى. خانقىزنىڭ تەلەپلىرىنى دېمىدى.

سەھەردە زۇنۇن ئارزۇگۈللەرنىڭ ماگىزىنىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېتىنى مالچىلار ئات باغلايدىغان ئاق ياغاچقا باغلىدى. ئاندىن كىرىپ قىزلار بىلەن كۆرۈشتى. قىزلارنىڭ قېشىدا ئولتۇرۇپ ئۇلارغا مەقسىتىنى ئېيتتى.

ـــ توۋا ئاڭلىمىغان گەپقۇ بۇ «ئانام ـ دادام» دېگەنمۇ گۈل بولامدىكەنا؟ قانداق گەپ بولۇپ كەتتى بۇ؟!ـــ دېدى ئارزۇگۈل ھەيران بولۇپ.

ـــ «ئانام ـ دادام» دېگەن گۈل بار ئىكەن. بۇرۇن قىزلار توي قىلىش ئالدىدا مۇزداۋاندىن ئاشۇ گۈلدىن ئەكەلدۈرۈپ سوقۇپ، پۈت ـ قوللىرىغا ئۇچ كېچە ـ كۈندۈز تېڭىپ ياتىدىكەن. مۇشۇنداق قىلسا تويدىن كېيىنكى ئىشلىرى راۋان، كۈنلىرى بەختلىك بولىدىكەن، ـــ دېدى زۇنۇن.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

— ئەمسە مۇشۇ كۈنلەردە توي قىلماقچى بولغان قىزلارنىڭ ھەممىسى مۇشۇنداق قىلامدىكەن؟— دېدى ئارزۇگۈل.

— ياق، يېرىم ئەسىر ئالدىدىكى ئىشلار ئىكەن بۇ. بۇ قېتىم خانقىزمۇ شۇنداق قىلمىساق بولمايدۇ، دەيدۇ، — دېدى زۇنۇن.

— توۋا، ئاجايىپ سىرلىق قىزكىنا ماۋۇ؟ — دېدى گۈلبوستان.

— ھە قاچان پۈتۈم ساقىيىپ قالار دېدى شۇ، — دېدى ئارزۇگۈل.

— ئەمسە خوش، مەن ئۈچ كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىمەن. يول ئۈستىدە تاغدىكى ماللىرىمغىمۇ يولۇققاچ كېلىمەن...

— توۋا ئاجايىپ ئىشكىنا بۇ؟

ئۇلار كۈلۈپلا تۇرىدىغان زۇنۇننىڭ ئارقىسىدىن غودۇڭشىپ قېلىشتى.

ئۆمەر قاسساپ بۇرۇنقىدەكلا دۇكىنىدا ئاسقۇغا قاتار ئېسىۋاتقان قوي گۆشلىرىنى رەتلەۋاتاتتى. زۇنۇن دۇكاننىڭ ئالدىدا تۇرۇپلا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتى.

— ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، ئۇكا، ھە، سەپەرگە جابدۇنغان ئوخشىمامسەن؟ — دېدى ئۆمەر قاسساپ دۇكىنىدىن چىقىپ.

زۇنۇن ئۆمەر قاسساپقا ئوشۇق گەپ قىلمىدى.

— تاغدىكى ماللارنى يوقلىغاچ تويغا مال ئەكېلەي دەپ يولغا چىقتىم، — دېدى.

— ياخشى قىپسەن، ئۇكا، ئەمسە يولغا ئۈچ ـ تۆت كۈن كېتىدىكەن – دە، — دېدى.

— خۇدايىم بۇيرۇسا ھايال بولماي قايتىپ كېلىپ تويىنىڭ تەييارلىقىنى قىلمىسام بولمايدۇ.

— ئەمسە ئاقيول بولسۇن. سەرسانبايىنىڭ بالىلىرىغا كەمپۈتلەردىن ئېلىۋال...

— شۇنداق قىلمەن، ئۆمەر ئاكا، — دېدى زۇنۇن ئۇ ئۆمەر قاسساپ بىلەن يەنە بىر قېتىم خوشلىشىپ يولغا چىقتى. زۇنۇن يولغا چىققان كۈنى چۈشتىن كېيىن ئارزۇگۈل بازاردا خانقىز بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى.

— ياخشى خەۋەرلەرنى ئاڭلايمىز، خانقىز، مۇبارەك بولسۇن، — دېدى ئارزۇگۈل، — بىرەر ئىشلىرىڭىز بولسا بىزگە دەڭ، ياردەم قىلىمىز.

ئۇ ئارزۇگۈلنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ، ئۇڭايسىزلىنىپ قالدى. ئىچىدە: «بۇ زۇنۇن راست دېگەندەك ھەممە ئىشلىرىنى مۇشۇ قىزلارغا دەپ يۈرىدىكەنا؟» دېدى.

ئەتىسى كەچتە خانقىزنىڭ ھەدىسى خالىدە ئۇنى ئۆيگە چاقىرىپ ئەخلەتتەك سەت كۆزلىرى بىلەن سىنىلىسىغا قارىدى.

— ئەتە - ئۆگۈن زۇنۇن گۈللەرنى ئەكېلىدۇ، ئاندىن قالغان ئىشلارنى مەن ئورۇنلاشتۇرغاندەك قىلساڭ بولىدۇ. ئۇنى ياخشى بىر سېتىۋالمىساڭ بولمايدۇ. ئەر دېگەننىڭ ئوننىڭ بىرى تۇزۇك ئەمەس. قارىمامسەن سەن بىلەن توي قىلىمەن دەۋاتىدۇ، يەنە شەھەردىن چىققان ئاشۇ ئىككى قانجۇقنىڭ ئۆيىدىن چىقمايدۇ، — دېدى ئۇ.

— مەن زۇنۇنغا ئىشىنىمەن، هەدە.

— مەنمۇ ئېرىمگە ئىشەنگەن. كۈندۈزى ئىشتىنىنى، ئاخشىمى پۇتىنى يۇياتتىم. ئاقىۋىتى قانداق بولدى؟...ئوشۇق گەپ قىلماڭ بۇ ئىشتا، مېنىڭ ئاغزىمغا قارىمىسىڭىز بولمايدۇ! مەن دېگەندەك ئۇنىڭغا ئاپىڭىزنىڭ يۇرىكىنى ئەكېلىڭ دەڭ!

ئۇچ كۈندىن كېيىن زۇنۇن بىرنەچچە قوي - كالىنى ھەيدەپ، بىر خالتا گۈلنى ئارتىپ مەھەللىگە قايتىپ كەلدى. ئىشلار شۇ قەدەر راۋاج ئىدى. كەچتە ئۇ خانقىزنىڭ ئاق قوزىسىنىڭ يارىدىمىدە تۆۋەنكى تېرەكلىكتە يارى بىلەن كۆرۈشتى.

— ناھايىتى ياخشى گۈل ئەكەپسىز، زۇنۇن، بايام ئارزۇگۈل ئۆيگە بىر خالتا گۈل ئەكىرىپ بەردى. مەن بۇ گۈلنى بىرنېچى قېتىم كۆرۈشۈم. تۇۋا، يوپۇرمىقىمۇ زەڭگەركەن، ئۆزىمۇ زەڭگەر ئېچىلىدىكەنا؟ ئاپام بۇرۇن كۆرۈپتىكەن. ئەڭ ياخشىسىنى ئەكېلىپتۇ، دەيدۇ، — دېدى خانقىز.

— سەرسانباي يارەملەشتى. بىز مۇزداۋاننىڭ ئەڭ ئۈستىگە چىقتۇق، — دېدى زۇنۇن.

— رەھمەت، زۇنۇن، ئەمدى سىزگە نېمە دېسەم بولا، سىزنى مۇشۇ پەيتلەردە يەنە بىر قېتىم سىنىغۇم كېلىۋاتىدۇ. ئاخشام بىر چۈش كۆرۈپتىمەن. بىر مومای بىلەن بىر ئالتۇن تاۋاقتا بىللە ئاش يەپ ئولتۇرۇپتىمەن. مومای: «سىز توي قىلىش ئالدىدا ئىكەنسىز، قىزىم، مېنىڭ بىر ئېغىز گېپىمنى ئاڭلاپ قويۇڭ. يىگىتىڭىزنىڭ سىزگە بولغان ساداقىتىنى سىناش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ يۇرىكىنى سوراڭ، ئەگەر ئانىسىنىڭ يۇرىكىنى ئېلىپ بەرمەسە، سىز ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىسىڭىز بولمايدۇ» دەۋاتقۇدەك. مۇشۇ ئىش كاللامغا كىرىۋالدى. سىز ئەمدى ماڭا ئانىڭىزنىڭ يۇرىكىنى ئېلىپ بەرمىسىڭىز بولمايدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى خانقىز.

زۇنۇن بۇ گەپنى ئاڭلاپ گەپ قىلالماي قالدى. ئۇزۇندىن كېيىن ئۇ.

— بۇ مېنىڭ تەلىپىم، زۇنۇن، ئۇنى ئۆزىڭىز بىلىڭ.

زۇنۇننى غەم باسقانىدى. ئۇ ئۆيگە بېرىپ ئاپىسىغا بۇ گەپنى دېيەلمىدى. ئاردىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتتى. مەريەم بالىسىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى بايقىدى. بىر كۈنى ئۇ زۇنۇنغا:

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

— نېمە بولدى، بالام، كەيپىياتىڭ كۇندىن - كۈنگە بوشاپ كېتىۋاتىدۇ. غۇ؟— دەپ سورىدى.

زۇنۇن ئاپىسىغا خانقىزىنىڭ تەلىپىنى ئېيتتى.

— مۇنداق دە، بالام، مەيلى ئەمەسمۇ، مەن يۇرىكىمنى بېرەي. يېشىم بىر يەرگە بېرىپ بولدى. ئەمدى يۇرەكنىڭ نېمە ھاجىتى ماڭا، سەنلا بەختلىك بولساڭ، بالام، مەن ھەممە نەرسىدىن ۋاز كېچىمەن، — دېدى مەريەم.

— ئۇنداق دېمەڭ، ئاپا! ماڭا مۇشۇ دۇنيادا سىزدىن باشقا بەخت يوق. مەن ھەرگىزمۇ يۇرىكىڭىزنى خانقىزغا ئاپىرىپ بېرمەيمەن. گەرچە مەن بەختلىك بولغاندىمۇ، سىز بولمىسىڭىز مەن كىم بىلەن ھۇزۇرلىنىمەن؟ سىز خاتىرجەم بولۇڭ ئاپا. مەن بۇ ئىشتا باشقىچە بىر ئۇسۇل - چارىلەردە بولۇپ باقاي، — دېدى زۇنۇن.

ئەتىسى يەنە ئاق قوزىنىڭ ياردىمى بىلەن خانقىز بىلەن تېرەكلىكتە كۆرۈشتى. ئۇ قولىدىكى بىر يۇرەكنى خانقىزغا بەردى.

— مانا، خانقىز، مەن ئاپامنىڭ يۇرىكىنى ئەكەلدىم...

خانقىز يۇرەكنى قولىغا ئېلىپ قارىدى، ئاندىن زۇنۇنغا:

— ياق، زۇنۇن، بۇ ئاپىڭىزنىڭ يۇرىكى ئەمەس، بىر قوينىڭ يۇرىكى ئىكەن. يۇرەكنىڭ ئۈستىدە قوينىڭ كۆلەڭگىسىنى كۆردۇم، — دېدى خانقىز.

— شۇنداق، خانقىز، بۇ بىر قوينىڭ يۇرىكى، — دېدى زۇنۇن ئۇڭايسىزلىنىپ.

— بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟

— سىز ئويلاپ بېقىڭ، خانقىز، سىز مەندە يوق نەرسىنى سوراۋاتىسىز، مەن سىزگە ئاپامنىڭ يۇرىكىنى بېرەلەمدىم؟— دېدى زۇنۇن كۆزلىرىگە لىق ياش ئېلىپ.

— ئەمىسە مەن كەتتىم، زۇنۇن، — دېدى خانقىز. ئۇ ئاق قوزىسىنى ئەگەشتۈرۈپ ئورمان ئىچىدىن چىقىپ كەتتى. مۇڭلۇق قوڭغۇراق ئاۋازى بۆرىنىڭ قاۋاشلىرىغا ئايلاندى...

بىرنەچچە كۈن ئىچىدىلا خانقىزنىڭ زۇنۇندىن ئۇنىڭ ئاپىسىنىڭ يۇرىكىنى تەلەپ قىلغانلىق ئىشى مەھەللە ئىچىگە تارقىلىپ كەتتى. خانقىزنىڭ ئاپىسى قۇندۇز زۇنۇننىڭ ئاپىسى مەريەم بىلەن كۆرۈشتى.

— ... مەريەم، قىزىم كىچىكلىك قىلىپ قويۇپتۇ. مەن بۇ يۇرىكىمنى بېرەي، ئۇنى زۇنۇنغا بېرىڭ. زۇنۇن ئۇنىڭغا ئاپىرىپ بېرسۇن، — دېدى.

— ياق، ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ. ئوغۇل مېنىڭ، مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ يۇرىكىنى بېرىشىم كېرەك. كەلگۈسىدە ئىككىسى ياخشى بولۇپ كەتسىلا مەن كۈلگە ئايلىنىپ كەتسەممۇ رازى، — دېدى مەريەم.

— ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ، مەريەم، قىزىم نادانلىق قىلىۋاتىدۇ. شۇڭا مەن ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ يۈرىكىمنى بېرىشىم كېرەك. شۇ ۋاقىتتىدا جاھان ئىشلىرىنىڭ تېگىگە يېقىنلىشالايدۇ، — دېدى قۇندۇز.

قۇندۇز مەريەمنى قايىل قىلىپ يۈرىكىنى ئۇنىڭغا بەردى. مەريەم زۇنۇنغا خانقىزىنىڭ ئاپىسىنىڭ يۈرىكىنى تۇتقۇزۇپ، ئۇنىڭغا بولغان گەپ - سۆزلەر - نىڭ ھەممىسىنى ئېيتتى. زۇنۇن يەنە خانقىزىنىڭ ئاشۇ ئاق كۆڭۈل ئاق قوزە - سىنى ئىشقا سېلىپ خانقىز بىلەن تېرەكلىكتە كۆرۈشتى. ئۇ قولىدىكى يۇ - رەكنى خانقىزغا بەردى، خانقىز ئالدىدىكى يۈرەكنى كۆرۈپ قورقۇپ كەتتى.

— زۇنۇن، زۇنۇن، بۇ، بۇ، بۇ، مېنىڭ ئاپامنىڭ يۈرىكىمۇ؟ — دېدى. زۇ - نۇن ئاپىسىدىن ئاڭلىغان ئىشلارنى خانقىزغا دەپ بەردى. خانقىز كۆزلىرىگە لىق ياش ئالدى. دەل مۇشۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ ئالقىنىدىكى ئانىسىنىڭ يۈرىكى زۇۋانغا كەلدى.

— قورقماڭ، قىزىم، مەن سىزنى بەختلىك بولسۇن دەپ ئۆزۈمنىڭ يۇ - رىكىنى زۇنۇننىڭ ئاپىسىغا بەرگەن. مەن سىزگە جىق گەپ قىلمايمەن، قە - زىم، لېكىن سىز بۇگۈنكى گەپلىرىمنى بىر ئۆمۈر ئۇنتۇمىڭ. مۇشۇ ئالەمدە ئۆزىڭىزنىڭ يۈرىكىنى ئۆزىڭىز ھەقىقىي سۆيىدىغان ئادەمگە بەرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن يۈرەك سورىمىڭ. چۆمۈچ مېنىڭ قولۇمدا دەپ، خەقنىڭ يۈرىكىنى زەدە قىلمىڭ...

خانقىز ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي يىغلاپ كەتتى...

— مەن ھەدەمنىڭ گېپىگە كىرىپ كېتىپتىمەن، ئاپا، — دېدى خانقىز.

— بىر ئادەم، قىزىم، ھەر ئىشتا، مەيلى بىر نان سېتىۋېلىش ياكى ئا - جىز بىر ئىنسانغا بىر نان بېرىش ئىشلىرىدا بولسۇن ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ يۈرىكىگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك. سىزنى ياخشى قىلمىدىغانمۇ ئۆزىڭىزنىڭ يۈرىكى، يامان قىلمىدىغانمۇ ئۆزىڭىزنىڭ يۈرىكى. شۇڭا سىز ئۆزىڭىزنىڭ يۇ - رىكىنىڭ باشلىنىشى بىلەن ياشىشىڭىز كېرەك. بىر ئادەمنى خۇش قىلالايدە - غان يۈرىكىڭىز بىلەن ئۇنىڭغا جاپا قىلىپ يىغلاتسىڭىز بولمايدۇ، مەن ھامان ئۆلۈپ كېتىمەن. شۇ ۋاقىتتا سىزنىڭ ئاشۇ ساپ يۈرىكىڭىز سىزگە مەڭگۈ - لۈك ئانا بولىدۇ. شۇڭا ھەممە ئىش، ھەممە يەردە يۈرىكىڭىزنى ياخشى ئاسراڭ، ئۇنى ئىككىنچى بىر ئادەمگە بېرىۋەتمەڭ ياكى ئۇنىڭغا قول سېلىپ قويماڭ... — دېدى قۇندۇزنىڭ يۈرىكى. خانقىز يىغلاپ ئېقىپ كەتتى. زۇنۇن ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. تاغ كېپىنەكلىرى ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ بولغانىدى. دەريا تەرەپتىن كەلگەن شامال ئۇلارنى سۆيۈۋاتاتتى...

— مەنمۇ يۈرىكىمنى سىلەرگە بېرىمەن، — دېدى خانقىزنىڭ ئوماق قو - زىسى، ئەتراپتىكى كېپىنەكلەر ئۇنىڭ مۇڭلۇق قوڭغۇراق ئاۋازى ئاستىدا

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇسسۇلغا چۈشۈپ كەتتى...

ئەتىسى ئۆمەر قاساپ تويىنىڭ ۋاقتىنى بېكىتتى. قىزىل كۆڭرۈك يەنە شۇنداق گۈزەل، جەلپكار ئىدى. شەھەر تەرەپكە قاراپ توختىماي ئاقىدىغان سۇ، قىزىل كۆڭرۈكلىكلەرگە داۋاملىق ئامەت ئەكېلەتتى. شەھەر ـ شەھەردىن ساياھەتچىلەرنى دائىم ئۆزىگە جەلپ قىلىپ تۇراتتى...

مۇسا ھاكىمبەگدىن قالغان ھېكايىلەر

(تارىخىي خاتىرە)

ئابدۇقادىر تۇرسۇن

ئابدۇقادىر تۇرسۇن 1943 ـ يىلى 11 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيەسىنىڭ قاراقىر يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1959 ـ يىلى ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ، كېرىيە ناھىيەسىنىڭ مەدەنىيەت، ماارىپ ئورۇنلىرىدا خىزمەت قىلغان. 1989 ـ يىلىدىن 2002 ـ يىلىغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى ۋە ۋىلايەتلىك كۈتۈپخانىسىنىڭ باشلىقى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەپ، دەم ئېلىشقا چىققان. ئۇنىڭ ئىجادىيىتى 1957 ـ يىلى «ئانا ۋەتىنىم» ناملىق شېئىرى بىلەن باشلانغان بولۇپ، نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ئېلان قىلغان. «كېرىيە يەر نامىلىرى تەزكىرىسى» نى تۈزۈشكە يېتەكچىلىك قىلغان ۋە ھاۋالە بىلەن «كېرىيە تارىخ ماتېرىياللىرى» نىڭ 1 ـ قىسمىنى تۈزگەن. ۋىلايىتىمىزدە كۆپ قېتىم ئارخېئولوگىيەلىك قېزىش، قۇتقۇزۇش پائالىيەتلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ، مول مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى يىغىش، رەتلەش ئىشىنى ئىشلىگەن. بۇ جەھەتتە ئىشلىگەن خالىس خىزمەتلىرى ئۈچۈن 2000 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەدەنىيەت مەسلىھەتچىسى، ياپونىيەلىك ياسۇ تاكا كوجىما (شياۋداۋ كاگيۇ) نامىدىكى مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

«قارا! ئېسىل كىشىلەر ئىككى تۈرلۈك بولىدۇ. بىرى بەگ، بىرى دانا، (ئۇلار) ئىنسانلارنىڭ باشلامچىسىدۇر.»

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» 265 ـ بەت.

تەگسۆز

تارىخ ـ تەزكىرىلىرىمىزنىڭ كەمتۈك بەتلىرى تېخى تولۇقلىنىشتىن يىراق. بۇ بىزنىڭ بىر تەرەپلىمە ھالدا يېزىقچە ماتېرىياللارغا ئېسىلىۋېلىپ، ئاغزاكى ماتېرىياللارغا سەل قارىغانلىقىمىز، يېزىقچە ماتېرىياللارنى ئىشەنچ-

لمك، ئاغزاكى ماتېرىياللارنى ئىشەنچسىز دەپ قارىغانلىقىمىزدىن بولدى. ئە-مەلىيەتتە يېزىقچە ماتېرىياللارنىڭ ئەسلىي مەنبەسى ــ ئاغزاكى ماتېرىياللار-دۇر. پۈتۈكچىلەر ئائىلىغاندىن كېيىن رەتلەپ، دىتلاپ يېزىققا ئالىدۇ. مەلۇم نۇقتىدىن ئالغاندا ئوردىلاردىكى خۇشامەتچى، يالالانما پۈتۈكچىلەر خان - غو-جاملارنىڭ سىياسىي غەرىزى، ناتوغرا مەقسەت - مۇددىئالىرى ئۈچۈن ئاقنى قارا، قارىنى ئاق دەپ، ھۆكۈمرانلارنىڭ تارىخ - تەزكىرىلىرىنى يېزىپ چىقە-شىدۇ. ئەنە شۇلار بىز «ئىشەنچلىك» دەپ قارىغان يېزىق ماتېرىياللارىدۇر. بۇلار ئاۋام ئاغزىدا ساقلىنىپ قالغان، ئەينەن، ساددا، تەھرىرلەنمىگەن ماتېرىياللار-دەك پاكىز بولۇشى ناتايىن. ماتېرىياللارنىڭ (مەيلى يېزىقچە ياكى ئاغزاكى بولسۇن) ئىشەنچلىك بولۇشى ــ ئەينى تارىخىي ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ياكى ئۇيغۇن ئەمەسلىكى بىلەن ئۆلچىنىدۇ.

مەن ئاۋام ئاغزىدىن خاتىرىلىگەن يۇرتىمىز تەزكىرىسىنىڭ تەرمە - تەر-مەچىلىرى تولۇق بولمىسىمۇ، نىسبەتەن ئەينەن.

مۇسا ھاكىمبەگدىن قالغان ھېكايىلەر

مۇسا ھاكىمبەگدىن ھېچقانداق يېزىقچە ماتېرىيال قالمىغانكەن. تەزكە-رە پۈتىدىغانلار ئۆز ۋاقتىدا قەلەمگە ئالمىغانمۇ ياكى ئۇ يازمىلار بىزگىچە يە-تىپ كەلمىگەنمۇ بۇ بىزگە نامەلۇم. ئەمما مۇسا ھاكىمبەگ ھېكايەتلىرى تا ھازىرغىچە ئاۋام خەلق ئاغزىدا ئەۋلادمۇ ئەۋلاد سۆزلىنىپ، نامى، ئىش ئىزلە-رى، تەئرىپ - تەۋسىپلىرى يۇرت تەزكىرىسىنىڭ تەركىبىي قىسمىغا ئايلە-نىپ كەتكەن. كېرىيە ناھىيەسىدىكى نۇرغۇن مۇھىم، مەشھۇر يەر ناملىرى بىۋاستە مۇشۇ كىشىگە باغلىنىدۇ.

مۇسا ھاكىمبەگ 19 - ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا كېرىيە ئايمىقىغا ھاكىمبەگ بولغان. بەگلىكنىڭ دائىرىسى ــ ھازىرقى لوپ ناھىيە چاھارباغ يېزىسىدىكى قاراسۇ يارىدىن، چارقىلىق (ھازىر بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا تەۋە ناھىيە) قىچە بولغان خوتەننىڭ شەرقىدىكى ئازغىنە كەم بەش ناھىيەنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۇ چاغدا چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى تېخى شىنجاڭدا ۋىلايەت، ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويمىغاچقا، ھازىرقى خوتەن ۋىلايىتى (قەشقەرنىڭ قاغىلىق ناھىيەسىمۇ بار) نى قاراسۇ يارنى پاسىل قىلىپ، غەربى قاغىلىققىچە خوتەن ئايمىقى، شەرقى چاقىلىققىچە كېرىيە ئايمىقى دەپ ئىككى ئايماققا ئايرىپ، ئىككى ھاكىمبەگلىك تەسىس قىلغان. بۇ ئىككى بەگلىكنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى تەينىلىگەن، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرنى باشقۇرىدىغان «تەرتىپكە سېلىش باش ئەمەلدارى» نايەنچىڭغا قارىغان.

مۇسا ھاكىمبەگنىڭ ھاكىمبەگ بولغان ۋاقتى توغرىسىدا ئىزدەنگۈچىلەر تۇرلۈك قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى. بۇنى تېخىمۇ توغرا دەلىللەپ چىقىش ئۈچۈن ھەم بار بولغان تارىخىي مەلۇماتلارغا، ھەم ئاۋامنىڭ ئاغزاكى ماتېرىياللىرىغا ئاساسلىنىشقا توغرا كېلىدۇ. مۇسا ھاكىمبەگنىڭ بەگ بولغان ۋاقتى چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىراق توغرا كېلىدۇ. مەلۇمكى: مۇسا ھاكىمبەگدەك خەلقنىڭ بەخت ـ سائادىتىنى، يۇرتنىڭ گۈللەپ ـ ياشنىشىنى كۆزلەيدىغان مەرىپەتپەرۋەر، تەدبىركار، تۇزۇك ئادەملەرنىڭ چىڭ سۇلالىسىنىڭ بۇنچىلىك چوڭ ئەمەلدارلىق تاجىسىنى كىيەلىشى كىشىنى تەئەججۇپكە سالىدۇ. چۈنكى 19 ـ ئەسىر چىڭ سۇلالىسى ھاكىمىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك چىرىكلەشكەن، زاۋاللىققا يۈزلەنگەن دەۋر بولۇپ، قېرىپ ھالىدىن كەتكەن بۇ سۇلالە پەقەت ئەسكىرىي كۈچ بىلەن خەلقنى باشقۇرۇش ئارقىلىقلا ئۆز ھاكىمىيىتىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقانىدى. ھەر دەرىجىلىك ئەمەل، مەنسەپلەرنى پۇلغا سېتىش ئومۇمىي كەيپىيات ئىدى. ھارامدىن مال ـ دۇنيا توپلاپ بېيىغان ئازساندىكى كىشىلەر، خەلقتىن تېخىمۇ كۆپ مال ـ دۇنيا شىلتۇبلىش ئۈچۈن ئەمەل سېتىۋالاتتى. ئەمەلگە ئېرىشكەن ناكەسلەر ئاچ كۆزلۈك بىلەن خەلقنى رەھىمسىزلەرچە بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلاتتى. مەركىزىي ھۆكۈمەت بۇنى كۆرسىمۇ كۆرمەسكە، بىلسىمۇ بىلمەسكە سېلىپ، خەلقنىڭ، يۇرتنىڭ ھالى بىلەن كارى بولمايتتى. بۇنداق ۋەزىيەتتە ئالىيجاناب ئادەملەرنىڭ مەنسەپ تۇتۇپ «ھاكىمبەگ» لىك تاجىسىنى كىيىشىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى. ئىچكىرىدىمۇ، شىنجاڭدىمۇ ئەھۋال ئاساسەن ئوخشاش ئىدى.

19 ـ ئەسىرنىڭ 20 ـ يىللىرىدىن 28 ـ يىللىرىغىچىلىك جەنۇبىي شىنجاڭدا خوجا ئەۋلادلىرى (بۇرھانىدىن خوجىنىڭ نەۋرىلىرى) دىن جاھانگىر خوجىنىڭ توپىلىڭى يۈز بەردى. خوتەنمۇ توپىلاڭچىلارنىڭ قولىغا ئۆتۈپ كەتتى. خوجىلار توپىلىڭىنى تىنچىتىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ناھايىتى زور ھەربىي كۈچ يۆتكەپ كەلدى. 1826 ـ يىلى چىڭ قوشۇنلىرى خوتەنگە يۇرۇش قىلدى. خوتەن ھاكىمى (جاھانگىر خوجىنىڭ بىر نەۋرە ئاكىسى) ياقۇپ ۋاڭ قاتارلىق توققۇز بەگ تىرىك قولغا چۈشتى.

1826 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى خوتەن قايتىدىن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتتى. 1828 ـ يىلى 6 ـ ئايدا توپىلاڭچى جاھانگىر خوجا تىرىك تۇتۇلۇپ، بېيجىڭغا ئەۋەتىلدى ۋە بېيجىڭدە ئۆلتۈرۈلدى.

توپىلاڭ تىنچىغاندىن كېيىن چىڭ ھۆكۈمىتى قەشقەرگە مەسلىھەتچى ئامبال (3 ـ دەرىجىلىك) قويىدى. ئۇيغۇرلار توپىلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەككىز شەھەرنى ئۇنىڭ باشقۇرۇشىغا تاپشۇردى. ئىلگىرىدىن تارتىپ يۇرگۈزۈلۈپ كېلىۋاتقان بەگلىك تۈزۈم ساقلاپ قېلىندى. بىر رايوننىڭ ئومۇمىي ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان ئەمەلدار «ھاكىمبەگ»

www.uyghurkitap.com

دەپ ئاتالدى.

خوجىلار توپىلىڭى چىڭ ئوردىسىنى خىلىلا ئەندىكتۇردى. «...جاھانگىر خوجىنىڭ ئىسيانى جەريانىدا چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ چىرىكلىشىپ كەتكەنلىكى ۋە دۆلەت مۇداپىئەسىنىڭ بوشىشىپ كەتكەنلىكىدىن ئىبارەت جىددىي مەسىلىلەرمۇ پاش بولۇپ چىقتى. شۇڭا چىڭ ھۆكۈمىتى ئۆز ھۆكۈمرانلىقىنى مۇستەھكەملەش نىيىتىدە تەجرىبە - ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ، بەزى ئىسلاھاتلارنى يۈرگۈزۈپ باقماقچى بولدى.» (شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1982 - يىلى نەشرى، 511 - بەت) خانىنىڭ ئەمرىگە بىنائەن چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا ئەۋەتكەن ئەمەلدارى نايەنچىڭ بەزى سىياسەت، تەدبىرلەرنى قوللىنىشنى قارار قىلدى. بۇلار: «يەرلىك بەگلەرنى ئېلىش، قويۇش مەسلىسىدە نىزامنامە تۈزۈپ چىقىش...بەگلىكنى پارا بىلەن سېتىۋېلىپ، خەلقنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشقا يول قويماسلىق، مەمۇرىيلارنىڭ مائاشىنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق خىيانەتچىلىكنى چەكلەش...» قاتارلىقلار ئىدى. (شىنجاڭنىڭ قىسقىچە تارىخى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1 - نەشرى 512 - بەت)

يىلتىز تارتىپ كەتكەن كونا قائىدە - يوسۇنلارنى تۈرلۈك ئىسلاھ قىلىشنىڭ ئۆزىمۇ فېئودالىلىق تۈزۈم شارائىتىدا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بىراق ئىشنىڭ دەسلىپىدە «يېڭى تۈزۈلگەن» قاتتىق نىزام - تەدبىرلەر بويىچە، پارا بىلەن ئەمەل سېتىۋېلىش قاتتىق مەنئى قىلىنغان ئەھۋالدا، يەرلىكتە خەلق ئىچىدىن قابىلىيەتلى يۇقىرى، ئىناۋەتلى يۇقىرى كىشىلەر يەرلىك بەگلىككە قويۇلدى. دەل مۇشۇ چاغدا كېرىيە بازىرى كونا شەھەردىن مۇسا ئاخۇن 1830 - يىلىنىڭ ئالدى - كەينىدە، خوتەننىڭ شەرقىدىكى چوڭ بىر پارچە زېمىننىڭ «ھاكىمبېگى» بولۇپ، تارىخ سەھنىسىگە چىقتى. كېرىيەدىلا ئەمەس، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ باشقا جايلىرىدىمۇ بايلىقى ئاز، نەسەبى تۆۋەن، ئەمما قابىلىيەتلى، ئىناۋەتلى يۇقىرى بىر قىسىم كىشىلەرمۇ بەگلىك كۆلاسىنى كېيدى. مەسىلەن، سېرىققول (تاشقورغان) نىڭ ھاكىمبېگى قولچاق (تاجىك) نامرات ئائىلىدىن كېلىپ چىققان، ھەتتا كىچىكىدە باشقىلارغا قوللۇقتا سېتىۋېتىلگەن. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى، تەدبىركارلىقى، جەڭدىدىكى قەھرىمانلىقى بىلەن 1830 - يىللاردا ھاكىمبېگ بولغان. مۇشۇ دەۋردە خوتەن ئايمىقىمۇ چىڭ سۇلالىسىنىڭ خوتەندىكى ئەمەلدارلىرىنىڭ كۈشەندىسى بولغان، مەرىپەتچى، ئادالەتپەرۋەر، خەلق ئىچىدە يۇقىرى ھۆرمەت - ئىناۋەتكە ئىگە ئەلشىر ھېكىمبېگ ھاكىمبېگ بولغانىدى.

مۇسا ھاكىمبېگنىڭ ھاكىمبېگلىك قىلغان ۋاقتىمۇ ئانچە قىسقا بولماسلىقى مۇمكىن. بىرىنچىسى، ئۇ قىلغان ئىشلار ناھايىتى كۆپ. بۇنىڭغا يەتەرلىك ۋاقىت كېتىدۇ. ئىككىنچىسى، 1828 - يىلىدىن 1850 - يىللارغىچە جەنۇبىي شىنجاڭ بىرقەدەر تىنچ، مۇقىم بولغان. 1850 - يىللاردىن كېيىن

ئىچكىرىدە ياكى شىنجاڭدا بولسۇن مۇقىمسىزلىق، داۋالغۇش يۈز بەرگەن. ئۇ 1830 ـ يىللارنىڭ ئالدى ـ كەينىدىن 1850 ـ يىللارنىڭ ئالدى ـ كەينىگىچە بىر قەرنەدەك ھاكىمبەگ بولغان، دېگەن قاراش تارىخىي ئەدەبىياتتا ئۇيغۇن كېلىدۇ.

بۇ يۈرتلاردا زامان ـ زامانلاردىن بېرى شۇنچە كۆپ ھۆكۈمدارلار، بەگ ـ ئامبالار ئۆتكەن بولسىمۇ، نامىشەرىپى، ئىش ـ ئەمەللىرى خۇددى قۇمغا سىزغان رەسىمدەك ئۆچۈپ كەتتى. بەزىلىرىدىن سېپىق نام، نەپرەتلىك خاتىرىلا قالدى. كۆپ قىسمى تارىخنىڭ كېلىپ ـ كېتەر مېھمانلىرىدەك نام ـ نىشانسىز ئۇنتولدى. ئەمما، مۇسا ھاكىمبەگدىن قالغان ھېكايەتلەر زامانلارنىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرىدا ئۆچۈپ كەتمەي، بىزگىچە يېتىپ كەلدى.

بىرىنچى ھېكايەت: مۇسا ھاكىمبەگ ئۆز تەۋەسىدىكى يۈرتلارنىڭ بىرىدىن ئاتلىق ئۆتۈپ كېتىۋاتسا، يەرلىك بەگ ـ دورغىلار بىر كىشىنى دەرەخكە ئېسىپ ئۇرۇۋاتقانلىكەن. تاياق يېگۈچى ئاتلىق كېلىۋاتقان مۇسا ھاكىمبەگنى كۆرۈپلا:

ـــ داد، ھاكىم بېگىم. مېنىڭ بالام مەدرىسەدە ئوقۇيتتى. بۈلار سېلىق بەرمىدىڭ دەپ، مېنى ئۇرۇۋاتىدۇ، ـــ دەپ ئەرز قىپتۇ. مۇسا ھاكىمبەگ بۇنى ئاڭلاپ ئېتىنى چاپتۇرۇپ كەلگەنچە قولىدىكى قامچا بىلەن بەگ ـ دورغىلارنى ساۋىداشقا باشلاپتۇ، ئاندىن سوراقفا تارتىپتۇ:

ـــ بۇ ئادەمنىڭ بالىسى ئوقۇيدىكەن، ـــ دەپتۇ تاياق يېگۈچىنى كۆرسىتىپ، ـــ شۇنداق تۇرسا، يەنە نېمىدەپ پەرمانىمغا خىلاپلىق قىلىپ، سېلىق سالىسەن، يەنە تېخى ئېسىپ ئۇرۇپ قىينايسەن؟

ـــ ھاكىم بېگىم، بۇ ئادەم يالغان ئېيتتى، ـــ دەپتۇ يەرلىك بەگ ـ غال ـ غال تىترىگىنىچە، ـــ ئۇنىڭ ئوقۇيدىغان بالىسى يوق.

مۇسا ھاكىمبەگ بۇ گەپنى ئاڭلاپ بەگ ـ دورغىلارنى يەنە ساۋاشقا باشلاپتۇ، ئاندىن ئۇلارغا قاراپ:

ـــ بۇ ئادەم بالام مەدرىسدە ئوقۇيدۇ، دېدى، ئۇنىڭ بۇ گېپى، ئۇنىڭ شۇنداق نىيەت ـ ئارزۇلاردا ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. سەنلەر ئۇنىڭ بالىسىنى ئوقۇشقا ئاپىرىپ بەرمەي، يەنە نېمىگە بېزىرىپ تۇرۇشسەن؟

ـــ خوش، ھاكىم بېگىم، ـــ دېگەنچە دورغىلار ئۇ دېھقاننى ئالدىغا سېلىپ مېڭىپتۇ. مۇسا ھاكىمبەگ ئۇلارنى توختىتىپ، سۈرلۈك ئاۋاز بىلەن:

ـــ مەيلى بالىسى ئوقۇسۇن ـ ئوقۇمىسۇن، ئادەم ئۇرۇشقا بولمايدۇ، ـــ دېگىنىچە يولىنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ. كېتىۋېتىپ شەرىن دورغا مۇسا ھاكىمبەگكە:

ـــ بېگىم، بۇ كىچىك بېگىملەرنى قاتتىقراق ساۋىداپ قويدىلىمۇ، قانداق؟ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ شەرىن، سەنمۇ بىلىسەن، ئۇزۇننىڭياقى بۇ بەگ ـ دورغىلارنىڭ يۇ ـ

www.uyghurkitap.com

ریکی بەکمۇ قېتىپ كەتكەن تۇرسا، ئۇلارنى بوش ساۋداپ ئوڭۇشسىغلى بولاتتىمۇ؟ــ دېدى ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنىپ.

ــ راست دەيلا، بېگىم، ئۇلار خوجىلىرى ئالدىدا پوشكالدەك يۇمشاق تۇرغىنى بىلەن پۇقرالارنى كۆرسىلا داشقالدەك قاتىدۇ، ــ دېدى شېرىن.

مۇسا ھاكىمبەگ دەۋرىدە كىشىلەر تاياقتىن، ھاشار ـ سېلىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ ئەپچىل بىر چارىسىنى تېپىۋاپتۇ. تاياقتا بېسىلغۇچى: «داد، مۇسا بېگىم، مېنىڭ بالام ئوقۇيتتى» دەپ بىرلا ۋارقىرايدىغان بولسا، يەرلىك بەگ، دورغىلار ئۇرۇشتىن دەرھال توختاپ، ئالاق ـ جالاق بولۇشۇپ، تۆت ئەتراپقا قاراشقا باشلايدىكەن.

مۇسابەگ ــ ھاكىمبەگ بولۇپلا، يۇرت ـ يۇرتلاردا مەكتەپخانا، مەدرىسە ـ لەرنى بىنا قىلىشقا باشلاپتۇ. بالىلىرى ئوقۇۋاتقان ئائىلىلەرنىڭ ھاشار، سېلىقلىرىنى بىكار قىلىش پەرمانى چۈشۈرۈپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئەسىرلەردىن بېرى جاھالەت قاراڭغۇلۇقىغا پاتقان بۇ زېمىندا تېزلا مەرىپەت ھاۋاسى بارلىقا كەپتۇ. نۇرغۇن نامرات كىشىلەرنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ بىلىم ئېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىپتۇ. مەكتەپخانا، مەدرىسىلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى ـ مۇدەررىسلىرىنى تەرەپ ـ تەرەپتىن تەكلىپ قىلىپ ئەكېلىپتۇ. ھەتتا ئافغانىستاننىڭ قەنھار ـ دىن ئەسلەم قازى قاتارلىق داڭلىق ئۆلىمالارمۇ تەكلىپ بىلەن مەكتەپخانا ـ مەدرىسىلەردە مۇدەررىسلىك قىلىشقا باشلاپتۇ.

كېرىيە بازىرىدا «پىششىق خىش مەدرىسە» دېيىلىدىغان بىر داڭلىق بىلىم يۇرتى بولۇپ، مۇسا ھاكىمبەگ ئۆزى قۇرغانكەن. بۇ ئەينى دەۋردە كېرىيە دىيارىدا بىردىنبىر پىششىق خىش قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇش بولغاچقا، ئاۋام بۇنىڭدىن ھەيران بولۇپ، مەدرىسە ئىسمىنى «پىششىق خىش مەدرىسە» دەپ ئاتىغانلىقى مەلۇم. ئوقۇمۇشلۇق زاتلار بولسا «مۇسا بېگىم مەدرىسەسى» دەپ ئاتىغان. ئەينى دەۋردە ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇشلىرى لاي تاملار بىلەن ياكى ۋادىك ـ قومۇشلار بىلەن ياسىلاتتى. خىش خۇمدانلىرى يوق ئىدى. مۇسا بەگ دەۋردە خىش خۇمدانلىرى بارلىققا كەلگەن ۋە پىشۇرۇلغان خىشلار ئالدى بىلەن مەكتەپخانا ـ مەدرىسەلەرنى بىنا قىلىشقا ئىشلىتىلگەن. ئۇ ئەمر قىلدۇرغان «پىششىق خىش مەدرىسە» تاكى 1950 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بىر ئەسىردىن ئارتۇقراق ئوقۇتۇش بىلەن شۇغۇللانغان. 1958 ـ يىلى تاقىلىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئۇزۇل ـ كېسىل بۇزۇپ تاشلانغان.

مائارىپ دېگەن ئۇزۇندا چېچەكلەپ، مېۋىلەيدىغان دەرەخكە ئوخشايدۇ. مۇسا ھاكىمبەگدىن كېيىنمۇ بۇ خىل قويۇق مەرىپەتچىلىك ھاۋاسى ئۇزۇنغىچە داۋام قىلىپ، تۇركۇم ـ تۇركۇم ئىلىم ئەھلىلىرى يېتىشىپ چىقىپتۇ. 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ يىللىرىدا نىزامىدىن دامۇللام، مەتنىياز ھاجاخۇنلۇقۇم، ئابدۇخەۋەر ھاجى، روزاخۇن مۇنەججىم قاتارلىق داڭلىق ئۆلىما، مۇدەررىسلەر، ئەمىتاجىم، ھېزمۇختاخۇنۇم، مەھەممەت سىدىق خەلپەم، تۇرسۇن

خېنىم قاتارلىق داڭلىق ھەكىم، تېۋىپ ـ تېۋىبلەر، روزاخۇنۇم سەۋمى، مۇ ـ ھەممەت قاسىم زەھۇرى، روزاخۇنۇم مۇسەننىپ، سېلىم ئەلەم، سەيدى ئەلەم قاتارلىق قەلەم ساھىبلىرى يېتىشىپ چىقتى.

تارىم ۋادىسىدا جاھالەتچىلەر تەرىپىدىن ئۆچۈرۈپ تاشلانغان مەرىپەت مەشئەللىرى، مۇسا ھاكىمبەگ تەرىپىدىن خوتەننىڭ شەرقىدىكى رايونلاردا قايتا نۇرلاندۇرۇلغان.

ئىككىنچى ھېكايەت: مۇستەبىت چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى يەركەن خو ـ جىلىرىنىڭ خانغا كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن، كېرىيە ـ چىرا تەۋەسى ـ دىن زور بىر پارچە زېمىن سۈيۈرغال قىلىپ بەرگەنىدى. چىرانىڭ جاي جىگدە (ھازىرقى چىرا يېزىسى تەۋەسىدە) دىن، كېرىيەنىڭ پوندورا كەنتىدىكى ئوتـ تۇرا تېرەك (ھازىر كۆكيار يېزىسىغا تەۋە) گىچە بولۇپ، غەربتىن شەرققە 70 كىلومېتىرچە ماڭاتتى. خوجىلارنىڭ قولىدا چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ مۇھۇرلەنگەن خېتى بولۇپ، ئۇلار بۇ خەتنى دەستەك قىلىپ، يەرلىك ھۆكۈمدارلارغا بويسۇنـ مايتتى، ئۆزى بىلگەننى قىلاتتى. سۈيۈرغال قىلىنغان زېمىندىكى دېھقان ـ چارۋىچىلار، ھۈنەرۋەن ـ كاسىپلار ۋە باشقا ئەتكەسچىلەرنى ئۆزلىرىنىڭ ئىشـ لەمچىلىرى قىلىۋالغانىدى. ئىشلەمچىلەرنىڭ قىلچىمۇ سىياسىي، ئىنسانىي ھەق ـ ھوقۇقلىرى يوق ئىدى. سۈيۈرغال قىلىنغان نەغمىلەرنىڭ ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي ئەھۋالى قالاق، ئەمگەكچى خەلقنىڭ تۇرمۇشى خاراب ئىدى.

مۇسا ھاكىمبەگ ھەر قېتىم بۇ يەرلەردىن ئۆتكەندە، خۇددى يېڭى چاپانغا سېلىنغان ئەسكى ياماقلىقىتەك بىر سەت تۇرغان بۇ زېمىنغا قاراپ چوڭقۇر خىيالغا پاتقانچە تۇرۇپ كېتەتتى. ئۇ ئىرادىلىك، جىگەرلىك ئەزىمەت ئىدى. ئۇ تاۋارنىڭ گۈلىدەك بۇ زېمىننى تەييارغا ھەييار خوجىلارنىڭ قولىدىن تارتىۋې ـ لىشنى كۆڭلىگە پۈكتى. بىر قاتار پۇختا، ئەتراپلىق تەييارلىقلاردىن كېيىن ئۇ خوجىلار بىلەن زېمىن دەۋاسىغا چۈشتى. خوجىلارمۇ بوش كەلمىدى. مۇسا بەگ بۇنى بىلمەيتتى. خوجىلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ «خان ئالىيلىرى» تەرىپىدىن ئىلتىپات قىلىنغان «گۈڭ» لۇق مەرتىۋىسى بار ئىدى. ئۇلارنى «گۈڭ خوجا» دەپ ئاتايتتى. ئۇلارنىڭ ھوقۇق ئىمتىيازىمۇ، يەر، سۇ، يايلاقلىرىمۇ، ئىشلەمـ چىلىرىمۇ كۆپ ئىدى. گۈڭ خوجىلارنىڭ چوڭ ئاغىچىلىرىدىن تۇغۇلغان بالـ لىرى «خوجا» دەپ ئاتىلاتتى. توقال، دېدەكلەردىن تۇغۇلغانلىرىنى بولسا، «دې ـ دەك ئەمگەن خوجىلار» دەپ بىر دەرىجە تۆۋەن كۆرەتتى. «دېدەك ئەمگەن خو ـ جىلار» نىڭ يەر، سۇلىرىمۇ، ھوقۇق ئىمتىيازلىرىمۇ «خوجا» لاردىن ئاز بولاتـ تى. گۈڭ خوجىلار بىر تەرەپتىن قولىدىكى مۇھۇرلەنگەن خەت ـ دەستەكلـ رىنى كۆتۈرۈپ، قەشقەر دوتىيىگە ئەرز ـ داد ئېيتسا، يەنە بىر تەرەپتىن مۇسا ھاكىمبەگ تەرەپتىن خوجىلار زېمىنىگە ئاللىقاچان كۆچۈرۈلگەن بوز يەر ئاچ ـ قۇچى، مال باققۇچىلارنى قوغلايتتى. خوجىلارنىڭ ئادەملىرى بىلەن يەر ئاچ ـ قۇچىلار، مال باققۇچىلار ئوتتۇرىسىدىكى سۈركىلىشلەر پات ـ پات يۈز بېرەتـ

ئۇيغۇر كتاب توپ بېكىتى www.uyghurkitap.com

تى. دەسلەپتە خوجىلار دەۋادا ئۇستۇنلۇكنى ئىگىلەپ، يەر ئاچقۇچىلارنىڭ باشچىلىرىدىن ئابدۇرۇسۇل مۇناقى، قۇربان ھاجى، ئاۋۇدۇن گۇناھكارلارنى زىندانغا تاشلاتقۇزدى.

مۇسا بەگ چىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قەشقەردىكى دوتيينى «دەڭسەپ» كۆرۈشكە ئادەم ماڭغۇزدى. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ دوتەي «پاك ـ دىيانەت ـ ئىلىك» دېگەن يالغان نىقابىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئەسلىي ماھىيىتىگە قايتىپ، ئالدىغا كەلگەننى «پۇۋ» دېمەي سېلىشقا باشلىغانىدى. دوتەي، خوجىلار كۆتۈرۈپ كەلگەن خەت ـ دەستەك ۋە ئەرزىمەس سوۋغاتلىرىغا ئانچىمۇ رازى ئەمەس ئىدى. خوتەن، قەشقەرلەر خانىغا بەكمۇ يىراق ئىدى. خوجىلار كۆتۈرگەن داد ـ پەريات خانىغا ئاڭلىناتتىمۇ؟ مۇسا ھاكىمبەگ سەگەك زات ئىدى. ئۇ پۈرسەت كەلگەنلىكىنى پەملىدى. ئۇ «ئالتۇن توشقان» (ئالتۇندىن ياسالغان توشقان ھەيكىلى) تەييارلاپ قەشقەرگە ئۆزى ئاتلاندى. ئۇ كىچىككىنە «ئالتۇن توشقان» غا تاۋارنىڭ گۈلىدەك چوڭ بىر پارچە گۆھەر زىمىننى تېگىشۈالدى.

نۇرغۇن پېشقەدەملەرنىڭ ھېكايە قىلىشىچە: مۇسا ھاكىمبەگ خوجىلار بىلەن زىمىن دەۋاسى قىلىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە «قەشقەر دوتيى كېرىيەگە كەپتۇ. ئۇ ئىككى تەرەپ تالىشىۋاتقان زىمىنلارنى كۆزدىن كەچۈرۈۋېتىپ قاراقىر بىلەن لايسۇ (لايسۇ ـ خوجىلارنىڭ سۇيۇرغاللىق زىمىنى) ئوتتۇرىسىدىكى بىر ياپ كەتكەن چوڭ، ئىنتايىن گۈزەل، تەبىئىي يايلاقتا كۆزى چۈشۈپتۇ. تۈپتۈز كەتكەن يايلاقتا ياپيېشىل ئوت ـ چۆپلەر شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرغۇدەك. بۇلاق سۈلىرىدىن ھاسىل بولغان كۆلچەكلەردە ئۆردەك، ھاڭغىيىتلەر ئۆزۈپ يۈرگۈدەك. دوتەي بۇ گۈزەل مەنزىرىگە بىر ھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن:

ـــ ئاۋۇ يەردە چوڭ بىر ھاڭغىيىت بار ئىكەن. ئىككى تەرەپتىن قارچىغىلارنى ئەكېلىپ، ھاڭغىيىتقا قويۇڭلار. قايسى تەرەپنىڭ قارچىغىسى ھاڭغىيىتنى ئالسا، مەن قاراقىرنى ۋە بۇ يايلاقنى شۇنىڭغا بۇيرۇيمەن، ـــ دەپتۇ.

بىر كۈنى بۇ يەرگە 7000 ـ 8000 ئادەم يىغىلىپتۇ. دوتەينىڭ بۇيرۇقى بىلەن قارچىغىلار ھاڭغىيىتقا قويۇپ بېرىلىپتۇ. ھەممەيلەننىڭ كۆزى قارچىغىلارغا تىكىلىپتۇ. مۇسا بېگىم تەرەپتىن قويۇپ بېرىلگەن قارچىغا بېرىپلا ھاڭغىيىتنى قاماللاپ پوكانغا بېسىپتۇ.

دوتەي نەق مەيداندا قاراقىرنى مۇسا بەگكە بۇيرۇپ بېرىپتۇ.

مەن بۇ ھېكايىنى ماقالىگە كىرگۈزمەي دېگەنىدىم. لېكىن مەن سۆھبەتلەشكەن نۇرغۇن مويسپىتلار بۇ ھېكايىنى ئوخشاش تەرزدە سۆزلىدى. قارىغاندا شۇ زاماندا مۇشۇنداقراق بىر ئىش بولغاندەك قىلىدۇ. بۇ قەشقەر دوتيىنىڭ «ئالتۇن توشقان» نى چاندۇرماي يۇتۇۋېتىش ئۈچۈن پەيدا قىلغان بىمەنە ئويۇنمۇ ياكى خەلق ئارىسىدىكى چوڭ دەۋا ـ دەستۇرلارنى ئويۇن ـ چاقچاققا ئايلاندۇرىدىغان چاكىنىلىقمۇ، بۇ ئېنىق ئەمەس.

مۇسا بەگ پەم ـ پاراستىگە تايىنىپ بۇ دەۋادا ئۆتتى. زىندانغا تاشلانغان يەر ئاچقۇچىلارمۇ بىر يىلدىن كېيىن زىنداندىن چىقىرىۋېلىنىدى. ئۇ دەرھال سۈيى بار يەرلەرنى ئۆزلەشتۈرۈش ئۈچۈن يەرسىز، يېرى ئاز، نوپۇسى كۆپ دېھقانلارنى، چارۋىسى بار، يايلىقى يوق چارۋىچىلارنى كۆچۈرۈشكە باشلىدى. ئۆي سېلىشقا قۇربى يەتمەيدىغانلارغا ئۆي سېلىپ بەردى. سايمىنى يوقلارغا سايمان، ھايۋىنى يوقلارغا ھايۋان، ئۇرۇقى يوقلارغا ئۇرۇق بەردى. دەسلىپىدە ئىش تەسرەككە چۈشكەن بولسىمۇ، كېيىنچە دېھقانلارنىڭ، چارۋىچىلارنىڭ يەر ئېچىش قىزغىنلىقى يۇقىرى بولدى.

ئۈچىنچى ھېكايەت: خوتەن ـ كېرىيە ئۇلۇغ يولىنىڭ بويىدا، چىرا بىلەن كېرىيەنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا «قاراقىر ئۆتەڭ» دەيدىغان بىر لەنگەر بار ئىدى. مەيلى كېرىيەدىن چىرا ـ خوتەنگە قاراپ ماڭغان كارۋان بولسۇن، ياكى خوتەن ـ چىرادىن كېرىيەگە قاراپ ماڭغان كارۋان بولسۇن، بۇ لەنگەرگە چۈشكۈن قىلىپ، بىر كەچ قونۇپ، ئات ـ ئۇلاغلىرىنى تويغۇزۇپ، ئەتىسى يولغا چىقتى.

مۇسا بەگ ئۆز تەۋەسىدىكى يۇرتلارنى تەكشۈرۈشكە ماڭغاندا قاراقىر لەنگەردە چۈشكۈن قىلاتتى. بۇ لەنگەرنىڭ يېنىدىلا ئۇچ ـ تۆت تاشلىق سۇزۇك بۇلاق سۈيى ئېقىپ تۇرىدىغان، ئىككى قېشىنى بۇككىدە ئوت ـ چاتقاللار قاپلىغان بىر ئۆستەڭ بار ئىدى. ئۆستەڭ سۈيى قىش ـ ياز ئۈزۈلمەي جەنۇبتىن شىمالغا ئېقىپ، جاڭگال، دۆڭلەرگە تارقىلىپ كېتەتتى. بۇ يەردە يەر ئالماقچى، مال باقماقچى بولغانلارنى خوجىلار قوغلاپ يېقىن يولاتمايتتى. بۇ بىر ئۆستەڭ سۇ زامان ـ زامانلاردىن بىرى جاڭگاللاردىن ئۆتۈپ، قۇملۇقلارغا ئۇن ـ تىنسىز سىڭىپ كېتەتتى.

مۇسا بەگنىڭ كۆزى، خەلقە مەنپەئەتسىز ئېقىپ كېتىۋاتقان مۇشۇ بىر ئۆستەڭ سۇغا چۈشكەنىدى. ئۇ «خوجا» لار بىلەن زېمىن دەۋاسىغا چۈشكەندىلا قاپ يۈرەكلىك بىلەن بۇ يەرلەرگە ئاللىقاچان ئادەم كۆچۈرۈپ، يەر ئېچىشنى باشلىۋەتكەنىدى. كېرىيە ـ چىرادىن كۆچۈرۈپ كېلىنگەن يەر ئاچقۇچىلار ئېقىنىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن بىنالارنى ئۆزلەشتۈرۈشكە، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەرنى چېپىشقا كىرىشىپ كەتكەنىدى. خوجىلار ئادەم باشلاپ كېلىپ ئۇلارنى قوغلايتتى. مۇسا بەگ:

«خوجىلارنىڭ ئادەملىرى بىلەن ئۇرۇشماڭلار. كەت دېسە، ماقۇل، دەپ چەللەڭلەرگە (ۋاقىتلىق ياسالغان ئاددىي كەپىلەر) كىرىپ ھاردۇق چىقىرىڭلار، ئۇلار كەتسە ئىشىڭلارنى قىلىۋېرىڭلار، ھەرگىز بىكار تۇرماڭلار» دەيتتى.

بىرنەچچە يىللىق تىرىشچانلىق، جاپالىق ئەجىر ئارقىلىق چوڭ بىر يۇرت بىنا بولدى. مىڭلاپ يەرسىز دېھقانلار، چارۋىچىلار يەر، سۇ، يايلاققا ئىگە بولدى. ھازىر 14 مىڭدىن ئارتۇقراق نوپۇسلۇق بۇ ئەلۋەك، گۈزەل زېمىن ـــ كېرىيە ناھىيەسىنىڭ قاراقىر يېزىسى مانا شۇنداق ئابادىغا يەتتى.

قاراقىر ئەھيا قىلىنغاندىن كېيىن، يەر ئاچقۇچىلار بۇ يەرگە يېڭىدىن ئېچىپ ئۆزلەشتۇرۇلگەن يەر مەنسىدىكى «ئاچما» دېگەن ئىسىمنى قويغان ئىكەن. مۇسا بەگ «ئاچما» دېمەي، قاراقىر دەپ ئاتاڭلار، دەپ ئىسىمنى بېكىتىپ بەرگەنىكەن.

«قاراقىر» دېگەن نامنىڭ مەنىسى ــ قارا دېگەن سۆز ئۇلۇغ، كەڭ، چوڭ، يوغان، ھەيۋەتلىك دېگەندەك مەنىلەرگە ئىگە. قىر ــ بولسا يايلاق، دەريا، ئۆستەڭ، ئېرىق، ئېگىزرەك نەرسىنىڭ چېتىنى كۆرسىتىدىغان سۆزدۇر. «تۈركىي تىللار دىۋانى» 1(ـ تۇم 425 ـ بەت) دا «قىر ــ تۆپىلىك، دۆڭ»، «كەڭ قىر، كەڭ يايلاق، چوڭ بولىدۇ» دەپ ئىزاھلانغان. قارا قىر قەدىمكى يەر ناملىرىمىزنىڭ بىرى بولۇپ، ئىسىستىكۆل بويىدا «قارا قىر» دېگەن بىر يۇرت بولۇپ، رۇسىيەنىڭ داڭلىق ئېكسپېدىتسىيەچىسى پىرىژېۋالسكى 1880 ـ يىلى مۇشۇ يەردە ۋاپات بولغان ۋە دەپنە قىلىنغان. قەشقەر، گۇما، خوتەن، لوپ قاتارلىق جايلاردىمۇ بۇ يەر نامى كۆپ ئۇچرايدۇ. قەشقەر ـ خوتەن كونا چوڭ يول بويىدا «قاراقىرتىم» دەيدىغان بىر خارابە ئىزى بولۇپ، ئۇيغۇر خانلىقى (تاڭ سۇلالىسى) دەۋرىدىن قالغان قەدىمىي يادىكارلىق ئورنى، بۇ خارابە گۇما ناھىيە پىيالما يېزىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. پىيالما يېزا تەۋەسىدە قاراقىر دېيىلىدىغان يەر، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە تەئەللۇق، ھەربىي ئىشلارغا ئىشلىتىدىغان «قاراقىر پوتەي» بار. 1828 ـ يىلىدىن ئىلگىرى قەشقەر يېڭى شەھەر ناھىيەسىنىڭ نامى قارا قىر ئىدى. قەشقەر شەھىرىنىڭ جەنۇبى دەرۋازىسىمۇ، قاراقىر دەرۋازىسى، دەپ ئاتىلاتتى. («شىنجاڭ تەزكىرىچىلىكى» 2007 ـ يىلى 2 ـ سانغا قارالسۇن)

ئۇنداقتا كېرىيەگە بۇ يەر نامى قانداق پەيدا بولغان؟ ئاغزاكى تارىخ تەزكىرە ماتېرىياللاردا بۇ ناھايىتىمۇ ئېنىق ساقلانغان: بىرنەچچە يۈز يىللار ئىلگىرى قەشقەرنىڭ قاراقىردىن ئىككى نەپەر تاۋاپچى، نىيا ناھىيەسىنىڭ شىمالىدىكى ئىمامى جەپپار سادىق مازىرىغا تاۋاپ قىلىش ئۈچۈن كېلىپ، قايتىشىدا بىز يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكەن ئۇچ ـ تۆت تاشلىق سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان ئۆستەڭ بويىدا قونغان. ئىككى تاۋاپچى بۇ يەرگە بىر لەنگەر سېلىشنى مەسلىھەتلەشكەن. ئۇلار ئىش باشلاپ ئىككى ئېغىز ئۆي سالغان، يولۇچى ـ كارۋانلارنى قوندۇرۇپ، ئاستا ـ ئاستا ئاۋات قىلىنغان. ئۆيلەرمۇ كۆپەيگەن، ئاشخانا، ئېغىل، ئوت ـ پىچاقخانىلارنى ياسىغان. بۇ لەنگەرگە قەشقەرنىڭ قاراقىردىن كەلگەن بۇ ئىككى تاۋاپچى، ئۆز يۇرتىنىڭ نامى بىلەن «قاراقىر ئۆتكەڭ» دەپ ئاتىغان ۋە شۇ نام مەشھۇر بولغان. مۇسا بەگ يېڭى ئەھيا قىلىنغان بۇ يۇرتقىمۇ «قاراقىر» دەپ نام بەرگەن.

كېرىيە دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنلىرىدىمۇ سېزىندى سۇلار يىغىلىپ شىمالغا ئېقىپ تۇراتتى. مۇسا بەگ دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنلىرىنىڭ بويلىرىغا ئادەم يۆتكەپ، بىرمۇنچە مەھەللە ـ كەنتلەرنى ئەھيا قىلدى. ھازىرقى يېڭىباغ

يېزىسى ئەنە شۇ چاغدا بىنا بولغانىكەن. بۇ يەردىكى بىر كەنتنىڭ ئىسمى ھا-
زىرمۇ «بەگ مەھەللىسى» بولۇپ، ئېيتىشلارغا قارىغاندا مۇسابەگ يەر ئاچقۇ-
چىلار بىلەن بىللە چۆل - جەزىرىلەردە يېتىپ - قوپۇپ، خەلق بىلەن تەڭ جا-
پا چەككەنىكەن. خەلق ئۇ تۇرغان بۇ مەھەللىنى «بەگ مەھەللىسى» دەپ ئاتى-
غان.

تۆتىنچى ھېكايەت: مۇسا ھاكىمبەگ ئۆزىگە تەۋە چوڭ - كىچىك يۇرتلار-
نىڭ ھەننۇاسىنى قويماي ئارىلاپ چىققانىكەن. ئەمگەكچى خەلقنىڭ نامراتلى-
قى، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرغان ئاچ - زېرىنلار، جۇل - جۇل كىيىنگەن
چوڭ - كىچىكلەر، يېرسىز دېھقانلارنىڭ كۆپلۈكى، كەم ھوسۇللۇق يەرلەر،
كاساتلاشقان سودا - تىجارەت، ھەممە يەرگە يامرىغان قەلەندەر، دىۋانىلەر...
ئۇزۇنغا سوزۇلغان سىنىپىي، مىللىي زۇلۇم، تەپرىقىچىلىك يېغىلىقلىرى،
«ئاق تاغ» لىق، «قارا تاغ» لىق خوجىلارنىڭ پاراكەندىچىلىكلىرى، ئېغىر ھا-
شار، ئالۋان - ياساق...قاتارلىق سەۋەبلەر تۈپەيلى يۇرتلار ۋەيرانە، ئاۋام خەلقى-
نىڭ تۇرمۇشى ئېچىنىشلىق ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغانىدى. كېرىيە بەگلىكىدە
خەلقنىڭ ئومۇمىي مائارىپسىزلىقى، نامراتلىق، قاششاقلىق بىر ئومۇمىي
ئەھۋال ئىدى.

سۇ بولسا، سۇ ئىنشائاتلىرى ياخشىلانسا، سۇ تەقسىملەش ئىسلاھ قى-
لىنسا، خەلق تۇرمۇشىدىكى ئېغىر مەسىلىلەرنى بىر - بىرلەپ ھەل قىلغىلى
بولاتتى. ئۇ مەسىلىنىڭ تۈگۈنىنى تاپقانىدى. ئۇ سۇ ئىزدەشكە بەل باغلىدى.
ئۇ ئۆزىنىڭ قاۋۇل، ئەقىللىق جىيەنى ئىبراھىم بەگنى باش قىلىپ، بەردەم
يىگىتلەردىن بىر گۇرۇپپا تەشكىللەپ، يېڭى سۇ مەنبەلىرىنى ئىزدەش ئۈچۈن
كېرىيە دەرياسىنىڭ ئېقىنلىرىنى بويلاپ، قارا قۇرۇمنىڭ ئىچكىرىسىگە ئە-
ۋەتتى. ئۇلار مىڭبىر جاپا - مۇشەققەتلەرنى يېڭىپ، قارا قۇرۇم تاغلىرىنىڭ
ئىچكىرىسىدە سۇ ئىزدىدى. ئىزدە - ئىزدە تىبەت ئاپتونوم رايون تەۋەسىگە
كىرىپ كەتتى ۋە غايەت زور بىر تەبىئىي كۆلنى تاپتى. كۆلدىن چىقىۋاتقان
سۇنىڭ قايسى دەرياغا چۈشىدىغانلىقىنى ئېنىقلاش ئۈچۈن كۆلنىڭ سۇ چىقى-
رىش ئېغىزىغا نەچچە تاغار ياغاچ كۆمۈرى تۆكۈپ، تۆۋەن ئېقىنلىرىدا كۆزە-
تىشكە ئادەم قويدى. سۇ ئېقىنلىرى ئېگىز تاغ چوققىلىرىنىڭ تېگىدىكى
جىرالاردا بولۇپ، تاشتىن - تاشقا ئۇرۇلۇپ ئاقاتتى. ئېقىن مۇساپىسىمۇ ئۇزۇن
ئىدى. تۆۋەن ئېقىنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان كۆزەتچىلەر ئىشەنچلىك نەتىجىگە
ئېرىشەلمىدى. نەچچە تاغار ياغاچ كۆمۈرى نەلەرگە كەتكەندۇ؟ بۇ كۆلنىڭ سۇيى
باشقا دەريا - ئېقىنلارغا چۈشەمدىغاندۇ؟

— ياق، — دېدى مۇسا بەگ كەسكىنلىك بىلەن. ئۇ ئېشەك - قوتازلارغا
ئارتىپ نەچچە تاغار ئالما چىقارتتى. سۇ ئېغىزىدىن ئالمىلار قويۇپ بېرىلدى.
بۇ ئۇسۇل نەتىجىلىك بولدى. بۇ تەبىئىي كۆل — كېرىيە دەرياسىنىڭ ئاساسى-
لىق سۇ مەنبەسى ئىكەن. ئەگەر كۆلنىڭ سۇ چىقىرىش ئېغىزىنى چوڭايتقىلى

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بولسا، كېرىيەنىڭ سۆيىنى كۆپەيتكىلى بولاتتى. ئەپسۇس ئىلغار پەن - تېخنىكا بىلەن قورالانماي تۇرۇپ قول ئەمگىكى بىلەن بۇنداق چوڭ ئىشنى ئۇ - رۇنلىغىلى بولمايتتى. ئوردا ھەشەمەتچىلىكىگە بېرىلىپ، خەلقنىڭ ھال - ئەھۋالى بىلەن كارى بولمايدىغان چىڭ ھۆكۈمىتىدىن تېخىمۇ ئۈمىد كۈتكىلى بولمايتتى.

كېرىيە دەرياسىنىڭ ئاساسلىق سۇ مەنبەسى بولغان قۇرۇم تاغلىرى ئىچىدىكى بۇ نامەلۇم كۆلگە ــ قەيسەر ئەزىمەت ئىبراھىم بەگنىڭ نامى بېرىلىدى. «ئىبراھىم كۆل» دېگەن بۇ نام چارەك كەم ئىككى ئەسىر ئىلگىرى ئانا يۇرتى ۋە قان - قېرىنداشلىرىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن جان پىدالىق كۆرسەتكەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىخىي يادنامىسى سۈپىتىدە خەلق قەلبىدىن ئورۇن ئالدى.

تارىخىي ۋاقىتلارنى ئەستە ساقلىغان نۇرغۇن مويسىپىتلەر، مۇسا ھاكىمبەگ دەۋرىدە ھەرقايسى يۇرتلاردا نۇرغۇن ئۆستەڭ - قانالالارنىڭ چاپتۇ - رۇلغانلىقى، ئېرىق - ئۆستەڭلەرگە ئازما، تاقاق، كۆۋرۈكلەرنىڭ ياسىتىلغانلىقىنى، يېڭى يوللارنىڭ ئېلىنىپ، كونا يوللارنىڭ ياخشىلانغانلىقىنى تىلغا ئالىدۇ. بۇ دەۋردىكى مۇھىم ئىسلاھاتلارنىڭ بىرى شۇكى، دېھقانلارنىڭ جان - جان مەنپەئەتىگە مۇناسىۋەتلىك سۇ تەقسىملەش ۋە سۇ باشقۇرۇش تۈزۈمى ئىسلاھاتى ئىنتايىن ئۈنۈملۈك بولغان. بۇنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرى شۇكى، يەرگە قاراپ، يەر ئىگىسىگە سائەت، دەقىقىلىك ئۆلچەمدە سۇ نورمىسى بەلگىلەنگەن. بەلگىلەنگەن سۇ، خۇددى يەرگە ئوخشاش دېھقانىنىڭ مۇقەددەس مۈلكىگە ئايلانغان. دېھقان بۇ سۇنى ئىجارە بەرسىمۇ، ئۆتنە بەرسىمۇ، پارچىلاپ ساتسىمۇ بولۇۋېرىدىكەن. تۇغقانلار، قولۇم - قوشنىلار ئارا ئۆتۈنسىمۇ بولىدىكەن. ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىكەن. بىر يۇرتتىكىلەر ئۆزىنىڭ سۇ نۆۋىتىنىڭ قاچان، قانداق ۋاقىتتا كېلىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلىدىكەن. ھېچكىم ئۆستەڭ سۈيىگە سوغۇق قول ئۇرۇتالمايدىكەن. «داداڭ مىراپ بولغۇچە، ئۆزۈڭ باشتا بول» دېگەن ماقال شۇ چاغلاردىلا چىققانىكەن. سۇ باشقۇرغۇچى مىرابلار ھەممە دېھقانىنىڭ ھەقلىق سۈيىنى قولىغا ساق يەتكۈزۈپ بېرىشكە مەسئۇل ئىكەن. ئۇلار سائەتنىڭ ئىستېرىلكىسىدىن كۆزىنى ئۇزمەي ئېچىق بېشىدا ئولتۇرىدىكەن. مىرابنىڭ «ھە» دەپ ۋارقىرىشى بىلەنلا ئاچىدىغان، باغلايدىغان كەتمەنچىلەر كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە ئىشنى پۈتتۈرىدىكەن. بىر دەقىقە ئۇيان - بۇيان بولۇشقا يول قويۇلمايدىكەن. بۇ خىل سۇ تۈزۈمى شۇ دەۋرگە نىسبەتەن ئادىل، مۇۋاپىق بولۇپ، دېھقانلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشكەن. بۇ تۈزۈم ناھايىتى ئۇزۇن داۋام قىلىپ، 1954 ــ 1955 - يىللاردىكى ھەمكارلىق كوپېراتىپ، كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش دەۋرىگىچە ساقلىنىپ كەلگەن.

تاغ - جاڭگاللاردىكى بارلىق ئوتلاقلارمۇ چارۋىچىلارغا مۇقەددەس مۇلۈك سۈپىتىدە ئايرىپ بېرىلگەن بولۇپ، يايلاق ئىگىلىرى ئۆزى تەسەررۇپ قىلىسۇ، ئوت - چۆپىنى ئىجارىگە بەرسىمۇ، ساتسىمۇ، ئۆتۈنسىمۇ، ھەدىيە قىلىس-

مۇ ئۆز ئىختىياريدا بولغان. ئىگىلىك ھوقۇقى ئېنىق بولغانلىقتىن، ياپلاق - ئوتلاق ياخشى ئاسرالغان.

مۇسا ھاكىمبەگنىڭ خەلق قىزىقچىسى شېرىن دورغا بىلەن بولغان دوستلۇقى ۋە ئوتتۇرىدا بولۇپ ئۆتكەن قىزىقارلىق لەتىپە، چاقچاقلار تا ھا-زىرغىچە ئەل ئاغزىدا ھېكايە بولۇپ كېلىۋاتىدۇ. مۇسابەگ، قومۇللۇق قىزىقچى شېرىننى كېرىيەدە يەرلىكلەشتۇرۇپ، ئۇنى ئۆزبېكنىڭ دورغىسى قىلىۋالغانلىقىتىن، مۇسا ھاكىمبەگنىڭ ئوچۇق - يورۇق، خوش چاقچاق، يۇمۇرىستىك مە-جەز - خاراكتېرىنى ۋە ئاۋام بىلەن يېقىن ئۆتۈشتەك روھىي ھالىتىنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ.

«سىنىپىي كۈرەش تۈتقا» بولغان قاباھەتلىك يىللاردا بەزى قەلەمكەشلەر-نىمىز سول سىياسەتنىڭ ناغرىسىغا ئۇسسۇل ئويناپ، مۇسا بەگنى ئەزگۈچى-لەر ۋەكىلى، سىنىپىي دۈشمەن، شېرىن دورغىنى ئېزىلگۈچى، ئىجابىي قە-ھرىمان قىلىپ، سەھنە ئەسەرلىرىنى يېزىپ ئويناندى. بۇ ئىككى قەدىناس ئو-تتۇرىسىدا ئەسلا مەۋجۇت بولمىغان سىنىپىي كۈرەشنى ياساپ چىقتى. لېكىن بۇ خىل ساختىلىق خەلق تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنمىدى.

تۈگەنچە

1983 - يىلى 5 - ئايدا كەمىنە مۇئەللىپ پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى مەرھۇم مەتسەيدى توختىنىڭ ھەمراھلىقىدا ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگەن، زېھنىي قۇۋۋىتى نورمال بولغان 41 نەپەر كىشىنى ئايرىم - ئايرىم زىيارەت قىلىپ، خاتىرە قالدۇرغانىدىم. ئۇلارنىڭ يېشى ئەڭ چوڭى 129 ياشتا، ئەڭ كىچىكى 67 ياشتا ئىدى. ئاردىدىن 26 يىل ئۆتۈپتۇ. ئۇلارنىڭ بىرىمۇ ھايات قالماپتۇ. تارىخىمىز-نىڭ ئاشۇ تىرىك شاھىتلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ساۋاتسىز بولسىمۇ، ئۇلار ساپ ھاۋادا ھالال، پاكىز ياشىغان بولغاچقا، نۇرغۇن تارىخىي ۋەقە، ھا-دىسىلەرنى، شەخسلەرنىڭ تەرجىمھاللىرى ۋە پائالىيەتلىرىنى، يىلنامىلەرنى ئەستە ساقلىغانىكەن. مەن يۇرتىمىز تارىخىنى ئەنە شۇلاردىن ئۆگەندىم. بۇ ما-قالىدىكى نۇرغۇن پاكىتلارنى ئەنە شۇلار ئېيتىپ بەرگەنىدى. ئاخىرىدا ئاشۇ مەرھۇملارغا ئالاھىدە رەھمەت ئېيتىمەن.

شېئىرلار

رېھىم نىياز

رېھىم نىياز 1949 ـ يىل 9 ـ ئايدا، تۇرپان ۋىلايىتىنىڭ پىچان ناھىيەسىدىكى لۈكچۈن بازىرى تۆۋەن مەھەللە كەنتىدە تۇغۇلغان. باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئۆز مەھەللىسىدە تاماملاپ، 1969 ـ يىلى 3 ـ ئايدا، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيەسىدە ھەربىي ۋەزىپە ئۆتەشكە قوبۇل قىلىنىپ، 1996 ـ يىلىغىچە، نىيا ۋە كېرىيە قاتارلىق جايلاردىكى ئوتتۇرا ئەترەتلەردە، خەلق قوراللىق بۆلۈملىرىدە ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىگەن ۋە تۇرلۈك ۋەزىپىلەردە بولغان. 1993 ـ يىلى لەنجۇ ھەربىي رايونى تەرىپىدىن پولكوۋنىك ھەربىي ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن. 1996 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، ھەربىي سەپتىن كەسىپ ئالماشتۇرۇپ، كېرىيە ناھىيەلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مەخسۇس ھەيئىتى بولغان. 1997 ـ يىلى 12 ـ ئايدا، كېرىيە ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، بىرلىك سەپ بۆلۈمنىڭ باشلىقى بولغان. 2002 ـ يىلىدىن 2007 ـ يىلىغىچە، كېرىيە ناھىيەلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن. ھازىر كېرىيە ناھىيەلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى. ئۇنىڭ تۇنجى ئىجادىيىتى «باي بولاي دېسەڭ» ناملىق شېئىرى 1988 ـ يىلى «خوتەن گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغاندىن باشلاپ ھازىرغا قەدەر، «خەلق ئارمىيەسى گېزىتى»، «شىنجاڭ خەلق ئەسكەرلىرى گېزىتى»، «تارىم»، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق مەتبۇئاتلاردا نۇرغۇن شېئىر ـ نەسرلىرى، «شىنجاڭ خەلق قۇرۇلتىيى» ژۇرنىلىدا قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىغا دائىر ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان. بۇلاردىن بىر قىسملىرى مۇنەۋۋەر ماقالە بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلانغان. ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە شېئىرىيەت ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. شۇنداقلا، شېئىرىي ئەسەرلىرى ساتىرىك شېئىرلار جۇملىسىدىن بولۇش بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. ئۇنىڭ «سارىم»، «موللاق ئاتتىم ئاخىرى»، «ئوينىغانىنىڭ دەردى شۇ»، «ئۆزگىچە» قاتارلىق ساتىرىك ئەسەرلىرى روشەن دەۋر پۇرىقىغا ئىگە بولۇپ، كىتابخانلارنىڭ سۆيۈپ ئوقۇشىغا ئېرىشتى. 2003 ـ يىلى قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن ئۇنىڭ «ئۆگمەس ئابىدە» ناملىق داستانى نەشر قىلىندى. ئۇ ھازىر خوتەن ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

گىگانت ھەيكەل

(ئۆگمەس ئابىدە داستاندىن پارچە)

تىكلەندى كېرىيەدە گىگانت ھەيكەل،
ئىككى زات ئۆزئارا چىڭ قول سقىشقان.
بىرى ئۇ جۇڭگونىڭ نىجات يۇلتۇزى،
يەنە بىرى ئاددىي بىر ئەمگەكچى دېھقان.

تۇرىدۇ داھىينىڭ قولىنى تۇتۇپ،
ئاق يەكتەك، دوپپىلىق بىر ئۇيغۇر بوۋاي.
داھىيمۇ چېھرىدىن كۈلكە ياغدۇرۇپ،
زوقلىنىپ ئۇنىڭغا باققان خۇش چىراي.

بۇنىڭدىن نامايان داھىينىڭ مېھرى،
ھەر مىللەت خەلقىگە دەريادەك ئاققان.
ماۋ جۇشى بولغاچقا ئەلگە باشپاناھ،
مەزلۇملار نىجاتلىق يولىنى تاپقان.

بۇ سېما ئويغىتار ھەربىر قەلبىتە،
ئالەمچە ھېس ـ تۇيغۇ، بىر ئىستەك ـ ئارمان.
پەخرىلىك ھېس قىلار ھەربىر كېرىيەلىك،
دىلىمدا قوزغىلىپ چەكسىز ھاياجان.

چۈنكى ئۇ كېرىيەنىڭ پەخرىلىك ئوغلى،
دېھقانىنىڭ سېمىسى شۇ قۇربان تۇلۇم.
باقىمەن ھەيكەلگە زوقلىنىپ ھەر دەم،
دىلىمدا سالامىم، كۆكسۈمدە قولۇم.

كۆرۈشكەن ماۋ جۇشى بىلەن ئىككى رەت،
ئۆمرىدە شەرەپلىك ھالدا شۇ كىشى.
سۆز ئاچسا مۇئەللىپ ئۇنىڭ ھالىدىن،
تەسىرلىك ھېكايە ئۇنىڭ كەچمىشى...

قول تۇتۇپ كۆرۈشكەن چاغدا، بىر مۇخبىر ـ
پۇرسەتنى چىڭ تۇتۇپ سۇرەتكە ئالغان.
رېئال ھالەتنىڭ كارتىنىسى بۇ،
بۇ ھەيكەل شۇنىڭدىن ئەندىزە ئالغان.

بۇ ئۆڭمەس ئابىدە، يۇرتنىڭ زىننىتى،
تەڭداشسىز دىللاردا ئۇنىڭ قىممىتى.
تارىخقا پۇتۇلدى يېڭى زاماندا،
شۇ قۇربان تۇلۇمنىڭ مۇبارەك ئىتى...

چۆڭگۆل يۇرتىغا مەدھىيە

كىرىيەنىڭ باغلىرى ئەجەب جەلپكار،
سۇبھىدىن شامغىچە سايرايدۇ بۇلبۇل.
داڭقىنى تاراتقان قەدىم قاشتېشى،
شۆھرىتىن ئاشۇردى ئەمدىكى چۆڭگۆل.

چۆڭگۆلنىڭ ماكانى ــ ئارال بەشتوغراق،
لايقا ھەم غادىراڭ ۋە يەتتە قىزىل.
بۇ يەردە چۆڭگۆلنىڭ سورتى ئۆزگىچە،
بەرگى چوڭ ھەم قات ـ قات، رەڭگىمۇ قىزىل.

پاھ! قاراڭ قىرلارغا، ئېچىلغان چوغدەك،
ھۆسنىگە تەڭ كەلمەس چۆغلۇق ۋە سەمبەر.
غۇنچىسى ــ تەبەسسۇم بىلەن باققان قىز،
پۇرىقى ــ جەننەتتىن تارالغان ئەنبەر.

ئاسفالت يوللارغا يانداش ئېتىزلار،
شامالدا دېڭىزدەك چايقىلار مايسا.
باراقسان ئاينىغان ئۆرۈك ـ يانئاقلار،
بېھىشتەك سەيلىگاھ نەگىلا باقسا.

ئېتىزلار ياپيېشىل، قىرلار قىپقىزىل،
بوستانغا سىن قوشقان ھەسەن ـ ھۈسەندەك.
باغلىرى ئېتىزلىق، ئېتىزلار گۈلباغ،
تۈس ئالغان ھەممە يەر رەڭدار گىلەمدەك.

مەيلىنى تارتىدۇ بۇ يەر سەييادانىڭ،
لەززەتلىك تەم ـ ھۇزۇر بېغىشلاپ جانغا.
ئالدىدىن بېشارەت بېرىپ ھوسۇلدىن،
بۇغدايلار باشاقلاپ تويۇنغان دانغا.

ئەرشتىن قارايمىش ھۆرلەر زوقلىنىپ،
دېيىشىپ بۇ يەرنى «جەننەتكە ئوخشايدۇ...»
گۈل تەرگەن دېھقانىڭ يانچۇقلىرى تولۇم،
جىلۋىگەر چېھرىدىن كەتمەيدۇ كۈلكە.

يىراقتىن دىماقنى مەستخۇش قىلىدۇ،
ئىپارەڭ خۇش ھىدقا تولغان ساپ ھاۋا.
چۈشكۈلدىن ياسالغان گۈلقەنت ـ مۇرابباء،
تۇمەن خىل كېسەلگە بولىدۇ داۋا.

گۈل قىسىپ كېلىدۇ قىزلار سەھەردە،
شوخ ناخشا ياڭرىتىپ كۈلكە ـ ناز بىلەن.
كېپىنەكلەر قوغلىشىپ ئويناپدۇ ئۇسسۇل،
ھەسەلچى ھەرىلەر كېلەر ساز بىلەن.

گۈل ئۈزگەن قوللاردا چېۋەرلىك ئايان،
شۇنچىلىك تېزلىكتە، تىكەندىن ئاگاھ.
يەلپۇتۇپ قۇندۇزدەك سۇمبۇل چېچىنى،
قىزلارنىڭ مەڭزىگە سۆيىدۇ سابا.

چۈشكۈلدىن گۈلدەستە تىزىدۇ شېرىن،
يارىغا چىن دىلىدىن سۆيگۈ ئىزھارلاپ.
كېلىدۇ پەرھادى تاغلارنى تېشىپ،
چىمەنزار بوستانغا زىلال سۇ باشلاپ.

مەن بۇگۈن سەيلىدە چۈشكۈللۈق ئارا،
مەستخۇشلۇق ئىلكىدە چۈشتۇم ئەسىرگە.
مەدھىيە ئوقۇدۇم چۈشكۈل يۇرتىغا،
لېكىن سۆز يەتمىدى بۇندا تەسۋىرگە.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

يۇرت قەسىدىسى

(داستان)

كېرىيە دەپ نامى مەشھۇر يۇرت بار جاھاندا،
شۆھرەت تاپقان قاشتاش بىلەن قەدىم زامانىدا.
جەنۇبىدا تۇرار ھەيۋەت ئاق باش كۇئېنلۇن،
شىمالىدا پايانى يوق چەكسىز ئېدىر ـ قۇم.
ئوك ـ سول قانات يان قوشنىسى ئىككى ناھىيە،
بىرى چىرا غەربىدىكى، شەرقىدە نىيە.
مۇشۇ يۇرتقا ھايات بەرگەن بىر ئانا دەريا،
نە دەرياكى، قىش ـ ياز ئويغاق كۆمۈش ئەجدىھا.
قىشلىقىمۇ توختىمايدۇ چاچراتقىپ بۇزغۇن،
چۈنكى چوڭقۇر جىلغىلاردا بۇلاق بار نۇرغۇن.
ئاشۇ دەريا ھىممىتىدە بولغان بوستانلىق،
خۇددى جەننەت كەبى گۈزەل گۈل ـ گۈلىستانلىق.
بوستانلىقتا جىلۋە قىلار ئون سەككىز ئايماق[1]،
ئۆي ـ ئۆيلەردە ئۆكسۈمەيدۇ سۇت، قېتىق، قايماق.
ھەر ئايماقنىڭ ئالاھىدە ئۆزگە باغى بار،
ھەربىر باغنىڭ مەي باغلىغان سەيلە چاغى بار.
قۇشلار سۇخەن ناۋا قىلار باھار ـ ياز بىلەن،
قىز ـ يىگىتلەر بەزمە قۇرار كۈلكە ـ ناز بىلەن.
چوڭ قىلغان ئۇ ئۆز باغرىدا نۇرغۇن ئوغلانىنى،
پازىل ئەدىب ھەم باھادىر ھەكىم لوقمانىنى.
شۇڭا ئۇنىڭ نامى ئۆچمەس تىللاردا داستان،
تۈگىمەيدۇ خىسلەتلىرى، تەرىپلەش ئىمكان...

*　　*

قارلۇق ئۆستەڭ بويىدا بار قەدىمىي شەھەر،
سودا ـ سېتىق قاينار بۇندا ھەر كۈنى سەھەر.
كوچىلار تار، يوللار ئەگرى، ئاھالىسى زىچ،
ئاۋام ـ پۇقرا ئۆتەر ئىناق، نىزا يوقتۇر ھېچ.
پۇتۇن يۇرتقا رىشتە ئۇنىڭ تاختا كۆۋرۈكى،
ئەتىگەنلىك بازارنىڭ دەل مەركەز بۆلىكى.

بازار بولار بۇندا شۇنداق قاينىق ھەر كۈنى،
ئاڭلانغاندا ئەتىگەنلىك ئەزانىنىڭ ئۈنى.
سەھەر كېلىپ ھەر تەرەپتىن قايماقچى قىزلار،
داستىخاننى كەڭرى يېيىپ قاتار تىزىلار.
ناۋاي، قاسساپ چاقىرىدۇ خېرىدار توۋلاپ،
گۈشگىرده ھەم كاكچا، دامان، سامسىنى داڭلاپ.
كاۋېچىمۇ كېلەر سەھەر غالتەكنى سۆرەپ،
«مانا تاتلىق شېكەر كاۋا پىشتى، ئىسسىق» دەپ.
كاۋا يەمسىز، گۈشگىردىمۇ ياكى سامسا...نان؟
پۇل بولسىلا ئېھتىياجنى قاندۇرار ھامان.
يەنە بارکى ئوتۇن ـ ياغاچ، ئوت ـ پاسار...پىچان.
ئۇزۇلمەيدۇ تۆت پەسلده ھەرگىز ھېچقاچان...

*　　*

ساناپ بولماس بۇ دۇنياغا كېلىپ ـ كەتكەننى،
ئۇنتۇماس ئەل ـ يۇرت باغرىغا نەقىش چەككەننى.
بۇ يۇرتقىمۇ باشلىق بولۇپ كەلگەنلەر تالاي،
بەزىلىرى «ئالاي» بولدى، بەزىلەر مالاي.
بەزىلەرنىڭ تارىخىدىن قالدى ئۆچمەس ئىز،
بەزىلىرى ئەل قەلبىدىن ئۇنتۇلدى بەك تېز.
بەزىلىرى ئەل ـ يۇرت ئۈچۈن راست كۆيدۈردى جان،
مۇشۇ يۇرتنى گۈللىسۇن دەپ ئاققۇزدى تەر ـ قان.
خەلق بىلۇر ئەل ـ يۇرت ئۈچۈن قۇدۇق قازغاننى،
ياكى نەپسى خاھىش ئۈچۈن يولدىن ئازغاننى.
ئورۇن ئاپتۇ تۆھپىكارلار خەلق قەلبىدىن،
بىرقانچىنى مىسال قىلاي ئۇلار ئىچىدىن.
ئىشەنمىسەڭ قېنى دوستۇم ئۆزۈڭ سىناپ باق،
مۇنداق دەيدۇ ئاۋام خەلق كېلىپ ئاڭلاپ باق.
«جان كۆيدۈرۈپ راست ئىشلىگەنىدى ۋۇ جىمىن[2]،
بوستان[3] جىق بوز يەر ئېچىپ كۆكەرتكەن زېمىن.
تۆھپىسىنىڭ شاھىتىدۇر كۆكەرگەن شاللىق،
ئوتتۇز بەش مىڭ موغا يەتتى كېڭىيىپ داۋاملىق.
سۇ قۇرۇلۇشىغا باش قوماندان بولۇپ پەن جەنفۇ[4]،
«تۆمۇر شىيەنجاڭ» دېگەن شەرەپ نامنى ئالغانغۇ.
«ئۇنتۇلماس ئىز» قالدۇرغان يەنە بىر ئوغلان،

ئوتتۇرا زاكو تەشمىسىدە ئابدۇراخمان قۇربان[3].
ماختالغانىنىڭ يەنە بىرى مەتتوختى جامال[4]،
ئۇمۇ يۇرتنى بېيىتىش ئۈچۈن ئىزدىگەن ئامال»...

* *

يېڭى ئېرا هارپىسىدا كەلدى بىر ئوغلان،
بەستى قاۋۇل، زېھنى ئۆتكۈر، ئەقىلگە تولغان.
ئۆزى خەنزۇ، راۋان سۆزلەر ئۇيغۇرچە گەپنى،
تەرجىمانسىز ئۇقتۇرىدۇ هەممە مەقسەتنى.
يشى قىرىق ئەتراپىدا، ئىسمى جاڭ شيۇچىڭ[7]،
قىيىن ئۆتكەل، سىناقلاردا ئىرادىسى چىڭ.
ئۇ باش بولۇپ ناهىيەگە، تۇتۇپ باش رولنى،
كۆزەتتى ئۇ يېزا ـ قىشلاق، شەهەرنى ـ يولنى.
بار ئىدى بۇ شەهەرچاقنىڭ خېلى نۇقسانى،
تولمىغاندەك هېچ كىشىنىڭ هەرگىز توقسانى.
كوچىلار تار، يوللار ئەگرى، قىستا ـ قىستىلاڭ،
يول يۈزىمۇ تەكشى ئەمەس، قەدەمدە كاتاڭ.
كوڭكا ئۆتسە يېنىڭىزدىن ئۆرلەيدۇ توزاڭ،
كۆزىڭىزنى ئېچىشتۇرار ئاچچىق توپا ـ چاڭ.
يول بويىدا پاكار ئۆيلەر خام خىش، توپا تام،
شەهەر بولۇش شەرتلىرىگە تېخى نۇرغۇن كەم.
تۇزۇكرەك مەيدانمۇ يوق رەستىدە ـ تۇزدە،
ئۆي ئالدىغا پاسار ـ قومۇش دۆۋىلىنەر كۈزدە.
چېقىپ قويغانىدى تېخى بىرمۇنچە ئۆينى،
«تۇپتۇز قىلىپ كېڭەيتىمىز...» دېگەچ تار يولنى.
بۇ هالەتنى كۆرۈپ يېتىپ شۇجى جاڭ شيۇچىڭ،
قىيابەتنى ئۆزگەرتىشكە بەل باغلىدى چىڭ.

* *

ناچار هالەت ئەيلىگەچكە كۆڭلىنى بەك غەش،
تۆت بەنزە[8]نىڭ يىغىنىدا قىلدى ئۇ كېڭەش.
بايان قىلدى پىكرىنى ئۇ ئالدىدا سۆزلەپ،
ئۇزۇن يىللىق تەرەققىيات نىشانىنى كۆزلەپ.
دېدى: «قويماي كۆرۈپ چىقتىم پۈتۈن شەهەرنى،
كوچىلاردا كۆتۈۋالدىم نەچچە سەهەرنى.

قاراپ باقسام شەھىرىمىز خېلى قالاقكەن،
مەدەنىيەتلىك بولماق ئۈچۈن خېلى يىراقكەن...
بۇ ھالەتنى ئۆزگەرتمىسەك ئۆزىمىزگە سەت،
شۇڭا بۈگۈن پىلان تۈزۈپ قىلايلى ھەرىكەت.
ياتمايلى بىز يوقنى چۈشەپ، تەييارنى كۈتۈپ،
كۈتۈپ ياتساق ۋاقىت بىكار كېتىدۇ ئۆتۈپ.
چىقىرايلى بىر يەڭدىن قول. بىر ياقىدىن باش،
يۈرتىمىزدىن چىقار ھەقسىز شېغىل، توپا، تاش.
ئىشچى، كادىر، ھەممە بىر دەك ھەرىكەتلىنەيلى،
ئېھتىياجلىق تاش - شېغىلنى يۆتكەپ كېلەيلى.
يېڭىباشتىن لايىھەلەپ قۇرۇق قاقايلى،
تاقاشقانىنى ئىككىلەنمەي بۇزۇپ - چاقايلى.
ئاۋات بولسۇن شەھىرىمىز زامانغا لايىق،
بىخەتەر، كەڭ كوچىلاردا ماڭسۇن خالايىق.
ئۆيى كەتكەن پۇقرالارغا بېرەيلى ئىمكان،
يەر بېرەيلى سېلىۋالسۇن يېڭى ئۆي - ماكان...»
ياقتى ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى يىغىن ئەھلىگە،
ئەقىل قوشتى يىغىن ئەھلى يەنە ئەقلىگە.
كېڭەش بىلەن مەسىلىھەتتە پۈتتى بىر پىلان،
بۇ پىلان ھەم جامائەتكە قىلىندى ئېلان.
ئۆزى يەنە چوڭ يىغىندا قىلدى سەپەرۋەر،
مۇدىر، ھاكىم، رەئىسلەر تەڭ باغلىدى كەمەر.
زىلزىلىگە كەلدى چوڭ زال ئالقىشتا شۇئان،
ئورناپ دىلغا «يېڭى شەھەر قۇرۇش» زور ئارمان.
دېمەك: ياقتى خەلقىمىزگە ئۇنىڭ پەرمانى،
دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش ئارزۇ - ئارمانى.

*　　*

يۈرتنى ئاۋات قىلىش ئۈچۈن بولغاچقا تىلەك،
سەپ بېشىدا پەرۋانىدەك كۆيدى ئوت يۈرەك.
يېزا - قىشلاق، ئىشچى، كادىر كەلدى ھەرىكەتكە،
لېكىن، بېشى قاتتى ئۇنىڭ پۇلغا — مەبلەغگە.
چۈنكى ئاسان بولغان بىلەن ئىدىيەدە بۇرىلىش،
ئاز پۇل بىلەن پۈتمەيدۇ - دە شۇنچە چوڭ قۇرۇلۇش.
بۇ ئىشتا ئۇ ئۆز - ئۆزىنى «جاۋابكار» چاغلاپ،

توختماستىن ماڭدى ھەريان ئالاقە باغلاپ.
مۇشۇ ئىشقا باش قاتۇردى كېچە ـ كېچىلەپ،
رەھبەرلىككە دوكلات يازدى مەبلەغنى تىلەپ.
ھەتتا ئۆزى قولىنى تەڭلەپ باردى مەركەزگە،
يۈرت ھالىنى مەلۇم قىلدى مۇھىم رەھبەرگە.
بۇندا مەركەز رەھبەرلىرى قوللىدى ئۇنى،
(كىمكى ئەمەلىي راست ئىشلىسە قوللايدۇ شۇنى.)
توسالغۇنى راۋان قىلدى ئىسمائىل ئەھمەت،
ئېيتتى خەلقىم چىن دىلىدىن ئۇنىڭغا رەھمەت.
مەركەز، ئۆلكە...ساخاۋەتلىك قولىنى سۇندى،
شۇندا ئۇنىڭ كۆڭلىمۇ ئازراق تىندى.

*　　*

مەبلەغ كەلدى... قۇرۇلۇشقا يارالدى ئىمكان،
شەھەر يولىنى ئۆزگەرتىشكە چۇشۇرۇلدى پەرمان.
پەرمان بىلەن چۇڭۇش، يۆتكەش، كۆچۈش باشلاندى،
لايىھەگە زىت كەلگىنى چېقىپ تاشلاندى.
ئورۇن تۇتتى ئىككى باشتا ئىككى چوڭ مەيدان[9]،
ئاسمان ـ پەلەك شارقىرايدۇ سۇپسۇزۇك فونتان.
پۇتتى ئەنە شەھىرىمىز زامانغا لايىق،
يۈرت ھۆسنىدىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلدى خالايىق.
كوچىلار كەڭ، يوللار تۇپتۇز، ئورمانلار رەت ـ رەت،
يول بويىغا چۇشتى قاتار ئېگىز ئىمارەت.
كۆچۈپ كەلدى تۇڭرۇكلەرگە يۈلتۇزلار قاتار،
شامدىن تاكى تاكى ئاتقۇچە يورۇق نۇر چاچار.
نۇرغۇن ئاما كۆچۈپ باردى يېڭى مەھەللىگە،
سۇ ھەم توك، پار يۈرۇشلەشكەن ئازادە ئۆيگە.
كەڭ، ئازادە ياستىلدى دېھقان بازارى،
تىجارەتچى، يايمىچىنىڭ كەلدى باھارى.
قارلۇق ئۆستەڭ ئۆزگەرتىلدى يېڭىچە قىلىپ،
فونتاندىن ھۇزۇرلاندۇق كەچلىكى كېلىپ.
يېڭىچە بىر تۇس قوشۇلدى يەنە ھېيتگاھقا،
(ئەل ـ جامائەت ماختىمايدۇ بۇنى بىكارغا.)

نەزەر سالساڭ كوچىلارغا كەچتە يېراقتىن،
نۇر كارىدور ھاسىل بولغان يانغان چىراغدىن.
يول بويىدا بەرپا بولغان گۈللۈك چىمەنزار،
پۇراق چېچىپ بۇلبۇللارنى قىلار ئىنتىزار.
سۆزلەپ كەلسەم كېرىيەدە ئۆزگىرىش تولا،
گەپنى قىسقا قىلىپ ئەمدى توغەتسەم بولا.
گەپ...قىسقىسى ــ يېڭىلاندى كونا قىياپەت،
ھۆزۈرلىنىاي دىسەڭ دوستۇم كېلىپ كۆرۈپ كەت.

ئىزاھلار:

① ئايماق ــ كېرىيە ناھىيەسىدىكى 18 يېزا ـ بازار، مەيدان ۋە ئىش بېجىرىش ئورنى.

② ۋۇ جىمىن ــ 1950 ـ يىلىدىن 1967 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىسى بولغان بولۇپ، بوستان شاللىق رايونىنى ئېچىشقا بىۋاسىتە قوماندانلىق قىلغان.

③ بوستان ــ يەر نامى.

④ پەن جەنفۇ ــ 1959 ـ يىلىدىن 1984 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن ھاكىمى، پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن.

⑤ ئابدۇراخمان قۇربان ــ 1984 ـ يىلىدىن 1991 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ھاكىمى بولغان. ئۇنى چۈشەنمەكچى بولغان ئوقۇرمەنلەرنىڭ مەسىلىم مەتقاسىمنىڭ «ئۇنتۇلماس ئىزلار» ناملىق كىتابىنى كۆرۈپ چىقىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

⑥ مەتتوختى جامال ــ 1981 ـ يىلىدىن 1987 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. بۇ مەزگىلدە ئۇ كېرىيەنىڭ يېزا ئىگىلىك قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش، باغۋەنچىلىك ۋە چارۋىچىلىقنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، شۇنداقلا يېزا ـ بازار كارخانىلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش قاتارلىق بىر يۇرۇش تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، نامايەنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئىلگىرىلەتكەن.

⑦ جاڭ شيۇچىڭ ــ 1999 ـ يىلىدىن 2004 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك پارتكومنىڭ شۇجىسى بولغان. ناھىيەمىزنىڭ شەھەر قىياپىتى ئۇنىڭ رەھبەرلىكىدە يېڭى تەرەققىياتقا يۈزلەنگەن.

⑧ تۆت بەنزە ــ پارتكوم، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، خەلق ھۆكۈمىتى ۋە سىياسىي كېڭەشتىن ئىبارەت تۆت يۇرۇش رەھبەرلىك بەنزىسى.

⑨ ئىككى چوڭ مەيدان ــ ناھىيەمىزدە ياسالغان «ئىتتىپاق مەيدانى» بىلەن «كۈنلۈن مەيدانى» نى كۆرسىتىدۇ.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

تۆھپىكارغا تون ياپتۇق

بۇگۈن بىز كېرىيەدە قۇرۇپ ئەنجۇمەن،
تون ياپتۇق تۆھپىكار فوتوگرافقا.
ئۇنىڭكى سەنئەتلىك تۇيغۇسى بىلەن،
جەلپكار ئەسەرلەر چىققان رويابقا.

ئۇ ئاددىي، ئاق كۆڭۈل، تىرىشچان ئىنسان،
ئىجادىيەت ئىشقىدا كۆيگەن ئوت يۈرەك.
ئاپىرىن! دېدى ئەل، نەتىجىسىگە،
تاللانغان ئەسەرلەر قىلىنىدى كۆرەك.

يۈكۈپ ئۇ كۆڭلىگە ئۇلۇغۋار ئارمان،
ئىشتىياق باغلىغان فوتو ئاپپاراتقا.
توختىماي ئىزدىنىپ يىللار قويىنىدا،
ئۆزگىچە تۇس بەرگەن رەڭدار ھاياتقا.

ئۇ چۆكۈپ جەمئىيەتنىڭ قاتلاملىرىغا،
تۇرمۇشنى كۆزەتكەن سەنئەت كۆزىدە.
خەلققە ئېستېتىك زوق بېغىشلىغان،
چىنلىقنى خاتىرىلەپ يۈكسەك پەللىدە.

قاراڭلار، ئۇ تارتقان فوتو سۈرەتتە،
كېرىيەنىڭ خاسلىقى بولۇپتۇ ئايان.
«كېرىيەلىك ئاياللار» ۋە «ئوۋچى بوۋاي»،
رېئالنى تۇرمۇشنى قىلغان نامايان.

جۇلالىق چاقناپتۇ گېزىت بېتىدە،
«پېشقەدەم زەرگەر»نىڭ ئەتكەن «سۆكسى».
ئەجەبمۇ ياراشقان قاۋۇل بەستىگە،
كېرىيەلىك ئەرلەرنىڭ شاپاق بۆكسى.

پاھ! قاراڭ، شۇنچىلىك خۇشخۇي ھەم تېتىك،
كېرىيەنىڭ ئاقساقال، «مويسىپىتلىرى».
دىللىرى سۆيۈنگەن يېڭى دەۋردىن،
قەلبىدە فونتاندۇر «ئۆمۈر شادلىقى».

مىس مېدال شەرىپىگە بولدى مۇيەسسەر،
پايتەخت بېيجىڭدا «ئوغلاق تارتىشىش».
دۇلدۇلى چاپمىسا بەيگىلەر ئارا،
ئاسانمۇ مۇنبەردە مۇكاپات ئېلىش!؟

قاراڭغۇلار دوستلۇقىنىڭ كارتىنىسى بۇ،
ئون ئايال «جەم بولۇش» بىر تال تاۋاققا.
ئۇ قۇچقان زەپەردىن، شانۇ شەرەپتىن،
چىقتى ئۇ بۇگۈنكى مۇنبەر ـ راۋاققا.

ئالقىشتىن تىترىدى يىغىن مەيدانى،
سەھنىگە چىققاندا مەتتوختى بارات.
ۋالىلداپ چاقنىدى تەرەپ ـ تەرەپتە،
تۆھپىكار ئوغلانغا تىكلەنگەن ئاپپارات.

كىيگۈزدى يۈرت بېشى ئېھتىرام بىلەن،
ئۇچىسىغا شاھى تون، بېشىغا دوپپا.
گۈلدۇراس ئالقىشتا مۇبارەكلەشتۇق،
بەستىگە دوپپا، تون بەك ياراشتى پاھ!

شادلىقتىن تىترىدى ئۇنىڭ لەۋلىرى،
ھاياجان ئىلكىدە ئاقتى كۆز يېشى.
ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدۇ شۇنداق،
ئەجرىدىن خەلقىغە بال تۆككەن كىشى.

بۇ شەرەپ ھەقلىقتۇر، ئارتۇقچە ئەمەس،
ھەر كىشى قايىلدۇر ئۇنىڭ ئەجرىگە.
يېتىدۇ دەۋرىمىز، يېتىدۇ خەلق،
سەنئەتكار، ئىجادكار ئوغلان قەدرىگە.

تىلەيمىز ئۇنىڭغا ئوتلۇق تىلەكلەر،
يار بولسۇن بىر ئۆمۈر ساغلام تەن ـ ھايات.
يۈكسىلىڭ تېخىمۇ ئېگىز پەللىگە،
ئىجادىيەت ئاسمىنىدا قېقىپ گاڭ قانات!...

(قوش تىرناق ئىچىگە ئېلىنغانلىرى مەتتوختى باراتنىڭ مۇكاپاتقا ئې-
رىشكەن فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنىڭ نامى)

دېھقان نەزمىسى

پارتىيەمىز بەردى بىزگە مۇتتىن تېلېۋىزور،
كۆردۇق ئۇنى خالىغانچە ئۆيدە بەھۇزۇر.
كۈندىن - كۈنگە بېيىماقتا مەنىۋى تۇرمۇش،
سىياسەتتىن بىلىم ئالدۇق، سەنئەتتىن ھۇزۇر.

مەركەز «دېھقان باي بولسۇن» دەپ چۇشۇردى پەرمان،
سىياسەتتە مەدەت بەردى، مەبلەغدە دەرمان.
مەدەنىيلىك دېھقان بولدۇق بىلىم ئىگىلەپ،
ئىشقا ئاشتى دىللاردىكى ئەڭ بۈيۈك ئارمان.

ئۆيدە تۇرۇپ كۆرەلىدۇق پادىشاھنىمۇ،
ھەشەمەتلىك ئوردا - قەسىر... چاربىاغنىمۇ.
دىل سۆيۈندى مەشرەپ ئارا ناخشا - مۇقامدىن،
ئاڭلاپ ناۋا، مۇشاۋىرەك... چارگاھنىمۇ.

سەپەرسىزمۇ كۆرەلىدۇق يىراق - نېرىنى،
ۋاشىنگتون، لوندون، توكيو، باغداد... يېرىنى.
خىسلەتلەرگە باي بولغاچقا «جاھان ئەينىكى»
مۇنەججىم قىپ يېتىشتۇردى ياش ھەم قېرىنى.

خەۋەرچىمىز بولغاچ ئۆيدە «تېلېۋىزور» ئاتلىق،
گەپ ئاڭلايمىز ھەر كۈنلۈكى ناۋاتتىن تاتلىق.
ئىگە بولغاچ ھەممە خەلق نەپكە - نېمەتكە،
يۈرەكلەردىن قاينىاپ تاشتى ئۆي - ئۆيدە شادلىق.

پىششىق خىشلاپ ئۆينى سالدۇق، ئۇلى چىڭ، مەزمۇت،
ھۆكۈمەت بىزگە سېمونت، گاڭجىن، خىشنى بەردى مۇت.
ئۆيىمىز بار، يېرىمىز بار، مال چارۋىمىز بار،
پارتىيەنىڭ شەپقىتىدىن ياغدى ئامەت - قۇت.

كۆتۈرۈۋەتكەچ ھەر خىل باجنى سېلىقمىز يوق،
يانچۇقتا پۇل، كىيىم پۈتۈن، قورسىقىمىز توق.
مەكتەپلەرمۇ ھەقسىز بەرگەچ دەرسلىك كىتابنى،
بالىلارنىڭ چېھرى كۈلگۈن، شۇنداق ئوماق، شوخ.

ھەمكارلىشىپ داۋالاشتىن ئالدۇق تېخى نەپ،
ھەممە يەردە داۋالىنىش بولدى شۇنداق ئەپ.
قىينالمىدۇق داۋالىنىپ چىقىم تارتساقمۇ،
بەردى يەنە «تۆۋەن تۈرمۇش كاپالىتى» دەپ.

كەنتلەرگە تۈتاش كەتتى ئاسفالت يوللار،
ئۇزۇلمەستىن چېپىشىدۇ ماشىنا ـ موتولار.
شەھەر بىلەن پەرقى كۆپ يوق يېزىلارنىڭمۇ،
تۈۋرۈكلەرگە كېلىپ قوندى كەچتە يۇلتۇزلار.

باي بولۇشقا ئىمكان بەرگەچ يېڭى سىياسەت،
ھەممە جايدا بەك جانلاندى ھەرخىل تىجارەت.
نەگە بېرىپ، نەدە تۇرساق ئىختىيارىمىز،
ھالال ئىشلەپ پۇل تاپساقلا باردۇر ئىجازەت.

نەگە باقساڭ باھا مۇقىم، بازارلار ئاۋات،
ئاۋاتلىقتىن تۆكمە بولدى قاراڭ قەنت ـ ناۋات.
دېھقانغىمۇ قوينىنى كەڭ ئېچىپ شەھەردە،
قىزغىن كۈتتى بارسا ھەردەم ئەڭ ئېسىل رابات.

سۆزلەپ كەلسەك يېزىلاردا ئۆزگىرىش تولا،
دېھقانلارنىڭ قازىنىدا كۈندە گۆش ـ پولا.
ياراتقاچقا پارتىيەمىز ئۇشبۇ دەۋراننى،
خەلقىمىزنىڭ پارتىيەگە رەھمىتى تولا.

خوتەن ئىشقى

(شېئىر)

ئوبۇل هاشىم

ئوبۇل هاشىم 1966 - يىلى 2 - ئايدا كېرىيە ناھىيەسىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1980 - يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە قاتناشقان. 1986 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسىگە كىرگەن. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ كېرىيە تاشيول ئوچاستكىسىدا داۋېن ئىستانسىسىدا تېستكىچى، مۇئاۋىن بەنجاڭ، بەنجاڭ، ئوچاستكا ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئىشچىلار ئۆيۈشمىسىنىڭ مەخسۇس ئىش بېجىرگۈچىسى بولغان. 1986 - يىلى 12 - ئايدا سابىق كېرىيە ناھىيەلىك تىرانسپورت بېكىتىگە بېكەت باشلىقى بولغان ھەم شىنجاڭ رادىيو - تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئەدەبىيات كەسپىدە ئوقۇغان. 1992 - يىلى 12 - ئايدا خوتەن ۋىلايەتلىك يولۇچى توشۇش باش بېكىتىنىڭ باشلىقى. شۇجىسى بولغان. 2002 - يىلىدىن 2004 - يىلىغىچە دالىەن تەبىئىي پەنلەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ تېخنىكا ۋە قورۇلۇش كەسپى بويىچە ئاسپىرانتلىقنى ئوقۇپ پۈتكۈزگەن. 2003 - يىلى 3 - ئايدا شىنجاڭ شىڭخې تىرانسپورت گورۇھى چەكلىك مەسئۇلىيەت شىركىتىنىڭ مۇدىرىيەت باشلىقى بولغان.

ئۇ ھازىر شىنجاڭ شىڭخې تىرانسپورت گورۇھىنىڭ باش مۇدىرى، خوتەن ۋىلايەتلىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك يولۇچى توشۇش باش بېكىتى پارتكومىنىڭ شۇجىسى، باش بېكەت باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىمەكتە.

ئۇ ئالىي ئىقتىسادچى، ئالىي سىياسىي خىزمەتچى، ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆچىنچى نۆۋەتلىك «كۆزگە كۆرۈنگەن 10 مۇنەۋۋەر ياش» نىڭ بىرى. ئاپتونوم رايون بويىچە تۆھپىسى گەۋدىلىك مۇنەۋۋەر مۇتەخەسسىس، ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

ئۇ 2004 - يىلى 8 - ئايدا «خوتەن گېزىتى» دە ئېلان قىلغان «تەكلىك»

ناملىق ھېكايىسى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرگەن. ھازىرغىچە «تاۋۇس»، «تەڭرىتاغ»، «يېڭى قاشتېشى»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى»، «خوتەن گېزىتى» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللاردا 100 پارچىدىن ئارتۇق پوۋېست، ھېكايە، شېئىر ۋە داستان ئېلان قىلغان. 2006 ـ يىلى 3 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى تەرىپىدىن «تەكلىماكاندىكى رىۋايەت» ناملىق پوۋېست، ھېكايە ۋە شېئىرلار توپلىمى ئېلان قىلىنغان.

ئۇنىڭ «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «ئازار» ناملىق ھېكايىسى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر نەسەر مۇكاپاتىغا ۋە 15 ـ نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا، «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «يول قىسسىسى» ناملىق داستانى 17 ـ نۆۋەتلىك «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن.

سورىسا كىم جەننەتنى گەر، گۈل ـ گۈلىستان خوتەن دەيمەن،
خۇلقى ئاتەش، مېھرى گۈلخان، ھۆرى غۇلمان خوتەن دەيمەن،
يېرى مۇنبەت، سۈيى ئەلۋەك، خەلقى ئىشچان خوتەن دەيمەن،
بۈك ـ باراقسان، خۇش شادىمان، ئەزىز ماكان خوتەن دەيمەن،
جېنىمغا جان، قېنىمغا قان، قەدرى قىران خوتەن دەيمەن.

ئەلمىساقتىن بەختىمىزنى قۇچتۇڭ رىزقى راۋا ئەيلەپ،
پەرۋىش قىلدۇق، باقتىڭ بىزنى چىن ئەقىدە ۋاپا ئەيلەپ،
تاغلىرىڭدىن سۇ بەردىڭسەن ئانا يەرگە شىپا ئەيلەپ،
شۆھرىتىڭنى كۆيىمىزدە تاراتتۇق بىز جاكار ئەيلەپ،
بۇنچە ئۈيۈل ماكان بولماس، بولسا ھامان خوتەن دەيمەن.

كۈلدى باغلار، كۈلدى تاغلار خۇش مۇبارەك باھارىڭغا،
قاشتاش چايقاپ ئاققان ئۇلۇغ ئانا دەريا زىلالىڭغا،
خۇش مۇبارەك ئەنجۇر، گىلاس، ئالما، ئۆرۈك، ئانارىڭغا،
خۇش مۇبارەك زىلچا ـ گىلەم، بەش يۈز يىللىق ياڭاقىڭغا،
سورىسا كىم مۆجىزىنى بۇندا ئايان خوتەن دەيمەن.

نەچچە ئەسىر زامانلاردىن كەلدىڭ بىزگە ماكان بولۇپ،
توغراقلاردەك، يۇلغۇنلاردەك سولماس جەسۇر پالۋان بولۇپ،
تارىخلارنى كۆمىسىمۇ قۇم چۆللەردىكى بارخان بولۇپ،
نام ـ شۆھرىتىڭ بارغانسېرى ئۆسىتى ئېگىز ئاسمان بولۇپ،
دىللارنى بۇنداق جەۋلان قىلماس، قىلسا جەۋلان خوتەن دەيمەن.

يۇرۇكقاشنى قەدەھ دىسەم، سۇيى شاراب ـ كەۋسەرمىكىن؟
قاشتاشلىرىڭ ئالەمدە بىر، تەڭدىشى يوق مەرمەرمىكىن؟
ياڭىقىڭغا ئالەم ھەيران، تېپىلماس بىر گۆھەرمىكىن؟
گىلىمىڭ گۈل، ئەتلەسلىرىڭ مەن سۆيگەن شۇ دىلبەرمىكىن؟
بۇنداق ھۇنەر شاھى بولماس، بولسا ھامان خوتەن دەيمەن.

تەبىئەتنىڭ ئەركىسى سەن تەكلىماكان قۇچىقىدا،
جىلۋە قىلىپ دىل ئۇتىسەن قۇم ـ بوراننىڭ يوپۇقىدا،
يۇكسىلىسەن ئارمانسېرى ئىجاد، مېھنەت قۇچىقىدا،
نۇر چاچىسەن چولپان كەبى مەرىپەتنىڭ يورۇقىدا،
ئىشچان يۈرتى، تىلىسىم كانى، ھارماس كارۋان خوتەن دەيمەن.

باھار بىلەن تەڭ ئويغىنىپ دالالىرىڭ ئاۋات بولدى،
كۆكەردى تاغ ـ ئېدىرلىرىڭ، يېشىل كىمخاب ـ سۇبات بولدى،
ياڭرىدى ساز، نەغمە ـ ناۋا، زەپ يېقىملىق ھايات بولدى،
ساڭا بولغان سۆيگۈ ـ ئىشق ماڭا سۇنماس قانات بولدى،
چىن سۆيگۈنىڭ ئوتلۇق كۆيى، ئۆچمەس داستان خوتەن دەيمەن.

قۇم ـ بوراننى توسۇپ تۇرار ئورمانلىرىڭ سېپىل بولۇپ،
قۇچىقىڭدا ياشار خەلقىڭ ئىناق ھەمدە ئېجىل بولۇپ،
دېھقانلىرىڭ ئىشلەر ھارماي ئۆز ئەجرىگە تېگىل بولۇپ،
ئۆرلە ھامان جاسارەتتە ئۆز بەختىڭگە كېپىل بولۇپ،
سېنى كۆيلەش بەختىم مېنىڭ، ئېھ پاسىبان خوتەن دەيمەن.

مۇھەببەتلىك كۆڭۈللەرگە ۋىسال چىللار قۇتلۇق تىلەك،
قۇتلۇق تىلەك بىلەن ياشنار ھەركىمدىكى ئوتلۇق يۈرەك،
ئوينا ئۇسسۇل، سالغىن ساما، ئانا ماكان ساڭا يۆلەك،
سۆيگۈ ئىچرە ئېيتقىن ناخشا، سۆيگۈ دېگەن دىلغا بېزەك،
كۈلسۇن تۇپراق، كۈلسۇن ئاۋام، كۈلسۇن جاھان، خوتەن دەيمەن.

بىرنى بىر دەپ قۇچتۇڭ شەرەپ ھەققانىيەت ئەجدادىدا،
راست سۆزلۈكتە سەندەك بىر يۈرت تېپىلماستۇر بۇ جاھاندا،
خەلقىڭ ئىشچان، ئاددىي ـ ساددا، باتۇر ئەزەل ھەرقاچاندا،
قوغدار سېنى كۆكىلەملىرىڭ كۆكرەك كېرىپ قۇم ـ بوراندا،
مېھرىڭ بىلەن بىزنى باققان ئېھ مېھرىبان خوتەن دەيمەن.

تېۋىپلىرىڭ لوقمانىنمۇ تالڭ قالدۇرار تېبابەتتە،
ئۇستىلىرىڭ گۈل كەلتۈرەر نەپىس ھۈنەر ـ ماھارەتتە،
نامى مەشھۇر خوتەنلىكىڭ ھەتتا سودا ـ تىجارەتتە،
قەدىمىي يۇرت دەيدۇ سېنى كۆرگەن كىشى كارامەتتە،
نامى ئۇلۇغ، بۇيۇك زېمىن بولسا ئارمان، خوتەن دەيمەن.

يىگىت بولسا كىمكى ئەگەر خوتەننى بىر كۆرۈپ كەتسۇن،
تەكلىماكان قۇملىرىنى كۆزلىرىگە سۈرۈپ كەتسۇن،
يۇرۇقلاشنىڭ ئەركە ـ ئۇيناق سۈلىرىغا چۆمۈپ كەتسۇن،
يېزا ـ قىشلاق سەھراسىدا خۇشال يايراپ كۈلۈپ كەتسۇن،
دىلنى مەپتۇن قىلغان گۈزەل يارۇ جانان خوتەن دەيمەن.

ئوبۇل بۇگۇن ئەسسالام دەپ نەزم تۇتتى، قوبۇل ئەيلە،
باھار بىلەن تەڭ كۈي قېتىپ ناۋا قىلسۇن، خۇشال كۈيلە،
ئۇتۇق ساڭا ھەمراھ بولسۇن، مەنزىلىڭگە يەنە ئۆرلە،
ئەل ـ خەلقىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئامان بولغىن، ياشا ـ گۈللە،
ئىلھامىمنىڭ جان تومۇرى ـ ساھىبقىران خوتەن دەيمەن.

ئۇيغۇر كتاب قوبۇلخانىسى www.uyghurkitap.com

«كېرىيە» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى ۋە كېرىيەلىكلەرنىڭ يەر ـ جاي ناملىرىنى قويۇش ئالاھىدىلىكى

مۇھەممەت ئىبراھىم

مۇھەممەت ئىبراھىم، 1947 ـ يىلى 2 ـ ئايدا تۇغۇلغان. 1968 ـ يىلى سابىق قەشقەر پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومنى پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە قاتنىشىپ، شەنبە بازار ئوتتۇرا مەكتەپ، ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە، ئوقۇتقۇچى، ئىلمىي مۇدىر قاتارلىق ۋەزىپىلەردە بولغان. ناھىيە، ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن كۆپ قېتىم «مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى»، «ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئالاھىدە ئوقۇتقۇچى» دېگەن شەرەپكە نائىل بولغان. تەرجىمەھالى ۋە مائارىپ خىزمىتىدىكى ئالاھىدە تۆھپىلىرى «جۇڭگو ئالىملىرى لۇغىتى» گە كىرگۈزۈلگەن. 2008 ـ يىلى قازا قىلغان.

كېرىيە ناھايىتى قەدىمىي يۇرت بولۇپ، «كېرىيە» دېگەن نامنىڭ قانداق كېلىپ چىققانلىقىنى تەتقىق قىلىش، كېرىيەنىڭ تارىخىنى، مەدەنىيىتىنى چۈشىنىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

«كېرىيە» دېگەن ئىسىمنىڭ قانداق كېلىپ چىققانلىقى ھەققىدە ئىككى نۇقتا ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمىز:

1. «كېرىيە» دېگەن ئىسىمنىڭ كېلىپ چىقىشى كېرىيەنىڭ جۇغراپىيەلىك يەر شەكلى بىلەن مۇناسىۋەتلىك

ئاۋام ئارىسىدا كېرىيە دەريا‌سى ئېقىن يولىنى تارىختا ئۇچ قېتىم ئۆزگەرتكەن، يەتتە قېتىم ئۆزگەرتكەن، دېگەن قاراش بار. ئەمەلىيەتتىمۇ، كېرىيە دەريا‌سىنىڭ ئەسلىي ئېقىن ئورنى ھازىرقى شۇۋول تەۋەسىدىكى سازلىقتا، دەپ قارىلىدۇ. مۇشۇ بويىچە ھېسابلىغاندا دەريا ئېقىنى غەربتىن شەرققە 40 نەچچە كىلومېتىر ئۆزگەرتىپ ئېقىشى، دەريا سۈيىنىڭ تاشقىن بولۇشى نەتىجىسىدە، كەلكۈن بوستانلىقلارنى، يايلاقلارنى، چۆللەرنى ۋەيران قىلىپ، نۇرغۇنلىغان

تۆپراقلارنى ئېقىتىپ كېتىپ، كۆپلىگەن يارلارنى، يارداڭلىقلارنى، سانسىزلىغان ئېگىز - پەس قىرلارنى، سازلىقلارنى ۋە كۆللەرنى ھاسىل قىلغان بولۇپ، كېرىيەنىڭ جۇغراپىيەلىك يەر تۈزۈلۈشىدە قىر - يالىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

بۇگۈنكى دۆلەت مۇداپىئە 315 - تاشيولىنىڭ 2307 كىلومېتىرلىق بۆلۈكىدىن گۈلاخما تەۋەلىكىدىكى 2382 كىلومېتىرلىق بۆلەكنىچە بولغان ئارىلىقتا ئون نەچچە يار بولۇپ، بۇ يارلارنىڭ ئارىلىقى بەش - ئالتە كىلومېتىر، بەزىلىرىنىڭ بىر - ئىككى كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ يارلاردىن گۈلاخما يار (سېسىق يار دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، پۇناق يار، دامىكو يار چىرا (چىرا 1928 - يىلىدىن ئىلگىرى كېرىيەگە قارايتتى) تەۋەسىدە بولۇپ، قارا قۇرۇم تاغلىرىدىن كەلگەن كەلكۇن سۇيىنىڭ تۆپراقلارنى ئېقىتىپ يار پېچىشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان بولۇپ، يىل بويى يارلاردا سۇ توختىماي ئېقىپ ئاخىرى تەكلىماكان قۇملۇقىغا سىڭىپ كېتىدۇ. چىگىلىك يار (بۇ ياردىن ياۋا چىگە كۆپ چىققاچقا چىگىلىك يار دەپ ئاتالغان) قاراقۇرۇم تاغلىرىدىن كەلگەن كەلكۇن سۇيىنىڭ يار پېچىشىدىن ھاسىل بولغان بولۇپ، كېرىيە دەرياسىنىڭ كونا ئېقىنىغا تۇتىشىدۇ. قاراقىر يار (قومۇشلۇق يار ــ بۇ يار پۈتۈنلەي قومۇشلۇق بولغاچقا قومۇشلۇق يار دەپ ئاتالغان) كېرىيە دەرياسىنىڭ سۇيىنىڭ تاشقىن بولۇشىدىن ھاسىل بولغان بولۇپ، كېرىيە دەرياسىنىڭ كونا ئېقىنىغا قۇيۇلىدۇ. لايسۇ يار (بۇ ياردا ياۋا كۈدە كۆپ ئۆسكەچكە كۈدىلىك يار دەپمۇ ئاتىلىدۇ)دا بۇلاقلار كۆپ بولۇپ، سۇيى مول. بۇگۈنكى كۈندە لايسۇ يار توسۇلۇپ، لايسۇ سۇ ئامبىرغا ئايلاندۇرۇلدى. بۇ يارنىڭ سۇيى ساپ مىنېرال سۇ بولۇپ، بۇ سۇنى ئىچكۈچىلەر ئۈزۈن ئۆمۈر كۆرىدۇ. شۇڭا لايسۇدىن 100 ياشتىن ئاشقان ئۈزۈن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى كۆپ چىقىدۇ.

شۇۋل ئېقىن: بۇ ئېقىن داۋزا تۈگمىنى يار، دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئېقىندا داۋزا (دەرۋازىنى كېرىيەلىكلەر «داۋزا»، دەپمۇ تەلەپپۇز قىلىدۇ) لەقەملىك جەمەتىنىڭ تۈگمىنى بولغاچقا (1970 - يىللارغىچە) داۋزا تۈگمىنى يار، دەپ ئاتالغان. بۇ ئېقىندا قىشمۇ ياز سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان بولۇپ، توغرىغاز يېزىسىنىڭ غەربىدىكى باش كۆلدىن باشلىنىپ، جىگدىلىك باغ، سېرىق ئۇلاق، شۇۋل، شاقىن قاتارلىق جايلاردىن ئېقىپ ئۆتۈپ، كېرىيە دەرياسىنىڭ كونا ئېقىنىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ ئېقىندا باشكۆل، يانتاقلىق كۆل، شۇۋل سۇ ئامبىرى، كۈتەكلىك كۆل (ئەجدىھا كۆل) قاتارلىق داڭلىق كۆللەر بولۇپ، بورا قومۇشى، بېلىق كۆپ چىقىدۇ.

ئاق ئىلەك:[1] كېرىيە دەرياسىنىڭ تاشقىن بولۇشى نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان بولۇپ، لەنگەرساي، قومباغ، ياقا لەنگەر قاتارلىق جايلارنىڭ غەربىي قىسمىدىكى قاقاس سايلاردىن، ئاپپاق توپىلىق دۆڭلۈكلەردىن ئېقىپ ئۆتكەچ-

① ئاق ئىلەك ــ سازلىق، سۇ ئېقىپ تۇرىدىغان يار.

كه، ئاق ئىلەك دەپ ئاتالغان. ئاق ئىلەكنىڭ سۈيىنىڭ بىر قىسمى شۇڭۇل يارغا، يەنە بىر قىسمى ئايدىڭ كۆلگە قۇيۇلاتتى. بۇگۈنكى كۈندە ئاق ئىلەكنىڭ قۇمباغ، ياقالەنگەر، ياقاساراي، ئۇزۇن بوزدىن ئۆتىدىغان قىسمى تېرىلغۇ يەرگە، باغۇ بوستانلىققا ئايلاندۇرۇلۇپ، ئاق ئىلەك دېگەن ئېقىن يوقىلىپ كەتتى.

ئايدىڭ كۆل: بۇ بىر چوڭ ئېقىن بولۇپ، توغرىغاز يېزىسىدىكى قۇدۇق يارىدىن باشلىنىپ چاقار، قىغاز، بەشتوغراق، توغراق ئۇچى قاتارلىق جايلارنىڭ غەربىي قىسمىدىن ئېقىپ ئۆتۈپ، خان چۈشكەن توغراق، دېگەن جايدا شۇڭۇل ئېقىن بىلەن قوشۇلۇپ (قوشۇلغان ئىككى ئېقىن شاقىن دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئارىش مازار ئارقىلىق كېرىيە دەريا سىنىڭ كونا ئېقىن يولى بىلەن ئاقىدۇ.

كېرىيە دەريا سىغا كەلكۈن كېلىپ، سۇلار چۆگىگە (سۇلار چۆلگە قويۇپ بېرىلگەندە) قويۇپ بېرىلگەندە، لەنگەر ئېرىق (ياقالەنگەر كەنتى)، ئۇلۇغ ئېرىق (ئۇلۇغ ئېرىق ۋە قاراباغ كەنتى)، زاتى ئېرىق (توغرىغاز كەنتى) ئارقىلىق كەلكۈن سۈيى ئايدىڭ كۆلگە قويۇپ بېرىلەتتى ھەم چاقار، قىغاز، بەشتوغراق قاتارلىق جايلاردىنمۇ كەلكۈن سۈيى قويۇپ بېرىلەتتى. ئايدىڭ كۆلدە كۆللەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئايدىڭ كۆل، شور كۆل، ئۇچاقلىق كۆل، سېرىق كۆل، ئارالچە كۆل، غاز كۆل، تەتۇر كۆل، تۇز كۆل، يان ئېغىل كۆل قاتارلىق كۆللەر بولۇپ، بورا قومۇشى، يېكەن كۆپ چىقىدۇ. كۆللەردە بېلىق، ياۋا ئۆردەك، غاز، قاشقالداق، غاڭغىت، بېلىقئالغۇچ، يېكەن قۇچقىچى قاتارلىق قۇشلار ناھايىتى كۆپ.

سېسىق ئىلەك: لاي ـ لاتقىلار سېسىپ، قارىداپ، سېسىق پۇراپ كەتكەچكە سېسىق ئىلەك دەپ ئاتالغان. سېسىق ئىلەك لەنگەرنىڭ شىمالىدىن باشلىنىپ ساي كەنتى، قارا تۇرۇن كەنتىدىن ئۆتۈپ تۆۋەن قاتىياق كەنتى، كۆكمەت كەنتىنىڭ شەرقىدىن ئۆتۈپ بۇگۈنكى كېرىيە دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ. يىل بويى سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ. سېسىق ئىلەك بۇگۈنكى مەشھۇر بوستان شاللىق رايونغا ئايلاندۇرۇلۇپ، رايونىمىزنى ئەلا سۈپەتلىك گۈرۈچ بىلەن تەمىنلىمەكتە.

سايباغ يار: بۇ يار سايباغ كەنتىنىڭ نامى بىلەن، سايباغ يار، دەپ نام ئاتالغان. بۇ يار يۇقىرىقى سايباغدىن باشلىنىپ، تۆۋەن سايباغ، بوستان شاللىق رايونىدىن ئۆتۈپ كېرىيە دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ. يارىدا يىل بويى سۇ ئېقىپ تۇرىدۇ. يار تولىمۇ گۈزەل بولۇپ دەل ـ دەرەخلەر، ئوت ـ چۆپ، گۈل ـ گىياھلارغا ھۆسن قوشۇپ تۇرىدۇ.

سېرىق ئوي يار: سېرىق ئوي كەنتىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان بولۇپ، ئوي چىغ يار، دەپمۇ ئاتىلىدۇ. «ئوي» دېگەن سۆز «چوڭقۇر» دېگەن سۆز بىلەن مەنداش بولۇپ، چوڭقۇر چىغلىق يار، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ يار يۇقىرىقى ئەگىلىدىن باشلىنىپ، تۆۋەن ئەگىلە، سېرىق ئوي، قارا تۇغان، فوندىرا، بوستان شاللىق رايونىدىن ئۆتۈپ كېرىيە دەريا سىغا قۇيۇلىدۇ.

بۇ ياردىن يىل بويى سۇ ئۈزۈلمەيدۇ. بۇ يارنىڭ يۇقىرىقى قىسمى تېرىلغۇ ئېتىزلىرىغا ئايلاندۇرۇلدى.

قاچۇن يار: شەھەر ئۆستىڭىنىڭ يار كېتىشىدىن ھاسىل بولغان بولۇپ، بۇ يار چەيزاڭدىن (1930 ـ يىللاردا بۇ يەر ھەربىيلەرنىڭ ئوتۇن ـ ياغاچ مەيدانى بولغاچقا، چەيزاڭ دەپ ئاتالغان. چەيزاڭ (ئوتۇن ـ ياغاچ مەيدانى، دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ) يەنى ھازىرقى كېرىيە ناھىيىلىك ئۇنۇڭپرسال سودا بازىرىدىن باشلىنىپ باش قاچۇن، ئايىاغ قاچۇن، بوستان شالىلىق رايونىدىن ئۆتۈپ كېرىيە دەرياسىغا قۇيۇلاتتى. بۇگۈنكى كۈندە بۇ يارنىڭ باش قاچۇن، ئايىاغ قاچۇن ئۆتمىدىغان قىسمى تۇزلىنىپ تېرىلغۇ ئېتىزلارغا ئايلاندۇرۇلدى.

كۆك يار: ئورمان، ياپيېشىللىق بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدىغان يار، دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ. كۆكيارنىڭ غەربىنى سېرىق ئوي يار ئوراپ تۇرسا، كۆك يارنىڭ ئوتتۇرىسىدىن شەھەر ئۆستىگى كېسىپ ئۆتكەچكە، ئۆستەڭنىڭ يار كېتىشى بىلەن كۆپلىگەن چوڭ ـ كىچىك يارلار ھاسىل بولغان بولسا، كۆك يارنىڭ شەرقىدىن كېرىيە كىچىك دەرياسى ئېقىپ ئۆتكەچكە، دەريا سۈيى تاشقىن بولۇپ، يارداڭلىقلارنى ھاسىل قىلغان بولۇپ، كۆكيار يارلىقلار بىلەن قاپلانغانىدى. ئەمگەكچى خەلقنىڭ جاپالىق ئەمگەك قىلىپ، يارلارنى، سانسىز لىغان ئېگىز ـ پەس قىرلارنى تۇزلەپ، سالا ـ سالا ئېتىزلارنى بەرپا قىلىشى نەتىجىسىدە بۇگۈنكى كۈندە كۆكيارنىڭ يارداڭلىق قىياپىتى تۈپتىن ئۆزگەردى.

يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمىزدەك، كېرىيەدىكى بىر قىسىم يارلارنىڭ پەيدا بولۇشى شەھەر ئۆستىگى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. شەھەرگە سۇ كېلىدىغان ئۆستەڭنىڭ توغراق زاكۇدىن باشلىنىپ لەنگەر، ئارىش، يېڭى ئېرىق، كۆكيار، چۆپچىلە، چاقاردىن تارتىپ سۇ ئىدارىسىنىڭ ئالدىغىچە بولغان قىسمى شەھەر ئۆستىگى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاخىرى دەل سۇ ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىكى زاكۇدا (ئىلگىرى سۇندۇك ئازمىسى دەپ ئاتىلاتتى) قارلۇق ئۆستەڭ، مۇغالىلا ئۆستەڭ (ئورمانچىلىق ئىدارىسىنىڭ ئالدىدىن باشلىنىپ 4 ـ باشلانغۇچ مەكتەپ، پوچتىخانا، مۇغاللا كىنوخانىسىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈپ تۇگمەن كوچا ئارقىلىق ئاقىدىغان ئۆستەڭ بولۇپ، 1965 ـ يىللىرى ئەتراپىدا ئۆستەڭ تىندۇرۇلۇپ چوڭ يول ئېلىنغان)، قاچۇن ئۆستەڭ دەپ، ئۇچ ئۆستەڭگە ئايرىلاتتى. بۇگۈنكى كۈندە دەل شۇ زاكۇدىن قارلۇق ئۆستەڭ، قاچۇن ئۆستەڭ دەپ ئىككى ئۆستەڭگە ئايرىلىدۇ. شەھەر ئۆستىگى كۆپ قېتىم يار كېتىشى نەتىجىسىدە نۇرغۇن چوڭ ـ كىچىك يارلار پەيدا بولغان. بۇنىڭدىن چوڭراقلىرى يۇقىرىدا تونۇشتۇرۇپ ئۆتكەن قاچۇن يارىدىن باشقا چۆپچىلە يار، چاقار يار، شەھەر ئۆستىگىدىن، ئاق يار، يار كۆل قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. چۆپچىلە يار، شەھەر ئۆستىگىدىن، ئاق يار، يار كۆل قارلۇق ئۆستەڭدىن باشلىنىپ ھەممىسى كېرىيە دەرياسىغا تۇتىشىدۇ.

ئاق يار: ئاق، قاقاسلىق يار، دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ. كېيىن بۇ يار

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

بوستانلىققا ئايلاندۇرۇلغان. ئاق يارغا جايلاشقان قاراڭغۇ ساي دەپ ئاتالمىش كېلىۋاتقان مەھەللىدىكى بىر چوڭ كۆلنىڭ (كۆل يار ئېچىدە) ھازىرمۇ ئاق يار كۆل دەپ ئاتالمىش كېلىشى، يارنىڭ ئاق دەپ ئاتالمىدىغانلىقىنى مۇنازىرە-سىز چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

كېرىيەنىڭ كونا شەھەر بازىرى دەل مۇشۇ يارغا جايلاشقان بولۇپ، يارنىڭ شىمال تەرىپى كونا شەھەر كوچىسىدىن ئىككى - ئۈچ مېتىر ئېگىز، جەنۇب تەرىپىنىڭ بەزى جايلىرى بىر - ئىككى مېتىر ئېگىز، بەزى جايلىرى يايپاق، يارنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئۆيلەر ناھايىتى زىچ سېلىنغاچقا، كىشىلەر شەھەر كوچىسىنىڭ يارغا جايلاشقانلىقىنى ئاسانلىقچە ھېس قىلالمايدۇ. بۇ يارنىڭ بىر ئېقىنى ئازادلىقتىن ئىلگىرى كونا ئوتۇن بازىرىدىن (ئامان باي ھاجىنىڭ ئۆيىنىڭ غەربىدىن) باشلىنىپ، تاختا كۆۋرۈك، دۆڭ مەدرىسە، ھېيتگاھتىن ئۆتۈپ بازار كوچىغا بارغاندا (بازار كوچا تەرەپ ئېگىز) شىمالغا بورۇلۇپ 100 مېتىرچە ئېقىپ، كېرىيە جامەسىنىڭ غەربىي شىمالىدىن (ھازىرقى دىنىي مەكتەپتىن) باشلىنىپ، جامەنىڭ شىمالىدىن. يەنى ئۆچكە مەھەللىسىدىن (ئۆچكە مەھەللىسى جامە بىلەن قارلۇق ئۆستەڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇشۇ يار ئەڭ چىدە بولۇپ، ئۆيلەرنىڭ ئۆگزىسى قارلۇق ئۆستەڭ قېشىدىن سەل پەس ئىدى. 1989 - يىلىدىكى شەھەر يولىنى ئۆزگەرتىش قۇرۇلۇشىدا ئۆچكە مەھەللىسىدىكى ئاھالىلەر قاراڭغۇ سايغا كۆچۈرۈلۈپ، بۇ يار تىندۇرۇلۇپ جامەنىڭ شىمال دەرۋازىسى ئالدىدىكى ھېيتگار مەيدانغا ئايلاندۇرۇلغان. جامەنىڭ شىمال دەرۋازىسىنىڭ شەرق تەرىپىدە بۇ يەرنىڭ قالغان بۇلۇڭى ھېلىمۇ بار بولۇپ (يار ئېچى ئۆيلەر بىلەن تولغان)، ئۆتۈپ كېلىدىغان يەنە بىر يار بىلەن قوشۇ-لۇپ شەرققە بۇرۇلۇپ قاراڭغۇ سايدىن ئۆتۈپ كېرىيە دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ يار 1989 - يىلىغىچە يار ھالىتىدە ئىدى. يارنىڭ جەنۇب ۋە شىمال تەرەپلىرى يار ئېچىدىن ئۈچ - تۆت مېتىر ئېگىز، بەزى جايلىرىنىڭ كەڭلىكى 100 مېتىر، بەزى جايلىرىنىڭ كەڭلىكى 150 مېتىر كېلىدىغان بولۇپ، شەھەر قۇرۇلۇشىغا ئۆيلىرى چېقىلغان ئاھالىلەر مۇشۇ يارغا ئولتۇراقلاشتۇرۇلدى. لې-كىن بۇ يەرنىڭ يار ئىكەنلىكى يارنىڭ جەنۇب ۋە شىمال قاشلىرىنىڭ ئۇستى-گە سېلىنغان ئۆيلىرىنىڭ يار ئېچىدىكى ئۆيلەردىن ئالاھىدە ئېگىز كۆرۈنۈپ تۇرىدىغانلىقىدىن ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ.

كېرىيە جامەسى جەنۇب، شەرق، شىمال ئۈچ تەرەپتىن ئوراپ تۇرغان مۇشۇ يار ئوتتۇرىسىدىكى تۆپىلىككە جايلاشقان بولۇپ، بۇ تۆپىلىك ھازىرمۇ ئۆز ھالىتىنى ئاساسەن ساقلاپ كەلمەكتە.

يار كۆل: قارلۇق ئۆستەڭدىن باشلىنىپ، كېرىيە دەرياسىغا تۇتىشىدىغان بولۇپ، كېرىيە - نىيە چوڭ يولى مۇشۇ يار ئېچىدىن ئۆتەتتى. بۈگۈنكى كۈندە بۇ يار تۈزلىنىپ تېزلىغۇ ئېتىزلىرىغا ئايلاندۇرۇلدى.

ياغلاق[1]: بۇ يارنى بەزىلەر «ياغىلاق» دەپ ئاتىسا، بەزىلەر «يارغىلاق» دەپ ئاتايدۇ، «ياغىلاق» دەپ ئاتىغۇچىلار «ياغىلاق» دېگەننىڭ مەنىسى «ياغبۇلاق» بو- لۇپ بۇ ياردىكى بۇلاقلاردىن ياغ (قارا ماي) چىققاچقا «ياغبۇلاق» دەپ ئاتالغان دېيىشىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتا بۇ ياردىكى بۇلاقلاردىن ياغ چىققانلىقىنى كۆرمە- گەن بولساقمۇ، لېكىن ياردا قىشمۇ ياز سۇ چىقىپ تۇرىدىغان بۇلاقلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يارنى قويۇق قومۇشلۇق قاپلاپ تۇرىدۇ. يار ئاچچان تاغلىرىدىن كەلگەن كەلكۇن سۇيىنىڭ دۆڭلەرنى پىچىپ ئېقىشىدىن ھاسىل بولغان بو- لۇپ، شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان يارنىڭ قاشلىرى، ئېگىز دۆڭلۈكلەردۇر.

دۆلەت مۇداپىئە 315 - يولىنىڭ بەش كىلومېتردەك بۆلۈكى مۇشۇ يار ئىچىدىن ئۆتىدۇ. بۇ يارنى «ياغبۇلاق» دەپ ئاتىغۇچىلارنىڭ قارىشىغا ھۆرمەت قىلىپ «يار» سۆزىنى قوشۇپ «ياغبۇلاقلار» دەپ ئاتاش توغرىدۇر.

ئازادلىقتىن كېيىن، بۇرۇنقى كېرىيە - خوتەن يولى ئەملدىن قېلىپ، كىشىلەر يېڭىدىن تۇزۇلگەن يولدىن ماڭغاچقا، قاراقىر يار، چىگىلىك يار، لايسۇ ياردىن ئۆتمەي، يارلارنىڭ ئاخىرىدىكى تۇزلەڭ، داشلىق ۋە يۇلغۇن قو- مۇشلۇقتىن ئۆتكەچكە، بۇ يارلارنى كۆرەلمەيدۇ.

1960 - يىللاردىن كېيىن ئاق ئىلەك، قاچۇن يار، ياركۆل قاتارلىق يارلار تۇزلىنىپ تېرىلغۇ يەرگە ئايلاندۇرۇلدى. سېپىق ئىلەكنىڭ دۆلەت مۇدا- پىئە 315 - يولىنىڭ جەنۇب تەرىپى تېرىلغۇ ئېتىزلىرىغا ئايلاندۇرۇلغان بول- سا، شىمال تەرىپى مۇنبەت شاللىققا ئايلاندۇرۇلدى. ئاق يار (قاراڭغۇ ساي) تۇرالغۇ رايونىغا ئايلاندۇرۇلدى. سايباغيار، ئويچىغيارلارنىڭمۇ ئىككى ياقىسى، يار ئىچىدىكى نۇرغۇن يەرلەر تېرىلغۇ ئېتىزلىرىغا ئايلاندۇرۇلغان بولسا، شە- مال تەرىپى مۇنبەت شاللىققا ئايلاندۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە يېزا - كەنتلەردە ئون نەچچە يىل يارداڭلىقلارنى، ئېگىز - پەس قىرلىق ئېتىزلارنى تۇزلەپ، سالا ئېتىزلارنى بەرپا قىلىش، ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى، يوللارنى قايتىدىن ئې- لىپ رەتلەش دولقۇنى كۆتۈرۈلۈپ، كېرىيەنىڭ قىر - يارلىق قىياپىتىدە تۈپ- تىن ئۆزگىرىش بولۇپ، كىشىلەر كېرىيەنىڭ قىر - يارلىق ئىكەنلىكىنى ئا- سانلىقچە ھېس قىلالمايدىغان بولدى.

ئازادلىقتىن ئىلگىرى كىشىلەر شەرقتىن كېرىيەگە كىرسە، ياغبۇلاق يار، ياركۆل، قاچۇن يار، سېرىق ئوي يار، سەيۋە باغ يار، سېپىق ئىلەك، ئاي- دىڭ كۆل، ئاق ئىلەك، داۋزا تۆگىمىنى يار، لايسۇ يار، قارقى يار، چىگىلىك يار، دامكۇ يار، پوناق يار، گۈلاخما ياردىن ئۆتەتتى. غەربتىن كېرىيەگە كىر- سە، گۈلاخما ياردىن كىرىپ، ياغبۇلاق ياردىن چىقىپ كەتكەچكە كېرىيەنىڭ قىر - يالىق جاي ئىكەنلىكىنى ھەقىقىي بىلەلەيتتى. شۇڭا كىشىلەر كېرىيە ناھايىتى يارلىق بولغاچقا ئۆزلىرىنى يارلىققا كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلىپ «يارغا كىرىش» دەپ ئاتاشقانىكەن. بۇ سۆز «كىر ياغا» «كىر - يا» دەپ ئاتال-

① ياغلاق — مۇشۇ يار جايلاشقان ئورۇننى ياغلاق دەپ ئاتايدۇ.

www.uyghurkitap.com

غان، دەپ هۆكۇم قىلىشقا بولسا، يەنە كېرىيە قىر - يارلىق بولغاچقا «قىر - يا» دەپ ئاتالغاندىن كېيىن «قىر - يا» دېگەن سۆز تەدرىجىي ھالدا «كىريا» «كېرىيە» دەپ تەلەپپۇز قىلىنىپ، خەلق ئارىسىدا ئومۇملاشقان، دەپ قاراشقا بولىدۇ.

قانداقلا بولمىسۇن «كېرىيە» دېگەن بۇ ئىسىم «كىريا» «قىر - يا» دېگەن مۇشۇ ئىككى ئىسىم ئاساستا كېلىپ چىققان، دەپ ھۆكۇم قىلىشقا بولىدۇ.

2. كېرىيەلىكلەرنىڭ ئۇزاق تارىخى مەدەنىيىتىدىكى ئىسىم قويۇش ئادىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك

كېرىيەلىكلەر ئۆز يۇرتلىرىغا ئىسىم قويۇشتا ئىنتايىن ئەھمىيەتچان بولۇپ، ئۆز مەھەللىلىرى، كەنتلىرى، يېزىلىرىغا مول جۇغراپىيەلىك ۋە چوڭقۇر تارىخىي بىلىمگە، ئۆزىگە خاس مەدەنىيەت ئادىتىگە ئاساسەن ناھايىتى ماھىرلىق بىلەن ئىسىم قويغان.

1) شۇ جايىنىڭ يەر شەكلى، مەنزىرىسى، ئالاھىدىلىكى ۋە بەلگىسى، تۈپ-رىقى، سۇ سۈپىتى، مەھسۇلات ۋە ئۆسۈملۈكلىرى، ھايۋانات ۋە ئۇچار قۇشلىرى قاتارلىقلار ھەققىدە مول جۇغراپىيەلىك بىلىمگە ئاساسەن ئىسىم قويغان.

(1) يەرنىڭ ھەر خىل قۇرۇلۇش شەكلىگە ئاساسەن ئىسىم قويغان بولۇپ، مۇنداق يەر ناملىرى كېرىيە ناملىرىدا خېلى زور ئورۇندا تۇرىدۇ. مەسىلەن، يارلىق يەرلەرگە «يار» سۆزى قوشۇلۇپ ئىسىم قويۇلغان جايلار، كۆكيار (كۆك-يار يېزىسى)، تومىيار(ئويتوغراق يېزىسىدا)، ياركۆل (مۇغاللا بازىرىدا)، قۇدۇق-يار، ئەسكىيار (توغرىغاز يېزىسىدا)

ئېگىز - پەس قىرلىق يەرلەرگە «قىر» سۆزى قوشۇلۇپ ئىسىم قويۇلغان جايلار: قاراقىر (قىرنى كېرىيەلىكلەر «قى» دەپ تەلەپپۇز قىلغاچقا، ئادەتتە «قارقى» دەپ ئاتىشىدۇ) ــ قاراقىر يېزىسىنىڭ نامى بولۇپ، قارا كۆرۈنگەن قىر، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

قىغاز (قىرغاز): سىيەك يېزىسىدا بولۇپ، «قىغاز» دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى رېۋايەتلەرگە (رېۋايەتلەرگە تولۇق ئىشىنىپ كېتىشكە بولمىسىمۇ، ئەمما مۇشۇ رېۋايەتلەر ئارقىلىق يەر ناملىرىنىڭ قويۇلۇشى سەۋەبلىرى ھەققىدىكى يېپ ئۇچىغا ئىگە بولالايمىز) ئاساسلانغاندا «قىرلاردا غاز كۆپ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ رېۋايەتتە قىرغازنىڭ يەرلىرى ئېگىز - پەس قىرلىق بولۇپ، ئېتىز قىرلاردا غازلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، غازلار توپ - توپ بولۇپ قوشنا كەنت توغرىغازغا چىقىپ دانلايدىكەن. توغرىغازلىقلار غازنى تۇتۇۋېلىپ ئۆلتۈ-رۈپ، توغراپ كاۋاپ قىلىپ يەيدىكەن. شۇڭا «قىغاز» دېگەن ئىسىم مۇشۇ ۋە-قەلەردىن كەلگەن بولۇپ، توغرىغازنىڭ مەنىسى «غاز توغراش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، دېگەندىن ئىبارەت.

بۇ رېۋايەت قىرغازنىڭ يەر تۈزۈلۈشى ئەھمىيىتىگە تولىمۇ ئۇيغۇن بو-

لۇپ، قىرغازنىڭ غەرب قىسمىدا ئايدىڭ كۆل، شو كۆل، ئوچاقلىق كۆل، سەرىق كۆل، ئارالچە كۆل، غازلىق كۆل، تەتۇر كۆل قاتارلىق كۆللەر بولۇپ، بۇ رۇن بۇ كۆللەردە ئۆردەك ـ غازلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۆردەك ـ غازلار ئوزۇق ئىزدەپ قىرغازنىڭ ئېتىز ـ قىرلىقلىرىدا توپ ـ توپ بولۇپ يۈرىدىكەن ۋە قوشنا كەنتلەرگە دانلاپ چىقىدىكەن. دېمەك «قىرغاز ۋە توغرىغاز» دېگەن نامنىڭ كېلىپ چىقىشى رىۋايەتكە ئويغۇن، دەپ قاراشقا بولىدۇ. بەزىلەر: قىرغازدىن 40 غاز توغرىغازغا دانلاپ چىقىپتىكەن، توغرىغازلىقلار 40 غازنىڭ ھەممىسىنى تۇتۇۋېلىپ توغراپ يەپتىكەن، «قىغاز» دېگەن سۆز «قىر غاز» دېگەن مەنىنى، «توغرا غاز» دېگەن سۆز «غاز توغراش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ، دەپ رىۋايەت قىلىشىدۇ.

(2) ئۆزى ياشاۋاتقان جايىنىڭ تەبىئىي مەنزىرىسى، ئالاھىدىلىكى، بەلگىسىگە ئاساسەن ھەر خىل ناملارنى قويغان. مەسىلەن، ئارال ـــ كېرىيە دەريا سىنىڭ، يەتتە باشنىڭ قىرىم زاكۇدىن، كېرىيە چوڭ دەريا سى، كېرىيە كىچىك دەريا سى، دەپ ئىككىگە بۆلۈنۈپ ئېقىپ، شامالباغنىڭ ئاخىرىدا قوشۇلۇپ ئاققىدىغان ئىككى دەريا ئوتتۇرىسىدىكى قۇرۇقلۇقنىڭ نامى بولۇپ، دېڭىز ـ ئوكيانلاردىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرىدىغان جۇغراپىيەلىك بەلمىگە باي، ئەقىللىق كېرىيەلىكلەرنىڭ ئاھايىتى توغرا ھالدا بۇ جايغا جۇغراپىيەلىك ئاتالغۇ بولغان ئارال سۆزىنى ئىسىم قىلىپ قويغانلىقىغا ئاپىرىن ئوقۇماي تۇرالمايمىز.

ئارىش يېزىسىدىكى شەھەر ئۆستىگى بىلەن فوندىرا ئۆستەڭ ئايرىلىدىغان كەنتكە، شەنبە بازىرىدىكى سىيەك ئۆستەڭ، قىرغاز ئۆستەڭ (ئىلگىرى يامۇل ئۆستەڭ دەپ ئاتىلاتتى. چۈنكى بۇ ئۆستەڭدىن قىرغازدىكى يامۇلغا سۇ بارغاچقا، يامۇل ئۆستەڭ، دەپ ئاتالغان. بۇ يامۇلنىڭ سېپىللىرىنىڭ قالدۇقلىرى 1980 ـ يىللىرىغىچە مەۋجۇت ئىدى) بوز يەر ئۆستەڭ ئايرىلىدىغان كەنتكە ئارىش (سۇنى ئايرىش) دەپ ئىسىم قويغان.

چاقا: مۇغاللا بازىرى ۋە توغرىغاز يېزىسىدا بولۇپ، ئىككىلا كەنت ئۆستەڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ، كەلكۇن كەلسىلا، سۇ ئۆستەڭنىڭ قېشىدىن چىقىپ كېتىپ، يار ئېلىپ كېتەتتى. شۇڭا ئۆستەڭنىڭ سۇ چىقىپ كەتكەن قېشىغا قوزۇق قېقىپ شاخ ـ شۇمبۇلارنى بېسىپ ئۆستەڭ قېشى مۇستەھكەملىنەتتى. بۇ «چاقا قويۇش» دەپ ئاتىلاتتى. دائىم ئۆستەڭ قېشىدىن سۇ چىقىپ كېتىپ چاقا قويۇلغان جايغا «چاقا» دەپ نام قويغان.

قاراتۇغان: جاي يېزىسىدا بولۇپ «ئاۋۇ قاراتۇرغان» (قارا كۆرۈنگەن نەرسە؟) دېگەن سوئال جۇملىدىن كېلىپ چىققان بۇ ئىسىم، بىر قارا تاشقا مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، قارا تۇغاندىكى چوڭ يولنىڭ بويىدا بىر مەسچىت بولۇپ، مەسچىتنىڭ ئالدىدا يوغان بىر قاپقارا تاش بولۇپ، تاشنىڭ ئۈستىدە چۆگۈنىڭ ئىزدەك ئىز بولغاچقا «ئۇلۇغلار مۇشۇ تاش ئۈستىدە چۆگۈننى قويۇپ

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

تاھارەت ئالغاندا، چۆگۈننىڭ ئىزى چۈشۈپ قالغانىكەن» دېگەن رىۋايەتكە ئاساسەن بۇ تاش ئۇلۇغلىنىپ ساقلاپ كېلىنگەن. دائىم يولدىن ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ كۆزىگە يىراقتىن بۇ تاش قاپقارا پارقىراپ كۆرۈنگەندە، «قارا تۇغان نېمە؟» دەپ سوراشقان. يولدىن ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ دائىم مۇشۇنداق سوراش-لىرى نەتىجىسىدە «قارا تۇرغان نېمە؟» دېگەن سوئالدىن، «قاراتۇغان» دېگەن نام كېلىپ چىققان.

بۇ تاش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دەۋرىدە ۋەيران قىلىنغان.

توغراق ئۇچى ــ سىيەك يېزىسىدا بولۇپ، شاقىن چوڭ توغراقلىقنىڭ بېشى مۇشۇ يەردىن باشلىناتتى. شۇڭا توغراقلىقنىڭ باشلانغان بېشى، باشلا-غان ئۇچى مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

بەشتوغراق ــ سىيەك ۋە ئارال يېزىسىدىكى كەنتلەر بولۇپ «بەش توغراق» ــ باشتىكى توغراقلىق، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇزۇن مۇددەت قوللىنىش نەتىجىسىدە «باش» سۆزى «بەش» تەلەپپۇز قىلىنىپ، «باشتوغراق» دېگەن نام «بەشتوغراق» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

گۈزە ــ مۇغاللا بازىرىدا بولۇپ، «ئۆتۈشمە» ــ كىشىلەر ئۆتۈشۈپ تۇرى-دىغان، بازارغا ئۆتىدىغان يەر، دېگەن مەنىدە.

(3) تۇپراق سۇپىتىگە ئاساسەن نام قويۇلغان بولۇپ، بۇنىڭدىن كېرىيە-لىكلەرنىڭ تۇپراقنى ئۆزگەرتىپ مۇنبەت ئېتىزلىقلارنى بەرپا قىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئۇزۇن بوز ــ توغرىغاز يېزىسىنىڭ ياقا ساراي كەنتىنىڭ غەربىي قىس-مىدىكى ئاق ئىلەككە كەلگەن كەلكۈن سۇيى دۆڭلۈكلەرنى ئېقىتىپ، نۇرغۇن لاي ـ لاتقىلارنى تاشلاپ، ناھايىتى كەڭرى بوز توپىلىقنى ھاسىل قىلغان، مۇشۇ بوز توپىلىقتىن خوتەن كېرىيە چوڭ يولى ئۆتىدىغان بولۇپ، بۇ يولدىن ماڭغان كىشىلەر بوز توپىلىقتىن ئۇزۇندا چىقىدىغان بولغاچقا، بۇ يەرنى «ئۇ-زۇن بوز» دەپ ئاتىغان. 1960 ـ يىللاردا بۇ يەر ئېچىلىپ، كەنتكە ئايلاندۇرۇ-لۇپ ئۇزۇن بوز كەنتى، دەپ ئاتالغان.

ساي ــ شەنبەبازار بازىرىدا بولۇپ، بۇ كەنتنىڭ يەرلىرى ئەسلىي قۇم ـ شېغىللىق بولغاچقا ساي دەپ ئاتالغان. شەنبەبازىرىنىڭ داشمان، تاغداشمان، ھالداشمان كەنتلىرىنىڭ يەرلىرى بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا شورلۇق ۋە داشلىق بول-غاچقا «داش» دېگەن ئىسىمغا «سىمان» دېگەن سۆزنى ياسىغۇچى قوشۇمچىنى قوشۇش ئارقىلىق «داشسىمان» دېگەن سۆزنى بىلەن بۇ يەرلەرنىڭ داشلىق ئىكەنلىكىنى ئىپادىلىگەن. كىشىلەرنىڭ ئاسان تەلەپپۇز قىلىش ئېھ-تىياجىغا ئاساسەن «داشسىمان» سۆزىدىكى «س» تاۋۇشى چۈشۈپ قېلىپ «داشمان» سۆزىگە تۇراقلىشىپ، جانلىق تىلدا داشمان، تاغداشمان، ھالداشمان دەپ ئېيتىلىدىغان بولغان.

(4) سۇ سۇپىتىگە ئاساسەن ئىسىم قويۇلغان.

لايسۇ ــ هازىرقى لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانىنىڭ نامى بولۇپ، لايسۇنىڭ سۈيى بوز توپىلىق دۆڭلۈكلەر ئارىسىدىن ئېقىپ چىقىدىغان قۇمسىمىغۇ لايلىق سۇ بولغاچقا، لايسۇ دەپ ئىسىم قويغان.

قاراسۇ مەيدان ــ سىيەك يېزىسىنىڭ ئايغىدىكى هازىرقى 2 ـ مەيدان بولۇپ، بۇ مەيدانىنىڭ يەرلىرى قاراسۇ بىلەن سۇغىرىلغاچقا، قاراسۇ مەيدان دەپ ئاتالغان.

ئاقسۇ مەيدان ــ ئۇزۇن بوز كەنتى، جىگدىلىك باغ كەنتى، يانتاقكۆل كەنتى ئومۇمىي نامى بولۇپ، ئاقسۇ بوز يەر، دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئەسلىي بۇ يەرنىڭ يەرلىرى بوز توپىلىق، دۆڭلۈك ۋە يارلىق بولۇپ 1960 ـ يىلى بۇ يەرلەر ئېچىلىپ ئاھالە كۆچۈرۈلۈپ ئولتۇراقلاشتۇرۇلغان، يەرلىرى ئاقسۇ بىلەن سۇغىرىلغاچقا، ئاقسۇ مەيدانى، دەپ ئاتالغان.

(5) هايۋانلار، ئۇچار قۇشلارنىڭ نامى ئىسىم قويۇلغان جايلار:

شۇ كەنتته چىقىدىغان، شۇ كەنت بېقىۋاتقان هايۋاننىڭ نامىنى، شۇ كەنتكە ئىسىم قىلىپ قويغان. مەسىلەن، كۆكمەت ــ سىيەك يېزىسىدىكى كەنت، كۆكمەت تاغدا ياشايدىغان ئەتىۋارلىق هايۋان بولۇپ، گۆشى دورا دەپ قارىلىدۇ.

قوتاز ئېرىق ــ كۆكيار يېزىسىدا، قوتاز بېشى ــ مۇغاللا بازىرىدا.

تۇقۇچاقلىق ــ كېرىيە شۇنسىدە تۆمۈرتۇمشۇقنى تۇقۇچاق، دەپ ئاتايدۇ. ئەسلىي بۇ جايدا تۆمۈرتۇمشۇق كۆپ بولغاچقا تۇقۇچاقلىق دەپ ئاتالغان، 1958 ـ يىلىدىن كېيىن بۇ يەر ئېچىلىپ يېڭىۋاغ (يەنى يېڭىدىن بەرپا قىلغان باغ) دەپ ئاتالغان.

قۇشقاچ باغ كەنت ــ شۇۋول يېزىسىدا، قارلىغاچ كەنت ــ ئارال يېزىسىدا، قاغا مەھەللىسى ــ مۇغاللادا.

(6) دەل ـ دەرەخلەر ۋە ئۆسۈملۈكلەر ئىسىم قىلىپ قويۇلغان جايلار:

بوستان تېرەك ــ كۆكيار يېزىسىدا. يوغان توغراق ــ يېڭىباغ يېزىدا. قاقشاللىق ــ ئويتوغراق يېزىسىدا. جىرىم كەنتى ــ جاي يېزىسىدا. قوشتال ــ جاي يېزىسىدا. ئوجۇنلۇق كەنتى ــ شۇۋول يېزىسىدا بولۇپ، بۇ كەنتته ئوجۇن كۆپ ئۆسكەچكە، ئوجۇنلۇق كەنت، دەپ ئاتالغان (ئوجۇن سامان غوللۇق كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك بولۇپ، يوپۇرمىقى يېڭىنسىمان، جىن شوخ لىسىدەك چوڭلۇقتا مېۋىلەيدىغان، مېۋىسى كۈزدە قىزىرىپ پىشىدىغان، ئۇرۇقى ئۇنىدىغان ئۆسۈملۈك. كېرىيەلىكلەر (ماي قوڭغۇزىنىمۇ ئوجۇن قوڭغۇزى دەپ ئاتايدۇ). يانتاق كۆل ــ توغرىغاز يېزىسىدا. يانتاق قاش ــ قارقى يېزىسىدا. قارا قومۇش ــ ئويتوغراق يېزىسىدا.

2) ئۆز يۇرتلىرىغا چوڭقۇر تارىخ بىلىمگە تايىنىپ نام قويۇلغان.

(1) ئۆزلىرى ياشاۋاتقان يېزا ـ كەنتلەرنى ئۆزلىرىگە مەنسۇپ بولغان قەدىمكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ نامى بىلەن ئاتىغان بولۇپ، بىز بۇنىڭدىن كې-

www.uyghurkitap.com

رىيەلىكلەرنىڭ قانداق قەدىمىي ئۇيغۇر قەبىلىلىرىدىن تەركىب تاپقانلىقىنى ئىسپاراەت ئېتىنىك تەركىبىنى چۈشىنىۋالالايمىز. مەسىلەن، مۇغاللا (مۇغالىلا) ــ مۇغاللا بازىرى. قارلۇق ــ مۇغاللا بازىرىدا. قاچۇن (قاچئۇن) ــ مۇغاللا بازىرىدا. مەكىت (مەكىت) ــ سىيەك يېزىسىدا. قارا تۇرۇن ــ شەنبازار بازىرىدا.

(2) خان ـ پادىشاھلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىسىم قويۇلغان جايلار: مەسىلەن، قاراخان، كېرىيە ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىنىڭ ئاخىرىدا بولۇپ، بۇنىڭدىن بۇ يەردە قەدىمدە قاراخان دەپ ئاتىلىدىغان خانلىقنىڭ ئۆتكەنلىكىدىن خەۋەردار بولالايمىز.

خان چۈشكەن ناتوغراق ــ سىيەك يېزىسىنىڭ توغراق ئۇچچى كەنتىنىڭ ئايىغىدا بولۇپ، بىز بۇنىڭدىن مەلۇم بىر خانلىقنىڭ قەدىمدە ھەربىي يۇرۇشتە مۇشۇ توغراقلىققا چۈشۈپ دەم ئېلىپ ئۆتكەنلىكىدىن ئىسپاراەت تارىخىي تونقىدىن خەۋەردار بولالايمىز.

(3)بىر قىسىم يېزا ـ كەنتلەر «لەنگەر» دېگەن نام بىلەن ئاتالغان بولۇپ، بىز بۇنىڭدىن كېرىيەلىكلەرنىڭ قەدىمدىن تارتىپلا يىپەك يولىنىڭ بىر مۇھىم ئوتنىڭى بولغان كېرىيەنىڭ كارۋان يولىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، قوشنا رايونلار بىلەن بولغان سودا ـ سېتىق، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشلارنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. مەسىلەن، بۇغاز (بوغۇز) لەنگەر ــ ھازىرقى لەنگەر (لەنگەر ــ قونالغۇ، ئۆتەڭ دېگەن مەنىدە) يېزىسى بولۇپ «بوغۇز» سۆزىنى كېرىيەلىكلەر جانلىق تىلدا «بۇغۇز» دەپ تەلەپپۇز قىلىدۇ. «بۇغۇز ــ يەم خەشەك» دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدىغان بولۇپ، كارۋانلار تىبەت ۋە باشقا سەپەرلىرىدە لەنگەردە ئات ـ ئۇلاغلىرىغا بوغۇز بېرىپ، ھاردۇق ئېلىپ ئۆتكەنچىكە بۇغاز (بۇغۇز) لەنگەر دەپ ئاتالغان. بۇگۈنكى كۈندە لەنگەر دەپ ئاتالماقتا.

ياقا لەنگەر ــ توغرىغاز يېزىسىدا بولۇپ، ياقا، چەت جايدىكى قونالغۇ بولغاچقا، ياقا لەنگەر، دەپ ئاتالغان.

يا لەنگەر ــ لايسۇ يېزىسىنىڭ بېشىدا بولۇپ، لايسۇ يەر ئىچىدىكى قونالغۇ بولغاچقا يا لەنگەر، دەپ ئاتالغان.

لەنگەر ئۆستەڭ ــ ئويتوغراق يېزىسىدىكى بىر كەنت.

(4) بىر قىسىم جايلار بازار نامى بىلەن ئاتالغان بولۇپ، بىز كېرىيەلىكلەرنىڭ تارىختا خېلى بۇرۇنلا بازار ئېچىپ، بازارغا يۈزلىنىپ، بازار ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرغانلىقىنى ئىسپاراەت تارىخىي تۆھپىسىنى كۆرۈۋالالايمىز.

پەيشەنبە بازار (ئەسلىي كېرىيە ناھىيە بازىرىنى كۆرسىتەتتى)، شەنبە بازار ئەسلىي قاينىاق كەنت بىلەن سېپسق ئىلەكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بازارنىڭ نامى بولۇپ، 1968 ـ يىللىرى شەنبە بازىرى تاغداشمان كەنتىگە كۆچۈرۈلگەندىن كېيىن بۇ بازار يېڭى شەنبەزار، دەپ ئاتالغان. ھازىر ئىككى بازار، كونا شەنبەبازار دەپ ئاتىلىپ، شەنبەبازار بازىرىنىڭ ئومۇمىي نامى بولۇپ ئاتالماقتا.

چارشەنبە بازىرى (قارقىنى كۆرسىتىدۇ)، سەيشەنبە بازار (ئويتوغراقنى كۆرسىتىدۇ.) بازار كەنتى (لەنگەردە)، بازار توپ كەنتى (قارقىدا)، بازار كوچا (كونا شەھەر رايونىدا).

(5) ئۆزلىرى ئولتۇراقلاشقان بىر قىسىم كەنتلەرگە بۇ جايىنىڭ قانداق بەرپا قىلىنغانلىقىغا ئاساسەن نام قويۇلغان بولۇپ بىز بۇنىڭدىن كېرىيەلمەك. لەرنىڭ تەبىئەتنى ئۆزگەرتىش كۆرىشى، يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ۋە باغۋەنچىلىك ئىگىلىكىدىكى تارىخىي تەرەققىياتىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

جىگدىلىك باغ ــ توغرىغاز يېزىسىدا بولۇپ، بۇ كەنت بەرپا بولۇشتىن ئىلگىرى بۇ يەردە ھاشىم «قالماق»، جاپىار «قالماق»، ئايتۇلانخان «قالماق» دېگەن ئۇچ ئائىلىلىك كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار يەرلەرگە تېرىلغان زىرائەتلەرنى ياۋا توڭگۇزدىن مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن ئېتىزلىرىنىڭ تۆت ئەتراپىغا قو- يۇق جىگدە سېلىپ، باغ بەرپا قىلغاچقا، بۇ يەر جىگدىلىك باغ، دەپ ئاتالغان. 1960 ـ يىللىرى بۇ يەر ئېچىلىپ كەنتكە ئايلاندۇرۇلۇپ، جىگدىلىك باغ، دەپ ئاتالدى.

قاراباغ ــ بۇ كەنت توغرىغاز يېزىسىدا بولۇپ، «قارا باغ» دېگەن سۆز، «قاراڭغۇ باغ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ كەنت ئىنتايىن بۇك ـ باراقسان- لىق، كۇن نۇرىنى كۆرگىلى بولمايدىغان دەرىجىدە قاراڭغۇ، باراڭلىق باغلار كۆپ بولغاچقا، قاراڭغۇ باغ دەپ ئاتالغان. كېيىن «ڭ» قوشۇمچىسى تەلەپ- پۇزدىن چۈشۈپ قېلىپ «قارا باغ» دەپ ئاتىلىدىغان بولغان.

قۇمباغ ــ توغرىغاز يېزىسىدا بولۇپ، قۇملۇقتا بەرپا قىلغان باغ بول- غاچقا، قۇمباغ، دەپ ئاتالغان.

سەيۋە باغ ــ شەنبەزاردا بولۇپ، سەيۋىلىك باغ، دېگەن مەنىنى بىلدۈرد- دۇ. بەزىلەر «سايۋاغ»، يەنى سايدا بەرپا قىلغان باغ، دەپ ئاتايدۇ. توغرا ئاتاش «سەيۋە باغ» بولۇپ، 1960 ـ يىللىرىدىن ئىلگىرى سەيۋە باغدا سەيۋە ئۆزۈم- لۈك باغلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، سەيۋاغنىڭ سەيۋە ئۆزۈمى خۇددى ئويـ- تۇغراقنىڭ كۆك شاپتۇلىغا ئوخشاش داڭلىق ئىدى. لېكىن 1958 ـ يىلى خەلق كوممۇناسى قۇرۇلۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش ئېھتىياجى بىلەن سەيۋە ئۆزۈم تاللىرى چىقىرىپ تاشلىنىپ، باغلار ۋەيران قىلىنىپ ئېتىزلارغا ئايلاندۇرۇلۇپ ئاشلىق تېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن سەيۋاغنىڭ سەيۋە ئۆزۈمىنىڭ داڭقى بارا ـ بارا يوقىلىپ، بۈگۈنكى كۈندە كىشىلەر ئانچە بىلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

شامالباغ ــ ئارال يېزىسىدا بولۇپ، شامال كۆپ چىقىدىغان يەرگە، شا- مالنى توسۇش ئۈچۈن بەرپا قىلغان باغ بولغاچقا، شامالباغ، دەپ ئاتالغان.

دۆڭباغ ــ كونا شەھەر رايونىدا بولۇپ، دۆڭگە بەرپا قىلغان باغ، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

لايقا ــ ئارال يېزىسىدا بولۇپ، تاشلىق يەرلەرگە كەلكۈن سۈيىنى باشلاپ

لايلىتىپ بەرپا قىلىنغان بولغاچقا، لايقا دەپ ئاتالغان.

3) ئۆزلىرىگە خاس مەدەنىيەت ئادىتىگە ئاساسەن ئىسىم قويغان.

(1) ئۆزلىرىنىڭ مۇقامغا ۋە مۇقام ئۇستازلىرىغا بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، شۇ مۇقام تارقالغان ۋە مۇقام ئۇستازى ياشاپ ئۆتكەن كەنتىكە، شۇ مۇقام ۋە مۇقامچىنىڭ ئاتىقى، ئىسىم قىلىپ قويۇلغان. مەسىلەن، ئارامۇقام ــ ئوتتۇرا مۇقام، ئوتتۇراھال (كېرىيەلىكلەر نەرسىلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىنى پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن ئارا دېگەن سۆزنى ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن، ئارا قازان، ئارا چۆگۈن) مۇقام دېگەن مەنىدە بولۇپ، مۇغاللا بازىرىدا.

مۇقام ئاتا ــ مۇقام ۋە مۇقامچىلارنىڭ ئاتىسى، دېگەن ئاتاق ۋە ھۆرمەت مەنىسىدە بولۇپ، مۇغاللا بازىرىدا.

(2) داغدۇغىلىق ھېيت پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلىدىغان ئورۇنغا «ھېيتگاھ» دەپ نام قويغان.

(3) ئۆزلىرىنىڭ خەلق مەدەنىيەت ـ سەنئەت، يۇمۇرىستىك خۇسۇسىيەت ۋە كۆز قاراشلىرىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قىزىقارلىق ئىسىملارنى قويغان. مەسىلەن،

قىز ئۆلدى تېرەك ــ سىيەك يېزىسىنىڭ قىز ئۆلدى تېرەك مەھەللىسىدە بولۇپ، ئاجايىپ يوغان بىر جۇپ تېرەك ئىكەن، بۇ چوكان يولدا كېتىۋېتىپ قورسىقى ئېسىلىپ كەتكەچكە، كەينىدە ئادەم بارلىقىنى بىلمەي، يەل قويۇۋېتىپ «ۋاي راھەت» دەپ، راھەتلىنىپتۇ. كېيىن كەينىگە قارىسا بىر كىشى كېلىۋاتقۇدەك، چوكان: «سىلە قاچاندىن بېرى مېنىڭ كەينىمدە بار ئىدىلە» دەپ سورىغانكەن. ئۇ كىشى: «ۋاي راھەتتىن تارتىپ بار ئىدىم» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. چوكان ئىزا ـ نومۇسقا چىدىيالماي، مۇشۇ چوڭ تېرەكنىڭ چوڭ شېخىغا ئېسىلىپ ئۆلۈۋاپتۇ، شۇنىڭ بىلەن بۇ تېرەكلەر «قىز ئۆلدى تېرەك» دەپ ئاتالغان.

ھېزىل تېرەك ــ توغرىغاز يېزىسىنىڭ قاراباغ كەنتىدە سەنئەتخۇمار، گەپدان، چاقچاقچى، قىزىقچى (ھەزىلكەش) كىشىلەر ئەتە ـ ئاخشاملىرى مۇشۇ تېرەكلەر ئاستىغا توپلىشىپ ھەر خىل قىزىقچىلىقلارنى قىلىشقان، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەزىل تېرەك، دەپ ئاتالغان.

ئەخمەق سۇكىسى (ئەخمەق سۇپىسى) ــ توغرىغاز يېزىسى، توغرىغاز كەنتىدە (كەنت ئىشخانىسى يېنىدا) بولۇپ، بۇرۇن كونا تاشيول بويىدا سۇكە (سۇپا) بولۇپ، ئىشى يوق، بىكارتەلەپ ئەخمەقلەر ئەتە ـ ئاخشاملىرى مۇشۇ سۇكىگە توپلىشىۋېلىپ بىكار پاراڭلار بىلەن كۈننى ئۆتكۈزگەچكە، مۇشۇ جايغا ئەخمەق سۇكىسى، دەپ نام قويغان.

قورچاق لەنگىرى ــ كېرىيە ناھىيە (كوپىراتىپتىن 2 ـ باشلانغۇچ مەكتەپكىچە بولغان ئارىلىقتا ئىدى) بازىرىدا بولۇپ، بۇ يەردىكى مېھمانسارايى، دەڭلەردە دائىم قورچاق (قونچاق) ئوينىتىش ئويۇنلىرى ئويۇشتۇرۇلۇپ مېھ-

مانلار ۋە كىشىلەرنى جەلپ قىلىدىغان كۆڭۈل ئېچىش سورۇنى كۆپ بولۇپ تۇرغاچقا، بۇ يەر قورچاق لەنگىرى، دەپ ئاتالغان.

ئويتوغراق — ئويتوغراق يېزىسىنىڭ نامى بولۇپ، رېۋايەتلەرگە ئاساسلانغاندا بۇ جايدا قەدىمدە ئىچى ئۆيدەك يوغان، ئىچىگە ئون نەچچە ئادەم سىغىدىغان چوڭ توغراق بولغاچقا «ئويتوغراق» دەپ ئاتالغان ئىكەن.

ئۆلمەس كوچىسى — 1986 - يىللىرى مۇغاللا مەدەنىيەت پونكىتىدىن 1 - ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئارقا دەرۋازىسىغىچە بولغان يول بويىغا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئۆيلۈك يەر ئۆلچەپ بېرىلگەندىن كېيىن، ئىشچى - خىزمەتچىلەر بەس - بەستە مۇشۇ زامانغا نىسبەتەن ناھايىتى ھەشەمەتلىك بولغان ئۆيلەرنى سالغان. بۇنى كۆرگەن جامائەتچىلىك: «بۇلار گويا ئۆلمەيدىغاندەك، بارلىق ئىقتىسادىنى سەرپ قىلىپ ئۆي سېلىپ نېمىش قىلىدۇ؟» دېيىشىپ، ئىقتىساد بىلەن ھېسابلاشقان. مەنمەنچىلىك قىلىپ، ھەشەمەتچىلىك بىلەن ئۆي سېلىشنى مەسخىرە قىلىپ، بۇ يەرگە «ئۆلمەس كوچىسى» دەپ نام قويغان.

كېرىيەلىكلەرنىڭ يۇقىرىقىدەك ئىسىم قويۇش مەدەنىيەت ئادىتىدىن قالغاندا، مەيلى قەدىمكى زاماندا بولسۇن، مەيلى يېقىنقى زاماندا بولسۇن ياكى ھازىرقى زاماندا بولسۇن ناھايىتى ئەمەلىيەتچىل ئاساستا ئۆز ماكانلىرىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا تولىمۇ ماس ۋە باب كېلىدىغان ئىسىملارنى قويۇپ كەلگەن.

مۇشۇلارغا ئاساسەن ھۆكۈم قىلىشقا بولىدۇكى، «كېرىيە» دېگەن بۇ ئىسىم ئالدىدا سۆزلەپ ئۆتكىنىمىزدەك «كىرىيا» «قىريا» دېگەن مۇشۇ ئىككى سۆز ئاساستا مەيدانغا كەلگەن.

شېئىرلار

ئابدۇغېنى ھاشىم

ئابدۇغېنى ھاشىم 1946 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىنىڭ ھېيتكا مەھەللىسىدە قول ھۈنەرۋەن ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1962 ـ يىلى تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، سەنئەت جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، سەنئەت ئۆمىكىگە قوبۇل قىلىنغان، كېيىن مائارىپ ساھەسىدە ئىشلەپ، 2005 ـ يىلى دەم ئېلىشقا چىققان، بۇ جەريانىدا 30 پارچىدىن ئارتۇق دىراما، كومېدىيەلەرنى يازغان، بەزىلىرى سەھنىلەردە ئوينالغان. 100 پارچىدىن ئارتۇق ناخشا تېكىستى ۋە شېئىرلارنى يېزىپ ئېلان قىلدۇرغان. بىر قىسىم ئەسەرلىرى ئاپتونوم رايون، ۋىلايەت تەرىپىدىن مۇكاپاتقا ئېرىشكەن.

خىيالچان تىلەك

يىراقلارغا باردىم پەي قېقىپ،
بىر خاسىيەت سېھرى نامايان.
ھەيرەتلەردە كۆردۈم داڭ قېتىپ،
ئۆزگە ئالەم رەڭدار بىپايان،
بىر خاسىيەت سېھرى نامايان.

ئۆز ئوقىدا، بىرخىل رىتىمدا،
ئايلىنىدۇ يەر ـ جاھان ـ ئالەم.
ئۇندا پەرق غايەت نە ئۇچۇن؟
دىل خانەمدە كېزىدۇ ئالەم،
ئايلىنىدۇ يەر ـ جاھان ـ ئالەم.

جىمجىت ھېسلار كۆتۈرسە غەلىيان،
كىرپىكلەرگە قونامدۇ ئۇگدەك؟
زۇلمەت كېلىپ باسسا كېچىنى،

ئاي نۇرىنى سېپەمدۇ سۇتتەك؟
كىرپىكلەرگە قونامدۇ ئۇگدەك؟

قاراشلارغا كەلمەس نېسىۋە،
كەيىپ بولۇپ يىقىلساڭ ھەتتا.
مېھنەت بىلەن سۆيگەن ئىلىمنى،
ئاھ، بىلدىمكى، بولاركەن كاتتا،
كەيىپ بولۇپ يىقىلساڭ ھەتتا...

ئېخ، تەۋەررۈك يۇرتۇم، ئەزىزىم،
ئىلىم سەندە كۆكلىسۇن ھامان.
بۆشۈكلەردىن قوپقان بالىلار،
ئەتلەردە كۆكلىسۇن شادىمان،
ئىلىم سەندە كۆكلىسۇن ھامان.

سایاھەتنامە

ياشانغان تۆھپىكار باغۋەن بولۇپ جەم سەيلىگە چىقتۇق،
كۆڭۈللەر يايرىدى شۇنچە بەختىنىڭ شەرىبىتىدىن ئىچتۇق.
قۇچۇپ شادلىق جىمى دىلنى كۆڭۈلدە قالمىدى ئارمان،
كۆرۈپ كۆرمىگەن كارامەتنى نە قىسمەت دېيىشىپ چىقتۇق.
كۆڭۈل تەشنالىقى قاندى دەۋر تۇتقان شاراب بىرلە،
بولۇپ مەستخۇش جىمى يەردە جاھاننىڭ پەيزىنى سۈردۇق.

مېڭىپ كېرىيە، خوتەن، قەشقەر، بېرىپ ئاقسۇ، كۇچا قوندۇق،
مۇز تاغدا كۆرۈپ گۈلنى، گويا ھەيرەتتە تالغا قالدۇق.
بۇلۇتتىن ئايرىلىپ پەسكە ــ كۈنەسكە ساڭگىلاپ ماڭدۇق،
نارات ئورمانغا چۈشكەنچە نەچچىمىز تازا ئۆڭدۇق.

سەپەر تۈلپارى چاپلاشتى بۇلغۇنتاي ئېگىز تاغقا،
پىسەنت قىلماي خەتەرگە ھېچ ئېرىشتۇق تاغدىكى باغقا.
شەرەپلىك ناممىز باغۋەن بوگۈن يەتتۇق مۇرادقا ھەم،
ئوخشىتارمىز سەيلىنى بىز كۆڭۈل گۈزەل چاغقا.

چۈشۈمدە كۆرمىگەن ئەردىم ئېگىز تاغدا چېچەكلىنى،
تەبىئىي گۈل ـ بوستانلىق مۇنداق گۈل بېزەكلىكنى،
بويى ھەيۋەت تىرەپ كۆكنى، قۇياشقا جور بولۇپ كۈلگەن،

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

تۇمەن قارىغاي، يېشىلزارلىق سېخىي مۇنبەت ئېتەكلىكنى.
شامالدەك تەشمىدىن ئۆتتۈق كۆكۈلنىڭ يەشمىسىن يەشتۈق،
قېلىپ ھەيران نارات ئورمان كۈنەسىنىڭ يولىدىن كەچتۈق.

ساڭا كۆز تەگمىسۇن ھەرگىز غۇلجىنىڭ كۆزىكەنسەن،
تاغلىرىڭ رەڭمۇرەڭ گۈلزار زىلچىنىڭ ئۆزىكەنسەن.
كۈلە غوجا قاقاھلاپ كۈل، تەبىئەتتىن ئېلىپ ئولجا،
گويا كى تاغلىرىڭ باغدەك، تاغلارنىڭ تۆرىكەنسەن.

يول بويى قىمىز ـ قايماق، تۈڭ ـ تۆڭلاپ ھەسەل باركەن.
بويى مۇنبەت ئۇلۇغ سايدا كۆكۈللەر كۈلمىسۇن قايدا،
باغرىدا جان ئەھلىنىڭ داۋامەت توققۇزى تەلكەن.

يېنىشلاپ نەچچە رەت كەلسەم كۆزۈم تويمايدۇ سايرامغا،
بويىدا بۇ ھايات قاينىق كۆڭۈل قانمايدۇ قاينامغا.
يا ئاقمايسەن، تاشمايسەن، ۋاقىت بەرسەڭچۇ ئايلامغا،
سايرام پەيزىسى راستىتىن داۋام ئوخشايدۇ بايرامغا.

بېرىپ تۇرپانغا كىشمىش يەپ، كۆرۈپ سۇلتان مۇنارىنى[1]
كېزىپ كورلا، كۇچا، ئاقسۇ، يېدۇق ئاتۇش ئانارىنى.
كۆرۈپ ھاڭ ـ تاڭ قېتىپ قالدۇق ئاتۇشنىڭ بازارىنى،
تاغارلىرى مالغا لىق تولغان بازاردىن يانارىنى.

تۇرپاندىكى سۇلايمان ۋاڭ مۇناری
پاھ، سۆيۈملۈك قەشقىرىم ساڭا يانداش بەشكېرەم،
گۈللەپ كۈلدۇق سوددا كۆز تەگمىسۇن ئاپىرىن،
كەيپىياتقا ئاپىرىن، مەۋجۇداتقا ئاپىرىن،
يۇكسىلىپسەن ھەممىدە سەندە بۇگۈن دەش تېرىم.

قەدىم ئىلچى، يىپەك يۇرتى شاھى ئەتلەستە نامىڭ بار،
داۋام يۇكسەل ئۇتۇقلارغا بۇگۈن ئەمدى جامىڭ بار.
گىلەم، نەققاش، قاشتېشى ھەمدە يەرلىرىڭ مۇنبەت،
ئەنە گۈزاھچىدۇر تارىخ، شان ـ شەرەپتە نامىڭ بار.

ئەزىزانا گۈزەل يۇرتۇم سۆزلە سەن كۆپرەكىنى،
ئورنىدىن يۆتكەلسە گۈل ياد ئېتەر تۇپراقىنى.
مېنىڭ كېرىيەم كېرەملىكسەن، مېنىڭچە تەڭدىشىڭ يوقتۇر،
كۆرگىنىڭ مىڭدىن بىرى يازغىن يەنە ئابدۇلغېنى.

نوروزنامه

قېنى، دەس تۇر جاھان ئەھلى بۇ يىللىق نوروزۇم كەلدى،
زېمىننى ئېرىتىپ ئىللىق باھارىم كۆز نۇرۇم كەلدى.
تەبىئەت ئويغىنىپ پۈتكۈل، زېمىننى كۈلدۈرۈپ كۈندەك،
سالام ـ ئىكرام بىلەن زەپ ئۆز، ناۋاسى خۇشخۇيلۇقۇم كەلدى.

بۇ يىللىق نوروزۇم بىرلە ئەجەب خۇش بىر خەۋەر كەلدى،
غەربنى ئېچىشنىڭ زور ئۇنۇملۇك تەدبىرى كەلدى.
سىياسەت بەردى كەڭ، مەركەز گۈزەل زېمىن بۇ شىنجاڭغا،
دېدۇق ھەممە خۇشاللىقتا، بېيىشنىڭ پۈرسىتى كەلدى.

بۇ پۈرسەت غەنىيمەتتۇر، غەربنىڭ ئامىتى كەلدى،
ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇپ ئىشلەش ۋاقتىنىڭ سائىتى كەلدى.
ئەقىلنىڭ كۆزىدە باققىن، يارالدى بىزگە چوڭ ئىمكان،
ئىشلىگەن چىشلەيدىغان بۇ دەۋران راھىتى كەلدى.

بېلىڭنى باغلىغىن مەھكەم، قېنى قىستۇر دېھقان پەشنى،
جىمى سايمانىنى تەق قىلغىن، ئېتىزغا توغرىلاپ كەشنى.
بۇ مېھنەتتىن ئىجاد ئەيلەپ، ۋاقىتنى پەم بىلەن پەيلەپ،
سۇپەت، سۈرئەتتە تاڭ قالدۇر، جاھان ئەھلى، جاھانكەشنى.

بۇگۈنكى بۇ ئۇلۇغ نوروز، ئويغاتتى قەلەمكەشنى،
قەلەمكەش سۆزلىگەچ ھەقنى، كۆڭۈلدە قويمىدى غەشنى.
ئۇن ـ تىنسىز تىنىم تاپماي جاپالىق ئىشلىگەن دېھقان،
پۈركىدى لالە ـ رەيھانغا جىمىكى چۆل جەزىر ـ دەشتنى.

ئۇلۇغ دېھقان ھامان ئەلدە ئەزەلدىن ئۆزگىنى دەيدۇ،
ھارامدىن ئەسلىي مۇستەسنا، ھالاللىق ئەجرىدىن يەيدۇ.
غۇبارسىز دۇر قۇياشتەك، ئۇ سېخىيلىق بابىدا شەك يوق،
جىمى مۇشكۈل جاپاسىنى ئەلنىڭ قەدرى چۈن دەيدۇ.

بۇ يىل نوروز بىلەن يانداش، ئەسرىمۇ ئالمىشىپ كەلدى،
ئەسىر، يىللار يېڭى تۇس ئېلىپ، پەسلىمۇ قاملىشىپ كەلدى.
دېمەككى قوشكېزەك كەلدى، ئېچىش تاللاش بىلەن شاللاش،
ئەقىل، تەدبىر مادار پۈرسەت، ئەجەبمۇ قاملىشىپ كەلدى.

غەنى غەپلەت بىلەن خوشلاش، يىل بېشى نورۇز كەلدى،
ئەقىدە باغلا، چىن ماسلاش، بۇ ئەسىر پۇزۇر كەلدى.
قەدەمنى پەم بىلەن تاشلاش، ئېچىشنى غەربتىن باشلاش،
يېڭى پۇرسەت كوزىر كەلدى، ئېچىش ئۈمىد ھۇزۇر كەلدى.

«ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» گە قاتنىشىش

(ئەسلىمە)

ئابابەكرى رەجەپ

ئابابەكرى رەجەپ 1949 ـ يىلى 12 ـ ئايدا لوپ ناھىيە-سىدە تۇغۇلغان. 1963 ـ يىلى 9 ـ ئايدا كېرىيە تاشيول ئۇ-چاستىكىسىغا قوبۇل قىلىنىپ، تاشيول ئاسراش ئىشچىسى، ماشىنا ـ مېخانىزم مەشغۇلاتچىسى، كەسپىي باشقۇرغۇچى خا-دىم بولۇپ ئىشلىگەن. 1996 ـ يىلىدىن 2005 ـ يىلىغىچە كېرىيە تاشيول ئۇچاستىكىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە نىيە تاشيول ئۇچاستىكىسىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئىشلىگەن. 1975 ـ يىلىدىن باشلاپ، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىغان بولۇپ، ئاپ-تونوم رايون تەۋەسىدىكى بىر قىسىم مەتبۇئاتلاردا 60 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، ھېكايە، ئەدەبىي ئاخبارات، ئەدەبىي خاتىرە، ئەسلىمىلەرنى ئېلان قىلدۇرغان. بىر قىسىم ھېكايىلىرى ۋىلايەت دەرىجىلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن.

2000 ـ يىلى كۈز پەسلى. ئۇرۇمچىنىڭ نەنمېن ئەتراپىدا كېتىۋاتقان تەق ـ تۇرقىدىن زىيالىي سۆپەت، خىلىلا سالاپەتلىك كىيىنگەن، چىرايىدىن تەبەسسۇم چىقىپ تۇرىدىغان، ئوتتۇرا ياشلىق ئىككى كىشى سالام بەرگىنىچە ئالدىمغا كېلىپ كۆرۈشتى ۋە مېنى «مۇئەللىم» دەپ ئاتاپ، تىنچ ـ ئامانلىق سورىدى. مەن ناتونۇش ئىككىيلەننىڭ سالىمىنى سەل قورۇنۇپراق ۋە ئېھتىيات بىلەن ئىلىك ئېلىپ، ئۇلارنىڭ مېنى ھە دەپ مۇئەللىم دېيىشلىرىدىن مېنى خاتا تونۇپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ، چۈشەنچە بېرىپ ئۆزرە ئېيتتىم. ئۇلار مې-نىڭ گېپىمنى ئاڭلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ مېنى خاتا تونۇپ قالمى-غانلىقىنى ئېيتىپ قايتا تونۇشلۇق بەردى. بىز شۇنىڭ بىلەن 25 يىل ئىلگە-رىكى ئاشۇ تارىخنى بىرەر قۇر ئەسلىشىپ، بىر ـ بىرىمىزگە قىيالماي خوشلاشتۇق. ئۇرۇمچىنىڭ ئاۋات رەستىدىكى ئاشۇ قېتىملىق ئۇچرىشىش مې-نىڭ 25 يىل ئىلگىرىكى «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى»نىڭ ئەزاسى بولۇپ، ئىشچىلار ۋەكىلى سۆپىتىدە كېرىيە ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئۆتكەن ئىككى يىلدىن ئارتۇق تارىخىنى ئېسىمگە سالدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

1

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» راسا ئەۋجىگە چىققان 1967 ـ يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى، «مەركىزىي مەدەنىيەت ئىنقىلابى گۇرۇپپىسى» «23 ـ ئاۋغۇست ئۇقتۇرۇشى» تارقىتىپ، مەكتەپلەرگە «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» ئەۋەتىپ، «ئىشچىلار سىنىپى ھەممىنى باشقۇرۇش» نى يولغا قويۇشنى قارار قىلغان. «23 ـ ئاۋغۇست ئۇقتۇرۇشى» نىڭ روھىغا ئاساسەن، كېرىيە تاشيول ئۇچاستىكىمىزنىڭ ئىشچىسى مەرھۇم ئابدۇراخمان ئەمەت، مەرھۇم ئانارخان (ئەر ـ خوتۇن ئىككىيلەن كېرىيە ناھىيەلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتىپىدە «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» نامى بىلەن مەكتەپ باشقۇرۇش خىزمىتىگە قاتنىشىپ، «ئىشچى مەكتەپ مۇدىرى» لىرى دەپ ئاتالغانىدى)لار بۇ خىزمەتكە ئاجرىتىلغان. 1976 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ئۇچاستىكا ئىنقىلابىي كومىتېت مۇدىرى مەرھۇم ئابلا ئەخمەت، سىياسىي يېتەكچى لى مىڭ مېنى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ، مېنى ناھىيەلىك پارتكوم ۋە ئىنقىلابىي كومىتېت (ئۇ چاغدا ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ئىنقىلابىي كومىتېت دېيىلەتتى) نىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ناھىيەگە ۋاقىتلىق ئاجرىتىپ بەرگەنلىكىنى، ئۇلار مۇھىم بىر ۋەزىپىگە بەلگىلەيدىغانلىقىنى، تېزدىن بېرىپ تىزىمغا ئالدۇرۇشۇمنى ئېيتتى. 1976 ـ يىلى كىرگەندىن كېيىن سىياسىي ۋەزىيەتتە تېخىمۇ جىددىيچىلىك پەيدا بولۇپ، بىر خىل بۇرۇقتۇرمىلىق ھالەت شەكىللەنگەنىدى. ئالدىنقى يىللىرى كۆچەپ تەشۋىق قىلىنغان، «ئىنقىلابنى تۇتۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش»، «خەلق تۈرمۇشىنى ياخشىلاش»، «ساھەلەرنى تەرتىپكە سېلىش، ياخشىلاش، ئۆستۇرۇش»، «سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش»، «يېزا ئىگىلىكىدە مول ھوسۇل ئېلىشقا كاپالەتلىك قىلىش» دېگەندەك شوئارلارنىڭ ئورنىنى، «لىن بياۋنى، كۆڭزىنى پىپەن قىلىش»، «ئوڭچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىغا زەربە بېرىش» دېگەندەك بىر تالاي شوئارلار ئالغان بولۇپ، ئۆگىنىش تېمىسىمۇ 180 گىرادۇس بۇرىلىش ياساپ، ئۆتكەن يىلقىغا تۇپتىن ئوخشىمايدىغان يەنە بىر قۇتۇپقا ئۆتۈپ كەتكەنىدى. ئالدىنقى يىلى ئىجتىمائىي تەقسىملەشتە ئاز ـ تولا ياخشىلىنىش بولۇپ، تاۋارلار كۆرۈنەرلىك كۆپەيىپ، تۇرمۇش ياخشىلىنىش ئىزىغا چۈشكەنىدى. ئەمما بىر يىل ئۆتەر ـ ئۆتمەي ئىشلار خېمىغا يېنىشقا باشلاپ، ناھىيەمىزدە پات ـ پات ئاممىۋى نامايىشلار ئۆتكۈزۈلۈپ، ناھىيە بويىچە «چوڭ پىپەن يىغىن» لىرى ئېچىلىپ، ھەرخىل ـ ھەر ياڭىزا دازىباۋ (چوڭ خەتلىك گېزىت) لار شىددەت بىلەن كۆپەيىپ، كىشىلەر يەنە ئىنقىلاب بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىشكەنىدى.

مەن ئۇچاستىكا رەھبەرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن ناھىيەلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا بېرىپ تىزىمغا ئالدۇردۇم. ئۇقسام، بىزنىڭ ۋەزىپىمىز «ئىشچى ـ دېھقانلار تەشۋىقات ئەترىتى» نامىدا مەكتەپلەرگە بېرىپ مەكتەپ باشقۇرۇش، مەكتەپلەردىكى جامائەت پىكرى ۋە ئىدېئولوگىيە بازىسىنى پىرو-لېتارىيات ۋە ئىشچىلار سىنىپىنىڭ قولىدا مەھكەم تۇتۇش، مەكتەپلەردىكى ئوقۇچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىغا زەربە بېرىش ۋە ئۇنى توسۇش، ماۋ جۇشى-نىڭ مائارىپ فاكۇلتېتىنى مەكتەپلەردە قەتئىي ئىجرا قىلىش، «سانائەتتە داچىكدىن، يېزا ئىگىلىكىدە داجەيدىن ئۆگىنىش» تەجرىبىلىرىنى مەكتەپلەر-دە ئومۇملاشتۇرۇش، «كاكىدا» (يەنئەن دەۋرىدىكى ياپونغا قارشى ھەربىي ـ سى-ياسىي مەكتەپ) روھى بويىچە مەكتەپ باشقۇرۇش... دېگەندەك بىر تالاي ئىشلار ئىكەن. شۇ ۋاقىتىدا ناھىيە تەۋەسىدىن يەتتە نەپەر كىشى ئاجرىتىلغان بولۇپ، تۆت نەپىرى ئىشچىلار ۋەكىلى، بىر نەپىرى ھەربىي ۋەكىل، ئىككى نەپىرى دېھقانلار ۋەكىلى بولۇپ، بۇ ئىككى نەپەر دېھقانلار ۋەكىلى ياشانغان كىشىلەر بولۇپ، تېپىك كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار ئىدى. «تەشۋىقات ئەترىتى» نىڭ باش مەسئۇلى ناھىيەلىك پارتكوم شۇجىسى بولۇپ، كونكرېت خىزمەتكە ناھىيەلىك ئىنقىلابىي كومىتېت مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمى (ئۇ چاغدا ناھىيەلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى، مائارىپ ئىدارىسى قاتار-لىقلار بىر بولۇپ، مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمى، دەپ ئاتىلاتتى) مەسئۇل بو-لىدىغان، بىز مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە ئورۇنلاشتۇ-رۇشىغا ئاساسەن خىزمەت ئىشلەيدىغان، بۇئاستە ئالاقىلىشىش ئىشلىرىغا مەدەنىي ـ مائارىپ بۆلۈمى مەسئۇللىرىدىن ئىككى نەپەر كىشى مەسئۇل بولى-دىغان بولدى. «ئىشچى ـ دېھقانلار تەشۋىقات ئەترىتى» نى ئىككى تارماق ئەت-رەتكە ئايرىپ، شۇ ۋاقىتىدىكى سول لۇشيەننىڭ نەزەرىدە «بۇرژۇئازىيەنىڭ جا-ھىل قورغىنى»، «بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقلىرىنىڭ ئۇۋىسى»، «ئوقۇچىل ئەنزە ئاغدۇرۇش شامىلىنىڭ ئاۋانگارتلىرى توپلاشقان جايى» دەپ قارالغان ناھىيە-لىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ (تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ دەپمۇ ئاتىلاتتى)، ناھىيەلىك 2 ـ باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئەۋەتتى. بۇ ئىككى نەپەر ئىشچى ۋەكىل، بىر نەپەر ھەربىي ۋەكىل، ئىككى نەپەر دېھقان ۋەكىل ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە يېتىپ كېلىپ ئۆز ۋەزىپىمىزنى ئادا قىلىشقا باشلىدۇق.

2

بىز مەكتەپلەرگە يېتىپ كېلىشتىن ئىلگىرى بىر ھەپتىگە يېقىن سى-ياسىي ئۆگىنىشكە ئۇيۇشتۇرۇلدى ۋە «تەشۋىقات ئەترىتى»نى باشقۇرۇش تۈزۈ-مى، ئىنتىزامى تۈزۈپ چىقىلىپ ئېلان قىلىندى. رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار، دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك تەرەپلەر ئۈستىدە ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇ-

ئۇيغۇر كتاب تورىبېكىتى www.uyghurkitap.com

رۇش ئېلىپ بېرىلدى. ئۆگىنىشتە ئاساسلىقى، نۆۋەتتىكى سىياسىي ۋەزىيەت، مەكتەپلەرنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، پىرولېتارىيات بىلەن بۇرژۇئازىيە ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش، ماۋ جۇشىنىڭ مائارىپ فاكۇلتېتى، ياش ئىز باسارلارنى تەربىيەلەش ھوقۇقى كىمنىڭ قولىدا بولۇشى كېرەك» دېگەن مەسىلىلەردە ناھايىتى ئۇزاق مۇزاكىرە ۋە تالاش ـ تارتىش بولغان بولۇپ، مەكتەپلەرنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالى باشقا بىر نۇقتىدا تۇرۇپ چۈشەندۈرۈلدى. ھەق ـ ناھەق ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن، ئاق ـ قارا ئارىلاشتۇرۇۋېتىلگەن بولۇپ، بىزنى پىرولېتارىيات سىنىپى بىلەن بۇرژۇئازىيە سىنىپى ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىشقا دائىم تەييار تۇرۇش ــ بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ ھەر خىل توسقۇنلۇق كاشىلىسىغا قارشى ھايات ـ ماماتلىق كۈرەش قىلىش، پىرولېتارىياتنىڭ مەكتەپلەردىكى مەنبەسىنى (ئىستېھكامىنى دېمەكچى) مۇستەھكەملەش، بۇرژۇئازىيە سىنىپىدىن تامغىنى تارتىۋېلىشقا رىغبەتلەندۈرۈلگەن. بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ شېكىر يالىتىلغان زەمبىرەك ئوقىدا ھالاك بولماسلىق، پىرولېتارىيات سىنىپىنىڭ ئىنقىلابىي خىسلىتىنى دائىم ساقلاشقا ئاگاھلاندۈرۈلغانىدى. لېكىن بىز مەكتەپكە يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەمەلىي ئەھۋالنىڭ بىز ئۆگىنىش كۈرسىدا ئاڭلىغان يەتكۈزۈلمىلەردەك ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدۇق. ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى. مەكتەپ خىزمىتىمىزگە قولاي شارائىتلارنى يارىتىپ بەردى. مەكتەپ رەھبەرلىكى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دوستانە مۇئامىلىسى ۋە قوللىشى ئارقىلىق ئىشلىرىمىز ئوڭۇشلۇق بولدى. بىزمۇ مەكتەپ ئەھۋالى بىلەن ئاساسەن تونۇشۇپ چىقتۇق.

3

كېرىيە ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپ 1955 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، كېرىيە ناھىيەسىگە نىسبەتەن ئۆز ۋاقتىدىكى خېلى زامانىۋى قۇرۇلۇش ھېسابلىناتتى. ھازىرقى 315 ـ لىنىيە دۆلەت تاشيولى 60 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە مۇشۇ مەكتەپ ئالدىدىن ئۆتىدىغان بولۇپ، مەكتەپ دەرۋازىسى شىمال تەرەپكە قارايتتى. مەكتەپ دەرۋازىسىدىن ئۈدۈل كىرگەندە چوڭ يول، ئۈدۈلىدا ئوقۇتۇش بىناسى، شەرق تەرىپى رېشاتكىلانغان باغ ۋە ئوقۇغۇچىلار ياتىقى، خوجىلىق ئىشخانىلىرى ۋە مەكتەپ ئاشخانىسى، غەرب تەرەپتە تەنتەربىيە مەيدانى ۋە ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسى ۋە ئۇنىڭغا يانداپ سېلىنغان ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ياتاق بىناسى بار ئىدى. ئوقۇتۇش بىناسىنىڭ كەينى ئۈرۈكلۈك باغ ئىدى. مەكتەپنىڭ مۇھىتى ناھايىتى گۈزەل، پاكىز بولۇپ، شۇ قالايمىقانچىلىق يىللاردىمۇ ئىسكەتنى يوقاتمىغان ھەقىقەتەن ئىسمى جىسمىغا لايىق مەرپەت ئوچىقى ئىدى. ئۇ چاغلاردا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ بۇزغۇنچىلىقى، چېكىدىن ئاشقان «سول»چىللىق ۋە «مەدەنىيەت زور ئىنقى-

قىلابى»نىڭ كاشىلىسى تۆپەيلىدىن مائارىپ ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرى پالەچ ھا-
لەتكە چۈشۈپ قالغان بولۇپ، ئوقۇپ بىلىم ئېلىش «ئاق مۇتەخەسسىلىشىش
يولىغا ماڭغانلىق» دەپ قالپاق كىيگۈزۈلەتتى. «قىزىللىشىش» نىڭ تەلىپىگە
بېتىش ئۈچۈن ئەقلىي جەھەتتىن ئەمەس، جىسمانىي جەھەتتىن ئۆسۈپ يېتە-
لمىش، ئەمەلىيەت بىلەن كۆپ ئۇچرىشىش، جىسمانىي ئەمگەك بىلەن كۆپ شۇ-
غۇللىنىش تەلەپ قىلىناتتى. ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى، دەرسلىك كىتاب دې-
گەنلەر ئاساسەن يوق دېيەرلىك ئىدى. لېكىن مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلار قە-
يىنچىلىق ۋە توسالغۇلارنى يېڭىپ، ئاجايىپ زور شىجائەت ۋە مەسئۇلىيەتچا-
لىق روھى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنى دەرسلەرگە تەشكىللەيتتى. بىلىم ئېلىشقا
رىغبەتلەندۈرەتتى. مەكتەپنىڭ باشقۇرۇش، ئوقۇتۇش ئىشلىرى مۇنتىزىم، ئۇ-
قۇتقۇچىلار قوشۇننىڭ ساپاسى كارامەت يۇقىرى، ئېجىل ـ ئىناق، يۇرۇش ـ
تۇرۇشى مەدەنىي، سالاپەتلىك ئىدى.

ئېسىمدە قېلىشچە، ئوقۇتقۇچىلاردىن ھايات نىياز، ئىبراھىم رەھىم، ئامان ئىمىر، مەتتۇرسۇن ئېزىز، ئىسھاق ئىبراھىم، يۈسۈپ راخمان، قۇربا-
نىياز روزى، يۈسۈپ ئۆمەر، خاسىيەت تۇردى (ئاتاقلىق كىنو ئارتىسى، ئۇس-
سۇل مۇتەخەسسىسى مېھرىگۈل ئەمەتنىڭ ئانىسى) ئابدىقادىر مەتقۇربان، مۇسا
رەخمەت، مەتسەيدى يۈسۈپ، ئابلىز ھوشۇر، ماھىرە ئەخمەت، ئامان سەيدى،
مەتسەيدى ئىمىن، يۈسۈپ ئۆمەر، تاش مۇھەممەت، ئەمەت قۇربان توختى كې-
رەم، مەتتۇرسۇن بارات، فېڭ گوجۇڭ، ئەخمەت تۇرسۇن ھاجىم، ئابدۇۋەلى
شىرىپ، ئامانىنۇر، شى شاۋدى، ۋاڭ شىلىڭ، ئابلا ئالىم، سەيدى سۈپۈرگى،
توختى نىياز، مۇمىن مەتتوختى، مەتتۇرسۇن ئىمىن، مەتتۇرسۇن قۇربان،
ھەۋزى نىياز خانىم، ئايىمنىسا خانىم، تۇرسۇن خانىم، ئايخان مەتىمىن قا-
تارلىق (بىر قىسىملەرنىڭ ئىسمى ئېسىمدە قالماپتۇ) بىر تۇركۇم ياراملىق،
قابىلىيەتلىك ئوقۇتقۇچىلار بار ئىدى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆزىنى مائارىپقا بې-
غىشلاش روھى ئۇستۇن، بىلىم سەۋىيەسى يۇقىرى، ئوقۇغۇچىلارنى ئەخلاقىي،
ئەقلىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن تەڭ يېتىشكەن ياراملىق كىشىلەردىن قىلىپ
يېتىشتۇرۇپ چىقىش ئىرادىسى كۈچلۈك، دەرس ئۆتۈش مېتودى ئەڭ جانلىق
ۋە ئەڭ ياخشى، تەجرىبىسى مول ئىدى. ھايات نىياز مەكتەپ ئىنقىلابىي كو-
مىتېت تەركىبىدە بولۇش سۈپىتى بىلەن پۈتكۈل ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا بىر تۇ-
تاش رەھبەرلىك قىلاتتى. ھايات نىياز، ئىبراھىم رەھىم، يۈسۈپ ئەمەر، خا-
سىيەت تۇردى، ئابدىقادىر مەتقۇربان، مۇسا رەخمەت، مەتسەيدى ئىمىن قاتار-
لىقلارنىڭ ئۆتكەن ئەدەبىيات دەرسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ كالىلىسىدا ئۆز پېتى
ئۆزلىشىپ قالاتتى. ئۇلار يەنە ئوقۇغۇچىلارنى ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە سەنئەت
كۆرۈزۈكلىرىغا تەشكىللەپ، «ئەدەبىيات تام گېزىتى» ۋە مەكتەپ «ئەدەبىيات
گېزىتى» چىقىرىپ بىر تۇركۇم ئەدەبىيات ھەۋەسكارلىرىنى يېتىشتۇرۇپ

چىققان. ئامان ئىمىر، ئابلىز ھوشۇر، ئەمەت قۇربانلار ئۆزلىرىنىڭ سائەتلىك پىلانىدىكى فىزىكا دەرسىنى ياخشى ئۆتكەندىن سىرت، يەنە فىزىكا تەجرىبىخانىسى ۋە رېمونتخانىسى قۇرۇپ ئوقۇغۇچىلارنى يېتەكلەپ، ھەر خىل ئاددىي ئېلېكتىرلىك سايمانلارنى ياسىغان، ۋە كېرىيە ناھىيەسىدىكى رادىيو ـ پاتېـ فون ۋە ئېلېكتىرلىك سايمانلار، ھەر خىل توك ئۇسكۇنىلىرى ۋە مادار (شام) قاتارلىقلارنى رېمونت قىلىپ كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرـ غان. ئۇلار نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈش ئۇسۇلىنى جانلىق قولـ لىنىپ، جەمئىيەت ئۈچۈن زور بىر تۆرکۈم يارامليق خادىملار ۋە شۇ زامانـ سىدا ئەڭ كەم ۋە قىس بولۇۋاتقان ئېلېكتىرلىك ئۇسكۇنىلەر رېمونتچىلىرىنى تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈپ بەرگەن. ئىسھاق ئىبراھىم فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى بو ـ لۇپ مەكتەپ تەجرىبىخانىسىنى باشقۇراتتى. ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ئۇنى بىردەك ـــ فىزىكىنىڭ پىرى، دەپ ماختىشاتتى. يۇسۇپ راخمان خىمىيە دەرـ سى بېرىدىغان بولۇپ، دەرسنى شۇنداق جانلىق، ئەمەلىي مىسالىلارغا بىرلەشـ تۈرۈپ تەجرىبە قىلىپ كۆرسىتىپ ئۆتەتتى. شۇڭا ئۇنى ئوقۇغۇچىلار شۇ قەـ دەر ھۆرمەتلەپ ياخشى كۆرەتتى. ماھىرە ئەخمەت، مەتتۇرسۇن ئېزىز، قۇربانـ نىياز روزى، ئامان سەيدى قاتارلىقلار ماتېماتىكا دەرسىنى كارامەت چۈشىنىشـ لىك ئۆتكەچكە، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆزلەشتۈرۈش نىسبىتى يۇقىرى ئىدى. فېڭ گوجۇڭ، مەتتۇرسۇن بارات، ئامانئۇر، شى شاۋدى، ۋاڭ شىلىڭ قاتارلىقلار خەنزۇ تىلى دەرسلىكىنى ناھايىتى ئۆلچەملىك ئۆتەتتى. ئۇلارنىڭ تەلەپپۇزى راۋان، چۈشىنىشلىك ئىدى. ئەخمەت تۇرسۇن ھاجىمنىڭ تەنتەربىيە دەرسىدە كوماندىرلىق قىلىشى، ئوقۇغۇچىلارنى تېتىكلەشتۈرۈپ، روھلۇق قىلىۋېتەـ تى. ئايشەم توختى مەكتەپنىڭ دوختۇرلۇقىدىن باشقا، ئوقۇغۇچىلارغا ساقلىق ساقلاش، داۋالاش بىلىملىرى دەرسى بېرەتتى. ئۇنىڭ يېتەكلىشىدە تەربىيەلـ نىپ چىققان بىر تۆركۈم يالاڭ ئاياغ دوختۇرلار شۇ ۋاقىتىدا جەمئىيەتتە تېـ گىشلىك رول ئوينىغان. شۇنداق بولغانلىقتىن شۇنچە ۋاقىتتىن بۇيان مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇغان، مۇشۇ مەكتەپنى پۈتكۈزگەنلەر ئاشۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ جاـ پالىق ئەجرىنى، ئوقۇتقۇچىلارغا خاس ئالىيجاناب خىسلىتىنى ئۇنتۇپ قالمـ دى. سورۇنلاردا، ئادەم توپلاشقان جايلاردا ئاشۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرس ئوقۇـ تۇشتىكى ئەستايىدىللىقى، بىلىم دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆزىنى مائارىپ ئىشلىرىغا بېغىشلاش روھى، مەكتەپتىكى قايناق، جۇشقۇن ھايات سۆزلىمىسى ـ سۆھبەتلىرىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى بولۇپ كېلىۋاتقـدۇ. تېخى يېقىندىلا بىر توي سورۇنىدا چاچ ـ ساقاللىرى ئاقارغان بىر قانچەيلەـ نىڭ ئاشۇ ئوقۇتقۇچىلارنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ، مەكتەپتىكى قايناق، جەڭگىۋار ئوقۇغۇچىلىق ھاياتىنى چوڭقۇر سېغىنىپ ئەسلەشكەنلىكـ لىرىدىن ناھايىتى قاتتىق تەسىرلەندىم.

4

«سول» لۇشيەن ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرغان، ماۋاربپ ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا توسقۇنلۇق ۋە پۈتلىكاشاڭ كۆپ، قىينىچىلىق ئىنتايىن ئېغىر بولۇۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلار بىردەك زىچ ھەمكارلىشىپ ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى بوشاشماستىن چاڭ تۇتقانىدى. بۇ چاغلاردا يېزىلاردا ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى، بوز يەر ئېچىش ئەمگىكى، سالالاشتۇرۇش ئەمگىكى، ئەتىگەن ـ كەچلىك دولقۇن دېگەندەك نەپ تەگمەيدىغان ئۇنۇمسىز ئەمگەكلەر ناھايىتى جىق ئىدى. شۇڭا چوڭ ـ كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئاممىۋى ھەرىكەت دەپ ئاتالغان، شەكلى ئۆزگەرگەن ئەمگەكلەرگە قاتنىشىشى شەرت ئىدى. ئەگەر مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بولسا بۇنداق ھاشارلاردىن ساقىت بولاتتى. يەنە بىر تەرەپتىن مەكتەپ ياتاقتا يېتىپ ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلارغا ئوچ ۋاق تاماق، باشقا ئوقۇغۇچىلارغا چۈشتە بىر ۋاق تاماق بېرەتتى. ئۇ چاغدا يېزىلاردا ئاق ئاش نورمىسى ناھايىتى قىس بولغاچقا كىشىلەر مەكتەپ بېرىدىغان چۈشلۈك بىر ۋاق ئاق ناننى دەپ بولسىمۇ باللىرىنى مەكتەپكە ئاپىرىپ بېرەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ يىللىرى يېزىق ئۆزگەرتىش دەۋرى بولۇپ، ئۇيغۇر كونا يېزىقى ۋە ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى تەڭ مەۋجۇت ئىدى. بۇلارمۇ ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا ناھايىتى زور توسالغۇ پەيدا قىلغان. ھاشار ئەمگىكىدىن قۇتۇلۇش ۋە بىر دانە ئاق ناننى دەپ مەكتەپكە كېلىپ ئوقۇۋاتقان ئەسلىدىن ئاساسى ئاجىز ئوقۇغۇچىلار خېلى كۆپ سالماقنى ئىگىلەيتتى. ئوقۇتقۇچىلار بۇنداق ئوقۇغۇچىلارنىمۇ زېرىكمەستىن ـ تېرىكمەستىن ئۆگىتىپ، ئۇلارنى يېتەكلەپ زور كۆپچىلىكنى يېتىشتۇرۇپ كەتكەنىدى.

مەكتەپ خوجىلىق بۆلۈمى شۇ تاپچىلىق، قىسىنچىلىق زامانىدا ئۆزىنىڭ بارلىق زېھنىي قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلىپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈچ چىقارغانىدى. خوجىلىق مۇدىرى مەھەممەتجان تىلىۋالدى بولۇپ، سادىق توختى، ئابدۇقادىر سۈپۈرگى، تۇنىساخان، قۇناخۇن، ئەيسا ئەخمەتتوختى، ئىبراھىم تۇرسۇن قاتارلىقلار مالىيە خادىمى ۋە زاپخوز، مۇساۋاخۇن «ماتاڭ»، شوبارات، ئابدۇراخمان ئۇستام، ئىسلام ناۋايى، ئىسلام نەياز، مەتقۇربان ئىسمائىل، مەتقۇربانئاخۇن ئۇستام، مەمتىمىن داۋۇت، مەتقۇربان بارات، ئىسلامئاخۇن خارەت قاتارلىق ئاشپەز ـ ناۋاي، ئىشچى ـ ئۇستاملار بار ئىدى. ئۇلار مەكتەپ ئىچىدىكى بوش يەرلەرگە ھەر خىل كۆكتاتلارنى تېرىپ ۋە كۆكەرۇندىكى دېھقانچىلىق مەيدانىدىن ئېلىنغان ئاشلىق ھەمدە ناھايىتى ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ قوللىشى، يار ـ يۆلەك بولۇشىنى قولغا كەلتۈرۈپ ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلىغان. مەكتەپنىڭ ئارقا سەپ

خىزمەتنى ياخشى ئىشلەپ، ئوقۇتۇش خىزمىتىگە كاپالەتلىك قىلغانىدى.

مەكتەپ يەنە ئەمەلىيەت دەرسى تەسىس قىلغان بولۇپ، قارىمىقىدا خا-رەتچىلىك، سۈۋاقچىلىق، رېمونتچىلىق، تىككۈچىلىك كەسپى تەسىس قىلىن-غان. دەرس ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ ئوقۇغۇچىلارنى دېھقانچىلىق، ئورمان-چىلىق، چارۋىچىلىق بىلىملىرى بىلەن تەربىيەلەش ئېلىپ باراتتى. ئوقۇغۇ-چىلارغا دەرستىن سىرت ئۆز ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ ھەر خىل ھۈنەر-كەسىپلەرنى ئۆگىتەتتى. قىز ئوقۇغۇچىلارنىڭ تولىسى تىككۈچىلىك، كەش-تىچىلىك، سېسترا - دوختۇرلۇق كەسىپلىرىنى ئۆگىنەتتى. ئۆگەنگەن دەرس مەزمۇنىغا ئاساسەن ئەمەلىيەتكە يېتەكچىلىك قىلىش ئېلىپ بېرىلاتتى. يېز-لارغا ئاچقىپ ئېتىز بېشىدا، باغلاردا، ئېلېكتىر ئىستانسىسى (دېيەنچاڭ) ياساش، رېمونت قىلىش زاۋۇتى (شىيۇزاۋچاڭ)، دوختۇرخانا قاتارلىق ئو-رۇنلارغا ئاپىرىپ بېرىپ ئەمەلىيەت دەرسى ئۆتۈلەتتى ۋە ئەمەلىيەت پىراكتە-كىسىغا يېتەكچىلىك قىلىناتتى. مەنمۇ ئوقۇش پۈتكۈزىدىغان بىر سىنىپ ئو-قۇغۇچىغا قول تىراكتورى ھەيدەش، رېمونت قىلىش، دېزىل ماتور ماڭدۇرۇش ۋە ئۇنى ئاسراش بويىچە ئەمەلىيەت دەرسىگە يېتەكچىلىك قىلغانىدىم. مەك-تەپنىڭ دېھقانچىلىق مەيدانى، تۈگمەن - جۇۋازخانا قاتارلىقلار بار بولۇپ، بىر قىسىم ئېھتىياجنى ئۆزى ھەل قىلغان.

دەرسلىك ماتېرىيالى يوق دېيەرلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەرسلىك ئوقۇ-تۇشنىڭ ئورنىغا، ئەمگەك ۋە ئەمەلىيەت مەشقى ناھايىتى كۆپ تەكىتلىنىۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما ئوقۇتقۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ مول بىلىمى ۋە ئىلگىرىكى كونە-پىكىلىرى ئاساسىدا دەرسلىك تۈزۈپ ئوقۇتۇشنى قەتئىي بوشاشتۇرماي چىڭ تۇتقان. دەرسلىك ئوقۇتۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرگەن. بولۇپمۇ ھايات نىياز، فېڭ گوجۇڭ، ئىسھاق ئىبراھىم، يۈسۈپ راخمان، ئابلىز ھوشۇر، خاسىيەت تۇردى، قۇربانىنىياز روزى، مەتسەيدى يۈسۈپ، ئىبراھىم رەھىم، ئابدىقادىر مەتقۇربان، يۈسۈپ ئۆمەر قاتارلىق بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسلىك ئو-قۇتۇش جەھەتتىكى نىشانى ئايدىڭ، پىكرى ئوچۇق ئىدى. ئۇلار دائىم — بۇ يەر دېھقانچىلىق مەيدانى ئەمەس، مەكتەپ، مەكتەپ بولغاندىكىن ئوقۇتۇشقا ئەھمىيەت بېرىش، ئوقۇتۇشقا كۈچ چىقىرىش كېرەك، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ۋاقتىنى زايە قىلماسلىق كېرەك، دېگەن پىكىرنى جىق بېرەتتى. ئوقۇتۇش توغرىسىدىكى تەلەپلەرنى جىق قويۇاتتى. ئۇ چاغلاردا ئىشچى - دېھقان - ئەس-كەرلەرنىڭ ئالىي مەكتەپلەرگە كىرىپ ئوقۇشى رىغبەتلەندۈرۈلگەن. جاڭ تېپە-شىڭ (جاڭ تېيشىڭ ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا ئاق قەغەز تاپشۇرۇپ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» تەرىپىدىن بىر مەھەل كۆككە كۆتۈرۈلگەن تىپ ئىدى) دەك بىر قىسىملارنىڭ ئىمتىھاندا ئاق قەغەز تاپشۇرۇشى مەدھىيەلىنىپ كۆككە كۆتۈرۈلۈۋاتقان چاغ ئىدى. 1976 - يىلى يازدا قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇ-تىنىڭ ئوقۇش پۈتكۈزىدىغان 40 قا يېقىن ئوقۇغۇچىسى پىراكتىكا ئۈچۈن

ناھىيەمىزگە كېلىپ مەكتەپكە چۈشتى. بۇلارنىڭ بىر قىسمى تەبىئىي ھالدا ئىشچى ـ دېھقان ـ ئەسكەر ئوقۇغۇچى ئىدى. ھايات نىياز، قۇربانىنىياز روزى، ئىبراھىم رەھىم، ئىسھاق ئىبراھىم، يۈسۈپ راخمان، فېڭ گوجۇڭ قاتارلىق ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسى مەسئۇللىرى ــ ئەسلىدىن ئاساسى بولمىغانلارنىڭ دەرس ئۆتۈش سالاھىيىتى بولمايدۇ دەپ، دەرس ئۆتۈشكە ئورۇنلاشتۇرمىغان. ئۇلار بىزنى ئىزلەپ كېلىپ ئۆزلىرىنىڭ بىر قىسىم ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى تەرىپىدىن چەتكە قېقىلىپ دەرس ئۆتۈشكە يول قويمىغانلىقى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ كەلدى. بىز ئۇلارنى كۆكەرۈن دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئوقۇغۇچىلارغا ئەمەلىيەت دەرسىگە يېتەكچىلىك قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ مەسلىنى ھەل قىلغانىدۇق.

5

ئۇ قالايمىقانچىلىق يىللىرى بولسىمۇ ئەمما مەكتەپنىڭ ئىنتىزامى چىڭ، باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى مۇكەممەل ئىدى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەرسكە كېچىكىشىگە، سەۋەبسىز دەرسكە كەلمەسلىكىگە، بۇرۇن دەرستىن چۈشۈپ كېتىشىگە يول قويۇلمايتتى. ئوقۇغۇچىلارنىڭ مۇھەببەتلىشىشى، مۇھەببەت خەتلىرىنى يېزىشى، تاماكا چېكىشى قەتئىي مەنئى قىلىناتتى. ئوقۇتقۇچىلارغا قويۇلغان تەلەپ تېخىمۇ قاتتىق بولۇپ، ھەر ئىشتا ئوقۇغۇچىلارغا ئۈلگە بولۇشى لازىم ئىدى. كىيىم ـ كېچەك پاكىز، رەتلىك بولۇش، يۈرۈش ـ تۇرۇشى سالاپەتلىك بولۇش، ئوقۇغۇچىلار بار يەردە تاماكا چەكمەسلىك، چاقچاقلاشماسلىق، سەت گەپ قىلماسلىق، دەم ئېلىش كۈنىدىن باشقا چاغدا قەتئىي ھاراق ئىچمەسلىك تەكىتلىنەتتى. ئوقۇتقۇچىلار ــ ئادەم تەربىيەلىگۈچى، ئالدى بىلەن ئۆزىنى تەربىيەلىشى كېرەك. ئوقۇغۇچىلارنى ياخشى تەربىيەلەش ۋە باشقۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنى ياخشى تەربىيەلىشى، باشقۇرۇشى كېرەك. باشقىلارنى ياخشى ئادەم قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۆزۈك نەمۇنە بولۇشۇك كېرەك. «ئۆزۈك ئالدى بىلەن ئالىم بولساك ئاندىن شاگىرتىك ئالىم بولىدۇ» دېگەن ئەقىدىدە چىڭ تۇراتتى. يۇقىرىقى كۆزقاراش ۋە ئىدىيە ئۇلارنىڭ قەلبىگە مەھكەم ئورنىشىپ كەتكەنىدى.

مەيلى ئوقۇتقۇچى ياكى ئوقۇغۇچىلار بولسۇن مەكتەپنىڭ قائىدە ـ تۈزۈلمىرىگە ئاڭلىق بويسۇناتتى، ھەرگىز خىلاپلىق قىلمايتتى. مەكتەپ ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنى ھەر خىل ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە ئۈيۇشتۇرۇپ، ھەر خىل مۇسابىقىلەرگە تەشكىللەپ، ھەر خىل مۇكاپاتلاش، تەقدىرلەش يىغىنلىرىنى ئېچىپ تۇراتتى. قىسقىسى، بىر خىل جۇشقۇن ھالەت، قايناملىق ـ تاشقىنلىق مەنزىرە نامايان بولۇپ تۇراتتى. ھايات نىياز، ئىبراھىم رەھىم، ئا-

مان ئىمىز، فېئك گوجۇك، مەتتۇرسۇن بارات قاتارلىق ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆچ چىقىرىشى بىلەن مەكتەپتە خەنزۇ تىلى تەييارلىق سىنىپى ئېچىلىپ، بىلىم ئاساسى بىرقەدەر ياخشى بولغان ئوقۇغۇچىلارنى ئىمتىھان ئارقىلىق تاللاپ بىر سىنىپ قوبۇل قىلىپ، خەنزۇ تىلى بويىچە نۆقتىلىق تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈش ئېلىپ بارغان. مەكتەپ يەنە سەنئەت ئەترىتى قۇرۇپ (ئۇ چاغدا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكى تارقىتىۋېتىلگەن) مەتقۇۋان ئىسمائىل، تۇنسا خانىملارنى ئاجرىتىپ، لەنگەر يېزىسىدىن مەتقۇۋان روزى، ئابدۇۋەلى ئىبراھىم قاتارلىق مۇزىكانتلارنى يۆتكەپ كېلىپ، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىن مۇزىكا، ئۇسسۇل، ناخشىدا ئالاھىدە تالانتى بارلارنى تاللاپ چىقىپ زۆرۈر شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەن. مەكتەپ سەنئەت ئەترىتى ئىككى ئاي جاپالىق مەشىق قىلىش ئارقىلىق تەييارلىغان نومۇرلىرىنى مەكتەپ ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلارغا ئاپىرىپ كۆرسىتىپ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ زور ئالقىشىغا ئېرىشكەن ۋە ۋىلايەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىدە مۇكاپاتلىنىپ، ناھىيە ھەمدە مەكتەپكە شان ـ شەرەپ ئەكەلگەن. ئاشۇ يىللاردا كېرىيە ناھىيىلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئاشۇنداق ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى قىلالىشى بىر مۆجىزە، ئاجايىپ ئۇلۇغ ئىش ھېسابلىنىدۇ.

6

«ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» نىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى مەكتەپ باشقۇرۇش بولسىمۇ، لېكىن مەكتەپ مۇھىتىغا تېزدىن ماسلىشىپ، مەكتەپ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە خىزمەتلەرنى قانات يايدۇرۇق. ئۇ چاغدا ئاساسلىق ۋەزىپىمىز، دەرسخانىغا كىرىپ دەرس ئاڭلاش، ئوقۇتقۇچىلار بىلەن سىياسىي ئۆگىنىشكە ۋە ھەر خىل ئىجتىمائىي پائالىيەتلەرگە قاتنىشىش، بىللە ئەمگەك قىلىش، مەكتەپ ئىنقىلابىي كومىتېتىغا ھەر خىل تەكلىپ ـ پىكىرلەرنى بېرىش، ناھىيىلىك پارتكوم، ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمىنىڭ ھەر تۈرلۈك كۆرسەتمىلىرىنىڭ مەكتەپتە ئىزچىل ئىجرا قىلىنىشىغا نازارەت قىلىش ۋە ھەيدەكچىلىك قىلىش. مەكتەپ ئەھۋالىدىن ناھىيىلىك پارتكوم، ئىنقىلابىي كومىتېتىنى خەۋەرلەندۈرۈش... قاتارلىقلار ئىدى. ناھىيىدە پات ـ پات يىغىن ئېچىپ، «تېمىپېراتۇرىنى تەكشەپ»، «قۇلاقنى تولغاپ» «كىرىچىنى تارتىپ» تۈرسىمۇ، ئەمما «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» بىلەن مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مۇناسىۋىتى ئىزچىل ياخشى بولۇپ كەلدى. مەدەنىيەت ـ مائارىپ بۆلۈمىدىكىلەرمۇ مەكتەپ رەھبەرلىكى ۋە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمىزگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرەتتى. مەكتەپ رەھبەرلىكى ۋە ھەرقايسى ئوقۇتۇش گۇرۇپپا مەسئۇللىرىمۇ «ئىشچىلار تەشۋى-

قات ئەترىتى» دىكىلەرگە مەكتەپنىڭ تەرەققىيات پىلانى، نۆۋەتتىكى خىزمەت-لەر قاتارلىق خىزمەتلەردىن دوكلات قىلىپ پىكىر ئېلىپ تۇراتتى. يىغىنلارغا ۋە پائالىيەتلەرگە قاتناشتۇراتتى. ئوقۇتقۇچىلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتەتتۇق. ئۇلارمۇ بىزنى يات كۆرمەي سىرداش دەپ بىلەتتى. ھەر خىل دەرسلەرگە ئو-رۇنلاشتۇراتتى. بۇنىڭ بىلەن بەزىلىرىمىز دېھقانچىلىق، باغۋەنچىلىك دەرسى بەرگەن. بەزىلىرىمىز ھەربىي مەشىق - تەنتەربىيە دەرسى بەرگەن. بەزىلىرى-مىز ئەدەبىيات ۋە ئەمەلىي يېزىقچىلىق دەرسى بەرگەن. ئۇ چاغدا «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» دىكىلەر ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار بىلەن دەرستىن باشقا پائالىيەتلەردە، ئىش - ئەمگەكلەردە ئاساسەن بىللە بولاتتى. ئۇ كەملەردە ناھە-يە شال تىكىش ئەمگىكى، بۇغداي ئورۇش ئەمگىكى، پاختا تېرىش ئەمگىكى قا-تارلىق ئەمگەكلەر مەكتەپكە ۋەزىپىنى ناھايىتى جىق بېرەتتى. بۇنداق چاغلاردا ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ غەي-رەت بىلەن ئىشلەيتتى. ئەمگەك مەيدانلىرىغا بايراقلارنى قاداپ، رادىيو كانىيى ئورنىتىپ، ئەمگەك مۇسابىقىسى ئۆيۈشتۇرۇپ، ياخشى ئىشلىگەنلەرنى ئىلا-ھىلاندۇرۇپ ئاجايىپ جۇشقۇن ۋەزىيەت شەكىللەندۈرەتتى. خوجىلىق بۆلۈمى-دىكىلەر زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئارقا سەپ خىزمىتىنى ياخشى ئىش-لەپ، ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلاتتى. نەتىجىدە ۋەزىپىنى ھەممىدىن بۇرۇن ئورۇنلاپ غەلىبە بىلەن قايتىپ كېلەتتى. ئۇ چاغدا ئوقۇتقۇچى ياكى خوجىلىق خادىملىرى بولسۇن ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا ئالاھىدە بولۇۋېلىشقا ھەرگىز يول قويۇلمايتتى. ئوقۇغۇچىلارنى ئۆز پەرزەن-تىدەك كۆرۈش، ئاسراش، كۆيۈنۈش، ئۇلارغا ئۆز ئەمەلىيىتىنىڭ ئارقىلىق ئۇلۇغ كۆرسىتىشنىڭ لازىم ئىدى. خىلاپلىق قىلسا مەكتەپ رەھبەرلىكى قاتتىق چارە كۆرەتتى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاشۇنداق ئېسىل خىسلەت - پەزىلىتى بىز «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» دىكىلەرگە ئۇلۇغ بولۇپ، ئىدىيە ئۆزگەرتىش-مىزگە تۈرتكە بولدى. ئەسلىدە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى ئۆزگەر-تىش ئۇچۇن كەلگەن كىشىلەرنى، ئوقۇتقۇچىلار ئۆزىنىڭ ئالىيجاناب روھى بىلەن ئۆزگەرتىپ چىقتى. بىز «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» دىكىلەر ئوقۇت-قۇچىلاردىن نۇرغۇن نەرسىلەرنى ــ جۈملىدىن جەمئىيەتكە پايدىلىق، يارامىلىق ياخشى ئادەم بولۇشنىڭ يوللىرىنى ئۆگەندۇق. ئۇلاردىن تەلىم ئېلىپ، بىلىم سەۋىيەمىزنى تولۇقلاپ، مەدەنىيەت ساپايىمىزنى ئۆستۈردۇق. قىسقىسى، مەك-تەپتىكى ئوقۇتقۇچىلار بىزنى چاندۇرماي ئۆزگەرتىپ، ئۆزلىرىگە ئەل قىلىپ خىزمەتلىرىگە سالغانىدى.

«ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ناھىيەگە يىغى-لىپ سىياسىي ئۆگىنىش قىلاتتۇق. ئۆز خىزمىتىمىزدىن ناھىيە رەھبەرلە-كىگە دوكلات قىلاتتۇق. مەكتەپلەرنىڭ ھازىرقى ئەھۋالى، ۋەزىيىتى ــ ئوقۇت-قۇچىلارنىڭ ئىدىيەۋى ئەھۋالى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەربىيەلىنىش ئەھۋالى

ئۇستىدە مەلۇمات بېرەتتۇق. ئاخىرىدا مۇزاكىرە ئۇيۇشتۇرۇپ تەھلىل قىلىش ئېلىپ بېرىلاتتى. ئەترەت ئەزالىرىنىڭ ئىدىيەۋى ئەھۋالى تەھلىل قىلىنغان، ئايىنىپ كەتمەسلىك، ئەل بولۇپ كەتمەسلىك تەلەپ قىلىنىپ، بۇ جەھەتتە كۆ-رۈلگەن مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ تەنقىد، ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد قىلىش ئېلىپ بېرىلاتتى. خاتالىق كۆرۈلگەن دەپ قارالغان ئەترەت ئەزالىرى ئۆزىنى تەكشۈرۈشكە بۇيرۇلۇپ ئىپادىسىگە قاراپ بىر تەرەپ قىلىناتتى. ئۆگىنىشتە ناھىيە رەھبەرلىكى كونكرېت تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ ئورۇنلاشتۇرۇش قىلاتتى. بىزلەر يېڭى - يېڭى كۆرسەتمىلەر ئېلىپ قايتاتتۇق. 1976 - يىلى 9 - ئاي ئەتراپىدا بولسا كېرەك، بىر قېتىملىق ئۆگىنىشتە ماڭا - پىرولېتا-رىيات سىنىپىنىڭ مەكتەپلەردىكى جېنىدىسىنى(ئىستىھكامىنى دېمەكچى) ياخشى قوغدىمىغان. مەكتەپتىكى ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى بىلەن بىرلىشىپ «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا ماڭغان. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دۇمبىقىنى چالغان... دەپ نۇرغۇن پىكىر چۈشۈپ تەنقىد قىلىپ، ئۆزۈمنى تەكشۈرۈشكە قىستىدى. مەن بۇ توقام گەپلەرنى ئىدىيەمدىن ئۆتكۈزەلمەي، كەسپىي خىزمەت باھانىسى بىلەن ئۇچاستىكىغا قايتىپ كەتتىم. «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن ۋىلايەت «ئىككى ئومۇمەن» نى ئىزچىللاشتۇرۇش يۈزىسىدىن (ئىككى ئومۇمەن «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىنكى دەسلەپكى يىللاردا بىر مەزگىل ئىدىيەۋى سەپتە يامرىغان ئىسلاھات ۋە تەرەققىياتقا پۈتۈلكاشاڭ بولىدىغان بىر خىل خاتا پىكىر ئېقىمى بولۇپ، كېيىن قانات يايدۇرۇلغان «ھەقىقەتنىڭ ئۆلچىمى» توغرىسىدىكى بەس - مۇنازىرىلەر ئارقىلىق «ئىككى ئومۇمەن» نىڭ تەسىرى تازىلانغان) ھەرقايسى ناھىيە ۋە تارماقلارغا «تۈزەش - تەرتىپكە سېلىش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈرۈش» خىزمىتى ئەترىتى ئەۋەتتى. شۇ قاتاردا مەكتەپكە ۋىلايەتتىن ئىككى نەپەر كىشى خىزمەت ئەترىتى بولۇپ كەلدى. «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى» خىزمەت ئەترىتى بولۇپ ئۆز-گەرتىلدى، مەنمۇ شۇ يىلى 12 - ئايدا مەكتەپكە قايتىپ چىقتىم. بۇ چاغدىكى ۋەزىيە ئاساسەن «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ زىيىنىنى ۋە تەسىرىنى تازىلاش ۋە «ئىككى ئومۇمەن» نى ئىزچىللاشتۇرۇش ئىدى. ئەسلىدە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ ئېغىر زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى ۋە ماڭا-رىپ خىزمىتى ئەمدى تۇرۇپ، بىر مەزگىل «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ تە-سىرگە ئۇچرىغان، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ دۇمبىقىنى چالغان قىلىپ قويۇلدى. بىر مەزگىل پۈتۈن كۈچنى تەشكىللەپ ۋە مەركەزلەشتۇرۇپ ئۆگە-نىش، تەسىرات ماقالىسى يېزىش، روھىي دۇنياسىغا تاقاپ تەكشۈرۈش، قۇش-قاچ ئوپېراتسىيەسى ئېلىپ بېرىش دېگەندەك پائالىيەتلەرگە تەشكىللەپ، چې-كىدىن ئاشقان بىمەنىلىك ۋە ئىنتايىن «سول»چىللىق ھۆكۈم سۈردى. روھىي دۇنياسىنى ئۆزگەرتىش دېگەن تەلەپ ئاستىدا، ئوقۇتقۇچىلار بىر - بىرلەپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈلدى. ئەلگەكتىن ئۆتكەنلەرنى ناھىيەنىڭ ئاساسلىق رەھ-

بىرى قاتناشقان يىغىن ئېچىپ تەستىقلاپ «ئۆشىنىدىكى بوپا» ئېلىپ تاشلىناتتى. بىر قېتىم نۆۋەت قۇناخۇنغا كەلگەندە ئەلگەكتىن ئۆتەلمەي شاللىنىپ قالدى. سەۋەبى قۇناخۇن كىيىم - كېچەك مەدەنىيىتىگە، يۇرۇش - تۇرۇشتا سالاپەتكە ئەھمىيەت بېرىدىغان كىشى بولۇپ، پۇتۇن ناھىيە بويىچە بىردىنبىر موتوسىكلىتى بار ئادەم ئىدى. بۇ موتوسىكلىتنىڭ ئاۋاز شاۋقۇنى يۇقىرى بولۇپ، پات - پات مىنىپ ئايلىنىپ قويىاتتى. بۇ چاغدا يېقىن ئەتراپتىكى كىشىلەر — بۇگۈن قۇناخۇن موتو مىنىپتۇ، دېيىشەتتى. ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈش نۆۋىتى قۇناخۇنغا كەلگەندە ناھىيەنىڭ ئاساسلىق رەھبىرى ئۇنى پەقەت ئېسىگە ئالالمىدى. ئۇنىڭ تەق - تۇرقىنى، ئالاھىدىلىكىنى سۈپەتلەپ بەرسەكمۇ يەنە بىلەلمىدى. بۇ چاغدا بىر‌ەيلەن ھېلىقى پات - پات رەستىدە موتو مىنىپ ناھىيە بازىرىنى ئايلىنىپ قويىدىغان ئادەم شۇ، دەپ تونۇشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى رەھبەر: «بۇ كىشى پىرولېتارىيات سىنىپىنى كۆزگە ئىلماي رەستىلەردە تۇر - تۇر قىلىپ موتو مىنىپ بۇرژۇئازىيەنىڭ ھەيۋىسىنى كۆز - كۆز قىلىدىكەن. بۇ ئادەم تۇر - تۇر قىلىپ موتو مىنىپ رەستىدىن ئۆتكەندە نۇرغۇن ئادەم كۆرىمىز دەپ، ئىشلىرىنى تاشلاپ يول بويىغا چىقىپ تۇرۇشىدىكەن. تەسىرى يامان» دەپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈشكە قوشۇلمىغاچقا قۇناخۇن قالدۇرۇپ قويۇلغانىدى. ئەسلىيدە بۇ قېتىم قۇناخۇنمۇ ئەلگەكتىن ئۆتۈپ يۇدۇالغان بوپىسىدىن خالاس بولاتتى. موتوسىكلىت مىنىش مەسلىسىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشى بىلەن قالدۇرۇپ قويۇلدى. خىزمەت ئەتىرىتىدىكىلەرمۇ — خىزمەتتە ئەستايىدىل ئەمەس، بىپەرۋالىق قىلغان، دەپ قاتتىق تەنقىد قىلدى.

7

1977 - يىلى ياز پەسلىگە كەلگەندە ھەر خىل سىياسىي پائالىيەت نامىدىكى ئاممىۋى ھەرىكەتلەرمۇ پەسەيىپ، ئوقۇتۇش ئىشلىرى نورمال ئىزىغا چۈشۈپ جانلىنىش بولدى. ھەممەيلەن ئەلگەكتىن ئۆتۈپ، بوپىسى ئېلىۋېتىلدى. مەكتەپنىڭ تۇرلۇك خىزمەتلىرىدە يۇكسىلىش، گۈللىنىش بارلىققا كەلدى. ئىككىنچى يىلى ئەتىيازدا يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار مەكتەپلەردىكى خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەترىتى»نى ئەمەلدىن قالدۇردى. شۇنىڭ بىلەن ھەممىز ئۆز ئورنىمىزغا قايىتتۇق. بۇنىڭ بىلەن 11 يىلغا يەتمەن داۋام قىلغان «ئىشچىلار سىنىپى مەكتەپ باشقۇرۇش» قا ئۇزۇل - كېسىل خاتىمە بېرىلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن مەكتەپنىڭ تەرەققىياتىدا ئالەمشۇمۇل ئۆزگىرىشلەر بولدى. بىر قىسىم قابىلىيەتلىك ئوقۇتقۇچىلار يۆتكەپ كېلىنىپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت ۋە ما-

ئارىپ تارماقلىرىدا رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى. بەزىلىرى ئۆز يۇرتىغا يۆتكىلىپ كېتىپ شۇ يەرنىڭ مەدەنىيەت ـ مائارىپ تەرەققىياتىغا تېگىشلىك تۆھپە قوشتى. تېخىمۇ خۇشاللىنارلىقى شۇكى، شۇ يىللىرى مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇغان ۋە ئوقۇش پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك «ئىمتىھان ئېلىپ قوبۇل قىلىش» تۈزۈمى ئەسلىگە كەلگەندىن كېيىن ئالىي، ئوتتۇرا تېخنىكوم مەكتەپلىرىگە ئوقۇشقا باردى. بەزىسى ھەرقايسى ئىدارە ـ جەمئىيەتلەرگە قوبۇل قىلىنىپ، ئۆزىنىڭ تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇرىدى. قىسقىسى، مەرىپەت ئوچىقىدا تاۋلىنىپ چىققان «ئالتۇن» لارنىڭ ھېچقايسىسى يەردە ۋە بىكار قالمىدى. «تۆمۈر دەپتەر» گە ئىلىنىشىپ ئۆزىنىڭ ئىستىقبالىنى تاپتى.

ئاشۇ ئىشلارغا ھازىر توپتوغرا 30 يىل بولۇپتۇ. نۇرغۇن ئىشلار ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. شۇ چاغدا مەكتەپتە بىللە ئىشلىگەن، كۆكرەۋندە بىر ياتاقتا يېتىپ، بىر قازاننىڭ ئېشىنى بىللە ئىچكەن، يېزىلاردىكى ئەمگەكلەرگە بىللە بارغان، بىللە ئۆگىنىشكە قاتنىشىپ، ۋەزىيەتنى بىللە تەھلىل قىلىپ، بىللە شېئىر ـ قوشاق يېزىشقانلارنىڭ بەزىسى ھازىر ئارىمىزدا يوق. مەن «ئىشچىلار تەشۋىقات ئەزاسى» بولۇش سۈپىتىم بىلەن مەكتەپتە ئىككى يىلدىن ئارتۇق تۇرۇش داۋامىدا شۇ چاغدىكى ۋەزىيەت ۋە رەھبەرلىكنىڭ تەلىپىگە، ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ كۆڭلىگە كېلىدىغان بەزى گەپ ـ سۆز، ھەرىكەتلەردىن خالىي بولالمىغان بولساممۇ، ئەمما ئۆز ۋاقتىدا بۇ ئىش ۋە گەپلەرنى تەگىشمەي ئۆزئارا ئىزدىشىپ، يوقلىشىپ ئۆتتۇق. مەن ھازىرغىچە داۋاملىق ھالدا ئاشۇ ئوقۇتقۇچىلارنى، شۇ بىر دەۋردە يېتىشىپ چىققان، شۇ بىر دەۋردە ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپكە توپلانغان، ئۆزىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق تارىخىدا زور بىر تۈركۈم يارامىلىق كىشىلەرنى يېتىشتۈرۈپ چىققان ئالىم سۈپەت، ئاشۇ ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەت بىلەن ئەسلەيمەن.

شېئىرلار

بارات ئىمىن

بارات ئىمىن 1941 ـ يىلى كېرىيە ناھىيەسىدە دىنىي زات ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ دەسلەپ دىنىي مەكتەپتە ساۋاتىنى چىقارغاندىن كېيىن، پەننىي مەكتەپكە كىرىپ، 1959 ـ يىلىغىچە باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەردە، 1959 ـ يىلىدىن 1962 ـ يىلىغىچە خوتەن ۋىلايەتلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇغان. ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن، خوتەن ناھىيەسىگە تەقسىم قىلىنىپ، ئوقۇتقۇچىلىق خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. ئەمما، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىش بىلەن تەڭلا، ناھەق زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن، نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنىغا تەقسىم قىلىنغان. هازىر دەم ئېلىشتا.

ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا باشلانغان بولۇپ، هازىرغا قەدەر شېئىر، دىراما، ئىلمىي تەتقىقات ماقالىلىرىدىن خېلى كۆپ ئېلان قىلغان. هازىر ئۇ كېرىيەنىڭ مەدەنىيەت تەتقىقاتىغا ئائىت چوڭ هەجملىك ئەسىرى ئۈستىدە ئىشلىمەكتە.

كېرىيەلىكنىڭ تەرىپى

كېرىيەلىكنىڭ تەرىپى يەردىن بۇيۇك ئاسمانغىچە،
تاپمىغان كېرىيە بۇ خىل شۆهرەتنى بۇ دەۋرانغىچە.

ئۇلۇغ ۋەتەن يۈكسىلىشىدە بار تېگىشلىك هەسسىسى،
زېمىن كېڭەيتىپ، يەر ئېچىپ، ئاۋات قىلىپ سايلارغىچە.

سالدى دەريا‌غا يۈگەن، بەخش ئېتىپ چۆللەرگە جان،
تاغنى خىزمەتكە سېلىپ، چەك قويدى زور ۋولقانغىچە.

كېرىيەلىكنىڭ پۈشتىدىن پەخرىمىز كۆپ، نەۋبەتى،
گوركىتى...لەر چىقتى هەم دوختۇر، تېۋىپ لوقمانغىچە.

قەھرىمان بۇ يۇرتتا ئەل ئىشچان، پاراسەت ئەھلى بەك،
ھەر كۈنى يېگى تۇغۇلغان، يېگى جەسۇر ئىنسانغىچە.

ئادىتى شۇنچە يېقىملىق، ئېجىل ـ ئىناق، بەك مۆھتەرەم،
كەمتەرىن ئىللىق چىراي، ئېسىل سۈپەت سالامغىچە.

پارتىيە نۇر بەردى پارلاق چېھرىسىگە يېگىدىن،
ئاز كېلەر يازسا بارات كېرىيەنى مەك داستانغىچە.

كاشكى

(مەسنەۋى)

ئالىمغا زالىملىق قىلمىغىن كاشكى،
ئەزىزلە، زۇلۇملار سالمىغىن كاشكى.
ئالىمسىز جاھاننىڭ كېرىكى نېمە؟
ئالىمسىز دۇنيانى دۇنيامۇ دېمە.
ئالىملار ھۆر ئاپتاپ، بەشەر قۇياشى،
ھەقىقەت، مەرىپەت، ئىلىم يولداشى.
ئالىملار ئىرادىڭگە ئىرادە قوشار،
قول بەرگىن، يېتەكلەر، تاغ ـ دەريا ئاشار.
ھايات مەكتىپىدە ئال ئۇندىن ساۋاق،
بۇيۇك ھېكمەتلەردىن ئېچىپ سەن ۋاراق.
پاراسەت، ئىرادىڭگە ئالىملار قانات،
ئىلىملەر نۇرىدا يورۇقتۇر ھايات.
ۋاپا ساقلا ئالىمغا ئاشار ھېكمىتىڭ،
پەزلۇ پەزىلىتىڭ، كۆچۈڭ، قۇدرىتىڭ.
جان بىل، جېنىڭغا ئالىم جان، كاشكى،
قەدىرلە، بېشىڭدا كۆتۈر ھەرئان، كاشكى.

مۇۋەششەھلەر

ئىبراھىم رەھىم (بارچۇقى)

ئىبراھىم رەھىم (بارچۇقى) 1935 ـ يىلى 12 ـ ئايدا مارالبېشى ناھىيەسىنىڭ دۆلەتباغ يېزا ئامانتوغراق كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1952 ـ يىلدىن 1955 ـ يىلىغىچە قەشقەر دارىلمۇئەللىمىن مەكتىپىدە ئوقۇغان. 1955 ـ يىلى كېرىيە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتىپىدە خىزمەتكە قاتناشقان ۋە ئىزچىل تۇرده سىنىپ مۇدىرى، ئىجتىمائىي پەن تەتقىقات گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، مۇۋەققەت ئىلمىي مۇدىر، ئىلمىي مۇدىر، مەكتەپ مۇدىرى ۋە مەكتەپ پارتىيە ياچېيكىسى سېكرېتارى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتەپ 1997 ـ يىلى شەرەپ بىلەن پېنسىيەگە چىققان. ئۇ ئۆزىنىڭ 42 يىللىق خىزمەت ھاياتىدا ئىجتىھات بىلەن ئىشلەپ، جاپالىق ئىزدىنىپ، كېرىيەنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ گۈللەپ ـ ياشنىشى ئۈچۈن بىھىساب تۆھپىلەرنى قوشقان، تەلىم ـ تەربىيە سۈپىتىنى ئۆستۈرۈشتىكى مول تەجرىبىلىرى ئاساسىدا مائارىپ ۋە ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش تەتقىقاتىغا ئائىت نۇرغۇنلىغان ماقالىلەرنى ئېلان قىلغاندىن باشقا، ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ، ئوقۇرمەنلەرگە كۆپلىگەن نادىر شېئىرلارنى تەھسىن ئەتكەن.

قالمايدۇ گۈلسىز قەبرىمىز

لالىزار بولدى ۋەتەن گۈل ھۆسنىدە،
كېرىدى كۆكرەك قىرانلىق بەستىدە.
تۆت پەسىل بۇلبۇلنى مەستان قىلغۇدەك،
قانچىلاپ گۈلباغ يارالدى كۆكسىدە.

ئۇلىشىپ ئۆتتى باھار گۈل ئۇندۇرۇپ،
بىر ـ بىرىدىن ئۈز، كۆڭۈلنى كۆلدۇرۇپ.
بەزىدە ماڭساقمۇ گەرچە ئەگرى يول،
ئۇ ساۋاقلار بەردى توز يول بىلدۇرۇپ.

www.uyghurkitap.com

توختمای مائگاچ ئوغۇل ـ قىز، نەۋرىمىز،
ئۆزگىرىپ بارغاي داۋاملىق دەۋرىمىز.
قاپلىغاچ ئەلنى باراقسان گۈلچىمەن،
قالمىغاي ئۆلسەكمۇ گۈلسىز قەبرىمىز.

پاسىبان قەيسەر شۇ چاغ گۈلباغ ئامان،
رەھنىما بولسا چېۋەر يوللار راۋان.
شەرت تولۇق، شۇڭلاشقا بىز مەزمۇت قەدەم ـ
تاشلىدۇق، ئاشماقتىمىز مۇشكۈل داۋان.

ئۇلغىيىپ ماڭدى قوشۇن ئالغا قاراپ،
ئۇ زەبەردەس يولدا قالماس ھاسىراپ،
بىز كېلىپ غالىب ۋاقىتنىڭ ئۈستىدىن،
بىرىمىز ھەردەمدە يىللارغا جاۋاب.

لايغەزەللەر قالدى سەپتىن تاشلىنىپ،
جەڭ ـ كۆرەشلەر غەلۋىرىدە شاللىنىپ،
دەۋرىمىز قويدى تەلەپ: «ياشلىق ـــ ئۆگەن»
شۇندا قالماس زۇلپىقارىڭ گاللىنىپ.

لاپ ئەمەس قۇرماقتىمىز جەننەت دىيار،
يەر يۈزىدە تەڭدىشى يوق لەيلىزار،
بەھىساب باغدا گۈللەر ئېچىلىپ،
تۇرغۇسى مەڭگۈگە قىشسىز نەۋ باھار.

ئاشقۇسى ئىشقا تولۇق ئارمانلىرىڭ،
جان پىدا قىلغاچقا مەرد ئوغلانلىرىڭ.
بولسىمۇ مەنزىل يىراق، يەتكەي چوقۇم
چارچىماس ئوتلۇق يۈرەك كارۋانلىرىڭ.

خوتەن

جۇلاسى چاقنىتار كۆزنى، خوتەننىڭ ئەتلىسى بىرياپ،
توقار لاسكۇيدا ماھىر قىز گىرىپ، يىپەك، ئېسىل زەرباب.

ئاناري دانىسى ياقۇت، لەزىزلىكتە بېھىش لوقما،
يېگەن ئىنسان ئۇنى داڭلاپ، بولۇپ ھەيران كېتەر ماختاپ.

بۇيۇك سەنئەت مۇجەسسەمدۇر، گىلەمدە جىلۋىسى چاقنار،
جاھان ئىچرە بازارى بار بەخت تاپتى بۇگۈن خالۋاپ.

باراقسان باغلىرى كۆركەم، ياڭاق شاھى بېشى كۆكتە،
چىلان، شاپتۇل، ئۈزۈم، پۇرتخال بىلەن قىرلار گويا كىمخاب.

ئانا دەريا يۇرۇقشاشى ياتار قوينىدا قاشتاشى،
ئېلىپ كەلمەكتە قۇت ـ ئامەت، بەخت جامىدا قوش ـ قوشلاپ.

راۋان يول رەھنەما بولغاچ چېۋەرگە ۋەج قۇچۇپ نۇسرەت،
زامان مېھرىگە ياڭراتتى بۇگۈن ئالقىش تويى قوشلاپ.

ئەزەلدىن ناخشا ـ ئۇسسۇلچى خوتەن ئەھلى كۆرۈڭ ئەينا،
سۇلايمان، سۇدىيە ئويناردا لەپەر شوخلۇقتا قاش تاشلاپ.

مەگەر كۆرسە بازارىنى پورۇقلاپ قاينىغان قاينام،
خېرىدار، سودىگەر توۋلاپ خوتەن گۈلباغدا پوش ـ پوشلاپ.

ئەسىرلەر ئۈيقۇدا ياتقان قاقاس چۆل بولدى بوستانلىق،
تۆكۈپ تەر قانچىلاپ ئوغلان ئاڭا كەلگەچكە سۇ باشلاپ.

تاۋاپقا، سەيلىگە كەلسەڭ خوتەنگە قايتىدىن بىر رەت،
ئاڭا تەھسىن بولۇپ بىر كۆي تاشار قەلبىڭدە دولقۇنلاپ.

گۈردۇم

مېھىر ئوكيانىغا شۇڭغۇپ بەخت دەۋرانىنى كۆردۇم،
ئۆتۈپ ئون يەتتە يىل پەرقى زېمىن ـ ئاسمانىنى كۆردۇم.

ئانا يۇرت ئىشقى بوپ ئاتەش كۆيەر قەلبىمدە يالقۇنلاپ،
ئۆزۈمنى دەڭسىدىم ھەيھات، ئوتى ۋولقانىنى كۆردۇم.

رىيازەت چەكمىگەن بۇلبۇل باھارنىڭ قەدرىنى بىلمەس،
باھاردا ناخشا ياڭراتقان خۇشال دېھقانىنى كۆردۇم.

ئانارگۈل زەمزىمى كەنت ھەم قاقاس چۆللەرگە جان بەرگەي،
كېزىپ قويىنىنى يۇرتۇمنىڭ گۈزەل بوستانىنى كۆردۇم.

لىباسىنى توقۇپ زەردىن ئانا يۇرتىغا كىيدۇرگەن،
چېۋەرقول پاختىكار قىزنى ـــ گۈلى رەيھانىنى كۆردۈم.

بى ھاجەت رەڭ ـ بوياق بەرمەك ئۆزى ئۆزلۈكتىن بىر ئەنداز،
بېرىشقا ئۆزلىنىپ ھەرئان تولۇق ئىمكانىنى كۆردۈم.

ئەزىز يۇرتۇم ئانا تۇپراق سېنىڭدە جەڭگە ئاتلانغان،
يەنە پەرھات كەبى سانسىز جەسۇر پالۋانىنى كۆردۈم.

شامال، ئاۋات، سېرىقبۇيا، يېڭى ئۆستەڭ، شاقۇ، چاربىاغ،
زەپەرلەر قوينىدا كۈلگەن ئېسىل دۇردانىنى كۆردۈم.

ئېگىلدى يا كەبى بەستىم، ساڭا خەير خوش كېتەي ئەمدى،
بولۇپ سەندە ئەزىز مېھمان تالاي ئېھسانىنى كۆردۈم.

ئىككى شېئىر

بەيدۇللا روزى

پېشقەدەم مائارىپچى بەيدۇللا روزى 1939 ـ يىلى 1 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيە ئارال يېزا قارلىغاچ كەنتىدە دېھقان ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1949 ـ يىلىدىن 1961 ـ يىلى 7 ـ ئايغىچە باشلانغۇچ، تولۇقسىز ئوتتۇرا ۋە خوتەن ۋىلايەتلىك تولۇق سىنىپنى ئوقۇغان. 1961 ـ يىلى 8 ـ ئايدىن 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە شەنبەبازار، دەريا بويى، ئارال قاتارلىق يېزا ـ بازارلارنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. ئۇ 1999 ـ يىلى 11 ـ ئايدا دەم ئېلىشقا چىققاندىن كېيىن، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىنى توپلاش ۋە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە.

كېرىيە

ئەجەب ياخشى ماكان گۈزەل كېرىيە،
ئۇنىڭ ئەركەك سۈيى ھاياتقا داۋا.
تاغلىرى ھەيۋەتلىك، سۈزۈك قاشتېشى،
ئانا دەريادا ئەيلەيدۇ جۇلا.

شەھەردە داھىي ۋە قۇربان تاغنىڭ،
ھەيۋەتلىك قەد كەرگەن بىر جۇپ ھەيكىلى.
كېرىيە خەلقىنىڭ ئىپتىخارى ئۇ،
ۋە يەنە دوستلۇقنىڭ ئۆچمەس مەشئىلى.

يوللار ئاسفالت، ئەتراپى گۈلزار،
قەۋەتلىك بىنالار كۆككە تاقاشقان.
ھەر جايدا مولچىلىق، بازارلار ئاۋات،
ھۈنەرۋەن، كاسىپلار ئۇستا ۋە چاققان.

مەرىپەت بۆشۈكى مەكتەپلەر كۆركەم،
بىنالار يېپىيېڭى، ئازادە ـ يورۇق.
مىڭلىغان غۇنچىلار باغۇەن ئەجرىدە،
ئىلىم ـ پەن ئۆگەندى خاتىرجەم، تولۇق.

باغچىدا تىك تۇرغان خاتىرە مۇنار،
قەھرىمان جەڭچىنىڭ شانلىق ئوبرازى.
ھۆرمەت بىلدۇرەر كېلىپ ـ كەتكەنلەر،
بولغاچقا ئۇلاردىن ئەل ـ ۋەتەن رازى.

زەپ ئېسىل تاختا كۆۋرۈك بىلەن ھېيتگاھ،
بۇندا كېرىيەلىكنىڭ روھى مۇجەسسەم.
قىزىيدۇ مەيداندا مەشرەپ ۋە مۇقام،
يۇرەكتە خۇشاللىق، يوقتۇر قىلچە غەم.

يېزىلار بوستانلىق، ئۆيلەر رەتمۇ رەت،
ھەر ئېتىز تونىنلىق ئاشلىقنىڭ كانى.
باغلاردا ئاجايىپ شېرىن مېۋىلەر،
قىپقىزىل چۆگگۈللار بۇلبۇل ماكانى.

يايلاقتا ئوتلايدۇ توپ ـ توپ پادىلار،
كۆكتىمۇ، يەردىمۇ قۇشلار ناۋاسى.
قۇملۇقنى تىزگىنلەپ تىكىلگەچ كۆچەت،
چۆللەرمۇ ياشىرىپ ئۆستى باھاسى.

توغراقلار ماكانى دەريا بويىدا،
قۇملۇققا كۆمۈلگەن قەدىمىي شەھەر.
ئەۋلادلار مەڭگۈگە قوغداپ بۇ يەرنى،
قۇم بىلەن ئېلىشىپ ياشايدۇ قەيسەر.

ئۇ ئۆيدە ماشىنا، بۇ ئۆيدە موتو،
توختىماي قاتنايدۇ يول بولغاچ راۋان.
ئادەملەر يۈزىدە كۈلكە، تەبەسسۇم،
بەختلىك ياشايدۇ خەلقى ھەر زامان.

كېرىيە دەرياسى

كېرىيەنىڭ ئانىسى ئەي ئەزىم دەريا،
كېلىسەن كۆڭلۈڭدىن باغرىدىن ئېقىپ.
شاۋقۇنلۇق ئاۋازىڭ سۆيگۈ ناۋاسى،
ھاياتلىق قەلبىنى قىلىدۇ جەلپ.

بۇ يۇرتتا تۇغدۇڭ سەن كۆجۈم مەھەللە،
ھەر مەھەللە گويا كى گۈزەل بىر جەننەت.
سۇ بولغاچ ھاياتلىق خۇشال ياشايدۇ،
ھەر تامچە سۈيۈڭدە ئالەمچە شەربەت.

ھەر ئېتىز سەن بىلەن ئاشلىق ئامبىرى،
باغلاردا مېۋىلەر چاچتى خۇش پۇراق.
سەن بىلەن گۈل بولدى چۆل دەپ ئاتالغان
يېڭىباغ، دەريا بويى، بوستان ۋە قازناق.

ھاياتنىڭ، تۇرمۇشنىڭ مەنبەسى دەريا،
سەن بىلەن سۆيۈملۈك بۇ گۈزەل دىيار.
توختىماي ئاققىنىسەن ھايات ياشنىتىپ،
سەن بىلەن يۇرتۇمدا مەڭگۈلۈك باھار.

كېرىيە مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا

سادىر تۇرسۇننىياز ئۇدۇنلۇق

سادىر تۇرسۇننىياز (ئۇدۇنلۇق) 1962 ـ يىلى 5 ـ ئايدا چىرا ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. 1983 ـ يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شۇندىن بۇيان خوتەن ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىنستىتۇتى، ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىدە خىزمەت قىلغان. ھازىر خوتەن ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىنستىتۇتى (خوتەن پېداگوگىكا مەكتىپى)دە بولۇپ، 2007 ـ يىلىدىن بۇيان مائارىپقا يارىدەم بېرىش چاقىرىقى بىلەن كېرىيە ناھىيەسىنىڭ جاي بېزىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئىجادىيىتى 1982 ـ يىلى باشلانغان بولۇپ، ھازىرغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مەتبۇئاتلاردا ئەدەبىيات نەزەرىيەسى، ئەدەبىيات تارىخى ۋە تەتقىقاتىغا دائىر 120 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭ پارچە ئەسىرى خوتەن ۋىلايىتى ئۇيغۇشتۇرغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىدە مۇكاپاتقا نائىل بولغان.

مۇقەددىمە

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا ـــ قاراقۇرۇم تېغى ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان كېرىيە دىيارى ـــ ئۇزاق تارىخقا، مول، رەڭگارەڭ ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان، ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئىگە قەدىمىي بوستانلىقلارنىڭ بىرىدۇر. بۇ دىيارداً ياشىغان كېرىيەلىكلەر ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا بىر ـ بىرىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئىرادىسىگە ۋاپاسىلىق قىلىپ، ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ ئۆزلىرىگە مەنىۋى ئوزۇق، كېيىنكىلەرگە تەۋەرۈك، تارىخ ئۇچۇن ئۆرنەك، ئەۋلادلار ئۇچۇن يادىكار ۋە ئۇدۇم بولغۇدەك مەدەنىيەت بايلىقىنى يارىتقان. بۇگۇنكى كۈنگە كەلگەندە بۇ ماددىي مەدەنىيەت بايلىقلىرى، بولۇپمۇ مەنىۋى مەدەنىيەت بايلىقلىرى تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، ئىجـ

تىمائىي ۋە تارىخىي قىممەتتىنىڭ يوقىرىلىقى، كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغانلىقى، دەۋرىنىڭ سىناقلىرىدىن ئۆتۈپ زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن مەۋجۇتلۇق ۋە ئۇرنەكلىك قىممەتى بىلەن خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن مەدەنىيەت خەزىنىسى ئىچىدە گۈھەردەك جۇلالىنىپ كەلمەكتە. شۇڭا بۇ ھەقتە سىستېمىلىق مۇھاكىمە يۈرگۈزۈش بۇ دىيارنىڭ ئەھۋالىنى چۈشىنىشتە، بۇ دىياردا ياراتقان بۇ مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. مەن بۇ قىسقا مۇھاكىمەمدە مۇشۇ مەقسەتتە كېرىيەنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت بايلىقى خەزىنىسىنىڭ كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا قىسقىچە قىلىپ بايان خاراكتېرلىك مەلۇماتلارنى ئوتتۇرىغا قويىمەن.

بىرىنچى، كېرىيەنىڭ رەڭگارەڭ، مول مەزمۇنلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقى

كېرىيە ــ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقى مىراسلىرى بىلەن تويۇنغان جاي. بۇ يەردە ياشىغان كىشىلەر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە مول مەزمۇنلۇق ۋە كۆپ خىل شەكىلگە ئىگە بولغان مىراسلارنى يارىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ ــ ئارمانىنى ئىپادە قىلىپ كەلگەن. بۇ مىراسلار ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەزمۇن، سان جەھەتتىن بېيىپ، مۇكەممەللىشىپ، بەلگىلىك كۆلەم، جۇغلانما ھاسىل قىلغان. كېيىنچە رەتلىنىپ تۆۋەندىكى نامىلاردا نەشر قىلىنغان.[1] «كېرىيە خەلق قوشاقلىرى» ــ كېرىيە ناھىيىلىك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توپلاملىرىنى تۈزۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن 1993 ــ يىلى 12 ــ ئايدا كىتابچە قىلىنىپ، ئىجازەت نومۇرى بەلەن باستۇرۇلغان. بۇ 32 كەسلەم، 530 بەتلىك كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭغا كېرەكىيەدە كەڭ تارقالغان 2000 كۇپلېتتىن ئارتۇق خەلق قوشاقلىرى، بېيىتلىرى، خەلق ناخشىلىرى تېكىستلىرى، كېرىيەدە ئىجاد بولغان بىر قىسىم خەلق داستانلىرى كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ئۇلار مەزمۇن ئالاھىدىلىكى بىلەن 42 كىچىك ماۋزۇ ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان.[2] «كېرىيە خەلق ماقال ــ تەمسىللىرى» بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىشىمۇ «كېرىيە خەلق قوشاقلىرى» توپلىمىنىڭ نەشر قىلىنىش ئەھۋالى بىلەن ئوخشاش بولۇپ 32 كەسلەم، 110 بەتلىك. بۇ توپلامدا توققۇز چوڭ بۆلەك ۋە شۇنىڭغا ياندىشىپ 52 كىچىك ماۋزۇ ئاستىدا، كېرىيە خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان 1130 پارچە ماقال ــ تەمسىل كىرگۈزۈلگەن.[3] «كېرىيە خەلق چۆچەكلىرى» بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىش جەريانىمۇ ئالدىنقى ئىككى توپلامنىڭ نەشر قىلىنىش جەريانى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، 32 كەسلەم، 410 بەتلىك بۇ توپلامغا كېرىيە خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان 30 پارچە خەلق چۆچىكى، تۆت پارچە رىۋايەت ۋە شىرىن دورغا، سۆلايمانئاخۇن نامىغا ئاتالغان 68 پارچە لەتىپە ھەمدە ئون پارچە تۇرلۇك سۆز ئويۇ-

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كېرىيە مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا

سادىر تۇرسۇننىياز ئۇدۇنلۇق

سادىر تۇرسۇننىياز (ئۇدۇنلۇق) 1962 ـ يىلى 5 ـ ئايدا چىرا ناھىيەسىدە تۇغۇلغان. 1983 ـ يىلى قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن. شۇندىن بۇيان خوتەن ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىنستىتۇتى، ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىدە خىزمەت قىلغان. ھازىر خوتەن ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىنستىتۇتى (خوتەن پېداگوگىكا مەكتىپى)دە بولۇپ، 2007 ـ يىلىدىن بۇيان مائارىپقا ياردەم بېرىش چاقىرىقى بىلەن كېرىيە ناھىيەسىنىڭ جاي پېزىلىق ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇنىڭ ئىجادىيىتى 1982 ـ يىلى باشلانغان بولۇپ، ھازىرغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مەتبۇئاتلاردا ئەدەبىيات نەزەرىيەسى، ئەدەبىيات تارىخى ۋە تەتقىقاتىغا دائىر 120 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇچ پارچە ئەسىرى خوتەن ۋىلايىتى ئۇيۇشتۇرغان مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىدە مۇكاپاتقا نائىل بولغان.

مۇقەددىمە

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا ـــ قاراقۇرۇم تېغى ئوتتۇرا بۆلىكىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان كېرىيە دىيارى ـــ ئۇزاق تارىخقا، مول، رەڭگارەڭ ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان، ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئىگە قەدىمىي بوستانلىقلارنىڭ بەرپدۇر. بۇ دىياردا ياشىغان كېرىيەلىكلەر ئۇزاق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا بىر ـ بىرىنىڭ ئىزىنى بېسىپ، ئىرادىسىگە ۋاپاسىلىق قىلىپ، ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ ئۆزلىرىگە مەنىۋى ئوزۇق، كېيىنكىلەرگە تەۋەرۈك، تارىخ ئۇچۇن ئۆرنەك، ئەۋلادلار ئۇچۇن يادىكار ۋە ئۇدۇم بولغۇدەك مەدەنىيەت بايلىقىنى يارىتقان. بۇگۇنكى كۈنگە كەلگەندە بۇ ماددىي مەدەنىيەت بايلىقلىرى، بولۇپمۇ مەنىۋى مەدەنىيەت بايلىقلىرى تارىخىنىڭ ئۇزۇنلۇقى، ئىجـ

تىمائىي ۋە تارىخىي قىممەتتىنىڭ يۇقىرىلىقى، كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغانلىقى، دەۋرىنىڭ سىناقلىرىدىن ئۆتۈپ زامانىمىزغىچە يېتىپ كەلگەن مەۋجۇتلۇق ۋە ئۆرنەكلىك قىممەتلى بىلەن خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن مەدەنىيەت خەزىنىسى ئىچىدە گۈھەردەك جۇلالىنىپ كەلمەكتە. شۇڭا بۇ ھەقتە سىستېمىلىق مۇھاكىمە يۈرگۈزۈش بۇ دىيارنىڭ ئەھۋالىنى چۈشىنىشتە، بۇ دىياردا ياراتىلغان بۇ مەدەنىيەت مىراسلىرىنىڭ خەلقىمىزنىڭ بىر پۈتۈن مەدەنىيەت خەزىنىسىنىڭ ئايرىلماس تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. مەن بۇ قىسقا مۇھاكىمەمدە مۇشۇ مەسىلىتە كېرىيەنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت بايلىقى خەزىنىسىنىڭ كۆپ قاتلاملىق ئالاھىدىلىكى توغرىسىدا قىسقىچە قىلىپ بايان خاراكتېرلىك مەلۇماتلارنى ئوتتۇرىغا قويىمەن.

بىرىنچى، كېرىيەنىڭ رەڭگارەڭ، مول مەزمۇنلۇق خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقى

كېرىيە ــ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقى مىراسلىرى بىلەن تويۇنغان جاي. بۇ يەردە ياشىغان كىشىلەر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە مول مەزمۇنلۇق ۋە كۆپ خىل شەكىلگە ئىگە بولغان مىراسلارنى يارىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ ــ ئارمانىنى ئىپادە قىلىپ كەلگەن. بۇ مىراسلار ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەزمۇن، سان جەھەتتىن بېيىپ، مۇكەممەللىشىپ، بەلگىلىك كۆلەم، جۇغلانما ھاسىل قىلغان. كېيىنچە رەتلىنىپ تۆۋەندىكى نامىلاردا نەشر قىلىنغان.[1] «كېرىيە خەلق قوشاقلىرى» ــ كېرىيە ناھىيىلىك خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توپلاملىرىنى تۈزۈشكە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى تەرىپىدىن 1993 ــ يىلى 12 ــ ئايدا كىتابچە قىلىنىپ، ئىجازەت نومۇرى بەلەن باستۇرۇلغان. بۇ 32 كەسلەم، 530 بەتلىك كىتاب بولۇپ، ئۇنىڭغا كېرەكىدە كەڭ تارقالغان 2000 كۇپلېتتىن ئارتۇق خەلق قوشاقلىرى، بېيىتلىرى، خەلق ناخشىلىرى تېكىستلىرى، كېرىيەدە ئىجاد بولغان بىر قىسىم خەلق داستانلىرى كىرگۈزۈلگەن ھەمدە ئۇلار مەزمۇن ئالاھىدىلىكى بىلەن 42 كىچىك ماۋزۇ ئاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان.[2] «كېرىيە خەلق ماقال ــ تەمسىللىرى» بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىشىمۇ «كېرىيە خەلق قوشاقلىرى» توپلىمىنىڭ نەشر قىلىنىش ئەھۋالى بىلەن ئوخشاش بولۇپ 32 كەسلەم، 110 بەتلىك. بۇ توپلامدا توققۇز چوڭ بۆلەك ۋە شۇنىڭغا يانداشقان 52 كىچىك ماۋزۇ ئاستىدا، كېرىيە خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان 1130 پارچە ماقال ــ تەمسىل كىرگۈزۈلگەن.[3] «كېرىيە خەلق چۆچەكلىرى» بۇ توپلامنىڭ نەشر قىلىنىش جەريانىمۇ ئالدىنقى ئىككى توپلامنىڭ نەشر قىلىنىش جەريانى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، 32 كەسلەم، 410 بەتلىك بۇ توپلامغا كېرىيە خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان 30 پارچە خەلق چۆچىكى، تۆت پارچە رىۋايەت ۋە شىرىن دورغا، سۆلايمانئاخۇن نامىغا ئاتالغان 68 پارچە لەتىپە ھەمدە ئون پارچە تۇرلۇك سۆز ئويۇ-

نى، ھەر خىل چاقچاقلار كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا 1993 ـ يىلىدىن كېيىن يەنە كېرىيەدە بارلىققا كەلگەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بايلىقىغا دائىر تۈرلۈك ئەسەرلەر ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا داۋاملىق ئېلان قىلىنماقتا. بۇ ئەھۋاللار كېرىيەنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىغا باي زېمىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مىراسلىرىدا ئەمگەك، گۈزەللىك، سەممىي ئىنسانىي خىسلەت، پاك مۇھەببەت، ۋاپادارلىق مەدھىيەلەنگەن. كېرىيە خەلقىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىگە، باتۇرلۇقىغا، كېرىيەنى گۈللەندۈرۈشتىكى تۆھپىسىگە ئاپىرىن ئوقۇلغان. كېرىيە خەلقىنىڭ ئازاد، بەختىيار زامانغا، خۇشال تۇرمۇشقا بولغان خۇشاللىقى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش نەتىجىسىدە مەئىشەتلىك تۇرمۇشقا ئېرىشكەنلىكىگە بولغان خۇشاللىق ھېسسىياتى، كېرىيەنىڭ تەبىئىي گۈزەل مەنزىرىسى، كېرىيە خەلقىنىڭ كېرىيەدىن ئىبارەت بۇ گۈزەل دىيارغا بولغان ئوتلۇق مۇھەببىتى ئىپادىلەنگەن.

ئىككىنچى، ئۇزاق تارىخقا، ئىزچىللىققا، كۆپ خىل شەكىلگە ئىگە بولغان يازما ئەدەبىيات بايلىقى

ئەمگەكچى خەلق تەرىپىدىن يارىتىلغان ئېغىز ئەدەبىياتى تەسىرىدە بارلىققا كەلگەن يازما ئەدەبىياتمۇ كېرىيەنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلمىسىدا ئۆمۈمىي ھالدا ئۇرۇندا تۇرىدىغان مەنىۋى بايلىقتۇر. كېرىيەدە يازما ئەدەبىيات ئىشلىرى خېلى بۇرۇن بارلىققا كەلگەن بولۇپ، كېرىيەدە ياشاپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان بىر قىسىم شائىرلار، يازغۇچىلار ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا، ئۇيغۇر يېڭى دەۋر ئەدەبىيات تارىخىدا مۇھىم ئورۇنغا ئىگە. گەرچە ھازىرغىچە بولغان ئاز بىلىقتا ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كېرىيەدە ئۆتكەن ۋەكىللىرى ھەققىدە ئەتراپلىق مەلۇمات بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىيات تارىخىدا كېرىيەدە ياشاپ ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان شائىرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى، شۇنداقلا ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ 1950 ـ يىلىدىن كېيىنكى يېڭى تەرەققىياتىدا كېرىيەدە ياشاپ ئىجادىيەت بىلەن مەشغۇل بولغان ۋەكىللەر ھەققىدە قولىمىزدا بار بولغان ماتېرىياللار، پاكىتلار ۋە كۆز ئالدىمىزدىكى ئەدەبىيات مۇنبىرىمىزدە چاقناۋاتقان يېڭى كۈچلەرنىڭ ئىجادىيەت ئەھۋالى، بۇ دىياردا يازما ئەدەبىياتنىڭ گۈللەنگەنلىكىنى، گۈللىنىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ جەھەتتە ھاياتقا ۋە ئىنسان قەلبىگە دانىشمەنلىك نەزەرى بىلەن پىكىر يۈرگۈزگۈچى مۇتەپەككۇر شائىر مۇھەممەت قاسىم تۇردى (زوھۇرى (1901 ــ 1981)، مەرىپەتپەرۋەر شائىر ئىمىن روزى (1917 ــ 1997)، شائىر مۇھەممەت تۇرسۇن ھاجىم (1914 ــ 1996)، تىخ-تىشا ھاجىم (1877 ــ 1933) قاتارلىقلار ئۇيغۇر ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ گۈللىنىشىگە مۇناسىپ تۆھپە قوشۇپ كەلگەن شائىرلار بولۇپ ھېسابلى-

نىدۇ. كېرىيەدە ئازادلىقتىن كېيىن زور بىر تۈركۈم يازغۇچى ـ شائىرلار يېـ تىشىپ چىققان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىجادىيەت مېۋىلىرى پۈتكۈل بۇگۈنكى دەۋر ئەدەبىيات مۇنبىرىدە، جۇملىدىن يېڭى دەۋر ئەدەبىيات مۇنبىرىدە ئالقىشلانغان ئەسەرلەر ھېسابلىنىدۇ.

كېرىيەنىڭ يازما ئەدەبىيات مىراسلىرى ئەدەبىياتنىڭ رومان، پوۋېست، ھېكايە، شېئىر، نەسر، ئەدەبىي ئاخبارات، كىنو سېنارىيەسى، ئەدەبىي خاتىرە، ئەدەبىي تەرجىمە، تېلېۋىزىيە تىياتىر ئەدەبىياتى، بالىلار ئەدەبىياتى، شۇنداقلا تەزكىرە ئەدەبىياتى، ئىلمىي ئەسەرلەر قاتارلىق ژانىرلاردا يېزىلغان ئالاھىدە. لىككە ئىگە بولۇپ مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بەدىئىيلىكىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن دىققەتكە سازاۋەردۇر.

ئۇچىنچى، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە ئەلنەغمە ۋە مەشرەپتىن ئىبارەت خەلق سەنئىتى بايلىقى

ئەلنەغمە سەنئىتى كېرىيەدە ئەڭ تەرەققىي قىلغان تۈرلەرنىڭ بىرى. ئەلنەغمە سەنئىتى كېرىيەدە خەلق ئارىسىغا كەڭ ۋە چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولۇپ، ئەلنەغمە سەنئىتىنى كېرىيە بوستانلىقىنىڭ ھەرقايسى يېزا ـ كەنـ لىرىدىن ھەتتا تاغلىق رايونلىرىدىنمۇ كۆرۈشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ سېھرىي كـۈـ چىدىن كېرىيەنىڭ ھەرقانداق يېرىدە ھۆزۈرلىنىشقا بولىدۇ. ئەھۋالنىڭ بۇنداق بولۇشى كېرىيەلىكلەرنىڭ قەلبىدە سەنئەتكە بولغان ئوتلۇق مۇھەببەتنىڭ تەـ بىئىي ھالدا كۈچلۈك بولغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. كېرىيەنىڭ يېزا ـ بازارلاردىكى ئەلنەغمە سەنئەتكارلىرى ئەلنەغمە نومۇرلىرىنى ئورۇنلىغاندا سا ـ تار، تەمبۇر، دۇتار، غىجەك، داپ، نەي قاتارلىق مىللىي چالغۇ ئەسۋابلىرىنى چالىدۇ. كىلاسسىك شائىرلارنىڭ مۇقام ئاھاڭىغا سېلىنغان تېكىستلىرىنى ئوقۇيدۇ. ھاجىئاخۇن قالۇن (1795 ــ 1865)، كېرىم ئاخۇن ساتار (1872 ــ 1970)، ساۋۇتخان (1880 ــ 1930)، مەتنىيازئاخۇن (تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولـ غان ۋاقتى ئېنىق ئەمەس)، تۇردى ھاجى (تۇغۇلغان ۋە ۋاپات بولغان ۋاقتى ئېـ نىق ئەمەس)، يۈسۈپ ئاخۇن سۇنايچى (? ــ 1960)، تۇرسۇنئاخۇن سائىـەت (1900 ــ 1970)، مەتقۇربانئاخۇن گىزگىلاك، بارات قارىم، قۇربان قارىم قا ـ تارلىق بىر جەمەت كىشىلىرى شۇنداقلا مەرھۇم مەخلىشخان، روزى تۇمۇر ۋە ھازىرقى داڭلىق سازەندىلەردىن ئۆمەر ھوشۇر، ئەخەت ئابدۇراخمان، ئابدۇللا ـ ئاخۇن زەگەر، يۈسۈن ھوشۇر، مەتتۇرسۇن قادىر قاتارلىقلار كېرىيەدە ئەلنەغـ مە سەنئىتىنىڭ تىپىك ۋەكىللىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېڭىدىن بىر تۈركۈم ياش ئەلنەغمە سەنئەتكارلىرى يېتىشىپ چىقىۋاتىدۇ.

مەشرەپ ــ خەلقىمىزنىڭ قىممەتلىك سەنئەت بايلىقى، سەنئەت مەكتـ پى. بىزدە «ئادەم بولاي دېسەڭ مەشرەپكە بار، بىلىم ئالاي دېسەڭ مەكتەپكە» دېگەندەك ھېكمەت بار. چۈنكى مەشرەپكە بارغاندا ئەدەپ ـ ئەخلاق، قائىدە ـ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

يوسۇن ئىگىلىگىلى، تۇرمۇشنى، جەمئىيەتنى چۈشەنگىلى، ئۆز خەلقىنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغىلى بولىدۇ. مەكتەپكە بارغاندا ئىلىم - پەن، بىلىم، تېخنىكا ئىگىلىگىلى بولىدۇ. خەلقىمىز ئۇزاق تاريخىي تەرەققىيات جەريانىدا ئەۋلادلارغا ئەدەپ - ئەخلاق، قائىدە - يوسۇن ئۆگىتىدىغان مەشرەپتىن ئىبارەت سەنئەت شەكلىنى بارلىققا كەلتۈرگەن بولۇپ، كېرىيە ئۆز نۆۋىتىدە خەلقىمىزنىڭ ئەنە شۇنداق قىممەتلىك سەنئەت بايلىقى بارلىققا كەلگەن خاسىيەتلىك زېمىندۇر. كېرىيە مەشرەپنى كېرىيە خەلقىنىڭ ئەقىل - پاراسىتىنىڭ قىممەتلىك جەۋھىرى بولۇپ، ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، ئاھاڭلىرى ئۆزگىچە، ئۆزگىرىشلىرى كۆپ، سەۋىيەسى يۇقىرى، ئۇنىڭ كۈي - ئاھاڭلىرى ۋە كۈي - ئاھاڭلار ئاساسىدا ئوقۇلىدىغان بېيىت - قوشاقلار جۇشقۇن، جارانگلىق بولۇپ، ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيەتلىرىگە تويۇنغان. شۇڭا كېرىيە مەشرەپلىرىدە ئويناللىدىغان ئۇسسۇللارنىڭ بەزىلىرى شوخ، لەرزان ئالاھىدىلىككە ئىگە بولسا، بەزىلىرى ئېغىر، ۋەزمىن، سالماق بولۇشتەك ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئورۇنلاش ۋاستىسى جەھەتتە كېرىيە مەشرىپى داپ، دۇتار، تەمبۇر، غىجەك، راۋاب، چاك، قالۇن، ساپايى، ناغرا، نەي، قوشۇق قاتارلىق چالغۇلاردا ئورۇنلىنىدۇ. كېرىيە مەشرەپى كىشىلەر مول ھوسۇل ۋە بايرام - ھېيت خۇشاللىقىغا چۆمۈلگەندە ئوينالىدۇ. ئۇنىڭدا خەلقنىڭ خۇشال، بەختىيار تۇرمۇشى كۆيلىنىدۇ. ناخشا - مۇزىكا، نەغمە - ئۇسسۇل، شېئىر، بېيىت بىرلەشتۈرۈلگەن كېرىيە مەشرىپىدە، ئەخلاق، قائىدە - يوسۇن تەشەببۇس قىلىنىدۇ. كېرىيە مەشرىپى — كېرىيە سەنئىمى، دېگەن نامدىمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ قەشقەر سەنئىمى، ئاتۇش سەنئىمى، كۇچا سەنئىمى، تۇرپان سەنئىمى، قومۇل سەنئىمى قاتارلىق داڭلىق سەنەملەر قاتارىدا خوتەن سەنئىمى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇگۈنكى خوتەن سەنئىمىنىڭ ئاساسى دەل كېرىيە سەنئىمى بولۇپ 1980 - يىللاردا خوتەن «يېڭى قاشتېشى» سەنئەت ئۆمىكى تەرىپىدىن ئويناللىپ جامائەت بىلەن يۈز كۆرۈشكەن. كېرىيە سەنئىمىنىڭ ئىجادچىلىرى خەلق بولۇپ، ئۇنىڭ كۈي شەكلى يەتتە خىل ئاھاڭدىن تەركىب تاپقان. شۇڭا، يەتتە ئۆزگىرىشلىك ئاھاڭ، دېگەن نامدىمۇ ئاتالغان. كېرىيەدە يەنە تاغ مەشرىپى، قارقى مەشرىپى، لەنگەر مەشرىپى (كېرىيە مەشرىپى ياكى خوتەن مەشرىپى)، دەريا بويى يېزىسىنىڭ گۈلخان مەشرىپى (ئوت مەشرىپى) قاتارلىق يەرلىك مەشرەپلەر بار.

تۆتىنچى، بىناكارلىق سەنئىتىدە جۇلالىنىپ تۇرغان نەققاشلىق سەنئىتى بايلىقى

نەققاشلىق — ھەيكەلتىراشلىق سەنئىتى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تارىخىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدىغان مەدەنىيەت بايلىقى خەزىنىسىدۇر. كېرىيەدە ھەيكەلتىراشلىق بۇرۇن ناھايىتى تەرەق-

قي قىلغان بولۇپ، بۇددا دىنى مۇھىتىدىلا ئۇ كېرىيەدە تەرەققىي قىلىپ ۋايىغا يەتكەن. بۇنى كېرىيە ناھىيەسىدىن (تۇز سىزىق بويىچە) 190 كىلومېتىر يىراقلىقتا، يەنى تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكىرىسىگە جايلاشقان ئاپتوتوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى — قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىدىن قېزىۋېلىنغان 5 ـ ئەسىرگە تەئەللۇق تاتقاگاتا بۇددا دىنىنىڭ ھەيكىلى ئىسپاتلايدۇ. ئەجدادلىرىمىز 10 ـ ئەسىردە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغاندىن كېيىن ھەيكەلتىراشلىق ھەر خىل دىنىي سەۋەب ۋە چەكلىمە تۈپەيلىدىن قاتاردىن قېلىپ نەقاشلىققا ئۆزگەرگەن. كېرىيەدىمۇ شۇ سەۋەبلىك نەققاشلىق سەنئىتى بارلىققا كەلگەن. ھەيكەلتىراشلار ماھارىتىنى بىناكارلىق سەنئىتىگە قارىتىپ تام ـ تورۇس، دېرىزە ـ ئىشىك، دەرۋازا گىرۋەكلىرىگە، مېھرابلارغا، مۇنار، گۈمبەزلەرگە ھەر خىل ئويما نەقىشلەر بىلەن گۈل ـ ماراللار، چالغۇ ئەسۋابلار، ھۆسنىخەتلەرنى چۈشۈرۈش ئارقىلىق نامايان قىلغان. بۈگۈنكى كۈندە كېرىيەدە نەققاشلىق ئولتۇراق ئۆيلىرىنى بېزەشتە مىللىي ئالاھىدىلىكنى، يەرلىك پۇراقنى نامايان قىلىپ تۇرىدىغان مەدەنىيەت بايلىقىغا ئايلانغان.

كېرىيەلىكلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيىنى ئاساساقچىلاپ سېلىشى ئاجايىپ نەپىس سەنئەت ھادىسىسى بولۇپ، ئۇ كېرىيەلىكلەرنىڭ تۇرالغۇ ئۆيى ۋە ياشاش مۇھىتىنىڭ گۈزەللىكىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان خۇسۇسىيىتىنى ئىپادىلەيدۇ. كېرىيەلىكلەر ھويلىغا قويۇلىدىغان دەرۋازىنىڭ چىرايلىق، كۆركەم، سەنئەتلىك بولۇشىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. شۇڭا دەرۋازىنىڭ ئۈستى، يان تەرەپلىرىنى نەققاشلاپ بېزەشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. دەرۋازىنى ئېگىز، قاناتلىرىنى كەڭ ۋە پوختا، چىرايلىق قىلىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىتىنى، ئىقتىسادىي ئەھلىي ئەھۋالىنى، جەمئىيەتتىكى ئورنىنى نامايان قىلىدۇ. بىر ئائىلىنىڭ دەرۋازىسىنىڭ قانداقلىقىغا قاراپ، شۇ ئائىلىنىڭ ئەھۋالىغا باھا بېرگىلى بولىدۇ. شۇڭا كېرىيەدە ئۆيى سالغاندا دەرۋازىنىڭ كۆركەم، ھەيۋەتلىك، پوختا بولۇشىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلىدۇ. دەرۋازا ۋە كۆركەم بېزەلگەن ئاسما ئۆيى تېخنىكىسى كېرىيەنىڭ ئۆزگىچە نەقاشلىق سەنئىتىنىڭ يۇقىرى تېخنىكىسى ھېسابلىنىدۇ.

بەشىنچى، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ روھىي ئوزۇقى ھېسابلانغان چاقچاق ـ لەتىپە بايلىقى

كېرىيەنىڭ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى، بايلىقى مول ۋە رەڭگارەڭ بولۇپ، كېرىيەنىڭ ھازىرغىچە ئېچىلمىغان، بايقالمىغان، رەتلەنمىگەن، توپلانمىغان بىر خەزىنىسى بار. ئۇ بولسىمۇ كېرىيەنىڭ چاقچاق ـ لەتىپە بايلىقى.

چاقچاق — تىل سەنئىتى، ئۇ خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى. دۇنيادا چاقچاق ـ لەتىپىلەردىن خالىي جاي ۋە مىللەت، قو

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

يوق. بۇ قاراشقا تارىم ۋادىسى ۋە بۇ ۋادىدا ياشاپ كەلگەن، ياشاۋاتقان خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇشى مىسال بولالايدۇ. جۇملىدىن كېرىيەدىن ئىبارەت بوستانلىقتىكى خەلقنىڭ كۆلكە بىلەن يۇغۇرۇلۇش ھېسسىياتىدا ئۆتۈۋاتقان مەنىلىك تۇرمۇشى مىسال بولالايدۇ. چۈنكى تارىم ۋادىسىدا چاقچاق - لەتىپە بار، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇب، شىمالىدا ياشاۋاتقان خەلقىمىز تۇرمۇشىدا چاقچاق - لەتىپە بار. گۈزەل بوستانلىق كېرىيەدىمۇ چاقچاق - لەتىپە بار. بىزگە مەلۇمكى، كۆچلۈك يۇمۇرىستىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە چاقچاق - لەتىپىلەر ساغلام روھىنىڭ بەلگىسى، شۇنداقلا ئۇ بىر مىللەت، بىر خەلقنىڭ ئىچكى ھاياتىي كۈچىنى نامايان قىلىپ بېرەلەيدىغان ئاساسىي ئامىل. خەلقىمىز بۇرۇندىن باشلاپ ئېغىز ئەدەبىياتى ئىجادىيىتىدە چاقچاق - لەتىپە تۇرىنىڭ گۈللىنىشىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ كەلگەن، شۇڭا قەدىمدە نەسىردىن ئەپەندى چاقچاق - لەتىپىلىرىنى، بۈگۈنكى دەۋردە ھېسام ئاكا چاقچاقلىرىنى مەنۇى ئوزۇق قىلىپ، بىر تەرەپتىن ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئىپادىلەپ، تۇرمۇشىغا خۇشاللىق بەخش ئەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن چاقچاق - لەتىپە ئېيتىپ ئۆزلىرىنىڭ دەرد - ئەلەملىرىنى يەڭگىللىتىپ كەلگەن. ناچار قىلمىشلارغا قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ ئۆزلىرىنىڭ ساپ، گۈزەل، سەممىي ئىنسانىي تۇرمۇشقا بولغان ئارزۇلىرىنى ئىپادىلەپ كەلگەن. مۇشۇنداق ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان چاقچاق - لەتىپە، كېرىيەنىڭ ئۇزاق تارىخىي مۇھىتىدا بار بولغان بايلىق بولۇپلا قالماي، يەنە نۆۋەتتىكى رېئاللىقتىمۇ بار بولغان مەنۇى بايلىقتۇر. كېرىيەدە قەدىمدىن چاقچاق - لەتىپىدىن ئىبارەت مەنۇى بايلىق بار. كېرىيەدە ھەر قايسى دەۋرلەردە خەلقە كۈلكە - خۇشاللىق ئاتا قىلىپ كەلگەن چاقچاقچى - لەتىپىچىلەرنىڭ ياشاپ ئۆتكەنلىكى ۋە كۈلكىلىك چاقچاق - لەتىپىلەرنى ئىجاد قىلغانلىقى، ئۇنى ئۆز خەلقىگە تەقدىم قىلغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئەمما، گەپ بۇنداق چاقچاقچىلارنىڭ ھاياتى، ئىجادىيىتى، چاقچاقلىرىنىڭ قەلەمگە ئېلىنىپ رەتلەنمىگەنلىكىدە. خەلقىمىز قانداق جايدا ياشىمىسۇن چاقچاق - لەتىپىگە باي، چاقچاق - لەتىپە بىلەن كۈندە ھەر دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن ھۇزۇر ئالىدۇ. ئەمما بىز بۇنداق چاقچاق - لەتىپىلەرنى قەلەمگە ئېلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرمىغان بولغاچقا، جەلپ قىلىش كۈچى كۈچلۈك بولغان، ئوبرازلىق تەپەككۇرغا تويۇنغان، تېز ئىنكاس قايتۇرۇش ئۇسۇلى بىلەن يۇمۇرىستىك خۇسۇسىيەت قوشۇلۇپ قىممەتكە ئىگە قىلىنغان، چاقچاقلىق پەزىلىتى بىلەن چاقچاقلىق ئەخلاقنىڭ بىرىكمىسىدىن ھاسىل بولغان، ئادەمگە روھىي - مەنۇى ئوزۇق ئاتا قىلىدىغان نۇرغۇن چاقچاقلار ئىزسىز ھالدا يوقىلىپ كەتكەن ياكى سۈيىئىستېمال قىلىنىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئەسلىي پۈرىتىنى، ھالىتىنى يوقاتقان ھالدا ئېغىزدىن - ئېغىزغا تارقىلىپ يۈرگەن. ھەتتا قاۋاقخانىلاردا ئېيتىلىپ، چاقچاق - لەتىپە ئىجادىيەتچىلىرىنىڭ ئوبرازىغا نۇقسان يەتكۈزىدىغان مەنبەگە ئايلىنىپ قالغان. بەزمە - ئولتۇرۇشلاردا، ئامما

مىۋى سورۇنلاردا كىشىلەر ئارا چاقچاقلىشىپ لەتىپە ئېيتىش، كېرىيەلىكلەر - نىڭ تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلانغان بولۇپ، بۇ چاقچاق - لەتىپىلەر رېئال تۇرمۇشقا يېقىن، ئۇيغۇنلۇقى، كېرىيەلىكلەرنىڭ پىسخىكا ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلىگەنلىكى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ. كې-رىيەنىڭ مەنىۋى بايلىقى ھېسابلانغان چاقچاق - لەتىپىلەر ئېيتىلىش، بارلىق-قا كېلىش مەنبەسى جەھەتتىن ئوخشىمايدۇ. بۇ — چاقچاق بىلەن لەتىپە ۋە چاقچاقچى بىلەن لەتىپىچى ئوخشىمايدۇ، دېگەنلىك بولۇپ، چاقچاق چاق-چاقلاشقۇچى ئىككى تەرەپنىڭ نەق مەيداندا ئۆزى بىلەن چاقچاق قىلىشىدىغان رەقىبىنى كۆرۈپ، چاقچاق ماھارىتى كۆرسىتىشى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. لەتىپىچى بولسا باشقىلار دېگەننى دوراپ دەيدۇ، باشقىلارنىڭ چاقچىقىنى ئې-سىدە تۇتۇۋېلىپ ئۇنى ئولتۇرۇش - بەزىمىلەردە كۈلكە پەيدا قىلىش ئۈچۈن دەيدۇ. مانا بۇ چاقچاق بىلەن لەتىپە ئوتتۇرىسىدىكى پەرق بولۇپ، كېرىيەنىڭ رېئال تۇرمۇشىدا چاقچاق بىلەن لەتىپىنىڭ مۇشۇنداق پەرقكە ئىگە بولغان ھالدا مەۋجۇت بولغان ھالىتىنى داۋاملىق كۆرۈشكە، ئاڭلاشقا بولىدۇ. نۆۋەتتە كېرىيەدە خېلى تونۇلغان چاقچاقچى - لەتىپىچىلەر بار بولۇپ، ئۇلار خەلققە مەنىۋى ئوزۇق ئاتا قىلىپ كەلمەكتە. ئۇلارنى رەتلەش، قېزىش، توپلاش، زۆ-رۈر بولغان ئىلمىي ئەمگەك ھېسابلىنىدۇ.

ئالتىنچى، ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكا ئىشلىرىنىڭ مەھسۇلى بولغان فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى بايلىقى

كېرىيە ئەنئەنە، ئۆرپ - ئادەت خېلى مۇستەھكەم ساقلانغان زېمىن بو-لۇشى بىلەن بىرگە يەنە زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى قوبۇل قىلىپ ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىقنىڭ بىرىكمىسىدە مەۋجۇتلۇقنى نامايان قىلىۋاتقان زېمىن. كېرىيەلىكلەر ئەنئەنىنى ساقلاشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ. يېڭىلىقنى قوبۇل قىلىپ، يېڭى مەدەنىيەتنى ئىختىرا قىلىشقىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بې-رىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ مەدەنىيەت قاتلىمىدا ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت بىلەن زامانىۋى مەدەنىيەتنىڭ ئىزناسىرى گىرەلىشىپ كەتكەن. بۇ جەھەتتە فوتو سۈرەت ئە-سەرلىرى ئىجادىيىتىنىڭ مۇكەممەللىشىپ، ۋايىغا يېتىپ كېرىيەنىڭ ئۆزگە-چە ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان مەدەنىيەت كىلىماتىنى شە-كىللەندۈرگەنلىكى قارىشىمىزنىڭ دەلىلىدۇر. فوتو سۈرەت ئاپپاراتى — ھا-زىرقى زامان پەن - تېخنىكىسىنىڭ مەھسۇلى. ئۇ ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن يېڭى شەيئى. ئەمما تەكلىماكان گىرۋەكلىرىدە ياشاۋاتقان كېرىيەلىكلەر ئارىسىدىن 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى بىر بۆلەك فوتوگرافلار يېتىشىپ چىقىپ، فوتو ئاپ-پاراتىنىڭ رولىنى تولۇق چۈشىنىپ، ئۇنى ۋاستە قىلىپ كېرىيەنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان زور بىر تۈركۈم فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى يارىتىپ، كېرە-يەدە خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى قاندۇرىدىغان فوتو سۈرەت ئەسەرلىرى بار-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

لىقىنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇ قىممەتلىك بايلىق ئارقىلىق كىشىلەر كېرىيە-لىكلەرنىڭ كىيىنىش ئادىتىنى، مېھماندارچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، ھۈنەر - كەسىپ ئەنئەنىسىنى، ياشاش مۇھىتىنى، ئىشلەپچىقىرىش ئەنئەنىسىنى، چىراي ئالاھىدىلىكىنى بىلىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

يەتتىنچى، كىشىلەرنىڭ تەن ساغلاملىقىغا كاپالەتلىك قىلىشنىڭ ئاساسى بولغان ئەمەلىي قىممەتكە، ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ئويۇن تۈرلىرى بايلىقى

كېرىيەدە تارىختىن بۇيان باشقا رايونلاردىكىگە ئوخشاش بىر قىسىم ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ئويۇن تۈرلىرى بارلىققا كەلگەن بولۇپ، بۇلار خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشتا، مەنۇىيىتىنى بېيىتىشتا مۇھىم رول ئويناپ كەلگەن، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ ئويۇنلار كېرىيە خەلقىنىڭ شاد-لىق مەدەنىيەت مىراسلىرىغا ئايلانغان. گەرچە كېرىيەدە بارلىققا كەلگەن تەن-تەربىيە ئويۇنى تۈرلىرى باشقا يۇرت ۋە رايونلار ئۇچۇن ئورتاق بولسىمۇ، لې-كىن كېرىيەدە تۇر جەھەتتىن كۆپ بولۇش، مۇكەممەل بولۇش، شەكىل جە-ھەتتىن ئۆزگىچە بولۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغانلىقى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

ئەجدادلىرىمىز ئەزەلدىن ھېيىت - بايرام، توي - تۆكۈن مەزگىلى ۋە قىش پەسلىدىكى دېھقانچىلىقنىڭ ئارىسالدى ۋاقىتلىرىدا تۈرلۈك قىزىقارلىق ئويۇنلارنى ئويناپ، تۈرمۇشىغا خۇشاللىق بېغىشلاپ كەلگەن بولۇپ، ئەجدادلار-نىڭ بۇ خىل كۆڭۈل ئېچىش ئەنئەنىسىنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكلىرى كېرىيە-دە ھازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلگەن ۋە ئومۇملاشقان. بۇ ئويۇن تۈرلىرى يەتتە ياشتىن 70 ياشقىچە بولغان كىشىلەرنىڭ تۈرمۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ كەلگەن. يەنى بالىلار، ئۆسمۈرلەر، ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىقلار، ياشاڭ-غانلارنىڭ ئويىنىشىغا ماس كەلگەن. مەسىلەن كېرىيە بالىلار - ئۆسمۈرلەر «ئاق تېرەك، كۆك تېرەك ئويۇنى»، «چامغۇر ئويۇنى»، «چاگان ئويۇنى»، «ئۇشتاق چىپىلىرىم ئويۇنى» قاتارلىقلارنى ئويىنىغان. «گاگا ۋاللەي ئويۇنى»، «چوماق توپ ئويۇنى»، «مەررە ئويۇنى»، «لەپپەك ئويۇنى»، «چېلىشىش»، «ئات بەيگە-سى»، «ئوغلاق تارتىشىش ئويۇنى» قاتارلىقلارنى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئوي-ناشقا قاتناشقان. «ئەستەرۇللاخان ئويۇنى»، «يىمپ توپ ئويۇنى»، «قېيىنئاتام ئويۇنى»، «غاز ئويۇنى»، «قوچقار سوقۇشتۇرۇش، خوراز چوقۇشتۇرۇش، ئىت تالاشتۇرۇش» قاتارلىق ئويۇن تۈرلىرىگە ياشانغانلار كۆپرەك قاتنىشىشقا ئادەت-لەنگەن. جىسمانىي كۈچ تەلەپ قىلىدىغان ئويۇنلارغا ئەرلەر كۆپرەك قاتنا-شىشقا، ئويۇن كۆرسىتىش خاراكتېرى كۈچلۈك تۇرلەرگە قىز - ئايالار كۆپ-رەك قاتنىشىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە توپۇق ئويۇنى، چاقپەلەك ئويۇنى، كاجۇۋا ئويۇنى، تەپكۈچ تېپىش ئويۇنى، كۆز تۇتۇشماق ئويۇنى، مۆكە-

مۇكىلەك ئويۇنى، دۇم ـ دۇم ئويۇنى، پوتا تارتىشىش ئويۇنى، قارلىق تاشلاش ئويۇنى قاتارلىق ئويۇن تۈرلىرى بار. بۇ ئويۇنلار ناھايىتى قويۇق سەنئەت تۇ- سىگە ئىگە بولۇپ، كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىشتا مۇھىم رول ئويناپ كەلمەكتە.

سەككىزىنچى، تىرىكچىلىك قىلىشنىڭ ئاساسى بولغان قول ھۈنەر ـ سەنئەت بايلىقى

«شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ 1996 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنىدىكى سا- نىغا بېسىلغان دۇمەن فەنجى، لىيۇ توڭچۇ بىرلىشىپ يېزىپ ئېلان قىلغان «تەك- لىماكان قۇملۇقىنىڭ ئۆزگىرىشىدىكى سىر» ناملىق ماقالىدە «دۆلەت ئىچە- دىكى ئالاقىدار مۇتەخەسسىسلەر ياپونىيە، فىرانسىيە، شۋېتسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ مۇتەخەسسىس، ئالىملىرى بىلەن ھەمكارلىشىپ قەدىمكى تەكلە- ماكاندىكى ئىنسانلار پائالىيىتى ئەڭ گۈللەنگەن رايون ــ كېرىيە دەرياسى، نىيە دەرياسى ۋە ياۋا توڭگۇز دەرياسىدا كۆپ قېتىم نۇقتىلىق تەكشۈرۈش ئې- لىپ بېرىپ نۇرغۇن يېڭى بايقاشلارغا ئېرىشتى» دەپ خەۋەر بېرىلگەن. بۇ پا- كىت بىزگە كېرىيەنىڭ ئىنسانلار پائالىيىتى ئەڭ گۈللەنگەن رايونلارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىدىن ئۇچۇر ـ مەلۇمات بېرىدۇ. ئەلۋەتتە ئىنسانلار پائالىيىتىنىڭ جانلىنىشى، مەدەنىيەتنىڭ گۈللەنگەنلىكىدىن ئايرىلالمايدۇ. مەدەنىيەت، قول ھۈنەر ـ سەنئەت كەسىپىنىڭ گۈللىنىشىنىڭ ئىپادىسى بولۇپ، بۇ يەردە كېرە- يەدە ئەۋلادلارنىڭ تىرىكچىلىك قىلىشىغا، مەۋجۇت بولۇشىغا ئاساس بولغان بۇنداق كەسىپنىڭ گۈللەنگەنلىكىنى پەرەز قىلىش قىيىن ئەمەس. ئەلۋەتتە ئۇيغۇرلارنىڭ قول ھۈنەر ـ سەنئەت بايلىقى پۈتكۈل ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ يادروسى بولۇپ، ئۇنىڭ دائىرىسى ناھايىتى كەڭ، تۈرى كۆپ، يەنە كېلىپ ئۇ ئۇيغۇرلار ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى يۈرت ـ قوۋملارنىڭ ھەممىسىگە ئور- تاق. شۇڭا ئۇ كېرىيەدىن ئىبارەت بۇ زېمىنغا ۋە شۇ يەردە ياشاۋاتقان خەلقىمۇ ئورتاق. ئەمما قول ھۈنەر ـ سەنئىتى بايلىقىنىڭ بىر قىسمى مۇشۇ يەردە گۈللەنگەن، رونىق تاپقان ۋەياكى دەۋرىمىزگىچە يېتىپ كېلىپ، مۇشۇ زېمىندا قول ھۈنەر ـ سەنئەت مەدەنىيىتىنىڭ گۈللەنگەنلىكىگە شاھىت بولۇپ كەل- گەن. مەسىلەن، بۇ يەردە زەرگەرچىلىك ھۈنەر ـ سەنئىتى باشقا جايلارغا قارا- غاندا گۈللەنگەن. تاكى يېقىنقى زامانغىچە كېرىيەدە ياسالغان ئالتۇن زىبۇزىنە- نەت بۇيۇملىرى نەپىس ۋە كۆركەم، سىپتىلىقى، نۇسخىلىرىنىڭ كۆركەم، كۆپ خىللىقى بىلەن يىراق ـ يېقىنغا تونۇلۇپ كەلگەن. كىگىزچىلىك، جۇۋازچە- لىق، گىلەمچىلىك كېرىيەدە گۈللەنگەن ھۈنەر بولۇپ قالغان. ئەر ـ ئاياللار- نىڭ باش كىيىمى بولغان شاپاق دوپپا، بادام، چىمەن دوپپا، كىچىك تەلپەك، ئاياللارنىڭ پەرىجىسى، جۇۋان توي كۆڭلىكى قاتارلىقلار قول ھۈنەرۋەنچىل- مەدەنىيىتىنىڭ گۈللەنگەنلىكىگە شاھىت بولۇپ تۇرماقتا. دەرۋازا، ئام

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۆيلەردىكى نەقاشلاردا بىر خىل سەنئەت بار. نۆۋەتتە ياغاچ قىرمىچىلىق سەنئىتى بۇ جايدا گۈللەنگەن ھۈنەر - سەنئەت بۇيۇمى سۈپىتىدە نامايان بولماقتا. بۇ يەردىن يەنە ھەيكەلتىراشلىقنىڭ ئىزناسىنىمۇ تاپقىلى بولىدۇ. ناھىيەلىك مەدەنىيەت مەركىزى كۆرگەزمە زالىغا قويۇلغان رەئىس ماۋ زېدۇڭ نىڭ باش ھەيكىلىنىڭ كېرىيەدە ياسالغانلىقى قارىشىمىزنىڭ دەللىلىدۇر. دېھقانچىلىق، باغ - ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق ساھەسى، يېمەك - ئىچمەك ساھەسى، ئۆرپ - ئادەت ساھەسىدىمۇ روشەن مەدەنىيەت ئامىللىرى بار. كېرىيەدە كەشتىچىلىك سەنئىتى رونۇق تاپقان، كەشتە بۇيۇملىرىنىڭ تۈر - خىللىرى، نۇسخىلىرى كۆپ، ئۇنىڭ تىكىلىشى، نۇسخىسى ئۆزگىچە. ساندۇقتىن ئىبارەت ئائىلە بىساتى كېرىيەدە ئۆزگىچە شەكىلدە زىننەتلىنىدۇ. تۇمۇرچىلىك كەسپىمۇ بۇ يەردە تەرەققىي قىلغان. بۇلار كېرىيەدىكى قول ھۈنەر - سەنئەت ئىشلىرىنىڭ گۈللەنگەنلىكىنىڭ ئىپادىسىدۇر.

توققۇزىنچى، كېرىيەلىكلەرنىڭ تۇرمۇشىغا سىڭىپ كەتكەن ئۇيغۇر تېبابىتى خەزىنىسى بايلىقى

ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئۇيغۇر تېبابىتى كېرىيەدە ناھايىتى زور دەرىجىدە گۈللەنگەن. شۇڭا كېرىيەنى ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ بۆشۈكى، دەپ قاراشقا بولىدۇ. كېرىيەدە تارىخىنىڭ ھەرقايسى دەۋرلىرىدە ناھايىتى داڭلىق تېۋىپ - ئۇلىمالار ئۆتكەن بولۇپ، ئۇلار تۇرمۇش ئەمەلىيىتى داۋامىدا ئۆسۈملۈكلەر، مىنېرال ماددىلار، ھايۋانلارنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنىڭ شىپالىق رولىنى بايقاپ، كېسەل داۋالاشنى بىلگەن، بۇ جەريانىدا نۇرغۇن قىممەتلىك رېتسېپلارنى ئىجاد قىلغان. بۇ رېتسېپلارنى ئەۋلادلارغا مىراس قالدۇرۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ كېرىيەدە ئىزچىللىققا ئىگە بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغان. شۇڭا بىزنىڭ دەۋرىمىزدە كېرىيەدىن نۇرغۇن داڭلىق تېۋىپلار يېتىشىپ چىققان. ئۇلارنىڭ داۋالاش ماھارىتى، تېخنىكىسى، رېتسېپلىرى ئۇيغۇر تېبابىتى خەزىنىسىگە قوشۇلغان تۆھپە بولۇپ قالغان.

كېرىيەدە يېزا - بازارلاردىن تارتىپ، كەنت - مەھەللىلەرگىچە، تاغلىق رايون پۈتۈن ئاتاقاندىن تارتىپ تەكلىماكاننىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دەريا بويى يېزىسىغىچە ۋە پارچە بوستانلىق يېسىۈلغۇنغىچە بولغان رايونلاردا مۇناسىپ داۋالاش تېخنىكىسىغا ئىگە تېۋىپلارنىڭ بولۇشى، كۆپ سانلىق ئادەمنىڭ تېبابەتتىن خەۋەردار بولۇشى، يېقىنقى زامانغىچە نورمال ئىش بولۇپ كەلگەن ئەھۋال بولۇپ، تومۇر تۇتۇپ كېسەل داۋالاش، يېمەك - ئىچمەك ئارقىلىق مىجەزىنى تەكشەش، تۇرلۇك مۇرابا، گۈلقەنتەرنى ياساش، پەرھىزدە بولۇش، ئۆزىنى كۆتۈشكە دىققەت قىلىش، سوغۇق يېمەكلىكلەردىن يىراق تۇرۇش، بالىلارنى بوزبۇغا، موزا قاتارلىق ئىسسىقلىق دورىلار بىلەن ئۇۋۇلاپ داۋالاش، ئاپتاپقا قاقلىنىپ مىجەزنى تەكشەش، چاينى ئاچچىق - چۈچۈك تەكـ

شەپ ئىچىش ئارقىلىق مىجەزنى تەڭشەش، ئىشتىھانىڭ ياخشى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش، تەبىئىتى ئىسسىق بولغان كاۋاپ، پولۇ، كۆمەچ قاتارلىق تاماملارنى ئىستېمال قىلىپ مىجەزنىڭ ياخشى، كەيپىياتنىڭ يۇقىرى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش قاتارلىقلار كېرىيەلىكلەرنىڭ داۋالاش جەھەتتىكى تېخنىكىسىنىڭ ئىپادىلىرى بولۇپ، ئۇيغۇر تېبابىتىنىڭ مەدەنىيەت ھادىسىسى سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدا مۇھىم رول ئوينايدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا كېرىيەدە ئەل ئارىسىدا ساقلىنىۋاتقان داۋالاش رېتسېپلىرى كۆپ ۋە مول بولۇپ، ئۇنى توپلاش، رەتلەش، پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە قىلىش مۇھىم ۋەزىپىلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئونىنچى، نازاكەت ۋە گۈزەللىكنىڭ سىمۋولى بولغان كىيىم ـ كېچەك بايلىقى

كېرىيەلىكلەر ئۇزۇن مۇددەتلىك تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش ئەمەلىيىتى داۋامىدا ئۆزلىرىنىڭ تەن قۇرۇلۇشى، چىراي شەكلى، ياشاۋاتقان زېمىنىنىڭ ھاۋا كىلىماتىغا باب كېلىدىغان كىيىم ـ كېچەك مەدەنىيىتىنىمۇ يارىتىقان. خېلى بۇرۇنقى زاماندا يارىتىلغان بۇ كىيىم ـ كېچەكلەر نۆۋەتتە زامانىمىز غىچە يېتىپ كېلىپ كېرىيەلىكلەرنىلا ئەمەس، بەلكى مىللىتىمىزنى جاھاندىكى باشقا مىللەتلەردىن كىيىنىش جەھەتتە پەرقلىنىپ تۇرىدىغان مىللەت بەلگىسى سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ كەلمەكتە. كېرىيەلىكلەرنىڭ كىيىم ـ كېچىكى ئەر ۋە ئاياللارنىڭ جىنسىي ئالاھىدىلىكى بويىچە خاسلىقىغا ئىگە قىلىنغان بولۇپ، يىگىتلەر يازدا بېشىغا بادام دوپپا ۋە چىمەن دوپپا، بەزىدە يازدا شاپاق بۆرك، قىشتا قارا بوز تەلپەك، قۇلاقچا كىيىدۇ. ياشانغان ئەرلەر يازدا ئاق رەختتىن يەكتەك، بېشىغا شاپاق بۆرك، قىشتا قاما تەلپەك، تۇماق، قارا بوز تەلپەك كىيىدۇ. ئاياللار ئاق شايىدىن ياكى ئەتلەستىن كۆڭلەك، ئۇچىسىغا مۇراسىم كىيىمى ـــ پەربجە كىيىدۇ. بېشىغا ئاق ياغلىق ئارتقان، ئاق ياغلىق ئۈستىگە كىچىك قارا تەلپەك قوندۇرۇۋالغان جۇۋانلار جۇۋانچە كۆڭلەك كىيىدۇ. قۇلاقلىرىغا ئېسىل زىننەت بۇيۇمى، سۆكە ئاسىدۇ. بىلىكىگە بىلەزۈك سېلىپ، بوينىغا مارجان ئاسىدۇ. بولۇپمۇ كېرىيە ئاياللىرىنىڭ كىيىنىشى ئۆزگىچە بولۇپ، شەكلى پىيالىغىلا ئوخشايدىغان كىچىككىنە تەلپەكنى ئاپپاق ياغلىقنىڭ ئۈستىگە قوندۇرۇپ، ئۇچىسىغا ئۆزگىچە ئۈسلۇبتىكى پەربجىسىنى كىيىۋالغان ھالەتتىكى كۆرۈنۈشى ئۇلارنى شۇنچىلىك ئېسىل، نازاكەتلىك، سىرلىق كۆرسىتىدۇ. بۇ كىيىملەر پەقەت كېرىيەگە، كېرىيە ئاياللىرىغا خاس كىيىملەر بولۇپ، ئۇنى كىيگەن ئادەم كېرىيەدىن باشقا جايدا بولسىمۇ، بۇ كىيىمنىڭ كېرىيەدە تىكىلگەن كىيىملەر ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلغىلى بولىدۇ. بۇ كىيىملەرنىڭ تىكىلىشى سىپىتا، ئۆزگىچە، سەنئەتلىك بولۇپ، ئادەمنى سالاپەتلىك، تەربىيە كۆرگەن، مەدەنىيەتلىك، ئوقۇمۇشلۇق، ئاق كۆڭۈل، سـ

www.uyghurkitap.com

مىمىي قىلىپ كۆرسىتىدۇ.

ئون بىرىنچى، ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە يېمەك ـ ئىچمەك مەدەنىيىتى بايلىقى

كېرىيەدە بارلىققا كەلگەن ۋە ئىزچىل داۋاملىشىپ كەلگەن ئەنئەنىلەر ـ نىڭ بىرى، يېمەك ـ ئىچمەكنىڭ سۈپىتىگە، تۈرىگە ئەھمىيەت بېرىش ۋە چايغا بولغان خۇمارلىقتۇر. كېرىيەنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتى ئۆزگىچە بو ـ لۇپ شىپالىق، پايدىلىق غىزايى ـ تائاملارغا ئەھمىيەت بېرىش ئۇلارنىڭ يې ـ مەك ـ ئىچمەك ئادىتىنىڭ يادروسىدۇر. مەجەز ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مۇنا ـ سىپ تائاملارنى يېيىش، يېمەك ـ ئىچمەك ئارقىلىق مەجەزنى تەڭشەپ تۇ ـ رۇشقا ئادەتلىنىشى، ئۆزلىرىنىڭ تۇرمۇش ئادىتى، سالامەتلىك ئەھۋالىغا يارە ـ شا غىزالىنىش، كېرىيەدە ئومۇملاشقان يېمەك ـ ئىچمەك ئادەتلەرنىڭ بىرە ـ دۇر. كېرىيەلىكلەرنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتىدە ئىستېمال قىلىنىدىغان تا ـ ئاملارنى مەجەز تەڭشەيدىغان تائاملار، ئىسسىقلىق تائاملىرى، پەرھىز تائاملە ـ رى، دورىلىق تائاملار، ھاردۇق تاماقلىرى، دېگەن تۈرلەرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. ئادەتتە لەڭمەن، پولۇ، كاۋاپ قاتارلىق تائاملار ئائىلىلەردە كۆپ ئېتىلىدىغان، بىرقەدەر ئومۇميۈزلۈك ئىستېمال قىلىنىدىغان تائاملار ھېسابلىنىدۇ. كاۋاپ، شورپا، تۇخۇم، پولۇ، بەتتە، سوختا كۆمەچ، پېتىر مانتا قاتارلىقلار كېرىيە ـ لىكلەرنىڭ ئىسسىقلىق تائاملىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەجەزنى تەڭشەيدىغان تائاملار ۋە پەرھىز تائاملار، دورىلىق تائاملارنى كىشىلەر ئەھۋالغا قاراپ ئىس ـ تېمال قىلىشقا ئادەتلەنگەن. كېرىيەدە يەنە بۇغداي ئۇنى ۋە گۈرۈچ تائاملىرە ـ دىن باشقا، قوناق ئۇنىدا ئېتىلىدىغان تائاملارمۇ بار. بۇ جەھەتتە بۇنداق تا ـ ئاملارنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ.

كاۋاپ تۈرى جەھەتتە كېرىيەدە قېرىن كاۋاپ، ياغ بېغىر، تال بوردىاق، قاقلىما كاۋاپ، قىيما كاۋاپ، تونۇر كاۋېپى، قازان كاۋېپى، دالان كاۋېپى قا ـ تارلىق كاۋاپ تۈرلىرى بار.

كېرىيەلىكلەرنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك ئادىتىدىكى نان تۈرىدىكى تائاملارمۇ ئالاھىدە ئورۇندا تۇرىدۇ. نان تۈرىدىكى تائاملاردىن كاكچا، تۇقاچ، سوختا كۆ ـ مەچ، تونۇر كۆمىچى، پوكو قاتارلىقلار بار بولۇپ، بۇلار ئىچىدە كاكچا نان كې ـ رىيە تائاملىرى ئىچىدە ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغان يېمەكلىكلەرنىڭ بىرىدۇر.

كاكچا نان ــ كېرىيەلىكلەرنىڭ ئەنئەنىۋى نېنى بولۇپ، كېرىيەلىكلەر ـ نىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى ئاساسلىق يېمەكلىكى. كېرىيەلىكلەرنىڭ تۇر ـ مۇشىدا نان كەم بولسا بولمايدۇ. نان تونۇردا پىشۇرۇلىدۇ. بۇغداي ئۇنىغا ئې ـ چىتقۇ، توغرالغان پىياز، سىيادان سېلىپ، تۇزىنى تەڭشەپ خېمىر قىلىنىدۇ. خېمىر يۇگىلىپ، بولدۇرۇلغاندىن كېيىن تونۇرغا يېقىلىدۇ. نان يېقىش ئىشى ئاياللارنىڭ ئائىلە ئىشى ھېسابلىنىدۇ. كاكچا نانىنىڭ چوڭلۇقى لېگەن ياكى

چىنىتاۋاق چوڭلۇقىدا بولىدۇ. قېلىنلىقى بىر - ئىككى مىللىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. ئادەتتە بىر ئاي ئەتراپىدا ساقلىغىلى بولىدۇ. بۇنداق نان سىگنال بولۇپ، چايغا چۆكۈرۈپ يېيىشكىمۇ بولىدۇ. كېرىيە نانلىرى كۈندىلىك تۇرمۇشتا كەڭ ئىستېمال قىلىنىش بىلەن بىرگە سۈپىتى، تەمى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئەڭ ياخشى سوۋغات بۇيۇمى ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا كېرىيەلىكلەر يىراق - يېقىنغا سەپەرگە چىققاندا ئۇرۇق - تۇغقان، تونۇش - بىلىشلىرىگە كاكچا نان ئالغاچ بارىدۇ. كېرىيەگە كەلگەن يېقىن ئادەملىرى قايتىپ كەتمەكچى بولسا، كاكچا نان ياقتۇرۇپ يوللۇق تۇتىدۇ. كېرىيەگە كەلگەن ئادەملەرمۇ قايتىپ كەتمەكچى بولسا تاختا كۆۋرۈك بويا سېتىلىدىغان كېرىيەنىڭ كاكچا نانلىرىنى سېتىۋېلىپ ئالغاچ كېتىدۇ. شۇڭا كاكچا نان كېرىيە تائاملىرىنىڭ سىمۋولى ھېسابلىنىدۇ.

كېرىيەلىكلەر چايخۇمار كېلىدۇ. كېرىيەنىڭ دورا - دەرمانلار بىلەن قېنىق، ئاچچىق - چۈچۈك قىلىپ دەملەنگەن چايلىرى يىراق - يېقىنغا داڭلىق بولۇپ، بۇنداق چاينى ئىچىش ئادەمگە ھۇزۇر بېغىشلايدۇ. دائىم قىزىق چاي ئىچىش، قېنىق چاي ئىچىش كېرىيەلىكلەرنىڭ ئادىتى ھېسابلىنىدۇ. چاي كېرىيەلىكلەرنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدا، توي - تۆكۈنلەردە، ھېيت - ئايەم ۋە باشقا مېھماندارچىلىق ئىشلىرىدا ئىستېمال قىلىنىدۇ. كېرىيەلىكلەرنىڭ چاي ئىستېمالىدا كېرىيە زېمىنىدا ئۆسىدىغان گۈل - گىياھ، ئۆسۈملۈكلەرنى خۇرۇچ قىلىپ ياسىلىدىغان «باغ چېيى» دەپ ئاتىلىدىغان چاي داڭلىق. بۇ چاي كېرىيەدە بىرقەدەر ئومۇملاشقان چاي بولۇپ، ئارىپبەدىيان، يەر باغرى، ئوغرى تىكەن، قىزىلگۈل، سېرىقچېچەك، زىرە، يۇمغاقسۇت قاتارلىقلارنى مۇۋاپىق سوقۇش ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئۇ ئىشتىھانى ئېچىش، تەرتنى راۋانلاشتۇرۇش، قان بېسىمىنى نورمالاشتۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ. كېرىيەلىكلەرنىڭ ئىستېمالىدىكى چاي، زامانىنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن تۇزۇلۇش، تەم جەھەتتىن ئۆزگىرىش ياسىغان بولۇپ، ئازادلىقتىن كېيىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا قاراچاي ئىچىش ئادىتى سىڭىپ كىرگەن. كېيىن تىجارەتچىلەر تەرىپىدىن پاكىستان، ھىندىستان، سەئۇدى ئەرەبىستانى، ئىراق قاتارلىق دۆلەتلەردىن قارىمۇچ، قوۋزاقدارچىن، پىلپىل، قاقىل، قەلەمپۇر، لاچىندانە، گازىبان، گۈلدارچىن، زەنجىۋىل قاتارلىق چايلىق دورىلار كەلتۈرۈلۈپ كېرىيەلىكلەرنىڭ چاي ئىستېمالىغا ئۆزلىشىپ كىرگەن. كېرىيەلىكلەر چاي ئىچكەندە مەجەزگە قاراپ ئىش كۆرۈشكە ئادەتلەنگەن بولۇپ، مەجەزى سوغۇقچانلار ئىسسىقلىق چاي دورىسى، مەجەزى ئىسسىقچانلار سوغۇققا مايىل چاي دورىسى سېتىۋېلىپ مۇۋاپىق تەڭشەپ چاي دورىسى تەييارلاپ، ئۇنى قاراچايغا ئارىلاشتۇرۇپ ئىستېمال قىلىدۇ. كېرىيەلىكلەردە چاي ئىستېمالىدا چاي تەييارلاش، دەملەش، مېھمانغا قۇيۇش تەرتىپلىك بولىدۇ. كېرىيەلىكلەردە چاينىڭ رولىغا ئەھمىيەت بېرىش بىر خىل ئادەت بولۇپ، ئۇلار چاينىڭ رولىدىن پايدىلىنىپ نۇرغۇن ئىشلارنى

قىلىدۇ، يەنى مېھمانلارنىڭ كۆڭلىنى ئالىدۇ، ئازارلىشىپ قالغانلارنى يارىتىدۇ، چاي ئارقىلىق باشقىلارغا ياخشى كۆڭلىنى ئىزھار قىلىدۇ، ھازىرلارغا تەسەللى بېرىدۇ. شۇڭا چاي كېرىيەلىكلەر ئەزەلدىن تىنچلىق - ئامانلىق، ياخشىلىق، دوستلۇقنىڭ سىمۋولى ھېسابلىنىدۇ.

ئون ئىككىنچى، كېرىيەنىڭ ئىجتىمائىي رېئاللىقىنى ئىپادىلەپ بېرىشنىڭ كۆزنىكى ــ ماي بويۇق رەسىم ئەسەرلىرى ئىجادىيەت بايلىقى

ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيىتى كېرىيەدە 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى 21 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بارلىققا كەلگەن، گۈللەنگەن يېڭى شەيئى بولۇپ، كېرىيەنىڭ مەدەنىيەت گۈلزارلىقىدا ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا ئېچىلغان يېگانە گۈل ھېسابلىنىدۇ. كېرىيەدە ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيىتى كېيىن بارلىققا كەلگەن ھادىسە بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ گۈللىنىشى تېز بولغان بولۇپ ئۇ كېرىيەنىڭ 21 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە كىشىلەرنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئويناپ كەلدى. ئەھۋالنىڭ بۇنداق بولۇشىغا، بىرى، رەسىم سىزىشنىڭ ھەر خىل قاراشلارنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ كەلگەنلىكى شۇنداقلا كېرىيەدە مەخسۇس تەربىيە كۆرگەن ئىختىساس ئىگىلىرىنىڭ بولمىغانلىقى سەۋەب بولدى. شۇنداقلا رەسساملىق سەنئىتىنىڭ بۇ يەردىكى كىشىلەرگە تونۇشلۇق بولمىغانلىقىمۇ ئۇنىڭ كېرىيەدە بارلىققا كېلەلمەسلىكىدىكى سەۋەب بولۇپ قالدى. ئەمما ئازادلىقتىن كېيىن، بولۇپمۇ ئىسلاھات - ئېچىۋېتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن كېرىيەدە تۇغۇلغان بىر تۈركۈم رەسسام ھەۋەسكارلىرىنىڭ خوتەن، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىكى سەنئەت مەكتەپلىرىگە بېرىپ مەخسۇس گۈزەل سەنئەت كەسپىدە ئوقۇپ قايتىپ كېلىپ كېرىيەدە ماي بويۇق رەسىم تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشى نەتىجىسىدە ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيىتى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، گۈللەندى، ۋايىغا يېتىپ، كىشىلەرنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىغا سىڭىپ كىرىشكە باشلىدى.

ھازىرقى زامان باي بويۇق رەسىم سەنئىتى ئىجادىيىتى ئەسلىي ياۋروپادا بارلىققا كەلگەن بولۇپ، دۆلىتىمىزگە كىرگىلى 100 يىلدىن ئاشقان، دەۋرنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ دۆلىتىمىزدە ئومۇملاشقان، 1950 - يىلىدىن كېيىن ئۇيغۇرلار تۇرمۇشىدا ماي بويۇق رەسىم ئەسەرلىرى بارلىققا كېلىشكە باشلىغان. 20 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋايىغا يەتكەن ئىجادىيەت ژانىرىغا ئايلانغان. گەرچە كېرىيە چەت، كىچىك بىر جاي بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە 21 - ئەسىرنىڭ ئالدى - كەينىدە ماي بويۇق ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلگەن. بىر تۈركۈم ئىقتىدارلىق ماي بويۇق رەسىم ئىجادىيەتچىلىرى يېتىشىپ چىقىپ كېرىيەنىڭ تارىخ، ئۆرپ - ئادەت، مەنزىرىلەرنى سىزىشنى تېخنىكا ۋاستىسى ئارقىلىق ئىپادىلەپ، كېرىيەدە ماي بويۇق رەسىم ئەسەرلىرى بولماسلىق تارىخىغا خاتىمە بەرگەن. ئۇلارنىڭ ئەسەرلىرى كېرىيەنى، كېرىيە-

لىكلەرنىڭ ئۆرپ ـ ئادەتىنى ئارقا كۆرۈنۈش قىلغان بولۇپ، كىرىيىدە كۆ ـ رۈرمەنلەرگە زوق ئاتا قىلغان. تېخنىكا ماھارىتىنىڭ يۇقىرىلىقى بىلەن ناھـ ـيىدە كۆرگەزمە قىلىنغان. ھەتتا ۋىلايەت، ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگـەن مۇسابىقىلەرگە قاتناشتۇرۇلۇپ ياخشى باھاغا ئېرىشكەن. بۇلاردىن كۆرۈشكە بولىدۇكى، گەرچە ماي بويىاق رەسىم ئىجادىيىتى ئۇيغۇرلارغا نىسبەتەن چەتتىن قوبۇل قىلىنغان، كىرىيەگە نىسبەتەن يېڭىدىن بارلىققا كەلگەن يېڭى شەيئى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ تەرەققىيات تېز بولغان مەدەنىيەت ھادىسىسى ھېسابلىنىدۇ.

ئون ئۈچىنچى، گۈزەللىكتىن ھۇزۇرلىنىشنىڭ نامايەندىسى ـــ ھۆسنىخەت ـ خەتتاتلىق ئەسەرلىرى بايلىقى

ھۆسنىخەت ـ خەتتاتلىق ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى بايلىقى ـــ خەلقىمىز ـ نىڭ قىممەتلىك بايلىقى. ھۆسنىخەت ـ خەتتاتلىق ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى ئەجدادلىرىمىزنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا ناھايىتى گۈللەنگەن بولۇپ، خەلقىمىز ئۈنىڭدىن بەھرە ئېلىپ كەلگەن. تارىخىمىزدا نۇرغۇن قەدىمىي ئەسەرلەر داڭلىق خەتتاتلارنىڭ كۆچۈرۈشى بىلەن ساقلىنىپ قالغان. كېيىنكى مەزگىل ـ لەردە ھۆسنىخەت ـ خەتتاتلىق ئەسەرلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار بىلىملىك، ئىقتىدارلىق ئادەملەر ھېسابلانغان. خەتتاتلار يازغان ئەسەرلەر مىللەتنىڭ مە ـ دەنىيەت خەزىنىسىگە ئايلانغان. كېرىيەدىمۇ خەتتاتلىق ئەسەرلىرى خېلى نۇر ـ غۇن يىللار ئىلگىرى بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن تاكى يېقىنقى يىللار ـ غىچە ئېتىبارغا ئېلىنمىغان. ئەمما 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدا ۋە 21 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مەخسۇس گۈزەل سەنئەت كەسىپلىرىدە تەربىيەلەنگەن ياش خەتتاتلارنىڭ يېتىشىپ چىقىشى بىلەن كېرىيەدە خەتتاتلىق ـ ھۆسنىخەت ئەسەرلىرى ئىجادىيىتى مەخسۇس كەسىپلىشىش، گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولغان. مەزمۇنلۇق شېئىر ـ ھېكمەتلەر، رۇبائىيلارنىڭ قول بىلەن يې ـ زىلىشىدىن ھاسىل بولغان نادىر ھۆسنىخەت ئەسەرلىرى مەخسۇس كۆرگەزمە ئورۇنلىرىدا ساقلىنىپ كىشىلەرنىڭ كۆرۈپ، ئوقۇپ ھۇزۇرلىنىشىغا سۇنۇل ـ غان. ئاپتونوم رايون، ۋىلايەتلەردە ئېچىلغان مۇسابىقىلەردە يۇقىرى مۇكا ـ پاتلارغا ئېرىشكەن. كېرىيە ناھىيەسىدە بارلىققا كەلگەن خەتتاتلارنىڭ ئەسەر ـ لىرى ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتىنىڭ ھەرقايسى تۈرلىرىدە يېزىلغان بولۇپ ئۇيغۇر يېڭى دەۋر خەتتاتلىقىنىڭ سەۋىيەسىنى نامايان قىلىپ بېرەلەيدۇ. ئۇ خەتلەرنىڭ نۇسخىسى ھەر خىل، شەكلى كۆركەم، چىرايلىق بولۇشتەك ئالا ـ ھىدىلىككە ئىگە.

ئون تۆتىنچى، تارىخىي ئىزنالار ۋە مەنزىرىلىك جايلار بايلىقى

كېرىيە ـــ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە يۇرت بولۇپ، ئۇنىڭ باغرىدىن تارىخىنىڭ ھەرقايسى دەۋرلىرىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان تارىخىي ئىزنالارنى تاپقىلى بولـ ـ

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

دۇ. بۇلار ئىچىدە دۆلەت دەرىجىلىك نۆۋەتلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى ــ يۇمىلاققۇم كونا شەھىرى ۋە قارادۆڭ خارابىسى، مارجانلىق خارابىسى، باش كەڭسۇلۇق تاش قورال ئىزى، قازناق خارابىسى، كۆكچى خانىيار بەگ خارابىسى، شىركە خارابىسى، يەتتە تۇنۇك خارابىسى، قىغاز سېپىلى قاتارلىقلار بار. ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مىللىي بىناكارلىق نەمۇنىسى ــ كېرىيە جامەسى بار. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە «قۇۋمى شەھىدان» زاراتگاھى، مۇقام ئاتا مازىرى، ئىمامى غەززالىم مازىرى قاتارلىق داڭلىق مازارلار بار. بۇگۈنكى كۈندە يەنە كېرىيە ناھىيە بازىرىدىكى كونا شەھەر رايونىدىكى تۇرالغۇ ئۆيلەر، كونا شەھەر بىلەن يېڭى شەھەر رايونىنى ئايرىپ تۇرىدىغان مەشھۇر تاختا كۆۋرۈك، قۇربان تۇلۇمنىڭ تۇرالغۇسى قاتارلىقلارمۇ تارىخىي ئىزنالار بولۇپ، مۇئەييەن تارىخىي مەدەنىيەتنىڭ سىمۋولىدۇر.

كېرىيەدە نۇرغۇن مەشھۇر مەنزىرىلىك جايلار بار. بۇ يەرلەر 315 ـ نومۇرلۇق دۆلەت يولىنى كېسىپ ئۆتىدىغان كېرىيە دەرياسى چوڭ كۆۋرۈكىنىڭ ئەتراپلىرى، قالۇق ئۆستەڭ بويىدىكى ئاۋات سودا بازارلىرى، ئورايىم كۆل، پۇلۇ، ئاتچان تاغلىق رايونلىرى، بوستان شالچىلىق رايونى، بۇغرا قۇم ساياھەت رايونى، لەنگەردىكى ئۇزۇمزارلىقلار، ئويتوغراقنى مەركەز قىلغان يۇلغۇن، توشقانزەدىكى ئۆستۇرۇش بازىسى، شۆۋل يېزىسىكى كۆتەك كۆل، كېرىيە ئالماس قاشتېشى كان رايونى، ئارال يېزا، بەشتوغراق كەنتىدىكى قىزىلگۈل مەنزىرىلىك رايونى، دەريا بويى يېزىسىنىڭ تەبىئىي مەنزىرىسى قاتارلىقلاردىن ئىبارەتتۇر. بۇ يەرلەردىن ئەجدادلارنىڭ ئىزىنى، ھازىرقى كىشىلەرنىڭ ئەمگەكچان، مەدەنىيەتكە، گۈزەللىككە ئىنتىلىدىغان قىياپىتىنى كۆرۈشكە بولىدۇ، بۇ جايلاردىن يەنە كېرىيەنىڭ ساياھەتچىلىكىنىڭ پارلاق ئەتىسىنى كۆرۈشكە بولىدۇ.

ئون بەشنچى، مېھماندارچىلىق ئادىتى بايلىقى

باشقا جايلاردا ياشىغان ئۇيغۇرلارغا ئوخشاش، كېرىيەدە ياشىغان ئۇيغۇرلارمۇ ئەلمىساقتىن تارتىپ مېھماندوست بولۇپ، مۇشۇ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن باشقىلارغا ئۆرنەك قىلغۇدەك، خاتىرىگە ئېلىپ قويۇشقا ئەرزىگۈدەك ئۆزگىچە مېھماندارچىلىق ۋە داستىخان مەدەنىيىتىنى بارلىققا كەلتۈرگەن.

كېرىيەلىكلەر مېھماندوست بولۇپ، مېھمان چاقىرىش ۋە مېھماندارچىلىققا بېرىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئۇيغىگە مېھمان چاقىرسا، كەلگەن مېھماننى ئىللىق چىراي بىلەن كۈتۈۋالىدۇ. مېھماننىڭ ئالدىدا ئوچۇق چىراي، شېرىن سۆزلۈك بولۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. مېھمانغا چاي دەملەشكە، چاينى قۇيۇش، مېھمانغا تۇتۇشقا دىققەت قىلىدۇ. غىزا ئەتكەندە پاكىزلىققا، مېھماننىڭ كۆڭلىنى ئېلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. مېھماننى، ئالىم ـ دانالارنى تۆرگە باشلاشنى مىزان قىلىدۇ. مېھماننىڭ قولىغا سۇ

بىرىشكە ئالاھىدە دىققەت قىلىدۇ. غىزالانغان ۋاقىتتا ئادەمنىڭ كۆڭلىنى غەش قىلىدىغان ياكى كۆڭلىنى ئاغرىتىدىغان ئىش ۋە گەپ - سۆزلەرنى قىلىشتىن ساقلىنىدۇ. داستىخان ئۈستىدە تاماقنى ئەدەپ بىلەن يېيىشكە ئادەتلەنگەن بو- لۇپ، مېھماندارچىلىقنى يەپ - ئىچىشنىڭ ۋاستىسى ئەمەس، بەلكى ئىناق، ئۆملۈكنى، دوستلۇقنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ ۋاستىسى دەپ قارايدۇ. كىيىد- يەلكىلەرنىڭ مېھماندارچىلىقى توي مۇراسىمى ئۈتكۈزۈشتىن باشلاپ، قۇدد- لىشىش ئۈچۈن قىز سوراش، باركاللا قىلىش، يېڭى ئۆي كۆچكەنلەرنىڭ يېڭى ئۆينى مۇبارەكلەش، ئازازلىشىپ قالغانلارنى ياراشتۇرۇش، مۇسىبەت ئىگىلد- رىنىڭ قارىسىنى ئوشتۇش، يىراق سەپەرگە ماڭغانلارنى ئۇزىتىش، سەپەردىن قايتىپ كەلگەنلەردىن ھاردۇق سوراش، دوست - يارەنلەرنى، يېقىن - يو- رۇقلارنى، ئۇرۇق - تۇغقانلارنى چاقىرىۋېلىش، يېڭى قوشنىلارنى كۈتۈۋېلىش، يېڭى توي قىلغان ياكى ئۆي ئايرىپ چىققانلارنىڭ ئۆينى مۇبارەكلەش، تۇغۇت يوقلاش، خەتنە قىلىش، قۇلاق تېشىش قاتارلىقلار ئۈچۈن ۋە يېڭى قوشنىلار- نىڭ تونۇشۇش، سىردىشىش، يىراقتىن كەلگەن دوستلارنى كۈتۈۋېلىش قاتار- لىق پائالىيەت شەكىللىرىدە ئۆتكۈزۈلىدۇ. ھېيت - ئايەمدە ھېيتلاپ بېرىش جەريانىدا مېھماندارچىلىق ئادىتى تېخىمۇ تەرتىپلىك ۋە يۇقىرى سەۋىيەدە ئې- لىپ بېرىلىدۇ. بولۇپمۇ كېرىيەلىكلەرنىڭ توي - تۆكۈن ئادىتى ئۆزگىچە بو- لۇپ، قىز سوراش، باركاللا قىلىشتىن باشلاپ، چوڭ توي رەسمىي بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا نۇرغۇن رەسمىيەت، قائىدە بار. مېھمانلارنى مېھماندارچىلىق- نىڭ قائىدە، ئەنئەنىسى بويىچە ئۇزىتىش، ئادەملەردىن خېلى يۇقىرى ماھارەت ۋە تۇرمۇش بىلىمىنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىدۇ.

كېرىيەدە توي - تۆكۈن قاتارلىق مېھماندارچىلىق ئىشلىرى ئەنئەنە بو- يىچە ئەتىگەندە ئېلىپ بېرىلىدۇ. مېھمانلار كۈن چىقىشى بىلەن چىرايلىق ۋە يارىشىملىق قىلىپ تىكلىگەن ئايەملىك، ھېيتلىق كىيىملىرىنى كىيىشىپ باغاق - تەكلىپنامىدە يېزىلغان ئورۇنغا بېرىپ مېھماندارچىلىق پەرزىنى ئادا قىلىدۇ. بۇ جەريانىدا كېچىكىپ كېلىدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايدۇ. بۇنىڭ- دىن، كېرىيەلىكلەرنىڭ ۋاقىت قارىشىنىڭ يۇقىرىلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ. كېرىيەدە چاقىرغان مېھماندارچىلىققا سەۋەبسىز قاتناشماسلىقى قاتتىق ھار ئېلىنىدۇ. سەۋەبلىك قاتنىشالمىغانلار قىسقا ۋاقىت ئىچىدە ساھىبخانغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، مۇۋاپىق ئۈسۈلدا كۆڭلىنى ئىزھار قىلىپ پەرزىنى ئادا قىلىدۇ. بۇنىڭدىن كېرىيەلىكلەرنىڭ ئادەمنىڭ قەدىر - قىممىتىنى، كۆڭلىنى، دوستلۇقنى ئەلا بىلىدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

ئون ئالتىنچى، ئېكولوگىيە ۋە ئۆزگىچە ئۆرپ - ئادەتلىرى بايلىقى

كېرىيە — تەبىئىي ئېكولوگىيەسى ئۆزگىچە ۋە بىرقەدەر ياخشى ساقلا- نغان جاي بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردىكى ھەر قايسى يېزا - بازارلاردا، ئۆز-

گىچە ئۆرپ ـ ئادەتلەر بار. مەسىلەن، ھەيۋەتلىك قاراقۇرۇم تاغلىرىنىڭ ئۆسـ
تى ئاپپاق قارلار بىلەن قاپلانغان مەنزىرىسى، تاغدىكى قار ـ مۇزلارنىڭ ئېـ
رىشىدىن ھاسىل بولغان دەريا ـ ئېقىنلارنىڭ ئىككى تەرىپىنى مەركەز قىلىپ
ئولتۇراقلاشقان پۇلۇ كەنتى، كۆمۈر كان، قاشتېشى كان رايونىدىكى ۋە ئۆچكە
بولۇق، لۇش كەنتىدىكى ئاھالىلار، پۇلۇ كەنتى بىلەن كېرىيە بوستانلىقى ئا ـ
رىلىقىدىكى سايلىقلار، بوستانلىقلاردىكى خىلمۇخىل تۈرمۇش مەنزىرىسى،
سازلىقلار، قومۇشلۇقلار، دەريا بويىدىكى توغراقلىقلار، يۇلغۇنلۇقلار، پۇلۇ
كەنتىدىكى تاش ئۆيلەر، قوي يۇڭىدىن توقۇلغان جاۋ گىلەم (پۇلۇ گىلىمى
دەپمۇ ئاتىلىدۇ) سۇ ۋە ئوت ـ چۆپ قوغلىشىپ تۈرمۇش كەچۈرىدىغان چارۋە ـ
چىلار، دەريا بويىدا توغراق ياغىچىدىن ياسالغان ئۆيلەر، گۈلخان يېقىپ پىشۇ ـ
رۇلىدىغان مەززىلىك كۆمەچلەر، قېرىن كاۋىپى، تارقاق جايلاشقان ئاھالىلەر،
تارقاق ئولتۇراقلاشسىمۇ لېكىن ئادەمنىڭ قىممىتىنى ئەلا بىلىپ، ئارىلىقنى
يىراق كۆرمەي ئۇزاق مۇساپىنى بېسىپ توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ
چىراغ ئىشلىرىغا ئىشتىراك قىلىدىغان ئاق كۆڭۈل ئادەملەر، بۇ ئادەملەرنىڭ
تاغلىق رايونغا ۋە دەريا بويىدىن ئىبارەت بۇ خىسلەتلىك زېمىنغا بولغان مۇ ـ
ھەببىتى، ئىشككە قۇلۇپ سالماسلىق، سىرتتىن كەلگەن ئادەمنىڭ ئۆيى ئال ـ
دىدىن ئۆتۈپ ئۆيگە كىرمەسلىكىنى «بىزنى كۆزگە ئىلمىدى» دەپ قاراش،
مېھمانىنى ياخشى ئۇزىتىش، ئوغرى ـ يالغاندىن، ھەسەتتىن يىراق خالىي تۇر ـ
مۇش، تۆگە توپى، تۆگە كارۋىنى قاتارلىقلار بۇ قارىشىمىزنىڭ دەلىلىدۇر. مەدە ـ
نىيەت قوبۇل قىلىش ۋە زامانىۋىلىشىش سۈرئىتى تېز بولۇۋاتقان بۈگۈنكى
كۈندە ئېكولوگىيەسى مۇشۇنداق ياخشى ساقلانغان، ئۆرپ ـ ئادىتى مۇشۇنداق
ئۆزگىچە زېمىنىنى ئۇچراتمان تولىمۇ قىيىن.

ئون يەتتىنچى، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى يۇرتى بولۇشتەك سىر ـ ھېكمەت بايلىقى

كېرىيە ـــ ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرى كۆپ بارلىققا كېلىش سە ـ
ۋەبلىك، ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرگۈچىلەر ماكانى، دەپ ئاتالغان جايلارنىڭ بىرى.
كېرىيەنىڭ شۇڭۇل، لايسۇ قاتارلىق جايلىرى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلە ـ
رى بارلىققا كەلگەن خىسلەتلىك جايلاردۇر. بولۇپمۇ كېرىيە ناھىيەسىنىڭ
غەربىي قىسمىغا جايلاشقان لايسۇ ئۇرۇقچىلىق مەيدانى داڭلىق ئۇزۇن ئۆمۈر
كۆرۈش يۇرتى بولۇپ، ھازىرقى زامان تارىخىدا بۇ يەردە ئەڭ ئۇزۇن ئۆمۈر
كۆرگەن ئىمىن ھاجى دېگەن كىشى 1982 ـ يىلى 140 يېشىدا ۋاپات بولغان.
ھازىر ھايات كىشىلەردىن 100 ياشتىن ئاشقانلارمۇ بار. بۇ جايىنىڭ مۇشۇنداق
خاسىيىتى بايقالغاندىن كېيىن كىشىلەر كېرىيەگە، كېرىيەدىكى بۇ ئۇزۇن
ئۆمۈر كۆرگۈچىلەر يۇرتىغا قىزىقىشقا باشلىقان. يەنى بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ
ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش جەھەتتىكى تەجرىبىلىرىنى، سىر ـ ھېكمەتلىرىنى ئە ـ

گىلەپ ئۆزلىرىنىڭ ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈش جەھەتتىكى ئارزۇلىرىنى قاندۇرۇش. ماقچى بولۇشقان. تەجرىبىلەر بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ قارنى - كۆكسىنىڭ ناھايىتى كەڭ، خۇش چاقچاق، ئەمگەكچان، ئىشچان بولۇشىنىڭ، پىيادە يول مېڭىشقا ئەھمىيەت بېرىشنىڭ، تۇرمۇشنى تەرتىپلىك ئۆتكۈزۈشكە ئادەتلەنىشنىڭ ئۆزۈن ئۆمۈر كۆرۈشتىكى سىر ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىغان بولۇپ، نۆۋەتتە بۇ ھەقتىكى ئەھۋاللار كۆپلىگەن كىشىلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلماقتا.

ئون سەككىزىنچى، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىدا ئىپادىلەنگەن خاس ئادەتلەر بايلىقى

كېرىيەدە ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى بولغاندا ئۆتكۈزۈلىدىغان دەپنە مۇراسىمى ئىسلام دىنى دەپنە مۇراسىمى ئادىتى بويىچە ئېلىپ بېرىلسىمۇ، شۇنداقلا باشقا جايلارنىڭ ئادىتى بىلەن ئوخشاش ئېلىپ بېرىلسىمۇ، لېكىن باشقا رايونلارنىڭكىدىن پەرقلىنىدىغان ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولۇشى بىلەنمۇ خاراكتېرلىنىدۇ. بۇ ئۆزگىچىلىك مۇنداق ئىككى تەرەپتە ئىپادىلىنىدۇ: (1) بىر كىشى بىرەر يەردە ئۆلۈم ئىشى بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرنى ئاڭلىسا، مەرھۇم بىلەن تونۇشمۇ-تونۇش ياكى تونۇشمىسۇن ئۇنىڭ نامىزىغا چوقۇم قاتنىشىدۇ. قاتناشماسلىققا باھانە - سەۋەب كۆرسەتمەيدۇ. ئارىلىقنى يىراق كۆرۈپ كەلمەيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايدۇ. ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ نامازغا قاتناشماسلىقنى ئەيب كۆرىدۇ. (2) ناماز بولغان ئۆيدە ئۆلگۈچىنىڭ ئۇرۇق-تۇغقانلىرىلا ئەمەس ماتەمگە كەلگەنلەرمۇ پۈتۈنلەي مەخسۇس تەككەن قارىلىق كىيىمى كىيىدۇ. بۇنىڭدا مەيلى ياز - كۈز، قىش - ئەتىياز ۋاقتى بولسۇن ئاياللار ئاساسەن پەرىجە كىيىدۇ، ئەرلەر يازدا يازلىق تونچە قارا يەكتەك، قىشتا قىشلىق تونچە چاپان كىيىدۇ. بۇنداق يەكتەك ۋە چاپانلار قارا رەختتىن مەخسۇس تىكىلىدۇ. ئۇنىڭ ياقىسى بولمايدۇ. بالاغەتكە يەتكەن ئەرلەر چوقۇم مۇشۇنداق كىيىمنى ئۆزلىرىگە ئاتاپ تىكتۇرۇپ قويىدۇ. ماتەم ۋە نامازدا ئىشىدا ھەرگىزمۇ خالىغانچە كىيىم كىيمەيدۇ. بۇلاردىن كېرىيەلىكلەرنىڭ ئادەمنىڭ قەدرىنى، ئىززىتىنى قىلىشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان پىسخىكىسىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

ئون توققۇزىنچى، كېرىيەنىڭ قەدىمىي سودا - تىجارەت مەركىزى بولۇش ۋە كېرىيەلىكلەرنىڭ سودا - تىجارەتكە ماھىر بولۇشتەك ئەنئەنە بايلىقى

كېرىيە ـــ تارىختا يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي بۆلىكىدىكى مۇھىم سودا قاتناش - ئالاقە تۈگۈنى بولۇپ كەلگەن. شۇ سەۋەبلىك بۇ يەردە سودا - تىجارەت ئىشلىرى گۈللەنگەن. كېرىيەلىكلەردە سودا - تىجارەتكە ماھىر بولۇش، سودا - تىجارەتكە ئەھمىيەت بېرىشتەك پىسخىك ئالاھىدىلىك شەكىللەنگەن. كېرىيەدە سودا - تىجارەت ئىشلىرى بۇنىڭدىن نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى بارلىق-

قا كەلگەن بولۇپ، بۇگۈنكى كۈنگە كەلگەندە ھازىرقى كىشىلەر ئەجدادلىرىنىڭ سودا - تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا شەكىللەندۈرگەن ئېسىل ئەنئەنىسىنى داۋاملاشتۇرۇپ، كېرىيەنى شىنجاڭنىڭ جەنۇبىدىكى ئەڭ مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلاندۇرغان، ئۆزلىرىمۇ سودا - تىجارەتكە ماھىرلىقى بىلەن تونۇلغان. بۇگۈنكى كۈندە مەشھۇر تاختا كۆۋرۈكنى مەركەز قىلغان قالۇق ئۆستەڭ بويىدىكى ئاۋات بازارلاردىن ئېھتىياجلىق بۇيۇملاردىن توخۇ سۈتىدىن باشقىسىنىڭ ھەر قانداقىنى تاپقىلى بولىدۇ. بۇ يەردە جاي - جايلاردىن كەلگەن تىجارەتچى - سودىگەرلەرنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. كېرىيە ناھىيە بازىرىدىكى كونا شەھەر رايونى تەۋەسىدىكى ئەنئەنىۋى سودا رايونى بىلەن يېڭى شەھەر رايونىدىكى زامانىۋى تۈسكە ئىگە سودا رايونىنىڭ بىرىكمىسى ئادەمدە ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىقنىڭ بىرىكمىسىدىن ھاسىل بولغان ئۆزگىچە مۇھىتنى ئەسىلىتىدۇ. بۇگۈنكى كۈندە كېرىيەنىڭ گۈرۈچى، قىزىلگۈل مەھسۇلاتى، توشقاز، زەدىكى، كېرىيەنىڭ دەرۋازىسى، ياڭاق، گۈلە، قاقلىرى، ئۈزۈملىرى كېرىيەنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتى سۈپىتىدە گەۋدىلىنىپ، كېرىيەنىڭ سودا مەركەزلىك ئورنىنى گەۋدىلەندۈرمەكتە، باشقا جايلارغا توشۇلماقتا.

كېرىيەلىكلەرنىڭ سودا - تىجارەت ئىشى جەمئىيەت ئەزالىرىنى مەركەز قىلىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. شۇڭا ئۇلارنىڭ سودا - تىجارىتى كۆپىنچە ھاللاردا ئۇدۇم تۈسگە، ۋاراسلىق قىلىش ئەنئەنىسىگە ئىگە بولىدۇ. يەنى بىر جەمەتتە جەمەت ئەجدادى قانداق سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان بولسا، جەمەت ئەۋلادىمۇ مۇشۇ سودا تىجارەتنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇنداق قىلىشنى ئاتا - بوۋىلىرىمىز ياندۇرغان چىراغنى ئۆچۈرمىگەنلىك، ئۇلارنىڭ ئىزىنى ئۆچۈرمىگەنلىك، دەپ بىلىدۇ. يېقىندىن بۇيان تۇرمۇشنىڭ ياخشىلىنىشى، قاتناشنىڭ راۋانلىشىشى، كىشىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشىگە ئەگىشىپ كېرەكىيەدە سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلار ئۇزۇكسىز كۆپەيدى. تىجارەتنى كېرىيە زېمىنىدىلا ئەمەس باشقا جايلاردىمۇ قىلىشقا باشلىدى. ئەنئەنىۋى ئۇسۇلدا تىجارەت قىلىش بىلەن بىرگە، زامانىۋى ئۇسۇلدا تىجارەت قىلىشنىمۇ ئۆگىنىپ، تارىم ۋادىسىدىكى يېڭى يېپەك يولى سودىسىنىڭ گۈللىنىشىگە ھەسسە قوشتى. كېرىيەلىكلەر سودا قىلغاندا راستچىل، سەمىمىي پوزىتسىيەدە بولىدۇ. ساختىپەزلىك قىلمايدۇ، يالغانچىلىق قىلىشنى نومۇس ھېسابلايدۇ، لەۋزىنى، سودىدا ئادىل، باراۋەر بولۇشنى ئەلا بىلىدۇ. ئىشەنچنى سودا قىلىشنىڭ مىزانى قىلىدۇ. ئەقىل، پەم - پاراسەت بىلەن سودا قىلىش، خېرىدارلارغا ئىللىق مۇئامىلە قىلىش كېرىيەلىكلەرنىڭ تىجارەت قىلىشتىكى دەستۇرى ھېسابلىنىدۇ. كېرىيەلىكلەر تىجارەت قىلىپ بېيىغاندا خەير - ساخاۋەت ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئۈنتۇپ قالمايدۇ. مۇشۇنداق قىلىشنى شەرەپ بىلىدۇ. كېرىيەلىكلەر سودا - تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئۈچۈن مەدەنىيەت ئۆگىنىش، مەدەنىيەتلىك سودا تىجارەت قىلىش مۇھىم، دەپ قارايدۇ. ئۇلار

شۇنىڭ ئۈچۈن سودا ـ تىجارەتنىڭ قائىدە ـ نىزاملىرىغا قاتتىق رىئايە قىلىش بىلەن بىرگە زامانغا لايىق مەدەنىيەت، تېخنىكا بىلىملىرىنى ئىگىلەشكە ئالا ـ ھىدە ئەھمىيەت بېرىدۇ. بۇ جەھەتتە كېرىيەدىن پېتىشىپ چىققان سودىگەر ـ تىجارەتچىلەر ئەينى زامانىدا مۇشۇنداق ئالاھىدىلىكىنى جارى قىلدۇرۇپ، دۇنـ خۇڭ ئارقىلىق لەنجۇ، سىچۈەن قاتارلىق جايلارغا تىجارەت دائىرىسىنى كې ـ ڭەيتكەن. بۇ يەردە كېرىيە سودىگەرلىرىنىڭ بۇ جايلاردا سودا ـ تىجارەت قىلا ـ لىشى ئۇلارنىڭ شۇ زامانىدا خەنزۇ تىل ـ يېزىقىنى پۇختا ئىگىلىگەنلىكىدىن بولغان. 20 ـ ئەسىرنىڭ 30 ـ 40 ـ يىللىرى لەنجۇغا كىرىپ لەنجۇ ـ كې ـ رىيە ئارىلىقىدا سودا قىلغان كېرىيەلىك تىجارەتچىلەرنىڭ سانى 22 ئائىلىگە يەتكەن. بۇلار كېرىيەدىن يۇڭ، قاشتېشى، بوز چەكمەن، نىل رەڭدە بويالغان خام، مېۋە ـ چېۋە يۆتكىگەن، لەنجۇدىن قاراچاي، تىەنجىندە ئىشلەنگەن ھەر خىل چىنە ـ چەينەك، تارغاق، تاۋار ـ دۇردۇنلارنى ئاچىققان. يەنە بىر قىسىم سودىگەر ـ تىجارەتچىلەر گۇما، قەشقەر ئارقىلىق پاكىستان، كەشمىر، بۇخارا، نامانگان قاتارلىق جايلاردا سودا تىجارىتى قىلغان. بۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشى شۇ جايلارنىڭ تىل ـ يېزىقىنى، ئۆرپ ـ ئادىتىنى ئۆگىنىپ شۇ جايلارنىڭ شارائىتىغا ماسلىشىش ئىقتىدارىنى ھازىرلىغانلىقىدىن، تىجارەتتە ساغلام تە ـ جارەت ئېڭىنى شەكىللەندۈرگەنلىكىدىن بولغان. بۇگۈنكى كۈندىكى تىجارەت ـ چىلەردىمۇ مۇشۇنداق ئالاھىدىلىك بار بولۇپ مەن ئىگەللىگەن ئەھۋالغا قارا ـ غاندا كېرىيەلىك تىجارەتچىلەر ھازىر شىنجاڭدىكى ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەر ـ دە سودا ـ تىجارەت قىلىش بىلەن بىرگە، ئىلىمىزنىڭ ئىچكىرى ئۆلكىلىرى ـ دىكى چوڭ، ئاۋات شەھەرلەردە سودا ـ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلا ـ غان. ئەگەر ئۇلار بۇگۈنكى كۈندە زامانغا لايىق مەدەنىيەت، تېخنىكا ئۆگەنمە ـ گەن بولسا، زامانىۋى سودا ـ تىجارەت ئېڭىغا ئىگە بولمىغان بولسا ئۇ يەرلەر ـ دە يىلتىز تارتىپ سودا ـ تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولمىغان بولاتتى.

يىگىرمىنچى، تەرەققىياتقا، مەدەنىيەتكە ئىنتىلىش، ئىلىم ئەھلىنى قەدىرلەش، تىن ئىبارەت تۇيۇنغان مەنىۋىيەت بايلىقى

تەرەققىياتقا ئىنتىلىش، مەدەنىيەتنى ئىختىرا قىلىش ۋە مەدەنىيەتكە ئىنتىلىش كېرىيەلىكلەرنىڭ يەنە بىر گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى.

كېرىيەلىكلەرنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى تەرەققىياتى جەريانىدا ھەرقايسى ساھەلەردە بىر قىسىم بىلىملىك ئىختىساس ئىگىلىرى پېتىشىپ چىققان بولۇپ، ئۇلار كېرىيەلىكلەرنىڭ تەرەققىياتى جەريانىدا كېرىيەلىكلەرنى توغرا يۆنىلىشكە باشلايدىغان سەركىلەرگە ئايلىنىپ، كېرىيەلىكلەرنىڭ توغرا تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بويلاپ ئالغا ئىلگىرىلىشىدە ھەل قىلغۇچ رول ئوينا ـ غان. كېرىيەلىكلەرمۇ بۇنداق سەركىلەرنىڭ بولغانلىقىدەك پۈرسەتتىن پايدا ـ

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

لىنىپ خەلقىمىزنىڭ مەدەنىيىتىدە ئۆزگىچە رەڭ بىلەن جۇلا قىلىپ تۇرىدۇ. غان مەدەنىيەت بايلىقلىرىنى ياراتقان. كېرىيەلىكلەر تەرەققىيات جەريانىدا ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش، ئەنئەنىدىن پايدىلىنىش بىلەن مەدەنىيەتنى قوبۇل قىلىشتا پايدىلىق تەرەپلەرنى، يەنى مېغىزىنى قوبۇل قىلىپ، شاكىلىنى چىقىرىپ تاشلاپ ئەنئەنە بىلەن زامانىۋىلىقنىڭ بىرىكىشىدە تەرەققىي قىلىش، مەۋجۇت بولۇش يولىنى تاللىغان بولۇپ، ئەنئەنىنى دەپ، زامانىۋىلىقنى، تەرەققىياتنى چەتكە قاقمىغان، تەرەققىياتنى، زامانىۋىلىقنى دەپ، ھەرگىزمۇ ئەنئەنىنى چۆرۈپ تاشلىمىغان. ئىككىسىنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلغان.

مەدەنىيەتكە ئىنتىلىش، مەدەنىيەتكە ئەھمىيەت بېرىش جەھەتتە كېرىيە-لىكلەر ئەجدادلارنىڭ ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىرگە، مائارىپقا ئەھمىيەت بېرىش ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ پەن - مەدەنىيەت سەۋىيەسىنى ئۆستۈرۈپ، كېرىيەنىڭ گۈزەل كېلەچىكىنى يارىتىش ئىدىيەسىنى تۇرغۇز-غان. شۇڭا كېرىيەدىكى ئالىي بىلىم يۇرتى بولغان تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتە ئا-تاقلىق پېداگوگىكلار مەكتەپ باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىنى يولغا قويۇپ كەلگۈ-سىنىڭ خوجايىنلىرى، ئىگىلىرى بولغان ياش - ئۆسمۈرلەرنى ياخشى تەربىيە-لەشكە، مەملىكەتتىكى داڭلىق ئالىي مەكتەپلەرگە ئۇرلەپ ئوقۇشقا يېتەكلە-گەن. نەچچە يىلدىن بۇيان بۇ مەكتەپنىڭ نۇقتىلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرىغا ئوقۇغۇچى يەتكۈزۈپ بېرىش نىسبىتى ئىزچىل يۇقىرى بولۇپ كەلگەن. بۇ مەكتەپتىن ئوقۇپ ئالىي مەكتەپلەرگە بارغان ۋە ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتكۈزۈپ كەلگەنلەر ھەرقايسى جايلاردا ئۆزلىرىنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇشقا باشلە-قان. كېرىيەلىكلەر يەنە «مەشرەپ»، «نوروز» قاتارلىق تۇرلۈك پائالىيەتلەرنى ۋە دېھقان - چارۋىچىلار تەنھەرىكەت پائالىيىتىنى ئۆتكۈزۈپ، ئەۋلادلارنى ئەجدادلارنىڭ مەدەنىيەت ئىزىنى بېسىش ۋە كىشىلەرنىڭ كېرىيەنى چۈشە-نىشكە ئىمكانىيەت ياراتقان. كېرىيەدىكى ئىلىم ئىگىلىرى ۋە سىرتتىن كې-رىيەگە كېلىپ كېرىيە ھەققىدە تەكشۈرۈش، ئىلمىي زىيارەتتە بولغۇچىلارغا شارائىت يارىتىپ بېرىش ئەنئەنىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. «كۆكبۇلاق» تىن ئىبارەت ئۇنىۋېرسال ژۇرنالنى چىقىرىپ، كېرىيەنىڭ قويۇق مەدەنىيەتكە تو-يۇنغان زېمىن ئىكەنلىكىنى نامايان قىلغان. ناھىيەلىك سىياسىي كېڭەش تا-رىخ ماتېرىياللىرى كومىتېتى 2000 - يىلىدىن 2006 - يىلىغىچە «كېرىيە تارىخ ماتېرىياللىرى» دىن ئۇچ قىسىم نەشر قىلىپ تارقاتتى. كېرىيەلىكلەر-نىڭ كىتاب - ژۇرنال ئوقۇش نىسبىتىمۇ، قىزغىنلىقىمۇ يۇقىرى بولۇپ، كىچىككىنە ناھىيە بازىرىدا بەش يەردە خۇسۇسىيلار ئاچقان كىتابخانا بار. دۆ-لەت ئىگىلىكىدىكى كىتابخانا بىلەن قوشاندا ناھىيە بازىرىدا سەككىز كىتاب-خانا بولۇپ، بۇ يەردىن ھەرقايسى نەشرىياتلاردا، ۋىلايەتلەردە ۋە ئۇرۇمچىدە نەشر قىلىنغان كىتاب - ژۇرناللارنى تاپقىلى بولىدۇ. بۇ كىتابخانىلارنىڭ

سودىسىمۇ ياخشى بولۇپ بۇلارنى كېرىيەلىكلەرنىڭ مەدەنىيەتكە ئىنتىلىش روھىنىڭ يۇقىرى ۋە كۈچلۈكلىكىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ.

ئىلىم ـ ئەھلىنى، تۆھپىكارلارنى ھۆرمەتلەشمۇ كېرىيەلىكلەرنىڭ يەنە بىر ئېسىل خىسلىتى. كېرىيەدە ھەرقايسى ساھەلەردە بىر تۈركۈم تۆھپىكارلار پېتىشىپ چىققان بولۇپ، ئۇلارنى ھۆرمەتلەش، قەدىرلەش، ئۇلارنىڭ روھىغا ئىلھام بېرىش ــ كېرىيەلىكلەرنىڭ دائىملىق ئادىتىگە، ئېسىل ئەنئىنىگە ئايلانغان. كېرىيە مەدەنىيەت، ئەدەبىيات ھاۋاسى قويۇق ۋە ساپ جايلارنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ يەردە 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن بۇيان تۈرلۈك شەكىلدىكى، مەزمۇندىكى ئىلمىي پائالىيەتلەر ئۈزۈلمەي ئۆتكۈزۈلۈپ تۇردى. بەزىدە تۆھپىكار يازغۇچى ـ شائىرلارغا تون كىيدۈرۈش ئۇچۇن ئىلمىي پائالىيەتلەر بولسا، بەزىدە فوتوگرافلارنىڭ ئىجادىيىتىنى قوتلۇقلاش يۈزىسىدىن ئىلمىي پائالىيەت بولدى. نۆۋەتتە كېرىيەنىڭ تۈپرىقىدا يېلتىز تارتقان بۇنداق مەرىپەتپەرۋەرلىك روھى تۈرلۈك شەكىلدە بىخلىنىپ، مېۋە بېرىش ئالدىدا تۇرماقتا.

يېگىرمە بىرىنچى، ئەجدادلارنىڭ ياخشى ئەنئەنىسىنى تەۋەررۈك بىلىدىغان مەنىۋى ــ روھىي بايلىقى

كېرىيە جەمەت تۈزۈمى ئەنئەنىسى مۇكەممەل ساقلانغان جاي. كېرىيەدە كىشىلەر ئۆز جەمەتىنىڭ، ئەجدادىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىغان ئادەتنى شەكىللەندۈرگەن. شۇڭا ھەممە ئادەم ئۆز ئەجدادى، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ نام ـ ئەمەلىنى دېگۈدەك بىلىدۇ. ئۇلار ئەجدادى، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ قەيەردە ياشىغانلىقى، قانداق ھۇنەر ـ كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغانلىقى، ئەل ـ ئاۋامغا قانداق پايدىلىق ئىشلارنى قىلغانلىقى قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدا مۇئەييەن بىلىمگە، چۈشەنچىگە، تونۇشقا ئىگە. بولۇپمۇ پېشقەدەملەر، ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر بۇ جەھەتتە ئېنىق تونۇشقا ئىگە بولۇپلا قالماي بالاغەتكە يەتكەن ياشلارمۇ بۇ جەھەتتە ئېنىق چۈشەنچىگە ئىگە. ئۆز ئەجدادىنى، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدىغان بۇنداق ئەھۋال بۇگۈنكى كۈندە يەنە كۆپ قىسىم ياشلاردىمۇ مەۋجۇت. چۈنكى ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئۆزلىرىنىڭ كۆپ بولغاندا يەتتە ئەۋلاد، ئاز بولغاندا ئۈچ ئەۋلاد ئەجدادىنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدۇ. كېرىيەدە بۇنداق ئەنئەنىنىڭ شەكىللىنىشى، ئومۇملىشىشى، ئەۋلادمۇ ئەۋلاد داۋاملىشىشىدا پېشقەدەملەر ياكى چوڭلار ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان بولۇپ، ئۇلار بۇ ھەقتىكى ئەھۋاللارنى ئۆز پەرزەنتلىرىگە، ئۆز جەمەتىدىكى كىشىلەرگە ئاغزاكى سۆزلەپ بېرىپ، ئەۋلادلىرىنى ئەجدادلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەردار قىلىدۇ. مۇشۇنداق قىلىشنى ئۆزلىرىنىڭ پەرزەنت، ئەۋلاد ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتى، دەپ قارايدۇ. ئۇلار مۇشۇ ئارقىلىق ئەۋلادلىرىنى ئۆز جەمەتىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە تەربىيەلەيدۇ. پەرزەنتلىرىمۇ مۇشۇ ھەقتىكى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئەھۋال ـ مەلۇماتلارنى بىلىشنى پەرز ھېسابلايدۇ. بۇ جەھەتتە چوڭلار ئەجداد-
لىرىڭ ئەھۋالىنى پەرزەنتلەرگە ئاغزاكى ھالدا بىلدۈرۈش بىلەن بىرگە يازما ھالەتتە
ئائىلە نەسەبنامە تەزكىرىسى يېزىپ ساقلاشقا ئادەتلەنگەن بولۇپ، شەھەر ـ
بازارلاردىكى ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەر ئارىسىدا بۇنداق ئەنئەنە ساقلانغان.

كېرىيەدە ھەربىر جەمەتىنىڭ ئۆزىگە خاس بولغان لەقىمى بار بولۇپ،
بۇنداق لەقەم جەمەت ئەجدادلىرىدىن ئەۋلادلارغا مىراس قالىدۇ. بۇنداق لەقەم-
لەر شۇ جەمەت كىشىلىرىنىڭ ھۈنەر ـ كەسىپ ئالاھىدىلىكى، ياشاش ئەھۋالى
ۋە باشقا جەھەتتىكى ئەھۋالىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدۇ. لەقەمگە ئاساسلىنىپ
بىر جەمەت كىشىلىرىنىڭ ئەھۋالىغا باھا بېرىشكە بولىدۇ. ھازىرمۇ كېرىيەدە
جەمەت توپىنى لەقەم بىلەن ئاتاش ئادىتى چوڭقۇر يىلتىز تارتقان بولۇپ، بە-
زىر ئادەمنى ئىزدىمەكچى بولغاندا ئىسمىغا لەقىمىنى قوشۇپ دېسە ئىزدەيدىغان
ئادەمنى ئاسانلا تاپقىلى بولىدىغان ئەھۋال ئومۇميۈزلۈك مەۋجۇت. كېرىيەدە
لەقەم بىر ئادەمنىڭ خاس ئىگىدارلىق ھوقۇقىدىكى مۈلۈك ـ مىراسى بولۇپ،
بىر ئادەمنى لەقەم بىلەن قوشۇپ تەرىپلىسە ئۆز مەھەللىسىدىكى ئادەملەرلا
ئەمەس، بەلكى قوشنا مەھەللە، ھەتتا پۈتۈن بىر يېزىدىكى ئادەملەر، شۇنداقلا
يېزىدىن ھالقىغان ئادەملەرمۇ ئۇنى تونۇيدىغان، بىلىدىغان بولۇپ چىقىدۇ.

كېرىيەدە لەقەم ئەرلەر ۋە ئاياللارغا ئورتاق بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ
ئەرلەرنىڭ نەسەبنامىسى بىلەن مەۋجۇت بولىدۇ، داۋاملىشىدۇ، يەنى بىر جە-
مەتنىڭ لەقىمى شۇ جەمەتنىڭ ئەۋلادى بولغان ئەرلەر بىلەن مەۋجۇت بولىدۇ.
بىر جەمەتتىكى بالاغەتكە يەتكەن يىگىت باشقا جەمەتتىن بولغان قىز بىلەن
توي قىلسا، قىز تەرەپ يىگىت تەرەپنىڭ لەقىمى بىلەن ئاتىلىدۇ. ئۆز جەمەت-
نىڭ ئەسلىدىكى لەقىمىنى قوللانمايدۇ. ئەگەر ئۇ نىكاھتىن ئاجرىشىپ كەتسە
ئەسلىدىكى لەقىمىنى قوللىنىدۇ. جەمەتىنىڭ ئوغۇل پەرزەنتلىرى بالاغەتكە
يېتىپ توي قىلغان ۋاقىتتىن باشلاپ ئۆز جەمەتىنىڭ لەقىمى بىلەن ئاتىلىدۇ.
توي قىلىشتىن بۇرۇن بالىلار لەقەم بىلەن ئاتالمايدۇ. بىر جەمەتتىكى ئادەم
لەقەم بىلەن ئاتىلىپ، ئۆلۈپ كەتكۈچە بولغان ھايات مۇساپىسىدە ئاتا مىراس
لەقىمىنى ئۆزگەرتمەيدۇ. بولۇپمۇ ئەرلەر شۇنداق قىلىدۇ. كېرىيەدە بالىلار تۇ-
غۇلۇپ مۇئەييەن ياشقا كىرگەندە ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭ لەقىمىنى بىلىدۇ. بو-
لۇپمۇ شەھەرلەردىكى تىجارەتچىلەر، يېزىلاردىكى دېھقان ـ چارۋىچىلارنىڭ
پەرزەنتلىرى تېخىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. دۆلەت كادىرلىرىمۇ پەرزەنتلىرىگە ئاتا ـ
ئانا ئىككى تەرەپنىڭ جەمەتىنىڭ لەقىمىنى سۆزلەپ بېرىپ، ئۇلارنى بۇ ھەق-
تىكى ئىشلاردىن خەۋەردار قىلىدۇ. كېرىيەدە كىشىلەرنى چاقىرغاندا لەقەم بە-
لەن ئاتىسا خۇشال بولىدىغان ئادەت بار، چۈنكى بىر ئادەم، يەنە بىر ئادەمنى
ئىسمىغا لەقىمىنى قوشۇپ ئاتاش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قارشى تەرەپنىڭ بالىلىق
دەۋرى بىلەن خوشلىشىپ چوڭ ئادەملەر توپىغا قوشۇلغانلىقىنى ئېتىراپ

قىلغان ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش مەقسىتىگە يەتسە، لەقەم بىلەن ئاتالغۇچىمۇ ئۆزىنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن قائىدە بىلىدىغان، پىشىپ يېتىلىشكە باشلىقان، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرەلەيدىغان ئادەم قاتارىدا ھېسابلانغان مەنىۋىلىۋق ھېسسىياتىدا بولىدۇ. كېرىيەدە بەزى كىشىلەرنىڭ لەقىمى ئېيتىلىشقا چىراي-لىق، يېقىملىق بولسىمۇ، بەزى كىشىلەرنىڭ لەقىمى ئاڭلىنىشقا قوپال، غەلىتە. شۇنداق بولسىمۇ ھەرقانداق كىشى ئەجدادىدىن قالغان بۇ ئاتا مىراس بەلگىدىن ھەرگىزمۇ نومۇسلۇق ھېس قىلمايدۇ. كىشىلەرمۇ بۇنداق ئەھۋاللار-نى توغرا چۈشىنىدۇ.

كېرىيەدە بىر لەقەمنى بەلگە قىلغان، بىر لەقەمدە ئاتالغان كىشىلەر بىر جەمەت توپى ھېسابىدا بىر مەھەللىدە بەلگىلىك دائىرىدە توپلىشىپ ئولتۇراق-لىشىشقا ئادەتلەنگەن بولۇپ، بۇرۇن بىر جەمەتتىكى كىشىلەر ئۆزئارا قوشنىلا-شىشقا ئادەتلەنگەن. نۆۋەتتە بۇنداق ئەھۋال ئۆزگەرگەن بولۇپ، ئوخشاش بول-مىغان جەمەتتىكى ياشلارنىڭ توي قىلىشى، چوڭلارنىڭ قوشنىلىشىشى ئومۇ-لىشىشقا باشلىغان. ئەمما شۇنداقتىمۇ كېرىيەدە قوشنىلىشىشتا لەقەمنى بەلگە قىلغان جەمەت كىشىلىرىنىڭ تېگىنى ئېنىقلاش، ئەجدادىنىڭ ئەھۋالىنى بە-لىش ھەم ئۇنى ئاساس قىلىش ئەنئەنىسىنىڭ تەسىرى ناھايىتى كۈچلۈك ساقلانغان. كېرىيەلىكلەردە لەقەمنى بەلگە قىلغان جەمەت توپى كىشىلىرىنىڭ ئەجدادى ياخشى بولسا، ئەۋلادىمۇ ياخشى بولىدۇ. تېگى پاكىز بولسا، ئەۋلادىمۇ پاكىز، ياخشى بولىدۇ. ئەجدادى ياخشى بولمىسا ئەۋلادىمۇ ياخشى بولمايدۇ، دې-گەن قاراشنىڭ تەسىرى كۈچلۈك ۋە چوڭقۇر بولۇپ، ھەرقانداق ئىشتا كىشى-لەر مۇشۇ قاراش بويىچە ئىش كۆرۈشكە ئادەتلەنگەن.

كېرىيەدە لەقەمنى بەلگە قىلغان جەمەت كىشىلىرى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان مەھەللە - كوچىلارنىڭ نامى شۇ جەمەت كىشىلىرىنىڭ لەقىمى بىلەن ئاتىلىدىغان ئادەت بار.

كېرىيەدە ئەۋلادلارنىڭ، پەرزەنتلەرنىڭ ئەجدادلارغا، ئۆلۈپ كەتكەن ئاتا - ئانىلىرىغا نىسبەتەن سېغىنىش ۋە ھۆرمەتنى ئىپادىلەش ئۇسۇلىمۇ ئۆزگىچە بولۇپ، كۆپىنچە كىشىلەر ئائىلىنىڭ ھۇنەر - كەسىپ بايلىقىنى پەرزەنتلە-رىگە مىراس سۈپىتىدە قالدۇرىدۇ. كېرىيە ئاياللىرىدا يەنە ئالتۇن زىبۇزىننەت-لەرنى بالىلىرىغا مىراس قالدۇرۇش ئادىتى بار. قانداقلا بولمىسۇن كېرىيە-لىكلەر بۇنداق مىراسلارنى يوقىتىۋەتمەيدۇ، سېتىۋەتمەيدۇ، ئۇلارنى ئائىلىنىڭ تەۋەررۈكى، بايلىقى ھېسابلايدۇ.

كېرىيەدە لەقەم بىر جەمەت كىشىلىرىنىڭ تۇغقانلىق، نەسەبداشلىق مۇ-ناسىۋىتىنى ئىپادىلەيدۇ. بىر جەمەت كىشىلىرى ئۆزئارا قويۇق باردى - كەلدى قىلىشىدۇ. توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىدا ئۆزئارا بالدۇر خەۋەر قىلىشىدۇ، بىر - بىرىگە ياردەم بېرىدۇ. ھېيت - ئايەملەردە بالدۇر يوقلىشى-

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

دۇ، تۇرلۇك بايراملاردا قەرەللىك ھالدا بىر يەرگە يىغىلىپ ئەھۋال ئۇقۇشىدۇ. خاتىرە ئۇچۇن سۇرەتكە چۈشىدۇ. كېرىيەلىكلەردە ئۆزئارا مۇناسىۋەتتە تۇغقانلارنى ئاساس قىلىش، تۇغقانلار ئىچىدە يېشى ئەڭ چوڭ بولغۇچىنى ھۆرمەتلەش، كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرۇش ئەنئەنىسى بار بولۇپ، ئائىلە ئەزالىرى بىرەر ئىش قىلماقچى بولسا ئاۋال چوڭلارغا مەسلىھەت سالىدۇ، چوڭلارنىڭ پىكرىنى ئالىدۇ. ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى، ماقۇللۇقىنى ئالىدۇ. چوڭلار رازىلىق بەرگەن ئىش خەيرلىك بولىدۇ دەپ قاراپ، كۆپىنچە ئىشتا چوڭلارنىڭ مەسلىھەت، قارار چىقىرىشى بويىچە ئىش كۆرىدۇ، ھېيىت ـ بايراملاردا چوڭلارنى ئالدى بىلەن بالدۇر يوقلايدۇ، ئامال بار ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدۇ. ئۇلارنى رازى قىلىشقا تىرىشىدۇ.

خاتىمە

يۇقىرىقىلار كېرىيەنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسى بايلىقىنىڭ كۆپ خىل قاتلاملىق ئالاھىدىلىككە ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان پاكىتلار بولۇپ، بۇ دىيارنىڭ ھەقىقەتەن خىسلەتكە باي زېمىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنى كۆرسىتىش زۆرۈركى، كېرىيەنىڭ مەدەنىيەت بايلىقى جۇغلانما خاس ئالاھىدىلىكلەر بولسىمۇ، لېكىن ئۆز نۆۋىتىدە مىللىي ۋە يەرلىك پەرقىنىڭ كۆچلۈكلىكى بىلەن كېرىيەدىن ھالقىپ بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتى تەرەققىياتى باغچىسىدىن ئورۇن ئالغان. شۇڭا بۇ بايلىقلار، ئالاھىدىلىكلەر گەرچە كېرىيەدە بارلىققا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە پۈتۈن خەلقىمىزگە تەئەللۇق بولغان مىراسلاردۇر. بۇلاردىن يەنە، بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ خۇددى كىچىك ئېقىنلار يۇرۇقچاش، قاراقاش، زەرەپشان دەريالىرىنى، بۇ دەريالار بىرلىشىپ ئانا دەريا تارىمنى ئاپىرىدە قىلغىنىدەك ئىش بولۇپ، ھەرقانداق ۋاقىتتا، ھەر قانداق جايدا يارىتىلغان مەدەنىيەت ئۇندۇرمىلىرىنىڭ ھەرگىزمۇ ئۇنتۇلۇپ قالمايدىغانلىقىنى، بەلكى ئۇنىڭ چوڭ ئېقىنىنىڭ بارلىققا كېلىشىنىڭ ئاساسى بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا دېمىزكى، كېرىيەدىن ئىبارەت بۇ تۇپراقتا بارلىققا كەلگەن بۇ مەدەنىيەت خەزىنىسى بايلىقى، بىر پۈتۈن تارىم مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى، ئۇل تېشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پايدىلانغان ماتېرىياللار:

① بۈمەرەم شېرىپ خۇشتار: «ھەيكەلتىراشلىق» «شىنجاڭ گېزىتى» 2008 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىكى سان.

② مەھمەمەت ئەيسا قۇربان: «ئۇزۇلمەس ئېقىن»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002 ـ يىلى نەشرى.

③ «كۆكبۆلاق» ژۇرنىلىنىڭ مۇناسىۋەتلىك سانلىرى.

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

تەكلىماكاندىن سادا:

ئاگاھ بولۇڭلار ئادەملەر!

مەتسېلىم مەتقاسىم

مەتسېلىم مەتقاسىم 1964 ـ يىلى 3 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيىسىنىڭ جاي يېزىسىدا دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن، 1981 ـ يىلى 7 ـ ئايدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، 1987 ـ يىلى 1 ـ ئايدا خىزمەتكە قاتنىشىپ، كېرىيە ناھىيىسىنىڭ يېڭىباغ يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانغان، 1991 ـ يىلى 9 ـ ئايدىن 1993 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ غۇنچە خوتەن ۋىلايەتلىك پېداگوگىكا مەكتىپىنىڭ ئومۇمىي پەن كەسپىدە ئوقۇغان، 1994 ـ يىلدىن 1995 ـ يىلنىڭ ئاخىرغىچە كېرىيە ناھىيىلىك سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىدە ئىشلىگەن. 1995 ـ يىلى 8 ـ ئايدا «يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىگە يۆتكىلىپ كېلىپ ھازىرغىچە مۇھەررىرلىك خىزمىتىنى ئىشلەپ كېلىۋاتىدۇ.

ئۇنىڭ ئىجادىي پائالىيىتى 1977 ـ يىلى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللەردە باشلانغان بولۇپ، ھازىرغىچە «باھار يەنە كېلىدۇ»، «مەڭگۈلۈك ناخشا»، «ئازغۇنلارنىڭ قىسمىتى»، «ئاھ يۇرىكىم»، «كونا گىلەم»، «بىتەلەي»، «سۆگەل» قاتارلىق 100 نەچچە پارچە ھېكايە، پوۋېستلىرى، «مېھىر ـ شەپقەتلىك دۇنيادىكى ياش ۋە تەبەسسۇم»، «يېڭى ئەسىر بوسۇغىسىدىكى كونا پاراڭلار»، «ھەكىملەر ئىزدىنىش» قاتارلىق 20 نەچچە پارچە ئەدەبىي ئاخباراتى، «يازالايدىغانلارمۇ ئەسلىدە يازالمايدىغانلار ئىدى»، «ئەدەبىياتسىز ۋە ئادەملىكسىز» قاتارلىق 10 نەچچە پارچە ئىلمىي، نەزەريەۋى ماقالىلىرى ئېلان قىلىنغان. «باھار يەنە كېلىدۇ»، «ئۇنتۇلماس ئىزلار»، «تېبابەت ئۇستازى تۇردى ھاجى»، «تېبابەت ئۇستازى ئابدۇلھەمىت يۇسۇپ ھاجى»، «خەلق قول ھۇنەرۋەنچىلىك رەسىلىسى» قاتارلىق كىتابلىرى نەشر قىلىنغان. «باھار يەنە كېلىدۇ»، «ئۇنتۇلماس بىر كۈنۈم»، «مېھىر ـ شەپقەتلىك دۇنيادىكى ياش ۋە تەبەسسۇم» ناملىق ئۇچ پارچە ئەسىرى 1996 ـ يىلى، 2001 ـ يىلى ۋە 2005 ـ يىلى ئايرىم ـ ئايرىم

هالدا شىنجاڭ خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن. يەنە 10 نەچچە پارچە ئەسىرى ئاپتونوم رايون ۋە خوتەن ۋىلايىتى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مۇنەۋۋەر ئەسەر-لەرنى مۇكاپاتلاش پائالىيەتلىرىدە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن. «غۇجى بودەك»، «سۆگەل»، «بىتەلەي» قاتارلىق بىر نەچچە پارچە ئەسەرلىرى خەنزۇ تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ «غەربىي دىيار ئەدەبىياتى» ۋە «مىللەتلەر ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان، ئۇ هازىر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، ئاپتونوم رايونلۇق 12 مۇقام تەتقىقات جەمئىيىتىنىڭ، خوتەن ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى.

مۇقەددىمە

2002 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ بېشىدىن 10 ـ ئاينىڭ بېشىغىچە «قۇملۇق ئەركىسى ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى» («قۇملۇك ئەركىسى ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى» ـــ خوتەن ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ بىۋاستە تەشكىللىشى بىلەن قۇرۇلغان ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتى بولۇپ ئۇ ئۆمەرجان ئىمىن (مۇ-ھەررىر)، مەتسىلىم مەتقاسىم (مۇھەررىر)، غەيرەت ئەيسا (فوتوگراف)، جۇمە-نىياز تۇرسۇن (ئارخېئولوگىيە خادىمى)، ئابدۇرىشات مۇساجان (يازغۇچى) قا-تارلىق بەش نەپەر كىشىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، بۇ ئەترەت تەكلىماكان چۆ-لىدە 2002 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىدىن 11 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنىگىچە ئىلمى تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان). تەركىبىدە دۇنيادىكى ئىككىنچى چوڭ چۆللۈك تەكلىماكاننىڭ كېرىيە ناھىيەسى تەۋەلىكىدىكى پىنھان قىسمىغا جايلاشقان سىرلىق ماكان دەريابويى يېزىسىدا ئىلمى تەكشۈرۈشتە بولدۇم، ئەترىتىمىزنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى، دەريابويى يېزىسىنى مەركەز قىلغان هالدا، مەخسۇس دەريابويى خەلقىنىڭ ئېتنىك تەركىبى، تارىخى، ئۆرپ ـ ئا-دىتى، سىرتقى دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسى، ئىجتىمائىي كەيپىياتى، بوستان-لىق مەدەنىيىتى ۋە ئۇنىڭ شەھەر مەدەنىيىتى بىلەن بولغان پەرقى، يوقالغان هەم ساقلىنىپ قالغان مەدەنىيەت مىراسلىرى ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بې-رىش ئىدى. بۇ مەن ئۈچۈن مەزكۇر ماكاندا تەكشۈرۈش دائىرىسى كەڭ، ۋاقتى ئۇزۇن بولغان بىر قېتىملىق ئىلمىي پائالىيەت بولۇپ، ئىجادىي هاياتىمدا ئۇنتۇلماس ئىز بولۇپ قالدى.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

جەلپكار زېمىن، ئۇنتۇلغان دۇنيا

دەريابويى ئۆزگىچە سىر ۋە ئەپسانىگە كۆمۈلگەن ئاجايىپ يېگانە قىياپىتى بىلەن مۇقەددەس باياۋان تارىمنىڭ يۇرىكىدە يېشىل مەرۋايىتتەك جۇلالاپ تۇ. رىدۇ، ئۇ 1989 ـ يىلى يېزا بولۇپ قۇرۇلۇپ، پىنھاندىن رەستىگە چىقىشتىن ئىلگىرى زامانىۋى شەھەر ۋە بوستانلىقلىرىمىزدىكى مەدەنىيەتلىك كىشىلەر. نىڭ نەزىرىدە تولىمۇ يوچۇن ئەپسانىۋى ماكان ئىدى، بىر قېتىملىق تاسادىپىيلىق بۇ يەردىكى سىر ۋە ئاجايىباتلارنى تۇگمىدەك ئىشنى تۆگىدەك قىلىپ كورستىشكە ئادەتلىنىپ كەتكەن بىر قىسىم گېزىت ـ ژۇرناللارغا دەسمايە قىلىپ بەردى. مەن پەقەت «قۇملۇقتىكى خىلۋەت دۇنيا» سەرلەۋھىلىك ماقالە ئېلان قىلىپ: «تەكلىماكان قۇملۇقىنىڭ ئىچكى قىسمىدا تەخمىنەن 100 كىلومېتىر كېلىدىغان بوستانلىقتا 200 نەپەردىن ئارتۇق ئۇيغۇر ياشايدىغان بىر كەنت بار ئىكەن، بۇ يەردە ھۆكۈمەت، مەكتەپ، بازار ۋە ئەملدار، ھەربىي، ساقچى ۋە غەللە ـ پاراق تاپشۇرۇش دېگەنلەر يوق ئىكەن» دېگەن مۇجىزە خاراكتېرلىك خەۋەرنى 1988 ـ يىلى تۇنجى قېتىم بېيجىڭدىكى «يەر شارى» ژۇرنىلىنىڭ ئېلان قىلىپ، پۈتۈن دۇنيانى ھەيران قالدۇرغانلىقىنى بىلىمەن. مۇ، بىراق بۇ ژۇرنالنىڭ كېيىن ھەقىقىي ئەھۋال توغرىسىدا جامائەتچىلىككە قانداق ئىنكاس قايتۇرغانلىقىدىن خەۋەرسىزمەن، نېمە بولۇشتىن قەتئىينەزەر بۇ يەردە شۇنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىش كېرەككى: يۇقىرىقى خەۋەرنى يېزىپ، ئاجايىباتنى بايقاشتا «چېمپىيون»بولغان مۇخبىر مۇبادا بۇ يەردىكى يەرلىك خەلقىردە داۋام قىلىۋاتقان روھىي بايلىقلارنى كۆرگەندىن كېيىن مەزكۇر خەۋەرنى يازغان بولسا، ئۇ بەئەينى 16 ـ ئەسىردە دۇنيانى ئايلىنىپ چىقىش سەپىرىنى تاماملىغان مەشھۇر سەياھ ماركوپولودەك كىشىلەر قەلبىدە يۇكسەك ئورۇنغا ئۆتكەن بولاتتى، خەيرىيەت، ئۇ ھېلىمۇ تارىم چۆللۈكىدە نېفىت چارلاش ئەترىتى بىلەن يۇرۇۋېتىپ بۇ ئاجايىباتنى تاشقى جەھەتتىن بولسىمۇ بايقىدى. ئىلگىرىكى بىر خەۋەردە: «بۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ قۇيرۇقى بارىكەن» دېيىلگەن بولسا، يەنە بىر خەۋەردە: «بۇ يەردىكى خەلقلەر ھۆكۈمەت، تەشكىلىدېگەنلەرنى بىلمەيدىكەن، ياۋايى تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن» دېيىلگەن. بۇ مۇشۇ گەپلەرنى «خەۋەر» دەپ يازغۇچىلارنىڭ ناھايىتى چوڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكىدىن باشقا نەرسە ئەمەس، ئەلۋەتتە. تاسادىپىلىق مانا مۇنداق بولغان، يەنى مۇخبىر ـ غا تۇنجى بولۇپ يولۇققان كىشى مۇشۇ ماكاندىكى 70 ياشلاردىن ھالقىغان مويسىپىت بولۇپ، ئۇ ئەينى ۋاقىتتا چارۋىلىرىغا قىشلىق چۆپ تەييارلاش ئۈچۈن توغراق ئوستىگە چىقىپ توغراق شېخىنى كېسىۋاتقان، دەل شۇ چاغدا

شىمال تەرەپ (بۇگۇر تەرەپ)تىن نېفىت چارلاش ئەترىتىنىڭ قۇم ئۇستىدە ما-
ڭىدىغان ھەيۋەتلىك ماشىنىلىرى مويسىپىت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەپ كەل-
گەن، ئۇمرىدە بۇ خىلدىكى ماشىنىنى كۆرۈپ باقمىغان مويسىپىت دەرھال
توغراق ئۇستىدىن يەرگە چۈشۈپ قولىدىكى پالتىسىنى بېلىدىكى پوتىسىغا
قىستۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۇستىگە يەكتەكنى كىيىپ بەدەر قاچقان، چۈلدە نەچچە
كۈندىن بېرى نېفىت چارلاش بىلەن بەند بولۇپ بىرەر ئادەمزاتقا يولۇقمىغان
چارلاش خادىملىرى، قېچىپ كېتىۋاتقان مويسىپىتنى كۆرۈپ ھەيران بولۇشقان
ھەمدە ئۇلار بوۋاينى بۇ دەشت - چۆلدە يولۇقتۇرغان بىر مۆجىزە ھېسابلاپ
ئۇنى قوغلىغان، بوۋاي چاتقاللىقتا كىرىۋالغان. بۇ چاغدا مۇخبىر بوۋاينى
يىراقتىن سۈرەتكە تارتقان، بۇ سۈرەت نېفىت چارلاش خادىملىرىنى ھەيران
قالدۇرغان، يەنى سۈرەتتە بوۋاينىڭ بېلىگە قىستۇرۇۋالغان پالتىسىنىڭ ئۇزۇن
سېپى يەكتەكنىڭ پېشىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان بولۇپ، قارىماققا ئۇ بىر قۇيۇ-
رۇقلۇق ئادەمنىڭ ئۆزىگە ئوخشاپ قالغان، شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى «تەكلىماكان
چۆلىدە قۇيرۇقلۇق ئادەم بايقالدى» دېگەن كارامەت خەۋەرنىڭ ماتېرىيالى تەيـ-
يار بولغان بولۇپ، دەرھال مەتبۇئاتقا يوللانغان. كېيىنكى كۈنلەردە نېفىت
چارلاش خادىملىرى ئۆزىنىڭ مەشغۇلاتىنى داۋاملاشتۇرۇش جەريانىدا دەريابويى
يېزىسىنىڭ دائىرىسىگە يېتىپ كېلىپ، بۇ يەردىكى چارۋىچىلار بىلەن كۆ-
رۈشكەن، شۇنىڭ بىلەن ھەقىقىي ئەھۋال، يەنى بۇ يەردىكى، مەدەنىيەتلىك
زامانىۋى دۇنيادىن يىراق ھالدا تىنچ، خاتىرجەم ياشاۋاتقان چارۋىچى خەلقنىڭ
ئومۇمىي ئەھۋالى ئايان بولغان، ھەقىقىي ئەھۋال ئايان بولغاندىن كېيىن ھې-
لىقى ئالدىراڭغۇ مۇخبىرنىڭ يۈزى قىزارىدىمۇ، يوق بۇنىسى نامەلۇم. كېيىن
شۇنىسى مەلۇم بولدىكى، ئۇنىڭ يازغان خەۋىرى خۇددى كىمدۇر بىرنىڭ «جە-
نۇبىي ئافرىقا ئورمانلىقىدا ياۋايى ئادەم بايقالدى» دېگەن خەۋەرگە ئوخشاشلا،
دۇنياۋى جەلپكارلىققا ئېرىشتى، مەتبۇئاتلار بۇ خەۋەرنى بىرى، بىرىدىن كۆ-
چۈرۈپ ئېلان قىلىشى جەريانىدا ئاساسىي مەزمۇن تەدرىجىي ئۆزگىرىپ باردى،
ئەپسۇس، كېيىن مەتبۇئات قىزغىنلىقى پەسكويغا چۈشكەن بىلەن، بۇ سىرلىق
ماكانغا قىزىققۇچىلار ھەمدە بۇ يەردىكى ئۆزگىچە مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىنى
ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ھۇزۇر ئېلىشنى ئارزۇ قىلغۇچىلارنىڭ سانى ھەسسە-
لەپ ئېشىشقا باشلىدى. ئاخىر تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىي گىرۋەكلىرىدىكى تۇ-
تاش بوستانلىقلاردىن، زامانىۋى شەھەرلەردىن بۇ سىرلىق ماكانغا مەدەنىيەت-
لىك كىشىلەر تۈركۈملەپ كېلىشكە باشلىدى. گەرچە دەريابويىغا كەلگەنلەر
ئىلگىرى مەتبۇئاتلاردا بايان قىلىنغان «ئاجايىبات»لارنى بۇ يەردە كۆرەلمىگەن،
قىسقىسى «ياۋايى، قۇيرۇقى بار، مەدەنىيەتسىز كىشىلەر»نى ئەمەس، بەلكى
كىشىنى چەكسىز سۆيۈندۈرىدىغان مىللىي ئەنئەنە، مىللىي بىرلىك، مىللىي

روهقا ئىگە ئەقىدىلىك، ئېتىقادلىق كىشىلەرنى كۆرۈپ ھەيران قېلىشتى. كۆپ كىشىلەر دىققىتىنى ئاغدۇرمىغان بىلەن ئەمەلىيەتتە دەريابويىنىكىمۇ ئۆزىگە يارىشا تارىخى، تەزكىرىسى بار ئىدى. شۇڭا دەريابويىنى يەنە بىمەنە سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلەش ئاقىلانىلىك ئەمەس ئىدى، قېنى بۇ يىلنامىلەرگە نەزەر سېلى-نى ئاغدۇرۇپ باقايلى:

1959 ـ يىلى دەريابويىدا كوپىراتسىيە قۇرۇلغان.

1962 ـ يىلى خەلق كومۇناسى قۇرۇلۇپ ئىككى ئاي داۋاملاشقان.

1965 ـ يىلى خوتەن ۋىلايەتلىك «يېڭى قاشتېشى» سەنئەت ئۆمىكى دەر-يابويىغا بېرىپ ئويۇن قويغان.

1966 ـ يىلى 7 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيەلىك كىنوخانىدىن راشىدىن ھا-شىم «يايلاقتىكى بۇركۇت» نامىلىق فىلىمنى دەريابويىغا ئېلىپ بېرىپ چارۋە-چىلارغا قويۇپ بەرگەن، قىزىق يېرى شۇكى، بۇ كىشىلەر ئۆمرىدە كىنو كۆرۈپ باقمىغاچقا ئېكراندا قىز ـ يىگىتلەر ئات چاپتۇرۇپ كەلگەندە ئۇلار ئېكرا-دىكى ئاتلاردىن «ئۇركۇپ» پاتىپاراق بولۇشۇپ كەتكەن، كېيىن راشىدىن ھا-شىم ئۇلارغا كىنونى چۈشەندۈرۈپ، قاچماسلىقنى ئۇقتۇرغان، ئەمما ئۇلار يە-نىلا قاچقان، كېيىن ئۇلارغا بىرنەچچە كۈن خىزمەت ئىشلەپ يەنە «تۆمۈرىيول پارتىزانلىرى» نامىلىق فىلىم قويۇلغان، كىنو ياپون گېنېرالىنىڭ بىر ئىتنى يېتىلەپ پويىزدىن چۈشىدىغان يېرىگە كەلگەندە، دەريابويىلىق كىشىلەر يەنە پاتىپاراق بولۇشۇپ «كۈشت... كۈشت» دېيىشىپ، ئېكراندىكى ئىتقا توپا چاچ-قىنىچە كىنو قويۇلغان مەيداندىن يىراقلارغا قېچىپ كېتىشكەن.

1968 ـ يىلى دەريابويىغا تۇنجى قېتىم زەنجىر تاپان تىراكتور بارغان، ئاخلاشلارغا قارىغاندا يەرلىك كىشىلەر تىراكتورنىڭ ئالدىغا: «بۇ مەخلۇق بىر-ئاز ئۆزۈقلانسۇن» دېيىشىپ بىرنەچچە باغلام قوموش پىچىنىنى تاشلاپ قويغا-نىكەن.

1970 ـ يىلى كىچىك رادىيو يېتىپ بارغان.

1984 ـ يىلى دەريابويى كەنتى سابىق كېرىيە ناھىيە قاچۇن گۈڭشىسىغا قاراشلىق دادۇيگە ئۆزگەرتىلگەن.

1988 ـ يىلى كۈزدە كېرىيە ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق ھا-كىمى ئابدۇراخمان قۇربان مۇناسىۋەتلىك ئىدارە ـ جەمئىيەتنىڭ مەسئۇللىرى-نى ئېلىپ دەريابويىغا كەلگەن.

1989 ـ يىلى يازدا خوتەن ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ سابىق ۋالىيسى غوپۇر ئابدۇللا مۇناسىۋەتلىك يولداشلارنى باشلاپ دەريابويىغا كەلگەن، شۇ يىلى كۈزدە يەنە ئاپتونوم رايونىنىڭ سابىق رەئىسى تۆمۈر داۋامەت دەريابو-يىغا كەلگەن.

1989 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى دەريابويى رەسمىي يېزا بولۇپ قۇرۇلغان.

تارىختىن بۇيان دەريابويى دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ كەلگەن، قىسقىسى بۇ يەردىن ئارخېئولوگلار، سايا‌ھەتچىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمىگەن. تۆۋەندە دەريابويىدىكى ئۆتكەن بىر ئەسىر ئىچىدە ئېلىپ بېرىلغان ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈشلەرنى قايتا ئەسلەپ كۆرۈش تولىمۇ ئەھمىيەتلىكتۇر.

1896 ـ يىلى 2 ـ ئايدا شۋېتسىيەلىك جۇغرافىيەشۇناس سېۋېن ھېدىن دەريابويى ئەترا‌پىدا تەكشۈرۈش ۋە خەرىتە سىزىش پائالىيىتىنى ئېلىپ بارغان.

1898 ـ يىلى فىرانسىيەلىك دۇتىرئۇئىل دەريابويى ئەترا‌پىدا خەلق سەنئىتى، مەدەنىيىتى ۋە تىل قاتارلىقلارنى تەكشۈرۈپ: «تەكشۈرۈش ئۆمىكى ئامىيا ئېگىزلىكىدە» ناملىق دوكلات يېزىپ بۇ جايلارنى دۇنياغا تونۇتقان.

1901 ـ يىلى 3 ـ ئايدا ئەنگلىيەلىك ئارخېئولوگ ئاۋرېل ستەيىن دەريابويى ئەترا‌پىدىكى قەدىمىي بوستانلىقلاردا ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

1906 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ئاۋرېل ستەيىن دەريابويىغا كېلىپ سېۋېن ھېدىن سىزغان خەرىتىگە ئاساسەن قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىنى تاپقان. ئۇ كۆپلىگەن مەدەنىيەت يادىكارلىقىنى ئەكەتكەن.

1929 ـ يىلى ئېلىمىزنىڭ ئارخېئولوگىيە ئالىمى خوڭ ژېنبى ئەپەندى قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىگە كېلىپ ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ۋە 4 ـ، 5 ـ ئەسىرلەرگە مەنسۇپ بولغان مىس پۇل ھەم خەن دەۋرى ژۇجى مىس پۇلىنى تاپقان.

1958 ـ يىلى جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى قۇم تىزگىنلەش ئەترىتى ۋە نېفىت تەكشۈرۈش ئەترىتى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

1959 ـ يىلى شىنجاڭ مۇزېيى ئارخېئولوگىيە ئەترىتى قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسى ئەترا‌پىدىكى قەبرىستانلىقتا قېزىش ئېلىپ بېرىپ، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرىگە مەنسۇپ مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى تاپقان.

1983 ـ يىلى خوتەن ژىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى مارجانلىق، قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىدە ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

1986 ـ يىلى جۇڭگو ـ گېرمانىيە كېرىيە دەريا‌سى ژادىسىنى تەكشۈرۈش ئەترىتى قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىدە ئارخېئولوگىيەلىك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، بۇ ئورۇننىڭ مۇتلەق يىل دەۋرىنى 408ـ2684 يىل ئىكەنلىگىنى

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كىنى ئىلمىي ئاساستا بېكىتكەن.

1988 ـ يىلى 9 ـ ئايدا جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيەسى تەكلىماكان قۇملۇ. قىنى ئۇنىۋېرسال تەكشۈرۈش ئەترىتى تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان.

1988 ـ يىلىدىن 2001 ـ يىلىغىچە جۇڭگو ـ فىرانسىيە كېرىيە دەريا. سىنى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئەترىتى ئۇدا بەش قېتىم ئىلمى تەكشۈرۈش پائالىيىتى ئېلىپ بارغان. 2001 ـ يىلى 5 ـ ئايدا فىرانسىيەنىڭ پارىژدا ئۆتكۈزۈلگەن «كېرىيە دەريا سا ھىلى مەدەنىيەت يادىكارلىقى كۆرگەزمىسى»دە فىرانسىيە زۇڭتۇڭى شىراك: «بۇ قېتىملىق پائالىيەت پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ شىنجاڭنى چۈشىنىش ۋە تونۇشنى ئىلگىرى سۈردى» دېگەن.

قېنى زۇمرەت ماكان؟ قېنى شەھرى قەمەر؟

ئاتاقلىق شائىر ئابدۇرېھىم ئۆتكۈرنىڭ «ئۇلۇغ ئانا ھەقىدە چۆچەك» ناملىق داستانىدا مۇنداق مىسرالار بار:

بار ئىكەن تەكلىماكاندا بىر شەھەر،
بۇ شەھەرنى دەر ئىكەن شەھرى قەمەر.
تا قەدىم «يىپەك يولى»دا كۈن ۋە تۈن،
شەرق بىلەن مەغرىب ئارا بولغان تۈگۈن.
پۇر كېتىپ داڭقى جاھانغا دەممۇ دەم،
بوپتۇ ئەلنىڭ نەزەردە كۆپ مۆھتەرەم.
.....

يۇقىرىقى شېئىردا تىلغا ئېلىنغان قەمەر شەھرى ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش نامى ئەل ئارىسىدا تارقىلىپ يۈرگەن ماجىن قاتارلىق شەھەرلەرنىڭ تەكلىماكان چۆلىنىڭ تېگىدە سىرلىق ھالدا قۇمغا كۆمۈلۈپ ياتقانلىقى توغرىسىدا يازما ماتېرىياللار ئىنتايىن كۆپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە شۇبتىسىيەلىك سېۋىن ھېدىن، ئەنگلىيەلىك ئاۋرېل ستەيىن، گېرمانىيەلىك ئالبىرت پون لىكۈك، فىرانسىيەلىك پول پىللىئوت، ئامېرىكىلىق لاڭدۇن ۋارنىر، ياپونىيەلىك گىراف ئوتانى قاتارلىقلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بىز بۇ يەردە 19 ـ ئەسىر - نىڭ ئاخىرلىرىدا تەكلىماكاندا ئولجا ئىزدەش قىزغىنلىقىنى قوزغىغان بۇ ئەجنەبىيەلەرنىڭ يازمىلىرى بىلەن، ئۇلۇغ بوۋا ـ مومىلىرىمىزنىڭ شېرىن - سۆزىدىن تىللىرى ئارقىلىق ئەپسانە ـ رىۋايەت شەكلىدە بىزگىچە يېتىپ كەل - گەن تارىخىي ئۇچۇرلارنى بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىپ كۆرسەكلا، شۇئان

كۆز ئالدىمىزدا نۇرانە مەنزىل ھاسىل بولىدۇ ـ دە، ئۇ بىزنى تەكلىماكاندا خۇددى كېچە ئاسمىنىدىكى نۇرلۇق يۇلتۇزلاردەك چاقناپ تۇرغان قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ قوينىغا باشلاپ بارىدۇ، مەلۇمكى، تەكلىماكان چۆلىنىڭ ئوچ تە- رىپى ئېگىز تاغلار، يەنى ھىمالايا تېغى، قاراقۇرۇم تېغى، پامىر ئېگىزلىكى بىلەن ئورالغان بولۇپ، بۇ تەبىئىي توسۇقلار بۇ يەرگە دېڭىزدىن كېلىدىغان نەم ھاۋانى توسۇۋالىدۇ، شۇڭا تەكلىماكاننىڭ قۇرغاقلىقى شۇقەدەر قورقۇنچ- لۇق ئىكەنكى، ئۇنىڭغا سىتەيىنمۇ ھەيران قېلىپ: «ھەتتا ئەرەب قۇملۇقىنىمۇ بۇ جايغا سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ» دېگەنىدى، تاغ يوللىرى ئىنتايىن خەتەر- لىك بولۇپ، ئۇ تەرەپلەردىن تەكلىماكانغا كەلگۈچىلەر كۆپ ھالىاردا پالاكەتكە يولۇقاتتى، ئەينى دەۋرلەردە غەربىي رايونلاردىن سەئۇدى ئەرەبىستانىغا ھەج قىلغىلى بارىدىغانلارمۇ تاغ يوللىرىدىن، يەنى قاراقۇرۇم تاغلىرىدىكى ھەيۋەت- لىك جىرالاردىن، داۋانلاردىن ئۆتۈپ كەشمىر، لاداخ يوللىرى بىلەن ھىندىس- تانغا بېرىپ سەپەرنى داۋاملاشتۇراتتى، بۇ قۇتلۇق سەپەردە كىشىلەر دېگۈدەك ھادىسىگە ئۇچراپلا تۇراتتى، تاغ يوللىرىدا چاپتىن چۈشۈپ كېتىپ، توڭلاپ قېلىپ ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ خەۋەرلىرى پات ـ پات كېلىپ تۇراتتى، دەرۋەقە تەكلىماكان گىرۋەكلىرىدىكى بوستانلىقلاردا ياشاۋاتقان خەلقلەر ئارىسىدا تەك- لىماكان چۆلىدە غايىب بولغان قەدىمىي شەھەرلەر توغرىسىدا ئاجايىپ ـ غارا- يىپ رىۋايەتلەرنى بىلمەيدىغانلار يوق دېيەرلىك. بۇ رىۋايەتلەرنىڭ ئىچىدە: «تەكلىماكاندىكى قۇم تېگىگە كۆمۈلۈپ كەتكەن بىر شەھەردە ئالتۇن ـ كۈمۈش ناھايىتى كۆپ بولۇپ، تاش ـ شېغىلدەك چېچىلىپ تۇرىدىكەن، يەنە بىر شە- ھەردىكى ئۆڭكۈردە ئاتنىڭ بېشىدەك ئالتۇن بولۇپ ئۇنى كىمدۇر بىرى ئۆيىگە ئەكەلگەنكەن، ئەتىسى غايىب بولۇپ كېتىپتۇ. يەنە بىر شەھەر بولۇپ ئۇنىڭ كوچا ـ يوللىرىغا قاشتېشى ياتقۇزۇلغانكەن» دېگەنگە ئوخشاش بىر قىسىم رىۋايەتلەر خەلق ئارىسىدا دېگۈدەك تىلغا ئېلىنىپ تۇرىدۇ، بۇ رىۋايەتلەرنىڭ ئىچىدە قەدىمكى شەھەرلەرنىڭ قۇم تېگىگە كۆمۈلۈپ كېتىشىنىڭ سەۋەبلىرى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر كىشىنى تولىمۇ جەلپ قىلىدۇ.

بىز تەكلىماكان توغرىسىدىكى بۇ بايانلارنى كۆزۈپ تەگسىز خىياللارغا چۆمگەندە ئىختىيارسىز ھالدا بۇ سىرلىق جايىنىڭ تارىختىن بېرى ئاتلىپ كېلىۋاتقان «تەكلىماكان» دېگەن ئىسمى توغرىسىدا پىكىر يۈرگۈزمەي تۇرالـ مايمىز. مەلۇمكى، بۇ ھەقتە ئۆتكەن بىر ئەسىردىن ئارتۇق تارىخىي جەريانـدا بىر قىسىم تارىخچىلار، ئارخېئولوگلار ۋە تەتقىقاتچىلار بۇ ھەقتە ئۆزلىرىنىڭ ئوخشىمىغان قاراشلىرىنى، يەنى «تەكلىماكان» دېگەن ئىسمىنىڭ «تەكتى ما- كان»، «ئاقار قۇم»، «كۆچمە قۇم»، «ھالاكەتلىك چۆل» دېگەنگە ئوخشاش ۋارد- يانتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، يەنە بەزىلەر «تەكلىماكان»نىڭ تۈركچە مەنـ-

سى (كىرسەك چىقالمايسەن)نى ئاساس قىلىشنى تەشەببۇس قىلىشتى، بۇ قاراشلارنىڭ قايسىسىنىڭ توغرا، قايسىسىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىگە ھۆكۈم قىلىشتىن ئىلگىرى، تەكلىماكان قىزغىنلىقىنى تۇنجى قېتىم قوزغىغان تەۋەككۈلچى سېۋىن ھېدىنىڭ قارىشىغا قاراپ باقايلى، جۇملىدىن سېۋىن ھېدىن «تەكلىماكان» نى قۇم تېگىگە كۆمۈلۈپ كەتكەن بىر شەھەرنىڭ ئىسمى، دەپ قارىغان ھەمدە ئۇ دۇنيادا، شۇنداقلا تەكلىماكان بويلىرىدىكى بوستانلىقلاردا ياشىغۇچى خەلقنىڭ «تەكلىماكان» توغرىسىدىكى خىيال ۋە ئەپسانە ـ رىۋايەتلىرىگە ئۆزگىچە قاراشتا بولۇپ ئۇ بۇ ھەقتە كەسكىن قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: «تەكلىماكان توغرىسىدىكى بۇ رىۋايەتلەر زادى نەدىن كەلگەن؟ ئاقار قۇم كۆمۈۋەتكەن قەدىمىي كاتتا شەھەر ــ تەكلىماكان ھەققىدىكى رىۋايەتلەر نېمە ئۈچۈن خوتەنده، يەكەنده، مارالبېشىدا، ئاقسۇلاردا تارقالغان؟ ئەجەبا بۇ ئاشۇ يەرلىكلەرنىڭ خىيالىمۇ؟ ئۇلار ئېھتىمال ئاللىقاچان ئادەمزاتسىز قالغان ئاشۇ ئۆيلەرنى كۆرگەن بولۇشى مۇمكىن، ئۇ ئۆيلەرنىڭ ئەڭ ئىنچىكە، كىچىك يەرلىرىنىمۇ سۈرەتلەپ بېرەلىشى مۇمكىن، ئۇلار ياۋروپالىقلارغا چاقچاق قىلىمايۋاتقاندۇ... ياق، بۇلارنىڭ ھېچقايسىسى تاسادىپىيلىق ئەمەس، چاقچاقمۇ ئەمەس، بۇ رىۋايەتلەرنىڭ جەزمەن ئاساسى بار، جەزمەن ئورتاق مەنبەسى بار، بۇ رىۋايەتلەرنىڭ كەينىده جەزمەن يىراق زاماندا يۈز بەرگەن ئاشۇ گەپلەرگە ئاساس بولىدىغان خىلمۇ خىل پاكىتلار بار...» مەن سېۋىن ھېدىنىڭ ئەينى ۋاقىتتا تەكلىماكاندا ئېكسپېدىتسىيە پائالىيىتى ئېلىپ بېرىش جەريانىدا نەچچە ئون لىغان ئەجدادلىرىمىزنىڭ جېنىغا زامىن بولغانلىقىغا قاتتىق ئېچىنسامۇ ۋە ئۇنىڭ تەكلىماكان توغرىسىدىكى بىر قىسىم قاراشلىرىنى ياقتۇرمىسامۇ، بىراق ئۇنىڭ يۇقىرىقى قارىشىغا قايىلمەن، دەرۋەقە ئۆتكەن تارىختىلا ئەمەس، بەلكى ھازىرقى دەۋردىمۇ تەكلىماكان رىۋايەتلىرىنىڭ مۇئەييەن ئاساسى بار. قەدىمكى زاماندا تەكلىماكاندىن تۇنجى قېتىم ئۆتكەن شۇەنزاڭ، ماركوپولونىڭ خاتىرىلىرىدىمۇ تەكلىماكاننىڭ قۇم ئاپىتى دائىم يۈز بېرىدىغان سىرلىق قەيا‌پىتى كۆپ تىلغا ئېلىنغان. كېيىنكىلەرنىڭ قاراشلىرىدىمۇ ئىلگىرىكىلەرنىڭ قاراشلىرى ئاساس قىلىنغان. دېمەك، تەكلىماكان ئەسلىده جىن ـ شايا‌تۇنلارنىڭ ماكانى بولماستىن، بىزگە ئوخشاش ئىنسانلار ياشايدىغان ماكان ئىدى، ئۇنىڭ ۋەيران بولۇشى ماھىيەت جەھەتتىن تەبىئەتنىڭلا ئەمەس، ئىنسانلارنىڭ بىر قېتىملىق چوڭ ھالاكىتىدۇر.

خوش، بىز ئەمدى مەسىلىنى تېخىمۇ ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇش ئۈچۈن يەنىمۇ چوڭقۇرلاپ تەكلىماكاننىڭ يۇرىكىدىكى سىرلىق ماكان. مۇنداقچە ئېيتقاندا، تەكلىماكان تارىخىنىڭ بىردىنبىر گۇۋاھچىسى سۈپىتىده مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان دەريابويىغا قايتىپ كېلەيلى، دەرۋەقە دەريابويى تەكلىماكان چۆلىنىڭ

ئوتتۇرا قىسىمدا، يەنى بىز باشتا تىلغا ئالغان قۇم تېگىگە كۆمۈلۈپ كەتكەن قەدىمكى شەھەرلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقىنى، بەزىلەر بۇ يەرنىڭ تارىخى توغرىسىدا ھەر خىل پەرەزلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى، يەنە بىر قىسىملار، بۇ يەر 500 يىللار ئىگىرى كېرىيەنىڭ جاي كەنتىدىكى يۇمىلاق ياراق ئىسىملىك كىشى بىلەن، قارلۇق كەنتىدىكى ھەمە تەكە ئىسىملىك ئوۋچىلارنىڭ ئوۋچىلىق قىلىش جەريانىدا بايقالغان، دەپ قارىشىدۇ، بۇ قاراشقا دەريابويىدىكى كىشىلەرنىڭ «باراق» ۋە «تەكە» دېگەن ئىككى جەمەتتىن تەركىب تاپقانلىقىنى، شۇنداقلا كېرىيە ناھىيەسىنىڭ ھازىرقى جاي كەنتىدە «باراق»، قارلۇق كەنتىدە «تەكە» جەمەتلىك كىشىلەرنىڭ كۆپ ئىكەنلىكىنى ئاساس قىلىشىدۇ ھەمدە ھەمە تەكە بىلەن يۇمىلاق باراقنىڭ ئوۋچىلىق جەريانىدا كېرىيە دەرياسىنىڭ سۈيىنىڭ نەگىچە يېتىپ بارىدىغانلىقىنى كۆزۈپ بېقىش ئۈچۈن سەپەر قىلىپ ھازىرقى دەريابويىغا يېتىپ كېلىپ، بۇ يەرنىڭ سۈيىنىڭ كۆپ، ئوت ـ چۆپلىرىنىڭ موللۇقىنى كۆرۈپ، بۇ يەردە ماكانلىشىپ قالغان، دەپ قارايدۇ. مېنىڭچە بۇ خىل قاراش كىشىنى قايىل قىلالمايدۇ، چۈنكى ھەمە تەكە بىلەن يۇمىلاق باراق (مۇبادا بۇ كىشىلەر تارىختا ھەقىقەتەن ياشاپ ئۆتكەن بولسا)نىڭ پاكىت كەلتۈرگەن بايانىدىكى مۇددىئاسى ئېنىق ئەمەس، يەنى بۇ يەردە ئۇلار ئوۋچىمۇ ياكى چارۋىچىمۇ؟ دېگەن مەسىلە كېلىپ چىقىدۇ، يەنە مۇھىم مەسىلە شۇكى، ئەينى دەۋردە كېرىيە دەرياسى بىلەن يۇرۇققاش دەرياسى ئەلۋەتتە تارىم دەرياسىغا قۇيۇلاتتى. دېمەك، تەكلىماكاندىكى بۇ ئىككى دائىرە ھازىرقىندەك قورقۇنچلۇق ئەمەس ئىدى، ئېنىقراق ئېيتساق بۇ ئىككى دەريانىڭ قىرغاقلىرىدا شىمال تەرەپتىكى ئاقسۇ تەۋەلىكىگە بارىدىغان يول بار ئىدى، يۇرۇققاش دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىكى يول گەرچە دەريانىڭ ئاخىرى ئالمىقاچان قۇرۇغان، مۇنداقچە ئېيتقاندا تارىم دەرياسىغا قۇيۇلۇشتەك تارىخى بەلگىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقان بولسىمۇ يېقىنغىچە، يەنى خوتەنگە چىڭ دارېن (چىنيەنچىڭ) ھۆكۈمران بولغان 1920 ـ يىللىرىغىچە مەۋجۇت بولۇپ، كېيىن بارا ـ بارا تاشلىنىپ قالغان. يەنە بىر تەرەپتىن ئەينى دەۋردە كېرىيە مۇيى ئىنتايىن ئەلۋەك، ئوت ـ چۆپ مول، نوپۇسى ئاز (3000 نوپۇس بىرلەشكەن) يۇرت بولۇپ بۇ يەردىكى تەبىئىي بايلىق ئېھتىياجىنى قامداپ ئاشاتتى، قىسقىسى چارۋىچىلارنىڭ شۇنچە ئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ بۇ يەرگە كېلىشىنىڭ قىلچە ھاجىتى يوق ئىدى، يەنە بىر خىل قاراشتىكىلەر تەكلىماكاننى دەريابويىدىكى «تەكە» جەمەتى بىلەن چېتىپ، يەنى «تەكلىماكان»نى «تەكلەر ماكانى» دەپ ئۇلارنى ئەسلىدىكى، يەنى تەكلىماكاندىكى شەھەرلەر، بوستانلىقلار ۋەيران بولۇشتىن ئىلگىرىكى كىشىلەرنىڭ بىر تارمىقى، دەپ قارايدۇ. گەرچە بۇ خىل قاراش كىشىگە سەل غەلىتە بىلىنسىمۇ، مېنىڭچە ئۇ تەد-

www.uyghurkitap.com

قىق قىلىپ كۆرۈشكە ئەرزىيدۇ. بىز ئەجدادلىرىمىزنىڭ تارىختىكى قەبىلە ناملىرى، سۇ ئېقىنىنى بويلاپ كۆچۈش پائالىيەتلىرىنى تەكلىماكان توغرىسىدىكى ئومۇمىي ھاسىلاتلىرىمىز بىلەن بىرلەشتۈرگەن ھالدا تەتقىق قىلىپ كۆرسەك بەلكىم ھەقىقىي سىر ئېچىلىشى مۇمكىن. مەن بۇ قېتىملىق ئىلمىي تەكشۈرۈشتە يۇقىرىقى مەسىلىنى نەزەرىمىدىن سىرتتا قويماي، كىچىككىنە يېپىقا چاغلىق پاكىت ئۇستىدە ئىزدىنىپ كۆردۈم. دەرۋەقە يەرلىك كىشىلەر-دىن بۇ ھەقتە قانائەتلىنەرلىك پاكىتقا ئېرىشەلمىگەن بولساممۇ، بىراق كېرەكىيە دەريانىڭ يىراق تارىختىكى ئېقىن ئۆزگىرىشى ئەھۋاللىرى، قەدىمىي شەھەر ۋە بوستانلىقلارنىڭ ۋەيران بولۇش جەريانلىرى مەندە ئۆزگىچە گۇمانلارنى تۇغدۇردى. دەرۋەقە كېرىيە دەريانىڭ ئەسلىدىكى ئېقىن ئىزى قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىنىڭ ئەتراپىدىكى بوستانلىق ئىزىدا بولۇپ، ئۇ يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تەدرىجىي ھالدا شەرقە، ھازىرقى دەريابويىنىڭ مەركىزى تېرىمغا قاراپ 40 نەچچە كىلومېتىر يۆتكىلىپتۇ، دەريانىڭ ئەينى زامانىدىكى ئېقىن ئىزىنىڭ بويلىرىدا ھەر خىل مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ قاقشال بولۇپ قالغان قالدۇقلىرى ھازىرغىچە ساقلىنىپ قاپتۇ، مەن بۇ ئېچىنىشلىق مەنزىرىلەرنى كۆرۈپ كۆزۈمگە ئىسسىق ياش ئالدىم... كىشىنى تېخىمۇ ھەيران قىلىدىغىنى، ئۆتكەن 20 نەچچە يىل ئىچىدە كېرىيە دەريانىڭ تېرىمىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە ھاسىل بولغان بىر تارمىقى، شەرقە يەنە 30 نەچچە كىلومېتىر يۆتكىلىپ كېتىپتۇ، بۇ رېئاللىققا ئاساسەن شۇنداق قىياس قىلىشقا بولىدۇكى، مۇبادا كېرىيە دەريانىڭ تېرىمىنىڭ غەربىدىكى تارمىقى، يەنى تەكە تام بىلەن باراق تامنى ئايرىپ تۇرىدىغان ئاساسلىق تارمىقى، شەرقە يۆتكىلىپ كەتكەن تارمىقى بىلەن بىرگە قوشۇلۇپ يۆتكىلىپ كەتكەن بولسا، ھازىرقى دەريابويى 20 نەچچە يىل ئىچىدە ئەسلىدىكى ئورنىدىن شەرقە 30 نەچچە كىلومېتىر يۆتكىلىپ كەتكەن بولاتتى، چۈنكى 1980 - يىلى كېرىيە دەريانىڭ دەريابويى تەۋەسىدىكى ئېقىن يولى ھازىرقىدەك ئىككىگە بۆلۈنگەنىمەس، بىر غول ئېقىن بولۇپ تېرىمنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن كېسىپ ئۆتەتتى، تەكلىماكاندىكى قۇرۇم تاغلىرىدىن باشلىنىپ، لوپنۇر كۆلىگە ھەم تارىم دەريانىڭ قاراپ ئاققان دەريالارنىڭ غەربتىن شەرقە بىرنەچچە قېتىم كۆچەكىلىكى، بۇ دەريالارنىڭ ئورتاق ئالاھىدىلىكىدۇر. دېمەك، كېرىيە دەريانىڭ ئەينى دەۋردە قارادۆڭ، يۇمىلاققۇم، مارجانلىق قاتارلىق نامى بىزگە مەلۇم بولغان ئوخشاش لىنىيەدىكى شەھەر، بوستانلىقلارنى ياشىنىتىپلا قالماي، بەلكى نامى تېخى بىزگە مەلۇم بولمىغان قانچىلىغان شەھەر، بوستانلىقلارنى ياشناتقانلىقى تەسەۋۋۇردىن يىراق ئەمەس، چۈنكى شۇنداق، فاشىيەنلەرنىڭ سايادىكى خاتىرىلىرىدە تەكلىماكاندا قۇم تېگىگە مەھكۇم بولغان شەھەرلەرنىڭ سانى

300 دىن ئاشىدۇ، دېيىلگەن. مۇشۇ سان بويىچە تەسەۋۋۇر قىلغاندا يورۇقلىق ۋە كېرىيە دەريالىرىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ئېقىن بويىدا يۇزلىگەن شەھەر ۋە بوستانلىقلارنىڭ مەۋجۇت بولۇشى تەبىئىي. ئەمدى بۇ يەردە مۇنداق تەسەۋۋۇر- نى پەشخۇنغا ئېتىشقا بولىدۇكى، تەكلىماكاننىڭ جەنۇبىي قىرغاقلىرىدىكى بوستانلىق خەلقى قۇرۇم تاغلىرىدىكى چەكسىز سۇ مەنبەسىنى كۆزلەپ، ئەسـ- لىدىكى (تەكلىماكاندىكى) ماكاننىدىن تەدرىجىي ھالدا ھازىرقى ئورنىغا يۆتكـ- لىپ چىققان، ئۇلارنىڭ ئەسلىي ماكاننىڭ قۇم تېگىگە كۆمۈلۈپ كېتىشىگە يازمىمىزنىڭ باش قىسمىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغاندەك، ئەينى دەۋر كىشىلىرىنىڭ ئېكولوگىيەنى ئېغىر دەرىجىدە ۋەيران قىلغانلىقى سەۋەب بولغان. تەكلىماكان چۆلى ھاسىل بولۇشتىن ئىلگىرى بۇ يەر شىمالدىكى «ئاقسۇ تەۋەسىدىكى» بوستانلىقلار بىلەن بىر گەۋدىلىشىپ تۇرىدىغان ئاسىيانىڭ ئېچكى قۇرۇقلۇ- قىدىكى ئەڭ كەڭ، ئەڭ مۇنبەت بوستانلىق ئىكەنلىكى ئېنىق. خوش، بىز ئەمدى تەكلىماكان چۆلىنىڭ شەكىللىنىشىگە، مۇنداقچە ئېيتقاندا بىز داۋاملىق سېغىنىدىغان ھېلىقى مەشھۇر شەھەر، بوستانلىقلارنىڭ ۋەيران بو- لۇش تارىخىغا چېتىلىدىغان ئەپسانە ـ رىۋايەتلەردىكى «سۇ مەنبەسى ئۇزۇلۇپ قېلىش»، «قۇم يېغىش» قاتارلىق ھادىسىلەرنى قايتا بىر قېتىم ئەسكە ئېلىپ ھەمدە بۇ رىۋايەتلەردىكى تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان بىر قىسىم غەيرىي سەۋەب- لەرنى نەزەرىمىزدىن چەتلەشتۇرسەك، دەريابويى خەلقىنىڭ بەئەينى سۇ مەنبە- سىنى ئىزدەپ جەنۇبقا كۆچكەن كىشىلەرگە ئوخشاش، قارادۆڭ قەدىمكى شە- ھىرىنىڭ ئەتراپىدىكى بوستانلىقلاردىن ھازىرقى دەريابويىغا يۆتكىلىپ كەل- گەنلىكى كۆڭلىمىزگە سايە تاشلايدۇ، بۇ يەردە مەن 2002 ـ يىلى «قۇمۇق ئەركىسى ئېكسپېدىتسىيە ئەترىتى» بىلەن قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابە- سىگە كېلىپ تەكشۈرگەن مۇنۇ ئىشنى تىلغا ئېلىشنى لايىق تاپتىم، يەنى مەن بۇ قېتىم قارادۆڭ قەدىمىي شەھەر خارابىسىدە ئىلمىي تەكشۈرۈشتە بولۇۋې- تىپ، بۇ مەشھۇر شەھەرنىڭ شەرق تەرىپىدىكى قۇمغا پېتىپ تۇرغان دەرۋازىنىڭ قىزىقىپ قالدىم، دەرۋازا ئاساسەن قۇم تېگىدە قالغان بولۇپ، پەقەت ئۈستى تەرەپتىكى 30 سانتىمېتىر دائىرىنى شامال ئېچىۋەتكەندى، دەرۋازىغا يانداش سېلىنغان قوۋۇقنىڭ خارابىسى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى، مەن دەرۋازىنىڭ شامالدا ئېچىلىپ قالغان بۆلىكىنى ئۆلچەپ كۆردۇم، دەرۋازىنىڭ ھەربىر قا- نىتى توغرا بىر مېتىر، شالنىڭ قېلىنلىقى ئالتە سانتىمېتىر بولۇپ چىقتى. دەرۋازىنىڭ ئېگىزلىكىنى ئېنىقلاشقا ئىمكان بولمىغان بولسىمۇ، كەڭلىك ئاساسىدا ئۇنى ئىككى مېتىر بىلەن ئۈچ مېتىر ئارىلى[illegible]پ جەزملەشتۇ رۇشكە تامامەن بولاتتى. دېمەك، دەرۋازا ھازىرقى [illegible]ستانلىقىدىن خەلقلەرنىڭ ئۆيىنىڭ دەرۋازىسى بىلەن ئاساسەن [illegible]پ چىقتى.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

يىن مەن كېرىيە ناھىيەسىدىكى دەرۋازا ياسايدىغان بىرنەچچە ئۇستىلار بىلەن كۆرۈشۈپ تەگلەپ كۆردۇم، ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، كېرىيە دەرۋازىسى ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، يىراق تارىختىن باشلاپ نۇسخا ۋە ئۆلچەم جەھەتتىن قېلىپلىشىپ كەلگەنكەن، يەنى دەرۋازىنىڭ كەڭلىكى ئىككى مېتىر، ئېگىزلىكى ئىككى يېرىم مېتىر، شالنىڭ قېلىنلىقى بەش سانتىمېتىر. دىن يۇقىرى بولىدىكەن، ئۇلارنىڭ ئىزاھلاپ ئېيتىشىچە، پەقەت 1980 - يىللاردىن كېيىنلا كىشىلەرنىڭ ھويلىسىغا كىچىك ماشىنا، كىچىك تىراكتور ئەكىرىش ئېھتىياجى بىلەن دەرۋازىنىڭ ئۆلچىمىدە ئۆزگىرىش بولۇپتۇ. دېمەك، قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىدە ھازىرغا قەدەر مەۋجۇت بولۇپ تۇر. غان دەرۋازا بىلەن كېرىيەلىكلەرنىڭ تارىختىن بېرى داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان دەرۋازا مەدەنىيىتىنىڭ يىلتىزى بىر بولۇپ، ئۇ بىزنىڭ يۇقىرىقى قىياسىمىزنى مۇھىم پاكىت بىلەن تەمىن ئېتىدۇ، تەسىراتلىرىمنىڭ خۇلاسىسى شۇكى، تەكلىماكاندىكى نۇرغۇنلىغان شەھەر، بوستانلىقلارنىڭ ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى، تەبىئىي ئېكولوگىيەنى ئاڭسىزلارچە ۋەيران قىلىشى بىلەن چەكسىز قۇم تېگىگە مەڭگۈلۈك دەپنە قىلىنغانلىقى ئېنىق، ھازىرقى دەريابويى خەلقىنىڭ يۇقىرىقى ئاچچىق ساۋاقنىڭ شاھىتى سۈپىتىدە ئەسلىدىكى ئورنىدىن كېرىيە دەرياسى بىلەن بىللە شەرققە كۆچۈپ ھازىرغىچە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغانلىقى پەرەز، خالاس.

دەريابويىدىكى قوشنىدارچىلىق ئادىتىدىن، زامانىۋى شەھەرلەرگە نەزەر

مېنى دەريابويىدا ئەڭ ئالدى بىلەن سۆيۈندۈرگىنى ۋە جەلپ قىلغىنى، بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ئۆزگىچە ئىناق بولغان قوشنىدارچىلىق ئادىتى بولدى. گەرچە بۇ يەردە مەھەللە بىرلىكىدە ئەڭ كۆپ بولسا تۆت ئائىلە بولسىمۇ، شۇنداقلا ھەربىر ئائىلىنىڭ ئارىلىقى يېقىن بولسا 10 نەچچە كىلومېتىر، ئۇزاق بولسا 100 كىلومېتىردىن ئاشسىمۇ، بىراق مۇشۇنداق چاچقۇن ھالەتتە ئۇلار مىللىتىمىزنىڭ يىراق تارىختىن باشلاپ داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئىناق قوشنىدارچىلىق ئەنئەنىمىزنى داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋېتىپتۇ، ئۇلار بىر - بىرىگە قوشنىدارچىلىق مېھرىنى ھەرخىل يوللار بىلەن يەتكۈزىدىكەن، يەنى ئۆزئارا ئىزدىشىپ ھال - مۇڭ بولۇشۇ، كېسەل بولۇپ قالغانلارنى يوقلاش، ئىش - كۈشلىرىگە ياردەملىشىشنى ئاساس قىلغان ئۆزگىچە ئىناق ھالەت ھەربىر ئائىلىدە ئۇچرايدىكەن. قىزىق يېرى شۇكى، سىز ھەرقانداق ۋاقىتتا دەريابويىدىكى ھەرقانداق بىر كىشىنىڭ ئۆيىگە قەدەم تەشرىپ قىلسىڭىز مۇ-

قەررەكى، بۇ ئائىلىدە قوشنىلاردىن بىردىن ئىككىگىچە كىشىنىڭ بارلىقىنى كۆرۈشىڭىز مۇمكىن. مەن «مازار»دەپ ئاتىلىدىغان جايدىكى سەيدىئاخۇن ئاكىسىنىڭ ئۆيىدە ئۇنىڭ ئىككى نەپەر قوشنىسىنى ئۇچرىتىپ ئۇلار بىلەن مۇڭداشتىم.

— سىز نەدىن كەلدىڭىز؟ سەيدىئاخۇن ئاكام بىلەن تونۇغان بولامسىز؟

— دەريابويلاغنىڭ ھەممىسى تونۇغان، مەن شالدىراڭدىن سەيدىكامغا پىچان ئورۇشۇپ بەرگىلى كەلگەن، ماۋۇ مەتۇربان قاپاق تاللىقتىن سەيدىكامنى يوقلاپ كەلدى، — دېدى، ئېگىز بويلۇق سېرىق چىراي كىشى، مەن ھەيران بولدۇم، چۈنكى قاپاق تاللىق، شالدىراق دېگەن يەرلەر بۇ يەردىن 100 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا ئىدى، ئارىدىن 20 نەچچە كۈن ئۆتۈپ مەن قاپاقتال-لىقتىكى ئابدۇللا نىيازنىڭ ئۆيىگە بارغان ۋاقتىمدىمۇ ئەھۋال باشقا ئائىلىلەر بىلەن ئوخشاش بولدى، يەنى ئۇچ نەپەر قوشنىسى ئابدۇللا نىيازغا ياردەملىشىپ قوي قىرقىۋاتقانىكەن، قىزىق ئىش بولدى، يەنە ھېلىقى مەتۇربان بىلەن دو-قۇرۇشۇپ قالدىم،

— ھوي، مەتقۇناخۇنغۇ بۇ! كۆزۈمنىڭ ئادىشىدەك نەگە بارسام شۇ يەردە ھازىر بولىسىلىغۇ سىلى؟

— ھى... ھى... شۇ ئابلاكامنىڭ قويلىرىنى قىرقايلى دەپ...

ئۇ مەن بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى، قارىماققا ئۇ قىلىۋاتقان ئىشىدىن بەكمۇ رازىدەك قىلاتتى، كېيىن مەن بۇ ئۆيدىكىلەر بىلەن بىرلىكتە تاماقلى-نىۋاتقاندا، ئۇلار بۇ يەردىن 80 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى يالغۇز-توغراقتا ئولتۇرۇشلۇق قايسىدۇر بىر چوڭ ئاننىڭ كېسەل بولۇپ قالغانلى-قىنى تىلغا ئېلىشتى، مەن ئۇلارنىڭ پارىڭىغا ئەتەي قىسىلىپ كىردىم.

— يالغۇزتوغراق بۇ يەردىن شۇنچە ئۇزاقتا تۇرسا، بۇ خەۋەرنى شۇنچە تېز ئاڭلاپ بولۇپسىلەرغۇ؟ ئاراڭلاردا پەرىشتىلەر بارمۇ - يا؟ — دېدىم كۈلۈپ تۇرۇپ

— كادىر ئۇكام، بىزنى ھەرقايسىلىرى يۈز ئادەملەر دەپ ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمىگەن بىلەن، كونا جۇۋا ئىچىدە ئادەم بار دېگەندەك بىزدىمۇ ئامال بار. گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم قاراڭلا، دەريابويىنىڭ يوللىرى ھەرقايسى-لىرىغا ئۇزاق تۈيۈلغىنى بىلەن بىزگە ئۆينىڭ ئارقىسىغا چىقىپ كىرگەندەكلا يېقىن. بىرەرىمىزنىڭ بېشىغا كۈن چۈشۈپ قالسا، بىر - بىرىمىزگە يەتكۈزۈپ ھەممەيلەننى خەۋەرلەندۇرىمىز، — دېدى ئابدۇللا نىياز خۇشخۇي ھالدا ماڭا چۈشەندۇرۇپ. دەرۋەقە مەن بۇ خىلدىكى ئىشلارنى كېيىنكى تەكشۈرۈش پائالى-يىتىمدە كۆپ ئۇچراتتىم. كېسەل بولۇپ قالغانلارنى ئارىلىق شۇنچە ئۇزاق بو-لۇشقا قارىماي يوقلاۋاتقان، بىر - بىرىنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولۇۋاتقان، ئىش -

كۆشلىرىگە يارەملىشىۋاتقان كۆرۈنۈش دېگۈدەك يولۇقۇپ تۇردى، مېنى بۇ خىل ياخشى ئادەت ئۆزىگە بەكمۇ جەلپ قىلىۋاتقاتقا، كېيىن مەندە تەبىئىي ھالدا ھەربىر ئۆيگە كىرگەندە، ئالدى بىلەن بۇ ئۆيدىكى سىرتتىن كىرگەن قوشنىلارغا دەققەت قىلىدىغان بولدۇم، بىر ئايدىن ئارتۇق داۋام قىلغان تەكشۈرۈش جەريانىدا مەن قەدەم باسقان ئائىلىلەرنىڭ ئىچىدە قوشنىلار قەدەم باسمىغان ئائىلىلەردىن بىرەرسىمۇ تېپىلمىدى، قوشنىلار ھەربىر ئائىلىلەردە ئۆزلىرىنىڭ ياش ئالاھىدىلىكى بويىچە جەم بولۇشۇپ، ئۆز ھالىغا يارىشا بىرەر پائالىيەت بىلەن مەشغۇل بولۇشاتتى، بوۋايلار قېرى توغرالارنىڭ سايىسىدىكى يۇمشاق توپىدا يېنىچە يېتىشىپ ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن - كەچكەن ئىشلار توغرىسىدا گۇڭ - مۇڭ پاراڭغا چۈشۈشسە، مومايلار چاقلاردا يىپ ئېگىرىش، جاۋا توقۇش، نەۋرە - چەۋرىلەرگە چۆچەك ئېيتىپ بېرىش بىلەن مەشغۇل بولۇشاتتى، چوكانلار خېمىر يۇغۇرۇپ قوقاسقا كۆمەچ كۆمۈش بىلەن ئالدىراش بولسا، قىزلار ھويلا - ئارانلارغا سۇ چېچىپ تازىلاش بىلەن ئالدىراش ئىدى. مەن كىشىنى سۆيۈندۈرىدىغان بۇ مەنزىرىلەرنى كۆرۈۋېتىپ ئىختىيارسىز ھالدا مەدەنىيەتلىك شەھەرلەردىكى، جۈملىدىن ئۆزۈم ئولتۇرۇۋاتقان بىنادىكى قوشنىدارچىلىق ئادەتلىرىنىمىزدىن تولىمۇ نومۇس قىلىپ قالدىم. خىيالىم قاناتلاندى ــ كىشىنى سەسكەندۈرىدىغان «مەدەنىي» كۆرۈنۈشلەر بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى،

مەلۇمكى، بىزنىڭ مىللىي مەدەنىيىتىمىزنىڭ جەۋھىرى ھېسابلىنىدىغان ئۆزگىچە ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزنىڭ ئىچىدە قوشنىدارچىلىق ئادىتىمىز تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا خەلقىمىزنىڭ ئۇيۇشقاقلىقىنىڭ، تەقدىرداشلىقىنىڭ سىمۋولى سۈپىتىدە بەيىپ، تولۇقلىنىپ، تاۋلىنىپ كەلگەن بولۇپ، ئۇ بىزنىڭ مېھماندوست خەلق ئىكەنلىكىمىزنى جاھانغا مەنزۇر قىلغانىدى، بىراق يېقىنقى يىللاردىن بېرى بىزنىڭ بۇ ئېسىل ئەنئەنىمىزگە نېمىشقىدۇر ئۇششۇك تېگىپ، ئىلگىرىكى گۈلگۈن ھالەتلەرنىڭ ئورنىنى ئەبجەشلىشىپ كەتكەن غەيرىي ئادەتلەر ئىگىلەشكە باشلىدى، كونكرېت قىلىپ ئېيتقاندا ئالتالمىش بازار ئىگىلىكى، شەھەرلىشىش دولقۇنى ۋە يېڭىلىقنى قوبۇل قىلىش قىزغىنلىقى بىزنىڭ ئىلگىرىكى «بىر - بىرىگە قوشنىدارچىلىق مېھرىنى يەتكۈزۈش»، «بىر ئاننى تەڭ يېيىش»، «بىرىنىڭ ئوچىقىدا ئوت كۆيسە ھەممىنىڭ چېيى قايناش» قاتارلىق خاسىيەتلىك ناملار بىلەن تەرىپلىنىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى قوشنىدارچىلىق ئادىتىمىزنىڭ ئۇدۇمىنى بۇزۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ھەممە كىشى ئۆز مەنپەئەتىنىلا ئويلايدىغان شالغۇتلاشقان ئادەتلەرنى شەكىللەندۈردى. مەن شاۋقۇنلۇق مەدەنىي دۇنيادىن ھالقىپ، بۇيۇك تارىم پىنھانلىقىدىكى تىلسىملىق دۇنيا ــ دەريابويىدا مىللىي خاسلىقىمىزدىكى قوش-

نىمدارچىلىق ئەنئەنىمىزنىڭ ئەسلىي ھالىتىنى ئەينەن كۆرۈپ تولىمۇ سۆيۈندۇم، چۈنكى بۇ خىلۇەت ماكان بىزنىڭ نەزەرىمىزدىن بەكمۇ يىراقتا، مۇنداقچە ئىپتىقاندا ئىپتىدائىي سىياقتا گەۋدىلىنەتتى، لېكىن بۇگۈنكى كۈندە قوش-نىمدارچىلىقتىن ئىبارەت گۈزەل، ئېسىل مىللىي ئەنئەنىمىز بىردىنبىر مۇشۇ ماكاندا ساقلىنىپ قالغانىدى، بىز ئەمدى بۇ ھەقتىكى مۇلاھىزىمىزنى كېيىنكى خۇلاسىگە قالدۇرۇپ، قوشنىدارچىلىق ئەنئەنىمىزنىڭ ھازىرقى مەدەنىي، زامانىۋى ھالىتىگە نەزەر سېلىپ باقايلى.

بىز ئاتالمىش بازار ئىگىلىكى، تۇرمۇش رىتىمىنىڭ تېزلىشىشى، شە-ھەرلىشىش دولقۇنى ۋە يەككە ئىگىلىكنىڭ تەرەققىي قىلىشى قاتارلىق يېڭى ئۆزگىرىشلەرنى نەزەرىمىزدىن ساقىت قىلمىغان ھالدا ئەتراپىمىزغا ئەقىل كۆزىمىز بىلەن نەزەر سالساق، ھازىر كۆپ كىشى ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈنلا پايە-چىتەك بولىدىغان، بىرىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشسە باشقىلار تاماشا كۆرە-دىغان، قوشنىلار بىر ـ بىرىنى كۆرەلمەي غەيۋەت ـ شىكايەت قىلىشىدىغان، بىر ـ بىرىنىڭ بەختىگە كۆز قىزارتىپ ئۈنىڭغا ئورا كولايدىغان، بەس تالە-شىدىغان، بىر ـ بىرى بىلەن بايلىق، ئورۇن، مەرتىۋە بويىچە مۇئامىلە قىلە-شىدىغان، بىر ـ بىرىنى مەنىستەمەيدىغان، ئۆزئارا ئۇستۇنلۇك تالىشىدىغان، كاساپەتچىلىكنىڭ بىمالال دەۋر سۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆرىمىز. گەرچە بىز دەريا-بويىدىكى ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، سەممىي، قوشنىدارچىلىق مېھرىنى بىر ـ بى-رىگە ئايانماي يەتكۈزۈۋاتقان ئاددىي كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئۆزىمىزنى ھەرقانچە پەردازلاپ كۆرسەتسەكمۇ ھەمدە قوشنىدارچىلىق ئادىتىمىزدىكى نۇقسانلارنى رېئاللىققا، دەۋرگە يۈكلەپ قۇتۇلماقچى بولساقمۇ، ئەپسۇس، قوشنىدارچىلىقە-نىمىڭ بىزدە داۋام قىلىۋاتقان يۇقىرىقى شەكلى خۇددى مايمۇننىڭ كۆتىدەك كۆرۈنۈپ، زەئىپ ئەپت ـ بەشىرىمىزنى خەلقئالەمگە ئايان قىلىپ تۇرىدۇ. بۇ خىل يامان سۈپەتلىك ئۆزگىرىش يېزىلاردىن كۆرە، شەھەرلەردىكى ئۆزلىرىنى قالتىس چاغلاپ غادىيىپ يۈرۈشىدىغان كىشىلەر ئارىسىدا تېز ئومۇملىشىپ، ئۇلاردا ئېغىر ھالدىكى ياتلىشىش دولقۇنىنى ھاسىل قىلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا بۇ دولقۇننىڭ كىشىلەرگە كەلتۈرۈۋاتقان زىيانلىرىمۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىۋا-تىدۇ، مەدەنىيەتلىك كىشىلىرىمىز شەھەرلەردىكى ھەشەمەتلىك بىنالاردا شۇن-چە يېقىن ئولتۇراقلاشقان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ ئىنسانىي مېھرى بەئەينى ئۆي تاملىرىدىكى بېتونلاردەك قېتىپ، بىر ـ بىرىدىن شۇنچە يىراق-لىشىپ كەتتى، ئۇلار بىرنەچچە يىل بىر بىنادا، بىر قورۇدا ئولتۇرۇشسىمۇ ئەپسۇس، بىر ـ بىرى بىلەن ئازارلىشىپ قالغاندەك ياندىن قارىشىپ مېڭىشە-دۇ، بىر ـ بىرىنىڭ قايغۇسىدىن خۇشاللىق ئىزدەپ، بەخت ـ سائادىتىگە كۆز قىزارتىدۇ، مۇلاھىزىدىن پاكىت ئەلادۇر.

ئۇ كۈنى دەشتى ئىسسىق، بۇ خىلۋەت زېمىندىكى ھەممە جانلىقلارنى ھالسىزلاندۇرۇۋەتكەن بولۇپ، كىشىگە بىرەر ئىش قىلىش ئەمەس، ئىختىيارىي ھالدا يول مېڭىشمۇ تەسكە توختايتتى. مەن ئەترەت ئەزالىرى بىلەن توغراق-نىڭ سايىسىدە ئىسسىقتىن پاناھلىنىپ ئولتۇراتتىم، بىر چاغدا بىزنىڭ يېنىمىزغا ئىككى نەپەر مويسىپىت كىشى بىر تۆگىنى يېتىلەپ يېتىپ كەلدى، تۆگىنىڭ ئۈستىدە بۇ كىشىلەردىنمۇ بەك قېرىپ كەتكەن بىر مومايى بولۇپ، ئۇ قارىماققا يول ئازابىنى خېلىلا تارتقاندەك ئىدى،

— ئاپلا، ئاكىلار، بۇنچە ئىسسىقتا سەپەرگە چىقىپ ماڭۇ ئانىمىزنى قىيناپ قويۇپسىلەرغۇ، بىرەر زۆرۈرىيەت بىلەن ماڭدىڭلارمۇ؟ — دېدىم ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندىن كېيىن. مەن بۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئېگىز بويلۇق، كەكە ساقال كىشىنى تونۇۋالدىم، ئۇنىڭ بىلەن 10 نەچچە كۈننىڭ ئالدىدا بۇ يەردىن ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتىكى تېرىمدا، يەنى ئۇنىڭ ئۆيىدە كۆرۈشكەنىدىم، ئۇ كۈنى ئۇ ماڭا يېقىندا ئوغلىنىڭ تويىنى قىلماقچى ئىكەنلىكىنى، مېنىڭمۇ بۇ تويغا قاتنىشىپ بېرىشىمنى ئېيتقانىدى.

— ھوي، كادىر ئۆكامكەنغۇ سىلى، — دېدى ئۇمۇ مېنى تونۇپ، — سەلەر شەھەر بالىلىرى شۇنچىكى ئىسسىققا چىدىيالمايدىكەنسىلەر، ھى... ھى... بىز بۇنداق ئىسسىققا كۆنۈپ كەتكەن، بىز تېخى كەچ كىرگۈچە ماڭمىز... — دېدى خۇشخۇي ھالدا، ئۇنىڭ بۇ گېپىگە سەپداشلىرىمۇ قىزىقىپ قالدى. مەن ئۇنىڭدىن يەنە كوچىلاپ سورىدىم.

— ھە، بىلدىم، تويىنىڭ ئىشى بىلەن مېڭىپلا ـ ھە؟

— ياق، يالغۇزتوغراقتىكى مەتىيازكام ھاۋا تېگىپ يېتىپ قاپتۇ، ئۇنى يوقلاپ كەلمەكچى قاملاشماس، — دېدى ئۇ ھېجىيىپ تۇرۇپ، مەن ھەيرانلىقىمنى تەستە يوشۇرۇپ سوئالىمنى داۋاملاشتۇردۇم.

— بىزنىڭمۇ بۇ يەردىن قايتىشىمىزغا ئاز قالدى، ئوغۇللىرىنىڭ تويىنى تېزرەك قىلسىلا بىزمۇ تويغا قاتناشساق بولاتتى، توي ئىشىدىن چاتاق چىقتىمۇ ـ يا؟

— لەۋزىدىن يانغۇچە ئۆلگەن ياخشى، ئۇكام، شالدىراڭدىكى ھۆۋۈخان قازا قىلمىغان بولسا ھېلىغىچە تويىنى ئويناپ بولاتتۇق، رەھمەتلىكنىڭ قىرىق نەزىرى توشقاندىن كېيىن قىلارمىز تويىنى، قوشنام مۇسىبەتتە تۇرسا مەن توي ئويىنسام قاملاشماس، — دېدى ئۇ ماڭا چۈشەندۈرۈپ.

خوش، بۇ قىستۇرمىغا ئىزاھات ئارتۇقچە، قوشنىسىنى يوقلاش ئۇچۇن دەشتى قۇملۇقتا ئۇچ كۈن يول ئازابى تارتىشقا چىدايدىغان، قوشنىسىغا يەتكەن مۇسىبەتنى دەپ، ئوغلىنىڭ توي مۇھلىتىنى بىر ئايدىن ئارتۇق كەينىگە سۈرىدىغان كىشىلەر بىزنىڭ بوستانلىقلاردىكى چەت، يىراق سەھرالىرىمىزدا كۆپ

ئاھ سۇ، ئاھ ھايات، ئاھ قۇياش

2002 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى بىز دەريابويى يېزىسىنىڭ مەركىزىدىكى قونالغۇمىزدىن شىمال تەرەپكە قاراپ 10 نەچچە كىلومېتىر يول يۈرۈپ، كەچكە يېقىن قاپاق تاللىقتىكى ئابدۇللا نىيازنىڭ ئۆيىگە چۈشكۈن قىلدۇق، ئابدۇللا نىياز 50 ياشلارغا يېقىنلاپ قالغان، ۋۇجۇدىدا دەريابويىلىقلارنىڭ ساپ قېنى كۆۋەجەپ تۇرغان خۇشخۇي، مېھماندوست كىشى ئىكەن، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى يۈسۈپجاننىڭ تونۇشتۇرۇشىچە ئۇ چارۋا دوختۇرلۇقىنى بىلىشتەك ئالاھىدىلىكى بىلەن بىرنەچچە يىل ئىلگىرى تەشكىلنىڭ نەزەرىگە ئېلىنىپ دۆلەت ئىشتاتىغا كىرگۈزۈلۈپ، يېزىدا چارۋا دوختۇرلۇق كەسپىنى قىلىۋاتقانىكەن، ئەپسۇس، يېقىندا ئۇ تەشكىلنىڭ يېڭى خىزمەت تەقسىماتى بىلەن ئانا ماكانى دەريابويىدىن 200 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى يېڭىباغ يېزىسىغا يۆتكىۋېتىلىپتۇ، شۇ تاپتا ئۇنىڭ بۇ ئىشقا سەل خاپا بولغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى، شۇنداقتىمۇ ئۇ بىزنى قىزغىن قارشى ئالدى، كېيىن يۈسۈپجان شىياڭجاڭ بىردەم «خىزمەت» ئىشلىگەندىن كېيىن، ئالدىراش ھالدا قوي سويۇشقا تۇتۇندى، بىز ئەتراپىنى ئايلىنىپ كەلسەك، پاقلان گۆشى پىشىپ بولۇپ، كېيىن داستىخان تارتىلدى، بىز گۆش يېگەچ ئابدۇللا نىياز بىلەن مۇڭداشتۇق.

ـــ ھە، مۇنداق ئىش بولسا بېرىۋەرسىلە، ياخشىسى ئالمۇپنى ئېلىۋېلىشسىلا، ئۇ يولنى ئوبدان بىلىدۇ، ـــ دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ، مەن ھەمراھلىرىم بىلەن مەنىلىك قارىشۇالدىم، دېمىسىمۇ بۇ يەرگە يېقىن بولغان مارجانلىق، قارادۆڭ، يۇمىلاققۇم قاتارلىق قەدىمكى ئىزلار تۇغرىسىدا بۇ يەردىكى يەرلىك خەلقلەرنىڭ ئارىسىدا ھەر خىل ئەپسانە ـ رىۋايەتلەر تارقىلىپ يۈرگەن بولۇپ، بىز دەريابويىغا كەلگەندىن بېرى بۇ ھەقتىكى سۆزلەرنى كۆپ ئاڭلىغانىدۇق، ئابدۇللا نىيازنىڭ گېپى مېنى ئويغا سېلىپ قويدى، بۇنىڭ بىلەن تەكلىماكاندىكى قۇم تېگىگە كۆمۈلۈپ كەتكەن شەھەرلەر توغرىسىدا ئۇزاقتىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان خىياللىرىم تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ، رېئاللىق بىلەن تارىخنىڭ گىرەلەشمە نۇقتىسىدا ئاجايىپ يارقىن سېلىشتۇرمىلار نامايان بولۇشقا باشلىدى.

بىز شۇ كۈنى ئابدۇللا نىيازنىڭ ئۆيىدە پاقلان گۆشى بىلەن قورساقنى توقلىغاندىن كېيىن، پىلانىمىز بويىچە 20 نەچچە كىلومېتىر يول يۈرۈپ ئالمۇپنىڭ تۇرالغۇسىغا يېتىپ كەلدۇق، ئالمۇپ 40 ياشلاردىن ھالقىغان،

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كۆمۈلۈپ تۇراتتى، ئەتراپتا ئارىلاپ ئېتىز قىرلىرى، ئۆستەڭ، ئېرىق ئىزلىرى كۆزگە چېلىقاتتى، ئارخېئولوگ دوستۇم بۇ ئورۇننى خەرىتىگە ۋە قولىدىكى زامانىۋى ئاپپاراتقا ئۇدۇللاشتۇرۇپ كۆرۈپ، ئالتە كىلومېتىر پەرق كۆرۈلدى، دېدى. ئەمەلىيەتتىمۇ سېۋەتنىڭ بىر ئەسىر ئىلگىرى سىزغان خەرىتىسىنى مۆكەممەل دېگىلى بولمايتتى. مېنى بۇيەردىكى كىچىككىنە بىر ياغاچ كۆۋرۈك ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى، بۇ خىل كۆۋرۈك جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سۇ مىقدارى كۆپ ئورۇنلاردىكى دېھقانلارنىڭ ئۆيىنىڭ ئالدىدا كۆپ بولاتتى، يەنى ئۆيلەرنىڭ ئالدىدىن ئۆتىدىغان ئېرىقلارغا قۇيۇلاتتى، بىز بۇ مەھەللە ئىزىنى كەينىمىزدە قالدۇرۇپ، بىرەر كىلومېتىرچە مېڭىپ، كۆچلۇك شامال تەسىرىدە يۇزى ئېچىلىپ قالغان سالا ئېتىزلىقتا يېتىپ كەلدۇق، مەن ئىختىيارسىز زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ئېتىز يۇزىنى بەئەينى ئوماق قىزىمنىڭ بېشىنى سىلىغاندەك ئاۋايلاپ سىلىدىم، ۋۇجۇدۇم لەرزىگە كەلدى، كۆز ئالدىمدا ئاخىرقى چېكىگە كۆز يەتمەيدىغان يېشىل ۋادى نامايان بولدى، ئەنە قۇياش نۇرى بۆسۈپ كىرەلمەيدىغان باراقسان باغلاردا ئۇچار قۇشلار بەس ـ بەس بىلەن بەزمە قىلىشۋاتىدۇ، قاراقۇرۇم باغرىدىن سوزۇلۇپ كەلگەن كېرىيە دەرياسىدا زىلال سۇ پىلىقلاپ تۆۋەنگە ئاقماقتا، دەريادىن كۆللەرگە، ئۆستەڭ، ئېرىقلارغا، تارامىلارغا بۆلۈنگەن سۇ خۇددى ئادەم بەدىنىدىكى تومۇرلارغا ئوخشاش تەرەپ ـ تەرەپكە سۇرۇلۇپ ئاقماقتا، كۆجۇم مەھەللىلەردىكى تال باراڭلىرى ئاستىدا شوخ بالىلار قىيغىتىپ يۇرۇشمەكتە، ئاخىرقى چېكى ئۇپۇققىچە سوزۇلغان تۇتاش ئېتىزلاردا تاۋلىنىپ تۇرغان زىرائەتلەر، باغلاردا ئوخشىغان بولۇق مېۋە ـ ۋىلەر بىلەن بەس تالىشىۋاتقاندەك كۆزلەرنى قاماشتۇرىدۇ... ئاستا ـ ئاستا رېئالىلىققا قايتىپ كەلگەن ۋاقتىمدا مەڭزىمدە ھەسرەتلىك ياشلار ئۇيۇپ قالغانىدى، كېيىن بىز يەنە بىر سائەتتىن ئارتۇقراق يول يۈرۈپ ئاخىرقى نىشانىمىز ـــ قارادۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىگە يېتىپ كەلدۇق. مانا، كۆز ئالدىمدا مىلادىيەدىن ئىلگىرىكى 2 ـ ئەسىردە بۇيۇك تارىمدا گۈللىنىپ نامى ئەتراپقا تارقالغان قەدىمكى شەھەرنىڭ مۇدھىش قۇمنىڭ تېگىدىكى ئېچىنىشلىق ھالىتى تاشلىنىپ ياتىدۇ، مەن شۇ تاپتا بۇ شەھەردىكى قۇمنىڭ ۋەيرانچىلىقىدىن ھازىرقى ئىنسانلارنىڭ ۋەيرانچىلىقى ئېشىپ كەتكەندەك ھېس قىلدىم، چۈنكى بۇ يەرگە سېۋەتنى ھېدىنىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلساق، بىر ئەسىرگە يېقىن ۋاقىتتىن بۇيان كەلگەن ئادەملەرنىڭ ھەربىرى بايلىق ئىزدەپ بۇزغۇنچىلىق ئىزلىرىنى قالدۇرۇپ قويغانىدى. بەزىلەر ھەتتا قىلچە ئۇيالماي خارابە ئۈستىدە ئوت قالاپ لەم ياغاچلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئىسمىنى، ئادرېسىنى يېزىپ قالدۇرۇشقانىدى. بۇ يەرگە قالايمىقان تاشلانغان ھازىرقى زامان تۇرمۇش بۇيۇملىرىنىڭ قالدۇقلىرى ھەممىنى ئېنىق ئىسپاتلايتتى. مەن كونسېرۋا قۇ-

تىسى، مېۋە شۆپۈكى دېگەندەك نەرسىلەرگە قاراپ ياپونىيەلىك شاۋدا كاكىيۇ ئە-
پەندىنىڭ تەكلىماكاندىكى بىرقانچە قېتىملىق ساياھەت جەريانىدا تۇرمۇش
ئەخلەتلىرىنى مەخسۇس بىر تاغارغا يىغىپ كېيىن ئۇنى خوتەنگە ئەكېلىپ
ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلىۋەتكەنلىكىدىن ئىبارەت ئالىيجانابلىقىنى ئېسىمگە
ئېلىپ ئىختىيارسىز سۆيۈنۈۋاتقىنىمدا بىردىنلا كۆز ئالدىمدىكى دۆڭنىڭ
ئۈستىگە تىكلەپ كۆمۈپ قويۇلغان لىم ياغاچنىڭ ئۇچىدا قولياغلىق چوڭلۇ-
قىدىكى بىر بايراقنىڭ شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم، كېيىن
مەن سەپداشلىرىم بىلەن بۇ لىم ياغاچنى كولاپ يىقىتىپ ھېلىقى كىچىك
بايراقنى قولۇمغا ئېلىپلا غەزەپتىن تىترەپ كەتتىم، چۈنكى بۇ كىچىك بايراق
ياپونىيەنىڭ قايسىدۇر بىر ساياھەت شىركىتىنىڭ بايرىقى بولۇپ، ئۇنىڭدا يە-
نىلا قۇياشنىڭ سۈرىتى بار ئىدى. بىز نەپرىتىمىزنى باسالمىغان ھالدا لىم يا-
غاچنى ئۆز جايىغا ئەكېلىپ قويدۇق، كېيىنكى تەكشۈرۈش مېنى نۇرغۇنلىغان
ئويلارغا، سۆيۈنۈش ۋە ئىپتىخارغا، ھەسرەت ۋە ئېسەنگىرەشلەرگە مۇپتىلا
قىلدى، مەن قايتىپ كېلىشىمىزدە يولۇقتۇرغان شال ئېتىزلىنىڭ، قوغۇن چۆ-
نىكىنىڭ ئىزىدا يول بويى تېرىۋالغان ئەينى دەۋرنىڭ گۈزاھچىسى بولغان ئۇ-
زۇم شىڭگىلىنى چىڭ سقىمداپ تۇرۇپ، قۇم ئەجدىھاسىنىڭ شەپقەتسىزلە-
كىگە ئېچىنىپ تۆككەن ياشلىرىمنى يوشۇرالمايمەن، راست، مەن ئۆكسۈپ ياش
تۆكتۇم، ياشلىرىم سەل بولۇپ ئاقتى، توغرىسىنى ئېيتقاندا مەن ياش تۆكمەي
غەزەپلەنسەم، كۆزلىرىمدىن نەپرەت ئۇچقۇنلىرى چاچرىسا، لەۋلىرىمنى مەھ-
كەم چىشلىسەم، مۇشتۇملىرىم چىڭ تۈگۈلۈپ، ۋۇجۇدۇم تىترەپ كەتسە بولاتـ
تى، بىراق مەن يەنىلا ياش تۆكتۇم، چۈنكى ياش تۆكۈش مېنىڭ ئۇزاقتىن بې-
رى كۆنۈكۈپ قالغان بىردىنبىر ئادىتىم ئىدى، مەن خۇشاللىقىنىمۇ، قايغۇنە-
مۇ، مانا مۇشۇنىڭغا ئوخشاش ھەسرەتنىمۇ پەقەت كۆز ياشلىرىم بىلەنلا ئىپادە-
لەپ كۆنۈپ قالغان بەندە ئىدىم، راست، مەن بوغۇلۇپ - بوغۇلۇپ ياش تۆك-
تۇم، قۇم ئەجدىھاسىنىڭ پايانسىز تەكلىماكاندىكى تۇتاش بوستانلىقلارنى،
قارادۆڭ شەھىرىگە ئوخشاش نۇرغۇنلىغان سەلتەنەتلىك شەھەرلەرنى يۇتۇپ
كەتكەنلىكىگە، ئەڭ دەھشەتلىكى بۇ رەھىمسىز ئەجدىھانىڭ بۇگۈنكى بوستاـ
لىقلىرىمىزنىمۇ ناھايىتى تېز سۈرئەتتە يۇتۇۋاتقانلىقىغا، مۇبادا ئادەملەر بۇ
خىل زەبۇنلۇققا يەنىلا بىخۇدلارچە مۇئامىلىدە بولسا، بۈگۈنكى بوستانلىقلىرى-
مىزنىڭ ئۇزاق ئۆتمەيلا كۆز ئالدىمدىكى ئېچىنىشلىق كۆرۈنۈشكە ئالمىشـ
دىغانلىقىغا ئېچىنىپ ياش تۆكتۇم. بىر چاغدا ئورنۇمدىلا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ
شال ئېتىزىنى خۇددى تۇتىيانى ئاۋايلىغاندەك ئاۋايلاپ سىلىدىم، كېيىن خا-
تىرەمگە «ئاگاھ بولۇڭلار ئادەملەر» دېگەن جۈملىنى يازدىم - دە ئورنۇمدىن
تۇرۇپ مېڭىشنى داۋاملاشتۇردۇم. گەرچە مەن بۇ جۈملىنى كۆز ئالدىمدىكى

ئېچىنىشلىق ھالەتلەرنى ئۇنتۇپ قالماسلىق ھەمدە بوستانلىقلارنىڭ قەدرىگە يەتمەي ئۇنى نابۇت قىلغۇچىلارغا ئىبرەت ۋە بېشارەت بېرىشىنىلا مەقسەت قىلىپ يازغان بولساممۇ كېيىنكى تەكشۈرۈشتە ماڭا قوم بارخانلىرىنىڭ ئارىسىدا ماڭدامدا بىر ئۇچراپ تۇرۇۋاتقان قەدىمكى ئىزلارنىڭ پىغانلىق نالىلىرى مېنى ئۆتكەن تارىخ ئوستىدە تەگسىز ئويلارغا سالدى. مەن 2000 نەچچە يىل مۇقەددەم ئابىزەمزەم سۇلىرى ئۆركەشلەپ ئېقىپ تۇرىدىغان ئەزىم دەريا - كۆللىرى بىلەن ياشناپ بۇك - باراقسان باغلارنى، بىنەم ئېتىزلارنى، ئاخىرقى چېكىگە كۆز يەتكۈسىز يېشىل ۋادىلارنى بەرپا قىلغان ئەجدادىمىزنىڭ قايسى ئازغۇنلۇقىنىڭ كاساپىتىدىن ئىلكىدىكى بوستانلىقلارنى قوم ئەجدىھاسىغا تاشلاپ بېرىپ ئۆزلىرىنى ماماتنىڭ مەڭگۈلۈك پىنھانلىقىغا ئالغانلىقىنى ئاڭقىرالماي گاڭگىرىدىم، بىراق بۇ خىل گاڭگىرىشىم ئۇزاق داۋام قىلمىدى، چۈنكى كۆز ئالدىمدىكى چەكسىز قوم بارخانلىرى ماڭا ھەممىنى تەپسىلىي سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، يەنى ئەجدادلىرىمۇ ھازىرقى ئەۋلادلارغا ئوخشاشلا بەخۇدلۇققا يەم بولۇپ تەبىئەتنى بۇلغىغان، دەل - دەرەخلەرنى، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ۋەيران قىلغانىدى...

مەن باغرىمنى خۇن قىلغان زالالەتلىك كۆرۈنۈشلەرنى كەينىمدە قالدۇرۇپ، بىر كىلومېتىرچە ماڭغاندىن كېيىن ئەينى دەۋردە مۇشۇ ئەتراپتىكى بوستانلىقلارنى ياشناتقان، ھازىر بولسا شەرققە 40 نەچچە كىلومېتىر يۇتكىلىپ كەتكەن كېرىيە دەرياسىنىڭ چۆكۈندى تۇزلەڭلىككە ئايلانغان ئىزىغا كەلدىم، ئەينى دەۋردە زىلال سۇ كۆۋۈجەپ ئېقىپ ئاخىرىدا تارىم دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان بۇ ئەزىم دەريا قىنىدا ئەمدىلىكتە قۇياشنىڭ نەچچە ئەسىرلىك كۆيدۈرگۈچى نۇرىدا كۆيۈپ، مىسسىمان تاۋلانغان قوم ئۆركىشى ئېقىۋاتاتتى. دەرۋەقە يۇرۇڭقاش، كېرىيە دەريالىرىنىڭ تارىم دەرياسىغا قۇيۇلمىغىنىغا نەچچە ئەسىر بولدى، بۇ ھال دەريالارنىڭ ئېقىن مىقدارىنىڭ زور دەرىجىدە ئازلاپ كەتكەنلىكىنىلا ئەمەس، بەلكى بىزنىڭ يىراق تارىختا تەكلىماكانغا دوم كۆمۈلۈۋاتقان ئەجدادىمىزغا ئوخشاشلا تەبىئىي ئورمان، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى، بەلباغ ئورمانلارنى تاشلۇۋەتكىنىمىزگە ئوخشاشلا، سۇنى تاشلۇۋەتكەنلىكىمىزنى ئىسپاتلايدۇ. راست، بىز سۇنى تاشلۇۋەتتۇق، شۇڭا سۇ بىزنى تاشلۇۋەتتى، سۇ تارىختا تەكلىماكاندىكى قارادۆڭ، يۇمىلاققوم قاتارلىق مەھلۇقلارنى، بىر - بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن كۆجۇم بوستانلىقلارنى تاشلۇۋەتكىنىگە ئوخشاشلا، ھازىرقى دەۋردىمۇ بىزنى تاشلۇۋېتىشكە يۈزلەندى، خەۋەرلەرگە قارىغاندا مۇتەخەسسىسلەر قاراقۇرۇم تېغىدىكى ئەسىرلەردىن بېرى تەكلىماكان گىرۋەكلىرىدىكى بوستانلىقلارنى سۇ مەنبەسى بىلەن تەمىنلەپ كېلىۋاتقان قار - مۇزلارنىڭ ئوستىنى قېلىن بىر قات توپا - چاڭ قېتىشمىسى ئورىۋالغان بولۇپ دەريالارنىڭ تومۇز پەسلىدىكى كەلكۈن مىقدارىنى كۆرۈنەرلىك كەم-

مەيتىۋەتكەن، دەپ قارىماقتا. ئەڭ ۋەھىمىلىك بولغىنى، يېقىندا 95 دۆلەتتىن كەلگەن 1360 ئالىم ئىنسانلارغا، ئىنسانلارنىڭ زىيادە ئىستېمالى سەۋەبىدىن دۇنيانىڭ ئوچتىن ئىككى قىسىم تەبىئىي بايلىقىنىڭ سەرپ قىلىنىپ تۈگەنلىكىنى ئاگاھلاندۇردى. ئۇلارنىڭ دوكلاتىدا، سازلىق، ئورمان، ئوتلاق، دەريا ـ دېڭىز ياقىلىرىدىكى بېلىقچىلىق مەيدانلىرى ھەم باشقا ھاۋا، سۇ ۋە قىممەتلىك ماددىلارنى دەۋرىي قىلدۇرىدىغان ئېكولوگىيەلىك مۇھىت ئېغىر دەرىجىدە ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان. بۇ دوكلاتتا يەنە كىشىنى چۆچۈتىدىغان مۇنداق مىساللار بار: «ئىنسانلار يېمەكلىك، تاتلىق سۇ، ياغاچ ماتېرىياللىرى، يېقىلغۇ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، ئۆتكەن 60 يىلدا دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىغا ئايلاندۇرغان يەرلەر 18 ـ ۋە 19 ـ ئەسىرلەردە ئېچىلغان يەردىنمۇ ئېشىپ كەتكەن. بۈگۈنگە قەدەر يەر شارى يۈزىنىڭ 24 پىرسەنتى ئىنسانلار تەرىپىدىن ئېچىلىپ تېرىلغۇ يەرلەرگە ئايلاندۇرۇلغان، ئورمانلارنىڭ زىيادە كېسىلىشى بەزگەك ۋە خولېرانى پەيدا قىلىشى ۋە ئىنسانلارغا نامەلۇم كېسەللەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن، 40 يىلدا دەريا ـ كۆللەردىن ئېلىنغان سۇ مىقدارى ئىلگىرىكىگە قارىغاندا بىر قاتلانغان. ئىنسانلار ھازىر سەرپ قىلىۋاتقان يەر يۈزىدىكى سۇ، ئىشلەتكىلى بولىدىغان تاتلىق سۇ ئومۇمىي مىقدارىنىڭ 40 ـ 50 پىرسەنتىنى ئىگىلىشى مۇمكىن. 1980 ـ يىلىدىن بۇيان دۇنيادىكى 35 پىرسەنت ئورمانلىق، 20 پىرسەنت مارجان خادا تاشلار قايتا مەۋجۇت بولماي-دىغان بولۇپ كەتكەن. ئۇنىڭدىن باشقا 20 پىرسەنت مارجان خادا تاش ئېغىر دەرىجىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. ئالىملار يەنە: «يەر ئاستى سۇيىنى سەرپ قىلىش ئۇنىڭ قايتىدىن پەيدا بولۇش ۋاقتىدىن خېلىلا تېز بولۇپ كەتتى، ئىنسانلار كېيىنكى ئەۋلادلىرىنىڭ نېسىۋىسىنى سەرپ قىلماقتا» دەپ ئاگاھلاندۇردى. بۇ رېئاللىققا كۆز يۇمىدىغانلار بەلكىم ھەر كۈنى يۈز ـ كۆزلىرىگە، كىيىم ـ كېچەكلىرىگە بوشلۇقتىن تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان توپا ـ چاڭغا كۆز يۇمالمىسا كېرەك، بەلكىم قۇم چاپىناپ غىرىلىغان چىشلار ئارىسىدىن مېنىڭ دەريابويى يېزىسىدىن 40 نەچچە كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان قارا-دۆڭ قەدىمكى شەھەر خارابىسىدە تۇرۇپ «ئاگاھ بولۇڭلار ئادەملەر» دېگەن يۇ-رەك سادايىمغا ھامان ئىنكاس چىقىشى مۇمكىن.

ئۆزگىرىۋاتقان دەريابويى

مەلۇمكى ھەرقانداق بىر مىللىي ئەنئەنىنى پەقەت ئىنسانىنىڭ سەر خىل پائالىيىتى بەرپا قىلىدۇ، گېزى كەلسە ئىنسانلار ئۈنى ئەسىرلەرنىڭ، دەۋرلەر-نىڭ بوران ـ چاپقۇن، پايخانلىرىدا تاۋلاپ ئاداققىچە داۋاملاشتۇرىدۇ، يەنە ئۈنى

زەبۇن قىلىشمۇ شۇ ئىنسانلارنىڭ قولىدىن كېلىدۇ. جۇملىدىن مەن ئۆسمۇر. لۇك ۋاقتىمدا دەريابويى توغرىسىدىكى ھەرقانداق گەپ - سۆزلەرگە ھەددىدىن ئارتۇق قىزىققاچقا مەھەللىمىزدىكى دەريابويىغا بىر ئۇمۇر ئۇن، ياغ، گۈرۈچ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئاپىرىش بىلەن مەشغۇل بولغان تۆگىچى ئىمىنئاخۇن ئاكىدىن، ئۇ مەھەللىگە پەيدا بولسىلا دەريابويىدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشى توغرۇلۇق ئۇنى - بۇنى سوراشنى قازا قىلمايتتىم، ئۇ كىشىمۇ ماڭا ئۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرى، ئەخلاقىي - پەزىلەتلىرى توغرىسىدا زېرىكمەي سۆزلەپ بېرەتتى. مۇھىمى ئۇنىڭ مەھەللىمىزدىكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇشتا، بىرەر ئېۋەنلىك ئىشلارنى قىلمۇاتقانلىقىنى يولۇقتۇرۇپ قالغاندا، بۇرۇندىن داۋاملاشتۇرۇپ كېلىۋاتقان ئادىتى بويىچە: «ھەي... بۇ ئىشىڭلار قاملاشماپتۇ، بۇ ئىشنىچۇ قاراڭلار، ئاشۇ جاڭگىلىستاندا ياشاۋاتقان دەريابويىلىقلارمۇ سىلەردەك قىلماي مانا مۇنداق قىلىدۇ» دېگىنىچە ئۇ ئىشنىڭ توغرىسىنى ئۆزى قول سېلىپ تۈزەپ كۆرسىتىدىغان ئادىتى، يەنە ھەر قېتىم ياخشى پەزىلەتكە، ئادەتكە پەقەت دەريابويىدىكى كىشىلەردىنلا مىسال ئالىدىغان ئادىتى، دەريابويىنى مېنىڭ نەزەرىمدە ئادىمىيلىك پەزىلەت، ئۆرپ - ئادەت جەھەتتە تولىمۇ يۇكسەك ئورۇنغا ئىگە قىلغانىدى، جۇملىدىن مەن بۇ ماكان بىلەن تۇنجى قېتىم ۋىسالاشقان ئاشۇ خەيرلىك كۈنلەردە بۇ خىل قارىشىمنىڭ توغرىلىقى ماڭدامدا بىر ئىسپاتلىنىپ، مېنى ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئەڭ ئېسىل نامايەندىلىرى بىلەن ئۆزىگە كۈچلۈك جەلپ قىلغانىدى، كېيىنكى يىللاردا مەن بىر ئارخېئولوگ دوستۇمدىن يېقىندا دەريابويىدا يۈز بەرگەن مۇنداق بىر ۋەقەنى ئاڭلىدىم، يەنى جۇڭگو - فىرانسىيە بىرلەشمە تەكشۈرۈش ئەترىتىدىكى 20 نەچچە كىشى كېرىيە دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنى ۋە قارا-دۆڭ خارابىسىنى تەكشۈرۈپ دەريابويىدا بىرنەچچە كۈن تۇرغانىكەن، بىر كۈنى بۇ ئەترەتكە مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىن ھەمراھ بولۇپ كەلگەن بىرنەچچە كىشى ۋە دەريابويى يېزىسىنىڭ مەسئۇللىرى بىرلىشىپ ئەترەت ئەزالىرىنى كۈتۈۋېلىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈپتۇ، بۇ پائالىيەتكە دەريابويىدىكى يەرلىك كىشىلەرمۇ قاتناشقان بولۇپ سورۇن چەت ئەللىكلەر، دەريابويىدىكى چارۋىچىلار، مۇناسىۋەتلىك تارماقلاردىن كەلگەنلەر (بۇلارنى زىيالىيلار دەپ تۇرايلى) دىن ئىبارەت ئۈچ تەبىقە كىشىلىرىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، سورۇن بارا - بارا قىزىپ ئاخىرى مەشرەپكە ئۆزگىرىپ ھەممەيلەن خۇشال - خۇرام ئۇسسۇل ئوينىاپ كۆڭۈل ئېچىپتۇ، كېيىن داستىخان تارتىلىپ تونۇر كاۋىپى، كۆمەچ، مېۋە - چېۋە، قېتىق قاتارلىقلار كەلتۈرۈلۈپتۇ، ھاراق قۇيۇلۇپتۇ، ئۇلار سورۇن باشلانغاندىن باشلاپ تەبىقە ئايرىمىسى بويىچە، يەنى چەت ئەللىكلەر ئوتتۇرىدا، زىيالىيلار بىلەن دەريابويىدىكى يەرلىك كىشىلەر ئۇلارنىڭ ئىككى

تەرىپىدە ئولتۇرۇشقان بولۇپ بۇ مەيداندا كۆچلۈك بىر سىلىشتۇرما ھالىتى شەكىللىنىپتۇ، يەنى سورۇن باشلانغاندىن باشلاپ دەريابويىلىق كىشىلەرنىڭ سۆز - ھەرىكىتى، نەرسە - كىرەك يېيىش ئادىتى ئىنتايىن سىلىق، رەتلىك، پاكىزە، ئەدەپ - قائىدىلىك بولۇپ، نەرسە - كىرەك يېيىشكەندىكى ئۆزئارا تەكەللۇپ قىلىشلىرى، كۆيۈنۈشلىرى، خۇددى ھەرىكەتلىرىدىكى سىپايىلىققا ئوخشاش، چەت ئەللىكلەرنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋاپتۇ. ئەپسۇس، ئالىي مەكتەپ ۋە كىشىلىك ئەخلاق تەربىيەسىنى يەتكۈچە ئېلىپ، زامانىۋىلىق بىلەن ئىلغار لىقنىڭ ئوچاقلىرىدا تاۋلىنىپ، مەيدە كىرىپ يۇرۇشىدىغان زىيالىيلار بولسا دەريابويىلىقلارنىڭ ئەكسىچە، سۆز - ھەرىكەتلىرى قوپال، شەخسىيەتچى، رەتسىز، بىشەم بولۇپ، بۇ سورۇندا بەئەينى پوقاقنىڭ ئۈستىگە چىققان سۆگەلدەك چېنىپ قاپتۇ. بولۇپمۇ ئولارنىڭ داستىخىنىغا كاۋاپ كەلتۈرۈلگەندە باشقىلار قول سوزۇپ بولغۇچە خۇددى ئېچىرقاپ كەتكەن بۆرىلەردەك داستىخانغا يوپۇرۇلۇپ يۇز - كۆزلىرى، ئېغىز - بۇرۇنلىرى، كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ بۇلغىنىپ كېتىشى بىلەن كارى يوق ھالدا كاۋاپ يېيىشلىرى، ئۆزئارا تەكەللۇپ قىلىشتا يوق، بىرىنىڭ ئۈدۈلىدىكى نەرسىگە قول سوزۇپ ئېلىشلىرى، قالدۇق نەرسىلەرنى ئەتراپقا قالايمىقان ئېتىشلىرى، ئىشقىلىپ، ئولارنىڭ مەدەنىيىتىنىڭ دەپ قىلىشقان ھەربىر ھەرىكەتلىرى، دەريابويى كىشىلىرىنىڭ نەر سە - كىرەك يېگەندە سىپايىلىك بىلەن قولىغا ئاز مىقداردا ئېلىشى، ئېغىزدىغا ئاز مىقداردا سېلىشى، ئۆزئارا تەكەللۇپ قىلىشى، ئەدەپلىك - ئەخلاقلىق بولۇشى بىلەن ناھايىتى كۆچلۈك سېلىشتۇرما ھالىتىنى شەكىللەندۈرۈپتۇ، چەت ئەللىكلەر باشتىن - ئاخىر بۇ ھالەتلەرگە دىققەت قىلغان بولۇپ، ئولار بارا - بارا دەريابويىلىق كىشىلەرنى ياقتۇرۇپ زىيالىيلاردىن بىزار بولغان. سورۇننىڭ ئاخىرىدا ئولار ئۈسسۇل، تانسا ئويناشقان بولۇپ، ھېلىقى سېلىشتۇرما ھالىتى بۇ چاغدا ناھايىتى گەۋدىلىك بولغان، يەنى بىزنىڭ ھېلىقى زىيالىيلىرىمىز ئەتىدىن بېرى ھاراقنى چىلاشقۇچە ئىچىشىپ، ئۆزلىرىنى كونترول قىلالمايدىغان ھالغا كېلىپ بولغاچقا، ئىككىنچى قېتىم ئۈسسۇل، تانسا باشلانغاندا ئولار چەت ئەللىك مېھمانلارنىڭ ئارىسىدىكى بىرنەچچە ئايال بىلەن ئۈسسۇل، تانسا ئويناۋېتىپ ئولارغا قانات سۆرەپ پوخۇرلۇق قىلىشقان، ئاخىر چەت ئەللىك ئاياللار ئولار بىلەن تانسا ئويناشنى رەت قىلىشىپ بىر - بىرلەپ ئورۇنلىرىدا ئولتۇرۇۋېلىشقان، بۇ چاغدا دەريابويىلىق كىشىلەر ھاراق، تاماكا دېگەنلەردىن يىراق ھالدا ئورۇنلىرىدىنمۇ قوزغىلىشماي تەرتىپىنى ساقلاپ جىمجىت ئولتۇرۇشقان. چەت ئەللىك كىشىلەر ئولارغا قاراپ سۆيۈنۈشكەن. مانا مۇشۇ چاغدا فىرانسىيەلىك جۇغرافىيەشۇناس مويسىپىت كىشى ئورنىدىن تۇرۇپ تەرجىمانىنى باشلاپ دەريابويىلىق كىشىلەرنىڭ يېنىغا

ئۇ بۇراق قىلىنىش مەزگىلى بولۇپ قالغان ماشىنلار بولسىمۇ،
ئىشلىرىنى باشقۇرۇش بولغا قويۇلمىغاچقا ھەر ھالدا چارۋىچىلار
ھەم ھاجەتلىرىدىن چىقىپ كېلىۋېتىپتۇ. تېرىمدا، يەنى يېزا مەركىزىدە مۇنتىزىم ئاساسى
ھەتتىن ئۇمۇملاشمىغان دۆكانلىرى 10 دىن ئېشىپتۇ. ئاق ئۇن ئۇمۇملاشتى. قوناق ئۆيلەر ئاساسىي جايلار
قۇۋ چارچىمال دۆكانلىرى قېلىپ، ئاق ئۇن ئۇمۇملاشتى. قالاش ئومۇملاشقان. ناۋايى -
ھەم كۆركەم سېلىنىشقا شىركىتى يېرىپتۇ. ئوقۇتقۇچى 18 نەپەرگە، دوختۇر تەرتىپلەر مەكتەپ
«جېخۇجى» ئورخانا سېلىپ بېرىپتۇ. ئوقۇتقۇچى 18 نەپەرگە، دوختۇر تەرتىپلەر مەكتەپ
تېپتۇ. توشقانزەدىكى قېزىشنى سىياسەت ھۆكۈمەت كۆچلۈك
لىپتۇ. نىكاھ ئىشلىرى بىلەن ئىمزالاپ بويىچە مۇكەممەل
لىق ئۇغۇت، چارۋىچىلار بىلەن پىزلىق ئاخىر بىدا
بولغا قويۇلۇپتۇ، تەرەققىياتلىك تېزلىشىش ئۆز
لۇق مەسئۇلىيەتنامىلەرنى ئىمزالاپ يېسل ئۆيىنىڭ
نەقلىشتۇرۇپتۇ، تەرەققىياتلىك ھەر ئىشلار
ئۆگشىپ تۆۋەندىكىدەك، يەنى دەريابويىدا
مەن قىلچە تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغان
لەر مەھكەم ئېتىلىپ پەيدا بولۇپتۇ،
چىكىدىغانلار پەيدا بولۇپتۇ، ئاز
غان ئادەت ناھايىتى ئاز ئائىلىلەر
بىزارلىق ھېس قىلىدىغان جەھەتلەردە
ئائىلە، نىكاھ، ئىستىل بولۇپتۇ...
پەيدا بولۇپتۇ... يەنە... يەنە... بولدىلا.
قىسقىسى، بىر قىسىم ئورۇنلار بىنورمال
نىڭ ئىجتىمائىي ھالەتلىرىگە ئۆز
قۇنلاردا ئىسىل خىسلەت بولۇپ
ئەنئەنىنىڭ ئۇلگىسى بولۇپ
ھالغا چۈشۈپ قېلىشقا زادى
سىزگە ئوخشاش مېنمۇ
يابويىدا تارىختىن بېرى
جەۋھىرى ھېسابلىنىدۇ.
تىلغا ئېلىپ، ئوتنى
لەن سېلىشتۇرۇپ
لىقىنى ھېس

ھەم چوڭ ئىشلارنى ئۆز ئالدىغا ئىجرا قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلار
ئۆز ئالدىغا ئىجرائىيە ھوقۇقى بار ئورگان بولۇپ، ئۇلار ئۆز ئالدىغا

قىلىپ بولدى، چۈشىنىشلىك بولسۇن ئۈچۈن گەپنى باشتىن باشلاي. مەن دەريابويىغا ئاخىرقى قېتىم 2002 - يىلى 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى «قۇملۇق ئەركىسى ئېكسپېدىتسىيە» ئەترىتى تەركىبىدە كەلدىم، كېرىيە ناھىيەسىدىن «TOYOTA» ماركىلىق كىچىك ماشىنىدا داۋام قىلغان ئىككى سوتكىغا يەن. قىن مۇساپىدىن كېيىن بىز دەريابويىنىڭ مەركىزى بولغان تېرىمغا يېتىپ كەلدۇق، ئۇ چاغدا كەچ كىرىپ كەتكەچكە ئاران دېگەندە دائىمىي رەئىس ئابدۇللا كېرەمنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلىشىۋالدۇق. ئەتىسى ناشتىدىن كېيىن ئايلىنىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قورۇسىنىڭ ئالدىدىكى رەستىگە كەلدىم - دە بىردىنلا چۆچۈپ كەتتىم، ئەسلىدە كۆز ئالدىمدىكى توغراق كۆتىكىنىڭ ئۈستىدە ساقچى فورمىسى كىيىۋالغان تەمبەل بىر كىشى ئەتراپىغا ئولىشىۋالغان بىر - نەچچە كىشى بىلەن مۇڭدىشىپ تۇراتتى، گەرچە بۇ يەردە بىرەر ۋەقە يۈز بەر - مىگەن بولسىمۇ مەن ئەزەلدىن ساقچىسى بولمىغان بۇ يۇرتتا ساقچىنى كۆرۈپ گاڭگىراپ قالدىم. ئاستا مېڭىپ ئۇلارنىڭ يېنىغا كەلدىم، ئۇلار ئادەتتى بويىچە: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دېيىشكىنىچە مەن بىلەن بىر - بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى، مەن ئۇلار بىلەن كەڭ - كۇشادە مۇڭداشتىم. ئايان بولدىكى، ھېلىقى ساقچىنىڭ ئىسمى مەتروزىئاخۇن بولۇپ ئۇنى يەرلىك كىشىلەر مەتروزىئاخۇن «فايەن» دەپ ئاتايدىكەن، ئەسلىيدە ئۇ يېزىنىڭ ئەدلىيە كادىرى بولۇپ ئۇ ئۆزى يالغۇز يېزىنىڭ سىياسىي - قانۇنغا دائىر بارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەيدىكەن، مەن ئۆزۈمنىڭ ھەيرانلىقىمنى يوشۇرالمىغان ھالدا ئۇنىڭغا:

— مەتروزىئاخۇن ئاكا، ئۆزلىرى بۇ سۆلەتلىك كىيىمنى دەريابويىغا ئارتۇق كېتىپلا، ئۆزلىرىمۇ يولۇاس ئۆلتۈرگەن ۋۇسۇڭدەك قاۋۇل، بەردەم ئىكەنلا، شۇڭا بىراقلا كېرىيە ناھىيەلىك گۈڭئەنجۇيدە ئىشلىسىلە بولامدۇ؟ — دېدىم چاقچاق تەلەپپۇزدا، مەتروزىئاخۇن جاۋاب بېرىپ بولغۇچە ياندىكى كەكە ساقال كىشى:

— خويمۇ ئوبدان گەپ قىلدىلا، ئۇكام، ئەسلىدىغۇ مەتروزىئاخۇن ساقچىلىق قىلماي ئۆزىنىڭ ئىشىنى قىلسا بولاتتى، شۇ... كەنتىدىن (سىرتتىن دىمەكچى) ھەرقايسىلىرىدەك كىشىلەر... — ئۇ نېمىشقىدۇر سۆزىنىڭ ئاخىرىنى يوتۇۋەتتى. مەن ئۇنىڭ جاۋابىغا تەقەززا بولغان ھالدا:

— قايسى كىشىلەرنى دەيسىز؟ تارتىنماي ئېيتىڭا! — دېدىم كۈلۈپ تۇرۇپ.

— ئەمىسە ئۆزىڭىزگە ئېلىۋالماڭ، ئۇكام، بۇ سىزگە دېگىنىم ئەمەس، كونىلاردا، ئوتنى كىم تۇتسا شۇنىڭ قولى كۆيىدۇ، دەيدىغان گەپ بار، قارىغاندا سىز دەريابويىنى ئوبدانلا بىلمىدىكەنسىز، ئەسلىدە بىزنىڭ بۇ يەردە ناشايان ئىشلار يوق ئىدى، ئوغرى - يالغان، جېدەل - ماجىرا، ئالدامچىلىق دېگەن

گەندەك ئىشلارنى بىز تۇغقانلارنى يوقلاپ كېرىيەگە بارغاندا ئاشۇ يەردە كۆرەتـ
تۇق، مۇشۇ 10 نەچچە يىلدىن بۇيان بىزنى قۇيرۇقى بار ياۋايى ئادەملەركەن
دېيىشىپ، بىزنى كۆرگىلى نۇرغۇن ئادەملەر كېلىشتى، مانا ھەممە ئىش شۇ.
نىگدىن باشلاندى دەڭا، ئۇكام. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى بىزنىڭ ئوغۇللىرىمىزغا
ھەرخىل گۇناھسىزبىرنى ئۆگىتىشتى، مېنىڭ ئىككى ئوغلۇمغىمۇ تاماكا چې.
كىشنى ئاشۇلار ئۆگىتىشتى، مانا بىرنەچچە يىلدىن بېرى ئۇ ئىككىسى نەسـ
ھەتىمنى ئاڭلىماي تۇتۇن شوراپ يۇرۇشىدۇ...

ـــ قورسىقىنى توقلىسۇن دەپ كۆمەچنى داستىخانغا يۆگەپ ئىشكىنى
يېپىپ قويۇپ قوينى يوقلاپ كەتسەك، كۆمەچنى يەپ بولۇپ ئۆيدىكى زىلچا،
كىگىزنى ئەكەتتى، ـــ دېدى ياندىكى پاكار بوي كىشى كەكە ساقال كىشىنىڭ
گېپىنىڭ ئاخىرىنى كۇتمەيلا ئېچىنىش ئىلكىدە.

ـــ ئۇلار بۇ يەرگە نېمە قىلغىلى كەلگەن ئادەملەر؟ تازا قاملاشمىغان
ئىشلارنى قىپتا! ـــ دېدىم ئۆزۇمنى تۇتىۋالالمىغان ھالدا.

ـــ نېمە قىلغىلى كېلەتتى!؟ بىرى، يۇڭ ـ تېرە سېتىۋالىمەن دەپ كېـ
لىدۇ، بىرى گۈلە ـ قاق ساتىمەن دەپ كېلىدۇ، يەنە بىرى توشقانزەدىكى
كولايمەن دەپ كېلىدۇ، سىزگە ئوخشاش كادىر غوجاملار كۆپرەك كېلىدۇ...
ھاراق ئىچەيلى، تاماق سىگدۇرىدۇ، كۆڭۈلنى ئاچىدۇ دەپ تۇرىدۇ شۇ! ـــ دېدى
كەكە ساقال كىشى قوشۇمىلىرىنى تۇرۇپ زەردە بىلەن. ئۇنىڭ كۆكۈچ لەۋلە
رىنىڭ تىنىمسىز تىترەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ نېمىشقىدۇر يۈزۈم قىزىشىپ ئو
ڭايسىز بىر ئەھۋالدا قالدىم، مەتروزىئاخۇن مېنىڭ كەيپىياتىمنى سېزىۋالدى
بولغاي سۆز نۆۋىتىنى ئېلىپ:

ـــ ئەمدى مەن چۈشەندۇرمىسەممۇ بولار، مېنىڭ مۇشۇ كىيىمنى زوۋە
لەنگە كىيىپ يۈرگۈم بارما، ئۇكام؟! بولدىلا، بۇ گەپلەرنى دېيىشمەيلى ئەمدى،
راست، سىلەرنىڭ كېلىدىغانلىقىڭلارنى ئۆمەرجان شياڭجاڭ ئۇلۇشكۇن بوخو
جىدا (ئالاقىلىشىش ئاپپاراتى) دېگەن، مېڭىڭا، مەكتەپكە بارايلى، سىلەرگە
تەييارلاپ قويغان ياتاقنى كۆرۈپ بېقىڭا، ـــ دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، كېيىن
ئۇ مېنى مەكتەپكە باشلاپ كېتىۋېتىپ، ـــ ئۇكام، ئۇلارنىڭ دېگەنلىرىنى
كۆڭلىڭىزگە ئالماڭ، دېمىسىمۇ مۇشۇ بىرنەچچە يىلدا دەريابويىدا ئۆزگىرىش
كۆپ بولدى، ھۆكۈمەت بۇ يەرگە ئېتىبار بېرىپ بەزىبىر قولايلىقلارنى يارىتىپ
بېرىۋىدى، سىرتتىن كېلىدىغانلارمۇ كۈندىن ـ كۈنگە كۆپىيىشكە باشلىدى،
راستىنى دېسەم ئۇلار بۇ يەرگە ياخشى ئىشتىن يامان ئىشنى كۆپرەك ئەكېـ
لىشتى، ئادەم دېگەن خام سۈت ئەمگەن بەندە ئەمەسمۇ، غورا، غورىنى كۆرسە
ئالا بولىدۇ دەپ كونىلار راست ئېيتقان، سىرتتىن كەلگەنلەر دەيدىگە سالسا
بىزنىڭ بۇ يەردىكى كىشىلىرىمىز ساددا بولغاچقا بەزى ئىشلارنى ئاڭقارمايلا

ئۆگىنىپ قېلىشتى، بولۇپمۇ ياش پۇشماق بالىلار تاپتىن چىقىشقا باشلىدى. گەرچە مەن دەريابويىلىق بولساممۇ جاھانىنى خېلى ئايلىنىپ كۆردۈم، يۈرەكىمدىكىنى دېسەم، بىزدە مۇشۇ دەريابويى بولسىمۇ بۇلغانماي ساق قالسا بولاتتى، مەن ئەقلىمگە كېلىپ بۇ يەردە ئوغرىلىق، ئالدامچىلىق، زىناخورلۇق دېگەن ئىشلارنىڭ يۈز بەرگەنلىكىنى كۆرمىگەن ھەم ئاڭلىمىغان، مانا ئەمدى بۇنداق ئىشلار كۆندىن - كۈنگە كۆپىيىپ بۇ يەرگە ماڭا ئوخشاش بىر ئادەم كېرەك بولدى، بەزى ۋاقىتلاردا يېتىشەلمەيمۇ قالىمەن تېخى، قالغىنىنى سىزمۇ بىرنەچچە كۈن ئىچىدە ھەممىنى بىلىپ قالىسىز، ـــ دېدى ماڭا سەممىي ھالدا چۈشەندۈرۈپ. شۇ تاپتا ئەدەپ يۈزىسىدىن بېشىمنى لىڭشىتىپ ئۈن - تىنسىز تۇرساممۇ، ئەمما جىسمىم گۈلخانغا قاقلانغاندەك كۆيۈشكە، يۈرىكىم بارغانسېرى سقىلىشقا باشلىدى. مانا، تاڭ ئېتىپ ئىت پوق يېمەستە بۇ تېتىقسىز گەپلەرنى ئاڭلىشىم قاينىغان قازانغا سۇ قۇيغاندەكلا روھىمنى سۇندۇرۇپ قويدى، مەن ئۈلاردىن بۇ گەپلەرنى ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكىدەك «دەريابويىغا خوش ئوبدان كەپتىلا، بىزمۇ ھەرقايسىلىرىنى سېغىنىدۇق، ساتمىزدا بىرنەچچە كۈن تۇرسىلا» دېگەن يېقىملىق تەكەللۇپ سۆزلەرنى ئاڭلاشنى بەكمۇ خالايتتىم، ئامال قانچە! شۇ تاپتا مەتروزىناخۇن بىلەن «جىخۇڭجى» شىركىتى سېلىپ بەرگەن تۆمۈر قۇرۇلمىلىق مەكتەپكە كېلىپ بۇ يەردىكى ئوقۇتقۇچى دوستلىرىم بىلەن مۇڭدىشۇاتقان بولساممۇ كۆڭلۈمنىڭ تۆرىدە ئاللىقانداق بىر خىل سولغۇن ھېسسىيات دەۋرەيتتى، كۆز ئالدىمدا خۇددى ئاپپاق بىر پارچە قەغەزگە قارا سىياھ تۆكۈلۈپ كەتكەندەك، ياپيېشىل چىمەنلىك قانداقتۇر بىر ئىپلاس تاپانلارنىڭ ئايىغىدا چەيلەنگەندەك، بەئەينى يېڭىلا كېيىگەن يارىشىملىق كىيىمىمنى كۆتۈلمىگەندە مىخ ئىلىۋېلىپ يىرتىۋەتكەندەك دەشتى - يېقىمسىز روھىي ھالەت پۈتۈن جىسمىمىغا قىزىلمۇچ سۈيىدەك ئاچچىق بىر خىل سېزىمنى تارقاتتى. بارا - بارا كۆڭلۈمدىكى ھېسسىياتلار چىرايىمدا ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى، ئەمدى بۇ يەردە يەنە چاندۇراي تۇرالمايتتىم، شۇڭا ئۈلار بىلەن خوشلىشىپلا ئابدۇللا كېرىمنىڭ ئۆيگە قايتىپ كەلدىم، شۇ كۈنى بىز بىر كۈن دەم ئالغانلىقىمىزدا ھەممىز ئۆز ئالدىمىزغا ئىختىيارىي پائالىيەت قىلىدىغان بولدۇق، مەن ئابدۇللا كېرىمنىڭ زامانغا خاس ئازادە، كۆركەم ياسالغان ئايۇنىمدا ئۇستىخانلىرىم لاس ھالدا سوزۇلۇپ ياتتىم، باشقا تۆت نەپەر سەپدىشىم بىر - بىرلەپ ئەتراپتىكى چارۇچىلار بىلەن دىدارلىشىش ئۈچۈن چىقىپ كېتىشتى. گەرچە بۇ ئەتراپتا پەقەت 10 نەچچە ئائىلە بولسىمۇ، دەريابويىغا نىسبەتەن ئاق كۆڭۈل مەھەللە ھېسابلىناتتى. قىسقىسى، بىز بۇ يەردىن يۆتكىلىپ كەتسەك بۇنداق مەھەللىنى ھەرگىزمۇ ئۇچرىتالمايتتۇق. چۈنكى، بۇ يەردىن باشقا ئورۇنلاردا

كى ھەربىر ئائىلىنىڭ ئارىلىقى ئەڭ يېقىن بولسا 10 نەچچە كىلومېتىر كېـ
لەتتى، خىيال بىلەن چېلىشىپ زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. خىيالىمدا، مەن ئۇخـ
لىۋالسامىلا بايىقى كۆڭۈلسىز كەيپىياتىم ئونتۇلۇپ كېتىدۇ، دەپ ئويلايتتىم.
بىر چاغدا بىزنى ماشىنا بىلەن مۇشۇ مەنزىلگە سالامەت ئەكەلگەن كېرىيە نا
ھىيەلىك سۇ ئىدارىسىنىڭ شوپۇرى ئابدۇلئەزىز سىرتتىن مەيۇس ھالدا كىرىپ
كەلدى. ئۇ مېنىڭ ئۇيقۇدىن بىدار ھالدا تورۇسقا قاراپ ياتقىنىمنى كۆرۈپ:
ـــ تازا ئوبدان ئۇخلىۋالسۇن دېسەك، كۆزۈڭلارنى چاۋا يېگەن مۇشۇكتەك
پارقىرىتىپ يېتىپسىلەرغۇ، ئاداش!؟ ـــ دېدى ئۇ ھارغىن ھالدا ئۆزىنى سۇپا
ئۈستىدىكى گىلەمگە تاشلاپ. ئابدۇلئەزىز مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاق
دىشىم بولۇپ، بۇ قېتىم ئىككىمىزنىڭ بىرگە بولۇشىمىزغا ياخشى پۇرسەت
بولغانىدى، مەن زۇۋان سۇرمەيلا ئۇنىڭغا قاراپ قويۇپ ياتتىم، ئۇ بىر چاغدا:
ـــ ئاداش، دەريابويىنىڭ ئادەملىرى ماڭا باشقىچە كۆرۈنۈۋاتامدا؟ مەن بەش
يىلنىڭ ئالدىدا بۇ يەرگە كەلگەن ۋاقىتىمدا، ئۇنداق ئەمەس ئىدى، سىلەرمۇ
ھېس قىلدىڭلارمۇ؟ ـــ دېدى نېمىدىندۇر ئەجەبلەنگەندەك ھالدا.
ـــ قەيىرى ئوخشىمايۋاتىدۇ؟ ئېنىقراق گەپ قىلمامسىلەر؟ ـــ دېدىم ئۇ
نىڭغا قىزىقىپ.
ـــ مۇئامىلىسى بولمامدۇ، سىلى ئوبدان بىلىسىلەر، بۇ ئادەملەر ئىلگىرى
بۇنداق ئەمەس ئىدى، سىلى، بىزنى كۆرسە يېنىمىزغا يۈگۈرۈپ كېلەتتى، ئۆ
يىمىزدە قونۇپ كەتمىسەڭلەر خاپا بولمىز، دەپ ئادەمگە كانىدەك چاپلى
شۋالاتتى. ھازىر بىزنى كۆرسە يالتىيىدىغان بولۇپتۇ، بايا ئايلىنىپ دوختۇر
خانىنىڭ ئالدىغا بېرىپ قاپتىمەن، كۆتەك ئۈستىدە بىرنەچچە كىشى ئولتۇرغا
نىكەن، مېنىڭ كېلىۋاتقانلىقىمنى كۆرۈشۈپلا تارقىلىپ كېتىشتى، ئۇلارنىڭ
ئارىسىدا تونۇش ـ بىلىشلەرمۇ بار ئىدى، ئۇلۇشكۇن سەيدىئاخۇن ئاكامنىڭ
ئۆيىدە ھەرقايسىلار سەزمەي قالدىڭلار، ئۇ داستىخانغا سوغۇق سۇنى قويۇپ
ئولتۇرغاندا يۈسۈپجان شىياڭجاڭ ئۇنى تۆر ئۆيگە چاقىرىپ قولىقىغا بىرنېمە
لەرنى كۈسۈرلىغاندىن كېيىن قىزىنى كۆمۈچ كۆمۈشكە بۆيرۇدى، سەيدىئاخۇن
ئاكام دېگەن ئىلگىرى ئۆيىنىڭ ئالدىدىن بىرەر يولۇچى ئۆتسە ئالدىنى توسۇپ
ئۆيگە باشلايدىغان، بىر پاقلاننىڭ بېشىنى ئالمىسا ئۇنى قويۇپ بەرمەيدىغان
ئادەم ئىدى، ئەمدى ئۇمۇ ئۆيگە مېھمان كەلسە شىزاڭنىڭ بۇتىدەك قاراپ تۇ
رىدىغان بولۇپتۇ، سىلى يەنە يول بويىدىكى بىرنەچچە كىشىنىڭ ئۆيىنىڭ ئە
شىكىگە دىققەت قىلدىڭلارمىكىن، ئەزەلدىن قولۇپ سېلىنمايدىغان ئۇ ئىشىك
لەرگە قولۇپ سېلىنىپتۇ، ئىشقىلىپ، دەريابويى ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكى ھالىتە
گە ئوخشىماي قاپتۇ. بۇنداق بولۇشتا چوقۇم بىر سەۋەب بار...
ـــ سىلى پەرەز قىلىپ بېقىڭلا قېنى، قايسى سەۋەبتىن بۇ يەردىكى ئا

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

دەملەر ئۆزگىرىپ كەتكەندۇ ھەم ئىشكىلەرگە قۇلۇپ سېلىنىغاندۇ؟ ــ دېدىم كۆڭلۈمدىكى تۇگۈنلەرنى يېشىش مەقسىتىدە ئابدۇلئەزىزنى سۆزلەشكە رىغبەت-لەندۇرۇپ.

ــ ئاداش، مەن قايتىپ كېلىۋاتقىنىڭ تېگىگە يېتىپ بولدۇم، نەچچە يىلدىن بېرى سىلى قەلەمنى تۇتۇپ قەغەزگە قاراپ ئولتۇرغىنىڭلار بە-لەن مەن ماشىنىنىڭ رولىنى تۇتۇپ بىر يەردە جىم تۇرمىدىم. قىسقىسى، كۆپ ئىشلارنى كۆردۈم، راستىنى دېسەم دەريابويىنى ھەم بۇ يەردىكى كىشىلەرنى مۇشۇنداق ئۆزگەرتىۋەتكەن باشقا ئىش ئەمەس، سىلى، بىزگە ئوخشاش سىرتـ-تىن بۇ يەرگە كەلگەن ئادەملەرنىڭ قىلمىشلىرى! سىلى بىز بۇ يەرگە مۇھىم خىزمەت بىلەن كەلگەن بىلەن يەنە نۇرغۇن ئادەم ھەرخىل مەقسەتتە كېلىدۇ، قىسقىسى، بۇ يەردىكى قويدەك ياۋاش، مۇلايىم، ساددا ئادەملەرنى ئالداپ قارا قويىدىغان كاززاپلارمۇ كېلىدۇ، ھەر خىل تاپاۋەت بىلەن كېلىپ يامان ئىللە-تىنى بۇ يەردىكى كىشىلەرگە ئۆگىتىدىغان ئالقاناتلارمۇ كېلىدۇ، مانا ــ مانا ئېسىمگە كەلدى، جەزە قويغانىنىڭ تەۋسىدە قاسىمئاخۇن ئىسمىلىك بىرى بو-لىدىغان، بەش يىلنىڭ ئالدىدا بىز بىرنەچچە ماشىنىدا بۇ يەرگە سېمونت تو-شۇغاندا ئۇنىڭ بىلەن تونۇشۇپ قالغان. قاسىمئاخۇن 40 ياشلاردىن ئاشقان، تولىمۇ ئاق كۆڭۈل، ياۋاش كىشى ئىدى، گەرچە ئۇنىڭ تۇرالغۇسى بىز ئۆتىدە-غان يولدىن 40 نەچچە كىلومېتىر ئىچكىرىدە بولسىمۇ، ئۇ كۆپ ھاللاردا يول بويىغا كېلىپ سېلىپ، قوقاسقا كۆمۈچ كۆمۈپ، چاينى دەملەپ يولۇ-چىلارنى كۈتۈپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ مەقسىتى بۇ يەردىن ئۆتكەن يولۇچىلارغا ئۇسسۇزلۇق بېرىپ قورسىقىنى توقلاپ قويۇپ ئاز ــ تولا مۇڭدىشىلا ئىدى. دېمىسىمۇ بۇ تەۋەدىكى يول بىرنەچچە داۋاندىن ئۆتكەچكە، ھەرقانداق يولۇچى بۇ تەۋەگە كەلگەندە بىر كېچە قونماي كېتەلمەيتتى، قاسىمئاخۇن يولۇچىلار-نىڭ مۇشۇ قىينىچىلىقىغا يارەم بېرىشنى كۆزلەپ بىرنەچچە يىلدىن بېرى بۇ ئادىتىنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەچكە، كىشىلەر ئۇنىڭغا: «قاسىم جۈتۈك» (جو-تۇك «قاتناش» مەنىسىدە، بۇ يەردە «قاتناش ساقچىسى» مەنىسىدە قوللىنىلغان) دەپ ئىسىم قويۇشقان بولۇپ، قاسىمئاخۇنمۇ بۇ لەقەمگە كۆنۈپ قالغانىكەن، بىر كۈنى بىز بىرنەچچىمىز ئۇ تەييارلىغان گۈلخاندا ئىسسىق كۆمۈچ بىلەن قورساقنى توقلاپ ئولتۇرغاندا، ئارىمىزدىكى شوپۇرلارنىڭ بىرى بىر ئورام تا-ماكىنى گېزىت قەغىزىگە ئوراپ ئوتلىغاندىن كېيىن قاسىمئاخۇنغا تۇتتى ۋە:

ــ قاسىمئاخۇن، شەھەرگە كۆچۈپ چىقىڭلار دېسەك گېپىمىزنى ئالمە-دىڭلار، بۇ قۇملۇقتا جاھانىنىڭ راھىتىنى كۆرمەي ئۆلۈپ كەتمەڭلار، تاماكا بولسىمۇ چېكىڭلار، ئوغۇل بالا دېگەنگە 72 خىل ھۈنەر كەملىك قىلمىدۇ، دېگەن گەپ بار. بۇ تاماكىنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق لەززىتى بار، ــ دېدى، قاسىمئاخۇن

ئۇنىڭغا چاي سۇنۇۋېتىپ:

ــ ئېغىزىمغا چىش چىقىپ مۇشۇنداق كەيپىنى قىلىپ باقمىغانىدىم، مېنى زورلىمايلا، بىزنىڭ دەريابويىدا تاماكا چېكىدىغان ئادەم يوق، مەن باشلاپ بەرسەم قاملاشماس، ــ دېدى سىپايىلىق بىلەن. بىراق شوپۇر دوستىمىز ئۇنىڭغا يېلىنمىدەك چاپلىشۋالدى، دەريابويىلىقلارنىڭ شۇنداق بىر ئادىتى باركى، بىركىم ئۇلارغا: «گېپىمگە قوشۇلمىسىڭىز سىزدىن رەنجىيمەن» دېسە، ئۇ ئۇ-تائەتتىن قارشى تەرەپنىڭ كۆڭلىنى ئاۋايلاشنى ئەۋزەل كۆرۈپ ئۇنىڭ تەلىپى-نى شۇئان ئورۇنلايدۇ، مانا بۇگۈنمۇ شۇنداق بولدى، شوپۇر دوستىمىز قاسىم-ئاخۇنگە شۇ گەپنى دېگەنىدى، ئەتىدىن بېرى جاھىللىشىپ تۇرغان قاسىمئا-خۇن ئۇنىڭ قولىدىن تاماكىنى ئېلىپ «سىلىنى رەنجىتكۈچە چەكتىما مانا، بىر قېتىم چەككەنگە جېنىمنى ئالماس» دەپلا تاماكىنى چېكىشكە باشلىدى. مەن شوپۇر دوستىمىزنى ئەيىبلىگەن بولسامۇ، ئۇ ماڭا پىسەنت قىلماي تېخى قاسىمئاخۇنغا تاماكىنى ئىچىگە تارتىشنى ئۆگىتىش بىلەن بولۇپ كەتتى، ھەي، ئاڭلىسام ھېلىقى مەرھۇم گىتارچى ئەخمەتجانغىمۇ دەسلەپتە خىروئىن چېكىشنى مانا مۇشۇنداق زورلامچىلار ئۆگەتكەنكەن. كېيىن مەن يېرىم يىل-دىن كېيىن دەريابويىغا كېلىۋېتىپ ھېلىقى جايدا قاسىمئاخۇن بىلەن كۆ-رۈشتۇم. بۇ چاغدا ئۇ ئاللىقاچان تاماكىغا خۇمار بولۇپ، يەنە تېخى دەريابوي-لىق بىرنەچچە كىشىگە تاماكا چەكتۈرۈپ ئۇلارنىڭ ئۇستازى بولۇپ قاپتۇ. مانا ئەمدى ئۇ يېنىدا تاماكىسى تۈگەپ قالسا 40 نەچچە كىلومېتىر يولىنى پىيادە بېسىپ يول بويىغا كېلىپ يولۇچىلاردىن بىر ئورام تاماكا سورايدىغان بولۇ-تۇ، تاماكا چېكىش ئادەتتىكى ئىش بولغان بىلەن دەريابويىدەك تارىختىن بې-رى بۇلغانماي پاكىز تۇرغان جايغا نىسبەتەن كىچىك ئىش ئەمەس، ئۇ ھېچ-بولمىسا بۇ يەردە ئۆپكە كېسىلىنى پەيدا قىلىپ كىشىلەرنىڭ ئۆمرىنى قىس-قارتىدۇ، ئاخىردا دەريابويىنىڭ «ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرىنىڭ يۇرتى» دېگەن چىرايلىق نامىنى يوقىتىدۇ شۇ...

ئابدۇلئەزىز سۆزىنى توختىتىپ ئۇلۇغ نەپەس ئالدى، مەن بېشىمنى ياس-تۇقتىن كۆتۈرۈپ تامغا يۆلەنگىنىمچە ئۇنىڭغا تىكىلىپلا قالغانىدىم، راستىنى ئېيتسام مەن ئابدۇلئەزىزنىڭ باشتا ئۆزى دېگەندەك ماشىنا ھەيدەپ يۈرۈپ جا-ھانىنىڭ نۇرغۇن ئىشلىرىنى دەڭسەپ كۆرگەنلىكىگە شەكسىز ئىشەندىم.

ــ ئاداش، سىلە ناھايىتى توغرا دېدىڭلار، راستىنى دېسەم مەن ئەتىدىن بېرى مۇشۇ ئىشلار توغرىسىدا ئويلاندىم، ئەتىگەندە مەن ھېلىقى مەتروزى «فا-يەن» بىلەن مۇڭدىشىپ سىلىگە ئوخشاش ئەجەبلەنگەنىدىم، مانا تۇگۈننى سىلى يەشتىڭلار، دەريابويىنى بۇ يەردىكى يەرلىك كىشىلەر ئەمەس، سىلى بىزگە ئوخشاش سىرتتىن بۇ يەرگە كەلگەنلەر بۇلغاپتۇ، ئۇلار ئەسلىدە ئۆزلىرى يامان

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئادەتلەر بىلەن ئاللىبۇرۇن بۇلغىنىپ بولغاچقا، ئۆزىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئۇ مەيـ
نەتچىلىكلەرنى بۇ يەردىكى پاك ئادەملەرگە خۇددى يۇقۇملۇق كېسەلگە ئوخشاش
يۇقتۇرغان گەپ. شۇڭا ئۇلار تەدرىجىي ھالدا بىزگە ئوخشاش مەدەنىيەتلىك
كىشىلەردىن، يەنى زامانىۋى شەھەر كىشىلىرىدىن بىزار بولۇپتۇ. دېمىسىمۇ
بىزنىڭ ۋۇجۇدىمىزدىكى ئالاكۆڭۈللۈك، ئېتىقادسىزلىق، پەزىلەتسىزلىك،
ۋىجدانسىزلىق قاتارلىق يامان ئىللەتلەر بۇ يەردىمۇ ئۆز كارامىتىنى كۆرسەتـ
كەچكە، ئۇنىڭ زىيىنىنى بۇ يەردىكى كىشىلەر بىلىشكە باشلاپتۇ. مانا ئۇلار
سىرتتىن كەلگەن كىشىلەرگە ئىلگىرىكىدەك خۇش مۇئامىلە قىلمايدىغان،
قىسقىسى، ئۇلار بىلەن ئىلگىرىكىدەك ئىچقويۇن ـ تاشقويۇن بولۇشتا يوق،
بەلكى مۇئەييەن ئارىلىق ساقلايدىغان بولۇپتۇ، ـــ دېدىم ئۆز قارىشىمنى كەسـ
كىن ئىپادىلەپ، راستىنى دېسەم ئابدۇلئەزىزنىڭ مەسىلىلىرىگە ئوبيېكتىپ
باھا بېرىدىغان ئادىتىنى ياقتۇرۇپ قالغانىدىم، ئۆزۈڭگە مۇناسىپ مۇڭداشچى
بىلەن مۇڭدىشىپ قورساقنىڭ كۆپۈكىنى چىقىرىشمۇ كىشىگە بىر دەملىك
بولسىمۇ ئارامىلىق بېرىدىكەن.

ـــ ئەمدى چۈشەندىم، ئاداش، يولغا چىقىشنىڭ ئالدىدا يۈسۈپجان شياڭـ
جاڭ ماڭا يەل ـ يېمىشىنى كۆپرەك ئېلىۋېلىڭلار، دەپ تاپىلاپلا تۇرغانىدى، ئۇ
بۇ گەپنىمۇ بىكارغا دېمەپتىكەن ـ دە ئەسلى، قارىغاندا بۇ قېتىم جاپانى خېلى
تارتقۇدەكمىز. ئۆزىمىزنىڭ شورى، ئەمدى ئويلىسام ھەممە مەسىلە دەريابويـ
لىقلاردا ئەمەس ئۆزىمىزدىكەن، ھەقىقەتەنمۇ بىزگە ئوخشاش تۇكباشلارنىڭ
ئەخلاقى بۇزۇلۇپ كەتتى. شۇ چاغدا مەن بىلەن بىرگە بۇ يەرگە كەلگەنلەرنىڭ
ئىچىدە باشقىلارنى: «بۇ يەرنىڭ قىزلىرى ناھايىتى چىرايلىق ھەم ساددا، ئاـ
سانلا ئالدىغىلى بولىدۇ، بىزمۇ بۇ قېتىم تازا بىر ئوينىۋالايلى» دەپ دەيدىگە
سالغانلارمۇ بولغان، مەن ئۇلارنى تازا تىللىغانىدىم. ئۇلار مۇشۇنداق يامان نەـ
يەتتە بولۇشۇپ يۈرسە، بۇ يەردىكى كىشىلەر ئۇلارنى قانداقمۇ ئىلگىرىكىدەك
قەدىرلىسۇن؟ ـــ ئابدۇلئەزىز شۇنداق دېگىنىچە تورۇسقا قاراپ يېتىپ ئۇلۇغ
نەپەس ئالدى، مەن ئۇنىڭ ئۆتكەن يىللار ئىچىدە بىلىم ئېلىش ۋە ياخشىراق
خىزمەت شارائىتى دېگەنلەرگە ئېرىشەلمىگەن، ھېلى قارىسا يۈك ماشىنىسى،
ھېلى قارىسا بىرەر ئىدارىنىڭ كىچىك ماشىنىسىنى ھەيدەپ يۈرۈپ ئاخىرىدا
سۇ ئىدارىسىگە بېكىنىپ قالغان بولسىمۇ، ھەر ھالدا جەمئىيەت ۋە تۇرمۇشـ
تىن ئىبارەت مۇھىم «داشۆ» دە خېلى ياخشى ئوقۇغانلىقىدىن سۆيۈنۈپ قالـ
دىم. دېمىسىمۇ، ئۇنىڭ ھېلىقى قاراشلىرىنىڭ مۇئەييەن ئاساسى بار ئىدى.
قىسقىسى مېنىڭ ئويۇم بىلەن ئۇنىڭ ئويى بىر يەردىن چىققانىدى. مەن ئۇنىڭ
بىلەن چۈشلۈك تاماقنى يەپ بولۇپ، كەچ كىرگۈچە دەريابويى توغرۇلۇق
مۇڭداشتىم، دېمىسىمۇ ئابدۇلئەزىز يىللاردىن بۇيان دەريابويىدا يۈز بەرگەن

ۋەقە هادىسلەرنى ياخشى بىلگەندىن باشقا، ھۆكۈمەتنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بۇ يەردە قۇرۇلغان ئۇل مۇئەسسەسسە قۇرۇلۇشلىرىغا ھەر خىل ۋەزىپىلەر بەلەن قاتناشقانىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ بىلگەنلىرى باشقىلارغا قارىغاندا كۆپ ئىكەن، شۇ كۈنى كەچلىكى ئەتىرىتىمىزدىكى تۆت نەپەر دوستۇم يېقىن ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، بىزنىڭ تەسەۋۋۇرىمىزدىكىدەك روھى سوغۇن ھالدا قايتىپ كەلدى. كېيىن ئايان بولدىكى ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئەھۋاللارغا يولۇقۇپ تولىمۇ ئەجەبلىنىپتۇ، كېيىن بىر مەھەل بولغۇچە باشلانغۇچ مەكتەپكە ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياتقىمىزدا بۇ ھەقتە بەس - مۇنازىرە بولدى، يەنىلا ئابدۇلئەزىزنىڭ قاراشلىرى باشقىلارنى قايىل قىلدى، بىزگە كۆمەچ ئەكەلگەن ئابدۇللا كېرىمۇ ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى دۇرۇس كۆردى بولغاي:

— ئابلىزئاخۇن ئۇستام دەريابويىغا كىچىك ۋاقتىدىن باشلاپ كەلگەن، ئۇ دەريابويىنى ھەممىگىلاردىن ئوبدان بىلىدۇ، ئۇنىڭ بايا دېگەنلىرى ناھايىتى توغرا بولدى. ئەمما زە، بىزنىڭ بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ بۇرۇنقى ئادەتلىرىنىڭ پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كەتكىنى يوق، نېمىشقا دېگەندە كۈنلارنىڭ قان بىلەن كىرگەن خوي، جان بىلەن چىقىدۇ، دەيدىغان گېپى بار ئەمەسمۇ، ئۆيى يول بويىغا جايلاشقانلارنىڭ ئەھۋالى بىلەن، ئۆيى تۆرگە جايلاشقانلارنىڭ ئەھۋالى ئوخشىمايدۇ. ئىشەنمىسەڭلار بۇ دورەم كۆرۈپ باقارسىلەر، بەزىبىر ئىشلاردا كۆڭلۈڭلار چىگىلىپ قالغان بولسا ئۇلار ئۆچۈن مەن سىلەردىن كەچۈرۈم سورايمەن. خاپا بولماڭلار، ھەممىمىز تۇغقان تۇرساق، — دېدى ئويچان ھالدا، مەن ۋۇجۇدىغا دەريابويىنىڭ بارلىق خىسلەتلىرى مۇجەسسەملەنگەن بۇ سەمەمىي ئىنسانىنىڭ بۇ گېپىدىن يەنىلا بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى ئاياۋاتقانلىقىنى بىلدىم. دېمىسىمۇ ئابدۇللا كېرىم دەريابويىنىڭ پېشقەدەم رەھبىرى بولۇپلا قالماستىن، بۇ يەردىكى 1000 نەچچە يۈز كىشىگە ۋەكىللىق قىلالايدىغان، يەنە ئۆزىنىڭ ئاجايىپ مۇلايىملىقى، ئاددىي - سادىدىلىقى، ئاق كۆڭۈللۈكى، ئىشچانلىقى ۋە مېھماندوستلۇقى بىلەن دەريابويىلىقلارنىڭلا ئەمەس، بەلكى دەريابويىغا كەلگەن چەت ئەللىكلەردىن باشلاپ، كېرىيەلىكلەرگىچە نامى زىكىر قىلىنىدىغان مۆھتەرەم كىشى ئىدى. مەن بۇ كىشى توغرىسىدا باشقىلاردىن كۆپ ئاڭلىغانىدىم، كەم سۆز، كىشىگە داۋاملىق تەبەسسۇم بىلەن باقىدىغان بۇ كىشى، دەريابويىدا ئۇزاق يىل مەسئۇللۇق خىزمىتىنى ئىشلەپ كەلگەن بولسىمۇ، باشقا ساھەدىكى ئۇنىڭ بىلەن تەڭ مەمۇرىي دەرىجىدىكى بىر قىسىم رەھبىرىي يولداشلاردىكى چوڭچىلىق، ھاكاۋۇرلۇق، شەخسىيەتچىلىك ئىللەتلىرى بۇ كىشىدە ھۆددەس يوق ئىدى. قاچان قارىسا ھالال مېھنەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ باشقىلارغا ياردەم بېرىش پۈرسىتىنى ئىزدەپلا يۈرىدىغان بۇ ئادەمنىڭ بۇككىدە ئۆسكەن توغرا قىلىق ئارىسىغا جايلاشقان ئازادە ئۇيى، دەريابويىغا

سىرتتىن كەلگەن ھەرقانداق كىشىلەرنىڭ ئۆتكۈنچى بولۇپ ئولار ئالدى بىلەن ئۇنىڭ ئۆيىدە بىر - ئىككى كۈن كۈتۈنۈپ ئاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى باشلايدۇ. ئابدۇللا كېرىم ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرمۇ ھەر كۈنى بۇ خىلدىكى مېھمانلارنى كۈتۈشكە ئادەتلىنىپ كېتىشكەنىكەن، دەريابويىدىكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا: «بىر ئايدا ئابدۇللا كېرىمنىڭ ئائىلىسىدە بىر ماشىنىنىڭ كوزۇپىدىكى ئون، گۈرۈچ، ياغ، سەي - كۆكتات تۇگەيدۇ» دېگەن گەپمۇ مۇشۇ ئىشلارغا قاراپ تارقالغانىكەن. شۇ تاپتا ئۇ بىزنىڭ دەريابويىدا يېگىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقان بىر قىسىم مەسىلىلەر ئۈستىدە بەس - مۇنازىرە قىلىشۋاتقانلىقىمىزنى كۆرۈپ بىرئاز ئوڭايسىزلانغاندەك قىلاتتى. مەن ئۇنىڭ مۇلايىملىق ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان قارامتۇل، ياغاق چىرايىغا مەپتۇنلۇق ئىچىدە قاراپ ئويغا چۆمۈپ قالدىم. گەرچە، بىزنىڭ بەس - مۇنازىرىمىز چوڭقۇرلىشىپ ئاخىردا «دەريابويىغا سىرتتىن كەلگەنلەرنىڭ بۇ يەردىكىلەرنىڭ ئىلگىرىكىدەك قىزغىن مۇئامىلىسىگە مۇيەسسەر بولالماسلىقى ئۆز قىلمىشلىرىنىڭ شورى» دېگەن خۇلاسىگە كېلىشىپ، ئىلگىرى بۇ يەردىكى كىشىلەرنى بىزار قىلغانلارغا نەپرەتلەنگەن بولساقمۇ، ئابدۇللا كېرىمنىڭ ئۆز كىشىلىرىنىڭ پەزىلىتىدىن بىزنى يەنىلا ئۇمىدلەندۈرگەنلىكى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىكى دەريابويىچە قىممەتلىك خىسلەتنىڭ يارقىن ئىپادىسى ئىدى، خالاس. كېيىنكى 20 كۈنگە يېقىن داۋام قىلغان تەكشۈرۈش پائالىيىتىمىزدە ئابدۇللا كېرىمنىڭ ھېلىقى سۆزىنىڭ توغرىلىقى ئىسپاتلاندى، يەنى بىز بۇ جەريانىدا دەريابويىنىڭ بۇلۇڭ - پۇچقاقلىرىغچە بېرىپ، بۇ يەردە خۇددى يۇلتۇزلاردەك چاچقۇن ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، ئولارنىڭ تۇرمۇش ئادەتلىرىنى كۆزىتىپ ماتېرىيال توپلاش جەريانىدا بىزنى ئەجەبلەندۈرگەن ئىشلارنىڭ ما-ھىيىتىگە يەتتۇق. قىسقىسى، ئابدۇللا كېرىم دېگەندەك سىرتتىن كەلگەن بىر قىسىم بەتقىلىق ئادەملەرنىڭ مەينەت قەدىمى يەتكەن ئورۇنلار بىلەن ھازىرچە ئولارنىڭ قەدىمى يەتمىگەن ئورۇنلاردىكى ئەھۋال ئوخشىمايدىكەن، يول بويلىرىغا جايلاشقان بىر قىسىم ئائىلىلەردىكى كىشىلەر بىزگە سىرتتىن كەلگەن بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ قولۇپ سېلىنمايلى ئوچۇق تۇرغان ئۆيلەرگە كىرىپ نەرسە - كېرەكلىرىنى ئوغرىلاپ كەتكەنلىكىنى، ھەتتا قويلىرىنى ئوغرىلاپ كەتكەنلەرنىڭمۇ بارلىقىنى ئېچىنىش ئىچىدە سۆزلەپ بەردى. ئولار يەنە بۇ كىشىلەرنىڭ ئولارنىڭ بالىچاقلىرىغا بىرقىسىم ناچار ئادەتلەرنى ئۆگىتىپ، تارىختىن بۇيان پاكىز تۇرغان بۇ ماكاننى بۇلغىغانلىقلىرىغا يەتكۈچە ئېچىنىدىغانلىقىنى، شۇڭا يېقىنقى يىللاردىن بېرى سىرتتىن كېلىشكەن كىشىلەرگە ئىلگىرىكىدەك قىزغىن مۇئامىلە قىلىشمىغانلىقىنى ئىزھار قىلىشتى. دېگەندەك، يالغۇزتوغراق، باسقاقئېغىل دېگەنگە ئوخشاش چەت - يىراق

جايلاردا ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر ئىلگىرىكى ئەنئەنىسىنى ھازىرمۇ ئەينەن داۋاملاشتۇرۇۋاتىپتۇ. بۇ ھالەت بىز ياشىغان ئۇزۇن توغراقتا يۈز بەرگەن قەدىمىي شەھەر بىرىشىنىڭ تەييارلىقىنى پۈتتا قىلىپ سەپەرگە ئاتلىنىشقا ھازىرلانغان ۋاقتىمىزدا تولىمۇ يارقىن گەۋدىلەندى. يەنى بىزنىڭ ئۇزاق سەپەرگە ھازىرلانغانلىقىمىزنى ئاڭلىغان كىشىلەر شۇنچە يىراق يوللارنى بېسىپ ياشىغان ئۇزۇن توغراقتا كېلىپ، بىزگە تىنچ - ئامانلىق تىلىشىپ ئۇزىتىپ قويۇشتى. بىز كېيىنكى پائالىيىتىمىز جەريانىدا ئۇلارنىڭ بىزگە يەتكۈزگەن ئىنسانىي ياردەملىرى گە يۇزىمىز قىزارغان، ۋۇجۇدىمىز تىترىگەن ھالدا تەشەككۇر ئېيتىشقان ھەمدە ئۇلار بىلەن كۆزىمىز قىيمىغان ھالدا خوشلاشقان بولساقمۇ، كۆڭلىمىزنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا ئۇلارغا دەيدىغان قانداقتۇر بىر يۇرەك سۆزىمىز بارەك ئىدى. جۇملىدىن مەن ھازىرغا قەدەر بۇ ھەقتىكى گادىرماچ خىيالىلار بىلەن چېلىشىپ كېلىۋاتىمەن، ئېنىقراق ئېيتسام ئۇزۇم ياشاۋاتقان زامانىۋى شەھەر بىلەن دەريابويىدا تارىختىن بۇيان داۋام قىلىپ، ھازىرغا كەلگەندە تۇرلۇك سەۋەبلەر بىلەن زاۋاللىققا يۈزلەنگەن بىر قىسىم ئېسىل ئەنئەنىلىرىمىزنىڭ پىغانى يۇرىكىمنى ماڭدامدا بىر سىقىدۇ، نېمە ئۈچۈن دەريابويى ئۇزاق مۇددەت پىنھاندا تۇرۇپ ئەمدىلا رەستىگە چىققاندا، مۇنداقچە ئېيتقاندا قان - قېرىنداشلىق مېھرىمىز بىر - بىرىگە قايتا چېتىلغاندا، ئۇ بىزدىن يەنە يىراقلىشىشقا يۈزلىنىدۇ؟ بىز نېمە ئۈچۈن بۇ ماكاننى ئۆزىمىزنىڭ «مەدەنىيەت»، «يېڭىلىق»، «تەرەققىيات» دېگەنگە ئوخشاش چىرايلىق نامدىكى ئەبجەش ئادەتلىرىمىز بىلەن ئۇلارنى ئۆزىمىز يىراقلىشىشقا مەجبۇر قىلىمىز؟ بىزنىڭ بۇ ماكانغا تارقاتقان مەدەنىيىتىمىز نېمە ئۈچۈن بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىنى ئەمەس نەپرىتىنى قوزغايدۇ؟ بۇ يەردىكى مەسىلە زامانىۋى مەدەنىيەت بىلەن ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتنىڭ توقۇنۇشىمۇ ياكى بىزنىڭ مەدەنىيەت دەپ بۇ يەرگە تاڭغانلىرىمىز ئەمەلىيەتتە باشقا نەرسىمۇ؟ دېگەنگە ئوخشاش بىر تالاي سوئاللار مەندىن جاۋاب كۈتۈپ كۆڭلۈمنى تىنچ قويمايدۇ، بەلكىم بۇ سوئاللار ھۆرمەتلىك كىتابخانلارنىمۇ ماڭا ئوخشاش ئويغا سالسا كېرەك.

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى
www.uyghurkitap.com

غاردىكى ئويلار

ئەنۋەر تاشتۆمۈر

ئەنۋەر تاشتۆمۈر 1968 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى كېرىيە ناھىيەسىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1973 ـ يىلىدىن 1978 ـ يىلىغىچە كېرىيە ناھىيەلىك 1 ـ باشلانغۇچ مەكتەپتە، 1983 ـ يىلىغىچە 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپتە، 1983 ـ يىلىدىن 1985 ـ يىلىغىچە قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تىل فاكۇلتېتىدا (تەييارلىق خەنزۇتىلىدا)، 1989 ـ يىلىغىچە شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئاخبارات كەسپىدە ئوقۇغان. 1989 ـ يىلى ئوقۇشنى ئەلا نەتىجە بىلەن تاماملاپ ش ئۇ ئا ر كۇتۇپخانا «كىتاب مۇنبىرى» (ئىلگىرىكى «شىنجاڭ كۇتۇپخانىچىلىقى») ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىگە تەقسىم قىلىنغان. ھازىرقى مەزكۇر كەسپىي ئىلمىي ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرى بولۇپ ئىشلەپ كەلمەكتە.

ئەنۋەر تاشتۆمۈر ئالىي مەكتەپ ھاياتىدا ئىلان قىلغان «تەپەككۇر جەۋھەرلىرى»، «ئۇلۇغ بۇرچ»، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ فرازىيولوگىيەلىك بىرىكمىلىرى توغرىسىدا»، «تەپسىلىي خەۋەر بېزىنقچىلىقى توغرىسىدا»، «ئاخبارات ئوچېركى توغرىسىدا»، «نەۋايى ۋە ئۇنىڭ مىللەت تەۋەلىكى توغرىسىدا دەسلەپكى ئىزدىنىش» قاتارلىق ئىلمىي ماقالىلىرى ۋە ئەقلىيە سۆز شەكلىدىكى ئىخچام نەسرىلىرى دەسلەپكى ئىجادىيەت سەمەرلىرى سۈپىتىدە كېيىنكى ئىجادىيىتىنىڭ پۇختا ئاساسىنى سالغان. خىزمەتكە قاتناشقاندىن كېيىن كۇتۇپخانىشۇناسلىق ۋە مەدەنىيەتشۇناسلىق تەتقىقاتى بىلەنمۇ تەڭ شۇغۇللىنىپ كۆپلىگەن ئىلمىي ئەسەرلەرنى ئىلان قىلدى. شۇ ئاساستا ھازىرغىچە ھەرقايسى نەشرىياتلار تەرىپىدىن «تەنھا قىز» (نەسرىلەر توپلىمى، 1998 ـ يىل)، «ئادەم ۋە مەدەنىيەت» (1999 ـ يىل)، «كىملىكىمنى سورىما» (نەسرىلەر توپلىمى، 2000 ـ يىل)، «رۇسۇ» (تەرجىمە ئەسەر، 2001 ـ يىل)، «كۇتۇپخانا خىزمەت نەزەرىيەسى» (تەرجىمە ئەسەر، 2002 ـ يىل)، «كۇتۇپخانىشۇناسلىق ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات قاتلاملىرى» (2006 ـ يىل)، «قەلب ئەركىسى نەۋبەتىي» (بىيوگرافىيەلىك رومان، 2007 ـ يىل)، «جۇڭگو كۇتۇپخانىلىرىنىڭ تۇرگە ئايرىش ئۇسۇلى» (تەرجىمە كىتاب، 2009 ـ يىل) ناملىق كىتابلىرى نەشر قىلىنغان. ئون نەچچە پارچە نەسرى «ئۇيغۇر نەسرلىرى»، «ئاس-

مانىنگ چېتى» ناملىق نەسرلەر توپلىمىغا كىرگۈزۈلگەن. ئۇنىڭ يەنە «لەۋلەر سا-ماسى» (نەسرلەر توپلىمى)، «ئادەمدىكى دۇنيا ۋە دۇنيادىكى ئادەم» ناملىق پەلسەپە ئەسىرىنىڭ بىرىنچى تومى ــ «غاردىكى ئويلار» نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ.

بىز ئاپتورنىڭ ئىجادىيىتىگە ئۇتۇق تىلەپ، نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان «غاردىكى ئويلار» ناملىق كىتابىدىن پارچىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھۆزۈرىغا سۇندۇق.

1

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ياشاش ئالدى بىلەن ئوقۇش جەريانى. ئادەم دۇنيانى ئوقۇپ تۇگىتىشكە قادىر بولالمىغان تەقدىردە، چوقۇمكى دۇنيا تەركىبىدە مەنىلەرگە تولغان، ھەتتا دۇنيا ھەم ئالەم تۇزۇلمىلىرىدىن نۇسخىلانغان ئۆزىنى ئوقۇپ تۇگىتىشى كېرەك بولىدۇ. سەپەر ھاسىلاتلىرىم ئادەملەرنىڭ شۇ خىل تەقدىرى، شۇ خىل زۆرۈرىيىتى ۋە مەجبۇرىيىتىگە بېغىشلانغان ھالدا، ياشاش جەريانىغا رەھنامە بولغۇسى. دۇنيا بۇيۇك قامۇس، بۇيۇك سەنئەت ۋە پەلسەپە ئەسىرى بولۇش سۈ-پىتىدە ئادەمنىڭ ئوقۇشىنىلا ئەمەس، بەلكى يەنە تەتقىق قىلىشىنى، ئوقۇش تەسىراتىدىن ئۈستۈن تۇرىدىغان ماھىيەتلىك چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشىنى، ئۇ-نى يارىتىش مۇمكىنچىلىكىدە ئېتىك يايغان بارلىق بوشلۇقلارغا تەتبىقلاپ كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىدۇ. دۇنيانىڭ بۇنداق سەممىي ئۈمىدى ئالدىدا ھەركىم ئۆزىنى ئۆزى دەكسەپ كۆرۈشى، ياشاش ھەققىنى ئۇنىڭ بىلەن زىچ بىرلەشتۇ-رۇشى زۆرۈر.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

زوقۇمنىڭ شېرىن مېۋىلىرىگە ئېغىز تېگىشتىن بۇرۇن، زوقلىنىش پەرھىزىگە يارىشا سۇكۇتلىرىڭنى تىكشاپ كۆر، سەنمۇ ماڭا ئوخشاشلا غار ئە-چىدە، چەكسىزلىكنىڭ شامۇسەھەرلىرىدە ئاۋارە. بايقا، غار بىلەن غارنىڭ پەر-قى ۋە ئارىلىقى ناخۇش كەيپىڭنى ئارمانلىق سەھەرگە نىشانەن تۇرتۇپ تۇرغان سەۋەبىنىڭ ئۆزى بولماي نېمە!

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ۋۇجۇدتىن ۋۇجۇدقا ئۆتكىنىڭ غارنى، غاردىكى غۇۋا كەچمىشلەرنى ئې-سىڭگە سالغاندا، چەكسىزلىك زوقىنىڭ يەنىلا غارغا ئالاقىدار سەپەر جەريانى ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇرۇشۇڭ، چوقۇم گۈگۈم پەردىسى يېيىلغان زاۋال مەزگىلىدە غار ئىچىدە، غارغا بەند ئىكەنلىكىڭنى تەن ئالماسلىققا ئامالىڭ يوق.

www.uyghurkitap.com

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

غارغا تەشنا لەۋلىرىمنى غاردىن غارغا ئۇزاتقىنىمدا، دۇنيائىي ئەزىمىنىڭ پارچە قاتلىمى غار سۇرىتىدە ئايان بولىدۇ. ۋادەرىخ، بارلىق غار ئىچىدە زاھىر، غار ھەم بارلىقنىڭ ئىچىدە، ھازىر ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە نىسبەتەن ئىپادە. لەيدىغىنى ئۆزلۇكىنى نېگىز، بىرلىكنى چىقىش قىلغان غار بولغىنى ئۈچۈن، غار بوشلۇقىغا دىققەت ئاغدۇرۇش، غار بوشلۇقىدا زىددىيەت، بەلكىم قىممەت ھالىتى تۇزگۈچى كاپالەت ھەسسىسىنى توغرا تونۇش زۆرۈرىيىتى تۇغۇلىدۇ. نىھايەت، غارنىڭ قاتمۇقات تۇرلىنىشتىن ھاسىل بولغان بوشلۇق پايانى ئاشۇ زۆرۈرىيەتنىڭ چىقىش نۇقتىلىرىدا كۆرۈلمىش ھالقىش خىسلەتلىرىنى كەڭرى ئىمكانىيەت بىلەن تەمىنلەپ، شەيئىلەرنىڭ ئۆسۈش، زورىيىش ۋە ئۈچۈش سۈپەتلىك تەرەققىيات رېتىمىنى مەزمۇت تىرەپ تۇرىدۇ.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

غار دۇنيانىڭ چىنلىقى، بارلىق شەيئى غار ئىچىدە ھاياتلىق نەپىسگە ئېرىشكەن. شۇڭا، غار ۋە ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇق ھالىتى چىنلىقنىڭ بارچە قاتلىمىنى ئۆزۈكسىز ئىسپاتلاپ، ھالقىش سەپەرلىرىگە ئىمكان تۇغدۇرىدۇ. غار شەيئىگە نىسبەتەن كاپالەت ۋە چەكلىمە، غارنىڭ بۇ خىل زىددىيەتلىك بوشلۇقى دەل شەيئىلەرنىڭ ھالقىشىغا كۈچ ياكى ئىلھام بەرگەن سەۋەبلەر تۇرىدە غار ئۇقۇمىنى كونكرېتلاشتۇرغان ۋە ئۇنىڭ تۇرلۇك گۈزەل لايىھەسىنى رېئاللاشتۇرغان. مىسال شۇكى، غار ئۇقۇمى كونكرېتلاشقاندا تەپەككۇر، غار لايىھەسى رېئاللاشقاندا مەدەنىيەت ئەقىلنى لال ئېتىدۇ.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ئادەم غار ئىچىدە، ئۇنىڭ قاتلاملىرىغا تۇرلەنگەن شەكىل ۋە بوشلۇق پايانىدا، تەن غاردىن ئۆي - ئىمارەت غارىغىچە، شەھەر - جەمئىيەت غاردىن دۇنيا ۋە ئالەم غارىغىچە بولغان مۇساپىلەرنىڭ ھەممىسىگە ئادەمنىڭ غار ئۇقۇمىنى ئىدراك قىلغان ھالدىكى ھالقىشلىرى روشەن ئىز قالدۇرغان. بۇ ئىزلار ئۆزلۇككە خاس مەنە، بىرلىككە خاس قىممەتلەر بىلەن يۇغۇرۇلغان. شۇڭا، ئادەمنىڭ ھالقىش تىپىدىكى ئاساسىي خاھىشى باشتىن - ئاخىر غارنى غارغا ئۇلاش ۋە ئۇلارنىڭ بىرلىكىدە چەكسىزلىك زوقى تېپىش بىلەن خاراكتېرلىنىپ، روھقا ئالاقىدار سەۋەبلەرنى ئىسپاتلايدۇ. دەرۋەقە، ئادەم تەن غارىدا، تەن دۇنيا غارىدا، دۇنيا پەلەك غارىدا، پەلەك ئالەم غارىدا، ئۇلارنىڭ بىر - بىرىگە نىسبەتەن كېڭىيىپ بارغان قاتلاملىق ھالىتى بىرلىك مۇقەررەرلىكىگە ھالقىش شەرتى بىلەن بېرىلگەن يېتەرلىك ئىمكانىيەتتىن ئىبارەت.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ئادەم ئالدى بىلەن تەننى، ئاندىن دۇنيانى، ئاخىرىدا پەلەكنى ئۇلارنىڭ

چەكسىزلىكى بىلەن قوشۇپ ماكان تۇتقان يېگانە ئەۋلىيا، ئۇنىڭ ئەۋلىيالىقى ماكانىنى مەيدان قىلغان ھالقىشلىرىنىڭ پەللىسىدە، پەللىدىن - پەللىگىچە، يەنى غاردىن - غارغىچە بولغان ئارىلىقنىڭ سەپەرلىرىدە، سەپەرلەرنىڭ سۇر - ئىتى، سۈپىتى ۋە ھوسۇلىدا كۆرۈلىدۇ. بىرلىك روھىنى ئىدراكلاش ۋە ئاڭا بارلىق تەئەللۇقاتلىرى بىلەن پۈتۈن - سۈرۈك قوشۇلۇپ كېتىش ئىشتىياقىدا گەۋدىلىنىدۇ. شۇنداق بولغاچقا، ئادەمنىڭ ھەر پەللە، ھەر مەنزىل دەۋرانىدىكى قايتىشلىرى ھالقىشلىرىغا قارىغاندا تېخىمۇ ئۇلۇغۋار تۇس ئېلىپ، غار سۈپە- تىدە تەھقىقلەنگەن ماكانلار قاتلىمىنى ئەسلىي تۈزۈلمىسى بويىچە مۇكەممەل- لەشتۈرۈش ۋە بىرلىك چەكسىزلىكىگە ئايلاندۇرۇش رەۋىشىدە روي بېرىدۇ.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

غار تەندىن، تەن دۇنيادىن، دۇنيا ئالەمدىن نىسپىي ھەسسە ئالغان بول- غاچ، ئۇنىڭ كاپالىتى چەكلىمە ئۇستىگە، چەكلىمىسى كاپالەت ئۇستىگە قۇ- رۇلغان. ئۇلار بىر - بىرىنى چەكلەش ۋە تولۇقلاش رولىنى ئويناپ، مەڭگۈ بىرلىككە كەلتۈرۈش ياكى ھەل قىلىش مۇمكىن بولمايدىغان بىر خىل تۈپلۇك زىددىيەتنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. بۇ خىل زىددىيەتنى ھەل قىلىشنىڭ زۆرۈر- يىتى يوق، ئۇ ئەمەلىيەتتە زىددىيەتتىن ھالقىپ تۇرغان ئالاھىدە بىر قىممەت بولۇش سۈپىتى بىلەن شەيئىلەرنىڭ ئاساسىي چىقىش نۇقتىسى قىلىنغان. شۇڭا، بارلىق شەيئى دەل شۇ قىممەتتىن قىممەت تاپقان، يەنى ئۇنىڭدىن ئۆز غارىنىڭ سىرتىغا ــ ئۆزۈكسىز ھالقىشقا، چەكسىز يېيىلىپ تۇرغان دۇنيا ۋە ئالەم غارى ئىچىگە يەنمۇ ئىچكىرىكلەپ كىرىشكە، ئۇنىڭ سىر - تىلسىملى- رىنى ئۆز ھەققىگە يارىشا يېشىشكە يېتەرلىك كۈچ ۋە ئىلھام تاپىدۇ.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ئادەم غار ئىچىدە پىكىر قىلغۇچى، ئۇنىڭ پىكىر - مەپكۇرىلىرى غارغا، غارنىڭ قۇرىىغا يارىشا نىسپىي بولىدۇ. بۇ ھال غار ئىچىدە ھاياتلىق كۆرۈنۈش ۋە غار ئىچىگە بەند ئېتىلمىش ئادەمنىڭ ئەسلىي زىددىيەتلىك تۈزۈلمىسىنى، ئۇنىڭ چەكسىزلىكتىكى نىسپىيلىك تەقدىرىنى ئاشكارىلايدۇ. ھالقىش سەپە- رىنىڭ ئاساسىي ھاسىلاتلىرىدا ئاشۇ تۈزۈلمە ۋە تەقدىرگە يارىشا تەسەللى تې- پىشنى ھەربىر جان بېغىدا مۇراد گۈلى قىلىپ ئېچىلدۇرىدۇ.

ئەي، پىكىردىشىم، مەنمۇ ساڭا ئوخشاشلال غار ئىچىدە غار تەقدىرگە مۇپتىلادۇرمەن. ئەمما، مېنىڭ غار ئىچىدىكى زىددىيەتلىك ھالىتىم روھىي زىلزىلىلەردە، روھىي زىلزىلىلىرىم چەكسىزلىك ئىشتىياقىدا ۋىسال تاپىدۇ. شۇڭا، ھالقىشلىرىم مۇقەررەرلىكتە دەۋران سۈرىدۇ، سەپەرلىرىم بىرلىك ھەق- قىگە نىشانەن غارنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا جاھان كېزىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

2

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

مېنى سەپەرگە دەۋەت ئەتكەن نەرسە مېنى كۈتكەن نەرسىنىڭ نەق ئۆزى بولغاندا، سەپەرلىرىمنىڭ خەيرلىك، ھوسۇلۇمنىڭ زىيادە بولۇشىدا شەك يوق. ھايات ــ ئۇچۇش جەريانى، شۇنداقلا ئىسپاتقا موھتاج تەپتىش جەريانى. دۇنيا-دىن، غار سۇپىتىدە دائىرىلەنگەن بوشلۇق ۋە پىنھانلاردىن كېسىپ ئۆتمىگۈ-چە، بارلىق نەرسىنىڭ چەكسىز ماسلىق ۋە غەمخانىلىكتە بىرلىك زەنجىرى تۇزگەنلىكىنى، كامال پەسلىگە ئېگىلگەن ھالدا بەرق ئۇرۇپ تۇرغانلىقىنى كۆرمەك بەك مۇشكۇل.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

خۇددى قۇشلارغا ئوخشاش ماكانىدىن - ماكانغا، پەسىلدىن - پەسلگە ھالقىپ تۇرسامۇ، ئەمما مەنزىلمىنىڭ ئاخىرقى چېكىگە يېتىشكە، ئاخىرقى ماكان ۋە ئاخىرقى پەسلىنىڭ سىرىنى يېشىشكە ئىلاجسىز ئىكەنلىكىمنى ھە-مىشە ھېس قىلىمەن. بۇ تەكرار ھاللاردا يالغۇزلۇقۇم ئاشكارا بولىدۇ. ۋۇجۇد غارىم چېقىلىپ، ئاڭا بەند روھىم قۇشى بىر خىل سۇرئەت ۋە شىددەت ئىلكە-دە ساماۋى پەرۋازلارغا ئۆتىدۇ. كۈچكە بەرگۈچى ۋە ئىزنى ئىزغا ئۇلىغۇ-چى ئەقىدىنىڭ يېڭىدىن - يېڭى سەھەرلىرى قەلبىم ئۇپۇقىدا جىلۋە ئېتىدۇ. شۇڭا، ھەر كۈنى سەھەرگە تېۋىنىپ قىلغان ئىبادەتلىرىمدە ئادەمدىكى دۇنيا-نىڭ پاك نۇرىنى، دۇنيادىكى ئادەمنىڭ نۇر خىسلىتىدە كۈلمىش سائادەت گۈل-شەننى كۈيلەيمەن.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

چەكسىزلىك زوقى چەكتىن - چەككە ھالقىپ ئۆتكىنىمگە گۇۋاھلىق بەرگىنىدە، ئۆتمۈش بولۇپ قالىدىغان مۇساپىلەرنى خاتىرىگە ئېلىش. ئۇنىڭ سىرىنى ئايان قىلىش زۆرىيىتى تۇغۇلىدۇ. شۇڭا، دۇنيادىكى ئادەمگە نىشانەن ئۆزۈمگە، ئۆزۈمنىڭ پىنھانە غارىغا قايتىپ كۆرگەنلىرىم ئۇستىدە تەپتىش قە-لىدىغان، ئۇنىڭدىن ھەم كۆرمىگەنلىرىمنى ئاشكارا ئېيتىدىغان، سۆز مارجا-لىرىنى مەڭگۈلۈك دۇنيانىڭ بوينىغا تۇمار قىلىپ ئاسىدىغان مەھەل بولدى.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ئالەم ئىچىدە دۇنيا، دۇنيا ئىچىدە ئادەم بىر مۆجىزە، يەنى ئۇلار ئوخ-شاشلا ئەرش بىلەن پەرش نىسبىتىنىڭ مەڭگۈلۈك مۇۋازىنىتىدە كۆرۈلگەن ئاجايىپ ئۇلۇغ مۆجىزە. شۇڭا، دۇنيا مەۋجۇتلۇق ھالىتىدە، ئالەمگە، ئادەم بولسا دۇنياغا يۆلىنىپ، ئۆز - ئۆزىدىن ھالقىپ تۇرغان ئالەمنىڭ بىرلىككە،

ئۇنىڭ ئۇلۇغۋار رىشتىگە كۆچ ۋە مەنە ئاتا قىلىدۇ. ئادەم بىلەن دۇنيا بىر پۈتۈن گەۋدە. ئۇلار يەككە ھالەتتە ئەمەس، بەلكى بىرى بىرىنىڭ ئىچىدە. بىرى بىرىنىڭ نىسبىتىدە، بىرى بىرىنىڭ شەرتى ۋە نەتىجىسىدە. مەن ۋە مېنىڭ بارلىق ھوسۇل - ئىنئاملىرىم ئادەمگە، ئادەمنى تولۇق باغرىغا ئېلىپ كۆلۈمسىرەپ تۇرغان دۇنيائىي ئەزىمگە مەنسۇپتۇر. ئۇنىڭدا بەخت ۋە كامالەت تېپىش ئىككى ئالەمنىڭ ساۋابىغا تەڭشىلىپ، ئادەمدىكى دۇنيادىن، دۇنيادىكى ئادەمگىچە بولغان ئارىلىقنىڭ قىممىتىنى ئىسپات ئېتىدۇ.

3

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ئادەمنىڭ چېكى دۇنيانىڭ چېكىگە باراۋەر ئەمەس، شۇڭا ئادەمدە قەدەم ھالسىزلىقى مۇقەررەر كۆرۈلۈپ، دۇنيانىڭ چەكسىزلىكىنى ئىسپات ئېتىدۇ. بىرلا ئامال شۇكى، قەدەم ھالسىزلىقى ئالدىدا نەزەر زەبەردەسلىكى ئالغا سۈرۈلسە، دۇنيا سەپەر ھاسىلاتى سۈپىتىدە يەنىلا كۆز ئالدىمىزدا ئايان بولۇۋېرىدۇ. پەقەت نەزەرنىڭ چېكى دۇنيانىڭ چېكىگە پاراللېل قويۇلۇپ تەپەككۇرغا تولۇق شەرت ھازىرلانغانلا بولسا. شۇنداق، ئادەم دۇنيا غارى ئىچىدە، دۇنيا پەلەك غارى ئىچىدە، ئۇلارنىڭ ئارىلىقى قەدەمگە تەڭداش نەزەر ۋە نەزەرگە تەڭداش ئوي - تەپەككۇرنىڭ ئىلكىدە. يەنە دۇنيا ئادەم غارى ئىچىدە، ئادەم پەلەك غارى ئىچىدە، ئۇلارنىڭ ئارىلىقىمۇ ئوخشاشلا قەدەمگە تەڭداش نەزەر ۋە نەزەرگە تەڭداش ئوي - تەپەككۇرنىڭ ئىلكىدە. دېمەك، ئادەم ھەممىنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا، بۇ تەقدىرى ئەزەلگە، ئۇنىڭ سىر - تىلسىملىرىغا يېتىشتە سەپەرگە، نەزەرگە ۋە تەپەككۇرغا ھاجەت چۈشىدۇ. دۇنيا بارچىنى كېسىپ ئۆتكۈچى، بارچىنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرغۇچى، بارچىنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئۇلۇغ مۇساپە سۈپىتىدە كۆزگە تاشلىنىدۇ، نەزەرلەرنى قاماشتۇرىدۇ، ئوي - تەپەككۇرنى زىلزىلىگە سالىدۇ.

مەن سەپەردىن قايتمىدىم، مەن يەنىلا سەپەردە...

ئادەم دۇنيادا تۆرىلىپ، دۇنيادا ياشاپ ئۆتىدىغىنى، ھاياتنىڭ تەن ۋە روھقا ئالاقىدار بارلىق قۇدرىتىنى دۇنياغا ھەمنەپەسلىك رەۋىشىدە ئىشقا ئاشۇرىدىغىنى، قىسقىسى ئەڭ تۈپكى ھاياتلىق سۈپىتى بىلەن ھاياتلىق شەرىپىنى دۇنيا ئىچىدە ئورۇنلاپ دۇنياغا قوشۇلۇپ كېتىدىغىنى ئۇچۇن، دۇنياغا نەزەر ئاغدۇرۇش زۆرۈر پەرھىز بولۇپلا قالماي، بەلكى يەنە ئىنسانىي قىممەتنىڭ تۆرىدە شان - شەرەپكە تۇتاشتۇر. جىمىكى مەۋجۇداتنىڭ شەرتلىك رەۋىشتە يارالغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئۆز - ئۆزىدىن، ئۆزلۈك كاتېگورىيەسىدىكى كامال -

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

نۇرىق ـ ئامىتى، بەخت ۋە مەئىشەت دەرگاھى. ئادەملىك لاياقەت ۋە سالاھىيەت مەكتىپى، مەنە ۋە قىممەت تاپقۇچى كامالەت ساماسىدۇر. شۇڭا، دۇنياغا، شۇنداقلا ھاياتقا چەكسىز مېھىر ـ مۇھەببەت بىلەن يۇزلىنىش، مەنە ۋە شە-كىل قىممىتى بىلەن ئېھتىرام بىلدۇرۇش، ئۇنىڭ بىلەن ئادىل ۋە ھەققانىي نىسبەتتە بىرىكىش ھەربىر ئادەم ئۈچۈن ۋىجدانىي مەسئۇلىيەت بولۇش سۈپە-تىدە ئۆزلۇك تەپەككۇرى بىلەن ئۆزلۇك چىقىش نۇقتىلىرىنىڭ نېگىزىغا قو-يۇلۇشى كېرەك.

مۇھەببەت ئۇنتۇلمايدۇ

(روماندىن پارچە)

مۇھەممەد بارات تەشنائي

مۇھەممەد بارات تەشنائي 1963 ـ يىلى 9 ـ نويابىر كېـ رىيە ناھىيەسىنىڭ ئويتوغراق يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1985 ـ يـ ـلى 7 ـ ئايدا قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ، خوتەن پېداگوگىكا ئالىي تېخنىكومـ ـنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا تەقسىم قىلىنغان. ھازىر شۇ فاكـۇل ـتېتنىڭ دوتسېنتى. 1999 ـ يىلى ۋە 2005 ـ يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا بىلىم ئاشۇرغان.

مۇھەممەد بارات تەشنائىينىڭ ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە ئوقۇتۇش تەتقىقاتىغا ئائىت 50پارچىدىن ئارتۇق ئىلمىي ماقالىسى، ئەدەبىي ئوبزورى، 60 پارچىدىن ئارتۇق ھېكايە، نەسر ۋە ئەدەبىي ئاخباراتى، 500 پارچىدىن ئارتۇق شېئىرى ئاپـ ـتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك گېزىت ـ ژۇرناللاردا ئېلان قىلىنغان. «كـا ـلېندار ئالدىدا» (نەسر)، «چىرا ئىلھاملىرى» (سېكىل)، «چىنار پادىشاھى» (شېـ ـئىر)، «پاياندار ناخشىلىرى» (سېكىل)، «ئاچچىق كۆلكىلەر» (چاتما ھېكايىلەر)، «گۈزەل پەرى بىلەركىن قاچان» (شېئىر)، «ھالاكەت گىرۋىكى» (ھېكايە)، «ئۆملۈك ناخشىسى» (شېئىر)، «قۇم بارخانلىرى گۈۋاھ» (ئەدەبىي ئاخبارات)، «تاشيول ئۇـ ـنىڭ قەلبىدە» (ئەدەبىي ئاخبارات)، «ئۇ، خىزىردەك ئادەم» (ئەدەبىي ئاخبارات)، «يېزىقچىلىق ئوقۇتۇشىنى ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدا بىرقانچە تەكلىپ» (ئىلمىي ماقالە)، «يېزىقچىلىق ئوقۇتۇشىدا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەمەلىي ئىقتىدارىنى ئۆستـۇـ ـرۈشكە ئەھمىيەت بېرىش لازىم» (ئىلمىي ماقالە) قاتارلىق ئەسەرلىرى ھەرخىلـ ـلىك مۇكاپاتلارغا ئېرىشكەن. سەككىز پارچە شېئىرى، ئۇچ پارچە ماقالىسى خەـ ـزۇچىغا تەرجىمە قىلىنغان. بەش پارچە تەرجىمە ماقالىسى ئېلان قىلىنغان. «ئەسـ ـسالام ھايات» (شېئىرلار توپلىمى)، «ھېلىقى كوچا» (ھېكايە ـ نەسرلەر)، «مۆجـ ـزى» (تارىخىي پوۋېست)، «تۇمانلىق كېچە» (رومان) قاتارلىق كىتابلىرى مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ۋە قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تـە ـ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ربپىدىن نەشر قىلىنغان. ئۇنىڭ تەرجىمھالى ۋە ئىجادىيەت نەتىجىلىرى «جۇڭگو مۇتەخەسسىسلىرى قامۇسى» ھەم «جۇڭگو مەشھۇر كىشىلىرى قامۇسى»غا كىرگۈزۈلگەن.

مۇھەممەد بارات تەشنائىي ــ شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتى ۋە خوتەن ۋىلايەتلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى. تۇڭۇندە ئۇنىڭ نەشر قىلىنىش ئالدىدا تۇرغان «مۇھەببەت ئۇنتۇلمايدۇ» ناملىق رومانىنىڭ تۆتىنچى بابى «يامغۇر-لۇق كوچا»نى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ھۇزۇرىغا سۇندۇق.

تۆتىنچى باب

يامغۇرلۇق كوچا

1

مامۇتئاخۇن ئۇستام ھەقىقەتەن جاپادا قالدى. گەرچە ئۇ، بالىلارنى مەكتەپكە يولغا سالغان بولسىمۇ، يەنە ھەر ئايدا ئۇچ بالىغا مىڭ يۇەندىن ئارتۇق پۇل ئەۋەتمىسە ۋە يەنە كېيىنكى يىللىق ئوقۇش راسخوتى ئۈچۈن پۇل جۇغلىمىسا بولمايتتى. ئۇ ھەركۈنى ھۇنەرگە بىر كەتسە، خۇپتەن نامىزىغا ئولگۈرۈپ ئاران كېلەتتى ــ دە، ئايالى تەييار قىلىغان غىزانى يەپلا لايدەك ئۇخلايتتى. كۈنلەر ئۇنىڭغا شۇنداق تېز ئۆتۈۋاتقاندەك بىلىنىپ، قىزلىرى كەلگۈچە پىلاندىكى پۇلنى چۈلغاپ بولالماسلىقىدىن ئەندىشە قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، ھازىرقى تۇرمۇشىدىن رازى ئىدى؛ ھەرگىزمۇ ئۆزىنىڭ جاپا چېكىۋاتقانلىقىدىن زارلانمايتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ قىزلىرى ئالىي مەكتەپكە ئۆتتى. قىزلىرىنىڭ گۈزەل ئەتىسىنى كۆرۈش ئارزۇ ــ ئىستىكى، ئۇنىڭ چېكىۋاتقان رىيازەتلىرىنى بېسىپ چۈشەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە جەننەتخان ئۆزىنىڭ ئاق كۆڭۈل، مۇلايىم، كۆيۈمچانلىقى بىلەن ئون نەچچە يىل يالغۇز ئۆتكەن مامۇتئاخۇننى، مۇھەببەتكە تولغان ئىللىق ئائىلە لەززىتىدىن بەھرىمەن قىلماقتا ئىدى. جەنەتخانمۇ پۈتۈن ئائىلىنىڭ ئۇششاق ــ چۈششەك ئىشلىرىنى بىر ياقلىق قىلاتتى: سەھەر تۇرۇپ مامۇتئاخۇننىڭ تاھارىتىگە سۇ تەييارلايتتى، ناشتىلىق ھازىرلايتتى. ھويلا ــ ئارام‌لارنى سىيرىپ ــ سۈپۈرەتتى. ئون نەچچە قوي، بىر ئېشەك، ئىككى كالا، يىگىرمە نەچچە توخۇغا سۇ، ئوت ــ چۆپ، دان بېرەتتى. كالىلارنى سېغىپ ئۇنىڭ سۈت ــ قېتىقلىرىنى، توخۇلارنىڭ تۇخۇملىرىنى

شەھەرگە ئەكىرىپ ساتاتتى. مامۇتئاخۇن، جەننەتخانىنىڭ جاپا چېكىۋاتقانلىقىغا ئىچى سىيرىلاتتى، يۈرىكى ئېچىشاتتى. لېكىن جەننەتخانىنىڭ كەيپىياتى، روھى ھالىتىدىن چارچىغانلىقىنىڭ ئالامەتلىرىنى ئەسلا كۆرەلمەيتتى. ئۇ ھەممىسى خۇشال ـ خۇرام كۆرۈنەتتى.

ـــ سىلىنى بەكلا جاپادا قويدۇم، ئايال كىشى دېگەن ئۆيدە ئولتۇرۇپ، ئېرىنىڭ تاپقان ـ تەرگىنىگە ئىگە بولۇپ، راھەت كۆرۈشى كېرەك ئىدى. ئالدىلىرىدا خىجىلمەن، ـــ دېدى بىر كۈنى مامۇتئاخۇن. ئايالى ئەتكەن لەڭمەننى قولىغا ئېلىپ، جەننەتخانىنىڭ يادائاغۇ چىرايىغا سەپسېلىپ قاراپ.

ـــ ئۇنداق دېمىسىلە، سىلە مەندىن ئۆتە جاپا چېكىۋاتىلا، ئۆزلىرىنىڭ ئىككى قىزلىرى ئازلىق قىلىۋاتقاندەك، مېنى ئەمرلىرىگە ئېلىپ ئارزۇگۈل قوشۇلدى. بالىلارغا ۋاقتى ـ قەرەلدە پۇل ئەۋەتىپ تۇرمىساق، كىشىنىڭ يۈز ـ تىدا بوينى قىسىلىپ قالىدۇ، ـــ دېدى جەننەتخان مامۇتئاخۇنغا چاي سۇنۇۋېتىپ.

ـــ نېمە دېگەنلىرى بۇ! سىلىنىڭ قىزلىرى، مېنىڭ قىزىم دېگەن. ھەممىسى بىزنىڭ قىزىمىز. ئىككىمىزنىڭ يۈرەك پارىلىرى، مۇنداق گەپنى يەنە دېسىلە مەن خاپا بولۇپ قالىمەن، ـــ دېدى مامۇتئاخۇن چاچتەك سېلىنغان ئاشنى يېگەچ.

جەننەتخان گەپ ـ سۆز قىلمىدى. ئۇ، مامۇتئاخۇننىڭ كۆيۈمچان، ئاق كۆڭۈللۈكى، سەممىيلىكىدىن ھەقىقەتەن رازى ئىدى. ئۇ ھەر كۈنى نامىزىدا قىزلىرىنىڭ سالامەتلىكىنى، بەخت ـ تەلىيىنى تىلەيتتى، شۇنداقلا ئۆزىنى مامۇتئاخۇنغا رىزقىنى قوشۇپ، بەختتىن بەھرىمەن قىلغان ئاللاتائالاغا ئۆزۈدىن ـ ئۆزۈن ھەمدۇساناھ ئوقۇيتتى. مامۇتئاخۇننىڭ سەممىي كۆڭلىدىن چىققان يۇقىرىقى سۆزلەر ئۇنى راستتىنلا تەسىرلەندۈردى، ئۇنىڭ كۆز چاناقلىرى ياشقا تولدى. ئادەتتە بالىلارغا پۇلنى جەننەتخان سالاتتى. بىر قېتىم ئۇ، پەزىلىيەگە ئالتە يۈز كوي، پەرىزەگە ئۈچ يۈز كوي، ئارزۇگۈلگە ئىككى يۈز كوي سېلىپ، ئۆز قىزىغا ئەۋەتمەكچى بولدى. لېكىن ئاردىدىن يۈز كوي تۇتۇپ قېلىپ ئۆيگە ئىشلەتتى. لېكىن ئاردىدىن ئۆزۈن ئۆتمەي، پەرىزەدىن تېلېفون كەلدى، ئۇ دادىسىغا، ئۆزىگە ئۈچ يۈز يۈەن ئەۋەتىپ، ئارزۇگۈلگە ئىككى يۈز يۈەن ئەۋەتكەنلىكىدىن خاپا بولغانلىقىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىش ئاشكارا بولۇپ، مامۇتئاخۇن قاتتىق خاپا بولدى. جەننەتخانىنى تۇنجى قېتىم سىلكىدى. ئۇنىڭ بۇ ئىشىدىن نارازى بولدى:

ـــ سىلىنىڭ نېمە قىلغانلىرى بۇ، ھەر ئىككى بالا ئوخشاش ئەمەسما؟ ئارزۇگۈلنى مەن ئۆز قىزىمدەك كۆرۈپ كەلسەم، قاراپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا يۈز كوي كەم ئەۋەتسىلە نېمىدەپ قالىدۇ؟ مامۇتئاخۇن دادام شۇنداق دېگەن چېغى دەپ، مەندىن خاپا بولۇپ قالمامدا؟

ـــ مەن ئۇ تەرەپنى ئويلىماپتىمەن، ئۆيدە ھۆددەس پۇل قالمايدىكەن،

ئاخۇنىنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىدى.

ــ پۇتۇم... سول پۇتۇمنى تىكلىيەلمەيۋاتىمەن، ــ ئۇ شۇنداق دېگەچ بىر ياندا ئاستا ئولتۇرۇۋالدى.

ئۆي ئىگىسى، شاگىرتلار ھە ـ ھۇ دېيىشىپ ماموتئاخۇننى تاكسىغا سېلىپ دوختۇرخانىغا ئەكەلدى. دوختۇرلار تەكشۈرۈپ ئۇنىڭ سول پۇتىنىڭ سۆڭەكلىرى ئېيتتى ھەم ياتاقتا ئېلىپ، شۇ كۈنىلا ئۇنىڭ پۇتىنى تاڭدى. ئەسلى، جا باغلىغان ياغاچتىن بىرى سۇنۇپ كېتىپ بۇ ھادىسە چىققانىدى.

ــ قانچە كۈندە يەرگە چۈشەلەيمەن، دوختۇر؟ ــ سورىدى ماموتئاخۇن پۇتىنى تېڭىۋاتقان دوختۇردىن. شۇ تاپتا ئۇ بەكلا تىت ـ تىت بولماقتا، ئۆزىنىڭ ئىشنى پۈختا قىلمىغانلىقىدىن ئاغرىنىپ، ئۆز گۆشىنى ئۆزى يېگۈدەك بولماقتا ئىدى.

ــ چوڭ كىشىلەرنىڭ سۈنۈقى تەسرەك تۇتىدۇ. ھازىرغۇ جايىغا ئوبدان چۈشتى. كۆپ ئەنسىرىمىسىلە، ــ دوختۇر شۇنداق دېگەچ ئورنىدىن تۇردى.

ــ دەپ بەرسىلە، دوختۇر، زادى قانچە كۈندە ئورنۇمدىن تۇرالايمەن؟ ــ ئۇ دوختۇرنىڭ چىرايىغا ئۈمىد، تەقەززالىق كۆزلىرىدە قارىدى.

ــ قىرىق كۈندە ئورۇنلىرىدىن تۇرالايلا، ــ دوختۇر كەينىگە بۇرىلىپ جاۋاب بەردى.

ــ نېمە، قىرىق كۈن دېدىلما؟ ــ ماموتئاخۇننىڭ كۆزلىرى چانىقىدىن چاچراپ چىقىدىغاندەك قىلاتتى، ــ ئاڭغىچە قىزلىرىم تەتىلگە كېلىدۇ. ئۇلار كەلسە، مەن ئالدىغا بېكەتكە چىقماقتا يوق، مۇنداق ياتسام قانداق بولىدۇ؟ بولمىدىلا ئۆيدىلا ياتاي، ــ ئۇ ئورنىدىن تۇرۇشقا تەمشەلدى ـ يۇ، ئاغرىقتىن چىرايلىرى پۇرۇشۇپ كەتتى.

ــ مىدىرلىمىسىلا، ئاۋايلىسىلا، ــ جەننەتخان ئۇنىڭ چېكىسىدىكى تەر ـ لىرىنى سۈرتۈپ خاپا بولدى، ــ مۇشۇ ھالدا تۇرۇپمۇ ئۆيگە كېتەملا ؟ تېزرەك ساقىيىشنى خالىغان ئادەم دوختۇرنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغۇلۇق.

ماموتئاخۇن لام ـ جىم دېمىدى. چوڭ كۆزلىرىنى چىڭ يۇمغان پېتى ئوڭدا ياتاتتى. شۇ تاپتا ئۇنىڭ قانچىلىك ئازابلىنىۋاتقانلىقى ئۆزىگىلا ئايان ئىدى. قىزلىرى تەتىلگە كەلگۈچە بولغان ئارىلىقتا، ئۇنىڭ كەم دېگەندە ئۈچ مىڭ يۈەن تېپىش پىلانى بار ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا بىر توڭلاتقۇ سېتىۋېلىپ، ئۇنى تۇرلۇك مېۋە شەربەتلىرى، پېچىنە ـ پىرەنىك، ماروزنى دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن تولدۇرۇۋەتمەكچى، ياندىكى ئۆينى ئاقارتىپ، يېڭىدىن گىلەم سېتىۋېلىپ، قىزلىرى ئۈچۈن چىرايلىق سەرەمجانلاشتۇرۇپ قويماقچى، كېلەر بازار كۈنى بىر پاقلان سېتىۋېلىپ بورداپ بېقىپ، قىزلىرىغا ئۆلتۈرۈپ بەرمەكچى ئىدى. ئەمدىلىكتە بۇلارنىڭ ھەممىسى سۈنىڭ ئۇستىدىكى كۆپۈك تەك يوققا چىقتى. ئۇ قىرىق كۈن مۇنداق قوپماي ياتسا قانچە پۇل چىقىم بولماقچى؟ يۇقىرىقى ئىشلارنى كىم قىلىدۇ؟... قىزلىرى ئۇنى بۇ ھالەتتە كۆرسە

قانچىلىك ئازابلىنىدۇ؟ ئۇ قىزلىرىنىڭ ئازابلىنىشىنى ئەمەس، بەلكى خۇشال - خۇرام ئۆتۈشىنى، گويا ياغنىڭ ئىچىدىكى بۆرەكتەك، غەمسىز تۇرمۇش-تا ئىگە بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ ئۇنداق بولمىسا: «دادام بىزنى ئوقۇتسەن دەپ، پۇل غەملەش ئۈچۈن مۇشۇ هالغا چۈشۈپ قاپتۇ» دەپ ئويلاپ قالسا، ئۇلارنىڭ سەبىي قەلبى ئازابلانمامدۇ؟ ئۇ هازىرغىچىلىك خېلى ئېغىر كۈنلەرنى كۆرگەندىمۇ، ۋاي دېمەي، قەددىنى پۈكمەي ياشىغان، ئەمدىلىكتە پۇتىنىڭ ئازراق سۈنۈپ كېتىشى قانچىلىك ئىش ئىدى؟... ئۇ ئاشۇنداق خىيالارنى سۈرۈپ، ئۆزىنى ئۆزى بەزلەپ، ئۆزىگە ئۆزى كۈچ - قۇۋۋەت ئاتا قىلىپ، ئۆزىگە - ئۆزى تەسەللى بەردى.

ئاردىن بەش كۈن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭ پۇتىنىڭ تېڭىقى ئۈچ قېتىم ئالماشتۇرۇلدى. دوختۇرلار ئۇنىڭ پۇتىنى رەسىمگە ئېلىپ كۆرۈپ، تېڭىقنىڭ جايىغا چۈشكەنلىكىنى مۇقىلاشتۇردى. بۇنىڭدىن مامۇتئاخۇننىڭ كۆڭلىمۇ خېلىلا كۆتۈرۈلۈپ قالدى. جەننەتخان كۈنلۈكى ئۈچ قېتىم دوختۇرخانىغا تاماق ئەكېلەتتى - دە، ئالدىراپلا ئۆيگە يانىتتى. چۈنكى ئۆيىنىڭ پۈتۈن ئۈشۈشاق - چۈششەك ئىشلىرىنىڭ هەممىسى شۇنىڭغىلا قاراشلىق بولغاچقا، ئىككى ئارىلىقتا يۈرۈپ ئۇمۇ سەل جۈدەپ قالغاندەك قىلاتتى.

بۈگۈن شەنبە ئىدى. هەر شەنبە كۈنى مامۇتئاخۇن قىزلىرى بىلەن تېلېفوندا كۆرۈشەتتى. ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟ بولۇپمۇ پەزىلىيە ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلىمىغۇچە هەرگىز بولدى قىلمايتتى. ئاخشىمى تېلېفون قىلغاندا ئەگەر ئۇ بولماي قالسا، ئەتىسى ئەتىگەن تېلېفون قىلاتتى: «جېنىم دادا، ئاخشام سىز بىلەن كۆرۈشەلمەي، كېچىچە ئۇخلىيالماي چىقتىم، هەرقانداق ئىش بولسا شەنبە كۈنى كەچ چوقۇم ئۆيدە بولۇڭ، ئەسرەپ قالمىدىكەنمەن» دەيتتى يىغلامسىراپ. مامۇتئاخۇن بۇلارنى ئويلاپ بېشى قاتتى. ئاخىرى ئۇ كەچكە يېقىن دوختۇرغىمۇ دېمەستىن، شاگىرتلىرى، جەننەتخانىنىڭ توسۇشىغىمۇ ئۇنماي، تاكسى بىلەن ئۆيگە كەلدى، - دە، دېيىشكەن ۋاقىتتا، قىزلىرىغا تېلېفون قىلىپ كۆرۈشتى.

— دادا، سىزگە بىرەر ئىش بولمىغاندۇ؟ — پەزىلىيە ئەنسىز هالدا سورىدى.

— ماڭا نېمە ئىش بولاتتى، قىزىم، بىر ئوبدان تۇرۇۋاتىمەن، — دېدى مامۇتئاخۇن ئىلاجى بار ئاۋازىنى نورمال چىقىرىشقا تىرىشىپ.

— چۈشۈم بۇزۇلۇپ قاپتىكەن، سىزدىن بەكلا ئەنسىرەپ، ئۆيگە نەچچە قېتىم تېلېفون قىلدىم. لېكىن ئۆيدە هېچكىم يوق، — پەزىلىيەنىڭ ئاۋازى يىغلامسىراپ چىققاندەك قىلاتتى.

— ئەنسىرىمەڭ، جېنىم قىزىم، مەن هۇنەرگە كېتىمەن، جەننەتخان ئاكىز ئۇ - بۇ ئىشلار بىلەن ئۆيدە ئولتۇرالمىغان چېغى، — ئۇ ئەسلىي جەننەتخان ئانكىز سۆت، قېتىق، تۇخۇم ساتقىلى شەهەرگە كىرىدۇ دېمەكچى

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

بولسىمۇ، قىزىنىڭ كۆڭلىنىڭ يېرىم بولۇشىدىن ئەنسىرەپ شۇنداق دېدى.

پەزىلىيە دادىسىغا ئۆزىنى ئاسراش، ئۆزىنى ھاردۇرۇپ قويماسلىق، نېمە-لەرنى كۆپ يېيىش، نېمىلەرنى يېمەسلىك ھەققىدە خېلى ئۇزاق تاپىلاپ خوشلاشتى.

ــ جېنىم قىزىمنىڭ كۆڭلى تۇيۇپتۇ، ــ دەپ كۆز يېشى قىلدى مامۇت-ئاخۇن تۇرۇپكىنى قويۇپ، ــ ئۆيگە كېلىپ ئوبدان قىپتىمەن، ئەمدى كۆڭ-لۇم تىندى.

لېكىن كېچىسى مامۇتئاخۇننىڭ پۇتى ئاغرىپ پۇتۇن بىر كېچىنى ئۇي-قۇسىز تاڭ ئاتقۇزدى ۋە ئەتىسى ئەتىگەن يەنە دوختۇرخانىغا قايتىتى. مەسئۇل دوختۇر ئۇنىڭ ئىشىپ كەتكەن پۇتىنى كۆرۈپ قاتتىق خاپا بولدى:

ــ سىلى دوختۇرخانىدىن تېزرەك چىقىشنى ئارزۇ قىلىلا، لېكىن بىز-نىڭ سۆزىمىزنى ئاڭلىماي، ياتاقتىن خالىغانچە چىقىپ كېتىپلا. مۇنداق قىل-سىلا، قىرىق كۈندىمۇ ئورۇنلىرىدىن تۇرالمايلا.

ــ بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلىلى، دوختۇر، ــ دېدى جەننەتخان كە-چۈرۈم سوراپ.

دوختۇر ئۇنىڭ تېڭىقىنى يېشىپ دورا سۈركەپ، يېڭىباشتىن تېڭىپ قويدى.

ــ ئەمدى ئۆيگە قايتىمەن دېمىسىلە، بولمىسا بالىلار كەلگۈچە ئورۇنلە-رىدىن تۇرالمايدىغان ئوخشايلا، ــ دېدى جەننەتخان دوختۇر چىقىپ كەتكەندىن كېيىن ئۇنىڭ چېكىسىدىكى تەرلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ.

مامۇتئاخۇن لام ــ جىم دېمىدى. ئۇنىڭ گەرچە پۇتى قاتتىق ئاغرىۋاتسە-مۇ، لېكىن قىزلىرى بىلەن تېلېفوندا كۆرۈشكەن چاغنى، ئۇلارنىڭ يېقىملىق ئاۋازىنى كۆز ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئاغرىق ئازابىنى پەقەتلا سەزمىدى. ئۇ، ئۆ-يىگە كەتكىنىگە، بايىقى دوختۇرنىڭ خاپا بولۇشلىرىغا ئۆكۈنۈش، پۇشايمان قىلىش ئەمەس، ئەكسىچە خۇشال بولاتتى.

ھەش ــ پەش دېگۈچە يەنە بىر ھەپتە ئۆتۈپ شەنبە كەلدى. ئىككى كۈن-دىن بېرى ئۇ، مەسئۇل دوختۇرغا يالۋۇرۇپ دېمىگەن گېپى قالمىدى. ئاخىرى دوختۇرنى قايىل قىلدى.

ــ ئەمىسە ئۆيلىرىگە قايتسىلا، لېكىن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشقا قەتئىي بولمايدۇ. يېيىشكە تېگىشلىك دورىلارنى ۋاقتىدا يەپ، تېزرەك ساقىيىشنىڭ ئامالىنى قىلمىسىلا بولمايدۇ. مەن ھەر ئۈچ كۈندە بىر بېرىپ پۇتلىرىدىكى تېڭىقنى ئالماشتۇرۇپ قويايى، ــ دېدى مامۇتئاخۇننىڭ قىزلىرىغا بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتىدىن تەسىرلەنگەن دوختۇر.

يوغان جەدە ئات قوشۇلغان مەپە قوڭغۇراقلىرىنى جاراڭلىتىپ، سۆگەت بۈككىدە سايە تاشلىغان ئاسفالت يولدا كەلمەكتە. مەپىنىڭ ئۈستىدە ياتقان ما-

مۇتئاخۇن ئەتراپىغا بۇك ـ باراقسان دەل ـ دەرەخلەرگە، سارغىيىپ پىشقان ئۇرۇكلەرگە، دانلىرى پىشقان بۇغداي ئېتىزلىرىغا، يول بويىدىكى ئېرىقتا شىرقىراپ ئېقىۋاتقان سۇزۇك سۇ، ئېرىقنىڭ قاسىقىدا بوشقىنا ئىرغىلاپ يەلپۇنۇۋاتقان ياپيېشىل چىم، ئوت ـ چۆپ، ھۆپپىدە ئېچىلغان كاككۇكگۈل ـ لىرىگە، كۆپكۆك دېڭىز رەڭگىدىكى ئاسمانىدا لەيلىشىپ يۈرگەن ئاپپاق بۇ ـ لۇتلارغا... تويماي قارىماقتا ئىدى. دوختۇرخانىدا ياتقان ئىككى ھەپتە ئۇ ئۇ ـ چۇن گويا ئىككى ئايدەك بىلىنىپ، بۇ گۈزەل تەبىئەتنى، ساپ ھاۋانى تولىمۇ سېغىنغانىدى.

— بالام، مەپىنى ئاستىراق ھەيدە، — دېدى ئەتراپىنى كۆرۈپ ئۇلگۈرۈپ بولالمىغان مامۇتئاخۇن مەپىكەش بالىغا.

— ۋۇ... ۋۇا — مەپىكەش، ئاتىنىڭ تىزگىنىنى تارتىپ ئاستىلاتتى، — مۇشۇنداق ماڭسام بولار، ئۇستام؟

— ھە، بولدى. مۇشۇنداق ھەيدە، ئەتراپنى ئوبدانراق كۆرۈۋالاي، — ما ـ مۇتئاخۇن ئەتراپتىن كۆزىنى ئۈزمەي شۇنداق دېدى.

2

زۇلپىقار يېقىندىن بېرى تولىمۇ كەم سۆز، خىيالچان بولۇپ قالدى. ئۇ ـ نىڭ ساپ، ئوتلۇق يۈرىكى پەزىلىيەنىڭ ئىشق ـ پىراقىدا ئۆرتەنمەكتە، ۋۇجۇ ـ دىدا كۈچلۈك سۆيگۈ دولقۇنلىماقتا ئىدى. ئۇ، ئۆزىنىڭ بارلىق ئازابلىرىنى. ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى يازغان كۈندىلىك خاتىرىلىرى ۋە شېئىرلىرىغا مۇجەس ـ سەملەپ، سەل يېنىكلەپ قالغاندەك بولاتتى. چەت ئەل شائىرلىرىنىڭ شېئىر ـ لىرىدىنمۇ، خاس سۆيگۈ ـ مۇھەببەت، پاك ئېتىقاد، ۋاپادارلىق مەزمۇندىكىلە ـ رىنى تاللاپ شۇنداق ھېسسىياتلىق تەرجىمە قىلاتتىكى، ئۆزى تەرجىمە قىلغان شېئىرنى ئوقۇۋېتىپ ئىختىيارسىز ياش تۆكەتتى. ئۇ تەرجىمە قىلغان شې ـ ئىرلىرىنى ئۇرۇمچىگە: «دۇنيا ئەدەبىياتى»، «ئەدەبىي تەرجىمىلەر» قاتارلىق ژۇرناللارغا ۋە بىر قىسىم گېزىتلەرگە ئۆزۈلدۈرمەي ئەۋەتىپ تۇردى. ھەتتا ژۇرنال تەھرىر بۆلۈملىرى ئۇنىڭغا بەزى شېئىرلارنى تەرجىمە قىلىشنى ھاۋالە قىلىپ، ئاتايىتەن ئەۋەتتى.

ئۇ ئالدىنقى قېتىم زور غەيرەتكە كېلىپ، پەزىلىيەگە، تانسا ئوينىغاچ، ئۇنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى يىراقتىن پۇرىتىپ ئۆتتى. لېكىن قىز، ئۇنىڭ سۆزىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىگەندەك پەرۋاسىز مۇئامىلە قىلدى. گەرچە بۇ ئا ـ دەتتىكى سۆزلەر بولسىمۇ، زۇلپىقارغا بەكلا تەسىر قىلدى. ئۇ شۇ كېچىسى ئۇيقۇسىز تاڭ ئاتقۇزدى: «پەزىلىيە راستىنلا مېنى ياقتۇرمامدىغاندۇ؟ ئۇ مې ـ

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

ىنىڭ سۆزلىرىنى چۈشەنمەيدىغان يەردە ئەمەس، چوقۇم بىلدى، لېكىن ئۆزىنى قاچۇردى. نېمىشقا شۇنداق قىلدۇ؟ مېنىڭ ئۇنى چىن يۈرىكىمدىن ياخشى كۆرۈشۈم گۇناھمۇ؟... ياكى مېنى سىناۋاتامدىغاندۇ؟ ئەگەر مەن ئۇنىڭغا ئۆزە-نى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنى ئوچۇق ئېيتسام، ئىش ئوڭۇشلۇق بولماي قالسا، ئادەتتىكى دوستلۇقىمىزغا تەسىر يەتسە، ئۇ مەندىن نەپرەتلەنسە قانداق قىلە-مەن؟...» ئۇ ئويلىغانسېرى مېڭىسى چاراسلاپ، ھازىرلا ئېتىلىپ كېتىدىغان-دەك قىلاتتى. چوڭ كۆزلىرى ئۈيقۇسىزلىقتىن قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، قا-پاقلىرى ئىششىغانىدى. شۇ ئىشلار بولۇپ ئۆتكىلىمۇ يىگىرمە كۈندىن ئاشتى. پەزىلىيەنى ئۇچ - تۆت قېتىمدەك ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسىدا ئۇچراتتى، لې-كىن ئۇنىڭ روھى سولغۇن كۆرۈنەتتى.

— قانداق ياخشى تۇرۇۋاتامسەن، ھېچ كۆرۈنمەيسەنغۇ؟ — دېدى ئۇ پەزە-لىيەنىڭ ئۈدۈلىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، تامىقىنى يېگەچ.

— قەدىر ئەھۋال، ئۆزۈڭچۇ؟

— ياخشى.

— «تارىم» ژۇرنىلىدىكى شېئىرىڭنى ئوقۇدۇم، تولىمۇ ھېسسىياتلىق، ياخشى يېزىپسەن، — دېدى پەزىلىيە سەممىي تەلەپپۇزدا.

— سەنمۇ كۆردۈڭمۇ؟ — زۇلپىقار چۆچۈپ جىددىي تەلەپپۇزدا سورىدى. ئۇ شۇ تاپتا پەزىلىيەنىڭ ئالدىدا بىرەر ئۈياتلىق ئىش قىلىپ قويغانىدەك، قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى.

— ھەئە، ياتاقتىكى ھەممىمىز ئوقۇدۇق. غۇنچەم ھەتتا خاتىرىسىگە كۆ-چۈرۈۋېلىپ، ياتاقتا ئۈياقتىن - بۇياققا مېڭىپ يۈرۈپ ئوقۇپ كەتتى دېگىنە. ھەقىقىي بىر ئاشقىنىڭ ھەسرەتلىك ناخشىسىكەن، ھەربىر مىسرالىسىدىن كۆز ياش، ئىلتىجا تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. نېمە ھەيران قالىسەن، كۆرسەم بولامتى؟ — سورىدى پەزىلىيە زۇلپىقارغا سوئال نەزەرىدە قاراپ.

— ياقەي، — زۇلپىقارنىڭ يۈزلىرى ئوت ئالدى، تىلى كالۋالىشىپ دۇ-دۇقلاپ جاۋاب بەردى، — شېئىر دېگەننى كىشىلەرنى ئوقۇسۇن دەپ يازىمىز، قانچە كۆپ كىشى ئوقۇسا شۇنچە ياخشى ئەمەسمۇ؟ — ئۇ شۇنداق دېگەچ تامىق يەپ بولغان قاچىلارنى يۇغۇشتۇرۇشقا باشلىدى.

ئۇ، ئەسلىي «ئامرىقسم» ماۋزۇلۇق مۇھەببەت لىرىكىسىدا، ئۆزىنىڭ پە-زىلىيەگە بولغان چوڭقۇر مۇھەببىتى، سەممىي ئېتىقادى، ئۇنىڭ ۋىسالىغا يېتىش ئۈچۈن چەككەن ئازاب - ئوقۇبەتلىرىنى تولىمۇ تەسىرلىك بايان قىل-غان بولۇپ، قىزدىن «يۈرەك - باغرىڭ تاش» دەپ ئاغرىنغانىدى. ئۇ شۇ تاپتا، ئاشۇنداق مىسرالارنى يازغانلىقى ئۈچۈن، پەزىلىيەنىڭ ئالدىدا ئوڭايسىزلانماق-تا ئىدى. دەل شۇ چاغدا ئوت ئۈستىگە ياغ چاچقاندەك ئىش بولدى. تۆۋەندىكى مىسرالارنى ئوقۇغاچ غۇنچەم كەلدى:

قەلبىمدە مۇھەببەت مىسالى دەريا،
بۇنى سەن بىلمەي كەلدىڭ ئامرىقىم.
بولماسمۇ ياش جېنىم ئۇۋالى ساڭا،
دەرد - پىراق شارابىن بەردىڭ ئامرىقىم.

ئىشىڭغا سالساڭ ھارماس قولۇڭمەن،
سەپەرگە چىقساڭ قاشتاش يولۇڭمەن،
سائىلغا بەرسەڭ پارچە پۇلۇڭمەن،
بۇنى سەن بىلمەي كەلدىڭ ئامرىقىم.

— پاھ، پاھا... نېمە دېگەن تەسىرلىك مىسرالار بۇ؟ ھەر بىر سۆز - ھەرپلىرىدىن پۇتۇنلەي كۆز ياش، ئازاب تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. ھەي، ئاشىق بىچارە، دەرد - ھەسرەتلىرىڭنى شېئىر قىلىپ يېزىپ، ھەممە خەققە بىلدۈرگۈچە ئۆز - زىگىلا دېسەڭ بولمامدۇ، كىم ئۇ؟ مەن ئەلچى بولۇپ بىر ساۋابقا ئېرىشەي.

— ئۇ دېگەن شېئىر، شۇنىمۇ بىلمەمسەن؟ — زۇلپىقار دۇدۇقلاپ قەستەن يالغان سۆزلىدى.

— شېئىرنىمۇ ئەمەلىيەتكە ئاساسەن يازىدىغاندۇ؟

— قايسى ئەمەلىيەتكە؟

— ئۇنى ئۆزۈڭ بىلەرسەن. ھەي زۇلپىقار، بىر دەۋەتكىنە، ئۇ قىز زادى كىم؟ — غۇنچەم چىرايلىق كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكتى. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن قىزىقچىلىق، جىددىيلىك ۋە مۇھەببەت ئارىلىشىپ كەتكەن مۇرەككەپ ھېسسىيات تۆكۈلۈپ تۇراتتى.

— شېئىردىكى قىز ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت ئەمەس. ئۇ دېگەن شېئىر، — زۇلپىقار جاۋابىدىن ئۆزىنى ئۆزى يەۋەتكۈدەك بولۇپ كەتتى. ئۇ مۇنداق جاۋاب بېرىپ ئۆزىنىڭ چىن سۆيگۈسىنى، سەممىي ھېسسىياتىنى يوشۇرغىنى، ئۆز - زىنى ئالدىغىنى نېمىسى؟ شېئىردا تەسۋىرلەنگەن، ئۇنىڭ پۇتۇن ئوي - خىيالى، پاك كۆڭلىنى قامال قىلىپ، ئۇنى ئازاب دېڭىزىغا ئىتتەرگەن قىز — پەرىلىيە ئۇنىڭ يېنىدىلا ئولتۇرمامدۇ؟ ئۇ قىزىقچىلىق قىلىپمۇ بولسا: «ئۇ قىز يىراقتا دېسەم دۇنيانىڭ ئۇ چېتىدە، يېقىن دېسەم يېنىمدىلا» دەپ جاۋاب بەرسە بولماسمىدى؟

— ئۇھا! ئەمدى خاتىرجەم بولدۇم، — دېدى غۇنچەم، پەرىلىيەگە قاراپ، — بىزنىڭ زۇلپىقارنى قايسى لەيلى ئىشقىدا مەجنۇن بولغاندۇ؟ دەپ ئازاب چەكىكەنتىم، ئىشلار مەن ئويلىغاندەك ئەمەسكەن، ئاداش.

— شۇ ئەمەسمۇ، شائىر دېگەننىڭ ئون گېپىنىڭ بىرىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ، خىيالىغا كەلگەننى يېزىۋېرىدۇ، — پەرىلىيە شۇنداق دەپلا تاماق قا-

ئۇيغۇر كىتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

چىسىنى كۆتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى ۋە زۇلپىقارغا قاراپ، ــ خوش، بىز چىقايلى، ــ دېدى.

تاماققا كىرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى بىر ـ بىرلەپ تاماقلىرىنى يەپ چىقىپ كەتتى. لېكىن زۇلپىقار تېخىچىلا بايىقى ئورنىدا ئولتۇرماقتا ئىدى. ئۇنىڭغا پەزلىيەنىڭ بايىقى سۆزى ھەقىقەتەن ئېغىر كەلگەنىدى. ئۇنىڭ: «شائىر دېگەننىڭ ئون گېپىنىڭ بىرىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ دېگىنى نېمىسى؟ مەن راستىنلا ئىشەنچسىز، شاللاق، ئوجمە كۆڭۈلمۇ؟ شېئىرىدا يازغانلىرىم پۈتۈنلەي راست سۆز، چىن ھېسسىيات ئەمەسمۇ؟ توغرا، پەزلىيە توغرا دەپ، تۇ. مەن تېخى بايىلا ئۆزۈمنىڭ يازغانلىرىمنى ئىنكار قىلىپ، ئۇ دېگەن شېئىر، ئۇنداق قىز يوق، دەپ ئۆزۈمنىڭ سۆزىگە ئۆزۈم ئىشەنمىگەن يەردە، پەزلىيە قانداق ئىشەنسۇن؟...» ئۇ، ئۆزىنىڭ جۇرئەتسىزلىكىدىن نەپرەتلەندى. پەزلىيەنىڭ «خوش، بىز چىقايلى» دېگەن سۆزى، ئادەتتە ئاشخانىدا كۆندە ئېيتىلىدىغان ئادەت سۆزى بولسىمۇ، بۇگۈن ئۇنىڭغا باشقىچە بىلىندى. «خوش!» نېمىدېگەن سالمىقى ئېغىر، ئادەمنىڭ يۈرىكىگە تېگىدىغان سۆز بۇ؟ ئۇ، مەندىن مەڭگۈ خوشلاشماقچىمىدۇ؟ نېمىشقا بۇ سۆزنى غۇنچەم دېمەي، پەزلىيە دەيدىغاندۇ؟...

ئۇ، ئايال خىزمەتچى ئاشخانىنى تازىلاپ، ئۈستەللەرنى سۈرتكەندىلا، ئېغىر قەدەملىرىنى تەستە يۆتكەپ ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى. «ھەممىنى قىلغان غۇنچەم. ئۇ كىرىپ قاملاشمىغان سوئاللارنى سورىمىغان بولسا، مەنمۇ ئۇنداق جاۋابنى بەرمەيتتىم» دەپ ئويلىدى ئۇ، ئەلەم بىلەن.

جاندىن ئۈتىدىغان يالغۇزلۇق زۇلپىقارنى ئازاب دەرياسىغا تېخىمۇ شۇڭغۇتماقتا. يالغۇزلۇق ئادەمنىڭ جېنىنى ئۈپرىتىدىغان ئېكەك. ئادەم قانچە يالغۇز قالسا، ئۇ شۇنچىلىك بىچارە، مىسكىن، ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ئازابلىنىدۇ. ئادەمنىڭ جېنى كۆڭلىدىكى كىشىسى بىلەن، دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن سۇ ئىچىپ ياشىرىدۇ. ئۇ، نەچچە سائەتتىن بېرى ياتاقتا يالغۇز تورۇسقا قاراپ ياتتى. گەرچە مەكتەپ ئىچى شۇنچىلىك گۈزەل، قاينام ـ تاشقىنلىق، ياتاق ئىچى مېھمانسارايلاردەك پاكىز، رەتلىك بولسىمۇ، ئۇنىڭ روھى شۇنچىلىك قۇرۇقكى، گويا شامال ئۇچۇپ تۇرىدۇ. ئۇ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان ئالدىدىكى خەنزۇچە ـ ئىنگلىزچە دەرسلىك كىتابلار، لۇغەتلەر، شېئىرلار توپلامىرى ئۇنىڭغا شۇنچىلىك سوغۇق بىلىنمەكتە. ئۇ ھەركۈنى ئۇخلاشنىڭ ئالدىدا ئۇقۇيدىغان بايرۇننىڭ شېئىرلار توپلىمى ئۇنىڭغا سوئال نەزەردە تىكىلمەكتە، ئۇنى مەسخىرە قىلماقتا، ئۇنىڭ ئىرادىسى، ئاجايىپ گۈزەل، رومانتىك غايىسىدىن گۇمانلانماقتا. ئۇ ئۇزمەي تاماكا چەكمەكتە. بىر قاپ تاماكىنىڭ يېرىمى تۈگىدى. ياتاق ئىچىدە تاماكىنىڭ ئىسلىرى گويا زۇلپىقارنىڭ ئازابلىرىدەك لەيلىشىپ يۈرمەكتە. ئۇ، تۈگەيلا دەپ قالغان تاماكىغا ئۈلاپلا يەنە بىرنى تۇتاشتۇرۇپ، كۆچەپ شورىدى. قويۇق ئىس ئۇنىڭ ئېغىز ـ بۇرۇنلىرىدىن

پاتماي چىقىپ، بۇرۇنقى ئىسلارغا قوشۇلدى. كۆزلىرىدە ياش لىغىرلايتتى. ئۇ ئېغىر گەۋدىسىنى تەستە كۆتۈرۈپ، بالكونغا چىقىپ ئىشىك، دېرىزىلەرنى ئاچتى. شامال گويا ئەتىدىن بېرى شۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەكلا، غۇيۇلداپ كىرىپ ياتاقتىكى ئىسلارنى كارىدورغا قوغلاپ ھاۋانى ساپلاشتۇردى. لېكىن ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئازاب، سۆيگۈ تۇمانلىرىنى بۇ شامال ھەرگىزمۇ بىر ياقلىق قىلالمايتتى. ئۇنى پەقەت پەرزىلىيەنىڭ قەلب شامالىلا ساپلاشتۇرالايتتى. دېرىزىنگە يېقىنلا يەردىكى قارىغاي شاخلىرىدا توپ - توپ قۇشقاچلار بار ئاۋازدا سايرىشىپ، شاختىن - شاختا قونماقتا. بىر - بىرىگە سۆركىلىپ، ئەركىلەپ ئويناشماقتا، ئۇلاردا ھەسرەت، ئازاب - ئوقۇبەتنىڭ سايىسىمۇ يوق. شۇنچىلىك ئەركىن، شۇنچىلىك خۇشال، شۇنچىلىك بەختلىك! ھەي! شۇ تاپتا ئاۋۇ بىر جۈپ قۇشقاچنىڭ بىرى زۇلپىقار، بىرى پەرزىلىيە بولغان بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى. ئۇلار ئۇچۇپ يىراقلارغا، ھەتتا ئادەم ئىز باسمىغان بىرەر ئارالغا كەتسە، بەخت، خۇشاللىقتىن يۈرەكلىرى يېرىلىپ كەتمەسمىدى؟... خىيال ئەنە شۇنداق شېرىن بولىدۇ. خىيال ئادەمنى، غايىسىدىكى بەختكە ئىگە قىلىپ، بىردەمىلا بولسا ۋىسال شارابىدىن مەست قىلىدۇ. ئۇ بىرچاغلاردا ئۆيغۇر ئالىمى، شائىر مۇھەممەد بىننى ئابدۇللا خاراباتىنىڭ: «پىكىر - خىيال گويا بىر مېھمان، كۆڭۈل ئۇنىڭ ئايۇۋان - سارىيىدۇر» دېگەن ھېكمىتىنى ئو-قۇپ سۆيۈنگەن، خاتىرىسىگە كۆچۈرۈۋالغانىدى. گەرچە ئۇ كۆزىنى ئاچسىلا، ھەممىسى يوق بولىدىغانلىقىنى بىلسىمۇ مەيلى، پەرزىلىيەنى ئۆزىنىڭ كۆڭۈل ئۆيىگە باشلاپ كىرىپ سەيلە قىلغۇزسۇن: ئۇ پەرزىلىيەنى ئېلىپ خاڭجۇغا — غەربىي كۆلگە باردى. ئۇ نامىنى كىتابلاردىن كۆرگەن، بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان مەشھۇر كۆل. كۆلنىڭ ئەتراپىنى قويۇق تۇمان قاپلىغان بولۇپ، كۆلنىڭ ئەتراپىدىكى ياپيېشىل تاغلار لەيلەپ يۇرگەن بۇلۇتلار بىلەن جەنۇبىي ئېگىز چوققا، شىمالىي ئېگىز چوققا، تەڭرى ئېتى چوققىسى قاتارلىقلار سۆيۈشۈپ غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. نامى مەشھۇر لېيفىڭ مۇنارى يىراقتىن كۆزگە تاشلىنىدۇ. ئۇلار چىرايلىق بېزەلگەن سايا‌ھەت كېمىسىگە چۈشتى. كېمە سۇ-زۇك سۇنى ئىككى يانغا يېرىپ ئۆزمەكتە، كېمىنىڭ ئاستىدىن چىققان سۇزۇك سۇ دولقۇنلىرى ئاجايىپ چىرايلىق مەنزىرىنى ھاسىل قىلغان. كىشىلەر ھەمراھلىرىغا ئۇنى - بۇنى كۆرسىتىشىپ بىر - بىرىنى سۆرەتكە تارتىشماقتا، پەرزىلىيەنىڭ بېشى زۇلپىقارنىڭ قۇچىقىدا، ئۇنىڭ قاپقارا چاچلىرىدىن تارقىغان ھىددىن زۇلپىقار مەستخۇش. ئۇلار كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى خۇ-شىنتىڭ ئارىلىغا كېلىپ توختىدى. ئۇلار ئارالنىڭ بىر چېتىگە يانمۇيان ئول-تۇردى. گەرچە ھاۋا شۇنچىلىك ئىسسىق بولسىمۇ بۇ يەر شۇنداق سالقىن ئە-دى، سۇ يۈزىدىن تارقىغان سالقىن شامال جانغا راھەت بېغىشلايتتى. ئۇ پەرز-لىيەنىڭ چىرايلىق بىر جۈپ زىنىخىغا سۆيۈش ئۇچۇن ئېغىزىنى ئاپاردى. ئىشكىنىڭ «جالاقىدە!» ئېچىلىشى بىلەن ئۇنىڭ ياتاقدىشى چۆچىكىلىق لى

جۇن كىرىپ، ئۇنىڭ شەرىن خىيالىنى يوق قىلدى. ئۇ ئۆزىنى يەنە ياتاقتا ــ زېرىكىشلىك، پۇتۇن تۆت تەمىدىن مۇڭ، ھەسرەت تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان ياتاقتا كۆردى. ياتاق يەنە ئاۋۇالقىدەكال: ئۈچ كىشىلىك كارىۋات، كارىۋاتنىڭ ئاستى كىيىم ئىشكاپى، يېزىقچىلىق ئۈستىلى، كىتاب جازىسى، كومپيۇتېر ئۈستىلى، بۇالرنىڭ ھەممىسىدىن ئازاب گۈپۈلدەپ تۇرىدۇ. زۇلپىقار بەزى چاغالردا كومپيۇتېردا ناخشا قويۇپ ئۆزىنى ۋاقىتلىق ئۇنتۇغاندەك، ياتاقنى بىر خىل جۇشقۇن كەيپىيات قاپلىغاندەك بولىدۇ. لېكىن ئارقىدىنال مۇڭ، ھەسرەت، ئازابلىق ھېسسىيات ئەكس ئېتىدىغان ناخشا چىقىپال ياتاقنى ئاۋۇالقىدىن ئۆتە بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلايدۇ. زۇلپىقارنىڭ چوڭ كۆزلىرىدىن ياش گويا شاڭخەينىڭ يامغۇرىدەك تۆكۈلدى. ئېچىپ بولغان كومپيۇتېرنى يەنە ئۆچۈردى ــ دە، گويا مۇشۇ ياتاقتىن چىقىپ كەتسىلا پۇتۇن ئازابلىرىدىن قۇتۇلىدىغاندەك ھېسسىياتتا ئالدىراپ سىرتقا چىقتى.

زۇلپىقار نېمىشقا سىرتقا چىققانلىقىنى، نەگە بېرىشىنى بىلمەيتتى. ئۇ مەقسەتسىزال ماڭدى. يامغۇر گويا چېلەكلەپ قويغاندەك، غەزەپ، ئاچچىق بىلەن شارقىراپ ياغماقتا. يامغۇر سۈيى يولنىڭ ئىككى چېتىدە ئوبدان بىر ئېرىق سۈيىدەك ئېقىپ يەر ئاستى يۇندى ئېغىزىغا ئۇزۇلمەي چۈشمەكتە. يولدا ئۇ-ياقتىن ــ بۇياققا ئۆتۈشۈپ تۇرغان كوچا ئاپتوبۇسلىرى، ھەر خىل چوڭ ــ كىچىك ماشىنىلارنىڭ چاقىدىن چاچرىغان يامغۇر سۈيى بىر ــ ئىككى مېتىر نېرىغا غەزەپ بىلەن چېچىلماقتا. بۇ سۈالر زۇلپىقارنىڭ شىملىرىغا قانچە قېتىم چېچىلدى، بۇنى ئۇ بىلمىدىغاندەك ئەمەس. ئۇ، ئۆز يولىدا ماڭغىنى ماڭغان ئىدى. ئۇستىبېشى چىلىق ــ چىلىق ھۆل، يامغۇر ئۇنىڭ بېشىدىن سارقىپ ئوشۇقىدا توختىدى. ئايىغىنىڭ ئىچى ــ تېشى ئوخشاشلا ھۆل. بېشىغا بىرەر تامچە يامغۇر چۈشسە خۇددى ھازىرلا ئۆلۈپ قالىدىغاندەك ئېھتىيات قىلىدىغان شاڭخەيلىكلەر، كۆزىدىن باشقا يەرنى پۇتۇن يامغۇرلۇق چاپانلىرىدا يۆگەپ، بەزىلىرى كۇنلۇك كۆتۈرۈشۈپ ئۆيلىرىگە ئالدىراش. ئۇالر زۇلپىقارغا ھەيرانلىق ئىزىرىدە قاراپ قويىدۇ. بەزىلىرى: «ئىسىت! قاملاشقان يىگىتكەن، نېمە بولۇپ ئېلىشىپ قالغاندۇ؟...» دېگەن ئويدا ئىچ ئاغرىتىدۇ. لېكىن زۇلپىقارنىڭ بۇالر بىلەن كارى يوق. يامغۇر ئۇنىڭغا شۇنداق ياققاندەك قىلاتتى. ئۇ، بىر چاغدا ئۆزىنى گودىك يولىدا ــ دەل پەزىلىيە ئوقۇيدىغان ئاخبارات ئىنستىتۇتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا كۆردى. بۇ يەرگە قانداق بولۇپ كېلىپ قالغىنىغا ئۆزىمۇ ھەيران ئىدى. ئۇ، دەرۋازىنىڭ يېنىغا ئېسىقلىق پولات تاختىغا يېزىلغان ئال-تۇن رەڭلىك «فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتى ئاخبارات ئىنستىتۇتى» دېگەن خەتكە ئۆزاق قارىدى. بۇ سەككىز خەت ئۇنىڭغا شۇنچىلىك سۆيۈملۈك بىلىندىكى، ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا، ئۆز يېنىدىن قولياغلىقىنى ئېلىپ سۈرتتى. بىر ياق-تىن سۈرتسە، يامغۇر بىر ياقتىن ھۆل قىلاتتى، ئۇ يەنە سۈرتەتتى.

ــ ساراڭكەن!

— ئۇنداق ئەمەستەك قىلىدىغۇ؟

— چوقۇم سارالىق.

ئۇ، ئۆرۈلۈپ ئارقىسىغا — ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئۇنىڭ ئارقىسىدا قوللىرىدا كۈنلۈك كۆتۈرۈۋالغان يەتتە - سەككىزدەك ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭغا ھەيرانلىقتا قارىشىپ تۇراتتى. زۇلپىقار ئارقىسىغا ئۆرۈلۈشىگە ئولار بىر - ئىككىدىن تارقىلىپ كەتتى. زۇلپىقار ئولارغا بىرنېمە دېمەكچى بولدى يۇ، لېكىن سوغۇقتىن چىشلىرى كاسىلداپ ئاۋازى چىقمىدى.

— ئاخباراتتا ئوقۇيالماي ئېلىشىپ قالغان ئوخشايدۇ.

— نەدە ئۇنداق ئىش بار؟ بەلكى باشقا بىر سەۋەبى باردۇ؟

— كىم بىلىدۇ، ئاخباراتنىڭ قىزلىرىغا ئاشىقمۇ تېخى.

— چەت ئەللىككەن.

— ياق، شىنجاڭلىق.

زۇلپىقار بۇ پاراڭلارنى ئاڭلاپ، ئولارنىڭ ئارقىسىدىن خېلى ئۇزاق قاراپ تۇردى. تۇيۇقسىز ئۇنىڭ كاللىسىغا: «ئەگەر شۇ تاپتا پەزلىيە چىقىپ قالسا نېمە دەپ قالار؟» دېگەن خىيال كەلدى - دە، بۇ يەردىن گويا بىركىمنىڭ بىر نەرسىسىنى ئوغرىلىغان ئوغرىدەك ئالدىراپ، ئالدى - كەينىگە قارىماي ئايرىلدى. ئۇ تېز - تېز قەدەم ئالاتتى. گويا ھازىرلا ئۇنىڭ كەينىدىن پەزلىيە قوغلاپ كېلىدىغاندەك، پات - پات ئارقىسىغا قاراپ قويىاتتى - دە، قەدىمىنى تېزلىتەتتى. ئۇ مالىيە - ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندىلا توختاپ ئارقىسىغا قارىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتا پۈتۈن بەدىنى جالاقلاپ تىترەيتتى. ئۇنىڭ ئىسسىق بىر نەرسە ئىچكۈسى كېلىپ، ئۇدۇلدىكى خۇيزۇنىڭ ئاشخانىسىغا كىردى.

— نېمە تاماق يەيسىز؟ — بېشىغا ئاق خەسىدە تىكىلگەن شاپاق دوپپا كىيگەن، كۆزلىرى چوڭ، چىرايى سۇزۇك، بىر قاراشتا ئۇيغۇرغىلا ئوخشاپ كېتىدىغان مۇلازىم بالا ئۇنىڭدىن سورىدى.

— بىر قاچا سۇيۇقئاش، — ئۇ تەستە شۇنداق دېدى.

زۇلپىقارنىڭ توڭلاپ كەتكەنلىكىنى بىلگەن مۇلازىم، ئۇنىڭغا قىزىق قايناق سۇ كەلتۈردى. ئۇ قايناق سۇنى ئىچىپ بىر ئاز ئىسسىغاندەك بولدى. ئۇ سۇيۇقئاشقا ئەمدىلا قوشۇق سېلىشىغا، ئىچكىرىكى ئۆيدىن مەردان چىقتى، ئۇنىڭ ئىككى مەڭزى ئەڭلىك ئەتكەندەك، كۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، ئىچكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى.

— ماۋۇ ئاداشنى، ئەتىدىن بېرى مۇشۇ يەردىمىدىڭ؟ — مەردان شۇنداق دېگەچ ئۇنىڭ يېنىغا كەلدى.

— ئەمدىلا كىرىپ تاماق بۇيرۇتۇشۇم، — دېدى زۇلپىقار خۇشياقمىغان ھالدا.

— يۈر، ئىچىگە، بىللە ئولتۇرىمىز.

www.uyghurkitap.com

— بولدی، مەن شۇ يەردىلا تامىقىمنى يەپ قايتاي.

— شۇمۇ گەپ بولدىمۇ ؟ ئەتىدىن بېرى ياتىقىڭغا قانچە قېتىم تېلېفون قىلدىم. سەن يوق. يۈرە، ھەممىسى يېقىن دوستلار، — مەردان زۇلپىقارنىڭ ئالدىدىكى ئاشنى كۆتۈرۈپ ماڭدى. زۇلپىقار نائىلاج ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ئىچىكىرىگە كىردى. ئىچكىرىدە پەرھات، ئايجامال، سانىيەلەر بار ئىدى. ئۇلارمۇ خېلى ئوبدانلا تەڭشەلگەن بولۇپ، چىرايلىرى خورازنىڭ تاجىسىدەك قىزىرىپ، كۆزلىرى خۇمارلىق ئىدى. ئۇلار زۇلپىقارنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇردى.

— قېنى مەيدە ئولتا! — مەردان بىر ئورۇندۇقنى ئەكېلىپ، زۇلپىقارنى تەكلىپ قىلدى.

— بۇ ئىككى ساھىبجامالنى تونۇيسەن، بىز پويىزدا بىللە كەلگەن. بۇ ياق ئايجامال، بۇياق سانىيە. بۇ ئاغىنىمىز پەرھات، سەيدا (مالىيە ـ ئىقتىساد ئۇنىۋېرسىتېتى. تىل ئادىتى بويىچە شۇنداق ئېلىندى.)دا ئوقۇيدۇ. ھەممىسى مېنىڭ دوستلىرىم. ھە، ئەمدى بۇياق بولسا، زۇلپىقار، بىز ساۋاقداش، سىلەر تونۇيسىلەر ھەرقاچان، ھەرقايسىڭلارغا ئوخشاشلا يېقىن دوستۇم.

— ئەلۋەتتە تونۇيمىز، بىز بىر پويىزدا كەلگەن، شۇنداققۇ؟ — ئايجامال ئۇنىڭغا سوئال نەزىرىدە قارىدى.

— شۇنداق، ئەمدى ئېسىمگە كەلدى، — دېدى زۇلپىقار ۋە خۇشياقمىغان ھالدا قوشۇپ قويدى، — ياخشىمۇ سىلەر؟

زۇلپىقار شۇ چاغدىلا، ئالدىدىكى قىزلارغا كۈلۈمسىرەپ قارىدى. زۇلپىقارغا بۇ قىزلار پويىزدا كۆرگەن چاغدىكىدىن جەزبىدار، چىرايلىق كۆرۈندى. ئۇلار ئوخشاش رەڭلىك، ئوخشاش پاسوندا كىيىنگەن: قارا شىم، ئاق، يەڭسىز كوپتا، كوپتىلىرىنىڭ ئالدى ئوبدانلا ئويۇلغان بولۇپ، تولغان، سۇزۇك بىر جۇپ كۆكسى كۆرۈنۈپلا تۇرىدۇ. دانە ـ دانە كىرىكلىرى ئاستىدىكى شەھلا كۆزلىرى خۇمارلىق، سېرىق بويالغان چاچلىرى دولىسىنى بىر ئالغان. ئۇلارنىڭ تۇرقىدىن، كۆزلىرىدىن خۇشاللىق، بەخت تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ.

— قېنى ئىككىمىزنىڭ قايتا ئۇچراشقانلىقىمىز ئۈچۈن، بىر قەدەھتىن كۆتۈرەيلى، — ئايجامال ئىككى رومكا ئاق ھاراقنى زۇلپىقارغا سۇندى. زۇلپىقار شۇ چاغدىلا ئايجامالنىڭ ساقىيلىق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا تەڭىرقاش ئىچىدە قارىدى.

— مەن، — زۇلپىقار ئورنىدىن تۇرۇپ مەردانغا قارىدى.

— ئالمامسەن، قىزلارنىڭمۇ كۆڭلىنى ياندۇرغان بارمۇ؟ ئايجامالدەك مۇنداق گۈزەل پەرىزاتلار ھېلىغۇ ھاراقكەن، زەھەر سۇنسىمۇ ئىچكۈلۈك، — مەردان رومكىنى ئېلىپ زۇلپىقارغا سۇندى.

— سەن بىلىسەن، مەن ئاق ھاراق ئىچەلمەيمەن، بولدى رەھمەت!

— ۋىيىيەي! بىز ئىچەلمەدىكەنمىز؟ بىزمۇ بوتۇلكىنىڭ يېنىغا تۇنجى كې-

لمشمىز. مەردان، پەرھاتلارنىڭ كۆڭلىنى دەپ ئىچىۋاتمىز. بۇ دېگەن ھاراق ئەمەس، كۆكۈل، ــ ئايجامال خاپا بولدى.

ــ بولدى زورلاۋەرمىگىنە، ئاداش، بىز بىلەن ئىچىشنى خالمايۋاتسا، ــ دېدى سانىيە خۇمارلاشقان كۆزلىرىنى ئوينىتىپ.

ــ ياق، ياق، خالمايدىغان ئىش يوق. بىراق شۇ، ــ زۇلپىقار ئالدىراپ شۇنداق دېدى.

ــ بولدى سىز بىزنى ياراتمىغاندىكىن، ھېلىقى دوختۇر قىز بىلەن ئىچىڭ. كېلە، مەردان، ئىككىمىزلا ئىچەيلى. ــ ئايجامال ئەمدىلىكتە رەسمىي خاپا بولغاندەك قىلاتتى. سۇزۇك، يۇمىلاق چىرايى ئىزادىنمۇ ياكى ھاراقنىڭ تەسىرىدىنمۇ تېخىمۇ قىزىرىپ كەتكەنىدى. زۇلپىقار ئۇنىڭ «دوختۇر قىز» دەپ، پەزىلىيەنى دېمەكچى ئىكەنلىكىنى بىلدى. چۈنكى ئۇلار «دوكتور» بىلەن «دوختۇر»نىڭ پەرقىنى ئاجرىتالمىغانىدى. بۇ سۆز ئۇنىڭ ئېسىگە پەزىلىيەنى سېلىپ، ئېچىشقان يېرىگە تۇز سېپىلگەندەك بولدى. ئۇ مەردانىنىڭ قولىدىن بىر رومكىنى يۇلۇپلا ئالدى:

ــ قېنى خوشە!

ــ خوشە!

ئاچچىق ھاراق، ئۇنىڭ ئاشقازىنىنى شۇنداق ئېچىشتۇردىكى، كۆزلىرىدىن ياش چىقىپ كەتتى. ئۇ ئالدىراپ ئالدىدىكى چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ بىرئاز ئەسلىگە كەلگەندەك بولدى.

ــ ئەمدى ئوغۇل بالىغا ئوخشىدىڭ، يارايسەن! ئالە سەي يە، ــ مەردان ئۇنىڭ تەخسىسىگە توخۇ قورۇمىسى ئېلىپ قويدى.

ھاراق توختاۋسىز ئايلانماقتا، زۇلپىقار ئېشىنىمۇ ئىچمەستىن سۇنغاندىكى ھاراقنى ياندۇرماي ئىچمەكتە. ھاراق ئىچىلگەنسېرى، ئۇنىڭ ئازابلىرى ئازلاۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئۆزىنى ئەركىن ـ ئازادە، خۇشال ھېس قىلماقتا. كۆزلىرى تورلىشىپ، ئۇدۇلدا ھاراق قۇيۇپ ئولتۇرغان ئايجامال ئۇنىڭ كۆزىگە گاھ بىر، گاھ ئىككى بولۇپ كۆرۈنمەكتە. گاھ پەزىلىيە، گاھ غۇنچەم سىيا-قىدا تەبەسسۇم قىلماقتا ئىدى. ئۇ بىر چاغدا كۆزىنى تەستە ئاچتى: ئايجامال بىلەن مەردان سۆيۈشمەكتە ئىدى. مەردانىنىڭ بىر قولى ئۇنىڭ تولغان كۆكسىدە، يەنە بىر قولى ئاپپاق يوتىسىدا ئىدى. ئۇ كۆزىنى يۇمۇۋالدى.

ــ ۋىيەي! قىينىپ ھالىمنى قويمىدىڭ، تارتە قولۇڭنى ئەمدى، ــ قىزىنىڭ بوشقىنا ھاسىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

ــ مۇشۇ يېرىڭنى ئېزىۋەتسەم دەيمەن، جېنىم.

ــ قېنى كۆرەرمىز، سېنىڭ ماۋۇ يېرىڭ ئېزىلىپ كەتمىسە بولاتتىغۇ.

زۇلپىقار كۆزىنى ئاچتى: ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا پەزىلىيە بىلەن مەردان بايىقىدىن بەكرەك ئىرماش ـ چىرماش بولۇشۇپ ئولتۇراتتى. ئۇ كۆزىنى بەكرەك ئېچىپ قارىدى. ئەمدىلىكتە پەزىلىيەنىڭ ئورنىغا ئايجامال ئالماشتى. ئۇنىڭ

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

كۆڭلى جايىغا چۈشۈپ، قايتىدىن قارىدى. ئەدىلىكتە بولسا مەردانىنىڭ قۇچىقىدىكى پەرزىلىيە ئىدى.

ــ ھۆ قىلىقسىز ئېشەكلەر! ــ زۇلپىقار چاچراپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇ-نىڭ كۆزلىرى قان قۇيغاندەك قىزىرىپ كەتكەن بولۇپ، مۇشتۇمى چىڭ تۇ-گۇلگەنىدى.

ئىككى گەۋدە ئاجرىدى. لېكىن زۇلپىقار، يەنىلا ئۇلارغا ھازىرلا يەپ كې-تىدىغاندەك ئەلپازدا، غەزەپ بىلەن قارىماقتا، قان تولغان كۆزلىرىنى گاھ يۇ-مۇپ، گاھ ئاچماقتا ئىدى، مۇشتۇمىنىڭ «غىرس! غىرس!» قىلغىنى ئېنىق ئاڭلانماقتا ئىدى.

ــ ئولتۇرۇۋال، ئاداش، مەست بولۇپ قاپسەن، ــ مەردان، ئۇنىڭ بىلە-كىنى تۇتۇپ ئولتۇرغۇزماقچى بولدى. دەل شۇ چاغدا سىرتقا چىقىپ كەتكەن پەرھات بىلەن سانىيە بىر ــ بىرىنى يۆلەشكىنىچە كىردى. ئەدىلىكتە ئۇنىڭ كۆزىگە سانىيە، پەرزىلىيە بولۇپ كۆرۈندى.

ــ سە... سەن پەرزىلىيە، شۇن... شۇنچىلىك رەسۋالىشىپ كەتتىڭما؟ سېنى مەن تېخى ئەخلاق ــ پەرزىلەتلىك، شەرم ــ ھايالىق قىز دەپ كە... كەپ-تىمەن. ئىسىت! ساڭا كۆيۈپ، سەن ئۇچۇن ياش تۆكۈپ يۇرگىنىم، ــ ئۇ قو-لىنى سانىيەگە ئاچچىق بىلەن تەڭلىدى.

ــ ئاداش، ئولتۇرۇۋال، ئۇ دېگەن سانىيە، ــ مەردان ئۇنىڭ دولىسىدىن باستى. ئۇ مىڭ تەستە ئورنىدا ئولتۇردى.

ــ سەن مېنى ئالداۋاتسەن مەردان. ئۇ دېگەن پە...پەرزىلىيە، ــ زۇلپە-قار ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ ھۆركىرەپ يىغلىدى، ئۇنىڭ مەڭزىدىن سارقىپ چۈشكەن ياشلىرى، سىرتتا يېغىۋاتقان يامغۇر بىلەن بەسلەشمەكتە ئىدى. ئۇ «پە... پەرزىلىيە...» دېگىنىچە ئۇستەل ئۈستىگە بېشىنى قويدى. مەردان ئۇنىڭ بىچارە تۇرقىغا قاراپ مەسخىرىلىك كۈلدى.

3

پەرزىلىيە ھەركۈنى سائەت بەش يېرىمدا ئورنىدىن تۇراتتى ــ دە، يەتتە يېرىمغىچە ئىنگلىزچە سۆز ــ جۈملىلەرنى يادلايتتى. مەكتەپنىڭ شىمالىي ئوقۇتۇش رايونى كىچىك ئىشكىنىڭ كىرىشىدىكى سۈنئىي تاغ، كۆل، ياپيې-شىل چىملىق، چىرايلىق ياسالغان راۋاق، ھەتتا بۇ يەردىكى ھەر بىر تۇپ گۈل ــ گىياھقىچە ئۇنىڭغا شۇنچىلىك تونۇش، سۆيۈملۈك بىلىنەتتى. ئۇ، ئەسلىي ئىنگلىزچە ئىمتىھانغا كېلەر يىلى قاتنىشاتتى، شۇنداقتىمۇ ئۆزىنى بىر سىناپ باقماقچى بولۇپ ئىمتىھانغا قاتنىشىپ تۆتىنچى دەرىجىدىن ئۆتتى. بۇنىڭدىن ئۇ شۇنچىلىك خۇشال بولدىكى، ھەر كۈنى دېگۈدەك قولىدىن چۈ-

شۇرەيدىغان ئىنگلىزچە دەرسلىك كىتابىنى باغرىغا بېسىپ، چوڭ كۆزلىرى نى يۇمغىنىچە بىر سائەتتىك شېرىن خىياللارنى سۈردى. ئۇنىڭ شۇ تاپتا دادىسىنىڭ باغرىغا ئۆزىنى تاشلاپ، بۇ نەتىجىسىنى دېگۈسى، سەكرەپ ناخشا ئېيتقۇسى كېلەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى ھەسسىلەپ ئاشتى. ئەجىر ـ مېھنەتنىڭ ھامان مېۋە بېرىدىغانلىقى، بۇ مېۋە نىڭ ئادەمنى نەقەدەر خۇشاللىققا چۆمدۈرۈپ، بەختنىڭ قۇچىقىدا ئەللەيلىتى دىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدى. بولۇپمۇ سىنىپىدىكى خەنزۇ ساۋاقداشلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ، مەكتەپكە كەلگىلى ئەمدىلا بىر يىل بولاي دېگەن بىر ئۇيغۇر قىزنىڭ بۇ نەتىجىسىدىن ھەيران قېلىشى، سۆيۈنۈشى، ئۇنىڭغا ئالاھىدە ھۆرمەت بىلەن قارىشىدىن ئۇ تېخىمۇ ئىلھام ئالدى.

ئۇ نېمىشقىدۇر، غۇنچەم، گۈلنازلار بىلەن ئارىلىقى بارغانسېرى يىراقلاپ كەتكەندەك، كىشىلىك دۇنيا قارىشى، مۇھەببەت قارىشى، ئەخلاق قاراشلىرى بىر يەردىن چىقمايۋاتقاندەك ھېس قىلاتتى. شۇڭا ئۇ ئاشخانا، چىملىقلاردا ھەمىشە بولۇپ تۇرىدىغان تالاش ـ تارتىشلار، مۇھاكىمە، مۇلاھىزىلەرگە، باشتىكىدەك ئاكتىپ پىكىر قاتناشتۇرمايدىغان، قۇلىقىغا تىڭشىغۇچىنى سېلىپ كىتاب كۆرىدىغان بولۇۋالدى. بولۇپمۇ ئۇ بىر ئىشتىن ھەيران ئىدى: ئۇنىڭ ئىنگلىزچە سۆزىيەسى ئاشقانسېرى، خەنزۇ ساۋاقداشلىرى بىلەن بولغان مۇنا سىۋىتى يېقىنلاپ باراتتى. ئۇلار، پەزلىيەگە ئالاھىدە ھۆرمەت قىلاتتى، ياتقا ئىزلەپ كىرەتتى، دوستلۇقىنى ئىپادىلەپ، ئاتايىن مۇسۇلمانچە ئاشخىنىلارغا تاماققا تەكلىپ قىلىپ، ئىنگلىزچە سۆھبەتلەردە بولاتتى. ئەكسىچە غۇنچەم، گۈلنازلار بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى يىراقلاپ كەتكەندەك تۇيۇلاتتى. ئۇلار، ئۇنىڭغا بۇرۇنقىدەك قىزغىن مۇئامىلە قىلمايتتى. پۇرسەت بولسىلا گەپ ـ سۆزدە چېقىۋالاتتى. ئۆزلىرىنىڭ مودا كىيىملىرى، ئارىلاشقان يىگىتلىرى، مۇناسىۋەت دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئەمەل ـ مەنسەپلىرى بىلەن ماختىنىپ، ئۆزلىرىنى كۆرسىتىشكە ئامراق ئىدى. بىركۈنى گۈلناز، غۇنچەمدىن سورىدى:

ـــ غۇنچەم، ئەتە چۈشتىن بۇرۇن ئىشلەمسەن؟

ـــ ۋىييەي، ئاداش قويغىنا ئۇ ئىشلەشنى، بىرى كىرسە ئالدىغا يۈگۈرۈپ بېرىپ، ۋاي نېمە لازىم، دەپ كۆزىگە تەلمۈرۈپ قارىغان. بەش سائەت ئۆرە تۇرۇپ، ئادەم ھالىدىن كەتكەن، ئەمدى ئىشلىمەيمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە دادام ئاڭلاپ قاتتىق خاپا بولدى. ئۇ نېمە دەيدۇ دېمەمسەن: «بىر سائەتتە سەككىز يۈەنگە ئىشلەيمەن دەپ يۈرمەي، بىر سائەتتە سەكسەن يۈەن خەجلەڭ، قىزىم. مەن سىزنىڭ جاپا چېكىشىڭىزنى خالىمايمەن. ئۆگىنىشىڭىزنى ياخشى قىلىڭ، سىڭىزلا بولدى» دەيدۇ. دادام شۇنداق دېگەن يەردە مەن يەنە ئىشلەمتىم، ئاداش.

ـــ ياتاقتا يېتىپ ـ ئۇخلىغاندىن ئىشلىگەنمۇ ياخشى، ئادەمنىڭ روھى

ئۇيغۇر كىتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

كۆتۈرۈلۈپ قالمدۇ. هازىردىن باشلاپ ئۆزىمىزگە تايىنىپ، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈشنى ئۆگىنىشىنىڭ هېچقانداق زىيىنى يوق، ــ دېدى گۈلناز، غۇنچەمگە قىزىقىپ قاراپ.

ــ شۇ ئەمەسمۇ، ــ دەپ گەپ قىستۇردى پەزىلىيە، ــ ئاتا ــ ئانىلىرىمىز هەرقانچە جاپا چەكسىمۇ بىزگە بىلدۈرمەيدۇ. ئۇلار بىز ئۈچۈن هەممىدىن كېچىشكە رازى. شۇنداقتىمۇ، بىز ئۇلارنىڭ يۈكىنى يەڭگىللەتسەك، ئۇلارمۇ خۇشال بولىدۇ.

غۇنچەمنىڭ قاپاقلىرى تۇرۈلدى. ئۇ، ئەسلى گۈلناز ماڭا بولۇشۇپ پاس چىقىرىپ بېرىدۇ، مەن پەزىلىيەنى گەپتە چېقىۋالمەن، دەپ ئويلىغانىدى. ئويلىمىغان يەردىن، ئۇ ئىككىسىنىڭ گېپىنى بىر يەردىن چىقىپ، ئۇ يالغۇز قالدى، شۇڭا ئاچچىق بىلەن ئېغىز ئاچتى:

ــ سىلەر ئىشلەپ ئاتا ــ ئاناڭلارنى خۇشال قىلىۋېلىڭلار، مەن ئۇلار ئەۋەتكەن پۇلنى خەجلەپ خۇشال قىلىمەن.

پەزىلىيە، غۇنچەمگە قاراپلا قالدى. ئەمدى ئۇنىڭغا گەپ قىلىشنىڭ هېچ قانداق ئورنى قالمىغانىدى. ئۇ قولىغا كىتابىنى ئېلىپ، تىڭشىغۇچىنى قوللىغا سالدى.

ــ هەي نېمىشقىمۇ شىنجاڭدا ئوقۇمىغان بولغىيتىم، شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرسىتېتىدىكى ئىككى يىل ئەجەب كۆڭۈللۈك ئۆتۈپتىكەن، هەر شەنبە، يەكشەنبە كۈنلىرى قوشنا ئالىي مەكتەپكە باراتتۇق. بىر كۈن ــ بىر كۈن تانسا ئوينايتتۇق. باغچا ئارىلايتتۇق، كىنوغا كىرەتتۇق، بۇ يەردە، ئۇ يەردىكى تۇرمۇشنىڭ ئوننىڭ بىرىمۇ يوق. سىنىپقا بارغان، ياتاققا كەلگەن، ئاشخانىغا چىققان، ئوغۇللىرىمىزمۇ خەنزۇلارنىڭ ئۆزى، بىركىم گەپ قىلمەغۇچە، بىرەر ئېغىز چاقچىقى، گەپ ــ سۆزى يوق، ــ غۇنچەم، گۈلنازغا قاراپ دادلاندى.

ــ ئۇنى بىر دېمە، ئاداش، شىنجاڭدىكى دوستۇمدىن خەت كەپتىكەن. نېمە دەپ يېزىپتۇ دېمەيسەن: «هازىر يىگىتتىن ئۇچنى بىر ــ بىرىگە تۇيدۇرماي ئارقامغا سېلىپ يۈرىمەن، كۈنلىرىم تولىمۇ كۆڭۈللۈك، مۇهەببەت دېگەن بەكلا شېرىن بولىدىكەن...» دەپتۇ. ئۆزىغۇ چىرايى ئادەتتىكىچە، بىر قارامتۇق يەر پاكىزى بولمىسا. جاۋاب خەتكە نېمە دېگىنىمنى بىلەمسەن؟ نەپسىڭنى بوشراق يوغان قىلىپ، يىگىتىڭنىڭ بىرىنى ماڭا ئەۋەتىۋەت دېدىم. بۇ ئەجەب تەڭشەلمىگەن جاهانكەن دېسە. بىز بۇ يەردە مۇهەببەت تۇتايلى دېسەكمۇ تۇزۇكرەك بىرەرىمۇ يوق. شىنجاڭدا بولىدىغان بولساق ئون ــ يىگىرمە ئوغۇل ئارقىمىزدىن ۋاي دەپ يۈگۈرگەن بولاتتى.

ــ زۇلپىقارچۇ؟ ئۇ قانداقراق؟ ــ ئالدىراپ سورىدى غۇنچەم.

ــ ئۇغۇ ئەڭ مۇۋاپىق نامزات، لېكىن بىزگە كۆڭلى يوق ــ تە.

ــ ساڭا كۆڭلى بولمىغىنى بىلەن ماڭا بار، ــ غۇنچەم شۇنداق دېگىنە-

چە پەزىلىيەگە قارىدى. لېكىن پەزىلىيە ئىنگلىزچە سۆزلۈكلەرنى يادلاش بىلەن بەند ئىدى.

— ئۇ ساڭا تەلەپ قويدىمۇ؟

— قويماي ئەمىسە.

— قوشۇلدۇڭمۇ؟

— ياق تېخى.

— نېمىشقا؟

— مەن بەزىلەردەك، ئۇ قاچان تەلەپ قويىدىكىن، دەپ كۆزىگە تەلمۈرۈپ قاراپ يۈرىدىغانلاردىن ئەمەس. ئىشقىمدا ئوت ـ كاۋاپ قىلىپ كۆيدۈرۈپ، ئال-دىمدا تىزلاندۇرۇپ، قار ـ يامغۇردەك تۆكۈلگەن ياشلىرىنى كۆرۈپ، ئاندىن ماقۇل دەيمەن. شۇندىلا مۇھەببەتنىڭ قەدرى بولىدۇ. بىلەمسەن، گۈلناز، تۇر-مۇشتا ئاسان ئېرىشكەن نەرسىنىڭ قەدرى بولمايدۇ. مۇھەببەتمۇ ئەلۋەتتە شۇنداق. ئۇ ساڭا يېقىنلاشسا ئۆزۈڭنى تۇتۇۋېلىپ قاچسەن، ئۇمىدىنى ئۈزۈپ يىراقلاشسا بىر ئامالالارنى قىلىپ يېقىنلىشىسەن. ئەنە ئاشۇنداق تەتۇر قىلىناپ ئۇنى سىنايسەن، ئەگەر ئۇ سېنىڭ قىلغانلىرىڭغا بەرداشلىق بەرسە، سېنى ئىزچىل قوغلاشسا، سېنىڭ دوق قىلىشلىرىڭ، تەتۇر قاراشلىرىڭ، ھەتتا نۆ-ۋەتتى كەلسە ئۇنى ھاقارەتلەشلىرىڭدىنمۇ ئۇ ئۆزىنى بەختلىك ھېس قىلسا، بۇ ساڭا ھەقىقىي ئاشىقكەن دېسەڭ بولىدۇ. بىر قىز ئۇچۇن سۆيۈشتىن كۆرە، سۆيۈلۈش زور بەخت، ـــ ئۇ ئالدى تەرەپتىكى سۆگەتكۈلىگە قارىغىنىچە ھايا-جان بىلەن سۆزلىمەكتە، ئۇنىڭ شۇ تاپتا خىيالى بىلەن رېئاللىق ئارىلىشىپ كەتكەن بولۇپ، قايسىسىنىڭ راست، قايسىسىنىڭ ئۆز خىيالى ئىكەنلىكىنى ئۆزىمۇ ئاڭقىرالمايدۇ.

— ئۇنداق باغرى تاشلىق قىلما، غۇنچەم، بولمىسا مۇھەببەت، نەپرەتكە ئايلىنىپ قالىدۇ. كېيىن ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزۈڭ تىزلىنىسەن، ـــ ئۇ غۇنچە-مىڭ سۆزىدىن چۆچۈپ ئېسىگە كەلگەندەك بولدى.

— قاراپ تۇر ـ ھە، زۇلپىقار، ھەر ۋاقىت مېنىڭ.

غۇنچەم ئۆزىنىڭ يالغان سۆزلىرىگە ئۆزى ئىشىنىپ، گويا راستىتەك ھېس قىلدى. چوڭ كۆزلىرىگە بەخت، خۇشاللىق يامراپ، ۋۇجۇدىدا تاتلىق ھېسسىيات مەۋج ئۇردى. ئۇ، ئەمەلىيەتتە زۇلپىقارنى ئۇرۇمچىدە ئوقۇغان چاغلىردىلا قوغلاشقانىدى. لېكىن زۇلپىقار نېمىشقىدۇر ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. تۇرلۇك باھانە ـ سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭ تاماققا، كىنوغا، سەيلە ـ سایاھەتكە قىلغان تەكلىپلىرىنى رەت قىلاتتى. ئەكسىچە پەزىلىيە ئۇنىڭغا چىرايىنى ئېچىپ قاراپ قويسا، كۆزلىرى ئويناپ، قىلغىلى قىلىق تاپالمايالاتتى. بۇنىڭدىن ئۇ، زۇلپىقارنىڭ پەزىلىيەنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى بىلدى. شۇنداقتىمۇ، زۇلپىقارغا بولغان ئۇمىدىنى ھەرگىز ئۈزمىدى. پۈرسەت بولسىلا ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ، باشقىلارنىڭ ئالدىدا، بولۇپمۇ پەزىلىيەنىڭ ئال-

www.uyghurkitap.com

دىدا، ئۆزىنىڭ زۇلپىقار بىلەن مۇناسىۋىتىنىڭ ئالاھىدە ئىكەنلىكىنى بىلدۇ. رۇشكە تىرىشاتتى. ئۇ، ھازىر توقۇغان يالغان سۆزىدىن تولىمۇ سۆيۈندى. مەيلى بۇ يالغانغا پەزىلىيە ئىشەنسۇن ـ ئىشەنمىسۇن، ئۇنىڭ ئۈچۈن بەرىبىر ئىدى. مۇھەببەتنىڭ ئۆزى بىر جەڭ، دەپ ئويلىدى بەختتىن كۆزلىرىنى يۇمۇپ. جەڭ دېگەننىڭ توققۇزى رەڭ، بىرى جەڭ بولىدۇ. رەڭ دەل سېنىڭ قابىلىيىتىڭ، تالانتىڭ بولماي نېمە؟ مەن يېڭىتىلەرنىڭ ئىشقىدا ئاھ ئۇرۇپ، كۆزلىرىنىڭ يېشىنى ئېقىتتىپ يۈرىدىغان قىزلاردىن ئەمەس؛ قانداق قىلسام قىلىمەكى، زۇلپىقار بىلەن يۈرگىنىم يۈرگەن. شۇ چاغدا پەزىلىيەنىڭ ئاھ ئۇرۇپ ياش تۆككىنى تۆككەن. گەرچە مەن پەزىلىيە بىلەن دوست، ساۋاقداش بولساممۇ، بۇ ئىككىسى ئىككى ئىش. مۇھەببەت شەخسىيەتچى كېلىدۇ، قايسىبىر قىز ئۆز مۇھەببىتىنى باشقىلارغا سېخىيلارچە ئۆتۈنۈپ بەرگەن؟

لېكىن پەزىلىيەنىڭ خىيالى ئۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى. ئۇ ئۆزىنى زۇلپىقارنىڭ ياخشى كۆرىدىغانلىقىنى ئۇرۇمچىدىلا بىلگەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئېغىدا، ھازىر مۇھەببەتلىشىدىغان چاغ ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۆگىنىدىغان، بىلىم ئالىدىغان مەزگىل ئىدى. ئۇ، بەزى ساۋاقداشلىرىنىڭ مۇھەببەت قاينىمىغا چۈشۈپ، ئاھ ـ پەريات ئۇرۇشلىرىنى، مۇھەببەتلەشكەنلەرنىڭ بولسا ھەمىشە قول تۆتۈشۈپ يۈرۈشلىرىنى، ئاتا ـ ئانىسى ئەۋەتكەن پۇللارنى سېخىلىق بىلەن خەجلەپ، ئۆزلىرىنىڭ كۆڭۈللىرىنى ئىپادىلىگەنلىكىنى كۆرگەندە، مەسخىرىلىك كۈلۈپ قويياتتى. شۇڭىمۇ زۇلپىقارنىڭ بەزى گەپ ـ سۆزلىرىنى چۈشەنمىگەن قىياپەتكە كىرىپ، «زىخنىمۇ، كاۋاپنىمۇ كۆيدۈرمەگەن» ئىدى. ئۇ، غۇنچەمنىڭ بايىقى سۆزلىرىگە ئىشەنمىسىمۇ، لېكىن يەنە خۇشال بولدى. ئۇنىڭچە بولغاندا، زۇلپىقار بىلەن غۇنچەم يۈرسە، ئۇنىڭغا ئارام بولاتتى. يەنى زۇلپىقار ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ قاراپ، ئۇلۇغ ـ كىچىك تىنمايتتى. غۇنچەم بولسا، ئۇنىڭغا ئاچچىق، كىنايىلىك سۆزلەرنى قىلىپ يۈرمەي، ھەممىسى خۇشال، كۆڭلى ئازادە ئۆتەتتى. دېمەك، غۇنچەمنىڭ يالغان سۆزلىرى شۇ تاپتا ھەر ئىككىيلەننى خۇشال قىلماقتا ئىدى.

ـــ پەزىلىيە!

ئۇ خىيالىنى يىغىپ ئاۋاز چىققان تەرەپكە قارىدى. ئۇنىڭ يېنىغا ـــ سۇنئىي كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى راۋاققا قاراپ كۈنمىگىلىق دوستى، ئېگىز بوي، بەللىرى تال چۈشتەك ئەۋرىشىم، ئۇيغۇر قىزلىرىنىڭدەك چوڭ كۆزلەرىدىن سەمىمىيلىك، مۇھەببەت تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، چىرايى قاشتېشىدەك سۇزۇك بەي شۆ كەلدى. ئۇنىڭ ئاپپاق يوتىسىنى ئارانلا يېپىپ تۇرغان پاداچىلار كۈسرى، يەڭسىز قىزىل مايكىسى ئۇنى باشقىچە جانلىق، جۇشقۇن كۆرسىتىپ تۇراتتى، ئۇ پەزىلىيە بىلەن بىر سىنىپتا ئوقۇيتتى. ئۇلار ھەمىشە ئۇچراشسا ئىنگلىزچە سۆزلىشەتتى، ۋاقىت چىقسىلا ياتاقلىرىغا كىرىشىپ مۇڭدىشاتتى.

— ياخشىمۇ سىز، ئاۋارە قىلدىم، — دېدى بەي شۆ، چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ راۋان ئىنگلىز تىلىدا.

— ياخشىمۇ سىز، — پەرىلىيە شۇنداق دېگەچ، ئۇنىڭغا «نېمە ئىش!» دېگەن مەنىدە قارىدى.

بەي شۆ ئۇنىڭغا «يېغۇ پەن ـ تېخنىكا بىناسى»نىڭ يېغىن زالىدا بۈگۈن سائەت ئىككىدە، ئىنگلىز تىلىدا لېكسىيە بارلىقىنى، ۋاقتى بولسا بىللە قاتنىشىشنى ئېيتتى. پەرىلىيە خۇشاللىق بىلەن قوشۇلدى. ئۇلار زالدا كۆرۈشىدىغان بولدى. بەي شۆ ئۇنىڭ بىلەن خوشلىشىپ قايتىپ كەتتى.

فۇدەن ئۇنىۋېرسىتېتىدا بۇ خىلدىكى لېكسىيەلەر ھەپتىدە بىر ـ ئىككى قېتىم ئۆتكۈزۈلۈپ تۇراتتى. خەلقئارا ۋەزىيەت، ئېلىممىز ۋەزىيىتى، پەن ـ تېخنىكا يېڭىلىقلىرى، ئىقتىسادىي تەرەققىيات، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئىدىيە ـ ئەخلاقى، ئىشقا ئورۇنلىشىشى، مەكتەپ بىلەن كارخانىلارنىڭ پەرقى ۋە ئوخشاشلىقى... دېگەندەك تېمىلاردا مەشھۇر دوكتورلار، داڭلىق كارخانىلار لېكسىيە سۆزلەيتتى. بەزى چاغلاردا مەكتەپتىكى ئالىملارنىڭ تەتقىقات يۈرتى، ياپونىيە تەتقىقات يۈرتىنىڭ خادىملىرىمۇ لېكسىيە سۆزلەيتتى. ئوقۇغۇچىلار لېكسىيە ئاخىرىدا قالدۇرغان خاتىرىلەرگە ئاساسەن تۈرلۈك سوئاللارنى سورايتتى. ئۇلار سوئال سورىغان ئوقۇغۇچىغا خاتىرە بۇيۇمى تارقىتىپ بېرىپ، رەھمىتىنى بىلدۈرگەندىن كېيىن جاۋاب بېرەتتى. نەتىجىدە ئىككى سائەتلىك لېكسىيە قىزغىن كەيپىيات ئىچىدە تۆت ـ بەش سائەت داۋام قىلاتتى. پەرىلىيە بۇ خىلدىكى لېكسىيەلەرگە بوش ۋاقتى بولسىلا قاتنىشاتتى. ئۇ سائىتىگە قارىدى، تاماق ۋاقتى بولغانىدى. شۆڭا ئالدىراش كىتابلىرىنى يىغىشتۇرۇپ، جەنۇبىي ئوقۇتۇش رايونىغا قاراپ يول ئالدى.

بۈگۈن شەنبە ئىدى. ئۇ ئادىتى بويىچە دادىسىغا تېلېفون ئالدى. لېكىن دادىسىنىڭ ئاۋازىدىن، ئۇنىڭ تازا نورمال ئەمەسلىكىنى ھېس قىلدى. ئۇ، ئالدىنقى قېتىم تېلېفون ئالغاندىمۇ، دادىسى تەستە تىنىپ، ھاسىراپ گەپ قىلغان، پەرىلىيە نېمە ئىش بولغانلىقىنى سورىغاندا، سىرتتىن يۈگۈرۈپ كىرگەنلىكىنى، ئەنسىرەيدىغان ھېچقانداق ئىش يوقلۇقىنى ئېيتقانىدى. لېكىن بۈگۈنمۇ ئۇنىڭ كۆڭلى بىر نەرسىنى تۇيغاندەك بولدى ـ دە، جىددىيلەشتى:

— دادا، راست گەپ قىلىڭە، زادى نېمەئىش بولدى؟

— ئەنسىرىگۈدەك ھېچ ئىش يوق، قىزىم، بىر ئوبدان تۇرۇۋالتىمىز، — دېدى مامۇتئاخۇن سالماقلىق بىلەن.

— لېكىن ئاۋازىڭىز باشقىچە...

— ماۋۇ بالىنى، قىزىمدىن تېلېفون كەلگەندىكىن خۇشاللىقتا ئاۋازىم باشقىچە چىققاندۇ بەلكىم.

— راستىمۇ، دادا؟

— راست، بالام، مەندىن ئەنسىرىمەك. ھازىر بىر ئوبدان تۇرۇۋاتىمەن.

جەننەتخان ئانىڭىز ھالىمدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. مەن ئېتىز - ئېرىقنىڭ ئىشلىرى، ھۈنەر بىلەن مەشغۇل، سىزنىڭ يولىڭىزغا قاراپ كۆزۈم تېشىلەي دېدى، قىزىم. ھەرقايسىڭلارغا ئۆلتۈرۈپ بېرىمەن دەپ، پاقلاندىن ئىككىنى بېقىپ، تازا بورداپ قويدۇق.

پەزىلىيەنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن ياشلار تارىلاپ تۆكۈلدى، ئاۋازى سەل بوغۇلۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، دادىسى بىلەن خوشلاشتى.

ئۇ تۇرۇپكىنى قويۇپ كارىۋىتىغا چىقىپ ئۇنىسىز ياش تۆكتى. ئۇنىڭ دادىسىنى ھەقىقەتەن كۆرگىسى كەلگەنىدى. ئۇ مەكتەپكە كەلگەندىن بېرى قانچە قېتىم يىغلىغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. ياتاقتا يالغۇز قالغان چاغلىرىدا، ھەمىشە ياش تۆكەتتى، دادىسى بىلەن غايىبانە سىردىشاتتى: «جېنىم دادا، سىزنى ھەقىقەتەن جاپادا قويدۇم، بۇنى ئويلىسام يۈرىكىم ئېچىشىدۇ. سىز مەن ئۈچۈن، سىڭلىم ئىككىمىز ئۈچۈن بوش رىيازەت چەكمىدىڭىز، بىز ئۈچۈن بارلىقىڭىزنى ئاتىدىڭىز، تېزرەك ئوقۇشۇم پۈتسە، سىزنى قېلىن كۆرپىنىڭ ئۈستىدىن چۈشۈرمەي باقسام، خىزمىتىڭىزدە بولسام، ئۇلۇغ مەككە - مەدىنىگە ئاپىرىپ ھەج - تاۋاپ قىلدۇرۇپ كەلسەم دەيمەن. شۇنداق قىلسام رەھمەتلىك ئانامنىڭمۇ روھى ئەمىن تاپقان، ئۆزۈمۇ بالىلىق قەرزىمنى ئازراق بولسىمۇ ئادا قىلغان بولاتتىم. جېنىم دادا، سالامەت بولۇڭ، ئاللاھ تېنىڭىزنى سالامەت قىلسۇن!...» ئۇ بۇ خىلدىكى سۆزلەرنى تالاي قېتىم، بەزىدە خىيالىدا، بەزىدە پىچىرلاپ دېدى. ئۇ بۇگۈنمۇ يەنە تەكرارلىدى.

شۇنداق، ھاياتتا بالا ئاتا - ئانا ئۈچۈن قانچىلىك مۇھىم بولسا، ئوخشاشلا، بالا ئۈچۈنمۇ ئاتا - ئانا شۇنچىلىك مۇھىم. بالىلارنىڭ ھەربىر كۈلكىسى، يىغىسى، غايە - ئىستەكلىرى پۈتۈنلەي ئاتا - ئانا بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بالىلار ئۈچۈن ئاتا گويا مۇقەددەس تاغ، ئۇ مەڭگۈ قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، بالىلار بېشىغا ئالەمچە مۇشكۈلات كەلسىمۇ، ئاتىسى بولغاچقىلا پىسەنتىگە ئالمايدۇ. ئاشۇ مۇشكۈلاتنى پەقەت ئاتىسىلا بىر تەرەپ قىلىدۇ. بالىلار ئاشۇ تاغقا مەڭگۈ يۆلەنگۈسى، ياماشقۇسى، ئۇنىڭ سايىسىدە بەختىيار ياشىغۇسى كېلىدۇ. بالىلارنىڭ نەزەرىدە ئاتا گويا بىر مەبۇد. بالىلارنىڭ نەزىرىدە ئاتا ئەڭ سالاپەتلىك، قاملاشقان، سۆيۈملۈك!... ئانا ــ بالىلار ئۈچۈن گويا جەننەت! رىۋايەتلەردىكى ھەممە نازۇ نېمەت تەق بولىدىغان داستىخان. بالىلارنىڭ نەزىرىدە ئانا ــ قۇياشتىنمۇ سېخىي. بالا ئۈچۈن قەلبى دېڭىزدىن چوڭقۇر. پەقەت ئاتىلار، بالىلارنىڭ پۈتىغا كىرىپ كەتكەن تىكەننى، كىرپىكىنى يېڭنە قىلىپ ئالالايدۇ. ئۆزى ئاچ قالسىمۇ، بالىلىرىنى ئاچ قويمايدۇ. ئۆزى توڭلىسىمۇ، بالىلىرىنى توڭلاتمايدۇ. ئانىسى بارلارنىڭ چىرايىغا چاڭ - توزاڭ قونمايدۇ، كىيىمى كىرلاشمايدۇ، يىرتىلمايدۇ. شۇڭا ھەرقانداق كىشى، ھەتتا بوۋاي - مومايلارمۇ بىر نەرسىدىن قورقسا، «ۋايجان ئانا!» دەپ خىتاب قىلىدۇ. پەزىلىيە ئۈچۈن مامۇتئاخۇن ھەم ئاشۇنداق كەم - كۈتىسىز، ھەممە ئىش قولىدىن كە-

لمدىغان تاغ سۈپەت ئاتا، شۇنداقلا چىرايىغا توپا، كىيىمىگە چاڭ قوندۇرمايدە-غان، كۆڭلى پاختىدىن يۇمشاق، دېڭىزدىن چوڭقۇر، كۆيۈمچان ئاتا. پەزىلىيە ھەر كۈنى سەھەر تۇرغاندا، قۇياشقا ئۇزاقتىن - ئۇزاق قارايدۇ. قۇياشنىڭ نۇر-لۇق جامالىدىن، سېخىيلىقىدىن، پۈتۈن جانلىقلارغا ھاياتلىق، يورۇقلۇق بەخش ئەتكەنلىكىدىن چەكسىز سۆيۈنىدۇ - دە، ئاتىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرىدۇ. قۇياش — ئۇنىڭغا ئاتىسى بولۇپ كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ يۈزىنى سىلاپ، چاچلىرىنى پۇراپ: «جېنىم قىزىم، ياخشى ئۆگىنىڭ. مېنىڭ پۈتۈن ئۈمىدىم، بارلىقىم، جېنىم پەقەتلا سىز، سىز بولغاچقىلا مەن ھازىرغىچىلىك ياشاپ كەلدىم. بۇ-مىسا ئاللىبۇرۇن ئانىڭىزنىڭ يېنىغا كەتكەن بولاتتىم. سىز كۈلسىڭىز مەن كۈلىمەن. سىزنىڭ كۆزىڭىزدىن تامچە ياش تۆكۈلسە، مېنىڭ كۆزۈمدىن دەريا - دېڭىز قۇيۇلىدۇ. ياخشى ئوقۇڭ، جېنىم قىزىم، سىز مېنىڭ پەخرىم. سىز بولغاچقىلا ئەل - يۇرت ئالدىدا بېشىمنى ئېگىز كۆتۈرۈپ مەغرۇر يۈرىمەن...!» دەپ پىچىرلايدۇ. پەزىلىيەمۇ قۇياشقا قاراپ، دادىسى بىلەن سىردىشىپ، يېڭىچە ئىلھام، كۈچ - قۇۋۋەت ئالىدۇ. ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىدىن تارتىپ، يېگەن تاماقلىرى، كۆرگەن چۈشلىرىگىچە بىرمۇبىر ئېيتىپ بېرىدۇ - دە، ئاستا - ئاستا خوشلىشىپ، قولىغا كىتابىنى ئالىدۇ.

پەزىلىيە بۇگۈنمۇ ئادىتى بويىچە سەھەر تۇرۇپ، قۇياشقا قاراپ ئۇزاقتىن - ئۇزاق پىچىرلىدى. ئۇ دادىسىنى ھەقىقەتەن سېغىنغانىدى. چوڭ شەھلا كۆز-لىرىدە ياشلار لىغىرلاپ، قۇياش نۇرىدا باشقىچە چاقناپ يالتىرىدى. دەل مۇشۇ چاغدا، مامۇتئاخۇن جاينامازدا ئولتۇرۇپ، ئاللاتائالادىن قىزىغا ئامان - ئېسەن-لىك، شەرم - ھايا، ئەقىل - پاراسەت، بەخت - سائادەت تىلەپ ياش تۆكمەكتە ئىدى.

ئۇيغۇر كتاب تورى www.uyghurkitap.com

كېسەل

(ھېكايە)

ئەنۋەر ھوشۇر

ئەنۋەر ھوشۇر 1969 - يىلى 12 - ئايىنىڭ 24 - كۈنى
كېرىيە ناھىيەسىدە خىزمەتچى ئائىلىسىدە تۇغۇلغان. 1987
يىلى 9 - ئايدىن 1991 - يىلى 7 - ئايغىچە قەشقەر
گېگا ئىنستىتۇتى جۇڭگو تىل - ئەدەبىياتى كەسپىدە ئوقۇپ، ئوقۇش پۈ
غۇر تىل - ئەدەبىياتى كەسپىنى پىداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ
كېيىن خوتەن پىداگوگىكا ئالىي تېخنىكومىنىڭ فىلىغان. 2001
يات فاكۇلتېتىدا ئوقۇتقۇچىلىق مىللەتلەر ئۇنىۋ
ئايدىن 2002 - يىلى 7 - ئەدەبىياتى ئىنستىتۇتىدا بىلىم
سانلىق مىللەتلەر تىل - ئەدەبىياتى كەسپى «قوش تىل
يلى 8 - ئايدىن 2004 - يىلى 2 - ئايغىچە شىنجاڭ پېدا
تى ئاچقان جۇڭگو تىل - ئەدەبىياتى كەسپى، دوتسېنت.
سنىپىدا ئوقۇغان، ھازىر تىل - ئەدەبىياتى ئالىي مەكتەپ
تىبە باچىكسىنىڭ شۇجىسى، دوتسېنت.
ئەنۋەر ھوشۇرنىڭ ئىجادىيىتى مەتبۇئاتلاردا ئ
غان بولۇپ، ھازىرغىچە ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا بېقىن
پارچىدىن ئارتۇق ماقالىسى، 40 پارچىغا يېقىن
دىيەت ۋە تۇرمۇش» ناملىق ماقاله - تۇنجى
پايدىلىنىش ماتېرىيالى نەشر قىلىنغان. «ئ
غۇلغان ئويلار» ۋە «بېيجىڭ ئەسىر دېكى ئايرى
توغرىسىدا» ناملىق ماقالىلىرى خەلقئارا خىرىس
ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا، «بازار خىرىس
تەرلىك ئۇچىنچى باسقۇچ»، «ئانا
قار اڭغۇسى» قاتارلىق ئەسەرلىرى
«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ غا ئېرىشكە
«تۆھپە مۇكاپاتى» با
خوتەن ۋىلايەتلىك

ئەزاسى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى ھەيئىتى، «ييڭى قاشتېشى» ئىلمى ژۇرنىلى ۋە «خوتەن پىداگوگىكا ئالىي مەكتىپى ئىلمىي ژۇرنىلى»نىڭ تەھرىر ھەيئىتى.

دوختۇر خانىمنىڭ ئاجايىپ بىر دۇنيا، ئۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرغان ئادەم ھەققىدە بولۇپمۇ دوختۇر ياتاقتا ياتقىنىمىز، بولمىسا ئوتتۇز - قىرىق ئادەم كېسەل بولۇپ قالساق، ئۇ بىمار بىر ياتاقتا ياتقىنىمىز. شۇڭا، ياتاقتا پۈت قويغۇدەك جاي تېپىشنىمۇ تەس ئىدى. ئۇ ئاساسەن ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ھېكايىلىرى بىلەن بىزنى ئۆزىگە جەلىپ قىلاتتى. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتى ۋە خوتەن ۋىلايەتلىك ياشلار بىرلەشمىسى ئەزاسى،

كىشىلەر، مىجەزلىرىمۇ ئۆزگىچە. بۇلار مەندەك بىر يازغۇچى ئۈچۈن ئەڭ ياخشى ئۆگىنىش ماتېرىيالى. ياتاقداشلىرىم ئىچىدە مېنى قىزىقتۇرىدىغىنى يېنىمدىكى كارىۋاتتا ياتىدىغان زەرگەر هاجىم. ئۇنى دوختۇرلار ئاشقازان كېسىلى، دەپ داۋالايدۇ. لېكىن مەن بۇ دىياگنوزدىن گۇمانلىنىمەن. نېمىشقا دېسەڭىز، ئۇ ئەتىگەندە يوغان كۆرۈشكىغا ئىككى كاكچىنى چىلاپ، تۆت تال قەنتنى تاشلاپ قاينىتىپ سۇ بىلەن بىرەدەم بۇسلىغاندىن كېيىن، رەسمىيەت يۈزىسىدىن «قېنى تاماققا كېلىلى» دەپ قويۇپ، ئۆپكىدەك كۆپۈپ، كۆرۈشكىدىن تېشىشقا باشلىقان نانىنى بىر تىنىقىدا يەۋېتىپ، كارتىتىدە كېكىرگەندىن كېيىن قولىنى دۇئاغا كۆتۈرىدۇ. چۈشلۈكى ئون زىخ كاۋاپ، كەچلىكى بىر تاۋاق پولۇ دېگەنلەرنى كۆردۈم دېمەي سوقۇۋېتىدۇ. ئۇنى يوقلايدىغانلارمۇ كۆپ. كۆپ قىسمى ئايالالار. دوختۇر ـ سېستىرالارمۇ ۋاقىت چىقىرىپ كىرىپ ـ چىقىپ تۇرىدۇ. كىرگەنلەرنىڭ قىلىدىغان گېپىنىڭ مەزمۇنى ئومۇمەن بىر خىل. ئۇلار دەسلەپتە بىماردىن ئەھۋال سورايدۇ. ئارقىسىدىن قايسىدۇر بىر ۋاقىتلاردا هاجىم ياساپ بەرگەن ئالتۇن هالقا ياكى بىلەزۈكنىڭ ئاللىكىملەر-نىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەنلىكىنى، هازىر بولسا ئاللىكىملەرنىڭ ئالتۇن هالقا، بىلەزۈكلىرىنىڭ ئۆزىنىڭ كۆزىدىن ئوت چىقىرىۋەتكەنلىكىنى ئېيتىپ، ئۆزگەرتىپ بېرىش ياكى قايتىدىن ياساپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ. هاجىم هەممەيلەننىڭ گېپىنى رايىشلىق بىلەن ئاڭلايدۇ. بۇيرۇتمىلارنى قوبۇل قىلىدۇ، ۋەدە بېرىدۇ. بۇيرۇتمىلارنى كەچلىكى كېسەل كۆرگۈچىلەر ئەكەلگەن قەنت ـ گېزەك، مېۋە ـ چېۋە، گۆش ـ كاۋاپلارنى ئەكېتىدىغان ئايالىغا تۇتقۇزىدۇ.

هاجىمنى ئەڭ كۆپ يوقلايدىغىنى دوختۇرخانا باشلىقى. چىرايىنى تۇرۇم ـ تۇرۇم قورۇق باسقان، ئايپاڭ باش، ئورۇق، ئېگىز بۇ كىشى خۇددى هاجىمنىڭ شەخسىي دوختۇرىدەك كۈندە دېگۈدەك كىرىپ تۇرىدۇ، ئەھۋال سورايدۇ، ئۇ يەر، بۇ يەرلىرىنى تۇتۇپ، مۇجۇپ «ياخشىلىنىۋاتىسىز» دېگەن مەنىدە تىنىمسىز باش لىڭشىتىپ، هاجىمنى خاتىرجەم قىلغاندىن كېيىن، يېقىندا يېڭى بىر خىل دورا چىققانلىقىنى، ئۇنۇمىنىڭ ئاجايىپ ياخشىلىقىنى، شۇڭا هاجىمغا ئالايىتەن ئىككى كوروپكا ئېلىپ قويغانلىقىنى، بىرەدەمدىن كېيىن كىرگۈزۈپ بېرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، بىزنىڭمۇ كېسىلىمىزنى كۆرۈپ قويسىكەن، دېگەن ئۈمىدتە بويۇن سوزۇپ ئولتۇرغان باشقا بىمارلارغا سوغۇق نەزەردە قاراپ قويۇپ-چىقىپ كېتىدۇ. هاجىم ۋە ئۇنىڭ مەنمەنچى بالىلىرى «قانداق» دېگەن مەنىدە باشقىلارغا قاراپ قويۇپ، دوختۇرخانا باشلىقىنىڭ ئالتۇنغا بەرگۈسىز ياخشى ئادەملىكى، داۋالاش سەۋىيەسىنىڭ ئاجايىپ يۇقىرىلىقى، ئۇنىڭ ئۆزلىرى بىلەن بولغان كونا ئۇلپەتچىلىكى هەققىدىكى كونا هېكايىسىنى قايتىدىن باشلىشىدۇ. نىهايەت ئۇزۇن ئۆتمەي ياتاق تازىلايدىغان بالا گېزىتكە ئورالغان «ئاجايىپ دورا» نى هاجىمغا تۇتقۇزىدۇ. هاجىم دورىلارنى

قولىغا ئېلىپ ئويان ـ بۇيان ئۆرۈپ، دەسسەپ كۆڭلىنى توختىتىۋالغاندىن كېيىن بالىغا كۆسۈرلايدۇ. بالا ھەيىرلىق بىلەن بەزىدە بىر، بەزىدە ئىككى بارمىقىنى چىقىرىدۇ. ھاجىم ئۆڭۈپ، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئاق خەسە ئىشتىنىنىڭ يان يانچۇقىغا قول سوزىدۇ. بالا پۇلنى ئېلىپ چىقىپ كېتىدۇ. ھاجىم ئۆزىنى تۇتالماي كۆڭلىدىكىنى ئاشكارىلاپ قويىدۇ:

ـــ نېمانچە قىممەت دورا بۇ؟ تاپقان ـ تەرگىنىمنىڭ ھەممىسىنى مۇشۇلار شىلىپ، قاق سەنەم قىلىپ چىقىرىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ مېنى. قىلچىلىك پايدا قىلسىغۇ مەيلىتى بۇ بىرنېمىلىرى، يېسە ـ يېسە يەنە شۇ. ھەي يەنىلا شۇ جان تاتلىق ـ دە!

دورىلارنى كۆرۈپ كۆلكەم قىستايدۇ. ئۇلار نەدىمۇ قىس دورا بولسۇن؟ تېلېۋىزور، رادىيولاردا كۈندە نەچچە ۋاق ماختاپ، بولارلىقى قالمىغان ئادەتتىكى قۇۋۋەت دورىلىرىغۇ ئۇ؟ يۈزلەپ، ئىككى يۈزلەپ ئېلىشلىرىچۇ تېخى، ھەي نادانلىق، ھەي نادانلىق، ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن. كونىلارنىڭ «كىشىنىڭ كىشىدە قالماپتۇ» دېگىنى راست ئىكەن. مانا ماۋۇ كىشى خۇدانىڭ كەبىسىنى تاۋاپ قىلغان ھاجى تۇرۇپ، يەيدىغان ـ ئىچىدىغىنى ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرسىمۇ، ئاۋۇ تەرەپتە قۇرۇق نان غاجاپ ئولتۇرغان دېھقانغا بىرەر چىنە سۇيۇقئاش سۇنۇپ سالمايدۇ. بىر نەرسە يېسە ماڭا رەسمىيەت يۈزىسىدىنلا خوش ئېتىدۇ. لېكىن ئاشۇ دېھقان بىچارىگە ئارقىسىنى قىلىپ يەيدۇ، ئۆزىگە ئاش ـ نان بەرگەن دېھقاندىن يىرگىنىدۇ. لېكىن، ساختا شاپائەت كۆرسىتىپ كۈندە، ھېچ دېمىگەندە ئىككى كۈندە بىر قېتىم بىر ـ ئىككى يۈز كويىنى سوقۇۋالىدىغان دوختۇرخانا باشلىقىغا قىلغىلى قىلىق تاپالماي قالىدۇ. ھەرقاچان ھاجىممۇ نۇرغۇن كىشىلەرنى قاقتى ـ سوقتى قىلغان، ئەمدى ئۇنىڭ «ئۆشرىسى» نى دوختۇرخانا باشلىقى ئايرىۋاتىدۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە دوختۇرخانا باشلىقىنىمۇ قويىدىغانلار چىقىدۇ. بۇ ئۆتنە ئالەم، تېخى يېقىنغىچە مەكتىپىمىز دىكى ھاشىم تاز ئوقۇغۇچى، ئوقۇتقۇچىلارنى تاماق، توك، سۇ، پار، داۋالىنىش قاتارى قىسىپ، قاقتى ـ سوقتى قىلىپ يېنىنى تولاپ، گەدىنىنى قويۇرۇپ ھېچكىمنى كۆزگە ئىلماي ئەركەك غازدەك گىدىيىپ يۈرەتتى. مانا ئەمدى قارىساق قەنت سېيىش كېسىلى بىلەن ئاغرىپ، شۇموپ تاشلىۋەتكەن قىلتىرىقتەك بولۇپ قاپتۇ. ئاڭلىساق، ئۆلمەكنىڭ ئوستىگە تەپمەك دېگەندەك، نەچچە يىلدىن بېرى چاشقاندەك كېچە ـ كۈندۈز ئوغرىلىقچە يىغىپ چىشىنىڭ كاۋىكىدا ساقلاپ كەلگەن پۇللىرىنى «بىرلىشىپ كان ئاچىلى» دېگەنلەر ئېلىپ قېچىپتىمىش. چوڭ ئوغلى مەستچىلىكتە ماشىنا ھەيدەپ، بىر ھامىلدار ئايالىنى سوقۇپ ئۆلتۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۆلۈپ كەتكەن ئايال ۋىلايەتتىكى بىر چوڭ ئەمەلدارنىڭ كېلىنى بولۇپ، ئاسانلىقچە قۇتۇلالماسمىش. ئامەتمۇ قوش كېلىدۇ، بالا ـ قازامۇ شۇنداق. خۇدانىڭ ئارغامچىسى ئۇزۇن، قازىنى ئاستا قاينايدۇ. لېكىن ھامان قاينايدۇ...

ئەمدىلا كۆزۈم ئىلىنىۋىدى، ئىشىك تاراقىدە ئېچىلىپ، تارسىلداپ دەسسىگىنىچە سېسترا قىز كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قولىدا ئوكۇل سۈيۇقلۇقى قاچىلانغان شىپىرىس بار ئىدى. ئۇ ئۇدۇل يېنىمغا كېلىپ پەللىكىمنى ئېچىشنى بۇيرۇدى. بۇ ئىش ماڭا سەل غەلىتە بىلىنگەن بولسىمۇ، دېگىنىنى بەجا كەلتۈردۇم. پاس قىلىپ يېگىنە سانجىلدى. كاسامدىن كىرگەن قانتىتىق ئاغرىق تىرىنقىمىنىڭ ئۇچىغىچە بېرىپ يىغىلىپلا قالدىم. ئايالىم جىددىيلىشىپ سېسترادىن سورىدى:

— خېنىم، بۇ قانداق ئوكۇل؟

سېسترا ئۈيدەك ئالىيىپ، ئاغزىنى پۈرۈشتۈرۈپ قويۇپ، ئۈندىمەستىن ئوكۇل سۈيۇقلۇقىنى كۆچەپ ماڭدۇرۇشقا باشلىدى ۋە بىردىنلا غودۇڭشىدى:

— ئۆزلىرى سېلىپ قويسۇن دەپ، ئۇرغىلى قويمىغان، سېلىپ قويسا قايسى ئوكۇل دەپ سوراپ ئادەمنى ساراڭ ئەتكەن، خۇددى دەپ بەرسىمۇ بىلەلەيدىغاندەك...

— بىز سىلىگە ئوكۇل ئۇرۇپ قويسۇن دېمىدۇق.

— نېمە، بۇ 41 ـ نومۇرلۇق كارىۋات ئەمەسما؟

— يوقسۇ، بۇ 47 ـ نومۇرلۇق كارىۋات.

— ۋاي ئىسىت، — سېسترا پېشانىسىگە پاققىدە بىرنى ئۇردى، — ئادەمنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ بۇ خەقلەر، يەنە ئالماشتۇرۇپ ئۇرۇپتىمەن.

كېيىن ئۇقتۇمكى، كېچىدە ماشىنا ھادىسىسىگە ئۇچرىغان بىر يىگىت ئوپېراتسىيە قىلىنغانىكەن، ئۇ ئاغرىققا چىدىمايلا بەك ناله قىلىپ كەتكەچكە، تۇغقانلىرىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن ئۇنىڭغا تىنچلاندۇرۇش ئوكۇلى ئۇرماقچى بولغان. يېڭىدىن ئىسمېنا ئالماشقان مەسئۇلىيەتسىز سېسترا ھېلىقى يىگىتكە ئۇرىدىغان ئوكۇلنى ماڭا ئۇرغانىكەن.

دوختۇرلار جىددىيلىشىپ كەتتى. بىرى قان بېسىمىنى تەكشۈرسە، بىرى يۈرەك ۋە باشقا يەرلىرىنى تەكشۈرەتتى. ئوغلۇم يالقۇن كارىدورنى بېشىغا كىيىدى. ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقلىرى كېڭىيىپ، چىرايى قاردىاپ كەتكەنىدى. ئىشخانامۇ ئىشخانا كىرىپ، ھېلىقى ئوكۇل ئۇرغان سېسترانى ئىزدەيتتى.

— ھۇ ئەقلى دۇمبىسىگە چىقىپ قالغان قانجۇق، خىيالىڭنى خام ئەيلىمە، بۇگۈن قېچىپ قۇتۇلغىنىڭ بىلەن هامان تۇتۇلماي قالمايسەن. دادام ساق ـ سالامەت تۇرسا تەلىيىڭ. ئەگەر بىر ئىش بولۇپ قالىدىغان بولسا، قارىڭنى يىرتىۋېتىپ ئاندىن بېشىمغا كەلگەننى كۆرىمەن.

پۇت ـ قولۇم بوشىشىپ هوشسىزلىنىشقا باشلىدىم...

قانچىلىك ياتقىنىمنى بىلمەيمەن، بىر چاغدا دوۋسۇنۇم چىڭقىلىپ كۆزۈمنى ئاچتىم، بالىلار تەرەتكە ئاچىقتى. بەش مىنۇت، ئون مىنۇت، يېرىم ساەت ئۆتتى. ھەرقانچە قىلىپمۇ سىيەلمىدىم...قورسىقىم كۆپۈپ، كىندىكىمنىڭ ئاستى چىڭقىلىپ زادىلا بولالمىدىم. دوختۇرلار ئىسسىق ئۆتكۈزۈشكە

بۇيرۇدى. ئۇتكۈزدۇق، بۇمۇ كار قىلمىدى. ئاخىر بولالمىغاندا نەيچە ماڭغۇزدى. بۇ چاغدىكى ئاغرىقنى تىل بىلەن ئىپادىلەش قىيىن، جان چىقىپ كەتمىدى، قالغىنىنىڭ ھەممىسى بولدى...سۈيدۈك ماڭدى، ئىچ - قارنىم بوشىشىپ، سەل ئەسلىمگە كېلىپ قالدىم. لېكىن پۇت - قولۇمدا جان دىدارى يوق. بېشىم چو- يۇن بىلەن قاپلاپ قويغاندەك ئېغىر، يۈز - كۆزۈم خىلىلا ئىشىشغان... ياس- تۇققا بېشىمنى قويۇۋىدىم، دېھقان كىشىنىڭ ئايالى يىغلىغىنىچە كىرىپ كەلدى:

— بىزگە نېمە كەلگۈلۈك، بۇ؟ بىزنى شۇنچىۋالا تەڭلىككە سالغۇدەك ئالدىڭدا نېمە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولغىيدۇق خۇدايىم، بۇ مەرەز كېسەلنى بالا- غا سالغۇچە ماڭىلا سالغان بولساڭ، ئۆلۈپلا قۇتۇلماسمىدىم، بالامنىڭ ئون گۈ- لىنىڭ بېرى ئېچىلمىغان تۇرسا تېخى، ئاھ خۇدا ئەمدى قانداق قىلىمىز؟

ھەممەيلەننىڭ دەققىتى بالىسىدىن ئايرىلغان تۆگىدەك بوزلاۋاتقان ئايالغا مەركەزلەشتى. ئايال لېۋىنى چىڭ چىشلەپ بېشىنى تىنىمسىز چايقاپ، بۇ- قۇلداپ يىغلىغىنىچە كارىۋاتنى رەتلەۋاتاتتى. ھايال ئۆتمەي غالتەكلىك ھارۋا ئىتتەرگەن دوختۇرلار كىرىپ، ئايالنىڭ ئوغلىنى كارىۋاتقا يېتۇزۇپ چىقىپ كەتتى. بالىنىڭ بوينى تېڭىلغان. ئۇ بوش ئېڭرايتتى. قارىغاندا نار- كوزنىڭ تەسىرى تېخى يوقالمىغاندەك قىلاتتى. بالىنىڭ دادىسى تامغا يۆلەنگە- نىچە ئۈنسىز ئولتۇراتتى. چىرايى خەسىدەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى. كۆڭلۈم بىر شۇملۇقنى سەزگەندەك بولدى. ئوغلۇمغا قارىدىم، ئۇ كۆڭلۈمنى چۈشە- نىپ، ئۇلارنىڭ يېنىغا بېرىپ ئەھۋال سورىدى:

— مەتتوختىكا، ئوپېراتسىيە...

مەتتوختاخۇن بېشىنى كۆتۈرۈپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى.

— ئۆسمە تومۇرغا چاپلىشىۋالغانكەن، كېسىپلا تىكىپ قويۇپتۇ. ئۇ- رۇمچىگە ئاپىرىڭلار دەيدۇ.

— بالدۇرراق شۇنداق دېگەن بولسا، — دەپ سۆز قىستۇردى ئايال ياغلە- قى بىلەن يېشىنى سۈرتۈۋېتىپ، — بىراقلا شۇ يەرگە ئاپارغان بولساق، چە- قىمۇ بىر قات بولار ئىدى. بىر ئايدىن بېرى تاپقان - تەرگىنىمىزنىڭ ھەم- مىسىنى تۈگىتىپ بولدۇق. مانا ئەمدى يانچۇق قۇرۇپ، تېگى كۆرۈنۈپ قالغاندا ئۇرۇمچىگە ئاپىرىڭلار، دەپلا قۇتۇلۇشتى. بىز يا ئۇرۇمچى دېگەننى بىلمىسەك، يا پۇلىمىز بولمىسا.

— يېزىدىن ياردەم قىلمامدۇ؟

— قىلدى، ئۆتكەنده ئۈچ يۈز كوي بەرگەن. تۇنۇگۈن كەنت كادىرلىرى ئىككى يۈز كوي ئەكىرىپ بەردى. يەنە دەۋەرگىلى يۈزمۇ چىدىمايدىكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە، يەر ئېچىۋېرىپ، كەنتمۇ پاتاقغىچە قەرزگە پاتتى.

— مال - ۋاران...

— ساتىدىغانىنى سېتىپ، ئۇرۇقلۇققا ئۈچ تال ئوغلاق قالغان، ئۇنى ساتـ

ساق، ئېشىپ ئالسا ئۇچ يۈز كويغا ئالار.

ئەمدى يەنە گەپ سوراۋېرىشنىڭ ئورنى قالمىدى. ئوغلۇم يېنىمغا قايتىپ كېلىپ كارىۋاتنىڭ ئايىغىغا ئوبدان جايلىشىۋالغاندىن كېيىن خىيالچان كۆز-لىرىنى ماڭا تىكتى. مەن بىر قاراپلا ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى پەملەپ بولدۇم.

ــ مۇشۇنداق ئادەملەرگە قانچىلىك ياردەم قىلساق ئەرزىيدۇ، بالام.

ــ مەنمۇ شۇنداق ئويلىغان، دادا، ــ دېدى ئوغلۇم قولۇمنى تۇتۇپ سەل ئېغىشىپ، ــ بىز جىق بىر نەرسە قىلىپ كېتەلمەيمىز. بالىنىڭ داۋالىنىشىغا ھېچ دېمىگەندە بەش مىڭ كوي بولمىسا بولمايدۇ. شۇڭا دوست ـ بۇرادەرلىرىمنى، ماڭا ھاجەتمەن بولۇپ يۈرگەنلەرنى قىچقىلاپ باقساقمىكىن دەيمەن. بىلمىسزغۇ، ماڭا يېگۈزەلمەي يۈرگەنلەر كۆرمىگە. ھايت دەپلا قويسام... لېكىن خاتىرجەم بولۇڭ، شالتىقى يوق، پاكىزلىرىغا دەيمەن، ــ ئوغلۇم ھەيران بىلەن كۈلدى.

ئوغلۇمنىڭ «ماڭا يېگۈزەلمەي يۈرگەنلەر كۆرمىگە» دېيىشىنىڭ ھەقىقەتەن ئاساسى بار ئىدى.

ئوغلۇم يالقۇن ۋىلايەتلىك ج خ ئىدارىسى تاشقى ئىشلار بۆلۈمىنىڭ كادىرى بولۇپ، تىجارەت ۋە باشقا ئىشلار بىلەن چەت ئەلگە چىقىدىغانلار، ھاجىلىق يولىنى ئىزدىگۈچىلەر ئۈنىڭ ئۆتكەمسىدىن ئۆتمەي تۇرۇپ مۇرادىغا ھاسىل بولمايتتى. شۇڭا ئۇنى ئىزدەيدىغانلار كۆپ ئىدى. ھەتتا بىزنىمۇ ئارىغا قىستۇرۇپ ئارامىمىزدا قويمايتتى. ئەلۋەتتە ئىزدەيدىغانلار، بىزنىمۇ ئارىغا قىستۇرغۇچىلار قۇرۇق كەلمەيتتى. بەزىلەر ئەكەلگەن «كىچىككىنە كۆڭۈل» دىن ئادەمنىڭ قورقۇسى كېلەتتى. لېكىن ھەممىسى بىردەك رەت قىلىناتتى. مەن ئوغلۇمغا مۇشۇ جەھەتتە بەك چىڭ تەلەپ قويياتتىم. دېمىسىمۇ ئۇنىڭ قىلىۋاتقان ئىشى بىر پارچە ئوت ئىدى. قىلچىلىك سەۋەنلىك سادىر قىلىنسا، كۆيۈپ كۈل بولۇش خەۋپى كۆزگە كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. دەرۋەقە مۇشۇ بىرنەچچە يىل جەريانىدا ئۇنىڭ خىزمىتى ئورنىدىن ئىككى نەپەر بۆلۈم باشلىقى، بىر نەپەر ئادەتتىكى خادىم موللاق ئاتتى. بىرى ئون ئۈچ يىللىق كېسىلدى. قالغانلىرىنىڭمۇ ئىستېقبالى تۇگىدى. پەقەت ئوغلۇملا بارلىق ئۆتكەللەردىن ئامان ـ ئېسەن ئۆتۈپ، بۈگۈنگىچە كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈپ كەلدى.

مېنىڭ، ئوغلۇم يالقۇن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىم ئاتا ـ بالىلىق مۇناسىۋىتىدىن كۆرە ئەل ـ ئاغىنىلىق مۇناسىۋىتىگە بەكرەك ئوخشايتتى. شۇڭا كۆڭلىمىزدە نېمە بولسا دېيىشەتتۇق. مەسلىھەتسىز ئىش قىلىشمايتتۇق. مەن ئوغلۇمغا ھەۋەسلىنىپ قاردىم:

ــ بايا ماڭا قارىغىنىڭدىلا شۇنداق قىلامدىكىن دەپ ئويلىغان، خەۋەر قىلساڭ بولىدۇ. لېكىن شەرتى ناھايىتى ئېنىق، دەپ باقە؟

ــ پاكىزلىرى.

— شۇنداق، پاكىزلىرى بولسۇن، كۆڭلىنى مۇشۇ جاراستاندا بىلدۇر- سۇن!

ئوغلۇم يان تېلېفونىنى ئېلىپ نومۇر ئۇرۇشقا باشلىدى:

— ۋەي...ئابلاما؟ مەن يالقۇن، ھە تىنچلىق، دادامنىڭ ئەھۋالىمۇ ياخشى. ئۆتكەندە ئازراق زاكات بار، بېرىدىغانغا مۇۋاپىق ئادەم تاپالمىدىم، دېگەندەك قىلمۇدىڭلار، بۇگۇن شۇنداق ئادەمدىن بېرى چىقىپ قالدى. پۇلنى ئېلىپ دەرھال دوختۇرخانىنىڭ تۆت يۈز ئىككىنچى نومۇرلۇق ياتقىغا كېلىڭلار، خەجلىگىلى يەر تاپالمىغان ھېلىقىدەك پۇللار بولسىمۇ قوشۇپ ئالغاچ كېلىڭلار... خوش.

— «ۋەي... ياسىن زەنجاڭما؟ مەن يالقۇن، تىنچلىق، سىلىگە بىر ھاجەت چۈشۈپ قالدى... ئوچىلا ئادەم، جىق ئەمەس، شۇلارنى ئورۇمچىگە ھەقسىز ئا- پىرىشنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بەرگەن بولسىلا... يوق، يېرىم بېلەتمۇ ئالالمايدۇ، تامىقىنىمۇ ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىلا تېخى... ھا... ھا... قېلىنلىقنى سىلىدىن ئۆگەندۇق. ئاۋۋال ماقۇل دېسىلە، ۋاقتىنى ئايرىم ئوقتۇرىمەن. ئەمسە سىلە- گە كۆپ رەھمەت، چوڭ بىر ساۋاب ئالدىلا مانا، باشقا گەپنى كېيىن دېيىشەي- لى، خوش ئامان بولسىلا.

— ۋەي، ۋەي ھاجىمما... يانچۇقلىرىغا بىرەر كاللەك سېلىۋېلىشنى ئۇن- تۇمىسىلا، ئىشىنىڭ تەپسىلاتىنى كېيىن ئوقۇلا...

— ۋەي...

.....»

ئارىدىن بىرەر سائەت ئۆتەر - ئۆتمەيلا بىر - بىرىدىن سالاپەتلىك كىيە- نىشكەن، پاكىز چىراي يىگىتلەر ئىلگىرى - كېيىن ياتاققا يىغىلىشقا باشلە- دى.

— مۇنداق گەپ ئىدى، ئاغىنىلەر، — دېدى ئوغلۇم تېلېفون قوبۇل قىل- غانلار يىغىلىپ بولغاندىن كېيىن، — بۇ ئاكىمىزنىڭ ئىسمى مەتتوختاخۇن، M يېزىسىدىن، ئوغلى ئۆسمە كېسىلى بىلەن ئاغرىپ دوختۇرخانىغا كىرىپ- تىكەن. بىرەر ئايدىن ئېشىپتۇ، بۇگۇن ئوپېراتسىيە قىلغان، ئۆسمە گۇرەن تومۇرىغا چاپلىشىۋالغانىكەن. ئامال قىلالماي شۇ پېتى تىكىپ قويۇپ، ئۇرۇم- چىگە ئاپىرىشنى بۇيرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ئەكەلگەن پۇللىرى ھەپتە بۇرۇنلا تۈگە- گەن. مۇشۇ يەردىكى رەھىمدىل كىشىلەر ئاز - پازدىن ياردەم قىلىپ بۇگۈنگە ئۇلاشتۇرغان، ھەرقايسىلار بىلىسىلەر، ئۇرۇمچىدە كېسەل داۋالىتىش ئاسان ئەمەس. سۇرۇشتۇرسەم بۇ بىچارىلەرنىڭ ئۆچ تال ئوغلىقىدىن باشقا ھېچنە- مىسى يوقكەن. باشقا پۇلغا يارايدىغانلىكى نەرسىنىڭ ھەممىسىنى سېتىپ بوپتۇ. بۇلارغا قويۇپ بەرسەك بالىنى ھەرگىز داۋالىتالمايدۇ. سىلەر خۇدا بەر- گەن ئادەملەر، سىلەر ئۇچۇن بىرەر مىڭ كوي ھېچقانچە پۇل ئەمەس. شۇڭا ياردەم قىلامدىكەن دەپ چاقىرتقانتىم، — ئوغلۇم سۆزدىن توختاپ، دوستلە-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

رىغا ئۈمىد بىلەن تىكىلدى، ــ مانا مەن ئاۋۋال ئىككى يۈز كوي تاشلىدىم، كېيىن ئامال قىلىپ يەنە يارىدەم قىلىمەن.

ئابلا ئۇندىمەستىن يان يانچۇقىغا قول سالدى:

ــ ماۋۇ بىر مىڭ بىر يۈز كوي، بۇ يىل تاپقان پۇلۇمنىڭ زاكاتى، ئەسلىدە زاكات دېگەننى مەخپىي بېرىدىغان نىيەتىڭ بولمايدۇ، مەيلى ئەمدى... ماۋۇ ئۈچ يۈز كوينى، ــ ئابلا يالقۇنغا قاراپ ھەيىرانلىق بىلەن كۆلدى، ــ بۇگۈن ئاغىنىلىرىنى مېھمان قىلىشقا ئاتىغان، ئاغىنىلەر نەپسىدىن كېچىلىسە، بۇنىمۇ قوشىمەن.

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ «كەچتۇق» دېيىشتى.

ــ ئەسىسە قوشتۇم، ــ ئابلا قىمارۋازلارغا خاس چەبدەسلىك بىلەن پۇلىنى ئېلىشتۇرۇپ، چاقماق تېزلىكىدە بىر قۇر سانىغاندىن كېيىن ئوغلۇمغا سۇندى، ــ ھەر ھالدا ئازراق بولسىمۇ پايدا ئېلىۋالدىم، رېستورانغا كىرگەن بولساق ئۈچ يۈز كوي بىلەن چىققىلى بولمايتتى.

ــ مەن... ھازىرچە بەش يۈز كوي چىقىراي... كېيىن يەنە...

ــ ھاجىم، ئۇنداق پىخسىقلىق قىلمىسىلا، بەش يۈز كوي دېگەن سىلىنىڭ گۈزەردىكى بىرلا ئاشخانىلىرىنىڭ يېرىم كۈنلۈك پايدىسى. بىر كۈنلۈكى بولسۇن، شۇنداقتىمۇ يەنە چوڭقۇر بازاردىكى كاۋاپخانىلىرى بىلەن پولۇخانىلىرىنىڭ پايدىسى يەنىلا سانداۋقلىرىغا كىرىپ تۇرىدۇ.

ــ ھەي ئابلا، ھەي ئابلا، سەن دائىم مېنىڭ ئورامنىلا كولامسەن؟ خەير لەۋزىڭنى ئالاي، دېگىنىڭدەك بولسۇن.

ــ مانا ئەمدى قادىخان باينىڭ نەۋرىسى ۋەلى ھاجىمدەك گەپ قىلدىلا، لېكىن... ــ دېدى ئۇ ئاۋازىنى قەستەن ياساپ، ــ سىلىگە ئىشىنىپ بولغىلى بولمايدۇ، شۇڭا پۇلنى تەكشۈرۈپ ئالىمىز.

ــ مۇشۇ چاپاق كۆزۈڭ بىلەنمۇ؟

ئابلا ھەرە چاقماندەك تولغىنىپ كەتتى. ۋەلى ھاجىم ئۇنىڭ «چاپاق» دېگەن لەقىمىنى كەلتۇرۇۋالغانىدى. ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ كەتتى.

ــ ئەجەب بىر سېلىۋالدىڭ ــ ھە؟ ــ دېدى ئابلا قايىل بولۇپ.

ــ مۇشۇنداق سېلىپ، چاپاقلارنىڭ كۆزىنى پات ــ پات ئېچىپ تۇرمىساق بولمايدۇ ــ دە، ــ دېدى ھاجىم يەنە كۈلۈپ.

ــ بولدى، مەن گەپ قىلمىدىم، ــ ئابلا ئۆپكىدەك قىزىرىپ بىر ياقىغا چىقىپ تۇردى.

ــ چاقچىقىڭلار تۈگىگەن بولسا مەنمۇ...

ــ مەنمۇ...

پۇل يارىدەم قىلىش ئون بەش مىنۇت ئەتراپىدا داۋاملاشتى. «غورا غورىنى كۆرسە ئالا بوپتۇ» دېگەندەك يىگىتلەرنىڭ بەس ــ بەستە پۇل يارىدەم قىلغانلىقىنى كۆرگەن، ئاڭلىغان ياتاقداشلار، كېسەل كۆرگەنلەرمۇ ئاتىغىنىنى

تاشلاشتى. مەنمۇ يۈز كوي تاشلىۋېدىم، يىگىتلەر ئۆكتە قوپتى.

ــ بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، تۈرسۇنكا؟ سىز داۋالىنىۋاتقان ئادەم، سىزگە پۇل كېتىدۇ، يەنە كەلسە بىز چىقىرايلى، ئادەمنى خىجىل قىلماڭ.

ــ ياق، كۆڭلۈڭلەرگە رەھمەت، بالىلىرىم، ــ دېدىم مەن ئۆزۈمنى ئاران تۇتۇپ. سەل ئۆزۈمنى قويۇۋەتسەم يىغلىۋېتىدىغاندەكلا قىلاتتىم، ــ ماڭا كەلسەك، مەن مائاشلىق ئادەم، داۋالىنىشىمنى ھۆكۈمەت كۆتۈرىدۇ. كۈنۈم ئا-ۋۇ بىچارىلەرگە قارىغاندا مېڭە مەرتىۋە ياخشى. شۇڭا، بۇ پۇلنى ئالمىساڭلا مې-نى ئادەم قاتارىدا كۆرمىدى، دەپ سىلەردىن رەنجىيمەن.

ئابلا پۇلنى قولۇمدىن ئالدى.

پۇللار رەتلىنىپ سانالدى. توپتوغرا بەش مىڭ سەككىز يۈز كوي، بۇ پۇل بىلەن بالىنى ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ داۋالاتقىلى بولاتتى. ھەممەيلەننىڭ چىرايىدا شادلىق كۈلكىسى جىلۋىلىنەتتى. بۇ ھالنى كۆرۈپ زەرگەر ھاجىم ئولتۇرالماي قالدى.

ــ ھاجىم، پۇلنى پۈتۈنلىۋېتەي دېگەنمۇ؟ ــ تۈيۈقسىز سوراپ قالدى ۋەلى ھاجىم، ــ ئەگەر شۇنداق نىيەتلىرى بولسا كۆڭۈللىرىنى توختىتىۋال-غۇچە بىرەيلى ساقلاپ تۇرساق بولىدۇ.

ھەممەيلەن زەرگەر ھاجىمغا قاراشتى. ھاجىم ئەپسىز يەرگە تەرەت قىلىپ قويۇپ كۆتىگە تېپىك يېگەن بالىدەك قىزىرىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي دۇ-دۇقلاشقا باشلىدى:

ــ شۇ... مەنمۇ... يېنىمدا پۇل ئاخىرلىشىپ قاپتىكەن. بولمىسا... ئاي-رىم كۆڭلۈمنى بىلدۇرۇۋالارمەن.

ــ بولدى، ھاجىمنى تەڭلىكتە قويمايلى، ــ دېدى ئەركىن سۆز قىستۇ-رۇپ، ــ ھاجىمنىڭ يەكتىكىنى قاقسىمۇ بىرەر بىلەزۈك چىقىۋەدەك ئالتۇن چىقىدۇ، بۇلار ماڭغۇچە تېخى ۋاقىت بارغۇ؟ ئالدىرىماي كۆڭلىنى بىلدۇرۇۋال-سىمۇ بولىدىغۇ، شۇنداقمۇ، ھاجىم؟!

ــ شۇنداق، شۇنداق، كۆڭلىمىزنى بىلدۇرۇۋالمىز تېخى.

ئوغلۇم نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالماي داڭقېتىپ تۇرغان مەتتوختاخۇن بىلەن ئايالىنىڭ ئالدىغا كەلدى:

ــ بۇ دوستلىرىم ۋە باشقا قېرىنداشلارنىڭ كۆڭلى. ئاز بولسىمۇ قوبۇل قىلىڭلار، بىز يەنە يارەدەم قىلىمىز. قالغان ئىشلارنى ئاستا ــ ئاستا دېيىشۋا-لىمىز.

مەتتوختاخۇن بىلەن ئايالى يىگىتلەرنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ، بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

ــ رەھمەت، يىگىتلەر، ئۇرۇق ــ تۇغقانلىرىمىزدىن كۆرمىگەن ياخشە-لىقنى سىلەردىن كۆردۇق. خۇدا بىزگە بىرنى بەرگەن بولسا، سىلەرگە مىڭنى بەرسۇن. دۆلىتىمىزنىڭ تېخىمۇ زىيادە قىلسۇن...

يىگىتلەر قايتىشقا تەرەددۇت قىلىشتى. مەتتوختاخۇن بىلەن ئايالى ئۇلارنىڭ قولىنى قويۇپ بەرمەي خېلى ئۇزۇنغىچە تۇتۇپ قالدى. ھاياجاندىن يىگىتلەرنىڭمۇ كۆزلىرى نەملەشتى. ئۇلار بەلكىم ئۆمرىدە ئۆز ساخاۋىتىدىن بۇگۈنكىدەك ھۇزۇرلانمىغان بولغىيدى...

چۈشتىن باشلاپ يەنە دوۋسۇنۇم چىڭقىلىپ، سۈيدۈك قىستاشقا باشلىدى. نەچچە رەت تەرەتكە چىقىپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇنغا ئولتۇرۇپ كەتتىم. لېكىن ھەرقانچە قىلسامۇ سۈيدۈك ماڭمىدى. قىينالدىم، قاقشىدىم، يوق يەردىن كېسەل تېپىۋالغىنىمغا قاتتىق ئۆكۈندۈم. دوختۇرلارنىڭ قىلمىغان ئامالى قالمىدى. ئاخىر يەنە ئالدىمدىن نەيچە ماڭغۇزدى...

ئىچ - ئىچىمدىن بوغۇلۇپ كېتىۋاتاتتىم. بۇنداق كۈنلەر يەنە قاچانغىچە داۋاملىشار؟

كېسەللەر ياتقىغا يانداش سېلىنغان زالدا «ئەگەر مەن بىمار بولسام» دېگەن تېمىدا نۇتۇق سۆزلەش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلۈۋاتاتتى. بىلىشىمچە، ئۇلار بۇنداق پائالىيەتنى ھەر يىلى دېگۈدەك ئۆتكۈزۈپ تۇراتتى. ئىلگىرى دوختۇر - سېستىرالارغا مۇشۇ تېمىدا تالاي نۇتۇق تېكىستلىرىنى يېزىپ بەرگەنىدىم. دوۋسۇنۇم چىڭقىلاتتى، پۈت - قولۇمدا جان يوق. يەنە شۇ ئاۋاز «ئەگەر مەن بىمار بولسام»...

شېئىرلار

ئەسقەر ياسىن

ئەسقەر ياسىن 1969 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى تۇغۇلغان. 1987 ـ يىلى بۈگۈر ناھىيەلىك 1 ـ ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ جۇڭگو تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى كەسپىگە قوبۇل قىلىنغان. 1992 ـ يىلى ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىگە خىزمەتكە ئۆرۈلاشقان. 1996 ـ يىلىدىن باشلاپ باينىغولىن ئوبلاستلىق ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى «كېروران» ژۇرنىلىغا يۆتكىلىپ چىقىپ تا ھازىرغىچە شۇ يەردە خىزمەت قىلماقتا. ئۇنىڭ ھەر قايسى مەتبۇئاتلاردا 500 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل ژانىردىكى ئەسەرلىرى ئېلان قىلىندى. «قۇملۇق، چۆش ۋە رېئاللىق» ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتلار توپلىمى شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. ئىككى قېتىم «خانتەڭرى ئەدەبىيات مۇكاپاتى»غا نائىل بولدى. «پۇشايمان خاتىرىسى» ناملىق ئەدەبىي خاتىرىسى «جۇڭگو مىللەتلىرى» ژۇرنىلى تەرىپىدىن مۇنەۋۋەر ئەسەر بولۇپ مۇكاپاتلاندى. ئۇ ئۆزىنىڭ «نەي چالغان ئادەم»، «چەكسىز كوچا» ناملىق شېئىرلار توپلىمىنى نەشرىياتقا تاپشۇردى. ئۇ ھازىر «كېروران» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى، باينىغولىن ئوبلاستلىق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، باينىغولىن ئوبلاستلىق ياشلار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىي ئاخبارات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىمەكتە.

كېرىيە

ـــ ئانام تۇغۇلغان قەدىم جاي، مۇقەددەس يۇرت كېرىيەگە بېغىشلايمەن

ئەسسالام كېرىيە...
سۆيدۇم توپاڭغا،
كۆمدۇم ھەم باغرىڭغا سۆيۈملۈك چۆشنى.
سەن گويا مۇقەددەس، تەۋەررۈك كىتاب،

ساقلىدىك باغرىڭدا ئەلمىساقتىن،
مۇقەددەس تەڭرىنىڭ يۈكسەكلىكىنى.
تۇغقىنىم، ئۇيغۇرۇم، ئەي ۋەتەندىشىم،
ئانامدەك...باغرىڭغا باسسائچۇ مېنى!

ئانا
سەن ماڭغان يوللارنى جىمجىت ياقىلاپ،
مۇلايىم شەھەرگە باقتىم خىيالچان.
«سىلەرنى سۆيىمەن قېرىنداشلىرىم،
نەقەدەر سۆيىمەن سېنى ئەي تۇپراق...»
دېدىم شۇ سۆزلەرنى ئەي، ئانا ئاران.

كېرىيە!
مۇقەددەس كىتاب.

كېرىيە، هاياتقا يېزىلغان بىر خەت،
تەسەۋۋۇرۇمدا،
ئۇ گويا ئەمدىلا ئېچىلغان كىتاب،
جۇملىدە، قۇرلاردا كۆلەر مۇھەببەت.

ئۇچۇشار بۇلۇتلار، ئەركىن ۋىجىرلاپ،
كوچىدىن ـ كىشىلەر ئويچان ۋە سوغۇق،
تۇرمۇشنىڭ غېمىدە ئۆتەر ئالدىراپ.
كي.....رى.....يە.....
مۇزلىغان شۇ تاۋۇش سۇنار قولىنى.
مۇبادا مەن ئۇنىڭ سۆيىمىم لېۋىگە،
غېرىبلىق مەڭزىدىن چۈشەر تارىلاپ.

كېرىيە!
شۇ قەدەر پاكسەن، مەسۇمسەن،
سۆزۈك شەبنەمدەك باغرىڭدا سېنىڭ،
ئەڭ گۈزەل پەيتىنى ئۆتكۈزگەن ئانام.
چۈشۈمنى ئىزدىدىم سېنىڭ روھىڭدىن،
ئېھ، شۇندا چۈشلىرىم ئىچىدە مەغرۇر،
قەدىمىي بىر كۆينى توقۇلىدى بوۋام.

بوۋا!
توپىلىق يوللاردا روھىڭ،
ئۆزگىرىپ مۇزىكا، قۇشلار توپىغا،
قەلبىمنى ئايلىنىپ ئۇچماقتا پىنھان.
تىكىلدىم شۇاقلىق ئاددىي قەبرەڭگە.
بىلىمەن، سۈكۈتلۈك قەبرەڭگە يانداش
مومامنىڭ قۇياشتەك روھىمۇ بۇئان.
ئۇ گويا قورققاندەك تىۋىش، شەپىدىن،
ئېھ، بوۋا سەن بىلەن ياتار يانمۇيان.

سېغىنىپ جىمىكى رەھمەتلىكلەرنى،
قولۇمنى دۇئاغا كۆتۈردۈم ئۇنسىز.
ئەي ئانا، قەلبىمنىڭ سىمۋولى مۇشۇ،
ئەمەس ئۇ كېچىدەك سوغۇق مېھرسىز.

ھەي ئانا!
چاراسلاپ كۆيمەكتە سىنەم.
قولۇمنى ئۈزىتىپ ئاپپاق بۇلۇتقا،
بالىلىق پەسلىگىنى سورىدىم سېنىڭ.
چۈش شەھىرى ئىچىدە يۈرەتتىڭ ئويناپ،
نۇقسانسىز گۈزەللىك، شەكىلسىز نۇردا —
تولغىنىپ
ئاقاتتى
ئېرىيتتى
تېنىڭ.
بوشلۇققا، يوللارغا، چەكسىز دالاغا
ئۇپئوچۇق يېزىلغان چۈشۈڭ ۋە ئىسمىڭ!

پاكار ۋە غېرىب يېزا ئۆيلىرى،
تەلپەكلىك، ئاق كۆڭۈل، ئالدىراش دېھقان...
كۆزۈمگە چېلىقسا ئۇلار ھەر قېتىم،
شۇنداق بىر سۆزۈمنى كېلىدۇ ئېيتقۇم:
«قولۇڭنى كۆكسۈمگە قېنى قويۇپ باق!
ئىزدىگىن چۈشۈڭنى مېنىڭ چۈشۈمدىن،

باغرىڭدا مەن گويا بىر سىقىم تۇپراق،
مەن گويا سۇكۇتكە چۆمگەن بىر سادا،
باغرىڭدا چايقىلىپ ياتار ئۇ ئويغاق».

يېزىقىمەن چېھرىڭگە چوڭقۇر ئورناشقان،
ۋاقىتنىڭ قەبرىسى يۇتالماس ئۇنى.
قۇياش ۋە ئادەم
ئۆسمەكتە بوستانلىق ئارا باغجانلاپ.
چايقىلىپ تۇرماقتا شەپەق بىمالال،
كۆز يېشى ياستۇققا قويدى بېشىنى.
ئۆمۈرنىڭ سۆيۈملۈك جاراھەتلىرى،
ئۆزگەرتىپ قويالماس كېرىيە سېنىڭ
گۈزەل، يېقىملىق، ئىللىق شەكلىڭنى!

ئۈزدۈم بىر تۇتام كۈلۈمسىرەشنى،
ئالدىم ھەم ئۇنىڭدىن قېنىپ بىر نەپەس.
كېرىيە!
ئانامنىڭ ھىدى قالغان يۇرت،
ئانامنىڭ مۇھەببەت، باغرى قالغان يۇرت،
سەن مەڭگۈ قەلبىمدە گۈزەل، مۇقەددەس.

يۇڭ ماشىنىسى

تۇرىدۇ ئالدىمدا يۇڭ ماشىنىسى
قەيەرگە نىشانى بىلمەيمەن ئەمما.
يۈيۈنسا دەيمەن ئاھ، جونۇپ سەھەرنى
پاكىزلىق ئىچىدە كۈلسە، نۇرلانسا...

ساقىمدۇ، بۇزۇقمۇ يۇڭ ماشىنىسى،
ئەرۋاھلار يۇڭ باسار ئۇنىڭ ئۈستىگە.
سەھەردە كۆرگىنىم شۇدۇر توساتتىن،
كۆرۈمسىز تۇرقۇمدىن نومۇس قىلىمەن،
ئوخشىماس ئېھتىمال ئەتەم، ئەتىگە.

نەقەدەر كىچىك بىز، كىچىك ئادەم بىز،
كۆرۈنمەس مەنزىلنىڭ چېكى، قارىسى.
ھاياتتا يۈك كەبى بېسىلدۇق قاتار،
ئېپ كېتەر ئەگىدۇر يۈك ماشىنىسى...

يول

يول بويىدا تۇردۇڭ بەك ئۇزاق،
ھاياجانلىق قەلبىمدە سېنى،
بىلدىم ئۇنسىز يانغان بىر چىراغ.

شامال يەلپۈپ ئۆتەر چېچىڭنى،
تىكەنلىشەر بەدىنىڭ مۇزلاپ،
چاچتىڭ كۆككە مىسكىن قەلبىڭنى.

ساڭا ھېچكىم بەرمەس تەسەللى،
تېڭىرقاشتىن ئۆمچىيەر لېۋىڭ.
كېچىلەردە ئاڭلىدىڭ بەلكىم،
سوزۇپ ئېيتقان ناخشامنى مېنىڭ.

شامال يەلپۈپ ئۆتەر چېچىڭنى،
ئۆتكىنىڭنى كۆرىمەن يولدىن،
بارالمايمەن ئارقاڭدىن بىراق.

سەنلا ئۆتتۈڭ بۇ گۈزەل يولدىن،
ئۇ قەلبىمگە ياسالغان بىر يول،
تۇردۇم ئۇندا پۈلاڭلىتىپ قول...

رېۋايەت ھارۇسى

كېتىدۇ ئۇنسىز،
رېۋايەت ھارۇسىنى سۆرىگەن بالا.
قۇشلار كۆز قىسىپ تارتار كۆڭۈلنى،
ئايلىنار يۇرەكلەر نەپىس قانىتا.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

مۇھەببەت، ئۆچمەنلىك، گۇمان ۋە ئۆمىد،
جىمىرلار ھاۋانىڭ، نۇرنىڭ باغرىدا.
سۆيۈشلەر ئاجرىلىپ چۈشەر كېچىدىن،
رەت قىلىش ئەڭ ئېغىر جىنايەت بۇندا.

قىسمەتنىڭ كۆزىدىن تارىلايدۇ ياش،
بىر سىرلىق ئۇدارغا ماسلىشار دۇنيا.
چۈشلەرنى ئۆزگەرتىش ئاساندۇر، ئاسان،
بىراق، مەڭگۈتلۈق، ئەتە مۇئەممما.

كېتىدۇ ئۇنسىز
رىۋايەت ھارۋىسىنى سۆرىگەن بالا.
بېسىلغان ھارۋىغا ئۆمىد، كېلەچەك،
بېسىلغان شاد تۇيغۇ، ھەسرەتمۇ ھەتتا.

ناتونۇش رەسسام

كەلدىڭ جىمجىتلا،
سىزدىڭ رەسىم،
بىلدىم سېنىڭ رەسسامليقىڭنى.
ئىس ـ تۈتەككە تولغان كۆلبىدە،
مەست بولغاندەك تىكىلدىم ساڭا.
يوشۇرىسەن غەمكىن كۈلكەڭنى،
يوشۇرغاندەك قەلبىڭنى گويا.
قەدەھ قولۇڭدا تىترەيدۇ ئۇزاق،
تەسۋىرلىدىڭ چۈشۈڭنى بىر پەس.
قىزىرىپتۇ كۆز جىيەكلىرىڭ،
نەم نۇرلارنى چاچار ئۇ يەنە،
ئۇ ئېھتىمال كۆز يېشىڭ ئەمەس.

تۇرمۇش...رەسىم!
سەھەر، دېرىزىدىن مارار ئاۋازسىز
يوق يېنىڭدا بىرەرمۇ ئادەم.

خىيالدىسەن، قولۇڭدا لېكسەن،
نېمىشقىكسەن تىترەيدۇ قەلەم.
نېمىلەرگە قايغۇردۇڭ دوستۇم،
ئۇچۇرماقتا قەلبىڭنى شامال.
زۆرۈرمىدى سائا ئۇشبۇ دەم،
هاراق، رەڭ ياكى بىر ئايال.

قوپمەن ئۇيۇقتىن يۇدۇپ قۇياشنى

(داستان)

مۇھەممەدتۇرسۇن ئەبەيدۇللا

شائىر مۇھەممەدتۇرسۇن ئەبەيدۇللا 1966 ـ يىلى 12 ـ ئايدا كېرىيە ناھىيەسىنىڭ قارىقىر يېزىسىدا ئۇقۇمۇشلۇق دېھقان ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئالىي مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيەسىگە ئىگە. ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيىتى 1986 ـ يىلى «شىنجاڭ گېزىتى»دە ئېلان قىلىنغان «يول ئۈستىدە» ناملىق ھېكايىسى بىلەن باشلانغان، ھازىرغىچە «تارىم»، «تەڭرىتاغ»، «شىنجاڭ گېزىتى»، «شىنجاڭ ياشانغانلار گېزىتى»، «يېڭى قاشتېشى» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللاردا 100 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇنىڭ ئەسەرلىرى تىلىنىڭ گۈزەللىكى، بەدىئىيلىكىنىڭ يۇقىرىلىقى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇر، پىكرىنىڭ تېرەنلىكى، ئىپادىلەش ماھارىتىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن كىشىنى قايىل قىلىدۇ. مەتبۇئاتلاردا قايتا ـ قايتا كۆچۈرۈلۈپ ئېلان قىلىنغان، رادىيو ئىستانسىلىرىدا ئاڭلىتىلغان. «گەپتە ئېشىلگەن قامچىلار» ناملىق بىر گۇرۇپپا شېئىرلىرى خوتەن ۋىلايىتى بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاشتا «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا، «چۆل ناخشىلىرى» ناملىق چاتما شېئىرى 1993 ـ يىلى تۇنجى نۆۋەتلىك «تارىم ئەدەبىيات مۇكاپاتى» غا ئېرىشكەن. ئۇ شىنجاڭ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، ھازىر قارىقىر يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

1

ئالدىمدا يول تولا تېخى ماڭمىغان،
ئالدىمدا گۈل تولا تېخى ئۈزمىگەن.
يول تولا، گۈل تولا، قىسمەتلەر تولا،
ئىش تولا مەن تېخى قىلىپ كۆرمىگەن.

تاغ دەيدۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ئېگىز:
ــ قېنى سەن، ئۇستۇمگە باسمامسەن ئاياغ!
گۈل دەيدۇ شۇڭىلاپ: ــ قېنى ئەي يىگىت،
ئۈزۈڭال خالىساڭ، چاچاي خۇش پۇراق!

بۇ يوللار، بۇ گۈللەر، بۇ ئېگىز تاغلار،
مەپتۇن قىپ ھەرۋاقىت چىللايدۇ مېنى.
بۇ يوللار، بۇ گۈللەر، بۇ ئېگىز تاغلار...
ياق، بولماس ئۇنىڭسىز ھايات مەزمۇنى...

ھاۋا ۋە ئادەمنىڭ ئاسىي روھىدىن
قاچانكى دومىلاپ چۈشتۇم تۇپراققا،
چېكەمگە يېزىلدى جاپالار شۇندىن،
ئېرىشتىم «ئادەم» دەپ نامغا ـ ئاتاققا.

تۇپراقتا ئۆمىلەپ چىقتى ئايىغىم،
ئانامنىڭ كۆزىگە ئوخشىدى كۆزۈم.
يېپىنچام ــ كۆك ئاسمان، ئەمگىنىم ــ ئاق سۈت،
ئوخشىدى ئاتامنىڭ سۆزىگە سۆزۈم.

سانىدىم بەختىم دەپ يۇلتۇزنى نەچچە،
قالمىدى بىرىمۇ ئېسىمدە بىراق.
ئېسىمدە قالغىنى غېرىب شۇ كۆلبە،
گۈل ـ چېچەك قاپلىغان دالا ۋە شۇئاق...

ئېقىنلار ناخشا ـ كۈيى ئۆگەتتى ماڭا،
تورغايلار چۈرقىراپ ئىسقىرتىشنى ھەم.
چوققىلار بەستىمگە ئاتا قىپ قامەت،
ئۆگەتتى قىسمەتلەر بولۇشنى بەردەم.

ئادەم دەپ ئاتىدىم ئۆزۈمنى ئۆزۈم،
بىلمەيمەن بۇنىڭغا ئىسپاتىم قېنى؟
كۆرسەتتىم ھايۋانىڭ قاتتىق تۇيىقى
ۋە يەنە چىرىگەن مۇڭگۈزلىرىنى.

ئىسمىم يوق تەكرىنىڭ بېتىدە بەلكىم،
ئارخىپىم ئەسلىيدە كەكرى دالا ـ ساي.
قۇشقاچتەك ساددا ھەم ئوماقتۇر زاتىم،
ئاتامنى سوربساڭ دۇمچەك بىر بوۋاي.

2

ئۆستۇردى پەپلەپ مېنى بۇ تۇپراق،
ئەللەيلەپ مېھرىبان قۇچاقلىرىدا.
تېنىمگە كۈچ بەردى، ھۆسنۈمگە ھۆسن،
پاكلىدى روھىمنى بۇلاقلىرىدا.

چوڭ بولدۇم گۈل تېرىپ چىمەنلەر ئارا،
ئاق ئايدىڭ كېچىدە تىكشاپ قىسسە.
ئۇچتۇم ھەم تەلمۇرۇپ چوققىلار تامان،
كۆتۈردى ئېگىزگە بويۇم يەتمىسە.

شۇ گۈزەل چۈش كەبى يېشىل ۋادىلار...
قىيغىتىپ توشقاندەك ئۆتكەن شۇ كۈنلەر...
چىكقىچۈش چىمەندە سايرىغان كاككۇك...
جەننەتتىن ئاڭلانغان يېقىملىق ئۈنلەر...

ھەمىسى ئېسىمدە، ئېسىمدە ھامان،
ئېسىمدە تاڭ سەھەر پارلىغان قۇياش.
ئېسىمدە ئاخشىمى مۆكۈشمەك ئويناپ،
ئۇخلىغان تاڭغىچە چاتقاللىق، ئاراش...

پەيغەمبەر سىياقى ئوماق پادىچى،
يۆگەيتتى جاھاننى سالۋا تەلپىكى.
تايىقى ئاسمانغا تېگەتتى ئاتسا،
يالمايتتى يۈلتۈزنى پېشى ـ ئېتىكى.

ئېپ كەتسە سەھەردە چۈشلەرنى ھەيدەپ،
كەچلىكى ئەكېلىپ بېرەتتى يەنە.
قۇرغۇيدەك شوخ ئىدى يۇمىلاق قىزى،
دېيەلمەي يىراقتىن كۆيەتتى ماڭا.

3

لاچىننىڭ پەرۋازى كېلەر قاناتتىن،
تەلپۈنەر پەلەككە چوققىلار ھامان.
ھاياتلىق يولىدا بەرنا ئوۋچىمەن،
دەۋرەيدۇ كۆزۈمدە چەكسىز بايقۇان.

تاغلارنىڭ ھەيۋىسى كېلەر جىلغىدىن،
ئۇ بولماي چوققىلار بولالماس ھەيۋەت.
تۇغۇلۇش ئەزەلدىن بىمەنە نىشان،
ئۆلۈمدىن ھاياتلىق تاپىدۇ بەرىكەت.

قارايمەن ئاشىق بوپ قۇملۇقلار ئارا،
يەتمەيدۇ پەللىسكە قارىچوقۇم چېتى.
ئۇچىدۇ ئۇ يەردە مەردلىكتىن پۈتكەن،
تارىخنىڭ يىرتىلغان دەپتىرى - بېتى.

قىسمەتلەر چۆلىنىڭ شاھىتى توغراق،
باغاشلار شاخلىرى ئاسمانىنى تىرەپ.
كۆمەلمەس ئەسىرلەر قاۋۇل بەستىنى،
ياقىدۇ كۆكسىنى قۇملارغا تەڭلەپ.

ئۇلارنىڭ كۆرگىنى قۇمنىڭ چۆشىمۇ،
سۆيگىنى باغاشلاپ لېۋىمۇ چۆلنىڭ؟
ئۆلگىنى ئۆتمۈشمۇ ۋە ياكى بۈگۈن،
كەلگۈسى رەڭگىمۇ ئېچىلغان گۈلنىڭ.

باغلايمەن ئۆزۈمنى بەند قىپ ئاڭا،
قەلبىمدە بىر ئارمان، قەلبىمدە غۇرۇر.
ئۆتمۈشنى قۇچاقلاپ سۆيىمەن تازا،
ۋۇجۇدتا ھاياجان، ئالەمچە ھۈزۈر.

ماڭماقتا تۆگىلەر سۆڭەكلىرىمدە،
پارقىرار ئۈستىدە ئالتۇن رەڭ يىپەك.
يۈلغۇنلار نەغمە قىپ ئويناپدۇ ئۈسسۈل،
قوڭغۇراق ئۈنىگە تەڭكەش بوپ بىردەك.

ئۇ مېنىڭ ئەقىللىق ئەجدادىم مانا،
باغلىغان غەربنى شەرققە ئۇلاپ.
ئوينىغان قۇياشنى توپ قىلىپ ئېتىپ،
يۇلتۇزدىن يۇلتۇزغا بەھۇزۇر ئاتلاپ.

يۈرەكتە قاينىغان ئۇلارنىڭ قېنى،
تېنىمدە ياشىنىغان ئۇلارنىڭ جېنى.
مەن كۆرگەن چۈشلەرمۇ شۇلارنىڭ چۈشى،
چىللىغان خورازلار ئۇلارنىڭ ئۈنى.

سۆيىمەن لەۋ يېقىپ مەھكەم ئۇلارنى،
سۆيىمەن نۇرانە يىراق ئۆتمۈشنى.
سۆيىمەن بۈگۈننى، ئەتنى يەنە،
سۆيىمەن بىز تېخى كۆرمىگەن چۈشنى.

ئاي تولغان كېچىلەر گۈزەل نەقەدەر،
ئاقىدۇ تارلىقتىن كەڭلىككە دەريا.
چوققىلار نە ئۈچۈن بولىدۇ ھەيۋەت؟
بەرگەچكە چاقىرساڭ ئەكس بىر سادا.

4

بۇ يەرلەر ئەمەستۇر شەھەردەك گۈزەل،
قۇياشمۇ كېچىكىپ چاچار نۇرىنى.
ۋە لېكىن ئۇ بەكمۇ، بەكمۇ سۆيۈملۈك،
چىللايدۇ ھەرۋاقىت قوينىغا مېنى.

مەن ئامراق شۇ ئاددىي پاكار ئۆيلەرگە،
ئىلەڭگۈچ ئوينىغان دۆمچەك سۆگەتكە.
مەن ئامراق بەستىلىك بوستان تېرەككە،
خىلمۇخىل، رەڭمۇرەڭ خۇشبۇي چېچەككە.

مەن ئامراق ساپسېرىق غاچچا گۈلىگە،
دەپ بەرگەن مۇڭداش بوپ سىرىنى ماڭا.
مەن ئامراق سەممىي خوراز ئۈنىگە،
ئويغاتقان غەپلەتتىن بېرىپ خۇش سادا.

مەن ئامراق تارتىنچاق گۈزەل ئۇيغۇقتا،
مومامنىڭ مەڭزىدەك قۇياشقا ھەمدە.
مەن ئامراق ياۋايى ئېتىز - قىرلارغا،
دال بولغان ئاخشىمى يارنى كۈتكەندە.

مەن ئامراق شور باغلاپ كەتكەن دوپپىغا،
ئايلىنار چۆرىسىنى ياقىلاپ دۇنيا.
مەن ئامراق لاي پاچاق ئەرگە، دېھقانغا،
تۆكۈلەر تۇرقىدىن يۇلتۇزلار گويا.

مەن ئامراق موزاي كۆز قىزچاقلارغا ھەم،
لال قىلار كۆڭۈلنى يىراقتىن بېقىپ.
مەن ئامراق چۈش كەبى ئېدىرلارغا ھەم،
ئويىنىغان يۇلتۇزنى باغرىمغا بېسىپ.

مەن ئامراق بۇندىكى ھەممە نەرسىگە،
ئامراقتۇر ۋە يەنە ئۇلارمۇ ماڭا.
ئوخشايدۇ ئۇنىڭغا خۇيلىرىممۇ ھەم،
ئوخشايدۇ تارىخىم، ئەتەممۇ يەنە.

كۈيلەيمەن ھاياتنى زوقلىنىپ ھامان،
كۈيلەيمەن ساداقەت، ۋاپادارلىقنى.
سۆيىمەن بۇگۈننى، ئۆتكەن كۈنلەرنى،
ئەتىنى، ئۆگۈننى ھەمدە مەردلىكنى.

5

ئالدىمدا يول تولا تېخى ماڭمىغان،
ئالدىمدا گۈل تولا تېخى ئۈزمىگەن.
يول تولا، گۈل تولا، قىسمەتلەر تولا،
تاغ تولا مەن تېخى چىقىپ كۆرمىگەن.

مەن ماڭغان مۇساپە ئۇزۇن، بەك ئۇزۇن،
ماڭدۇردى يېتەكلەپ مېنى بۇ يوللار.
يامىشىپ ئىز باسقان داۋانلار نۇرغۇن،
ئۆگەتتى چىقىشنى ماڭا بۇ تاغلار.

ئۇيغۇر كىتاب نەشرىياتى
www.uyghurkitap.com

شۇڭغۇدۇم هاياتىمنىڭ ئىچىگە مەھكەم،
گاهىدا تاشلارغا ئۇرۇلدى بېشىم.
تاشلاندىم لاچىنەدەك گۈللەرنى كۆرسەم،
بەزىدە دەريانى سۇغاردى يېشىم.

ئىنتىلدىم قۇياشقا، ئايغا، يۇلتۇزغا،
يورۇتاي كېچىنى دېدىم نۇر چېچىپ.
تەلپۈندۇم دەريانا ھەمدە دېڭىزغا،
قاغجىرىغان يۈرەككە كىرەي دەپ ئېقىپ.

چۈشلىرىم كۆك ئارا قىلىدۇ پەرۋاز،
ئارزۇيۇم شادلىنار ئۇپۇقنى سۆيۈپ.
ئويلايمەن: ئۇيقۇمدىن ئويغىنىپ سەھەر،
قوپسام دەپ ئۇپۇقتىن قۇياشنى يۇدۇپ.

6

مەن سەپەر ئۈستىدە، كېتىمەن يىراق،
سۆيۈۋال ئاق قۇشقاچ لېۋىمگە قېنىپ.
مەن تۇنده چېقىلغان چاقماقنىڭ نۇرى،
تولۇن ئاي ئال مېنى باغرىڭغا بېسىپ.

ھەجىيىپ كۈلمىگىن دالا گۈللىرى،
سەن مېنىڭ ئەبەدىي پارلىغان چۈشۈم.
جاناننىڭ ساغرىستەك ئىشقۇاز تاغلار،
بولامسەن باغاشلاپ سۆيسەم بىر سۆيۈم.

ئەي قاياق كوچىلار چاقىرغىن مېنى،
يول ئىزدەپ يوللاردىن ئادىشىپ كەتسەم.
شەھەرنىڭ قىزلىرى قىلمىڭلار ھەسەت،
سەھرالىق قىزلارغا ئاشىق بوپ يۈرسەم.

بۇلاقلار قاندۇرسۇن تەشنالىقىمنى،
شامالىلار مەي تۇتسۇن ياغاچ چۆچەكتە.
دالالار ئاستىمغا سالسۇن پاياندائ،
چۈش كۆرەي ھارغاندا يېتىپ چۆنەكتە.

سايرىسۇن چېكەتكە خۇشال تۇنلەردە،
ھارمىسۇن ياپراقلار قەسىدە ئوقۇپ.
ئېپ كەلسە شادلىقنى ژاپادار تورغاي،
ئېپ كەتسۇن ئازابنى ھۆپۈپلەر چوقۇپ.

پەپىلەپ ئۆستۇرگەن مېنى بۇ تۇپراق،
يارالغان جىسىمىمۇ ئۇنىڭ خاكىدىن.
نىھايەت، مەن پەقەت تامغان بىر تامچە،
ئادەم ژە ھاۋانىڭ ئاسىي روھىدىن.

ئۇيۇقتا كىشنەيدۇ يوقالغان زامان،
جىرىكلار قولۇمدا كەلگۈسى، ئۆتمۈش...،
بولمايمەن بىراۋنىڭ ئەسلا پەس قولى،
مەن تېخى كىملەردۇر كۆرەلمىگەن چۈش.

يازمەن ئىسىمىنى جىجىپ ئۇيۇقتا،
شۇئاقلار ھۆسنىدە قالسۇن سۇرىتىم.
ئادرېسىم ئەتىنى قىلسا ھامىلدار...
جەننەتتىن چىقمايدۇ، دوزاختا ئېتىم.

يازمەن بىئارمان شېئىرىن كۇنلەرنى،
سۆيۈشتىن لېۋى قان ئايدىڭ كېچىنى.
يازمەن كۇندۇزنى، سېغىنىق قۇياشنى،
ژاقىتنىڭ بۇدۇر سۇمبۇل چېچىنى.

7

بىساناق ئادەمەن، يوقتۇر يولخېتىم،
كىملىكىم يېزىلغان ئەسلىي قۇياشقا.
ئۇندەيدۇ ھەر ژاقىت گۈزەل بىر دىلبەر،
تاغ بولۇپ تاغلاردەك مەغرۇر ياشاشقا.

ئۇيۇقتا چاپلانغان ھايات خەرىتەم،
چېچىلغان تۇپراقتا پۈتۈن كەچمىشىم.
ئانامنىڭ چۆمۈچى ئادىل تارازا،
ئاتامنىڭ كەتمىنى يېقىن دىلكىشىم.

ماڭسىمەن يول ئېچىپ ئالدىمغا ھامان،
كۈندۈزنىڭ ھامىلىدار ۋاقتىدۇر كېچە.
سۆيۈملۈك بولسىمۇ گەرچە بۇ ھايات،
بولمايدۇ ئۆلۈمدەك تا ئاداققىچە.

ئۇمىدنىڭ ئۇچقۇنى پارلايدۇ يېنىپ،
تاپىنىم تۇپراققا سۈرۈلگەن جايدا.
ھاياتلىق تىرىلىپ ئېتىدۇ داۋام،
جان بىلەن تەن بىرگە سۆيۈشكەن چاغدا.

سۆيىمەن لەۋ يېقىپ ئاشۇ چاغلارنى،
سۆيىمەن بۇگۈننى ھەمدە ئۆتمۈشنى.
سۆيىمەن كەلگۈسى ئەتىنى يەنە،
سۆيىمەن مەن تېخى كۆرمىگەن چۈشنى.

مۇھەببەت ياشنىسۇن، ئۆلمىسۇن مەڭگۈ،
ساداقەت شامىلىرى قالمىسۇن ئۆچۈپ.
قاپلىسا غالىب كېپ زېمىننى زۇلمەت،
قوپىمەن ئۈپۈقتىن قۇياشنى يۇدۇپ.

مەسئۇل مۇھەررىرى : خەيرىنسا روزى
مەسئۇل كورراكتورى: ئابلىز ئاببباس

ئانا يۇرت سۆيگۈسى (1)

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى : 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 - 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ يىخۇي باسما چەكلىك شىركىتى
نەشرى : 2012- يىل8- ئايدا 1- قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2012- يىل8- ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 1092× 787 م م. 16 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 21.25
باھاسى : 30.00 يۈەن
ISBN 978—7—105—12247—9/I. 2348(维 352)

www.uyghurkitap.com

责任编辑：海仁莎
责任校对：阿布力孜·阿巴斯

图书在版编目(CIP)数据

故土之恋.上 ：维吾尔文/买土尔逊·吾布力卡斯木编. 一北京：民族出版社，2012.6
ISBN 978 - 7-105-12247-9

Ⅰ. ①故… Ⅱ. ①买… Ⅲ. ①中国文学—当代文学—作品综合集—维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ. ①I217.1
中国版本图书馆 CIP 数据核字(2012)第 132607 号

出版发行：民族出版社　http://www.mzcbs.com
社　　址：北京市和平里北街 14 号　邮编：100013
电　　话：010-64290862（维文室）
印　　刷：北京艺辉印刷有限公司
版　　次：2012 年 8 月第 1 版　2012 年 8 月北京第 1 次印刷
开　　本：1/16　787×1092 毫米
印　　张：21.25
定　　价：30.00 元
ISBN 978—7—105—12247—9/I.2348(维 352)

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: ئەكبەر سالىھ

ISBN 978-7-105-12247-9

787105 122479 >

定价：30.00 元